

УНИВЕРСИТЕТ «МИРАС»

«СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМ 2023»

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

«СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2023»

II ТОМ

Құқықтану, Ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер/
Юриспруденция, Информационные и телекоммуникационные системы

ШЫМКЕНТ – 2023

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТИ

«СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМ 2023»

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

«СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2023»

II ТОМ

Құқықтану, Ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер/
Юриспруденция, Информационные и телекоммуникационные системы

ШЫМКЕНТ – 2023

УДК 001
ББК 72
С84

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б.Мырзалиев, Н.Ф. Халықберген, А.Б-П.Даниярова, И.Ю.Хан, Т.С.Митрошенко, А.В.Роговой, С.Ж. Көшкінбаев, Г.П.Коптаева, Д.Б.Ешенкулова, М.Т.Сулейменова, Ж.А.Жуматаева, Д.С.Абдуллина, М.А.Усербаева, Д. Асқарова.

Студенческая наука 2023: Материалы международной студенческой научно-практической конференции. – Шымкент: типография «Әлем», 2023. – Т.2. (Юриспруденция, Информационные и телекоммуникационные системы) – 566 с.

Студенттік ғылым 2023: халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясы материалдары. – Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2023. – Т. 2. (Құқықтану, Ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер) – 566 б.

ISBN 978-601-08-3649-5

«Студенттік ғылым 2023» атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, физика, құқықтану, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, бастапқы әскери дайындық, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной студенческой научно-практической конференции «Студенческая наука 2023» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, физика, юриспруденция, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт, начальная военная подготовка, химия и биология.

УДК 001
ББК 72
С84

ISBN 978-601-08-3649-5

© Университет «Мирас», 2023

ҚҰҚЫҚТАНУ ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

ОӘЖ 347

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БАНКТІК ҚЫЗМЕТТІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Абдималик А.С., Алпамышов К.А., Айдарбек Ю.Б.
Ғылыми жетекшісі философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор
Озенбаева А.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Проблема несовершенства, пробелов и противоречий законодательства в банковской сфере автоматически становится проблемой, характеризующей одну из причин ослабления устойчивости всей финансово-кредитной системы государства. Таким образом, содержание, характер и результаты правового регулирования банковской системы и банковской деятельности косвенно и непосредственно затрагивают все стороны жизни общества.

Summary: The problem of imperfection, gaps and contradictions of legislation in the field of banking automatically becomes a problem describing one of the reasons for the weakening of the stability of the entire financial and credit system of the state. Thus, the content, character, and results of legal regulation of the banking system and banking activities indirectly and directly affect all aspects of society.

Кез-келген елдің банк жүйесі қоғамда болып жатқан экономикалық, саяси және басқа процестерге айтарлықтай әсер ететін маңызды әлеуметтік ішкі жүйелердің бірі болып табылады. Өтпелі кезеңдегі банк секторының маңыздылығы оның жалпы ел экономикасында атқаратын рөліне байланысты. Сондықтан әлемнің барлық елдерінде банк жүйесі мемлекеттің, ол арнайы құрған органдар мен институттардың бақылауында. Банк жүйесін құқықтық реттеудің тиімділігі немесе тиімсіздігі бүкіл қоғамға, экономикаға елеулі түрде әсер етуі, оң және теріс салдарға ықпал етуі мүмкін.

Бұдан басқа, ҚР-ның банк қызметі туралы қазіргі заманғы заңнамасы осы саладағы қатынастарды реттейтін құқықтық нормаларды білдіреді. Бұл құқықтық нормалар әлі жүйеге енгізілмеген. Қолданыстағы «Банктер және банк қызметі туралы» ҚР Заңы бірнеше рет өзгертіліп, толықтырыла отырып, банк қызметінің ерекшелігін, іс жүзінде іске асыру кезінде қалыптасатын үрдістерді толық көлемде көрсетпейді. Сонымен қатар, кейбір ұстанымдар бойынша банк заңнамасы үшін кешенді және жүйе құрайтын бұл заң тұжырымдамалық қайта өңдеу мен жетілдіруді қажет етеді [1].

ҚР-ндағы банк қызметін құқықтық реттеу мәселелері. Біз банктер мен банктік қызметті бекітуге, дамытуға және жетілдіруге бағытталған және ең қолайлы жағдайларды қамтамасыз етуге бағытталған Заңды қолдану актісі

ретінде қарастырамыз. Нормативтік актілер мен заңды қолдану актілері банк жүйесінің ең тән белгілерін, оның күшті және әлсіз жақтарын көрсетеді, оның проблемаларына назар аударады. Бұл тәсіл негізделген және негізделген.

Сонымен қатар, экономикалық субъектілерге қызмет көрсетудегі банк жүйесінің рөлінің артуына, сыртқы экономикалық және аймақаралық байланыстардың кеңеюіне, жеке коммерциялық банктердің қалыптасуы мен таратылуының жалғасып жатқан процесіне байланысты банктің қаржылық жағдайын бағалау мен талдаудың рөлі мен маңызы артады.

Банк ісі саласындағы заңнаманың жетілмегендігі, олқылықтары мен қайшылықтары мәселесі автоматты түрде мемлекеттің бүкіл қаржы-несие жүйесінің тұрақтылығының әлсіреу себептерінің бірін сипаттайтын мәселеге айналады. Сонымен, банк жүйесі мен банк қызметін құқықтық реттеудің мазмұны, сипаты, нәтижелері жанама және тікелей қоғамның барлық жақтарына әсер етеді. Жоғарыда аталған факторлардың жиынтығы автордың диссертациялық жобаның тақырыбын таңдауын анықтады. Жоғарыда аталған факторларды ескере отырып, экономикалық процестердегі мемлекеттің рөлін қайта қарастыру және мемлекеттік банктік реттеудің жаңа тәсілдерін әзірлеу қазіргі заманғы Қазақстандағы кезек күттірмейтін қажеттілік болып табылады деп айтуға болады.

Банк жүйесі – жалпы ақша-кредит тетігі шеңберінде жұмыс істейтін ұлттық банктер мен несие мекемелерінің әртүрлі түрлерінің жиынтығы. Оған Ұлттық банк, коммерциялық банктер желісі және басқа да несие және есеп айырысу орталықтары кіреді. Орталық банк мемлекеттік эмиссиялық және валюталық саясатты жүргізеді, резервтік жүйенің өзегі болып табылады. Қазіргі экономика-бұл өте күрделі жүйе, оның әр бөлігі басқалармен тығыз байланысты және маңызды рөл атқарады. Бірақ экономикалық қатынастардың дамуының қазіргі кезеңінде бүкіл экономиканың қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ететін банк жүйесі маңызды рөлдердің бірін атқарады. Банк жүйесі-бұл белгілі бір тарихи кезеңде елде бар әртүрлі банктер мен банк институттарының және олардың өзара байланысының жиынтығы [2, 95].

Банк жүйесі – бұл елде тарихи қалыптасқан және заңмен бекітілген мамандандырылған несие институттарының жұмысын ұйымдастырудың бір түрі. Ақша және қаржы жүйелері ретінде банк жүйесінің ұлттық ерекшеліктері бар, ол белгілі бір аймаққа тән бірқатар факторлардың әсерінен қалыптасады және өзгереді: табиғи және географиялық жағдайлар, климат, халықтың ұлттық құрамы, оның кәсібі мен қолөнері, көршілермен байланыс, сауда жолдары және т. б.

Банк жүйесі заңдар мен тиісті нормативтік актілер негізінде жұмыс істейді, оны біріктіретін және реттейтін инфрақұрылымды құрайды. Банк жүйесінің ұйымдық құрылымы күрделі және гетерогенді. Жалпы, банк жүйесі қоғам дамуының негізгі, іргелі бағыттарын көрсетеді. Банк жүйесінің құрылымы қоғам алдында тұрған маңызды міндеттерді шешуге бағынады.

Банктердің бүкіл жиынтығын жүйе ретінде қарастыру бірқатар шарттарды сақтауды білдіреді, олар «жүйе» ұғымының негізгі белгілері болып табылады, олар мыналарды қамтиды:

- толықтығы, яғни тұтастай алғанда салыстырмалы түрде жабық кешенді құрайтын бірқатар элементтердің болуы

- құрылымдық, жеке элементтерді сегменттерге, ұқсас жіктеу белгілері бар деңгейлерге топтастыру

- жүйенің тұтастығы элементтердің болуы ретінде және барлық қажетті сегменттердің, деңгейлердің және оларды толтыратын барлық элементтердің тұрақты, тиімді жұмыс істеуі үшін жеткілікті

- өзара байланыс, жеке элементтер арасындағы өзара әрекеттесу

Банк жүйесі күрделі ұғымды көрсетеді, бұл ретте оны бірқатар позициялардан, бірінші кезекте ұйымдық және институционалдық схема ретінде қарауға және құрылымдауға болады, бұдан басқа, жүйені функциялар, өзара қатынастар, иерархиялар бойынша, сондай-ақ мамандандыру (бағдарлау), кешенділік, іске асыру салалары және т. б. бойынша құрылымдайтын тәсілдер ерекше мәнге ие болады [3].

Институционалдық схема банк қызметіне тікелей немесе жанама қатысатын жекелеген элементтердің, яғни ұйымдық құрылымдардың (мекемелер мен ұйымдардың) жиынтығын, олардың құрамын, міндеттерін, функциялары мен операцияларын, салаларын, өзара байланысы мен иерархиясын қамтиды.

Ұйымдастырушылық схема осы мемлекетте жұмыс істейтін банктік типтегі мекемелер қатысатын несиелердің түрлері мен нысандарын біріктіреді. Схема несие нысандары мен банктердің қатысу сипаты бойынша құрылымдалған.

Банк жүйесі келесі белгілер мен қасиеттердің болуымен сипатталады:

Банк жүйесі кездейсоқ әртүрлілік емес, элементтердің кездейсоқ жиынтығы. Оған нарықта жұмыс істейтін, бірақ басқа мақсаттарға бағынатын субъектілерді механикалық түрде қосу мүмкін емес.

Банк жүйесі ерекше, ол халық шаруашылығында жұмыс істейтін басқа жүйелерден айырмашылығы өзіне тән қасиеттерді білдіреді. Банк жүйесінің ерекшелігі оның құрамдас элементтерімен және олардың арасындағы қатынастармен анықталады [4].

Банк жүйесін тұтастай, бір бүтінге бағынатын бөліктердің әртүрлілігі ретінде ұсынуға болады. Бұл оның жеке бөліктері (әртүрлі банктер) қажет болған жағдайда бір-бірін алмастыра алатындай етіп байланысты екенін білдіреді. Егер бір банк таратылған жағдайда, бүкіл жүйе қабілетсіз болады, өйткені банктік операциялар мен қызметтерді орындай алатын басқа банк пайда болады. Бұл жағдайда банк жүйесіне тұтас ерекшелікті толықтыратын жаңа бөліктер қосылуы мүмкін. Теориялық тұрғыдан алғанда, егер бірінші деңгей банк жүйесінде жоғалып кетсе де - Ұлттық банк, бүкіл жүйе жойылмайды, біраз уақыт ішінде басқа банктер төлем құралдарының шығарылған массасында банктік және банктік емес операцияларды жүргізе алады деп болжауға болады.

Кейбір елдердің тарихында эмиссиялық операциялар тек орталық банкке ғана емес, коммерциялық банктерге де тапсырылған мысалдар болды.

Банк жүйесі статикалық күйде емес, керісінше, ол үнемі динамикада болады. Екі тармақты атап өту керек: біріншіден, банк жүйесі барлық уақытта қозғалыста, ол жаңа компоненттермен толықтырылып, жетілдірілуде. Екіншіден, банк жүйесінде үнемі жаңа байланыстар пайда болады. Өзара іс-қимыл Орталық банк пен коммерциялық банк арасында да, олардың арасында да қалыптасады. Банктер банкаралық кредиттер нарығына қатысады, бір-бірінен ақша ресурстарын сатып алады, бір-біріне басқа да қызметтер көрсетеді, мысалы, кәсіпорындарды қаржыландыру жөніндегі бірлескен жобаларға қатысады, бірлестіктер мен одақтар құрады [5].

Жоғарыда баяндалғанды негізге ала отырып, тәуелсіз егемен мемлекеттің өмір сүрген уақытында банк жүйесі Қазақстан Республикасындағы саясат пен әлеуметтік - экономикалық қайта құруларға негізделген кейбір өзгерістерге ұшырады. Сол себепті, біз төмендегідей ұсыныстар мен қорытындылар жасадық:

1. Банк жүйесі банктердің қызметін құқықтық реттеудің мәні мен әдісін анықтау үшін оның қатысушыларының құқықтық жағдайы маңызды. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес оларды екі топқа бөлуге болады:

1) Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі.

2) Екінші деңгейдегі банктер және банктік операциялардың жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар.

Ұлттық банк «ҚР-ның Ұлттық Банкі туралы» Заңға сәйкес мынадай функциялар мен операцияларды орындайды:

- айналыстағы ақша массасының көлемін реттеу жолымен ҚР-нда Мемлекеттік ақша-кредит саясатын жүргізеді, ҚР-ның аумағында банкноттар мен монеталарды айналысқа шығаратын жалғыз эмитент болып табылады;

- ҚР-ның ішкі және сыртқы борышына қызмет көрсетуге қатысады, оның кепілі үкімет болып табылады;

- ҚР-ның аумағында еншілес банк ашуға рұқсат береді;

- валюталық операцияларды жүргізу ережелері мен тәртібін жасау, бірыңғай валюталық саясатты жүргізу және т.б. Ұлттық банктің кредиттік ресурстары басқа банктерден тартылған және Ұлттық Банкке шарттық негізде орналастырылған ақша қаражатының есебінен қалыптасады.

Банктік қызметті реттеу және банктік қадағалау жүйесін жетілдіру, қазақстандық банктік қызметтер нарығының қызметін ұйымдастыру және оның жұмыс істеу ерекшеліктерін ескере отырып, халықаралық танылған стандарттар мен халықаралық тәжірибені енгізу.

2 ҚР банк саласындағы қолданыстағы заңнамасы банк қызметін нормативтік реттеуде Ұлттық Банктің нормативтік құқықтық актілерінің басым болғанын куәландырады. Сонымен қатар, заң шығару қызметі, сондай-ақ оның заң шығару процесіне әсері банк саласындағы қолданыстағы заңнаманы жүйелеу мәселесін, оның басқа құқық салалары мен заңнама нормаларымен байланысын өте өзекті етеді. ҚР-нда банк саласындағы құқықтық саясаттың

қабылданған тұжырымдамасының мәнмәтінінде екі мән-жайды өзекті деп санаймыз: біріншіден, құқықтың белгілі үш теориясын: инкорпорация, топтастыру және кодификациялау тәсілін пайдалана отырып, банк заңнамасын жүйелеу қажеттігі. Аталған қажеттілік банк заңнамасының тек Ұлттық Банктің 500-ден астам нормативтік құқықтық актілерін құрайтындығымен расталады. Сондықтан, банк заңнамасының ережелерін іс жүзінде жүзеге асыру кезінде заңгерлер көбінесе бір жағынан заңнамалық актілер мен Ұлттық Банктің нормативтік құқықтық және құқықтық актілерінің ережелеріне (банк заңнамасының ішкі қайшылықтары), екінші жағынан, банк заңдары мен құқықтың басқа салаларының нормалары арасындағы қайшылықтарға тап болады (азаматтық, әкімшілік, қылмыстық және т.б.); екіншіден, банк қызметін реттейтін заңнамалық актілерде Ұлттық Банкке заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілердің көп мөлшерін қабылдауға мүмкіндік беретін бланкеттік (сілтемелік) нормалар көп. Өз кезегінде, бұл жағдай тар салалы, ведомстволық көзқарасты айқын көрсетеді және мұндай тәжірибе заңдарды заңға тәуелді актілермен нақты ауыстыруға әкеледі.

3. Әр елдегі коммерциялық банктердің дамуы дәстүрлерге, даму ерекшеліктеріне байланысты өзіндік сипаттамаларға ие, бірақ олардың жұмыс істеу принциптері барлық елдерде ұқсас. Беларусь Республикасы үшін шетелдік тәжірибені зерттеу өте маңызды, өйткені біздің еліміз коммерциялық банктердің қалыптасуы мен даму сатысында. Шет елдердегі банктік теория мен практиканы зерттеу отандық банктер үшін үлкен маңызға ие. Осы саладағы практикалық әзірлемелер Ресей банктерінің стратегиялық қызметі үшін тиімді құрал бола алады, біздің еліміздегі нарықтық қатынастардың одан әрі дамуы және Ресейдің әлемдік экономикаға интеграциялануы жағдайында олардың бәсекелестік артықшылықтарының негізі бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР-ндағы банктер және банк қызметі туралы ҚР-ның 1995 ж. 31 тамыздағы № 2444 Заңы (24.04.2021 жылғы өзгерістері мен толықтыруларымен) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002444>
2. Святков С.А., Нургалиева А.М. Банковская система Казахстана: значение и принципы функционирования // ҚазЭУ хабаршысы – Вестник КазЭУ №5 (106). - 2015. – С.95-100.
3. Қ.Қ. Ілиясов, С. Құлпыбаев Қаржы. – Алматы: 2010. – 458 б.
4. Д.К. Абжанов. Банковское право Республики Казахстан. Общая часть. – Алматы: «Жеті Жарғы», 2017. – 640 с.
4. Э.М. Омурчиева, Е.Б. Осипов. Банковское право Республики Казахстан. – Алматы: Бастау, 2019. – 238 с.

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ДАУЛАРДЫ БАЛАМАЛЫ ШЕШУ ӘДІСТЕРІН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Абдіғаппар Д.Б., Шыныбек А.Р., Мусаев А.Е.
Ғылыми жетекшісі магистр., аға оқытушы Серик Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Как современное общество становится все более разнообразным и динамичным, споры в гражданском праве становятся неотъемлемой частью повседневной жизни. Эти споры могут касаться различных областей, от контрактных соглашений и собственности до семейных дел и прав потребителей. Для разрешения таких споров существует несколько альтернативных методов, каждый из которых имеет свои преимущества и недостатки. В этой научной статье мы проведем сравнительный анализ альтернативных методов разрешения споров в гражданском праве.

Summary: As modern society becomes more diverse and dynamic, disputes in civil law become an integral part of everyday life. These disputes can concern various areas, from contractual agreements and property to family affairs and consumer rights. To resolve such disputes, there are several alternative methods, each of which has its advantages and disadvantages. In this scientific article, we will conduct a comparative analysis of alternative methods of dispute resolution in civil law.

Дауларды шешудің кең таралған тәсілдерінің бірі-сот талқылауы. Соттар дауларды шешудің ресми және заңды механизмін ұсынады. Алайда, бұл әдістің кемшіліктері бар. Сот процесі әдетте ұзақ және қымбат, бұл тараптарды әділ шешім табуға кедергі келтіруі мүмкін. Сонымен қатар, сот талқылауы судьялардың шешімдерінің субъективтілігіне ұшырайды, бұл тараптардың наразылығын тудыруы мүмкін.

Сот ісін жүргізуден айырмашылығы, медиация сияқты дауларды шешудің балама әдістері бар. Медиация бейтарап болатын процесті білдіреді аралық тұлға (медиатор) тараптарға келісімге келуге көмектеседі. Медиацияның артықшылығы - бұл сот ісін жүргізуге қарағанда тезірек және үнемді. Тараптар да процестің нәтижелерін бақылауды сақтайды. Алайда, медиация әрдайым келісімге келе бермейді және бұл әдістің сәттілігі медиатордың шеберлігі мен бейтараптығына байланысты болуы мүмкін [1].

Арбитраж-дауларды шешудің тағы бір балама әдісі. Төрелікте дауды тәуелсіз төреші немесе шешім шығаратын төрелік сот шешеді. Төреліктің артықшылығы-оның салыстырмалы жылдамдығы мен үнемділігі, сондай-ақ тараптардың төрешілерді таңдау мүмкіндігі. Алайда, кейбір сыншылар төрелік шешімдер сот шешімдеріне қарағанда азырақ ашық және болжамды болуы мүмкін деп санайды.

Технологияның дамуымен азаматтық дауларды шешудің тиімді және қолжетімді әдісін ұсынатын онлайн дауларды шешу платформалары пайда болды. Бұл платформалар, әдетте, дауларды шешуге оңай және жылдам қол жеткізуге мүмкіндік береді, дегенмен олар юрисдикциялар мен даулардың түрлерінде шектеулер болуы мүмкін.

Арбитраж, медиация және келіссөздер сияқты дауларды шешудің балама әдістері тараптарға әділ және тиімді шешімдерді табудың икемді құралдарын ұсынады. Әдетте тараптардың мүдделерін қанағаттандыруға бағытталған және азаматтық құқықтың әртүрлі салаларында сәтті қолданылуы мүмкін. Алайда, кешенді заңды шешімдерді қажет ететін күрделі даулар туындаған жағдайда тиімділігі шектелуі мүмкін.

Ақырында, келісімдерді мәжбүрлеп орындау жоғарыда аталған әдістердің кез келгені арқылы алынған шешімнің кепілдендірілген орындалуын қамтамасыз ете алады. Бұл келісім орындалмаған жағдайда тиімді болуы мүмкін, бірақ қосымша сот шараларын қажет етуі мүмкін.

Азаматтық құқықтағы дауларды шешу-бұл азаматтық-құқықтық қатынастарға байланысты жеке және заңды тұлғалар арасындағы келіспеушіліктер мен қақтығыстарды шешу процесі. Азаматтық дауларды шешудің бірнеше негізгі әдістері мен құралдары бар:

Сот граждан-азаматтық дауларды шешудің ең ресми және ресми тәсілі. Дау соттың қарауына беріледі және судья дәлелдемелер мен қолданылатын заңнама негізінде шешім шығарады. Сот шешімі тараптар үшін міндетті болып табылады.

Төрелік-бұл дауды тәуелсіз аралық немесе төрелік сот шешетін сот талқылауына балама. Төрелік шешім тараптар үшін де міндетті болып табылады және ол әдетте сотқа қарағанда тезірек және үнемді.

Медиация-бұл медиатор деп аталатын бейтарап үшінші тарап тараптарға келісімге келуге көмектесетін процесс. Медиатор шешім қабылдамайды, бірақ тараптарға дауды талқылауға және шешуге көмектеседі. Медиация әдетте сотқа қарағанда жылдамырақ және арзанырақ және тараптар нәтижелерді бақылауды сақтайды [2].

Келіссөздер-бұл тараптардың өздері келісімге келуге тырысатын процесс. Бұл өзара жеңілдіктер мен компаларды қамтуы мүмкін. Келіссөздер дербес немесе дауларды шешудің басқа әдістерімен бірге қолданылуы мүмкін.

Дауларды шешуге арналған онлайн платформалар:

Технологияның дамуымен дауларды шешудің тиімді және ыңғайлы тәсілдерін ұсынатын онлайн-платформалар пайда болды. Бұл платформалар әдетте дауларды шешу үшін арнайы алгоритмдер мен медиаторларға қол жеткізуге мүмкіндік береді [3].

Келісімге қол жеткізілгеннен кейін, егер тараптардың бірі оның шарттарын сақтамаса, тараптар сот жүйесін келісімді мәжбүрлеп орындау үшін пайдалана алады.

Дауларды шешудің нақты әдісін таңдау көптеген факторларға, соның ішінде даудың сипатына, тараптар арасындағы сенім дәрежесіне, құны мен уақытына, қолда бар ресурстарға және тараптар арасындағы қарым-қатынасты сақтауға деген ұмтылысқа байланысты. Барлық тараптардың мүдделерін қанағаттандыратын және дауды әділ және тиімді шешуге әкелетін ең қолайлы әдісті таңдау маңызды.

Қорытындылай келе, азаматтық құқықтағы дауларды шешудің балама әдістері тараптарға әділ және тиімді шешімдерді табудың әртүрлі нұсқаларын ұсынады. Тиісті әдісті таңдау көптеген факторларға байланысты, соның ішінде даудың сипаты, құны, уақыты, тараптардың ынтымақтастыққа деген ұмтылысы және басқа жағдайлар. Көбінесе ең жақсы нәтижеге барлық тараптардың мүдделерін қанағаттандыру үшін бірнеше әдістерді біріктіру арқылы қол жеткізіледі. Бұл икемділік пен тиімділік азаматтық дауларды шешудің маңызды аспектілеріне айналатын заманауи, алуан түрлі және динамикалық әлемде қолайлы [4].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (жалпы бөлім) (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Арутюнян, Армен Александрович медиация в уголовном процессе / Арутюнян Армен Александрович. - М.: Инфотропик Медиа, 2015. - 309 с.
3. Гэри, Фридман Вызов конфликту. Понимающий подход в медиации / Фридман Гэри. - М.: Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования (МЦУПК), 2014. - 516 с.
4. Дэвид, Ричбелл Медиация в строительном и девелоперском бизнесе / Ричбелл Дэвид. - М.: Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования (МЦУПК), 2016. - 221 с.

ОӘЖ 343.8

МЕДИЦИНАЛЫҚ ЖӘНЕ ПАЦИЕНТТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ: МЕДИЦИНАЛЫҚ АРАЛАСУ КЕЗІНДЕ ПАЦИЕНТТЕРДІҢ ҚАНДАЙ ҚҰҚЫҚТАРЫ БАР, СОНЫМЕН ҚАТАР МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚАТЕЛІК ПЕН ЖАУАПКЕРШІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Абдрахманов И.Б., Махат О.Қ., Идиятулла А.Д.
Ғылыми жетекшісі магистр, аға оқытушы Серик Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Данная научная статья исследует важные аспекты медицинских прав пациентов в контексте медицинского вмешательства, а также анализирует проблемы, связанные с халатностью врачей и вопросы ответственности за некачественное или несоблюдение медицинских стандартов. В статье рассматриваются основные аспекты, связанные с правами пациентов, включая информирование, согласие на лечение, конфиденциальность, а также право на второе мнение и доступ к медицинской документации.

Summary: This scientific article explores important aspects of patients' medical rights in the context of medical intervention, as well as analyzes the problems associated with the negligence of doctors and issues of responsibility for poor-quality or non-compliance with medical standards. The article discusses the main aspects related to patients' rights, including information, consent to treatment, confidentiality, as well as the right to a second opinion and access to medical documentation.

Ғылым мен технология дамып келе жатқан заманауи медицина әлемінде пациенттердің құқықтарын қамтамасыз ету денсаулық сақтаудың маңызды

аспектісіне айналуға. Пациенттер медициналық араласу кезінде белгілі бір құқықтарға ие, соның ішінде ақпараттандырылған келісім, құпиялылық, медициналық ақпаратқа қол жеткізу және сапалы медициналық көмек. Дегенмен, медициналық немқұрайлылық пен жауапкершілік мәселелеріне қатысты мәселелер де бар. Бұл ғылыми мақалада біз осы аспектілерді және олардың өзара байланысын қарастырамыз.

Ақпараттандырылған келісім құқығы-медициналық араласу кезінде пациенттердің маңызды құқықтарының бірі. Бұл құқық пациентке процедура, емдеу немесе операция, оның ішінде қауіптер мен жанама әсерлер туралы барлық қажетті мәліметтер берілуі керек деп болжайды. Бұл пациентке денсаулығы туралы саналы шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Өкінішке орай, пациенттер әрдайым жеткілікті ақпарат ала бермейді және дәрігерлер кейде бұл құқықты елемеуі мүмкін.

Келесі маңызды аспект-медициналық ақпараттың құпиялылығы. Пациенттер өздерінің медициналық деректерін олардың келісімінсіз жария етпеуге құқылы. Бұл ереже пациент пен дәрігер арасында сенімді қарым-қатынас жасайды және ашық қарым-қатынасқа ықпал етеді. Дегенмен, электрондық медициналық жазбалар мен цифрлық сақтау жүйелерінің таралуымен құпиялылық үшін жаңа қауіптер пайда болады [1].

Екінші пікір құқығы - пациенттердің тағы бір маңызды құқығы. Бұл пациенттерге диагноз немесе ұсынылған емге күмәнданған жағдайда басқа маманмен кеңесуге мүмкіндік береді. Бұл құқық пациенттің мүдделерін қорғауға ықпал етеді және қателіктердің ықтималдығын азайтады.

Медициналық құжаттамаға қол жеткізу құқығы пациенттерге медициналық жазбаларының көшірмелерін және олардың денсаулығы туралы ақпаратты алуға мүмкіндік береді. Бұл өз жағдайларын бақылағысы келетіндер үшін, екінші пікір алғысы келетіндер үшін немесе пациент дәрігерді ауыстырған кезде маңызды.

Екінші жағынан, медициналық немқұрайлылық мәселелері өзекті бола түсуде. Дәрігерлердің немқұрайлылығына дұрыс емес диагноз қою, дұрыс емес емдеу, хирургиялық қателіктер және медициналық стандарттар мен нормалар сақталмайтын басқа жағдайлар жатады. Бұл пациенттер үшін ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін, соның ішінде олардың нашарлауы, ұзақ қалпына келуі немесе тіпті өлімі.

Немқұрайлылық жағдайында жауапкершілік мәселесі маңызды. Пациенттер сапасыз медициналық практикадан келтірілген залал үшін өтемақы алуға құқылы болуы керек. Алайда жауапкершілікті белгілеу және өтемақы алу процесі ұзақ және күрделі болуы мүмкін.

Нәтижесінде пациенттердің құқықтарын қорғау ақпарат алу құқығы, құпиялылық және медициналық деректерге қол жеткізу, сондай-ақ медициналық практика сапасының мониторингі арасындағы тепе-теңдікті орнатуды қамтиды.

Дәрігерлер мен денсаулық сақтау мекемелері пациенттерге қажетті ақпарат беруге және қауіпсіз және тиімді медициналық көмек көрсетуге күш

салуы керек. Бақылау мен жауапкершіліктің тиімді тетіктері немқұрайлылықтың алдын алу және зардап шеккен науқастардың өтемақысын қамтамасыз ету үшін қажет. Сайып келгенде, пациенттердің құқықтары мен жауапкершілік мәселелері барлығының денсаулығы мен әл-ауқатына қамқорлық жасаудың ең жоғары деңгейін қамтамасыз ету үшін медициналық тәжірибеде орталық болуы керек.

Медициналық және пациенттердің құқықтары қазіргі денсаулық сақтау жүйесіндегі негізгі аспектілерді білдіреді. Олар медициналық араласулар мен медициналық мекемелерге жүгіну кезінде пациенттердің мүдделері мен қадір-қасиеттерін қорғауды және құрметтеуді қамтамасыз етеді. Бұл ғылыми мақалада пациенттерге қандай құқықтар тиесілі екенін және олардың неліктен маңызды екенін қарастырыңыз [2].

Ақпараттандырылған келісім құқығы: пациенттер өздерінің денсаулық жағдайы, диагнозы, ұсынылған емдеу әдістері және ықтимал қауіптер мен жанама әсерлер туралы хабардар болуға құқылы. Бұл құқық оларға денсаулығы мен леч туралы саналы шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Құпиялылық құқығы: пациенттер өздерінің медициналық ақпараттары мен жеке мәліметтерін қорғауға құқылы. Дәрігерлер мен медицина қызметкерлері пациенттердің жеке өмірін сақтауға және олардың медициналық жазбаларын келісімсіз жарияламауға міндетті [3].

Медициналық ақпаратқа қол жеткізу құқығы: пациенттер өздерінің медициналық жазбаларына және денсаулығы туралы ақпаратқа қол жеткізуге құқылы. Бұл оларға өз жағдайларын бақылауға, екінші пікір алуға және емделуге қатысты шешім қабылдауға қатысуға мүмкіндік береді.

Екінші пікір құқығы: пациенттер диагнозға немесе ұсынылған емге күмәнданған жағдайда басқа дәрігерлермен немесе мамандармен кеңесуге құқылы. Бұл құқық сапалы және сенімді медициналық пікірді қамтамасыз етуге ықпал етеді [4].

Емдеуден бас тарту құқығы: пациенттер, егер бұл олардың мүдделеріне сәйкес келмейді немесе олардың сенімдеріне сәйкес келмейді деп санаса, ұсынылған емдеуден немесе медициналық процедуралардан бас тартуға құқылы. Алайда, мұндай бас тартудың саналы және ерікті болуы маңызды.

Енді медициналық қателіктер мен жауапкершілік мәселелеріне тоқталайық. Медициналық немқұрайлылық медициналық стандарттарды сақтамауды, диагностикадағы қателіктерді, дұрыс емделмеуді және дәрігерлер өздерінің кәсіби міндеттерін дұрыс орындамайтын басқа жағдайларды қамтиды. Бұл пациенттер үшін ауыр зардаптарға, соның ішінде олардың жағдайының нашарлауына және тіпті өлімге әкелуі мүмкін [5].

Дәрігерлер мен денсаулық сақтау мекемелері үшін жауапкершілік тетіктерінің болуы маңызды. Пациенттер, егер оларға немқұрайлылық салдарынан зиян келтірілген болса, өтемақы алуға құқылы. Алайда, жауапкершілікті белгілеу процедуралары ұзақ және күрделі болуы мүмкін.

Қорытындылай келе, медициналық құқықтар мен пациенттердің құқықтары қазіргі медициналық тәжірибеде маңызды рөл атқарады. Олар

пациенттердің мүдделері мен қадір-қасиетін қорғауды қамтамасыз етеді және сапалы және қауіпсіз медициналық көмекке ықпал етеді. Алайда, медициналық қателіктер мен жауапкершілік мәселелері барлық пациенттердің денсаулығы мен әл-ауқатына қамқорлық жасаудың жоғары деңгейін қамтамасыз ету үшін үнемі назар аударуды және реттеуді қажет етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (жалпы бөлім) (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 1. М.: Юрайт, 2019. 352 с.
3. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 2. М.: Юрайт, 2019. 224 с.
4. Аюшеева И. З., Богданова Е. Е., Булаевский Б. А. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 1. М.: Проспект, 2020. 440 с.
5. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (12.09.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)

ОӘЖ 342.7

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ӘКІМШІЛІК ҚЫЗМЕТІНІҢ ЗАҢДЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТЕОРИЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Абдуллаев Б.Х., Султонов Б.А., Жантуреев Н.С.
Ғылыми жетекші аға оқытушы, магистр Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены теоретические основы административной деятельности органов внутренних дел в условиях законности.

Summary: The article discusses the theoretical foundations of the administrative activities of the internal affairs bodies in the conditions of legality.

Ішкі істер органдарының (полицияның) әкімшілік-юрисдикциялық қызметінің маңыздылығы құқық бұзушылықтардың жалпы құрылымындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың үлкен көлеміне ғана емес, сонымен қатар қазіргі жағдайда қылмыстық-құқықтық реттеу саласының тарылуы кезінде әкімшілік-юрисдикциялық қорғаудың кеңеюіне байланысты.

Ішкі істер органдарының әкімшілік-юрисдикциялық қызметінің түсінігі мен мазмұнын толық ашу үшін, ең алдымен, әкімшілік процесс шеңберінде оның қысқаша сипаттамасын беру қажет. Айта кету керек, құқық теориясында аталған тұжырымдаманы анықтау мәселесі әлі де теориялық және заңнамалық немесе басқа құқықтық нұсқаларда шешілмеген. Өткен ғасырдан бастап бұл тақырыпта үздіксіз ғылыми пікірталас жүріп жатыр [1].

Полицияның тағайындалуына және оның қызмет салаларына сүйене отырып, полицияның әкімшілік қызметі – бұл заңнамаға жүктелген міндеттерді шешу мақсатында Әкімшілік құқық нормаларын іске асыру бойынша полицияның билікті қолдану қызметі деп айтуға болады. Әкімшілік қызметтің келесі белгілерін ажыратуға болады: басқа қызмет түрлерінен тәуелсіздік;

әмбебап сипат; заңға тәуелді сипат; пәндік сипаты; құрылымдау ұйымдастырушылық сипаты; полиция алдында тұрған міндеттерді шешу үшін мәжбүрлеу шараларын, үстемдік сипатын пайдалану мүмкіндігі. Полицияның әкімшілік қызметі дербес функция ретінде әрекет ете отырып, полиция жүзеге асыратын басқа қызмет түрлерімен өзара іс-қимыл жасайды. Жедел-ізвестіру қызметі мен қылмыстық-процестік қызметтің айырмашылығын түсіну қажет.

«Әскери полиция органдары» Заңның 1-тарауында полиция қызметін сипаттайтын, оның ішінде әкімшілік қызметке қатысты негізгі қағидаттар зерттеледі. Бұл қағидаттар осы саладағы кең дискрециялық өкілеттіктердің шектеулерін ескере отырып, полиция мен қоғамның өзара іс-қимылы кезінде туындайтын қиындықтарды ескере отырып әзірленді.

Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу принципі. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес барлығына халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған принциптері мен нормаларына сәйкес және Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес құқықтар мен бостандықтарға кепілдік беріледі және танылады. Құқықтар иеліктен шығарылмайды деп танылады және әркімге туғаннан бастап кепілдік беріледі. Құқықтар мен бостандықтар тікелей әрекет етеді, танылатын құқықтар мен бостандықтар негізінде нормативтік құқықтық актілерді одан әрі басып шығару және қолдану айқындалады. Бұл жағдайда бір адамның құқықтары мен бостандықтары басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын бұзбауы керек. Полицияның бірінші кезектегі міндеті-адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау, азаматтардың жағдайын нашарлататын заңдар қабылдамау, ар-намыс пен қадір-қасиетті төмендететін нормалар шығаруға тыйым салу, өмір мен денсаулыққа қауіп төндіреді[2].

Заңдылық. Полицияның әкімшілік қызметі мемлекеттік жүйені қорғауға, қылмыстық қол сұғушылықтар мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алуға және жолын кесуге, кінәлілерді жауапқа тартуға бағытталған, ол нормативтік-құқықтық актілер негізінде жүзеге асырылады. Құқықтар мен бостандықтарды шектеу «Әскери полиция органдары туралы» заңда көзделген негіздер бойынша ғана мүмкін болады. Полиция қызметкеріне тікелей немесе жанама түрде заңсыз әрекеттерді жасауға итермелеуге, итермелеуге, ынталандыруға тыйым салынады.

Бейтараптық. Полиция бостандық құқықтарын ұлттық, жыныстық, діни белгілеріне қарамастан, тіліне, тегіне, лауазымдық жағдайына, тұрғылықты жеріне, қоғамдық бірлестіктер мен діни ұйымдарға қатыстылығына қарамастан қорғайды. Сонымен қатар, заңдылық пен қызметтік тәртіп «бұл екі қиылысатын құбылыс. Бір жағынан, заңдылық мемлекеттік тәртіптің бөлігі болып табылады (оның қызметтік түрі сияқты). Мемлекеттік қызметшілерге жолданған заңдылықтың барлық талаптары. Атап айтқанда, Ішкі істер органдарының қызметкерлеріне пәннің мазмұны да бір мезгілде жасалады. Екінші жағынан, соңғысы құқық нормаларында тікелей бекітілмеген кейбір таза моральдық талаптарды қамтиды».

И.А.Подройкина., И.А.Фаргиев және басқа да ғалымдар атап айтқандай, әкімшілік әділет органдарының жүйесін енгізу арқылы жетілдіру мүмкіндігін негіздеді. Полиция қызметінің негізгі бағыттарын талдай отырып, оның полиция қызметі, оның қызметі, ең алдымен, құқық қорғау сипатына ие және бір жағынан, жеке тұлғаны, қоғамды, мемлекетті заңсыз қол сұғушылықтан қорғауда, екінші жағынан, Қылмыстық кодексте және қылмыстық кодексте көзделген құқыққа қайшы әрекеттерден қорғауда көрінеді деген қорытынды жасауға болады. әкімшілік құқық бұзушылық (әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамамен) [3].

Қызметтік тәртіп - бұл басқарушылық байланыстардың жоғары категориясы мен сипатталатын моральдық және құқықтық қатынастардың ерекше спектрі және ішкі істер органдары қызметкерлерінің Қазақстан Республикасы заңнамасында, антта, қызмет туралы келісімшартта, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрінің бұйрықтарында белгіленген ережелерді сақтауын білдіреді. ПО-ның барлық қызметкерлерін Қазақстан Республикасының Конституциясының, заңдарының және басқа да құқықтық актілерінің нормаларын мінсіз сақтауға, қызметтік міндеттерін адал орындауға, Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдары қызметкерінің кәсіби этика кодексінде белгіленген қағидаттарды, нормалар мен ережелерді ұстануға міндеттейді. Кәсіби деңгейді жетілдіру, әріптестеріне мұқият қарау, адал, батыл, ұқыпты болу, құқықтар мен ережелерді сақтау. Қызметтік тәртіпке, ең алдымен, қызметкерлердің өзін-өзі тануы, сондай-ақ олардың санасы мен мінез-құлқына сыртқы әсер ету әдістері арқылы қол жеткізіледі. Ішкі істер органдарының қызметкері тікелей бастықтың өз лауазымдық өкілеттіктері шегінде берген бұйрықтары мен өкімдерін орындауға міндетті[4].

Заңнамаға сәйкес бастықтарға (командирлерге) ішкі істер органдарының қызметкерінің өз қызметтік міндеттерін орындауына қатысы жоқ немесе Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзуға бағытталған бұйрықтар мен бұйрықтар беруге тыйым салынады.

Заңға қайшы келетін бұйрықты немесе өкімді алған кезде ішкі істер органдарының қызметкері заңды басшылыққа алуға тиіс, ал көрінеу заңсыз бұйрықты немесе өкімді орындамау ішкі істер органдары қызметкерінің жауапкершілігін болдырмайды. Бұл ретте заңдылық заңдылық режимінің жай-күйін бағалауға болатын заңды жауапкершілік туындайтын талаптардың жиынтығын білдіреді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. Әскери полиция органдары туралы (2007.22.05. берілген [өзгерістер мен толықтыруларымен](#))
3. Актуальные проблемы Общей части уголовного права. Учебник. / под ред. Подройкина И. А., Фаргиев И. А. - М.: Проспект. 2020. 544 с.

4. Боровиков В. Б. Уголовное право. Общая и особенная части. Практикум. Учебное пособие. -М.: Юрайт. 2019. 376 с

ӘОЖ 316.4

КСЕНОФОБИЯМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ТЕОРИЯЛАРҒА ШОЛУ

Абдухалилов Н.Ж., Төлеген Е.Н., Мырзахан С.Ш.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Жақыпбек А.А.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье в ходе анализа основных теоретико-методологических аспектов исследования нетерпимости в социальном образовании рассматривается и анализируется не только психологический, но и социокультурный феномен ксенофобии в молодежной среде. Авторы, проводя литературный обзор различных теоретических анализов, связанных с ксенофобией в молодежной среде, представляют ее как актуальную социальную проблему.

Summary: In the article, during the analysis of the main theoretical and methodological aspects of the study of intolerance in social education, not only the psychological, but also the socio-cultural phenomenon of xenophobia in the youth environment is considered and analyzed. The authors, conducting a literary review of various theoretical analyses related to xenophobia among young people, present it as an urgent social problem.

Жастар арасындағы төзімсіздікті әлеуметтік мәселе ретінде қарастыра отырып, оны алдымен жан-жақты әдеби талдаудан өткізіп, нақты анықтама беру керек. Сол себепті, алдымен, фобия сөзінің мән-мағынасына тоқталар болсақ, психологтардың сипаттауынша фобияны кез-келген тарихи кезеңде өзекті адам психикасының құрамдас бөлігі ретінде қарастырады. Әлеуметтанушылар қоғамдық пікірді фобияның қалыптасуының шешуші тетігі деп санайды, сондықтан әлеуметтануда қорқыныш пен фобияның репертуарын, сондай-ақ фобияның қалыптасуының әлеуметтік алғышарттарын зерттеу өте маңызды. Фобияны түсінудің әлеуметтанулық тәсілі оларды белгілі бір әлеуметтанулық зерттеуге мүмкіндік беретін танымдық құрылым, күнделікті ойлаудың элементі ретінде сипаттайды [1].

Фобия – ерекше әлеуметтік-мәдени құбылыс. Олар әлеуметтік-мәдени даму процесінде қалыптасады. Олардың ең маңызды функциясы болып жатқан жағымсыз өзгерістерге тосқауыл қою және қалыптасқан әлеуметтік-мәдени дәстүрлерді сақтау болып табылады. Функционалды тәсіл аясында фобияны мәдениеттің басқа элементтерімен (құндылықтар, нормалар, дәстүрлер) байланысы бар, мәдениет жүйесінде белгілі бір функцияларды жүзеге асыратын әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде қарастыруға болады. Фобияның функционалдығы-қолданыстағы құндылықтарды, нормаларды, дәстүрлерді сақтау және толықтыру және мәдени инновацияларды бұғаттау. Әлеуметтік-мәдени процестер тұрғысынан фобияны белгілі бір жағдайлармен және көріну тәсілдерімен сипатталатын белгілі бір әлеуметтік-мәдени топта кездесетін қорқыныш немесе дұшпандық формасы ретінде қарастырған жөн [2].

Фобиялар әрқашан қазіргі әлеуметтік-мәдени қақтығыстар мен қарама-қайшылықтардың, этномәдени динамиканың жасырын процестерінің индикаторлары болып табылады. Фобияның себептерін түсіндіретін конфликтологиялық тәсілге сәйкес, жанжал қалыпты әлеуметтік құбылыс, әлеуметтік институттардың дамуына, әлеуметтік-мәдени инновацияларды енгізуге және дәстүрлердің жойылуына катализатор болып табылады. Осылайша, фобияны қақтығыстардың көрінісі ретінде қарастыруға болады, бұл өз кезегінде әлеуметтік-мәдени динамика процестерінің тетіктері болып табылады. Осылайша, әлеуметтік-мәдени қызметтегі фобияларды зерттеу кезінде сандық және сапалық талдауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін гуманитарлық зерттеу (оның ішінде психологиялық-педагогикалық) әдістер кешенін қолдану ұсынылады [3].

Фобияның қалыптасуының әлеуметтік-мәдени механизмі екі кезеңнен тұрады: оның пайда болуы және таралуы. Фобия адам әлеуметтік жағдайда тиімді әрекет ете алмайтын немесе тіпті оны түсіндіре алмайтын жағдайда мәдени соққыға реакция ретінде пайда болады. Қазіргі фобиялар бұқаралық ақпарат құралдарының арқасында тез және кең таралған. Әрбір нақты тарихи дәуір әлеуметтік-мәдени өзгерістерге байланысты фобиялардың жаңа сериясының пайда болуына әкеледі: қорқыныш тудыратын ерекше әлеуметтік-мәдени жағдайлар туындайды. Бұл қорқыныштың пайда болуы адамның сыртқы немесе ішкі әлемінде немесе олардың қарым-қатынасында жатыр [4].

Фобия құрылымында төзімсіздік ерекше орын алады. Әлеуметтік фобияның нақты түрі ретінде ол теріс эмоционалдық көріністердің күрделі кешені болып табылады. Оның негізі – «бейтаныс адамдарға» қатысты қорқыныш, жиіркеніш және жеккөрушілік эмоцияларын қамтитын дұшпандық сезімі. Жалпы, төзімсіздік – күрделі, көп деңгейлі құбылыс. Жастар арасындағы төзімсіздіктің алдын-алу мәселелері осы құбылыстың табиғатының күрделілігі мен көп факторлығына сүйене отырып, физиологиялық, әлеуметтік-психологиялық, педагогикалық, этнологиялық, демографиялық, әлеуметтанулық, мәдени (құндылықтардың үйлесімділігі), мәдени-тарихи, әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік-саяси, экономикалық және басқа аспектілерді біріктіретін көп салалы тәсілді қажет етеді [5].

Төзімсіздік – бұл күрделі мәселе және әртүрлі жолдармен анықталады, ЮНЕСКО-ның анықтамасы бойынша ол көбінесе бейтаныс адамдардан қорқу немесе жек көру дегенді білдіреді. Төзімсіздік белгісізге қарсы тұруды да білдіруі мүмкін, сондықтан оны шетелдіктерге деген қорқыныш немесе дұшпандық ретінде білдіруге болады [6].

Төзімсіздіктің негізгі ұғымы – адамдар «біз» және «олар» топтарына бөлінеді, сондықтан әрқашан «басқалар» деп саналатын топтар болады. Төзімсіздіктің негізі – адамның белгісіздіктен табиғи қорқынышы, бөтен адамды өзіне жақын қабылдамау, сондықтан оны дұшпандық немесе қауіпті деп түсіну. Тарихи тұрғыдан алғанда, адамдар әрқашан түсініксіз, белгісіз, бейтаныс адамдардан қорқатын болған. сондықтан төзімсіздікті шектеулі экономикалық және әлеуметтік ресурстар үшін өсіп келе жатқан бәсекелестікке

жауап ретінде пайда болған архаикалық әлеуметтік инстинкттердің бөлігі ретінде түсіндіруге деген көзқарас кең таралған [6].

Төзімсіздіктің биологиялық түсіндірмесі бар, ол өзін-өзі сақтау инстинкті, өзін және болашақ жынысын сақтауға деген ұмтылыс. Этологиялық оқшаулаудың ұқсас құбылысын жануарларда ерекше мінез-құлықта, осы түрге жатпайтын адамдарға, табынға және т.б. қатты дұшпандық, төзбеушілік және агрессия пайда болған кезде байқауға болады. Биология тұрғысынан бұл мінез-құлық аралас жұптардың пайда болуына тыйым салудың бір түрі болып табылады. Биологиялық түрлер бола отырып, адамзат нәсіліне, сыртқы түріне және мінез-құлқына қарай ерекшеленетіндерге сақтықпен қарайды. Төтенше жағдайларда төзімсіздік бақыланбайтын фобияға айналады, ол қудалаудың маньясына ұқсайды, содан кейін адам барлық жерде жауларын көреді, психиатрдың көмегіне мұқтаж [3].

Төзімсіздіктің негізі – бейтаныс, ерекше, түсініксіз, белгісіз адамдардан қорқыныш пен дәрменсіздік сезімдері аясында жаудың қиял бейнесін құрудың әлеуметтік-психологиялық механизмі. А. А. Леонтьев төзімсіздікті әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде қарастырады, онда қиял жаудың бейнесін жасайды [4].

О.М.Шевченко төзімсіздікті қоғамдағы әлеуметтік қатынастарды антагонистік оппозиция негізінде «бөтен адамдар» құру әдісі ретінде түсіндіруді ұсынады, оның негізгі элементтері санаттау және сәйкестендіру процестері болып табылады. Топтық сәйкестікті қалыптастыру үшін «бөтен» бейнесінің маңыздылығы Г.Тэдждел мен Дж. Тернердің жасаған әлеуметтік сәйкестік теориясында айқын көрінеді [7].

Төзімсіздік мен жеке басының арасындағы тығыз байланыс өзін-өзі тану деңгейінде көрінеді, өйткені «өзінің» және «бөтен» арасындағы әлеуметтік шекара (әлеуметтік қашықтық) әлеуметтік тұрғыдан құрылады, орнатылады және бекітіледі. Төзімсіздіктің белгісі – теріс және оң пікірлердің шоғырлануы және қатаң поляризациясы, «өздерінің» және «шетелдіктердің» бағалауы. Топ ішінде басқа қауымдастықтардың тиісті нормаларынан өзгеше мінез-құлық ережелері мен нормаларының жүйесі («рулық этика») пайда болады. Топтың жеке басы мен әлеуметтік шоғырлануы күдік, сенімсіздік, «бейтаныс адамдарға» деген жеккөрушілік арқылы сақталады. Сонымен қатар, «бөтен адамға» теріс көзқарас қалыптастыру қоғам мүшелері үшін бейбітшілік пен ынтымақтастықтың шарттары мен символына айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бердяев Н. О назначении человека. М.: Республика. 1993.
2. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм - это гуманизм // Сартр Ж.-П. Тошнота: Избранные произведения. М.: Республика, 1994.
3. Хайдеггер М. Время и бытие. М.: Республика, 1992.
4. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе / пер. М.В. Вульф, А.А. Спектор. М.: АСТ, 2006
5. Фромм Э. Бегство от свободы. М.: Прогресс, 1990; Изард М. Эмоции человека. М.: МГУ, 1980,
6. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб.: Питер, 2008

7. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я». По ту сторону принципа удовольствия. М.: Прогресс, 1992; Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. М.: Институт психологии РАН, «Академический проект», 1999

ОӘЖ 342.7

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АДАМ МЕН АЗАМАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ- ҚҰҚЫҚТЫҚ САЯСАТЫ

Алибеков Б.С., Барат М.И., Орынбасар А.С., Төрегелдиев Е.Е.
Ғылыми жетекші аға оқытушы, магистр Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается конституционно-правовая политика Республики Казахстан в области защиты прав и свобод человека и гражданина.

Summary: The article discusses the constitutional and legal policy of the Republic of Kazakhstan in the field of protection of human and civil rights and freedoms.

Мемлекеттік тәуелсіздік жылдарында Қазақстанның көпұлтты халқының ұмтылысы күшейе түсті. Демократия мен бостандықта біздің республикамызды демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет конституциялық түрде бекіткен, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылатын халықтың таңдауы болып табылады. Конституция біздің республикамызды президенттік басқару нысаны бар тәуелсіз демократиялық мемлекет ретінде бекітеді, онда мемлекеттік биліктің жалғыз көзі Қазақстанның көпұлтты халқы болып табылады. Конституциялық құрылыстың демократиялық принциптерінің маңызды басымдықтары: экономикалық еркіндік, идеологиялық және саяси әртүрлілік, барлығының заң алдындағы теңдігі. Бірақ біздің еліміз үшін адамды, оның құқығы мен бостандығын қорғауға қатысты ережелерді Конституциялық бекіту ерекше маңызды. Сонымен қатар, Конституцияның жұмыс істеуі және қоғамды демократияландырудың бүгінгі жағдайы Конституцияның кейбір нормаларына сыни тұрғыдан қарауға мүмкіндік береді, олардың жекелеген ережелері нақты құқықтар мен бостандықтар санатына толық жауап бермейді.

Мәселен, ҚР Конституциясының 21-бабы тұрғылықты жерді еркін таңдау құқығын декларациялай отырып, адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 13-бабын іс жүзінде қайталайды, бірақ тұрғылықты жерді таңдау еркіндігінің жарияланған қағидатын айтарлықтай төмендететін түзетумен. Декларацияда бұл құқық ешнәрсемен шектелмейді, ал Конституцияда тұрғылықты жерді таңдау құқығын реттейтін нормада "... заңда көрсетілген жағдайларды қоспағанда" деген ескерту бар. Мұндай жағдайларға ресми түрде жоқ, бірақ іс жүзінде әрекет етуді жалғастыратын және тұрғылықты жерді еркін таңдау құқығын іске асыру жолында елеулі кедергі болып табылатын тіркеу институты жатады [1].

Н.А.Богданованың пікірінше, «адамның құндылығы, оның құқықтары мен бостандықтары туралы мәселенің Конституциялық тұжырымы адам құқықтарын қорғауға деген ұмтылыспен шартталған және Қазақстан үшін органикалық болып табылады, онда «ерікті ұжымдастыру» деп аталатын жергілікті халықтың миллиондаған өмірі жойылды, әртүрлі ұлттардың көптеген он мыңдаған адамдары атылды және саяси қуғын-сүргінге ұшырады, жер аударылды [2].

Бұл ажырамас қатынасты талдай отырып, адам құқықтары тапталатын қоғам еркін, ашық және демократиялық бола алмайды, ал өзін адамнан, оның құқықтары мен бостандықтарынан жоғары қоятын мемлекет өркениетті, адамгершілікті, демек, оның даму перспективасы бар деп санауға болмайды деген даусыз шындық көрінеді. Сондықтан құқықтық даму Қазақстан Конституциясының, ең алдымен, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауға қатысты халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормаларына сәйкестігін қамтамасыз етуге тиіс.

Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған Қазақстан Республикасы Конституциясының нормалары мен қағидаттарын іске асыру практикасы, сондай-ақ Қазақстанның юрисдикциясындағы мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдардың қызметі бұл бағыттағы прогресс өте баяу жүріп жатқанын, үлкен қиындықтармен ұштасқанын айқын көрсетті. Алдыңғы жылдары болған жетістіктер көбінесе шығындармен, жеке адам құқықтарын қорғаудың жоғалуымен бірге жүреді. Қалыптасқан жағдай Қазақстан Республикасында күрделі жүйелі қайта құрулар жолына түскен адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын іске асыру және қорғау практикасындағы түбегейлі сапалық өзгерістердің неге біз қалағандай жылдам қарқынмен жүрмейтіндігінің себептерін түсінуді талап етеді.

Қалыптасқан теориялық және проблемалық-практикалық жағдайдан шығу Қазақстанның Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласындағы конституциялық-құқықтық саясат институтын, оны іске асыру тетігін егжей-тегжейлі дербес зерделеу қажеттілігімен байланысты. Мемлекеттің өзі жүргізетін құқықтық саясат арқылы адамның құқықтары мен бостандықтарын тану, қорғау және сақтау жөніндегі функционалдық қызметі өте жан-жақты.

Қабылданған зерттеудің өзектілігі қазіргі қазақстандық шындыққа адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласына тікелей тартылған, осы саладағы істердің жай-күйіне алаңдаушылық білдіретін әртүрлі құрылымдар тән. Азаматтық қоғам институттарының мемлекеттік билік органдары атынан құқық қорғау органдары, жекелеген құқық қорғаушылар және өз құқықтары мен бостандықтарын дербес қорғайтын адамдар жиынтығында Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау қызметі тетігінің ұйымдық құрылымын құрайды. Қазақстанда қалыптасқан жағдай адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау жүйесін айқындайтын Конституциялық-құқықтық саясаттың негізгі ережелерін іске асыра отырып, заң ғылымының алдына конституциялық нормаларға сүйенетін пәрменді құқық

қорғау тетіктерін одан әрі әзірлеу жөніндегі міндеттерді қояды. Қолданыстағы қазақстандық заңнамаға, институттар қызметіне елеулі сыни талдау қажет осы салада қалыптасқан халықаралық стандарттарды ескере отырып, Қазақстанда адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге және қорғауға бағытталған конституциялық-құқықтық саясат. Конституциялық-құқықтық саясатты іске асырудың құқық қолдану нысаны құқық қолдану тиімділігінде және оны жүзеге асыру құралдарын пайдалануда, яғни заңның барлығы орындауға міндетті акт ретіндегі маңыздылығында көрінеді.

Конституциялық-құқықтық саясат қоғамның құқықтық өміріндегі Конституцияның объективті жағдайына, рөліне байланысты құқықтар мен бостандықтарды қорғау саласында ерекше маңызға ие. Бұл құқықты құру және қолдану саласындағы негізгі тұжырымдамалық ережелерді әзірлеу, негізгі құндылықтарды құқықтық білдірудің прогрессивті нысандарын іздеу және бекіту, мемлекеттік органдардың, лауазымды адамдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, жеке тұлғалардың және олардың бірлестіктерінің жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын тануға, сақтауға, іске асыруға және қорғауға бағытталған қызметі [3].

Сондықтан адам құқықтары саласындағы қызмет нысандарының бірі адам құқықтарын сақтаудың халықаралық стандарттары мен қағидаттарын құқықтық кеңістікке енгізуге бағытталған нормативтік құқықтық актілерді қабылдау болып табылады. Қазақстан конституциялық деңгейде халықаралық шарттардың басымдығын, сондай-ақ халықаралық құқықтың қағидаттары мен нормаларын құрметтеуді жариялағанын ескере отырып, біздің мемлекетіміздің адам құқықтары саласындағы саясаты адам құқықтарының әртүрлі аспектілерін реттейтін әртүрлі халықаралық шарттарға қосылу негізінде де қалыптастырылады.

Адам құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйесінің қалыптасуы адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында бекітілген негізгі қағидаттарды адамдардың санасына және мемлекеттің норма шығаруына енгізумен тығыз байланысты. Онда адамдардың адамдық қадір-қасиеті мен табиғи құқықтарындағы теңдігі, әр адамның өмір сүру құқығы, жеке басына қол сұғылмаушылық, сөз және сенім бостандығы, нәсіліне, түсіне, жынысына, тілдік, діни, саяси және өзге де сенімдеріне, ұлттық және әлеуметтік тегіне, мүлкілік және өзге де сенімдеріне қарамастан әділ бейбітшілік құқығы туралы жарияланған шындықтар Қазақстан қоғамы адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының іргелі және ажырамас рухани құндылықтары, бөлінбейтін және әмбебап қағидаттары мен стандарттары ретінде қарастырады, Қазақстан Республикасының Конституциясында елеулі көрініс тапқандар.

Егер ол осы принциптерді жариялаудан бас тартса, кез-келген демократия мұндай деп саналмайды. Адам құқықтары мен бостандықтарын конституциялық бекіту, әрине, егеменді Қазақстанда демократияны дамыту жолындағы прогрессивті қадам болып табылады [4].

Адам құқықтары өзінің ұлттық, партиялық немесе діни қатыстылығын көрсету немесе көрсетпеу құқығы, сондай-ақ қызмет түрін, кәсібін еркін таңдау

сияқты нормаларға толық сәйкес келеді деп айтуға болады. Бүгінгі таңда бұл тек декларациялар ғана емес, өйткені мен осы құқықтар мен бостандықтарды пайдаланамын, қазақстандықтар бұл қағидаттардың конституциялылығын байқамайды. Яғни, бұл құқықтар олардың мәртебесін бекітуді білмей сақталады және адам құқықтары мен бостандықтарының қажеттілігі үшін нақты жұмыс істейді.

Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласындағы мемлекет қызметінің негізгі бағыттары - ҚР Президенті Конституцияның, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының мызғымастығының кепілі, адам құқықтары жөніндегі уәкіл - құқық қорғау органы, Парламент және мәслихаттар ретінде- тиісінше бүкіл халықтың еркі мен халықтың ерік-жігерін білдіретін жоғары және жергілікті өкілді органдар осы саладағы мемлекеттің конституциялық-құқықтық саясатының негізгі міндеттерін іске асыратын Үкімет, Конституциялық Кеңес, соттар, прокуратура және басқа да құқық қорғау органдары [5].

Қазақстан Республикасының конституциялық-құқықтық саясаты өзара негізделетін екі негізгі басымдыққа бағдарлануы тиіс: біріншіден, адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау; екіншіден, күшті сот төрелігін қамтамасыз ету. Мақалада қарастырылған мәселелер жиынтығы осы мәселе бойынша ғылыми зерттеулерді одан әрі дамыту үшін белгілі бір негіз жасайды. Зерттеу екі бағытта мүмкін: біріншіден, конституциялық-құқықтық саясатты іске асыру тұжырымдамасы, бағыттары мен нысандары туралы терең түсінік; екіншіден, Қазақстан Республикасындағы конституциялық-құқықтық саясат институтына қатысы бар жаңа мәселелерді зерттеу. Көптеген мамандардың бірлескен күш-жігерінің нәтижесінде Конституциялық құқықта тиісті орын алатын конституциялық-құқықтық саясат туралы тұтас ілім құрылатыны даусыз сияқты. Конституциялық-құқықтық саясат туралы зерттеу тақырыптарын кеңейту мақсатында Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласындағы конституциялық-құқықтық саясатты одан әрі жетілдіру жөнінде ұсыныстар жасалды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. Конституционное право. Общая часть. Учебно-методическое пособие / под ред. Богданова Н.А. М.: Зерцало, 2019. 372 с.
3. Амандықова С.К. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы: Оқу құралы.-Астана,Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ,2018.-191б.
4. Газизова Н.С. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы: Оқу құралы. Алматы:New book, 2021. – 364 бет.
5. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Ғылыми-практикалық түсіндірме. – Астана, 2018. – 664 б

ЛАУАЗЫМДЫ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТКЕ ЗАҢСЫЗ ҚАТЫСУЫН ТЕРГЕУДІ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ОҢТАЙЛАНДЫРУ ЖОЛДАРЫ

Алиқұл М.С., Рахымбай Е.А., Өмірзақ Б.А.
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., аға оқытушы Жаксылыков Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены проблемы частной методики расследования незаконного участия в предпринимательской деятельности.

Summary: The article deals with the problems of a private methodology for investigating illegal participation in entrepreneurial activity.

Қылмысты тергеп-тексеру әдістемесінде оның криминалистикалық белгілері бойынша қалыптасқан, осы қылмыс құрамының материалдық құрамдары туралы мәліметтер жоқ. Мақалада қарастырылып отырған қылмысты тергеу әдістемесін құру оның материалдық құрылымының элементтері туралы мәліметтерге негізделуі керек [1].

Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысудың материалдық құрылымы, оның ойынша, мынадай элементтерден тұрады: қылмыстың субъектісі (лауазымды адам, мемлекеттік міндеттерді орындауға уәкілеттік берілген немесе оған теңестірілген адам, сондай-ақ құқық бұзушылықты жүзеге асыратын адам); қылмыстық қол сұғушылықтың объектісі (қылмыс жасаушы (лауазымды адам және т.б.) өзінің қызметтік және өзге де қызметін жүзеге асыратын мемлекеттік органдар немесе мемлекеттік немесе өзге де ұйымдар; қылмыс жасау құралдары (көп жағдайда бұл құжаттар) және Қылмыстың субъектісі (ақша немесе басқа да материалдық құндылықтар), жасалған қылмыс нәтижесінде субъекті алған қылмыс құрамының белгілерін іріктеу және талдау қылмыстың ақпараттық моделін құру үшін де теориялық негіз болады. Әрекет ету және қылмыстың осы түрін ашу мен тергеуді әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіру. Сыбайлас жемқорлық қоғам мен мемлекеттің дамуын тұрақсыздандыратын фактор ретінде ұлттық қауіпсіздікке қатер төндіреді және көп қырлы құбылыстан институционалдық феномен мәртебесіне ие болып отыр. Ұлттық экономикаға теріс әсер ететін сыбайлас жемқорлық мінез-құлықтың түрлеріне лауазымды тұлғаның кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысуы [2].

Қылмыстың бұл түрін тергеп-тексеру тәжірибесінде орын алып отырған қиындықтар қылмыстың материалдық құрылымының элементтері туралы білім деңгейінің төмендігімен және оның криминалистикалық сипаттамаларында көптеген белгісіздіктердің болуымен байланысты. Бұл проблемалық аспектілер осы қылмысты тергеудің жеткіліксіз тиімді әдістемесінің көрінісі болды, оны жетілдіру қажет. Қылмыстық -қылқ белгілерінің талдай отып, жек криминалистика тергеу әдістемесін құруды шын білу қажет. Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысқаны үшін лауазымды адамдардан басқа мемлекеттік

функцияларды орындауға уәкілетті адамдар немесе оларға теңестірілген адамдар қылмыстық жауаптылыққа тартылуы мүмкін. Лауазымды тұлғалардан айырмашылығы, қылмыстық жауаптылықтың әлеуетті субъектілерінің соңғы екі санаты билік өкілінің функцияларын орындамайды, мемлекеттік органдарда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, сондай-ақ Қарулы Күштерде ұйымдастырушылық-әкімшілік немесе әкімшілік функцияларды орындамайды [3].

Қазақстан Республикасының басқа да әскерлері мен әскери құралымдары. Бұл ретте бұлар «Мемлекеттік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының заңында көзделген мемлекеттік функцияларды жүзеге асыратын мемлекеттік қызметшілер, сондай-ақ мәслихат депутаттары және мемлекеттік қызметте көзделген міндеттерді уақытша атқаратын адамдар. Лауазымды адам (мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам не оған теңестірілген адам, сол сияқты жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам) өз қызметі нәтижесінде мұндай ұйымға заңсыз жеңілдіктер мен артықшылықтар беру немесе қамқорлық жасау. Басқа нысанда жеңілдіктер ұйым үшін шектеулерді толық немесе ішінара алып тастаумен, оны ауыртпалықтардан босатумен байланысты болуы мүмкін [4].

Ұйымға ұсынылатын артықшылықтар оны басқа ұқсас ұйымдармен салыстыру тұрғысынан көрінеді. Басқа патронат «ұйымның қызметіне қолайлы жағдай жасаумен, ұйымға оның қызметін жүзеге асыруда лауазымды тұлғаның заңсыз көмек көрсетуімен» сипатталады. Осы белгілерге сүйене отырып, оның криминалистикалық белгілерінің деректерімен ұштастыра отырып, осы қылмыстың ақпараттық моделін қалыптастырудың бастапқы нүктесі болып табылатын кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысу құрылымының материалдық элементтерін анықтауға болады. Талданатын қылмыс жүйесінің орталық элементі қылмыстың субъектісі ретінде қарастырылатын жеке тұлға болып табылады. Криминалистика тұрғысынан қылмыстық құқықтан айырмашылығы қылмыстың субъектісі болып нақты адам, лауазымды тұлға мәртебесі бар адам табылады. Бұл ереже қызметтің басқа салаларына жататын басқа лауазымды тұлғаларға қолданылмайды. Бұл қылмыстың заты Қазақстан Республикасының заңнамасында басқаша қарастырылады, бұған бұрын да назар аударылған. Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысуға алдын - ала тергеу жүргізу, қажет болған жағдайда лауазымды адамның (мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген немесе оған теңестірілген адамның, сондай-ақ жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамның) жеке басын ғана емес, сонымен бірге сенімгер де зерттеуге жатады. Олардың әртүрлі қасиеттері бар, олар туралы мәліметтер қызметтік іс-әрекеттер мен қылмыс жасауға бағытталған іс-әрекеттер барысында көрсетіледі, оның нәтижелері идеалды және материалдық іздер болып табылады. Лауазымды тұлға туралы тергеу барысында жиналған мәліметтер оның қызметтік қызметінің сипатын, іскерлік қасиеттерін, құқық бұзушылықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл ақпаратты жеке іс материалдарынан, ресми құжаттардан, сондай-ақ әріптестер мен жетекшілердің айғақтарынан алуға болады. Қарастырылып отырған қылмыстың субъектісі

лауазымды тұлға бола отырып, заңсыз іс-әрекетті жүзеге асыру процесінде мемлекеттік немесе коммуналдық мүлікті басқару, бюджет қаражатын басқару үшін әкімшілік және экономикалық өкілеттіктерді немесе қадағалау функцияларын жүзеге асыруға байланысты өкілеттіктерді пайдаланады. коммерциялық ұйымдар, соның нәтижесінде бұл қол сұғушылық сыбайлас жемқорлықтың жарқын көрінісі болып табылады. Сол сияқты, Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген лауазымды тұлғалар болып табылмайтын, бірақ оларға жүктелген мемлекеттік функцияларды орындайтын (оларға теңестірілген тұлғалар), сондай-ақ жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын субъектілер.Талданатын әрекеттің қылмыстық-құқықтық құрылымы қылмыс субъектісінің қылмыстық қол сұғушылық бағытталған объектімен өзара байланысын болжайды.Талданып отырған қылмыс жасалған кезде мұндай объект, қылмыстық құқық саласындағы ғалымдардың көзқарасы бойынша, мемлекеттік қызмет жүйесі мен мемлекеттік биліктің қалыпты жұмыс істеуімен байланысты қоғамдық қатынастар – дәл осы қатынастар болып табылады. Бұл қылмысты криминалистикалық сипаттауда қол сұғушылық объектісін оның қылмыстық-құқықтық ұғымдары жағынан қарастырудың тергеу үшін практикалық маңызы жоқ. Қоғамдық қатынастар өз мәні бойынша дерексіз, субъектінің қылмыстық және басқа да әрекеттерінің объектіде бейнеленуі туралы сот сараптамасы тұрғысынан қызығушылық тудыратын және тергеу үшін маңызы бар мәліметтерді қамтымайды.Басқаша айтқанда, біз зиян келтіретін немесе зиян келтіретін (немесе келтірілуі мүмкін) осындай материалдық объект туралы айтып отырмыз Объект материалдық құрылым элементтерінің бірі ретінде «қылмыстық реттеу бағытталған материалдық жүйе» болып табылады. Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысқаны үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заңды жобалауда қол сұғушылықтың материалдық объектісі туралы тікелей көрсетілмеген. Қылмыстық кодекстің бабында көрсетілген кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйым қол сұғушылық объектісі бола алмайды, өйткені оған қатысты лауазымды Қарастырылып отырған қылмыстың қылмыстық құрамының элементтерінің субъектілік-объектілік байланысының өзіне тән белгілері бар. Лауазымды тұлға мен кәсіпкерлік қызметпен айналысатын ұйым арасындағы сындарлы қарым-қатынас айқын. Бірақ бұл байланыс қылмыстық әрекеттің объективтік жағын ғана көрсетеді: Кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйымға жеңілдіктер немесе кез- келген басқа нысандағы патронаж лауазымды адамның лауазымдық өкілеттігін пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Мұнда мүдделері қозғалатын басқа объектімен байланыс бар.Қол сұғушылық объектісін сот сараптамасы тұрғысынан түсіну үшін кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысатын лауазымды тұлға тарапынан бұзылған қоғамдық қатынастар мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің қалыпты жұмыс істеуімен байланысты екенін есте ұстаған жөн. Дәл осы жүйелік формация шеңберінде қарастырылып отырған қылмыстың субъектісі өзінің негізгі қызметін жүзеге асырады. Ол өзіне берілген өкілеттіктерді жүзеге асырады, ал қылмыс жасау кезінде оларды осы жүйеге қарсы, оның мүддесіне және

мемлекет мүддесіне қайшы пайдаланады. Бұл ретте мемлекеттік органның немесе ұйымның заңнамада белгіленген қалыпты, сондай-ақ ішкі тәртіп ережелері, жұмыс істеу тәртібі бұзылады [5].

Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысудың материалдық құрылымының элементтерін анықтау актінің ақпараттық моделі ретінде оның криминалистикалық сипаттамаларын қалыптастырудың негізінде болуы және тиісінше осы түрін ашу мен тергеудің жеке әдістемесін жетілдіруге қызмет етуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Крюков В. В. Методы расследования коррупционных правонарушений: исх. ... Канд. юрид. наука. - Челябинск, 2014. - 27 с.
2. Усенко А. С. Методы расследования незаконного участия должностного лица в предпринимательской деятельности через доверительного управляющего / А.С. Усенко // Эпомен. Наука. журн. - 2019. - № 29. - С. 188–194.
3. Белкин Р.С. Криминология: проблемы современности. Острые вопросы российских криминалистов / Р.С. Белкин. - М.: НОРМА, 2013. - 240 с.
4. Дулов А.В. Основы расследования преступлений, совершенных физическими лицами / А.В. Дулов. - Минск: Университет, 2013. - 168 с.
5. Гучок А. Э. Основы криминалистики о материальной структуре преступления / А.Е. Гучок. - Минск: Тесей, 2014. - 228 с.

ОӘЖ 339.543

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖӘНЕ КЕДЕНДІК ПРОЦЕСТЕРГЕ ЖАЛПЫ СИПАТТАМА

Алимбоев Б.Э., Есенгелди Т.Е., Қали А.М.
Ғылыми жетекшісі з.ғ.к, аға оқытушы Имашев Б.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Цифровая трансформация - это неотъемлемая часть современного мира, изменяющая облик многих отраслей, включая таможенные процессы. Эта трансформация представляет собой процесс интеграции современных информационных технологий и цифровых решений для оптимизации и улучшения таможенных операций, обеспечения безопасности границ и содействия международной торговле.

Summary: Digital transformation is an integral part of the modern world, changing the face of many industries, including customs processes. This transformation is a process of integrating modern information technologies and digital solutions to optimize and improve customs operations, ensure border security and facilitate international trade.

Кедендік процестердегі цифрлық трансформация қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар мен цифрлық шешімдерді кеден қызметтерінің қызметіне және тауарлардың импорты мен экспортының рәсімдеріне интеграциялау процесін білдіреді. Бұл трансформация кедендік процестердің тиімділігін оңтайландыруға және жақсартуға, кедендік формальдылыққа кететін уақытты қысқартуға және жаһандық жеткізілім қауіпсіздігін арттыруға

бағытталған. Міне, кедендік процестер контекстіндегі цифрлық трансформацияның жалпы сипаттамасы [1]:

Электрондық декларация және құжат айналымы: цифрлық трансформация ақпарат алмасу тараптарына құжаттарды электронды түрде ұсынуға және өндеуге мүмкіндік береді. Бұған электрондық декларациялар, шот-фактуралар, инвойстар және кедендік рәсімдерге қатысты басқа құжаттар кіреді. Бұл қағаз бюрократиясын азайтады және деректердің дәлдігін арттырады.

Онлайн платформалар мен порталдар: көптеген кеден қызметтері онлайн платформалар мен порталдарды ұсынады, онда саудаға қатысушылар өтініш бере алады, декларациялардың күйін бақылай алады, жаңартулар алады және кеден органдарымен өзара әрекеттесе алады. Бұл процедураларды қол жетімді және мөлдір етеді.

Интернет заттары технологияларын қолдану: көмегімен кеден органдары тауарлардың нақты уақыттағы қозғалысын бақылай алады және олардың күйін бақылай алады. Бұл контрабандамен күресуге ықпал етеді және жүктердің қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

Аналитика мен жасанды интеллектті пайдалану: аналитикалық құралдар мен AI деректерді талдау және кедендік процестердегі ықтимал тәуекелдер мен бұзушылықтарды анықтау үшін пайдаланылуы мүмкін. Бұл кеден қызметтерінің болжау және шешім қабылдау қабілеттерін күшейтеді [2].

Сандық қауіпсіздік шешімдері: цифрлық трансформация қауіпсіздік саласын да қамтиды. Биометриялық деректер мен бетті тану технологияларын қосу кеден бекеттеріндегі сәйкестендіру және қол жеткізуді бақылау процедураларын күшейтуі мүмкін.

Электрондық сауданы жеңілдету: көптеген елдер тауарларды сертификаттау және лицензиялау үшін тезірек және арзан процедураларды ұсына отырып, сауданы жеңілдету бағдарламаларын жүзеге асырады. Сандық шешімдер осы процестерді автоматтандыруға көмектеседі.

Ашықтық пен ынтымақтастық деңгейі: цифрлық трансформация кедендік рәсімдердегі ашықтық деңгейін арттыруға және әртүрлі елдердің кеден қызметтері арасындағы ынтымақтастыққа ықпал етеді. Бұл халықаралық контрабандамен күресу үшін деректер мен ақпарат алмасуды қамтуы мүмкін.

Электрондық төлемдер және қаржыландыру: цифрлық технологиялар кедендік процестердің төлемдері мен қаржылық аспектілерін тиімді басқаруға мүмкіндік береді, бұл шығындарды азайтуға және процедураларды жеделдетуге көмектеседі.

Кедендік процестердегі цифрлық трансформация әлемдік сауда үшін неғұрлым икемді, тиімді және қауіпсіз ортаны құруды мақсат етеді. Ол табысты іске асыру үшін мемлекеттер, кеден қызметтері, кәсіпорындар мен технологиялық компаниялар арасындағы ынтымақтастықты талап етеді.

Бұл ғылыми жұмыста біз цифрлық трансформацияның жалпы сипаттамасын және оның кедендік процестерге әсерін қарастырамыз.

1. Сандық трансформация және оның мәні:

Цифрлық трансформация-бұл бизнес-процестерді жақсарту және бәсекелестік артықшылықтарға қол жеткізу үшін цифрлық технологиялар мен цифрлық деректерді қолданудың стратегиялық тәсілі. Ол ұйымның әртүрлі аспектілерін қамтиды және мәдениеттегі, технологиядағы, бизнес үлгілеріндегі және операциялық процестердегі өзгерістерді қамтиды.

2. Сандық трансформация және кедендік процестер:

Кедендік процестер аясында цифрлық трансформация келесі аспектілерді қамтиды:

А) электрондық декларациялау және деректермен алмасу:

Цифрлық трансформация қағаз құжаттарды электрондық нысандарға ауыстыруға мүмкіндік береді. Кедендік декларациялар, шот-фактуралар және басқа құжаттар цифрлық түрде ұсынылуы және өңделуі мүмкін, бұл бюрократиялық процедураларды азайтады және қателіктер ықтималдығын азайтады.

В) Онлайн платформалар мен порталдар:

Көптеген кеден қызметтері онлайн-платформаларды ұсынады, онда қатысушылар электронды декларация тапсыра алады, өтінімдерінің мәртебесін бақылайды және кеден органдарымен ақпарат алмасады. Бұл процедураларды ашық және қол жетімді етеді.

С) интернет заттарының технологиялары:

Сандық түрлендіру сонымен қатар тауарларды нақты уақыт режимінде бақылау үшін сенсорлар мен IoT құрылғыларын пайдалануды қамтиды. Бұл кеден қызметтеріне жүктердің қозғалысын бақылауға және олардың жай-күйін бақылауға мүмкіндік береді, бұл контрабандаға қарсы күреске ықпал етеді және жүктердің қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

Г) аналитика мен жасанды интеллектті қолдану:

Аналитикалық құралдар мен деректерді талдау және кедендік рәсімдердегі ықтимал тәуекелдер мен бұзушылықтарды анықтау үшін қолданылады. Бұл кеден қызметтерінің болжау және шешім қабылдау қабілеттерін күшейтуге мүмкіндік береді [3].

Кедендік процестердегі цифрлық трансформацияның артықшылықтары:

Тиімділікті арттыру: цифрлық процестер кедендік рәсімдерден өтуге кететін уақытты қысқартуға және қағаз бюрократиясын азайтуға мүмкіндік береді.

Дәлдікті жақсарту: электрондық декларация және деректермен бөлісу қателіктер мен сәйкессіздіктердің ықтималдығын азайтады.

Үлкен қауіпсіздік: аналитиканы пайдалану жүктерді тиімдірек бақылауға және заңсыз әрекеттермен күресуге мүмкіндік береді.

Ашықтық: онлайн-платформалар және ақпараттың қолжетімділігі кедендік процестердің ашықтық деңгейін арттырады.

Қиындықтар мен кедергілер [4]:

Дегенмен, кедендік процестердегі цифрлық трансформация сонымен қатар деректер қауіпсіздігі мен құпиялылықты қамтамасыз ету, қызметкерлерді

оқыту және цифрлық шешімдерді қолдау үшін инфрақұрылым сияқты бірқатар қоңырауларды қамтиды.

Кедендік процестердегі цифрлық трансформация қазіргі әлемдік экономиканың негізгі элементі болып табылады. Бұл халықаралық саудадағы тиімділікті, қауіпсіздікті және ашықтықты арттыруға ықпал етеді. Алайда табысты іске асыру мемлекеттер, кеден органдары, кәсіпорындар мен технологиялық компаниялар арасындағы ынтымақтастықты талап етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Анохина О.Г. Комментарий к Таможенному кодексу Таможенного союза (поглавный). 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2017. 416 с.

2. Воронцова Н. А. Международное таможенное право. Документы и комментарии. М.: МГИМО-Университет. 2017. 179 с.

3. Галушкин А. А., Дианова В. Ю., Илюхина С. С. Подготовка специалистов с высшим образованием по специальности "Таможенное дело". Российский и зарубежный опыт. М.: Юстиция. 2016. 342 с.

4. Горбухов В. А. Таможенное право России. М.: Омега-Л. 2013. 208 с.

УДК 516.65.54.754

**ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ О КАЗАХАХ ПО НАБЛЮДЕНИЯМ
А.И. ЛЕВШИНА**

Альжанова А.Г., Абилхаир А.М., Голиков С.А.
Научный руководитель д.ф.н., профессор Қосанбаев Қ.
университет «Мирас», г.Шымкент, Қазақстан
Хомитов Р.Х.

Каршинский государственный университет, г.Карши, Узбекистан

Түйін: Мақалада автор белгілі ресей зерттеушісі А.И.Левшиннің еңбегіне терең талдау жасады. Келтірілген еңбекте автор мейлінше көп қателіктер мен олқылықтар келтірген. Патша өкіметінде қызмет жасаған әскери қызметкерлер жергілікті халықтың тарихын, мен мәдениетін, тұрмыс – тіршілігін, наһар білгендіктен аталған қателіктерді жіберген.

Summaru: In the article, the author made an in-depth analysis of the work of the famous Russian researcher A.I. Levshin. In the cited work, the author made as many errors and omissions as possible. The military personnel who served in the tsar's government made these mistakes due to their poor knowledge of the history, culture, and lifestyle of the local people.

Обретение Казахстаном независимости придало значительный толчок росту национального самосознания, духовному возрождению казахской нации. Доминантой этих процессов выступает восстановление исторической памяти народа, его объективной и правдивой истории. Ведь самопознание национальная самоидентификация начинаются, прежде всего, с изучения глубинных исторических корней и прошлого казахского народа. Безусловно, историческая память делает народ гордым и сильным, и поддерживает на всем протяжении его истории патриотический дух и настрой, и стремление к достижению свободы и независимости.

Как известно только в условиях суверенного развития Республики Казахстан, с ростом и возрождением национального и духовного самосознания народов Центральной Азии, сложились благоприятные предпосылки для изучения и анализа трудов представителей царской колониальной администрации. К сожалению, большинство из них в силу господства имперских прерогатив, намеренно фальсифицировали и искажали реальную историческую картину прошлого, намеренно подменяли в угоду царизма правдивые сведения и факты, касающиеся многогранных аспектов истории и этнографии казахского народа. Более того, многие представители царской пограничной администрации не имели в достаточной степени опыта, подготовки в сборе, анализе, фиксации и обобщения значительного пласта этнографических материалов, касающиеся жизни, быта и культуры казахского народа. Между тем, хотелось бы особо подчеркнуть, что незнание языка, психологии, менталитета, характера, нравов и обычаев казахов, очень часто приводило их к заблуждениям и ошибкам. Ввиду этого, необходимо используя современные инновационные методы и технологии, глубоко изучить, систематизировать и обобщить данные факты, сведения ряда представителей царской колониальной администрации. Следует отметить, что большинство военных и гражданских чиновников царской администрации горячо поддерживали и претворяли идеи царских колонизаторов в Туркестанском крае.

По сути, они выступили на историческую арену в роли проводников и подражателей колонизаторской политики, успешно претворяемой в жизнь царской Российской империей. Оставленные ими сведения, дневниковые записки, донесения и отчеты туркестанским генерал-губернаторам, требуют серьезного исследования с точки зрения современных данных.

Фальсифицированные и искаженные факты, касающиеся многогранных сторон жизни, быта и культуры казахского народа, встречается в труде А.И. Левшина, военного чиновника и офицера Русского генерального штаба. Большинство дореволюционных российских исследователей колониального периода, как ни странно и парадоксально давали в своих заключениях только положительные оценки его научно-исследовательской деятельности. В восприятии ряда дореволюционных российских исследователей он предстает как гениальный ученый мирового масштаба, глубоко исследовавший историю, быт и культуру казахского народа. Между тем на наш взгляд, мы ни в коем мере не можем отнести данного исследователя к категории крупный ученый, ибо он намеренно в угоду колониальных властей фальсифицировал и искажал исторические события, тех лет и времен. Его работа «Описание киргиз-казачьих орд или степей» вышел в свет в Санкт-Петербурге в 1832 году в трех частях. В первой части приводятся географические, во втором исторические, а в третьем этнографические сведения. В третьей части своего труда автор дает поверхностное описание ареала расселения, хозяйства, занятий, промыслов, верований кочевников – казахов. В ней также однобоко и односторонне освещается образ жизни, особенности кочевой и оседлой цивилизации, роль и место в мировой истории казахов.

Учитывая это обстоятельство, мы ни в коей мере не можем утверждать, что А.И.Левшин был уникальным исследователем, глубоким знатоком культуры и быта казахов, ибо он разделял точку зрения российских колонизаторов в вопросах колонизации Туркестанского края. Этот исследователь не всегда верно давал характеристику характера, нравов и устоев кочевников. В связи с этим, на наш взгляд, его этнографические исследования страдали определенными недостатками. Прежде всего, автор осветил образ жизни, быт и культуру казахов поверхностно и односторонне, поэтому о многих вопросах быта и культуры казахов, он имел смутные и неполные представления.

Так, например, он с высокомерием заявляет: «моются очень редко, опрятности не соблюдают, в пище не разборчивы» [1].

И далее он пишет: «Отважные жители гор Кавказских, конечно, во всех отношениях страшнее киргизов для неприятелей своих, но у них законы гостеприимства священны, и всякий чужеземец, принятый черкесом под покровительство безопасен. В киргизских ордах никто не ручается и не может ручаться за безопасность путешественника. При ограниченности желаний, при скупости и неумении наслаждаться выгодами жизни, народ сей не извлекает из богатства другой пользы, кроме тщеславия» [2].

На наш взгляд, А.И.Левшин не совсем прав, ибо чужестранцы, побывавшие в казахских степях, находились всегда под надежной защитой казахов. Всякого уважаемого путника казахи встречали с огромным трепетом и вдохновением. Каждый путник чувствовал себя в безопасности, находясь в кочевьях казахов, они не боялись быть ограбленным, ибо воровство в казахских степях сурово пресекалось. Они могли спокойно спать и наслаждаться свежим воздухом, кумысом и мясом.

Говоря о хозяйственной и трудовой деятельности казахских женщин, автор предвзято заявляет, что: «киргизки далеко превосходят киргизов в трудолюбии. Они отправляют все домашнее хозяйство, на них лежит половина попечений о скоте, они сверх того занимаются рукоделиями и приготовлением одежды себе и детям, они же должны заботиться обо всем нужном для мужей своих, даже иногда седлать им лошадей и сажать их верхом. За все сии труды награждены они рабством» [3].

Таким образом, согласно утверждению А.И.Левшина, получается, что вся домашняя работа возлагается на женщин, а мужчины только разъезжают по аулам, едят и отдыхают. На самом деле в традиционном хозяйстве кочевников весьма велика была роль скотоводов-номадов. Права и обязанности, как мужчин, так и женщин были распределены поровну. И те и другие с глубоким трепетом и вниманием заботились и ухаживали за скотом, который кормил, поил и одевал их. Кочевников всегда волновали вопросы увеличения и роста поголовья как крупного рогатого, так и мелко рогатого скота. От поголовья их скота зависело их дальнейшая судьба.

А.И.Левшин безапелляционно заявляет: «Ни образ жизни, ни нравы, ни религия не позволяют киргизам быть образованным. Язык их есть испорченное

турецкое наречие, в котором много слов не понятных как для турка, так и для татарина крымского, казанского, а иногда даже и для оренбургского» [4].

Таким образом, на наш взгляд, необходимо провести тщательный критический анализ трудов царских колонизаторов, выявить и искоренить те факты, которые противоречили реальным фактам того времени. Накопление белых пятен и пробелов в Отечественной колониальной историографии это результат деятельности представителей колониальной администрации. Конечно, им было выгодно и на руку фальсифицировать и исказить факты, события, имевшие место в истории казахского народа. Российские колонизаторы, пользуясь поддержкой царской колониальной администрации, по политико-идеологическим соображениям искажали действительную и реальную картину истории казахского народа, представляли героические образы национальных героев казахского народа в противоположном негативном ракурсе. Многие аспекты как материальной, так и духовной культуры казахского народа не получили в достаточной степени научного освещения. В предвзятой, а порой в нелепой форме дается описание и устройство казахского жилища, не указывается ее роль и место в традиционном кочевом обществе казахов. Следует отметить, что многие приведенные им сведения и факты, касающиеся истории и этнографии казахского народа в целом схожи и идентичны. Многие представители царской колониальной администрации в угоду царизму описывали повседневную жизнь, быт и культуру казахов с негативной точки зрения.

Список использованной литературы:

1. А.И.Левшин Описание киргиз-казачьх орд или степей. Алматы, 1996. Под редакцией М.К.Козыбаева. С. 302.
2. Там же. С. 327.
3. Там же. С. 331.
4. Там же. С. 350.

ОӘЖ 34.347

КИБЕРҚАУПСІЗДІК ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

Амангельдиев С.Н., Алишерова А.А., Егемберді Қ.Ш.
Ғылыми жетекшісі магистр, аға оқытушы Исатаева Б.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Эта статья представляет обзор кибербезопасности и ее влияния на гражданское право. Автор рассматривает основные аспекты кибербезопасности, правовые вызовы, связанные с киберугрозами, и роль гражданского права в защите интересов граждан и организаций в киберпространстве. Кибербезопасность становится все более актуальной темой в современном информационном обществе. Эта статья представляет обзор кибербезопасности и ее влияния на гражданское право.

Summary: This article provides an overview of cybersecurity and its impact on civil law. The author examines the main aspects of cybersecurity, legal challenges associated with cyber

threats, and the role of civil law in protecting the interests of citizens and organizations in cyberspace. Cybersecurity is becoming an increasingly relevant topic in the modern information society. This article provides an overview of cybersecurity and its impact on civil law.

Киберқауіпсіздік пен азаматтық құқық қазіргі ақпараттық қоғамның ажырамас бөлігіне айналды. Бұл мақалада киберқауіпсіздікке және оның азаматтық құқыққа, соның ішінде жеке тұлғаны қорғауға, киберқылмыс үшін жауапкершілікке және басқа аспектілерге шолу жасалады. Киберқауіпсіздіктің мәнін, оның қиындықтарын және азаматтық құқықпен байланысын талдайды.

Цифрлық трансформация және интернетті жаппай пайдалану дәуірінде киберқауіпсіздік басымдыққа айналды. Ол азаматтық құқықпен тікелей байланысты, өйткені ол цифрлық ортадағы азаматтар мен ұйымдардың құқықтары мен міндеттеріне қатысты. Бұл мақалада киберқауіпсіздіктің жалпы сипаттамасы және оның азаматтық құқыққа әсері қарастырылады [1].

Агильдин В. В. желіге қосылған құрылғылар, электр желілері, ұшақтар және банктерге, мемлекеттік әкімшіліктер мен ауруханаларға бару олардың киберқауіптерден қорғалуына кепілдік беруі керек [2].

Киберқауіпсіздік (немесе ақпараттық қауіпсіздік) - бұл сандық ортадағы жүйелер, желілер мен деректер қауіп-қатерден қорғалатын және ақпараттың құпиялылығы, тұтастығы мен қол жетімділігі қамтамасыз етілетін жағдай.

Киберқауіпсіздік цифрлық ортадағы хакерлер, вирустар, хакерлік шабуылдар және басқа да ауытқулар сияқты киберқауіптердің алдын алуға, анықтауға және оларға жауап беруге бағытталған шараларды, әдістерді және технологияларды қамтиды.

Киберқауіпсіздік қазіргі ақпараттық қоғамда өте маңызды, мұнда компьютерлерге, Интернетке және цифрлық құрылғыларға тәуелділік айтарлықтай өсті. Ол жеке деректерді қорғау, киберқылмыстың алдын алу, желілер мен жабдықтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, сондай-ақ киберқауіптердің осалдығын азайту үшін пайдаланушыларға оқыту және ақпараттық білім беру сияқты әртүрлі аспектілерді қамтиды.

2018 жылы АҚШ президенті Д. Трамп Америка Құрама Штаттарының ұлттық киберқауіпсіздік стратегиясына (National Cyber strategy of the United States of America) қол қойды (бұдан әрі АҚШ ХКК 2018) [3].

Киберқауіпсіздік қауіптері мен қауіптері цифрлық әлемде Ақпараттық жүйелер, желілер және деректер кездесетін әртүрлі ықтимал қауіптерді білдіреді. Міне, ең көп таралған киберқауіпсіздік қауіптері мен қауіптері:

Хакерлік шабуылдар: бұл компьютерлік жүйелерге немесе желілерге рұқсатсыз кіру әрекеттерін, сондай-ақ басқа біреудің деректеріне қол жеткізу немесе оларды жою үшін зиянды бағдарламалық құралды енгізу әрекеттерін қамтиды.

Вирустар мен зиянды бағдарламалар: зиянды бағдарламалар компьютерлер мен желілерді жұқтыруы, файлдар мен жүйелерге зиян келтіруі, жеке деректер мен парольдерді ұрлауы және басқа зиянды әрекеттерді орындауы мүмкін.

Фишинг және әлеуметтік инженерия [4]: пайдаланушыларды жалған веб-сайттар немесе электрондық хабарламалар арқылы алдау арқылы жеке ақпаратты, құпия сөздерді немесе қаржылық деректерді ашуға мәжбүрлеу арқылы алдауға тырысатын шабуылдар. Деректердің бұзылуы: жеке деректердің бұзылуына және құпиялылықтың бұзылуына әкелуі мүмкін қауіпсіздік қателері немесе ішкі қауіптер салдарынан құпия ақпаратты заңсыз жария ету.

Ақшалай алаяқтық: киберқылмыскерлер интернетті ақшаны ұрлау, қаржы нарықтарындағы манипуляциялар және басқа да қаржылық алаяқтықтар сияқты қаржылық пайда алу үшін алаяқтық жасау үшін пайдалана алады.

Кибер тыңшылық: құпия деректерді немесе маңызды ақпаратты алу үшін кибертехнологияны қолдана отырып, рұқсат етілмеген барлау жинақтары.

Ішкі қауіп-қатер оқиғалары: ішкі қауіптер жүйелер мен деректерге қол жеткізуді теріс пайдалануы мүмкін қызметкерлерден, контрагенттерден немесе мердігерлерден туындауы мүмкін. Маңызды емес бағдарламалық жасақтама және жеткіліксіз жаңарту: ескірген бағдарламалар мен операциялық жүйелерде киберқылмыскерлер шабуылдар үшін қолдана алатын осалдықтар болуы мүмкін. Заңнаманы және реттеуді бұзу: заңнамалық және реттеуші нормаларды сақтау қажеттілігі, оның ішінде деректерді қорғау саласында, олардың пайда болуы заңды салдарға әкелуі мүмкін.

Киберқауіпсіздікке төнетін қауіптер мен қауіптер үнемі өзгеріп отырады және олар ықтимал қауіптердің алдын алу және цифрлық ортада қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін үнемі назар мен қорғаныс шараларын қажет етеді.

Киберқауіпсіздік азаматтық құқықпен тығыз байланысты және цифрлық дәуірдің ажырамас бөлігі болып табылады. Азаматтық құқық цифрлық ортада азаматтар мен ұйымдардың мүдделерін қорғауда шешуші рөл атқарады және оның ережелері мен ережелері Киберқауіпсіздіктің жаңа қиындықтарына бейімделу үшін үнемі дамып отырады [5].

Сандық кеңістіктегі қауіпсіздікті қамтамасыз ету кешенді тәсілді және әртүрлі шаралар мен технологияларды қолдануды талап етеді. Міне, Киберқауіпсіздік бойынша ең маңызды шаралардың кейбірі:

Антивирустық және антимальварлық бағдарламалық жасақтаманы пайдалану: антивирустық және антимальварлық бағдарламаларды орнату және үнемі жаңарту зиянды бағдарламалық жасақтаманы анықтауға және жоюға көмектеседі. Бағдарламалық жасақтама мен операциялық жүйелерді үнемі жаңартып отыру: жаңартулар осалдықтарды түзетуді және қорғауды жаңартуды қамтиды, сондықтан барлық бағдарламалар мен операциялық жүйелерді үнемі жаңартып отыру маңызды. Күшті парольдер және көп факторлы аутентификация: күрделі парольдерді пайдалану және көп факторлы аутентификацияны енгізу тіркелгілерге кіру қауіпсіздігін арттырады. Деректерді шифрлау: файлдар мен деректерді шифрлау ақпаратты рұқсатсыз кіруден қорғауға көмектеседі. Желілерді қорғау және брандмауэрлер: брандмауэрлер мен желілік құрылғыларды орнату трафикті сүзуге және кірудің алдын алуға көмектеседі. Пайдаланушыларды оқыту: қызметкерлер мен

пайдаланушылардың киберқауіпсіздік туралы білімін арттыру және оқыту әлеуметтік инженерия мен фишингтен аулақ болуға көмектеседі.

Тұрақты аудиттер және осалдықтарды сканерлеу: қауіпсіздік аудиттерін жүргізу және осалдықтарды сканерлеу жүйелердегі әлсіз жерлерді анықтауға және жоюға мүмкіндік береді. Жауапкершілікті бөлу және қол жетімділікті шектеу: ең аз артықшылық принциптерін қолдану және жауапкершілікті бөлу ақпаратқа тек қажет қызметкерлерге қол жеткізуді шектейді. Деректердің сақтық көшірмесін жасау және қалпына келтіру: деректердің сақтық көшірмесін үнемі жасау және оқиғалардан кейін қалпына келтіру жоспарын жасау кибершабуылдардың жоғалуын азайтуға көмектеседі.

Инциденттерді бақылау және анықтау жүйелері: инциденттерді бақылау және анықтау жүйелерін орнату желідегі ауытқуларды анықтауға және қауіптерге уақтылы жауап беруге көмектеседі. Инциденттік инциденттерге жауап беру және әрекет ету: киберинциденттерге әрекет ету жоспарларын әзірлеу және жаттығулар өткізу шабуылдар туындаған кезде зиянды шектеуге көмектеседі. Цифрлық кеңістіктегі қауіпсіздікті қамтамасыз ету өзекті қауіптерге үнемі дайындықты және назар аударуды, сондай-ақ қауіпсіздік шаралары мен технологияларын үнемі жаңартуды талап етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (жалпы бөлім) (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Агильдин В. В. Уголовное право. Особенная часть. Учебное пособие. — М.: Инфра-М. 2018. 162 с.
3. Актуальные проблемы Общей части уголовного права. Учебник. / под ред. Подройкина И. А., Фаргиев И. А. — М.: Проспект. 2020. 544 с.
4. Актуальные проблемы Особенной части уголовного права. Учебник. / под ред. Подройкина И. А., Улезько С. И. — М.: Проспект. 2020. 768 с.
5. Актуальные проблемы уголовного права. / под ред. Иногамовой-Хегай Л.В. — М.: Проспект. 2019. 232 с.

ӘОЖ 316.4

ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРІБЕДЕ SERVICE-LEARNING МОДЕЛІНІҢ ӘДІСТЕМЕСІН ҚОЛДАНУ ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Аманкелді Б.Ж., Сексен А.Т., Сейтжанова Л.Н.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Жәкыпбек А.А.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: в статье «Service-learning» рассматривается как модель обучения, обогащающая и улучшающая образование путем вовлечения студенческой молодежи в помощь местному сообществу. В работе авторы описывают особенности внедрения сервисного обучения в сфере высшего образования и дают обзор перспектив применения методики модели service-learning в зарубежной практике.

Summary: The article considers "Service-learning" as a learning model that enriches and improves education by involving students in helping the local community. In the paper, the authors

describe the features of the introduction of service training in higher education and give an overview of the prospects for the application of the service-learning model methodology in foreign practice.

Қазақстанның тәуелсіздігін алғалы бері білім беру саласындағы реформалар, ең алдымен, білім беруді жақсартуға, халықаралық талаптар мен қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес келетін жағдайларды қалыптастыруға байланысты міндеттерді шешуге бағытталып келеді. Соның бір көрінісі ретінде еліміздегі жоғарғы білім беру жүйесінің Болон процесіне қосылуы болып табылады. Бұл әлемдік жүйе отандық жоғары білім беру саласын жаңа басымдықтарға, мақсат қою тәсілдерін және оларға қол жеткізуге көмек болды. Сәйкесінше, бүгінгі отандық жоғары білім тек дайын кәсіби білімді енгізуге ғана емес, сонымен қатар аналитикалық қабілеттерді, сыни ойлауды, синтездеуді, ұйымдастыруды, проблемаларды іздеу кезеңдерін жүзеге асыруды, мақсат қою мен жоспарлауды жақсартуға, бар мәселелерді шешуді әзірлеуге, сондай-ақ білімді практикалық іс-әрекетке мүлдем басқаша енгізуге мүмкіндік береді, идеяларды іздеу дағдыларын жақсартады, жұмыс процесінде жеке тұлғаның тәуелсіздігі мен тәуелсіздігін арттырады [1].

Қазіргі уақытта әлемдік стандарттарға сәйкес жоғары оқу орнының түлегі тәуелсіз, білімді, жауапты және бастамашыл тұлға, яғни дамыған кәсіби ғана емес, сонымен қатар жоғары деңгейдегі жеке қасиеттері бар маман болуы керек. Осыған байланысты жеке әдістердің тиімділігі арқасында кәсіби құралдарды жетілдіруге мүмкіндік беретін технологиялар бүгінде өзекті болуда. Мұндай әдістердің қатарына отандық білім беру саласы үшін инновациялық әдіс болып табылатын «сервистік оқыту» немесе «Service-learning» кіреді [2].

«Service-learning» білім беру моделі бойынша жұмыстың ерекшелігі «көбінесе дұрыс және бір мәнді жауап жоқ» деген ойда: оңтайлы шешімді таңдау, ұйымдастырушылық шығындарды төмендету мүмкіндігін іздеу, тәуекелдерді есепке алу және нақты практикалық проблемалардың туындауын талдау – дербес ұйымдастыру бірлігі ретінде студент тұлғасының жеке дамуына тікелей жол ретінде қарастырады. Шын мәнінде, нақты жауапсыз мәселелерді шешу білім алушыларға пәнді оқытудың практикалық нәтижелерін көруге, жеке тақырыптарды игерудегі проблемаларды анықтауға және оларды оқу процесінде оқытушының жетекшілігімен жоюға мүмкіндік береді. Мұндай модель бүгін отандық білім беру саласы және жақсы мамандарды даярлау үшін маңызды рөлге ие.

Германияда «service-learning» сияқты оқу түрін қолданған алғашқы университеттердің бірі Маннхайм университеті болды. 2003 жылы педагогика факультетінің студенттері бастауыш мектепте жанжалдар мен дауларды шешу бойынша тренингтер өткізді. Келесі семестрлерде «service-learning» жобалары студенттермен ынтымақтастықты бастаған және нығайтқан мектептерде үздіксіз дамыды [3].

2009 жылдың наурыз айында Маннхайм университеті және Эссен, Эрфурт, Оснабрюк, Заарланд және Вюрцбург қалаларындағы Германияның

басқа 5 жоғары оқу орны «service-learn» институты мен мекемесінде қоғамдық жауапкершілікті дамытуға жәрдемдесу мақсатында «жауапкершілік арқылы білім беру» бағдарламасына қосылып, университеттік білім берудің ажырамас құрамдас бөлігі ретінде бірікті [25].

Вюрцбург қаласындағы университетте педагогика факультетінің қызметкерлері, ең алдымен, педагогикалық мекемелерді бағалау саласында «service-learning» жобаларын жүргізеді, сондай-ақ балалар мен оқушылар арасында негізгі бастамаларды қалыптастыру тетіктерін ұйымдастырады. Осылайша, студенттер өздерінің әдіснамалық білім беру шеңберінде мектепке дейінгі мекемелерге олардың сапалы дамуында, тілдік құзыреттілікті диагностикалау кезінде мектептерге кеңес береді және қолдау көрсетеді, мектептен тыс білім беру іс-шараларының тиімділігін тексереді және т.б. [4].

«Service-learning» семинарларының тиімділігі оларды сүйемелдейтін зерттеу жобасында болды. Университеттердегі «servU – service-learning» пилоттық зерттеуінде «service-learning» әдісін қолдана отырып, студенттердің қаншалықты жақсы және қандай жағдайда оқитыны, олардың қоғамдық белсенділігі нығая ма, жоқ па, талданды. Нәтижелер «service-learning» моделінің пайдасы студенттердің әлеуметтік ахуалын жақсартуда, білім алуда, жеке және әлеуметтік жауапкершілікті қалыптастыруда, белсенділік пен өзін әлеуметтік маңызды және тәуелсіз тұлға ретінде тануда көрінеді.

Оқу процесіне Service-learning әдісін қолданып оқыту әдістемесін енгізу оқу бағдарламасында көрсетілген құзыреттердің тиімді дамуын сәтті жүзеге асыруға, ал гуманитарлық мамандықтар үшін білімге кәсіби бағытталған бағыт беруге мүмкіндік береді. Мұндай әдістерді жоғары оқу орындарына енгізу білім сапасын көтеруге көмекші құрал бола отырып, білім алушылардың өздерінің таңдаған мамандықтарында түрлі шеберлікке ие бола алады [5].

Бүгінгі күні Қазақстан үшін әр салада білікті мамандар қажеттілікке ие. Қазіргі кезең білікті мамандар деп тек жоғары білімді мамандарды ғана айтпайды, сондай-ақ түрлі шеберлікті бойына сіңірген жұмысқа және өмірге әлеуметтік жауапкершілікпен қарай алатын маманды меңзейді.

Қорытындылай келе, «Service-learning» білім беру моделі туралы сансыз анықтамалар бар, олардың кейбіреулері өте кең мағынада, ЖОО білім ордасынан тыс кез-келген қызметті қамтиды, ал басқалары тар мағынада, көптеген қолайлы педагогикалық модельдерді жоққа шығарады. «Service-learning» білім беру моделі негізі – бұл қоғамдық жұмыстар академиялық оқумен байланысты болуы мүмкін, сондықтан қызмет көрсету теориялық және тұжырымдамалық түсінікке, ал оқыту нақты тәжірибеге негізделеді. Рефлексия — тәжірибені сыни тұрғыдан түсіну және оны басқа идеялар мен тәжірибелермен байланыстыру практикасы оқу процесінде өте маңызды. Мұнда «оқыту» тәртіптік білімді құрылымды түрде игеруді және қоғамдастықтың хабардарлығын, сондай-ақ оқу бағдарламасы аясында оқытуға байланысты «жұмсақ дағдыларды» дамытуды қамтиды [4].

«Service-learning» білім беру моделінің сипаттамалары:

- Бұл жобалар курстың бір бөлігі болып табылады; студенттер қоғамдағы жұмысы үшін академиялық несие алады;
- қызметтік жобалар курстың мазмұнына қандай да бір түрде қатысты болады;
- сервистік жобалар студент үшін маңызды және ұйым үшін пайдалы болалды;
- қызметтік жобалар әдетте шектеулі (мысалы, аптасына 2-3 сағат немесе семестрде 10-20 сағат).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Dewey J. Democracy and education. New York: Free Press. 1966.
2. Захарова Е. А. Service Learning – обучение действием. – М., 2006.
3. Beck K. Die «Situation» als Bezugspunkt didaktischer Argumentationen – Ein Beitrag zur Begriffspräzisierung // Seyd, W., Witt, R. (Hrsg.): Situation, Handlung, Persönlichkeit. Kategorien wirtschaftspädagogischen Denkens. Hamburg, 1996. P. 87-98.
4. Tramm T. Im Lernfeld selbständig Probleme lösen? Oder: Von der Unmöglichkeit, sich am eigenen Schopf aus dem Sumpf zu ziehen // Horst F.-W., Schmitter J., Tölle J. (Hrsg.): Wie MOSEL Probleme löst. Band 1, Lernarrangements wirksam gestalten. Paderborn, 2007. P. 104-138.

ОӘК 34.07

**МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МӘНІ, ФУНКЦИЯСЫ ЖӘНЕ НОРМАТИВТІК-
ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУШІЛЕРІ**

Ануаров М.У., Туймебай Е.Ә., Еламан А.М.
Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности формирования правового сознания государственных служащих и ее нормативно – правовое регулирование в современных условиях.

Summary: The article considers the features of the formation of the legal consciousness of civil servants and its regulatory regulation in modern conditions.

Мемлекеттік қызметшілердің құқықтық мәдениеті құқықтық құбылыстармен және тұтастай алғанда құқық саласымен қарастырылатын кәсіби мәдениеттің бірдей сипаттамалары болып табылады, бірақ оның ақыл-ой жағы кәсіби құқықтық бағыттылықпен, кәсіби-құқықтық ойлаумен, кәсіби құқықтық құндылықтармен және т.б. сипатталады.

Осыған байланысты, мемлекеттік қызметшілердің кәсіби құқықтық мәдениетінің сипаты мен мәніне тоқталмас бұрын, мемлекеттік қызметшілердің құқықтық мәдениетінің кәсібилігі нені білдіретіні туралы мәселені анықтау керек? Шынында да, кәсіби құқықтық мәдениет деп топтық кәсіби мәдениеттің белгілі бір түрлері ұғымымен өзара байланысты қоғамның құқықтық мәдениетінің маңызды элементін түсіну қажет. Мемлекеттік қызметшілер мемлекеттік басқарудың әртүрлі салаларында: экономика, ауыл шаруашылығы,

сот жүйесі, мәдениет, білім беру саласында, өңірлік атқарушы билік органдарында (әкімдер аппараттарында) және т.б. жұмыс істей алатынына қарамастан, мемлекеттік қызметшілерді белгілі бір кәсіби топ ретінде қарастыруға бола ма. Кәсіби қызмет саласына қарамастан барлық мемлекеттік қызметшілерді дәстүрлі мағынада (заңгер, аграршы, сот, менеджер, экономист, қаржыгер және т.б.) дәрігерлердің, заңгерлердің, теміржолшылардың, құрылысшылардың, механиктердің, саясаттанушылардың әлеуметтік топтарындағыдай сапалы кәсіби белгілерді бере отырып, жеке әлеуметтік топқа біріктіруге негіз бар ма? Қойылған мәселелерді анықтау мақсатында "Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы" 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабының 12-тармағында келтірілген "мемлекеттік қызметші"терминін талдауға жүгіну қажет. Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен республикалық немесе жергілікті бюджеттерден не Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қаражатынан төленетін мемлекеттік лауазымды мемлекеттік органда атқаратын және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыру мақсатында лауазымдық өкілеттіктерін жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының азаматы мемлекеттік қызметші деп саналады [1]. Бұл анықтама мемлекеттік қызметшілерді белгілі бір әлеуметтік топқа бөледі, олардың қызметі мен шешімдері, шын мәнінде, мемлекеттің еркін кәсіби деңгейде білдіруі керек, мемлекеттік функцияларды нақты жүзеге асырудың нысаны. Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің кәсібилігі мемлекеттік қызметтің аталған негізгі қағидаттарында да көрініс табады: "Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет: 8) мемлекеттік қызметшілердің кәсібилігі қағидаттарына негізделеді" мемлекеттік органның және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыру мақсатында лауазымдық өкілеттіктерді жүзеге асыратын. Айта кету керек, мемлекеттік қызметшілердің кәсібилігінің сипаттамасы Ресей Федерациясының заңнамасында айқын көрінеді. Мәселен, "Ресей Федерациясының Мемлекеттік қызмет жүйесі туралы" Ресей Федерациясы Заңының 1-бабында " Ресей Федерациясының мемлекеттік қызметі – мемлекеттің міндеттері мен функцияларын жүзеге асыру үшін лауазымдық өкілеттіктерін жүзеге асыратын Ресей Федерациясы азаматтарының кәсіби қызметі. Демек, мемлекеттік қызметшілер белгілі бір әлеуметтік-кәсіби топ және бүкіл қоғамның өмірін ұйымдастырушылар ретінде қоғамның әлеуметтік құрылымында ерекше орын алады, олардың міндеттері мен функцияларын жүзеге асырудың негізгі құралы мемлекеттік қызмет [2].

Мемлекеттік қызметшілерді өздерінің құзыреттеріне және бүкіл қоғам мен мемлекеттің жұмыс істеуін ұйымдастыру жөніндегі қызметінің кешенді сипатына байланысты нақты әлеуметтік-кәсіби топқа бөлуге болатындығын анықтай отырып, олардың кәсіби мәдениеті ұғымын одан әрі кәсіби құқықтық мәдениеттің ерекшеліктерін бөліп көрсету арқылы түсіну қажет. Мемлекеттік қызметшінің кәсіби мәдениеті - бұл "әлеуметтік-саяси процестерді тиімді мемлекеттік басқаруды қамтамасыз ету, оның құндылық бағдарлары мен

кәсіби, негізінен моральдық-этикалық көзқарастарымен анықталатын Халыққа қызмет көрсету жөніндегі оның қызметінің өлшемі мен сапасы". Ол бірқатар факторлармен анықталады».

Біріншіден, басқа әлеуметтік реттеушілермен (мораль, дәстүрлер, этика, әдет-ғұрыптар және т.б.) анықталған құқықтық сипаттағы да, құндылық қатынастарындағы да нормативтер болып табылатын кәсіби қауымдастықтың топтық нормаларының жиынтығы. Екіншіден, мемлекеттік қызметшінің кәсіби мәдениеті объективті және субъективті факторлармен қалыптасатын өзінің жеке ойлау түріне тән осы әлеуметтік топтың қызмет ету тәсілінде көрінеді. Үшіншіден, мемлекеттік қызметшінің кәсіби мәдениеті олардың қызметінің нәтижесімен анықталады, ол заңды түрде азаматтардың және бүкіл қоғамның мүдделерін қанағаттандыру мағынасында оң әсер етуі, жоғары әлеуметтік маңызы болуы керек. Төртіншіден, " негізгі мәдени аспектілердің бірі-мемлекеттік қызметшінің білім деңгейі. Бұл тұрғыда мамандықтың құндылығы үнемі өзін-өзі жетілдіру тұрғысынан көрінеді. Мемлекеттік лауазымды атқаратын адам зияткерлік әлеуеттің үлгісіне айналады [3].

Ғылыми әдебиеттерде мемлекеттік қызметшілерде болуы керек типтік қасиеттер келтірілген, бұл олардың кәсіби мәдениетінің деңгейін анықтайды. Мұндай қасиеттердің құрамын Е.Г. Молл анықтайды:

- 1) концептуалдық дағдылар (кешенді мәселелерді талдау және шешу қабілеті)
- 2) жоспарлау және ұйымдастыру дағдылары (іс-қимыл бағытын таңдау және мақсатқа жету кезінде ресурстарды шоғырландыру қабілеті)
- 3) шешім қабылдау дағдылары (балама шешімдерді табу үшін ақпарат пен логиканы пайдалану мүмкіндігі)
- 4) мінез-құлық икемділігі (жеке мінез-құлықты мақсаттарға сәйкес өзгерту немесе жағдайдың өзгеруіне жауап беру мүмкіндігі)
- 5) қарым-қатынас дағдылары (адамдармен тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті)
- 6) басқару персоналына тән әкімшілік дағдылар (мақсатқа жету үшін адамдарды немесе топтарды ынталандыру және басқару қабілеті)
- 7) жеке үлгі бола алу(өзі туралы жақсы көрсете алу қабілеті)
- 8) сөйлеу және жазбаша қарым-қатынас дағдылары (өз ойларын ауызша және жазбаша түрде анық және сенімді түрде жеткізе білу)
- 9) өзін-өзі реттей алу дағдылары (стресс болған кезде жұмысқа деген қабілетін сақтай алуы) [4].

Мемлекеттік қызметшінің кәсіби мәдениеті ұғымы мен белгілерін анықтау контекстінде оның түрі - кәсіби құқықтық мәдениетті анықтау қажет. Мәдениеттің тасымалдаушысы ретінде адамға тән мәдени барлық белгілер мемлекеттік қызметшіге де тән болуы керек. Мұндай қасиеттерге адам өміріндегі көптеген аспектілерді жатқызу қажет. Бұл да тазалықтан, ұқыптылықтан, саулықтан, дене бітімінен, ақылдылығынан көрініп, жеке тұлғаның үйлесімді сыртқы бейнесін құрайтын дене мәдениеті. Бұл адамның ойлау қабілетінен, танымдық қабілетінен, танымдық қиындықтың қажетті

деңгейіндегі психикалық мәселелерді шеше білуінен, жаңа жағдайлардан шығудың жолын таба білуінен, психикалық және дене белсенділігінің шығармашылық сипатынан көрінетін интеллектуалдық қабілеттері. Адамдардың жалпы мәдениетінде адамгершілік-психологиялық қасиеттер маңызды рөл атқарады, оларға білімді пайдалану, жақсылық пен жамандықты ажырату, оның өз қалауын, мүдделерін, мотивтерін, мінез-құлқын жалпыадамзаттық, ұлттық мәдени құндылықтарға сәйкес дербес реттеу және бағыттау, өзін бақылау, ұстау қабілеті жатады. Мұнда жеке тұлғаның басқа адамдардың рухани әлемін қабылдау мен түсінуге сезімталдығын қосуға да болады; сондай ақ басқа адамдарды эмоционалды қолдай алу қабілетінде көрінетін эмпатия да жатқызылады.

Мемлекеттік қызметшінің кәсіби құқықтық мәдениеті мемлекеттік қызметшілердің кәсіби мәдениетінің басқа түрлері арасында ерекше орын алады (қаржылық, саяси, зияткерлік, адамгершілік, рухани және т.б.), өйткені бүгінде аталған барлық түрлер құқықтық реттеумен тікелей немесе жанама түрде қамтамасыз етілген, құқықтық мәдениет ұғымының саласына кіреді.

Сондықтан кәсіби құқықтық мәдениет құқықтық құбылыстардың тар саласына қатысты мәселелерден гөрі қоғамдық қатынастардың кең ауқымын қамтиды. Мемлекеттік қызметшілердің кәсіптік құқықтық мәдениеті-бұл құқық саласындағы кәсіптік біліммен бірге жалпы және кәсіптік құқықтық мәдениеттің құрамдас бөлігі және қоғам мен мемлекетті жетілдіруге және дамытуға, сайып келгенде - адам құқықтары мен бостандықтарын іске асыруды қамтамасыз етуге бағытталған құқықтық құндылықтар, қағидаттар мен нормалар кешені негізінде басқарушылық шешімдер қабылдау жүйесімен байланысты заңдылық, гуманизм, бостандық және демократия принциптерін қолдана отырып азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырады.

Мемлекеттік қызметшілер құқықты іске асырудың барлық нысандарының: құқықты сақтаудың, орындаудың, пайдаланудың және әсіресе қолданудың белсенді қатысушылары болып табылады. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, мемлекеттік қызметшілердің құқықтық мәдениеті жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам құру негізін құрайтын мемлекеттік аппарат пен құқықтық жүйенің сәтті жұмыс істеуі үшін үлкен маңызға ие деген қорытындыға келуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 416-V «О государственной службе Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.07.2023 г.)
2. Гульсара Джунусбекова Некоторые аспекты совершенствования системы государственной службы в Республике Казахстан Actual problems of economics #8(146), 2013 с. 276-283

3. Семин А.Н. — Особенности нормативного правового регулирования должностной структуры государственной службы Республики Казахстан // Административное и муниципальное право. – 2021. – № 5. – С. 46 - 57.

4. Шунаева С.М., Шакин О. Некоторые вопросы становления государственной службы Республики Казахстан Журнал: Вестник науки Костанайского социально-технического университета имени академика Зулхарнай Алдамжар 2016

УДК 1 (091)

РОЛЬ ФИЛОСОФИИ АБАЯ В ВОСПИТАНИИ ПАТРИОТИЗМА КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аппазов Б.Қ., Полатов Т.К., Трунина Л.А.

Научный руководитель – старший преподаватель Шинтаева Ф.Е.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада қазақ жастарын тәрбилеудегі Абай мұрасының маңызы сипатталады.

Summary: This article describes the importance of Abai's heritage in educating Kazakh youth.

Вопросы формирования национального патриотизма у молодежи отражены и в произведениях великого поэта казахского народа, философа-гуманиста Абая Кунанбаева. Он высоко оценил роль народной устной литературы в формировании национального патриотизма. Абай с детства изучал ее воспитательные возможности и рационально использовал их в своих стихах и словах-назиданиях. Прекрасные природные пейзажи родного края, описанные в его стихах «Лето», «Осень», «Зима», «Весна», «Полнолуние в безветренной ночи» и др., повышают эмоциональное воздействие на читателя, а поэтическое описание повседневной жизнедеятельности формирует особое чувство любви подрастающего поколения к Родине, родной стране, к родной земле, обуславливает проявление патриотического самосознания, национальной гордости, восхищения родной историей.

Термин "патриотизм" у каждого по своему осмысливается. Тем не менее, большинство людей воспринимают это как любовь к своей Родине и это возвышенное чувство. Фактически, патриотизм проявляется в различных формах и в определенной степени в каждом человеке. Но какое именно это чувство? Что значит быть патриотом? Каковы его общие характеристики?

С древнейших времен и до наших дней любовь к своей стране, нации, народу, гордость за родную культуру, язык, достижения и победы, чувство тоски по родной земле, готовность пожертвовать своими интересами ради Родины высокие чувства, что прививает заботу о народе, стремление уважать культуру и традиции своего народа, выполнять свой гражданский долг[1].

На личностном уровне патриотизм является важной, устойчивой характеристикой, которая отражается на мировоззрении, целях и нормах поведения человека. А ее высшим проявлением является важная часть

общественного сознания, которая отражается в коллективных настроениях, чувствах и оценках своего народа, его образа жизни, истории, культуры, государства, системы фундаментальных ценностей. Мы знаем, что многие великие люди, выдающиеся учителя, талантливые писатели, философы и публицисты придавали особое значение патриотическому воспитанию в своих произведениях. Тема патриотизма встречается в работах Абая Кунанбаева, Мухтара Ауэзова, Ибрая Алтынсарина, Шокана Уалиханова и многих других казахстанских деятелей.

Стихи Абая, воплощающие в себе всю красоту, эстетическое совершенство, поднимают всех на духовные высоты, устремляют в будущее, воспитывают сознательность. Эти ценности были подчеркнуты необычайной красотой и необычайной возвышенностью талантливого поэта благодаря его мастерству слова, мудрым мыслям, здравому смыслу. В рассуждениях Абая начало всей человеческой добродетели начинается с семьи. Поэт очень высоко ценил воспитание в семье. Поэтому в стихах Абая отчетливо прослеживается мысль о том, что путь к верности, здравому смыслу, нравственности, красоте берет свое начало в материнском молоке, в действенном образце родителей. Стремление к науке и знаниям, упорство в достижении поставленных целей, проповедь таких благородных качеств стали одной из основных идейно-тематических систем всего творчества Абая.

Философия Абая Кунанбаева играет значительную роль в воспитании патриотизма среди казахстанской молодежи. Абай Кунанбаев (1845-1904) был выдающимся поэтом, писателем, философом и общественным деятелем, чьи идеи и произведения оказали глубокое влияние на культуру и самобытность Казахстана. В своих стихах и произведениях Абай выражал гордость за свою культуру и народ. Его работы способствуют сохранению и популяризации культурного наследия Казахстана и вдохновляют молодежь гордиться своей культурной историей. Действительно, стихи и сочинения Абая Кунанбаева играют важную роль в сохранении и популяризации культурного наследия Казахстана. Его литературные произведения служат хранилищем казахской культуры и истории и играют решающую роль в том, чтобы вдохновлять молодежь гордиться своим культурным наследием. Произведения Абая дают ценное представление о традициях, обычаях и образе жизни казахского народа в его время. Его поэзия и проза служат историческим свидетельством, позволяющим читателям понять культурный и социальный контекст той эпохи [2]. Абай много писал на казахском языке, что помогает в сохранении и популяризации самого языка. Его красноречивое использование казахского языка служит образцом лингвистического совершенства и поощряет использование языка среди молодежи. Произведения Абая часто передают моральные и этические ценности, которые глубоко укоренились в казахской культуре. Его работы подчеркивают важность доброты, честности и уважения друг к другу, прививая эти ценности молодому поколению. Абай прославлял казахские традиции, от кочевого образа жизни до обычаев и ритуалов. Его

произведения помогают молодежи соприкоснуться со своими корнями и оценить богатую палитру казахских традиций.

В «Словах назидания» ощущается ответственность за будущее нации, Абай размышляет над духовно-нравственным обликом человека, о воспитании в нем трудолюбия и стремления к знаниям. Так, в 38-м слове Абай отмечает, что справедливость – мать всех благодетелей, понятия совести и чести исходят от справедливости. Любовь к науке – это признак человечности и искренности. В 7-м слове Абай пишет, что у человека два начала – физическое и духовное, люди заиклены на физической части, в то время как основная часть человека – душа, тяга к знаниям, свершениям, подвигам. Абай Кунанбаев действительно служит вдохновляющим примером для молодежи не только благодаря своим интеллектуальным и литературным достижениям, но и благодаря своей приверженности гражданской активности и культурному развитию.

Стремление Абая к знаниям и его стремление к самосовершенствованию служат образцом для молодежи. Его страсть к обучению и самообразованию побуждает молодых людей уделять приоритетное внимание образованию и интеллектуальному росту. В словах назидания «Седьмой» и «Тридцать первый» Абай высказывает ряд мыслей о проблеме образования, искусства и просвещения. Давайте более подробно рассмотрим слова «плоть души» и «плоть тела», о которых говорит Абай в «Седьмой» речи. Плоть души – духовная потребность, тогда как плоть тела – естественная потребность, это присутствует и у животных. А то, что делает человека человеком, — это страсть к знаниям. Смысл жизни человека – достижение науки и знаний. По его мнению, духовное совершенствование личности во многом зависит от приобретения знаний, просвещения. «Знание человека, – писал он, – это мерило человечности» [3]. Только обладая необходимой суммой знаний, человек может познавать мир, отличать добро от зла, полезное от вредного, и лишь тогда от него можно ждать пользы. Чтобы успевать за растущими знаниями человеческого общества, необходимо учиться, пополнять свои знания каждый час. Обращаясь к молодежи, он призывает их: «Лишь знаньем жив человек, Лишь знаньем движется век, Лишь знанье светоч сердец...»

Литературный и культурный вклад Абая является свидетельством его любви к своей стране и ее наследию. Его работы показывают, как один человек может оказать значительное влияние на сохранение и популяризацию культурных традиций. Это вдохновляет молодых людей на участие в культурной деятельности и художественном самовыражении.

В произведениях Абая часто подчеркиваются такие моральные ценности, как доброта, сопереживание и уважение к другим. Его личный пример как человека с сильными моральными качествами побуждает молодых людей отстаивать эти ценности в своей собственной жизни.

Абай был не просто поэтом и философом; он также был социальным реформатором, стремившимся улучшить условия жизни своих соотечественников. Его приверженность социальным переменам и прогрессу

вдохновляет молодежь становиться проводниками позитивных перемен в своем обществе.

Наследие Абая служит мостом между поколениями, соединяющим молодое поколение с мудростью и опытом их предшественников. Эта преемственность ценностей и устремлений имеет решающее значение для прогресса общества.

Национальная идентичность: непоколебимая приверженность Абая самобытности своей нации и культурному наследию прививает молодежи чувство гордости и ответственности за сохранение и популяризацию своей национальной самобытности.

Таким образом, труды Абая Кунанбаева служат культурной сокровищницей Казахстана, сохраняя и пропагандируя культурное наследие нации. Его произведения являются не только литературными шедеврами, но и мощными инструментами, вдохновляющими молодое поколение бережно относиться к своей культурной истории и вносить свой вклад в ее сохранение и популяризацию.

Идеи гражданской ответственности в философии Абая подчеркивает важность честности, нравственности и социальной ответственности.

Абай Кунанбаев служил примером исключительного лидера и мыслителя, который выступал за гражданскую активность своей молодежи, культурное и интеллектуальное развитие. Его биография и достижения вдохновляют молодежь.

В своих стихах и прозе Абай выразил глубокую связь человека с природой и землей Казахстана. Это воспитывает патриотизм, основанный на ответственном отношении к окружающей среде и природному наследию страны.

Философия Абая Кунанбаева вдохновляет казахстанскую молодежь на более глубокое понимание своей истории, культуры и национальной идентичности. Это воспитывает патриотизм, основанный на уважении к собственной стране, ее ценностям и людям, а также на желании внести позитивный вклад в ее развитие и процветание.

Свой высший этический идеал Абай выразил в нравственной формуле: «Адам бол! – Будь человеком!» Высший этический идеал Абая Кунанбаева выражен в нравственной формуле «Адам бол!» – «Будь человеком», «Адам дегенданқым бар!» – «Я горд тем, что я человек!», с которой он обращается, прежде всего, к молодёжи [1].

Выдвигая свой нравственный принцип «Адам бол!» Абай разрабатывает для молодёжи целый кодекс этических норм дружбы и товарищества, любви в супружестве, долга и совести, мужества и красоты человеческих отношений и т.д. В этом отношении характерны такие произведения, как: «О, джигиты, дорог смех, не шутовство», «В интернате учиться» и многие другие. Если в одних стихотворениях Абай учит, что надо делать, чтобы быть человеком, то в других учит, чего не следует делать, чтобы стать человеком. Например, «Не щеголяй вещами», «Измучен, обманут я всем вокруг» и другие

Таким образом, наибольшее влияние на современный патриотизм оказывает великий Абай Кунанбаев, труды которого современная молодежь охотно изучает и переосмысливает.

Список использованной литературы:

1. Набиева, Л., Әбдір, К. И. Айтымбетов, Н. 2022. Роль философии Абая в воспитании патриотизма казахстанской молодежи Вестник «Социологические и политические науки». 2022, 86–92.
2. М.К. Мурзабеков Роль казахских ученых в развитии патриотического воспитания Современная высшая школа: инновационный аспект. Т. 9. № 4. 2017. С. 146-150
3. Мағауова А.С. Вклад Абая в сокровищницу общенациональной культуры Саясат – Policy № 1, 2020

ОӘЖ 347

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КОММЕРЦИЯЛЫҚ ЗАҢДЫ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Асилбеков Б.М., Абдуллаев А.А., Әлханұлы Д.
Ғылыми жетекшісі философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор
Озенбаева А.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Данная статья является первым научным исследованием, посвященным реализации права на занятие предпринимательской деятельностью путем использования коммерческой организации как правовой формы предпринимательской деятельности.

Summary: This article is the first scientific study devoted to the exercise of the right to engage in entrepreneurial activity by using a commercial organization as a legal form of entrepreneurial activity.

Қазақстан Республикасында заңды тұлғалар ретінде коммерциялық ұйымдарды құру тәртібі ҚР-ның Кәсіпкерлік кодексі, «Жауапкершілігі шектеулі және қосымша серіктестіктер туралы», «Акционерлік қоғамдар туралы», «Шаруашылық серіктестіктер туралы» Заңдарымен, ҚР-ның Азаматтық кодексі, Кәсіпкерлік кодексі және басқа да заң актілерімен реттеледі. Табысты қызметтің негізгі мақсаты болып табылатын коммерциялық ұйымдар шаруашылық серіктестігі, акционерлік қоғам, мемлекеттік кәсіпорын, өндірістік кооператив нысандарында құрылады. Өз кезегінде шаруашылық серіктестіктер толық серіктестік, сенім серіктестігі, жауапкершілігі шектеулі серіктестік, қосымша жауапкершілігі бар серіктестік нысандарында құрылуы мүмкін.

Коммерциялық ұйымдарды құру механизмінде оларды құру қызметі маңызды рөл атқарады, өйткені онсыз құрылған субъектіні кейіннен мемлекеттік тіркеуге және оның кәсіпкерлік құқық қабілеттілігін алуына қажетті алғышарттарды сақтау мүмкін емес. Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу процесінде туындайтын қатынастарды ресейлік заңгерлер кеңінен талқылайды, ал бұл субъектілерді құру мәселелеріне жеткілікті көңіл

бөлінбейді. Бұл ретте ғалымдар ең үлкен заң бұзушылықтар заңды тұлғаларды құру кезеңінде болатынын бірнеше рет атап өтті. Қазіргі уақытта коммерциялық ұйымдарды құру қызметі іс жүзінде ғылыми талқылау шеңберінен тыс қалып отыр және оны тиімді жүзеге асыру үшін теориялық базаны және нақты құқықтық реттеуді әзірлеуді талап етеді [1].

Осыған байланысты коммерциялық ұйымды құру тәртібінің құқықтық механизмін зерттеп, онымен байланысты аса күрделі теориялық мәселелерді қарастырып, осы саладағы Қазақстан Республикасының заңнамасын жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу өзекті болып көрінеді. Бұл проблемалар қоғамдық қатынастардың құқықтық саласында барынша айқын көрінеді және іскерлік қатынастарды реттеу мен тұрақтандыру мәселелеріне, олардың азаматтық құқық теориясы мен тәжірибесімен байланысы мен өзара тәуелділігіне қатысты.

Өкінішке орай, азаматтық құқық ғылым ретінде бүгінгі күні кәсіпкерлік құқықты реттеудің пәні мен әдісі, кәсіпкерлік құқық пен кәсіпкерлік қызмет ұғымдарының арақатынасы, кәсіпкерлік құқықтың жүйесі, қайнар көздері, принциптері мен функциялары туралы ортақ көзқарастар мен идеяларды дамыта алған жоқ. Кәсіпкерлік қатынастардың мәнін анықтау туралы, пайда болу негіздері, қолданылу аясы, өмір сүру формалары және тағы басқалары толық зерттелмеген.

Ғылыми саладағы сәйкессіздік пен сәйкессіздік іскерлік қатынастарды реттейтін заңнамалық нормалар саласындағы күрделі проблемаларды тудырады. Нормативтік реттеудің сәйкессіздігі практикалық сипаттағы проблемаларды, іскерлік қатынастардан туындайтын дауларды шешуде біркелкі көзқарастың жоқтығын тудырады. Көбінесе сот шешімдері жеткілікті түрде дәлелденбейді. Қалыптасқан құқықтық тәжірибе оған әртүрлі құқықтық тетіктерді пайдалана отырып, жеке тұлғалардың кәсіпкерлік қызметпен айналысу құқығын жүзеге асыруға арналған азаматтық-құқықтық нормаларды түсіндіру және қолдану бойынша ғылыми ұсыныстар қажет екенін көрсетеді [2].

Азаматтық құқық саласында мемлекет ауқымында құрылатын коммерциялық заңды тұлғалардың қызметін құқықтық реттеудің және қоғам талаптарына сәйкестіктің маңызы зор.

Қазіргі қоғамның өмірін адамдар әртүрлі мақсаттарға жету үшін өздерінің ынталандырулары мен мүдделерін салатын әртүрлі топтар, одақтар, ұйымдар құрмай елестету қиын. Сондықтан азаматтық құқық субъектілері азаматтармен қатар заңды тұлғалар болып табылады.

Азаматтық-құқықтық қатынастар соншалықты әр түрлі, сондықтан бірнеше адам бір адам қол жеткізе алмайтын ортақ мақсаттарға жетуге үлес қосатын жағдайлар болады. Мысалы, кәсіпкерлік қызметпен айналысу, үй салу, жүк тасу, егін жинау, оны жинау және т.б. әрине, мұндай адамдар алдына бір ғана мақсат қояды, оған қол жеткізгеннен кейін әркім өз бетінше кете алады. Егер олар әрдайым осындай істерді, әрекеттерді жасағысы келсе, онда заңды тұлғаларды құрған дұрыс.

Азаматтық-құқықтық қатынастарға түсе отырып, коммерциялық ұйымдар болып табылатын заңды тұлғалар басқа субъектілер сияқты құқықтар мен міндеттерге ие болады. Қазіргі қоғамның өмірін адамдар әртүрлі мақсаттарға жету үшін өздерінің ынталандырулары мен қызығушылықтарын салатын әртүрлі ұйымдар құрмай елестету қиын. Сондықтан азаматтық құқық субъектілері азаматтармен қатар коммерциялық заңды тұлғалар болып табылады.

Азаматтық-құқықтық қатынастар соншалықты әр түрлі, сондықтан бірнеше адам бір адам қол жеткізе алмайтын ортақ мақсаттарға жетуге үлес қосатын жағдайлар болады.

Қызметінің негізгі мақсаты табыс беру болып табылатын заңды тұлға коммерциялық ұйымға жатады

Заңды тұлғалардың коммерциялық емес түрлеріне мекемелер, мемлекеттік мекемелер, қоғамдық қорлар, қоғамдық бірлестіктер, діни бірлестіктер, тұтыну кооперативтері, қауымдастықтар (одақтар) нысанындағы заңды тұлғалардың бірлестіктері жатады.

Профессор Е.Ш. Дусупов өз жұмысында ҚР АҚ 34-бабы бойынша заңды тұлға коммерциялық ұйым және коммерциялық емес ұйым болып бөлінетінін көрсетеді.

Коммерциялық ұйым-бұл өз қызметінің негізгі мақсаты ретінде табыс табуға тырысатын ұйым [3]. Коммерциялық ұйым келесі нысандарды құра алады:

- мемлекеттік кәсіпорын;
- Акционерлік қоғамдар;
- өндірістік кооперативтер;
- шаруашылық серіктестіктер.

XIX-XX ғасырларда экономиканың дамуы, кәсіпкерлік қызметтің алуан түрлерінің пайда болуы, жаңа ақпараттық технологиялардың пайда болуы заңды тұлға институтының маңыздылығын одан әрі арттырды.

Сонымен, бүгінде заңды тұлғаның мәртебесін заңнамалық реттеу қандай мақсаттар қояды? Бұл сұрақтың жауабы заңды тұлға институты орындайтын функцияларды талдаудан туындайды, яғни.:

1. Ұжымдық мүдделерді ресімдеу. Заңды тұлға институты заңды тұлғаға өз атынан азаматтық айналымға ұйым арқылы қатысуға, белгілі бір типтегі заңды тұлға мүшелері арасындағы ішкі қатынастарды олардың ерік-жігерін жалпы ұйымның еркіне айналдыру арқылы реттеуге мүмкіндік береді.

2. Қаражатты біріктіру. Заңды тұлға, оның ішінде оның түрі болып табылатын акционерлік қоғам қаражатты ұзақ мерзімді біріктірудің ең тиімді нысаны болып табылады және мұндай қосылыстарсыз ірі мөлшерде кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру мүмкін емес.

3. Кәсіпкерлік тәуекелді шектеу. Заңды тұлғаның құрылымы оның мүшесінің мүліктік тәуекелін нақты кәсіпорындарға салынған қаражат көлемімен шектеуге мүмкіндік береді.

4. Қаражатты басқару. Заңды тұлғалар (әсіресе Акционерлік қоғамдар), бағалы қағаздар, Биржалар туралы қолданыстағы заңнама бүкіл ел аумағында қаражатты басқару құралы ретінде нарықтық экономиканы өзін-өзі реттеудің, өзін-өзі ұйымдастырудың қуатты факторы болып табылады.

Осылайша, заңды тұлғаның жария ұйғарымы ҚР АҚ-нің 33-бабының 1-тармағында бекітілген «сотта меншік, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығында оқшауланған мүлкі бар және осы мүлікке өз міндеттемелері бойынша жауап беретін, өз атынан мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттерді иеленетін және жүзеге асыратын және осы Заңда мынадай негізгі ұғымдар болуы мүмкін заңды тұлға жауапкер деп танылады. Заңды тұлғаның дербес балансы немесе сметасы болуға тиіс».

Заңды тұлғаның анықтамасынан кез-келген ұйым заңды тұлға ретінде таныла алмайтындығын көруге болады. Ұйымның заңды тұлға мәртебесін алуы үшін мынадай белгілердің жиынтығы болуы қажет:

- ұйымдастыру бірлігі;
- мүліктік оқшаулау;
- жеке мүліктік жауапкершілік;
- азаматтық айналымда өз атынан әрекет ету.

Заңды тұлғаның ұйымдық бірлігі оның құрылтай құжаттарында көрсетіледі. АҚ-нің 41-бабына сәйкес заңды тұлғалар өз қызметін жарғы және құрылтай шарты не жарғы негізінде жүзеге асырады. Жарғыны кәсіпорынның құрылтайшысы (құрылтайшылары), ал Құрылтай шартын-құрылтайшылар бекітеді. Жарғыда заңды тұлғаның атауы, тұрғылықты жері, қызметінің нысанасы, мақсаты және басқа да қажетті мәліметтер қамтылуға тиіс. Жарғының болуы - заңды тұлға-мемлекеттік кәсіпорынның жұмыс істеуінің міндетті шарты [3].

Мүліктік оқшаулау-бұл жеке мүліктік жауапкершілік туындайтын заңды тұлғаның негізгі белгісі. Заңды тұлғаның мүліктік оқшаулануы оған мүлікті бекіту, осы мүлікті басқару қабілетінде көрінеді. Бос емес тұлғаның белгісі, ең алдымен, оның жеке мүлкінің болуы емес, ұйымның мүліктік оқшаулау сияқты жұмыс істеу принципі, ал екеуі бір нәрсе емес. Осылайша, заңды тұлғаның мүліктік оқшаулануы оны тіркеген сәттен басталады.

Заңды тұлғалардың оқшаулану дәрежесі әр түрлі және осы мүлікке меншік түріне (мемлекеттік, жеке) байланысты болады. Егер бұл мемлекеттік кәсіпорын болса, онда мүлік оған шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығымен бекітіліп, сол арқылы басқа кәсіпорындардың мүлкінен оқшауланады [4].

Өзін-өзі қамтамасыз ету және тәуелсіз бухгалтерлік баланстың болуы заңды тұлғалардың мүліктік оқшаулануының көрінісі болып табылады.

Жеке мүліктік жауапкершілік заңды тұлғаның мүліктік оқшаулануына негізделеді. Бұл белгі АҚ-нің 44-бабында былайша көрсетілген: әрбір заңды тұлға өз міндеттері бойынша дербес азаматтық-құқықтық жауаптылықта болады, тұлғаның борыштары бойынша оның құрылтайшысы (немесе құрылтайшылары) да, мемлекеті де жауапты болмайды. Сонымен қатар, кейбір

жағдайларда несие берушілердің мүдделерін қамтамасыз ету үшін осы жалпы ережеден кейбір ерекшеліктер қарастырылған. Мәселен, қазыналық кәсіпорындар, мемлекеттік мекемелер мен кредиторлардың борыштары бойынша өздерінің барлық мүлкімен емес, тек олардағы ақшамен жауап беретін мекемелер үшін Ерекшеліктер белгіленген, мысалы, қазыналық кәсіпорынның ақшасы жетіспеген жағдайда ҚР Үкіметі немесе тиісті жергілікті атқарушы орган оның міндеттемелері бойынша ортақ жауаптылықта болады.

Заңды тұлға банкрот болған кезде оның құрылтайшысының немесе мүлік иесінің әрекеттерінен туындайтын және заңды тұлғалардың кейбір түрлерінің құрылтайшылары олардың борыштары бойынша ортақ субсидиарлық жауаптылықта болатын жағдайларда заңды тұлға жауапкершілігінің жекелеген ережелері белгіленген. Бұдан басқа, құрылтай құжаттарында заңды тұлғалар құрылтайшыларының (қатысушыларының) олардың борыштары бойынша қосымша жауапкершілігі көрсетілуі мүмкін.

Азаматтық айналымда іс-әрекет өз атынан, атап айтқанда, заңды тұлғаның өз атынан мүлдік және мүлдік емес құқықтарды сатып алу, міндеттерді орындау, сотта талапкер және жауапкер болу мүмкіндігінде көрінеді.

Құқықтық қабілеттілік-бұл заң шығарушылардың нақты субъективті азаматтық құқықтарға ие болу және нақты субъективті міндеттерді орындау қабілеттілігін мойындайтын ерекше заңды қасиет.

Заңды тұлға азаматтармен (жеке тұлғалармен) қатар мүлдік қатынастардың субъектісі болып табылатындықтан, тұлға өзінің органы құрылтай құжаттарында белгіленген өз өкілеттіктерін асыра пайдаланып қабылдаған міндеттемелер бойынша үшінші тұлғалардың алдында жауап береді [5].

Заңды тұлғаның құрылтайшысы-меншік иесінің саналы ерікті қызметі заңды тұлғаларды құру үшін қажетті алғышарт болып табылады.

Заңды тұлғаларды белгілі бір нысандағы иесінің еркінсіз құру мүмкін емес. Осыған сәйкес заңды тұлғаларды қалыптастырудың әкімшілік, рұқсат беру және нормативтік әдістерін бөліп көрсетуге болады.

Заңды тұлғаларды құрудың әкімшілік тәртібі оның құрылтайшының бұйрығы негізінде пайда болатындығын көрсетеді. Мысалы, осылайша мемлекеттік мекемелер мен кәсіпорындар құрылады. Мемлекеттік мүлдікті басқаруға уәкілетті органдар мемлекеттік кәсіпорындар мен мекемелердің құрылтайшылары бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дүсіпов Е.Ш., Қағазов О.К. ҚР-ның азаматтық құқығы (жалпы бөлім). Оқу құралы. – Алматы, 2006. - 158 б.
2. Мұханова А.А. Қазақстан Республикасындағы заңды тұлғалардың құқықтық жағдайы. Оқу құралы. – Қарағанды: «Болашақ-Баспа», 2010. - 95 б.
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ.// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000>

4. А.В.Венедиков. Организационно-правовые формы предпринимательства. – Москва, 2018. - 160 с.
5. Гражданское право Республики Казахстан: опыт теоретического исследования. Том 2 / М.К. Сулейменов. Часть вторая. Теоретическая. Раздел 1. Общие проблемы гражданского права. – Алматы 2016. – 576 с.

УДК 374

ФОРМИРОВАНИЕ АНТИКОРРУПЦИОННОГО СОЗНАНИЯ

Асилбекова Л.Р., Ешенкулова К.
ОАИУ, Шымкент, Казахстан

Резюме: для действенной борьбы с коррупцией необходимо повысить уровень и качество праворазъяснительной работы, ликвидировать правовую неграмотность населения. Население должно полностью осознавать свои права, конкретные способы применения каких действий в случае совершения против них каких-либо противоправных действий.

Summary: To effectively combat corruption, it is necessary to improve the level and quality of legal awareness work, eliminating legal illiteracy of the population. The population should fully know their rights, specific ways of action to be taken in the event of any illegal action against them.

Коррупция-это эпидемия, которая тормозит развитие государства, общества, наносит ущерб его будущему. Борьба с коррупцией сегодня является серьезной проблемой. Если не остановить его от этого, то в государстве не будет стабильного роста. Для кардинальной борьбы с коррупцией важно устранить правовую неграмотность населения, повысить качество праворазъяснительной работы в борьбе с коррупцией, что на сегодняшний день является серьезной проблемой Казахстана. Очевидно, что, будучи огромным социальным бедствием, он сильно беспокоит любую из всех стран мира, которые не похожи друг на друга с точки зрения политического развития.

Этимологический взгляд на значение понятия коррупция позволяет определить это как подкуп, взятка, взяв латинское слово «*corruptio*». Римское право также имело понятие "*corruptio*«, которое, в общих чертах, означало противоправное действие, давая понятие» сломать, повредить, повредить, подделать, подкупить". Толковый словарь русского языка описывает коррупцию как подкуп, предательство должностных лиц, политических деятелей. Мы хорошо знаем из истории, что о том, что они олицетворяли справедливость и порядочность, свидетельствует жизнь деятелей века Толе би, Казыбек би, Айтеке би и многих других выдающихся людей.

Согласно законодательству Республики Казахстан, к коррупционным преступлениям в основном относятся должностные преступления. Жизнь показала, что злоупотребление служебными полномочиями, злоупотребление властью либо служебными полномочиями, получение взятки, дача взятки, посредничество во взяточничестве, служебное подлог, заведомо ложное слово, Присвоение или растрата вверенного чужого имущества, заведомо ложный ответ, ложный вывод или неправильный перевод эксперта, ложный ответ или

уклонение от дачи ответа, дача ложного заключения либо неправильный перевод, неисполнение должностными лицами приговора суда, решения суда или иного судебного акта, все такие преступления совершаются с использованием коррупционных связей.

Коррупция – явление социально-экономического развития, построения рыночной экономики, замедляющее процесс привлечения инвестиций и негативно влияющее на политические и общественные институты демократического государства, представляющее серьезную угрозу будущему развитию страны. Повышение благосостояния народа Казахстана-главная цель государственной политики, что «в условиях демократического общества борьба с преступностью и коррупцией приобретает особое значение». То есть это означает, что политика государства по проведению комплексной и системной борьбы с этим негативным явлением будет активизирована и продолжена.

Вместе с тем, для действенной борьбы с коррупцией важно повысить уровень и качество праворазъяснительной работы, устраняя правовую неграмотность населения. Население должно полностью осознавать свои права, конкретные способы применения каких действий в случае совершения против них каких-либо противоправных действий. Главной целью на сегодняшний день является защита конституционного порядка, проведение эффективной, единой общегосударственной политики в рамках борьбы с коррупцией, снижение уровня коррупции и ее проявлений во всех сферах жизни государства и граждан, укрепление доверия общества к государству и его институтам.

В качестве еще одного импульса к системному проведению работ в этом направлении введен в действие Указ Президента Республики Казахстан «О дополнительных мерах по усилению борьбы с преступностью и коррупцией в Республике Казахстан и дальнейшему совершенствованию правоохранительной деятельности». Данный указ, направленный на совершенствование деятельности правоохранительных органов в стране, обеспечивает проведение системных и постоянных мер по предупреждению их возникновения антикоррупционными действиями.

Дисциплинарным советом по компетенции службы установлено следить за соблюдением требований Закона Республики Казахстан «О противодействии коррупции» и Этического кодекса государственных служащих Республики Казахстан и рассматривать дисциплинарную ответственность работников, допустивших нарушения требований указанного законодательства и Кодекса.

Для любого цивилизованного общества борьба с коррупцией является одной из самых актуальных проблем. Несомненно, что коррупция несет в себе угрозу национальной безопасности, отрицая инициативы и достижения по уничтожению государства изнутри. Поэтому одним из основных приоритетов государственной политики Республики Казахстан является борьба с этим злом.

В нашем обществе нет места коррупции. Эффективно противостоять этому явлению можно только путем объединения всех усилий общества и применения всех приемов его прекращения, чтобы эта болезнь не обострилась

дальше. Поэтому борьба с коррупцией должна быть гражданским долгом всех граждан Республики Казахстан.

Коррупция-это эпидемия, которая тормозит развитие государства, общества, наносит ущерб его будущему. Борьба с коррупцией сегодня является серьезной проблемой. Если не остановить его от этого, то в государстве не будет стабильного роста. Для кардинальной борьбы с коррупцией важно повысить качество праворазъяснительной работы, ликвидировать правовую неграмотность населения. Одним из основных приоритетов государственной политики Республики Казахстан является борьба с этим злом. В нашем обществе нет места коррупции. Только объединив все усилия общества и применив все приемы, чтобы предотвратить дальнейшее распространение этой болезни, можно эффективно противостоять этому явлению. Поэтому надо понимать, что борьба с коррупцией-это гражданский долг и нравственная обязанность всех граждан Республики Казахстан. Сейчас мы живем по-новому. Если характер нового общества-деловой, то на этом пути у нас есть успехи. А есть и социальные проблемы, решение которых сложнее. В жизни общества принципиально нерешенный вопрос - это коррупция. В стране действуют как специально принятые законы, так и различные работы, связанные с этим вопросом, хотя этот вопрос до сих пор полностью не решен. Таким образом, правильное информирование молодого поколения о негативных последствиях коррупции является одним из предпосылок для содействия формированию антикоррупционной культуры, глубокого понимания и исполнения своих прав и обязанностей. В частности, для этого прежде всего необходимо антикоррупционное сознание. Только в случае формирования антикоррупционного сознания человек начинает дистанцироваться от бесчеловечности, не допускать совершения противоправных действий. Говоря простым языком, коррупция-это использование степени своей деятельности в личных целях. Мы все обеспокоены тем, что прогрессирование этого негативного явления нанесет ущерб воспитанию молодого поколения. Если углубиться в этот вопрос, то коррупция нанесет серьезный ущерб будущему страны, национальной безопасности. То есть, очевидно, что борьба с этим негативным явлением является общей проблемой, стоящей перед всем населением. Коррупция-одна из немногих, которая процветает вместе с течением времени, укореняется в тех местах, где появились обильные средства и общественная конкуренция, и до сих пор остается нерушимой. Это наносит огромный ущерб нашему молодому государству, как и в развивающихся странах. Тормозит счастливое будущее общества, подрывает международный авторитет страны, царапает доверие общественности к закону и справедливости, к власти.

В рамках требования закона «О противодействии коррупции» противодействие коррупции осуществляется в разных сферах. В том числе, население часто сталкивается с болезнью взяточничества. Поэтому мы должны проявлять активность как общество в пресечении взяточничества и взяточничества в любой среде. Взяточничество отрицательно сказывается на

должном функционировании государственных органов, дискредитирует, опровергает правовые принципы, провоцирует нарушение конституционных прав и законных интересов граждан. В настоящее время предпринимаются жесткие меры по противодействию этому негативному социальному явлению, которое угрожает нашему обществу. Борьба с коррупцией осуществляется на основе специально разработанной государственной программы. Каждый гражданин, желающий развивать цивилизацию нашей страны, уважающий свою среду, заинтересован в том, чтобы привести порядок внутри государства в определенную систему, обеспечить безопасность внутри страны и главный долг перед ним. Наша главная задача-внести свой вклад и воспрепятствовать глубокому разрушению этого негатива в нашем обществе.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан " О борьбе с коррупцией»
2. Закон Республики Казахстан «О государственной службе»
3. Закон Республики Казахстан «О видах оказания государственных услуг»
- 4.«О новой идеологии Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции»

ОӘЖ 343

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҮЗУШЫЛЫҚ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН
ЖАЗА ЖҮЙЕСІ**

Асқаров Ж.Н., Боралбек А.Н., Елубек Д.М.

Ғылыми жетекшісі философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор

Озенбаева А.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Экологическая ситуация в Казахстане очень плохая. В то же время при проведении комплексной правовой проработки в области экологии следует ужесточить наказание за экологические правонарушения. Конституция признает право граждан жить в разумных условиях. Установлено также право на возмещение ущерба, причиненного причинением неудобства окружающей среде. Но это очень сложная проблема как теоретически, так и практически.

Summary: The environmental situation in Kazakhstan is very bad. At the same time, while conducting a comprehensive legal study in the field of ecology, the punishment for environmental violations should be made stricter. The Constitution recognizes the right of citizens to live in reasonable conditions. The right to compensation for damage caused by causing inconvenience to the environment is also established. But this is a very difficult problem both theoretically and practically.

Қоршаған ортаны қорғау – бүкіл адамзатты толғандыратын маңызды мәселелердің бірі. Қазақстанның көптеген аймақтарындағы экологиялық жағдай өте нашар деп айта аламыз. Арал және Балқаш суларының ядролық сынақ полигондарының әсерінен тартылуы облыс тұрғындарының денсаулығына әлі де әсер етуде. Сонымен қатар, уран кені мен көмірді өндіру

кезінде жердің радиоактивті деградациясы, судың ластануы және су организмдерінің жойылуы. Мұның бәрі адам денсаулығына айтарлықтай кері әсер етеді. Тыныс алу мүшелерінің, жүйке жүйесінің ауруларын, жас балалардың қартаюын, туа біткен ақауларды және басқа да көптеген ауруларды атап өтуге болады. Қазіргі уақытта ластаушы заттардың қоршаған ортаға үлкен мөлшерде шығарылады және олардың төгілуін бақылау өте төмен қадағаланып отыр.

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңыздылығы ескеріле отырылып, елімізде түрлі заңдар және кодекстер қабылданды. «Мемлекет адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы айналадағы ортаны қорғауды мақсат етіп қояды» және «ҚР азаматтары табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндетті» деп ҚР Конституциясында да 31,38-баптарда көрсетіліп кетті [1].

Экологиялық қылмыстық құқықбұзушылық ҚР-да белгіленген экологиялық тәртіпке, қоғамның экологиялық қауіпсіздігіне қауіп төндіретін және қоршаған ортаға және адам денсаулығына қауіп төндіретін (немесе келтіруі мүмкін) әрекеттер болып табылады. Бұл әдебиетте дұрыс айтылған. Экологиялық құқық тәртібі адам мен басқа да тіршілік иелері үшін қолайлы табиғи ортаны және тіршілік қауіпсіздігін сақтауға мүмкіндік беретін нормативтік актілермен белгіленген қатынастарды болжайды. Экологиялық қауіпсіздік дегеніміз – табиғат пен қоғамның қолайлы өмір сүруін, сақталуы мен дамуын олардың өзара байланысында анықтайтын жағдайлар қарастырылған.

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар тұлғаға, экономикалық қызмет саласына, сондай-ақ шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметіне қол сұғушылықпен неғұрлым тығыз байланысты. Қылмыстық құқықтағы бұл тәуелділік екі жақты. Біріншіден, өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне зиян келтіретін, сол арқылы адам үшін қауіпті (өмір, денсаулық, қалыпты даму және т.б.) экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар. Екіншіден, олар экономикаға айтарлықтай әсер етеді, әсіресе төтенше жағдайларда табиғи ортаны қалпына келтіруге орасан зор қаражатты бұрады. Осы тұрғыда адамға, меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды, экономика саласындағы басқа да қылмыстық құқық бұзушылықтарды экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардан ажыратудың дұрыс сараптау үшін маңызы зор.

Зерттеуге сәйкес, бүкіл Қазақстан бойынша экологиялық жағдай өте нашар. Сонымен бірге экология саласында кешенді құқықтық зерттеу жүргізе отырып, экологиялық құқық бұзушылыққа берілетін жазаны қатаңдату керек.

Конституция азаматтардың қолайлы жағдайда өмір сүру құқығын мойындайды. Қоршаған ортаға қолайсыздық туғызу салдарынан келтірілген зиянды өтеу құқығы да белгіленген. Бірақ бұл теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да өте қиын мәселе.

Қазіргі уақытта әлемнің көптеген елдеріндегі сияқты Қазақстанның экологиялық проблемалары экономикалық және әлеуметтік мәселелермен қатар қарастырылып жатыр. Қоғамның экологиялық қауіпсіздігі мәселелеріне көңіл

бөлудің артуы қоршаған ортаның ластануының өмір сүру жағдайына, демек, адамдардың денсаулығына өте жағымсыз әсер ететіндігімен түсіндіріледі. Йель университетінің Экологиялық саясат және құқық орталығының мәліметтері бойынша Қазақстанның экологиялық тиімділік рейтингі қандай екенін көруге болады. Қазақстанда экологиялық тиімділік индексі -73,29 болып тұр [2].

Тәжірибеге жүгінер болсақ, статистикаға сүйенсек, мысалы, 2019 жылы 343 экологиялық қылмыс тіркелсе, 2020 жылдың 9 айында – 189. 2021 жылдың 11 айында 533 (302) экологиялық қылмыс тіркелген, бұл 76,5% құрайды. 2020 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда көп. 2021 жылы биологиялық ресурстар өнімдерін заңсыз сатып алу немесе өткізу сияқты экологиялық қылмыстар фактілері бойынша бүкіл Республика бойынша 340 қылмыстық іс қозғалды, 3,5 мың құқық бұзушы әкімшілік жауапкершілікке тартылды, жалпы сомасы 7-ден астам айыппұл өндірілді. миллион тенге [2] Жайық-Каспий бассейнінде браконьерлікке қарсы күрес бойынша ішкі істер органдарымен 2014 жыл ішінде балық пен оның өнімдерін заңсыз дайындау, иемдену немесе өткізу фактілері бойынша 184 қылмыстық іс қозғалып, оның 115-і сотқа жолданды. Заңсыз ауланған 82 тоннадан астам балық тәркіленді, оның ішінде 4,3 тонна бекіре тұқымдас балық, сондай-ақ 1,5 мың бірлік аулау құралдары, 26 жүзу нысаны. Қазақстанның қарама-қарсы аймағында 2021 жылдың тамыз айының басында Павлодар облысы бойынша табиғатты қорғау қызметінің қызметкерлері реликті қарағайлы ормандарды заңсыз кесу фактісін анықтады. Тексерушілер екі күн ішінде 1,5 мың текше метрге жуық заңсыз кесілген ағашты анықтады [3].

Бірқатар экологиялық қылмыстар бойынша жазаларды тиімді жүзеге асыру отандық қылмыстық құқық теориясы мен қазіргі құқық қолдану тәжірибесінің өзекті мәселелері контекстінде қарастырылады. Бірқатар экологиялық қылмыстар бойынша жаза тағайындаудың теориялық және практикалық мәселелерінің кешені зерттелуде, олардың түрлері зерттелуде, отандық қылмыстық құқық теориясының, заңнаманың және құқық қолдану тәжірибесінің тиімділігі мәселелері зерттелуде. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 13-тарауында қарастырылған экологиялық қылмыстар үшін жазалау жүйесін кеңейту отандық заңнамамен талданады. Бұл құқық саласының тұжырымдамалық-терминологиялық аппараты отандық заңнаманың басқа салаларымен кезең-кезеңімен салыстырылып, бүгінгі күні оны одан әрі біріздендіру мен оңтайландырудың ықтимал бағыттары қарастырылуда. Отандық заң шығарушыға экологиялық қылмыстар бойынша мемлекеттік саясатты, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің нормаларын жетілдіру, қылмыстық жазаларды оңтайлы тағайындау және оларды тиімді жүзеге асыру бойынша тұжырымдамалық бағыттарды әзірлеу негізді түрде ұсынылды. Қолданыстағы отандық салалық заңнамаға сыни талдау жасалып, қылмыстық жазалардың әлеуетті жоғары әлеуетті түрлерінің тиімділігін арттыру бөлігінде экологиялық қылмыстардың жекелеген элементтерін оңтайландыру бойынша негізделген ұсыныстар жасалды [4].

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін жаза Қылмыстық кодексте жеңіл деп есептейміз. Біз жазаның деңгейін жоғралатуды ұсынамыз. Мысалы Суларды ластау, бітеу және сарқу. Бас бостандығынан айыру ең төменгі шегі 2 жылдан ең жоғарғы шегі 7 жылға дейін ғана берілген. Ал біз бұл жаза бойынша Суларды ластау, бітеу және сарқу. Бас бостандығынан айыру ең төменгі шегі 5 жылдан ең жоғарғы шегі 10 жылға дейін көтеруді ұсынамыз.

Осы экологиялық құқық бұзушылықтарды болғанда ҚР Қылмыстық кодексте айыппұл ең жоғарғы шегі 7000 айлық есептік кррескіш, ал төменгі шегі 160 айлық есептік көрсеткіш. Біз ең жоғарғы шегін 10 000 айлық есептік кррескіш, ал төменгі шегі 1000 айлық есептік көрсеткішке дейін көтеруді ұсынамыз [5].

Сонымен қатар түзеу жұмыстары, қамауға алу, бас бостанлығын шектеу жазалары да кездеседі олардың да шектерін өзгерту керек деп ойлаймыз.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы отандық заң шығарушының экологиялық қылмыспен күресудің ең оңтайлы қылмыстық-құқықтық құралдарын дәл концептуалды таңдауын болжайды. Ең алдымен, экологиялық қылмыс субъектілеріне қарсы мемлекеттік мәжбүрлеудің жоғары тиімді шараларына айналуы мүмкін қылмыстық жазалардың дәл осы түрлері.

Тәжірибеге сәйкес мынандай қорытынлыға келдік:

1. Қазақстан Республикасы құқық қорғау органдарының экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жай-күйін талдау құқық қорғау органдарының қызметі мен жұмыс сапасының төмендігін көрсетеді.

Алдын алу жұмыстары өте төмен деңгейде болғандықтан, құқық қорғау органдарының жұмысы фактілерді көрсетуге көбірек бағытталғанын байқауға болады. Сонымен бірге, экологиялық құқық бұзушылықтар бойынша жүйелі жұмыс жүргізілмейді (іс-әрекеттегі формализм, алғашқы әрекеттен кейінгі әрекетке жүйеліліктің болмауы, жасалған құқық бұзушылықтан олардың зардаптарын болдырмауға кезең-кезеңімен көшу жоқ).

2. Талдау бірнеше есептерді қатар шешу қажеттігін көрсетті:

- істерді анықтау, басқару және тергеу үшін арнайы қызметкерлерді дайындау;

- осы санаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша жүргізілетін сараптамалардың сапасын арттыру.

Экологиялық қылмыспен тиімді күресуге мүмкіндік беретін бірқатар шараларды іс жүзінде іске асыру қажет:

табиғатты қорғау органдарын шаруашылық қызмет саласында жасалған экологиялық құқық бұзушылықтар туралы ақпаратты дереу беруге міндеттеу;

экологиялық қылмыс жасаған тұлғаларды дамыту бойынша жедел жұмысты жақсарту бойынша ішкі істер органдарының жедел және өзге де қызметтерінің табиғатты қорғау полициясы бөлімшелерімен өзара іс-қимылын ұйымдастыру;

экологиялық қылмыстардың болуымен байланысты себептер мен жағдайларды жоюға бағытталған шараларды белсендірек пайдалану.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жыл 30 тамыз(2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен//<http://adilet.zan.kz/>
2. Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. [Электронный ресурс] <http://service.pravstat.kz/>
3. Архив Атырауской природоохранной прокуратуры [Электронный ресурс] <http://atr.prokuror.kz>
4. Архив Восточно-Казахстанской природоохранной прокуратуры [Электронный ресурс] <http://oskemen.info/3834-po-isku-vostochno-kazaxstanskoj.html>
5. Отраслевая программа «Жасыл даму» на 2010-2014 годы», утвержденной постановлением Правительства Республики Казахстан от 10 сентября 2010 года № 924.

ӘОЖ 343.8

АБАЙСЫЗДА АДАМ ӨЛТІРУ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ОНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ

Ахтаев Д.М., Абдикалик Ж.К., Абай Қ.Н.
Ғылыми жетекшісі - магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.
Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы предупреждение и криминологические аспекты преступления по неосторожности.

Summary: This article discusses the issues of prevention and criminological aspects of the crime of negligence.

ҚР ҚК-нің мынадай міндеттері айқындалған: адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін, меншікті, ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, қоршаған ортаны, Қазақстан Республикасының Конституциялық құрылысы мен аумақтық тұтастығын, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау, бейбітшілік пен адамзаттың қауіпсіздігін қорғау, сондай-ақ қылмыстардың алдын алу. Аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін Кодексте қылмыстық жауаптылық негіздері белгіленіп, жеке адам, қоғам немесе мемлекет үшін қауіпті қандай әрекеттер қылмыс болып табылатыны айқындалған және оларды жасағаны үшін жазалар мен өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шаралары белгіленген. Сонымен, қылмыстық құқықтың негізгі міндеттері – жоғарыда көрсетілген әлеуметтік құндылықтарды қорғау және қылмыстардың алдын алу (қылмыстарды болдырмау; қылмыстардың профилактикасы) болып табылады. Қылмыстардың алдын алу заңда көзделген жеке мақсаттардың бірі – қылмыстан сақтандырумен тығыз байланысты әрі онымен шарттас. Осы екі міндеттің мазмұны қоғамдық қатынастарды қорғауды, басқа да жаңа қылмыстарды болдырмауды, қылмыстық-құқықтық нормалар арқылы жасалған қылмысқа бап келетін белгілі бір ықпал ету шараларын қолдануды сипаттайды.

Заң әдебиеттерінде қылмыстық құқықтың тәрбиелік міндеттері жүзеге асыратындығы туралы пікірлер айтылған. Біздің мұнымен келісуіміз керек. Себебі, азаматтардың бойына заң құрметтеушілік дағдысын, мораль талаптарына жауап беретін тәртіп қалыптастыру барлық құқық салаларының алдында тұрған міндет. Сондықтан, қылмыстық құқық – азаматтық, әкімшілік тағы басқа да құқық салаларындай тәрбиелік мәні бар әсер ету шараларын қолдану қажет.

Қандайда бір қылмыс болмасын, ол қоғамның індеті. Осы кеселді сылып алып тастау мүмкін болмаса да, оны құрықтап ұстау - құқық қорғау органдарының бүгінгі ең бір маңызды міндетіне айналып отыр. Ал оған заңдылықты қатаң сақтау, адам құқықтарына сергек қарау арқылы қол жеткізуге болады.

Қылмыс қаупінен сақтандыруға арналған бірсыпыра әдістемелік әдебиеттерде оның себептері жөніндегі әртүрлі анықтамалар беріліп келеді. 1970 жылдары Кеңес өкіметі тұсында барлық қылмыстардың себебін адамдардың сана-сезіміндегі ескіліктің қалдығы және қоршаған капиталистік дүние әсерінен деп көрсетілді.

Қылмыстылықтың себебін аталған ғалымдар негізінен объективтік және субъективтік факторларға байланыстырды.

Объективтік факторларға адамның қоршаған ортасы, тәрбиесі, тұрмыс жағдайы, әлеуметтік-экономикалық жағдайы, т.б. қылмысқа әсер ететін барлық сыртқы факторлар жатқызылды. Ал, екінші, субъективтік факторларға жеке тұлғалардың ерекшелігі, олардың сыртқы әсерлерді қабылдау арқылы белгілі бір іс-әрекеттерді жасау немесе одан тартыну мүмкіндіктері жатқызылды. Бұл айтылған анықтаманың жалпы әдістемелік ролі болды және де қылмысқа әсер ететін оның себептері мен жағдайларын оқып үйренуге едәуір септігін тигізгенін жоққа шығаруға болмайды.

Елімізде 1990 жылдан бастап болғар ірі саяси-әлеуметтік өзгерістердің нәтижесінде тәуелсіздік алып, дербес мемлекет құрылды. Осы уақыттар ішінде заң ғалымдары, оның бір саласы криминология ғылымында да ірі өзгерістер болды. Қылмыстылықтың себептері жайлы ғылыми-зерттеулер жүргізілді. Осы саланың ірі мананы профессор Е. Қайыржановтың пікірінше қылмыстылықтың себебін былай анықтаған жөн: Қылмыстылық та өте күрделі құбылыстардың бірі. Соған байланысты абайсызда адам өлтірудің себептері сан қырлы және криминологияда берік орын алған қылмыстылықтың себептерін (факторла теориясы, биологиялық теория, жоққа генетикалық теория, психологиялық теория, социологиялық теория) жоққа шығаруға болмайды. Осы көрсетілген қылмыс факторларының кеңістікте және уақытта өзара әсер ету механизмдерін анықтау қажет. Олардың жалпы немесе нақты қылмыстарға қатысын білу керек. Сондықтан да қылмыстылықтың себебін іздегенде ең алдымен жеке қылмыстылықтың себебін анықтауға ерекше мән берген жөн. Жеке, дара қылмыстық мінез-құлықты анықтау жолымен жалпы қылмыстылық себептерін анықтай аламыз. Денеге ауыр жарақат келтіру себептері негізінен объективтік-

субъективтік, субъективтік-объективтік, нақты өмірлік ситуацияларға тікелей байланысты.

Абайсызда адам өлтіру қылмысын тежеу, азайту немесе болдырмау үшін оған қарсы сақтандыру шараларын жүзеге асырған дұрыс.

Криминологияда қылмыстан сақтандыру қылмыстың алдын алу дәрежесіне қарай әлеуметтік және әлеуметтік криминологиялық болып бөлінеді.

Жалпы әлеуметтік алдын алу экономикалық, саяси, идеологиялық, құқықтық және елімізде экономикалық жағдайларды, әлеуметтік саланы жақсартуға, адамдардың әл-ауқаты мен тұрмыс деңгейін көтеруге, мәдениет пен білім деңгейін жақсартуға, т.б. бағытталған басқа да шаралар жатады.

Бұл азаматтардың тұрмыс жағдайының жақсаруынан, неғұрлым берік отбасыларын құрудан, бос уақытты алуан түрлі пайдалы нысанды өткізу нысандарынан, мұндай нысанның қай түрі болмасын ұйымдастыру жағынан алғанда материалдық қаражат жетіспеушілігіне тәуелді болмауы арқылы көрінуі тиіс. Дегенмен, адамның жұмыс істей жүріп, өзінің деңгейін тиісінше жетілдіру болмайынша бұған қол жеткізу мүмкін емес.

Сонымен қатар халықтың білім және мәдени деңгейін көтеруі де қажет. Мұның өзі ақылы білім беруге көшу мен халықтың көпшілігінің білім алуы үшін қолайлы жағдайлар туғызуды, білім деңгейінің талапқа сай дәрежеде болуына әкеліп соқтыратын бірқатар экономикалық шараларды жүзеге асыруды міндеттейді.

Жалпы әлеуметтік сақтандырудың арнайы криминологиялық сақтандырудан ерекшелігі түрлі қылмыстарды жасау себептері мен итермелейтін жағдайларды жоюға тікелей бағытталған іс-шараларды жүзеге асыру болып табылады. Оны арнайы мемлекеттік органды жүзеге асырады.

Арнайы криминологиялы сақтандыру сан түрлі қылмыстардың қылмыстық құқықтың алдын алу болып табылады. Ол қылмыс жасауға жол бермеу мақсатында қылмысқа итермелепті себептерге арнайы тәсілдер қолдану (қылмыстық құқықтық) арқылы жеке адамның сана сезіміне әсер етуден көрінеді.

Қылмыстық-құқықтық алдын алу екі түрге бөлінетіні белгілі:

А) жалпы алдын алу, бұл қылмыс жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілік пен жаза белгілеу арқылы барлық қылмыскердің қылмыс жасауының алдын алу.

Б) арнайы (жеке) алдын алу сотталғандардың жаңа қылмыс жасауының алдын алу болып табылады. Бұған жасалған қылмыс үшін жаза тағайындау жолымен де, сол сияқты сотталғандар үшін жазасын өтеу кезінде олардың жаңадан қылмыс жасауына мүмкіндік бермеу, сондай-ақ жазасын өтегеннен кейін оларды қадағалау арқылы да қол жеткізуге болады.

Абайсызда адам өлтіруге қарсы қылмыстарға бағытталған мынадай сақтандыру шараларын жүзеге асырған дұрыс:

- адамдарды адал еңбек етуге баулу, қаңғыбастықпен, қыдырымпаздықпен айналысуға, бос уақытты қоғамға пайдалы еңбек етуге, нарықтық экономиканың тиімді жақтарын жүзеге асыруға тәрбиелеуге;

- заңсыз қару жарақ, суық қару дайындауға, ұстауға, алып жүруге қатаң тыйым салу, мұндай қоғамға қауіпті құралдардың қоғамдық көпшілік орындарда мүлде болуына жол бермеу;

редицивті (қайталанған) қылмыстылыққа қарсы күресті күшейту. Тұтқын орындарының босанған, жазасын өтеп босанғандарға әкімшілік қадағалауды күшейту, олармен жүргізілетін профилактикалық шараларды жетілдіру;

- ауыр дене жарақатын келтіруге қарсы күресте азаматтардың белсенділігін арттыру халық дружинасын, қоғамдық тірек пунктерінің қызметін жандандыру, азаматтарды мұндай құбылыспен қарсы күресті жұмылдыруды ұйымдастыру;

- оқушылар мен жастар арасында адамгершілік, ізгілік, қасиеттерді көп оқыту, үйрету, адамның құқығы мен бостандығын қадірлеуге, моралға жат құбылыстардың денсаулыққа аса қатер келтіретіндігін насихаттау;

- анықтама, тергеу, сот органдарының осы қылмыстарға қарсы бағытталған қызметін жетілдіру, ауыр дене жарақатына байланысты қылмыстар жөнінде өз уақытында оны тудырған себептермен жағдайларды да анықтап, оған қарсы нақты заңдылық күрес шараларын жүзеге асыру;

- жезөкшелікпен айналысатындар арасында ауыр дене жарақатын алудың нақты себептерін зерттеу арқылы басқадай ұйымдасқан қылмыстардаң бетін табу;

- қоғамдық орындарда, тұрғын үйлерде, отбасылық қатынастарда пайда болған ауыр дене жарақатын толық анықтау арқылы қылмыстың патенттілігін азайту, т.б.

Көрсетілген сақтандыру шараларын жүзеге асыру осы құрамдас қылмыстардың алдын алуға мүмкіндіктер береді.

Жалпы қоғамға жат құбылыстардан әлеуметтік сақтандыру екі аспектіден тұрады, біріншіден, теріс әдеп-ғұрыптардың сақталуының, әдепсіз қылықтардың, заң бұзушылықтың, қылмыс жасаудың себептерін және оларға мүмкіндік туғызатын жағдайларды зерттеу; екіншіден, сол негізде нарықтық қатынастарды қалыптасыру кезінде туындайтын мінез-құлықтың қоғамға жат факторларын қоғам өмірінен аластатуға мүмкіндік беретін қажетті әдістер мен іс-шаралар жасауды ойластыру. Экономиканы дамытып, әлеуметтік тұрмыстық жағдайды жақсартуға, азаматтардың материалдық және мәдени деңгейін көтеруге бағытталған экономикалық, саяси, ұйымдық сипаттағы барлық шаралар жүйесі, жалпы шаралар жатады. Алдын алудың жалпы шараларының негізгі мақсаты – тұрмысы нашар адамдарды әлеуметтік жағынан қорғау, халықтың табысын индексациялау, салық салу саясатын дұрыс жүргізу, халықтың еңбекпен айналысуын және оның тұрмыстық ахуалын бақылау, жұмыссыздарды жұмысқа орналастыру, қоғамдық қатынастарды жетілдіру, адамдардың рухани байлығын молайту, мәдениетін, санасын көтеру болып

табылады. Міне, осылардың барлығын бір жүйеге түсіріп, негізгі заңдарымызға басты арқау еткенде ғана біз қылмыстың алдын ала аламыз.

Осы тұста айтпай кетпеуге болмайтын бір жай, кәмілетке толмаған бозбалаларға тәрбие берудің жолын түзеп, оларды қылмысқа итермелейтін адамдарды анықтай келе, олардың әлеуметтік көзқарасын өзгертуге тиісті шаралар қолдану. Оған жастардың өзінше еңбекке және қоғамдық-саяси өмірге аяқ басар шағында әлеуметтік-экономикалық және басқа да жағдайларды жақсарту іс-шаралары. Мемлекеттік жастар саясатын қаржы, заң және ұйымдық жағынан қамтамасыз ету жастар арасындағы қылмыстылықтың алдын алудың негізін құрайды.

Құқықтық мемлекетке тән сипат – ондағы құқықтық мәдениет пен өркениет деңгейінің жоғары болуы. Олар нарықтық қатынасты қалыптастырумен қатар адам жанын тәрбиелеуде бірінші кезектегі маңызға ие болады. Ал, құқықтық мәдениеттің деңгейін қабылданған заңдардың саны емес, олардың барлық деңгейде орындалуы анықтайды десек, мұны өмірдегі заңдылыққа сүйеніп айтып отыр деп қабылдасаңыздар болады. Оған қол жеткізу үшін белгілі бір қоғамдағы өмір сүріп жатқан жеке адамдардың заңдарға, нормативтік құқықтық актілерге деген оң көзі болуға тиіс. Ол «көз» сол жеке тұлғаны заңды сыйлауға ғана үйретіп қоймайды, сонымен бірге болашақта жасалынатын қылмыстардың алдын алуға да зор ықпал етеді. Бұл туралы грек философы Демокрит «Заң қолданып, мәжбүрлеп тәрбиелеген адамнан санасын сеніммен, дәлелмен тәрбиелеген адамның артықшылығы басым» деген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Алматы, Жеті-Жарғы, 2013ж.
2. Рогов И.И. Балтабаев К.Ж. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть Учебник. — Алматы: Жеті Жарғы, 2016.
3. Уголовное право Республики Казахстан Особенная часть Бекмагамбетов А.Б. А. Б., Ревин В. П., Ревина В. В. 2017
4. Темирбеков А.А. Проблемы применения современного уголовного законодательства РК. Астана, 2013
5. Актуальные вопросы развития уголовного законодательства в рамках разработки проекта новой редакции уголовного кодекса Республики Казахстан Алматы, 2013г.

ӘОЖ 343.1

КҮДІКТІНІ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАСЫ РЕТІНДЕ ҰСТАУ

Аширов Б.Б., Елбасы Т.Т., Батырбек Ә.Ж.
Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Исатаева Б.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются особенности задержания подозреваемого в совершении уголовного правонарушения, предусмотренного уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан. В качестве меры процессуального принуждения определяются основные признаки, цели и порядок содержания. Публикуются проблемные

вопросы законодательства о сроках содержания, пределах применения силы при задержании, основаниях признания задержания незаконным и необоснованным.

Summary: The article discusses the features of the detention of a suspect in the commission of a criminal offense provided for by the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan. As a measure of procedural coercion, the main features, goals and order of content are determined. Problematic issues of legislation on the terms of detention, the limits of the use of force during detention, the grounds for recognizing detention as illegal and unjustified are published.

Қазақстан Республикасында халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормаларына сәйкес және Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес адамның құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі. Оларды Қазақстан Республикасы Конституциясының 39-бабының 1-бөлігіне сәйкес шектеу тек заңдарға сәйкес және конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, халықтың денсаулығы мен имандылығын қорғау мақсатында қажет шамада ғана мүмкін болады [1]. Алайда, сотқа дейінгі іс жүргізу барысында қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың, ең алдымен күдіктілердің конституциялық құқықтары мен бостандықтарын шектеудің объективті қажеттілігі туындайды.

Алайда, қоғам мен мемлекет дамуының қазіргі кезеңінде аталған проблема қосымша ғылыми пысықтауды талап етеді, өйткені оны сәтті шешу іс жүргізу құқықтық қатынастарын іске асырудың тиімділігін арттыруға, күдіктіні қылмыстық сот ісін жүргізуде ұстау тетіктерін дамытуға, сондай-ақ қылмыстық сот ісін жүргізу міндеттерін шешуге ықпал ететін болады. Осыған байланысты бірқатар ғалымдар күдіктілердің конституциялық құқықтары мен бостандықтарын шектеуге байланысты мәселелер оларға қатысты процестік мәжбүрлеу шараларын сайлау кезінде ерекше назар аударуға лайық екенін өте дұрыс көрсетеді.

Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары институтын зерттеу жеке адамға мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолданумен сипатталатын қылмыстық іс жүргізу саласымен толықтырылады, бұл ретте соңғысының бостандықтары Елеулі шектеулерге ұшырайды. Адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтары бұзылатын мұндай шаралар мен озбырлықты қолданудың заңдылығы мен әлеуметтік негізділігін бөлетін жік-адамның құқықтары мен заңды мүдделерін сақтаудың конституциялық және қылмыстық іс жүргізу кепілдіктері.

Осындай кепілдіктердің бірі-қылмыстық процесте жеке тұлғаның қол сұғылмаушылық принципі. Қылмыстық процестің басқа қағидаттарымен қатар жеке тұлғаға қол сұғылмаушылық қағидаты Қазақстан Республикасында адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының басымдығы мен мызғымастығын белгілейді. Құқықтар мен бостандықтардың негізгі кепілдерінің бірі ретінде әрекет ететін адамның жеке басына қол сұғылмаушылық принципін жүзеге асыру көптеген іс жүргізу кепілдіктерімен

қамтамасыз етілген, олардың арасында қамауға алу, ұстау және басқа да қылмыстық іс жүргізу шараларының заңдылығы басты орын алады.

Процессуалдық мәжбүрлеу әрқашан қолданылатын адамның ерік-жігеріне қарсы тұрады. Сондықтан оның мәні-бұл процеске қатысушылардың еркі мен қалауынан басқа жүзеге асырылады. Осыған байланысты мәжбүрлеу қылмыстық процестің мәжбүрлі емес элементтерінен ерекшеленеді. Бұл жағдайда субъектінің өзіне жүктелген міндетке психикалық қатынасы негізге алынады. Субъектінің өзіне жүктелген міндеттерді ерікті түрде орындауы мәжбүрлеуді болдырмайды. Бұл тәсіл сендіру әдісімен қажетті нәтижеге қол жеткізу мүмкін болмаған кезде мәжбүрлеуді ерекше қолдану қажеттілігін көрсетеді. Сондықтан, біздің ойымызша, процедуралық мәжбүрлеу шараларын анықтау оның маңызды белгісі ретінде ерекше сипатын қамтуы керек.

Жоғарыда атап өткеніміздей, ұстау заңнамамен іс жүргізу мәжбүрлеу шараларына жатқызылған. Бұл іс жүргізу мәжбүрлеу шарасының мәні соттың алдын ала рұқсатынсыз адамды қысқа мерзімде қамауда ұстаудан тұрады. Ұстаудың бір түрі-айыпталушы мен сотталушыны ұстау.

Сотталған адамды ұстау өзіне қатысты күшіне енген айыптау үкімі бар субъектіге қолданылады. Бұл жағдайда ұстау қолданылады:

1) егер сотталған адам қашып кетсе, қашып кетсе немесе тиісті органға немесе мекемеге келуден жалтаруға тырысса;

2) егер сотталған адам өзіне сот жүктеген міндеттерді орындаудан жүйелі немесе әдейі жалтарса.

Сотталған адамды ұстау мақсаттары:

1) үкімді немесе соттың өзге де қорытынды шешімін орындау орындарына мәжбүрлеп жіберуді;

2) тағайындалған жазаны басқа жаза түрімен ауыстыру;

3) шартты соттаудың немесе жазадан шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою.

Мемлекеттік мәжбүрлеу, атап айтқанда қылмыстық іс жүргізу мәжбүрлеуі қазірдің өзінде жеке бас бостандығының "антиподын" білдіреді. Процедуралық мәжбүрлеудің не екенін дәлірек анықтауға тырысу керек. Қылмыстық сот ісін жүргізуде мәжбүрлеу белгілі бір процестік құралдар азаматтардың заңда көзделген құқықтары мен бостандықтарын шектеуге бағытталған кезде ғана орын алады деген тезиспен келіспеу қиын.

Қылмыстық процестің міндеттерін ойдағыдай шешу үшін мемлекет қылмыстық қудалау органдарына процестік мәжбүрлеу шаралары сияқты құқықтық құралдарды ұсынады. Мәжбүрлеу шараларының ішінде күдіктіні ұстау ерекше орын алады, өйткені ол адам мен азаматтың бостандық пен жеке басына қол сұғылмаушылықтың конституциялық құқығына айтарлықтай әсер етеді.

Қазақстан Республикасы қылмыстық процестік кодексінің 14-бабына сәйкес біздің зерттеу контекстінде жеке тұлғаға қол сұғылмаушылық қағидаты мынадай түрде көрінеді: қылмыстық құқық бұзушылық жасады деген күдік бойынша ешкім ұсталмайды, қамауға алынбайды немесе ҚР ҚПК белгілеген

негіздер мен тәртіппен өзгеше түрде бас бостандығынан айырылмайды; соттың санкциясынсыз адам 72 сағаттан аспайтын мерзімге ұстау; әрбір ұсталған адамға ұстаудың негіздері, сондай-ақ қылмыстық заңда көзделген қандай іс-әрекет жасағаны туралы ақпарат дереу хабарланады.

"Қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп күдіктіні ұстау" ұғымының мәні мен мазмұны ҚР ҚПК-нің 128-бабының 1-бөлігінде ашылады, оған сәйкес бұл қылмыстық қудалау органы қылмыстың жолын кесу және адамға қамауда ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу немесе қылмыстық теріс қылық бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету мақсатында қолданатын процестік мәжбүрлеу шарасы, оған сәйкес, адам жасырынып немесе одан да ауыр әрекет жасай алады деп сенуге негіз бар [2].

Күдіктіні қылмыстық-процестік мәжбүрлеу шарасы ретінде ұстау қылмыстық процесте құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету, қылмыстарды тергеу және сот әділеттілігін қамтамасыз ету үшін маңызды құрал болып табылады. Алайда, мұндай шаралар заңға сәйкес және жеке адамның құқықтары мен бостандықтарына құрметпен қолданылуы керек. Күдіктілерді ұстау үшін әртүрлі елдерде әртүрлі ережелер мен процедуралар бар [3].

Күдіктіні қылмыстық процесте ұстаудың негізгі аспектілеріне келесілерді жатқызуға болады:

1. Ұстау негіздері: күдіктіні ұстау әртүрлі негіздер негізінде жүргізілуі мүмкін, мысалы, жеткілікті дәлелдер немесе куәліктердің болуы, қылмыстық құқық бұзушылыққа күдік, сот шешімі немесе Құқық қорғау органдарының шешімі.

2. Рәсімдерді сақтау: ұстау заңда белгіленген қылмыстық іс жүргізу процедураларына қатаң сәйкес жүргізілуі керек. Бұл күдіктіге оның құқықтары туралы ақпарат беруді, ұстауға шағымдану мүмкіндігін және заң көмегіне қол жеткізуді қамтиды.

3. Ұстау мерзімі: заңнама айыптаусыз ұстаудың максималды мерзімін белгілей алады. Ұстауды ұзарту сот шешімін талап етуі мүмкін.

4. Оқиға орнында ұстау: кейбір жағдайларда ұстау қылмыс жасалған жерде жүргізілуі мүмкін. Бұл "ыстық ізде" ұстау үшін негіз болуы мүмкін.

5. Ұсталған адамның құқықтары: күдікті ұстау кезінде жауап алмауға және тәуелсіз заңды өкілдік етуге құқылы. Сондай-ақ оған медициналық көмек көрсету шарттары мен адам емделуінің негізгі кепілдіктері берілуі керек.

6. Ұстау мерзімін ұзарту: егер тергеу ұстау мерзімін ұзартуды талап етсе, бұл әдетте сотпен келісілуі керек. Сот ұзартудың ерікті емес екеніне көз жеткізуі керек.

7. Ұсталуға шағымдану: күдіктінің ұсталуға сот немесе басқа құзыретті орган алдында шағымдануға құқығы бар.

8. Күдіктінің құқықтарын қамтамасыз ету: ұстау және тергеу процесінде күдікті өзінің құқықтары мен мүдделерін, оның ішінде заңды өкілсіз жауап алу құқығын және қажет болған жағдайда психологпен жауап алу құқығын қорғай алуы керек.

9. Қорытынды: күдіктіні қылмыстық-процестік мәжбүрлеу шарасы ретінде ұстау қылмыстық процестегі Елеулі рәсім болып табылады. Оның мақсаты-Заң мен тәртіпті сақтау, бірақ бұл маңызды құқықтар мен міндеттерге де байланысты. Сондықтан күдіктілерді ұстау кезінде заңды қатаң сақтау және адам құқықтарын құрметтеу қажет [4].

Қылмыстық іс жүргізу арқылы ұстау-бостандық құқығын шектейтін мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы. Оны қылмыстық процесте қолдану қылмыстық әрекеттің жолын кесуге, күдіктіні тергеу мен соттан жасырудың алдын алуға, дәлелдемелердің бұрмалануына жол бермеуге және қылмыстық істің мән-жайларын дұрыс анықтауға жол бермеуге бағытталған басқа да әрекеттерге қызмет етеді. Сонымен бірге, күдіктінің өзін ұстау оның бостандыққа конституциялық құқығын шектейтін шара болып табылады және тек ерекше жағдайларда ғана қолданылуы керек.

Жалпы, қазақстандық құқықтағы бостандық құқығының кепілдіктерін заңнамалық реттеудің тиімділігі және олардың конституциялық және халықаралық стандарттарға сәйкестігі туралы айтуға болады. Бостандық құқығының кейбір кепілдіктерінің бұзылуы заңнамалық реттеудегі олқылықтарға ғана байланысты емес, бостандықты шектеудің заңдылығы мен негізділігіне әсер ететін көптеген басқа факторлар бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы (23.03.2019 жылғы өзгерістермен және толықтырулармен)// Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің "Әділет" ақпараттық-құқықтық жүйесі. - 2021 // adilet.zan.kz/rus

2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

3. Ким Е.П. Задержание подозреваемого: правовой и практический аспекты / Е.П. Ким, К.А. Костенко // Российский следователь. — 2016. — № 4. — С. 27–31.

4. Панокин А.М. Задержание подозреваемого в уголовном судопроизводстве / А.М. Панокин // Актуальные проблемы российского права. — 2013. — № 4. — С. 483–490.

ОӘЖ 349.3

МҮМКІНДІКТЕРІ ШЕКТЕУЛІ ТҮЛҒАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК –ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ

Байғара Е.Е., Смайлова М.Н., Мамытбек Қ.Е.
Ғылыми жетекші аға оқытушы, магистр Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается социально-правовая защита нетрудоспособных граждан не только как социальный институт, но и как объект социально-правовой защиты государства.

Summary: The article considers the social and legal protection of disabled citizens not only as a social institution, but also as an object of social and legal protection of the state.

Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау «Қазақстан Республикасының Конституциясымен», «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен реттеледі, ол Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді және мүгедектерді әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етудің, олардың өмір сүруі мен қоғамға кірігуі үшін тең мүмкіндіктер жасаудың құқықтық, экономикалық және ұйымдастырушылық жағдайларын айқындайды.

Мүгедектік - бұл жеке адамның ғана емес, бүкіл қоғамның проблемасы. Бұл қоғамның белгілі бір мүгедек адамға деген көзқарасы, мүгедектіктің әлеуметтік құбылыс ретіндегі қатынасы, мүгедектерді қолдау және әлеуметтік қорғау мәселесі. Соңғы екі онжылдықта елімізде мүгедектер саны тұрақты түрде өсіп келеді, бұл сөзсіз жағымсыз құбылыс. Мүгедектіктің тұрақты өсуі себептердің жиынтығынан туындайды, олардың ішінде әлемдік (жаһандық экологиялық дағдарыс), жергілікті (белгілі бір аумақта тұрудың әлеуметтік-экономикалық факторлары), жеке (денсаулыққа қамқорлық жасау дағдыларының болмауы) себептерін атап өтуге болады. Егер шұғыл шаралар қабылданбаса, алдағы онжылдықтарда ел халқының арасында мүгедектер саны қауіпті шектерге дейін ұлғаюы мүмкін. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, мүгедектер адамдардың әлеуметтік категориясы ретінде үнемі әлеуметтік қорғауды, көмек пен қолдауды қажет етеді. Конституцияның 1-бабының 1-тармағына сәйкес «Қазақстан Республикасы өзін бекітеді... әлеуметтік мемлекет...». Конституцияның I бөлімінің бұл жалпы ережесі Қазақстан өз азаматтарының лайықты өмір сүруіне және мемлекеттің мүмкіндіктеріне барабар тұлғаның еркін дамуына жағдай жасау арқылы әлеуметтік теңсіздікті жеңілдетуге міндеттеме алатын мемлекет ретінде дамуға ниетті екенін білдіреді. Бұл ереже елдің Негізгі Заңының әртүрлі нормаларында ашылады, мысалы: азаматтардың жұмыссыздықтан әлеуметтік көмек алуға, демалуға, заңда белгіленген жұмыс уақытының ұзақтығына, демалыс және мереке күндеріне, жыл сайынғы ақылы демалысқа құқығы (24-бап); ең төменгі жалақы мен зейнетақының кепілдігі, жасына байланысты әлеуметтік қамсыздандыру, егер ауру, мүгедектік, асыраушысынан айырылу және ерікті әлеуметтік сақтандыруды көтермелеу, әлеуметтік қамсыздандыру мен қайырымдылықтың қосымша нысандарын құру (28-бап); азаматтардың денсаулығын қорғауға, заңда белгіленген медициналық көмектің кепілдік берілген көлемін тегін алуға құқығы (29-бап); тегін орта білімнің кепілдігі, конкурстық негізде тегін жоғары білім алу құқығы (30-бап); адамның өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны мемлекеттік қорғау (31-бап); отбасын мемлекеттік қорғау, ана, әке және бала (27-бап); азаматтарды тұрғын үймен қамтамасыз ету үшін мемлекеттің жағдай жасауы, заңда белгіленген нормаларға сәйкес мемлекеттік тұрғын үй қорларынан қолжетімді ақыға мұқтаж адамдарға тұрғын үй беру (25-бап) [1].

Мемлекет мүгедектерге жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, тегіне, мүлктік және лауазымдық жағдайына, тұрғылықты жеріне, дінге көзқарасына,

нанымына, қоғамдық бірлестіктерге қатыстылығына және басқа да мән-жайларға қарамастан әлеуметтік әділеттілік қағидаты негізінде әлеуметтік қызметтер алу мүмкіндігіне кепілдік береді. Еңбекке жарамсыз азаматтарды әлеуметтік-құқықтық қорғау туралы қазіргі заманғы идеялар Қазақстан Республикасы мемлекетінің әлеуметтік саясатының ерекшеліктерінен туындайды және еңбекке жарамсыздар туралы теориялық идеяларға, оның мемлекетпен құқықтық және әлеуметтік аспектілерде өзара іс-қимылына сүйенеді.

Әлеуметтік қорғау, әлеуметтік институт ретінде, белгілі бір әлеуметтік және экономикалық мәселелерді мемлекеттік деңгейде және халықаралық контексте шешуге арналған құқықтық нормалардың жиынтығы. Мемлекет әлеуметтік-құқықтық қорғау саласында шешетін проблемалар еңбекке қабілеттілігінен айырылуына, жұмысының болмауына байланысты не басқа да себептер бойынша өздерінің өмірлік маңызды қажеттіліктері мен еңбекке жарамсыз отбасы мүшелерінің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеткілікті қаражаты жоқ азаматтардың санаттарымен байланысты. Сондықтан әлеуметтік қорғау қолайсыз жағдайларға байланысты (кәрілік, денсаулық жағдайы, асыраушысынан айрылу немесе жұмыс) экономикалық белсенді бола алмайтын және лайықты ақылы еңбекке қатысу арқылы өзін табыспен қамтамасыз ете алмайтын азаматтардың өмірлік қажеттіліктері мен әл-ауқатына қол жеткізудің белгілі бір деңгейін қамтамасыз етуге арналған [2].

Оңалтудың техникалық компенсаторлық құралдарының тізбесі қазіргі заманғы сурдотехникалық және тифлотехникалық құралдарды қоса алғанда, атаулардың 55 түрінен тұрады (есту қабілеті бұзылған адамдарға арналған веб-камерасы бар ноутбуктер, сөйлеу синтезі бар экрандық қол жеткізу бағдарламалық қамтамасыз ететін ноутбуктер, көру қабілеті бұзылған адамдарға арналған дыбыстық хабарламасы және диктофоны бар ұялы телефондар және т.б.). Мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау жүйесінің бағыттарының бірі арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету болып табылады.

Өмірлік қиын жағдайдағы адамдарға, оның ішінде қарттарға, мүгедектерге, бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған және пробация қызметтерінде есепте тұрған адамдарға, адам саудасы мен тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызметтердің кепілдік берілген көлемі ұсынылады, оған қызметтердің 8 түрі кіреді. Мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді оңтайландыру және автоматтандыру шеңберінде медициналық-әлеуметтік сараптама жүргізудің бизнес-процесін, сондай-ақ мүгедектікті белгілеуге байланысты көрсетілетін қызметтерді өзгерту жүргізілуде. Медициналық - әлеуметтік сараптама жүргізу нәтижелері бойынша мүгедектерге жеке оңалту бағдарламасының іс-шараларын іске асыру үшін жергілікті атқарушы органдарға жүгіну қажеттілігін қоспағанда, ақпараттандырылған келісіммен проактивті форматта өтінішсіз 8 мемлекеттік қызмет көрсетілуі мүмкін [3].

Әлеуметтік және көлік инфрақұрылымы объектілерін паспорттау және бейімдеу жолымен кедергісіз ортаны қалыптастыру бойынша жұмыстар жүйелі

түрде жүргізілуде, мүгедектерді жұмыспен қамтуға жәрдемдесу жөнінде белсенді шаралар қабылдануда және білім беруде жеңілдіктер беріледі.

Халықты жұмыспен қамту орталықтарын құру халықты да, жұмыс берушілерді де жұмыспен қамту саласында көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Әлеуметтік жұмыс орындарын ұйымдастыру және жастар практикасы халықтың нысаналы топтарынан жұмыссыз азаматтарды еңбек нарығына тартуға бағытталған жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғаудың белсенді нысандары ретінде өзінің жоғары тиімділігін көрсетті. Сондықтан әлеуметтік жұмыс орындары мен жастар практикасын құру мен қаржыландырудың бірыңғай тәртібін анықтау қажеттілігі туындады [4].

Осылайша, еңбекке жарамсыз азаматтарға қатысты мемлекет алдында тұрған проблемалар қорғаудың әртүрлі әлеуметтік-құқықтық нысандарында жүзеге асырылады. Әлеуметтік қорғау жүйесі ерекше әлеуметтік институт ретінде өзінің даму процесінде. Тиімді әлеуметтік-қорғау тетігін ойдағыдай құру үшін еңбекке жарамсыз азаматтардың қорғалуын арттыруға және қауіпсіздігін қамтамасыз етуге байланысты Конституция нормаларын және басқа да нормативтік құқықтық актілерді сақтау қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (01.01.2023ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Бриикерхоф Д, Уейтс Р., Ортега С. Әлеуметтану негіздері, 9-басылым. Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018 жыл - 464 бет.
4. Денисова, Ю.В. Социальная психология. / Ю.В. Денисова, Е.Т. Имашева. - М.: Омега-Л, 2018. - 64 с

УДК 339.5

ФОРМЫ И МЕРЫ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ

Байдабек Ә.Н., Дүйсембеков Ә.И., Елемесова А.А.
Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Тленшин Т. Б.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы кедендік бақылау ды қамтамасыз етудің нысандары мен шаралары мәселелері қарастырылған.

Summary: This article discusses the forms and measures of ensuring customs control in the Republic of Kazakhstan.

Таможенный контроль - это процедуры и мероприятия, проводимые таможенными органами государства для контроля перемещения товаров через границу. Формы и меры таможенного контроля могут различаться в

зависимости от страны, законодательства и видов товаров, но включают в себя следующие основные элементы:

Декларирование товаров. Это первый и важнейший шаг в таможенном контроле. Путешественники и компании, пересекающие границу, обязаны предоставить декларацию о перевозимых товарах, в которой указываются сведения о товарах, их стоимость, происхождение и другие сведения. Декларирование товаров - это процедура, при которой лицо, пересекающее границу, предоставляет таможенным органам информацию о перевозимых ими товарах, их стоимости, происхождении и других сведениях [1]. Эта процедура необходима для того, чтобы таможенные службы могли правильно классифицировать товары, рассчитать таможенные пошлины и налоги, а также обеспечить соблюдение законов и нормативов, связанных с перемещением товаров через границу. Человек или компания, пересекающие границу, должны представить таможенную декларацию, в которой указываются данные о товарах, их стоимость, происхождение, количество, вес и другие сведения, необходимые для таможенной обработки. Для декларирования товаров потребуются документы, такие как инвойс (счет-фактура), грузовая накладная, сертификаты качества и происхождения товаров. Информацию также можно получить от производителей, поставщиков и других источников. Товары классифицируются согласно системе кодирования, обычно используемой в таможенном законодательстве, такой как Гармонизированная система (ГС) или номенклатура внешней экономической деятельности (НВЭД). Это позволяет определить правильную ставку таможенных пошлин и налогов. В декларации также нужно указать наличие запрещенных или ограниченных товаров, таких как наркотики, оружие или товары, требующие специальных разрешений. В некоторых странах существуют электронные системы декларирования, которые позволяют представить информацию онлайн перед прибытием на таможню [2].

Таможенный осмотр. Таможенные органы имеют право проводить осмотр товаров, чтобы убедиться в их соответствии заявленным данным и документам. Осмотр может быть поверхностным (проверка документов и внешнего вида товаров) или более тщательным (разборка товаров для более подробной проверки). Таможенный осмотр - это процедура, при которой таможенные органы проводят физическую проверку товаров, пересекающих границу, для убедительности в их соответствии заявленным данным и документам. Осмотр может быть проведен для различных целей, таких как проверка декларации товаров, выявление контрабанды, проверка соответствия товарам стандартам качества и безопасности, а также для обеспечения безопасности общества. Таможенные органы могут проводить осмотр по различным причинам, включая случайную проверку, подозрение на нарушение, выборочный контроль, а также в зависимости от типа и объема товаров.

Существуют различные типы таможенного осмотра.

Поверхностный осмотр. Таможенные органы могут визуально проверить товары и документы, чтобы убедиться, что они соответствуют декларации.

Детальный осмотр. В случае подозрения на нарушение или несоответствие заявленным данным, товары могут быть подвергнуты более детальному осмотру. Это может включать в себя проверку упаковки и разборку товаров.

Лабораторный осмотр. Некоторые товары, такие как продукты питания или химические вещества, могут подвергаться анализу в лаборатории для проверки соответствия стандартам качества и безопасности.

Рентгеноскопия. Современные таможенные службы используют рентгеновские аппараты для невидимой проверки содержимого контейнеров и упаковки.

По результатам осмотра таможенные органы принимают решение о дальнейших действиях, включая выдачу разрешения на ввоз или вывоз товаров, взимание штрафов, конфискацию контрабандных товаров и т. д. О всех произошедших событиях составляется документация [3].

Таможенный анализ. Это оценка товаров таможенными экспертами с целью определения правильной классификации, стоимости и иных параметров товаров, что может повлиять на размер таможенных пошлин и налогов. Таможенный анализ - это процедура, при которой таможенные органы проводят оценку товаров, пересекающих границу, для определения их правильной классификации, стоимости, происхождения и других характеристик. Этот анализ проводится с целью рассчитать правильные таможенные пошлины, налоги и другие обязательства, а также обеспечить соблюдение таможенных законов и правил. Один из важных аспектов таможенного анализа - это правильная классификация товаров согласно системе кодирования, такой как Гармонизированная система (ГС) или Номенклатура внешней экономической деятельности (НВЭД). Такая классификация определяет ставки таможенных пошлин, налогов и другие обязательства. Для проведения таможенного анализа требуется предоставление соответствующей документации, такой как инвойсы, грузовые накладные, сертификаты происхождения и другие сведения. Таможенный анализ проводится в соответствии с законами и правилами, действующими в стране, а также с учетом международных соглашений и стандартов. Таможенный анализ проводится в соответствии с законами и правилами, действующими в стране, а также с учетом международных соглашений и стандартов. Результаты таможенного анализа влияют на то, какие таможенные пошлины и налоги должны быть уплачены, а также могут повлиять на разрешение на ввоз или вывоз товаров через границу. Важно соблюдать правила и предоставлять необходимую информацию для обеспечения правильного таможенного анализа.

Таможенный контроль качества и безопасности. Некоторые товары могут подвергаться контролю на соответствие стандартам качества и безопасности. Это может включать в себя лабораторные анализы, проверку сертификатов и меры безопасности. Таможенный контроль качества и безопасности - это процедуры, которые проводятся таможенными органами для проверки товаров, пересекающих границу, с целью обеспечения их соответствия стандартам и

требованиям в области безопасности и качества. Эти контрольные меры направлены на защиту общественного здоровья, безопасности потребителей и окружающей среды, а также на предотвращение ввоза опасных или некачественных товаров. Некоторые аспекты таможенного контроля качества и безопасности: проверка соответствия стандартам, контроль продуктов питания, проверка медицинских и фармацевтических товаров, контроль наркотических и психотропных веществ, соблюдение сертификатов и разрешений и другие.

Таможенные пошлины и налоги. Таможенные пошлины и налоги - это обязательные платежи, взимаемые таможенными органами при ввозе или вывозе товаров через границу. Они представляют собой форму доходов для государства и могут иметь различные цели, такие как защита отечественного производства, регулирование внешней торговли, а также обеспечение финансовых ресурсов для поддержания инфраструктуры и обеспечения безопасности национальных границ. Некоторые ключевые аспекты таможенных пошлин и налогов: таможенные пошлины, налоги на добавленную стоимость, акцизы, сборы на экологию и другие.

Электронное декларирование и предварительные уведомления. Электронное декларирование и предварительные уведомления - это современные технологические методы и инструменты, используемые в таможенных процедурах для улучшения эффективности и сокращения бюрократических процедур при пересечении границы. Они позволяют ускорить обработку товаров, снизить затраты и обеспечить более точный контроль внешней торговли. Электронное декларирование - это процесс представления информации о товарах и других таможенных документах в электронной форме, вместо бумажных документов, при пересечении границы. Это позволяет упростить и ускорить процесс обработки и контроля товаров таможенными органами. Его преимущества: сокращение времени оформления грузов на границе, снижение затрат на бумажную документацию, уменьшение вероятности ошибок и упущений в декларациях, улучшение точности контроля. Электронное декларирование становится все более распространенным в мировой торговле и используется в различных странах в соответствии с их таможенными законодательствами. Предварительные уведомления - это процедуры, при которых участники внешней торговли предоставляют информацию о своих грузах и транспортных средствах таможенным органам заранее, до прибытия на границу. Это может включать в себя предоставление информации о грузе, маршруте, сроках и других деталях [4]. Его преимущества: улучшение планирования и управления таможенными ресурсами, предотвращение простоев и задержек на границе, улучшение безопасности и контроля грузов. Использование электронного декларирования и предварительных уведомлений помогает сделать таможенные процедуры более прозрачными, быстрыми и эффективными, а также снизить административные барьеры для мировой торговли. Эти методы становятся все более важными в контексте современной глобализированной экономики.

Таким образом, таможенный контроль - это неотъемлемая часть государственных процедур, направленных на регулирование и контроль перемещения товаров через границу. Формы и меры таможенного контроля разнообразны и зависят от множества факторов, включая типы товаров, правила и законы страны, международные соглашения и стандарты, а также цели контроля. При этом важны следующие аспекты: защита национальных интересов, соблюдение международных стандартов, эффективность и снижение бюрократии, сотрудничество и информационный обмен.

Список использованной литературы:

1. Н. Г. Липатова Таможенный контроль как механизм оказания государственных услуг в сфере таможенного дела Вестник российской таможенной академии • № 4 • 2017. С. 85-92.
2. Афонин П.Н., Кузьмичева Р.А. К вопросу о нормативно-правовом обеспечении таможенного контроля после выпуска товаров // Бюллетень инновационных технологий – 2020. – № 3 (15) – С. 54-60.
3. А. Особенности проведения таможенного контроля после выпуска товаров в республике Молдова // Бюллетень инновационных технологий – 2018. – № 2 (6) – С. 27-31.
4. Малоян Р.М., Исламова Е.З. Система таможенного контроля после выпуска товаров: российская и зарубежная практика // Сборник научных трудов по материалам III Международной научно-практической конференции «Trends in the world of science» – 2019. – С. 35-39.

УДК 342.7

ПРАВОВОЕ ГОСУДАРСТВО И НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЕГО ФОРМИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Байдабек К.Н., Бабаджанов Д.З., Шостак Д.А.

Научный руководитель: к.ю.н., старший преподаватель Рахметова Г.Р.

Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада прокуратура қызметінің адам мен азаматтың құқықтарының, бостандықтары мен заңды мүдделерінің са Мақалада құқықтық мемлекет және оның Қазақстан Республикасында қалыптасуының кейбір ерекшеліктерін сараланған.

Summary: The article analyzes some features of the rule of law and its formation in the Republic of Kazakhstan.

Правовое государства является центральной и актуальной темой в юридической науке, и в последние годы она привлекла значительное внимание и исследования. Концепция правового государства имеет основополагающее значение для функционирования справедливых и демократических обществ. Правовая мысль и понимание правового государства эволюционировали с течением времени.

Во многих исторических контекстах существовал классовый подход к государству и праву. Правовые системы часто отражали интересы и ценности правящего или доминирующего класса. Правовое государства, как мы

понимаем его сегодня, подчеркивает равное применение законов ко всем людям, независимо от их социального или экономического статуса [1].

Современное понимание правового государства делает большой акцент на принципах равенства и справедливости. Это требует, чтобы законы применялись последовательно и справедливо ко всем членам общества, независимо от их происхождения или социального статуса. Для соблюдения этих принципов также необходима независимая судебная система.

Правовые системы претерпели значительные реформы, направленные на приведение их в соответствие с принципом правового государства. Эти реформы направлены на ликвидацию дискриминации, обеспечение надлежащей правовой процедуры, защиту прав личности и создание прозрачной и подотчетной правовой базы.

Исследования в области правового государства часто охватывают множество дисциплин, включая юриспруденцию, политологию, социологию и этику. Ученые исследуют не только правовые аспекты, но и социальные, политические и этические последствия верховенства закона [2].

Правовое государства остается весьма актуальным в современном правовом и политическом дискурсе. Это рассматривается как краеугольный камень демократического управления, защиты прав человека и стабильности правовых систем.

Правовое государство было «антисоциалистическим», «буржуазным» государством. И только в 80-х годах XX века теория правового государства снова стала популярной. Но это социалистическое правовое государство, в котором оно выступает как форма и внутренняя структура новых экономических отношений социализма, в центре которого находится социалистический производитель, который также является социалистическим потребителем.

В условиях перестройки идея социалистического государства означала освобождение гражданского общества от тоталитарной государственности, создание его как самоуправляемого объединения свободных производителей, свободных от государственного контроля [2].

В настоящее время преобладает подход к этим проблемам с точки зрения общечеловеческих идеалов и ценностей. Идея о том, что правовое государство, основанное на демократических принципах, может стать эффективным средством разрешения возникающих в обществе противоречий, установления в нем законности и правопорядка, все чаще встречается в общественном сознании.

"Правовое государство" - относится к типу политической и правовой системы, в которой верховенство закона является основополагающим принципом. В правовом государстве правительство действует в рамках законов, и эти законы применяются последовательно и справедливо ко всем гражданам.

Верховенство закона является краеугольным камнем правового государства. Это означает, что закон имеет высшую силу, и все люди, включая государственных чиновников, подчиняются закону и несут за него

ответственность. Это гарантирует законность действий правительства и защиту прав личности.

В правовом государстве большое внимание уделяется равенству перед законом. Все люди равны перед законом, и правосудие осуществляется без дискриминации по таким факторам, как раса, пол, религия или социальный статус.

Правовое государство часто предполагает разделение полномочий между исполнительной, законодательной и судебной ветвями власти. Такое разделение предназначено для предотвращения концентрации власти и обеспечения того, чтобы каждая ветвь действовала в качестве сдерживающего фактора для других.

Независимая судебная система имеет решающее значение в правовом государстве. Судебная власть толкует и применяет закон, разрешает споры и обеспечивает соблюдение верховенства закона. Судьи должны быть беспристрастными и свободными от политического влияния.

Правовое государство обязано защищать и отстаивать права человека. Он предоставляет частным лицам механизмы для обращения за средствами правовой защиты в случае нарушения их прав и обеспечивает соблюдение надлежащей правовой процедуры [3].

Действия и решения правительства прозрачны в правовом государстве. Граждане имеют право на доступ к правительственной информации, а государственные должностные лица несут ответственность за свои действия.

Правовые нормы и процедуры четко определены и ясны. Это гарантирует, что отдельные лица могут прогнозировать юридические последствия своих действий, что важно для бизнеса, управления и повседневной жизни.

Многие правовые государства имеют письменные конституции, которые определяют структуру правления и очерчивают права и свободы граждан. Эти конституции поддерживаются в качестве высшего закона страны [4].

Правовое государство часто предполагает ограничения государственных полномочий. Действия правительства должны быть санкционированы законом, и любое расширение государственной власти должно осуществляться в рамках законодательства.

Граждане в правовом государстве имеют доступ к справедливой и беспристрастной системе правосудия. Это означает, что они могут обращаться за средствами правовой защиты и разрешать свои споры законным путем.

Строительство и функционирование правового государства является одной из важнейших и актуальных научно-теоретических, политических и практических проблем и исторических задач современного общества. Поэтому Конституция 1995 года поставила цель создания Республики Казахстан как правового государства [5]. Включение этой цели в повестку дня вытекает из политики развития государственности и права и определяется рядом факторов и условий.

Конституция Республики Казахстан утвердила ряд принципов правового государства, объявив государство правовым [5]. Один из них-разделение властей. Законность предполагает последовательное осуществление взаимной ответственности государства и личности. В государствах с авторитарным политическим режимом преобладает ответственность гражданина перед государством. Юридически государственные органы и должностные лица несут ответственность перед гражданами в случае нарушения их прав и свобод. Верховенство закона во взаимодействии с человеком обеспечивает и защищает его жизнь, здоровье, честь и достоинство, свободу; является средством борьбы с такими негативными явлениями, как бюрократия, землевладение, ведомство.

В современных государствах при формировании правового государства характерен и актуален принцип «все, что не запрещено законом, допускается», который в первую очередь касается государственных органов и должностных лиц. Однако этот принцип следует использовать с умом. Он предполагает наличие определенного уровня политико-правовой культуры, осознанность, способность сопоставлять свои личные и общие интересы, соблюдение общепринятых норм поведения. Каждый обязан безоговорочно соблюдать законы: и те, кто у власти, и те, кто правит. Правовое государство в некотором смысле является состоянием законности. Между этими определениями можно поставить знак равенства. Для него характерно требование строгого и строгого соблюдения правоприменения всеми участниками общественных отношений.

При реализации соответствующих идей и позиций в этом смысле важно помнить о тщетности слепого копирования чужого опыта, необходимости учета национальных особенностей и исторических традиций. Одно дело принять «истины», которые приобрели универсальный характер для всего человечества, другое-принять аспекты, уникальные для конкретной страны. Только в редких случаях законы одного штата могут быть действительны для другого.

Становление правового государства в Казахстане является сложной проблемой, решение которой требует длительного времени и концентрации сил всего общества. Это все еще идея, но в то же время она является ориентиром движения на пути демократических преобразований.

Список использованной литературы:

1. Виноградов В. А. Правовое государство и верховенство права: теоретические конструкции и реализация // Закон. — 2013. — № 12.
2. Воронцов С. Г., Мингалева Ж. А. Вопросы теории правового государства // Вестник Пермского университета. Юридические науки. — 2013. — № 4.
3. Добрынин Н. М. Конституционализм и правовое государство: теория и практика взаимосвязи // Конституционное и муниципальное право. — 2012. — № 3
4. Государство и право: учебное пособие / С. С. Алексеев. - М.: Проспект, 2017. -152 с.
5. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.)

АДАМНЫҢ АР-НАМЫСЫ МЕН ҚАДІР-ҚАСИЕТІНІҢ ДЕФФАМАЦИЯДАН ҚОРҒАЛУ ТЕТІКТЕРІ

Батырбек М.У., Мамиров Б.К., Мелден Ғ.Б.
Ғылыми жетекшісі: магистр., аға оқытушы Рамазанова Л. А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены проблемы механизма защиты чести и достоинства человека.

Summary: The article discusses the problems of the mechanism of honor protection. human dignity.

Адамның жеке өміріне қол сұғылмауы, өзінің және отбасының құпиясы болуы, ар-намысы мен абыройлы атының қорғалуы Қазақстан Республикасында адам мен азаматтың конституциялық-құқықтық мәртебесінің айқындаушы факторлары болып табылады. Әрбір адамның жеке өміріне қол сұғылмау құқығын қамтамасыз ету мәселелері және абыройы мен қадір-қасиетін қорғау әрқашан да өзекті тақырыптардың бірі болып қала беретіні өмір шындығы.

Соған сәйкес, адамның жеке өміріне қол сұғылмау құқығын қамтамасыз ету мәселелері және абыройы мен қадір-қасиетін қорғау саласындағы ұлттық заңнамалар нормаларын Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пактінің стандарттарына сәйкестендіру жөніндегі іс-қимылдары кез-келген елдің жиі талқыланатын мәселелері болып табылады[1].

Олардың басты мақсаттары осы салаға қатысты жеке адамға жала жабу мен оның намысын қорлауды криминалсыздандыруға қол жеткізуді көздейді. Осыған байланысты жекелеген елдердің заңнамалары диффамация үшін қылмыстық жазалауды көздейді. Латынша «Диффамация» термині – «diffamatio», «fama» - «атақ, абырой» деген сөзінен шыққандығын білдіреді. Одан ағылшынның «defama» сөзі жасалған, мағнасы «жамандау» дегенді білдіреді. Қазіргі кезде «диффамация» термині осы қалпында ағылшын-американ және роман-герман құқықтары елдерінің көпшілігінде жала жабуды немесе оның түрлерін білдіру арқылы сақталып келе жатқанын көруге болады[1].

Мысалы, «Диффамация» термині британ заңнамасында (libel) жазбаша жала жабу, яғни баспасөзге шыққан жала, (slander) ауызша айтылған деп бөліп қарастырады. Соған сәйкес, Ұлыбританияда заңнамалық тұрғыдан Жала туралы қылмыстық акт (Criminal Libel Act 1819)[3] және Диффамация туралы акт (Diffamation Act 1996) өмірге келгенін айта аламыз. Актлерге сәйкес, жала егер де құдайға тіл тигізетін, бүлдіретін немесе бүлікке айдап салатын, сондай-ақ әдепсіз болса қылмыстық заңнама ережесіне кіреді. Теорияға сәйкес, бұл елдегі бір басылым әкімшілік те, қылмыстық та сот ісіне ұшырауы, баспагердің түрмеге қамалып, келтірілген зияны үшін көлемді айыппұл төлеуіне мәжбүрленуі мүмкін десе, Америка Құрама Штаты бұқаралық ақпарат

құралдардағы диффамацияны құқықтық реттеу тәжірибесі мүлдем басқаша көрініс берген. Америкалық заңнамада диффамация үшін қылмыстық жауапкершілік көзделмеген. Онда ұлттық бұқаралық ақпарат құралдарының ақпаратқа қол жеткізу және таратуда конституциялық құқықтарының қорғалуына негізгі басымдық беріледі. Америкалық диффамациялық құқыққа тән ерекшелік орын алған диффамациялық фактіні дәлелдеуді әрқашан талапкердің өзіне жүктейтіндігінде, ол таққан кінәнің бар екендігін өзі дәлелдеуге тиіс. Бұл жағдайда «кінәлілік салмағы» талапкердің мемлекеттік лауазымды адам, жай жеке адам немесе белгілі қоғам қайраткері екендігіне байланысты айқындалады. Бұған қоса америкалық құқықта «диффамациялық артықшылықтар» деп аталатын қағидалар бар. Осыған байланысты, баспасөздегі шындыққа қайшы хабарламалар сот ісін жүргізу немесе заңнамалық процесс барысында диффамация үшін жауапкершіліктен босатылады. Бұл жағдайда бұқаралық ақпарат құралдарының мұндай ресми процестерді жариялау конституциялық құқығы халықты ол туралы барынша мол ақпараттандыра отырып, қорғау мақсатын көздеу болып танылатындығымен ерекшеленеді. Америка Құрама Штаттарының жекелеген штаттарында «агенттік артықшылық» қағидаты жүреді, ол ақпараттық агенттіктер даярлаған материалдарды жариялайтын бұқаралық ақпарат құралдарын жала үшін жауапкершіліктен қорғаштайды. Америкалық құқық «диффамацияны» алдын ала жалған, атақ абыройын төгетін, басқалардың да кінәлауына итермелейтін немесе бизнесіне нұқсан келтіретін пікір ретінде таниды.

Бұл жағдайда диффамация жазбаша түрде жарияланса «пасквил», ал ауызша айтылса «жала» деп қабылданған. Диффамация туралы іс бойынша сотқа жүгіну үшін қуынудың ескіру мерзімі орташа есеппен бұқаралық ақпарат құралдарында жағымсыз материал жарияланған сәттен бастап бір жыл мерзімді құрайды.

Сондай-ақ штаттардың көпшілігінде талап қоюшының бұқаралық ақпарат құралдарына ақпараттың жалғандығын ашып көрсету үшін оның жарияланған күнінен бастап отыз күн ішінде жазбаша талаппен жүгінуіне мүмкіндік беретін «теріске шығару туралы» заңы бар. Ал, Канаданың қылмыстық заңнамасы «Біле тұра жалған, беделді түсіретін ақпаратты жариялаған әрбір адам қылмыс жасады деп танылып, бес жылға дейінге мерзімге түрмеге қамау түріндегі жазалауға жатады» (300-бабы).

Канаданың қылмыстық кодексінің 301-бабына сәйкес: «Тұлғаны қаралайтын, беделін түсіретін ақпарат жариялаған әрбір адам қылмыс жасады деп танылып, екі жылға дейінгі мерзімге түрмеге қамау түріндегі жазалауға жатады», делінген.

Италия Республикасында да бұқаралық ақпарат құралдарындағы диффамация үшін жауапкершілік қылмыстық заңнамамен реттеледі. Онда, жала жабу және атақ абыройына нұқсан келтіргені үшін алты айдан үш жылға дейін бас бостандығынан айырумен немесе айыппұл төлеумен жазалау көзделген. Испания заңнамасына сәйкес диффамация мәселесі, яғни жала жабу – жала

жабушы адамның таратылатын ақпараттың жалған екенін біле тұра қасақана таратқан әрекеті қылмыстық әрекет деп танылады.

Испания қылмыстық кодексінің 210-бабына сәйкес, көпшілік алдында қорлау да қылмыс ретінде танылған. Көпшілік алдында жала жабу орын алса, айыпты екі айдан алты айға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айырумен не ақшалай айыппұлмен жазалау көзделген.

Диффамация мәселесіне Польша мемлекеті де ерекше көңіл бөледі. Польша Республикасының қылмыстық заңнамасы бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалана отырып жасалған жала жабу немесе намысын қорлағаны үшін айыппұл не екі жылға дейін бас бостандығынан айыру түріндегі жазалауды көздейді. Сол сияқты лауазымды адамды қызметтік міндеттерін орындап жатқан кезінде, не қызметіне байланысты көпшілік алдында намысын қорлағаны, сондай-ақ елдің конституциялық органын қорлағаны немесе намысын кемсіткені үшін де жаза көзделген.

Мәселен, Польша Республикасының Президентін көпшілік алдында қорлағаны үшін үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан ауыруға жазаланады. Сондай ақ басқа адамның діни сезімдерін қорлау, діни қастерлі заттарды не діни ғұрыптарды көпшілікпен орындауға арналған орынды көпшілік алдында қорлау қылмыс ретінде бағаланып, жазалауға жатқызылған. Бұл елдік басты ерекшелігі адамдарды немесе адамдар топтарын олардың ұлтына, нәсіліне, дініне байланысты немесе атеистік көзқарастарына байланысты көпшілік алдында қорлағаны үшін неғұрлым қатаң жауапкершілік қарастырылған. Польша қылмыстық заңының 212-бабына сәйкес жай жала жабу бостандығын шектеумен не бір жылға дейін бас бостандығынан айырумен жазаланады.

Француз қылмыстық заңнамасы белгіленген жағдайларда диффамация үшін қылмыстық жауапкершілікке көпшілік алдындағы және көпшілік алдындағы емес диффамация жасағаны әрі нәсілдік немесе кемсітушілік сипаттағы намысын қорлағаны үшін жеке тұлғалар да, заңды тұлғалар да тартылуымен ерекшеленеді.

Негізінен Францияда диффамация фактісінің шынайылығы баспасөз бостандығы туралы заңнамаға сәйкес анықталады. Француз юриспруденциясы диффамация ретінде жеке адамдардың ар-намысы мен қадір-қасиетіне тиетін айыптаулар мен шындыққа жатпайтын пікірлерді таниды. Көпшілік алдында емес намысын қорлау, егер оны арандату мақсатында жасалса қылмыс деп танылуы мүмкін. Сол сияқты, жалған сөз тасығаны үшін де қылмыстық жауапкершілік белгіленген[2].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 17-бабына сәйкес, «адамның қадір-қасиетіне қол сұғуға болмайды», десе 18-бабында «...ар-намысы мен абройлы атының қорғалуына құқығы бар», деп тұжырымдалған[3].

Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі. Адамның конституциялық құқықтарының ішінде адамның ар-намысы мен қадір-қасиеті аса маңызды құндылық болып саналады. Бұл жерде адамның қадір-қасиеті

дегеніміз – адамның өзінің сипатын, қабілетін, өмір-танымын, қоғамдық маңыздылығын іштей бағалауы.

Бұл кез келген жағдайда өзінің адам екенін естен шығармау деген сөз. Ал, ар-намыс дегеніміз – адамға өнегелік тұрғыдан берілетін қоғамдық баға, адамның азамат, қоғам мүшесі ретіндегі рухани және әлеуметтік өлшемі. Екі өнегелік санат – қадір-қасиет пен ар-намыс адам мен қоғам арасындағы белгілі бір әлеуметтік қатынастарды көрсетеді, онда қоғамдық маңызы бар және ол қоғамдық қатынас қылмыстық заңнамамен қорғалатын маңызды объектілер болып табылады. Қазақстандық қылмыстық заңнама адамның ар-намысы мен қадір-қасиетіне қол сұғатын қылмыстардың екі түрін (жала жабу және қорлауды) қарастырады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 130-бабына сәйкес, жала жабу, яғни басқа адамның абыройы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін немесе оның беделін түсіретін көрнеу жалған мәліметтер таратудан тұрады. Мұндай жағдайда, бір мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазалау көзделсе, көпшілік алдында немесе бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникациялар желілерін пайдалана отырып жасалған дәл сондай әрекеттер үшін екі мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазалау қарастырылған.

Осы баптың үшінші бөлігіне сәйкес, адамды сыбайлас жемқорлық, ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасады деп айыптаумен ұласқан, сол сияқты ауыр зардапқа әкеп соққан дәл сондай жала жабу іс-әрекеттері орын алса, үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады деп көрсетілген. Ал, қылмыстық кодекстің 131-бабына сәйкес, қорлау, яғни басқа адамның абыройы мен қадір-қасиетін әдепсіз түрде кемсіткені үшін – бір жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жүз жиырма сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға жазаланады десе, аталған баптың екінші бөлігі бойынша көпшілік алдында немесе бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникациялар желілерін пайдалана отырып жасалған дәл сондай іс әрекеттер үшін – екі жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жүз сексен сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға жазаланады делінген[4].

Қорытынды. Жала жабу немесе қорлау арқылы нұқсан келтірілетін мұндай маңызды қоғамдық қатынастарға қасақана қылмыстық жолмен қол сұғу әрекеттерін диффамация тұрғысынан бағалап, қылмыстық жаза мөлшерін белгілеуін қайта қарастырып, әлі де жетілдіруді қажет ететіндігін ескеруіміз қажет сияқты.

Себебі, құқықтық мәдениетті қалыптастыруда, адам мен азаматтың конституциялық құқықтары, соның ішінде адамның ар-намысы мен қадір-қасиеті мәселелерін қорғауда конституциялық тұрғыдан белгіленген кепілдіктердің әлі де сын көтермей отырғаны байқалуда. Олай дейтініміз адамның жеке басының қоғамдағы жағдайы – мемлекеттің даму деңгейін білдіретін көрсеткіш.

Сондықтан, ар-намысы пен қадір-қасиет мәселесіне қатысты қоғамдық қатынастарды криминализациялауда, әсіресе цифрлық кеңістіктегі орын алып жататын өкінішті жағдайларға ерекше мән беріп, қоғамда құқықтық жауапкершілікті сезінетіндей, құқықтық сана қалыптастыра отырып, құқықтық мәдениетті орнату бүгінгі таңдағы өзекті мәселе болып отырғандығын мойындауымыз қажет. Сонда ғана диффамацияның алдын алу, болдырмау, жолын кесу өз нәтижесін берері сөзсіз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Серік Балтабайұлы Көшербаев Ар-намыс пен қадір қасиетті, іскерлік беделді құқықтық қорғаудың заманауи әдістері мен құқық бұзушылықтың алдын-алу шаралары Вестник института законодательства и правовой информации РК № 2 (65)-2021 с. 165-171
2. Ильясова К.М. Понятие, правовая природа и защита деловой репутации по законодательству Республики Казахстан: некоторые актуальные вопросы // Вестник Института законодательства и правовой информации РК №1 (59), – 2020. – С. 71-80
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. (өзгертулер мен түзетулер 19.09.2022)
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. (өзгертулер мен түзетулер 12.09.2023)

ОӘЖ: 347

БИЛЕР СОТЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ РӨЛІ

Бекеева С.Қ., Юлдашева М.А., Ибрагимова Ә.Т.
Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Құлшарова Х.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается роль суда биев в гражданском обществе. Благодаря мудрым словам биев были предотвращены межэтнические конфликты, ограничена межэтническая рознь, сохранено семейное благополучие, усилено воспитание молодежи.

Summary: This article examines the role of the Biy court in civil society. Thanks to the wise words of the biys, interethnic conflicts were prevented, interethnic discord was limited, family well-being was preserved, and the education of young people was strengthened.

Әр түрлі процестік жүйелердегі шынайы тәуелсіз сот билігінің жарқын атрибуттарының бірі алқабилер соты деп жарияланды. Алқабилер сотының тарихи және заманауи тәжірибесін назарға ала отырып, Қазақстанда аталған институт үшін заңды алғышарттар жасалып жатыр деген тұжырым жасауға болады. 1998 жылғы 7 қазандағы Конституцияның 75-бабының 2-тармағына

сәйкес Қазақстан Республикасында «заңда көзделген жағдайларда қылмыстық сот ісін жүргізу алқабилердің қатысуымен жүзеге асырылады» [1].

Елімізде жүргізілген сот реформасы ұлттық сот төрелігінің қалыптасу тарихына, оның генезисі мен эволюциясының негізгі кезеңдеріне деген қызығушылықты арттырды. Бұл түсінікті: оның жетістігі, сонымен бірге жалпы мемлекеттік-құқықтық реформалардың жетістігі белгілі бір дәрежеде байланысты, мүмкін қазіргі трансформациялық жоспарлар отандық тарихи тәжірибе мен саяси-құқықтық институттардың бұрынғы түбегейлі өзгерістерінің сабақтарын қаншалықты ескеретініне байланысты. Өйткені, дүниежүзілік тарих дәлелдегендей, ұлттық дәстүрлерге, халық тарихына сүйенетін осындай мемлекеттік-құқықтық институттар сот төрелігін қамтамасыз ету бөлігінде барынша тұрақтылыққа ие.

Қазақ көшпелі қоғамындағы билер билігін ұйымдастыру мен қызмет етудің дәстүрлі түрі билер институты болды. Қазақтардың көшпелі тұрмысы, шаруашылық жүргізу әдістері, қатал тұрмыс жағдайлары, қазақтардың рухани мәдениетінің жоғары моральдық-этикалық принциптері сот төрелігін жүзеге асырудың бірегей ұйымын дамытып, билер сотының қалыптасуына негіз болды.

Академик С.Зиманов қазақтың әдет-ғұрып құқығының табиғатын сипаттай отырып, былай деп жазады: «қазақтың әдет-ғұрып құқығы халықтың өзіне барынша жақын болды, оның өмірінің қисынын барынша жеткізді және оның жетілуі мен даму сатыларына қарамастан адамның мәңгілік рухани мәнін және оның ұмтылыстарын айтарлықтай дәрежеде білдірді» [2].

Біздің ойымызша, тарихи құқық мектебінің теориялары қазақ әдет-ғұрып құқығының табиғатын анықтауға ең жақын келеді. Мәселен, Г.Пухта әдет-ғұрып құқығын халыққа оның туа біткен қасиетімен түсіндіруге тырысты: «Әдет-ғұрып құқығы жалпы құқық әрекет ететін, халық сенімі бар және, сайып келгенде, адамдар өмір сүретін негізде өмір сүреді және әрекет етеді», деді [3]. Құқықтық нормалардың қайнар көзі, Г.Пухтаның пікірінше, әуел бастан халықты біртұтас тұтастық ретінде сипаттайтын рухани байланыста. Әр адамға бірдей тән осы ортақ қайнардан ғана жеке сана өзінің заң идеясын шығарады. Сондықтан құқықтық нормаларды тікелей қалыптастырудың басым факторы бұл – жеке сана арқылы көрінетін халықтық рух.

Көшпелі қазақ қоғамында құндылықтардың, әдет-ғұрыптың, заңның сақтаушысы – данышпан, шешен – би болды. Олар қолданыстағы нормаларды анықтау және енгізу кезінде беделді сөзге ие болды [4].

Қазақтың «би» ұғымы түркілердің «бек» деген сөзінен шыққан, бұл түркі қауымдарында әдетте текті, бай немесе құдіретті адамға қандай да бір жолмен берілетін дәстүрлі атақ. Қазақ қоғамындағы «би» атағы мұрагерлік жолмен берілген атақ емес, лайықты, құрметті адамға берілетін атақ болды. Бұл атақ халық санасында табиғи ақылмен және шешендік сыйымен қазақ халқының әдет-ғұрыптары, салт-дәстүрлері, әдеттегі құқық нормалары, көшпенділер психологиясы туралы терең білімдерін біріктіретін, қиын жағдайларда әділ шешімдер қабылдауға қабілетті адамдарға тиесілі. Осы туа біткен қабілеттер

мен алған білімнің қосындысы ғана би беделіне лайық, немесе, басқаша айтқанда, би – халықтың тірі шежіресі, заңгері [5].

Қазақ халқының өмірінің әртүрлі кезеңдерінде осындай тұлғалар болды. Олар қазіргі заманғы практикалық өмірдің барлық жағдайлары бойынша кездескен мәселелерді шешті және құқық бұзушылықтың алдын алу шараларын үйретті, олар: ұрлық, тонау, барымта, кісі өлтіру және басқа да қылмыстар. Сондай-ақ, аталған құқық бұзушылықтар үшін жазаларды анықтады.

Айта кету керек, олар бізге тарихи деректерден таныс еуропалық феодалдар сияқты өз қол астындағылардан қорғану үшін бекініс қабырғаларымен қоршалған қорғанда өмір сүрмеді. Керісінше, олар өздерінің қасиетті міндеті – өз халқына жақын болу және онымен тығыз байланыста болу, бейбітшілік пен тыныштықты сақтау, адамгершілік тазалық пен ұлылықты нығайту және дамыту деген сөзсіз ережені басшылыққа алып, халық ортасында өмір сүрді. Ал, шын мәнінде, осынау әлеуметтік категорияның қоғамда артқан зор сеніміне жылдар өткен сайын таңғаласың. Бұл «дала демократиясының» құқықтық жүйесіне берілген ең лайықты баға болса керек.

Біріншіден, билер соты – бұл халықтық сот, оның шешімдері халықтық әдет-ғұрыптарға негізделген деген мағынада түсініледі. Биді халық өз ортасынан таңдады. Қазақ халқының арасындағы сауаттылардың аз болуына орай ауызша соттың құрылуы керек екендігі заңды еді. Бұл сотта кез келген іс, ең қарапайым тіл тигізуден бастап, ең ауыр қылмыстық құқық бұзушылық – адам өлтіруге дейінгі кез-келген істі қалам мен қағазды пайдаланбай-ақ ауызша талқылап, қарайтын сот құрылды.

Қазақтың бүкіл өмірі: проблемалары, жетістіктері, халық қаһармандары, көрнекті тұлғалары, т.б. ауызша халық шығармашылығында дәріптеледі. Бұл халықтың өз ойлары мен ұмтылыстарын, тілегі мен армандарын білдірудің жалғыз құралы болды. Қазақ үшін сөздің айрықша күші туралы қазақ дәстүрлі қоғамын зерттеуші, жазушы Г. Белгер бейнелі түрде былай деп түсіндіреді: «Қазақ мәдениетті ақындық сөзбен тәрбиеленеді, ол оның қанына, тәніне сіңген, қадірін біледі, астары мен тұспалдары бар, орынды, нысанаға дәл тиетін сөздері жартастағы жазудай есте қаларлық» [6].

Көп жағдайда әдет-ғұрыптық құқықтық нормалар ауызша өмір сүріп, халық жадында сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып отырды. Мұны академик С.Зиманов растап, «оның (заңның) кейінгі жазбалары болуы әбден мүмкін болғанымен, бастапқыда жазбаша түрде болуы екіталай» деп атап көрсетеді [7]. Бұл ретте назар аударатын нәрсе – жазбаша түрлерінің мүлде жоқтығы емес, халықтың, әсіресе билердің жазбаша заңдар болмаған кезде әдет-ғұрып құқығы нормаларын толық түсініп, жақсы білгендігі. Билер білімі жоқ, ешбір ғылыми теориядан хабары жоқ практиктер еді.

Бір қызығы, билер институты этика, саясат және дипломатия нормаларын қамтып, адамның барлық әрекеттерінің моральдық жағына ерекше мән береді. Бұл институтты бір мезгілде ерекше өкілеттікке ие жоғары заң шығарушы орган ретінде де, судья ретінде де қабылдауға болады. Көбінесе ол сыртқы және ішкі саясатты реттеуші функцияларын атқарды.

Қазақ қоғамында қылмыстық және азаматтық құқықтың аражігі ажыратылмаған, сондықтан қылмыстық және азаматтық сот ісін жүргізуде айырмашылықтар болған жоқ. Сондықтан билер соты ежелден жұртшылық және ауызша түрде күнделікті өмірде түрлі істерді, әр түрлі түсінбеушіліктерді түсіндіру немесе талдаумен айналысқан. Өз шешімдерінде біздің қазіргі судьяларымыздың үлгісі емес, әйгілі билер, ең алымен, халық әл-ауқатының сенімді тірегі деген сенімнен жоғары принциптерге – ар-намыс, ар-ождан және қадір-қасиетке негіздеген.

Ашықтық және жариялылық билер сотының айрықша қасиеті болды. Кез келген процесте би сот отырыстарының ашықтығы мен жариялылығын қамтамасыз етті. Кез келген адамның сот процесіне куә болуға құқығы болды. Осыған байланысты ешқандай шектеулер болған жоқ.

Билер соты жарыссөзге негізделіп, барлық істер бойынша қорғауға рұқсат берді. Әр тарап сот процесіне қажет болған жағдайда өзінің туысының мүддесін қорғайтын өз билерімен, кейде бірнеше билерімен келді. Би сотында бөгде адамдардың (туыс емес) біреудің пайдасына араша түсуіне жол берілмеді.

Сондай-ақ, билер сотының ең қызықты ерекшелігі келесі әдет - ғұрып болды: айыпталушыға қарсы нақты дәлелдер болмаған кезде, бірақ тек күдік болған кезде, би сотталушыны айыптаған немесе ақтаған жеке туыстарының делдалдығына жүгінді. Осы «алқабилердің» саны және оларды таңдау шеңбері қарастырылып отырған істің маңыздылығына байланысты болды. Бұл институт, ант беру институты – судьяның жауапкершілігін біреумен бөлісу үшін емес, әдет – ғұрыптан ауытқусыз істі әділ шешу үшін қолданылды [8]. Сонымен қатар, сот ісінде билік органдарына қарағанда қабілетті және ықпалды «халық көзі» деп аталатын қоғамдық пікір де белсенді болды. Ал егер би кез келген істі сот талқылауы мен шешуі кезінде кенеттен әдет-ғұрыптан ауытқып кетсе, оның әділетсіздігі, арамдығы бірден әшкереленетін. Сондықтан әрбір азды-көпті маңызды іс қашанда қоғамдық мәселеге айналды, көпшілік алдында, қатаң әділеттілікпен талқыланады. Дәл сот сатысында билер өздерінің тәжірибесі мен біліктілігін ашып, «шындық жаршысы», әдет-ғұрыптың білгірі, тәртіп пен әділеттің сақшысы, дәстүрді қорғаушы қызметін атқарып, нақты сот істерін шешуге қабілеттілігін көрсетуге тиіс болды.

Көріп отырғанымыздай, билер соты қоғамның дұрыс өмір сүруінің қажеттілігін түсінудегі қазақ халқының құқықтық санасының, идеяларының, сезімдерінің, тәжірибесінің барлық спектрін қамтыған. Ол ұлттық ерекшеліктерді, мәдениетті, қоғамның әлеуметтік-экономикалық өмір салтын, көптеген ұрпақтардың бай тәжірибесін ескергендіктен, өзінше прогрессивті және демократиялық болды.

Билер сотының тарихи, саяси және құқықтық табиғатын зерттеу оның шынайы демократиялық негіздерін көрсетеді және оны қазақ халқының маңызды жетістігі және көшпелі өркениеттің мәдени мұрасы ретінде қабылдауға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Конституция Республики Казахстан. Алматы, 1998. С. 31.
2. Древний мир права казахов: Материалы, документы и исследования: В 10 т. Астана, 2003. Т. 1. С. 27.
3. Новгородцев Н.И. Историческая школа юристов. СПб., 1999. С. 92.
4. Зиманов С.З. Проблемы казахского обычного права. Алматы, 1999. С. 14.
5. Андре Л.И. О степном законе: Материалы по обычному праву казахов. Алматы, 1998. Сб. 1. С. 164.
6. Бельгер Г.К. Айтеке би. Алматы, 1998. С. 43.
7. Зиманов С.З. Состояние и задачи разработки обычного права казахов // Проблемы казахского обычного права. Алма-Ата, 1989. С. 16.
8. Ч. Валиханов. Записка о судебной реформе. Алматы, 1987.

ОӘЖ 343.121.5

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ АГРЕССИВТІ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС

Болатбекқызы А.А., Ақберді Р.А., Асемхан Ш.А.
Ғылыми жетекші з.ғ.а., аға оқытушы Ағайдаров Т.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены меры профилактики правонарушений среди несовершеннолетних и работы с агрессивными детьми и меры профилактики правонарушений среди несовершеннолетних преступников и основы их социальной защиты.

Summary: The article considers measures for the prevention of offenses among minors and work with aggressive children and measures for the prevention of offenses among juvenile delinquents and the basics of their social protection.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және агрессивті балалармен жұмыс жасау қазіргі қоғамда өзекті болып отыр. Еліміздегі кәмелетке толмағандар арасында қайталанатын қылмыстың таралуы қауіпті қарқынмен жүруде. Бұған Қазақстан Республикасының Ішкі Істер Министрлігінің және Денсаулық сақтау органдарының, басқа министрліктер мен ведомстволардың статистикалық мәліметтері дәлел бола алады. Дегенмен, жағдай статистика көрсеткеннен де алаңдатарлық жағдайдар бар екеніне сенуге толық негіз бар. Жасөспірімдердің жеке ерекшеліктеріндегі агрессивтілік негізінен ересектердің түсінбеушілігіне наразылық білдіру формасы ретінде көрінеді, бұл қоғамдағы өз жағдайына қанағаттанбауына байланысты, бұл тиісті мінез-құлықта көрінеді. Жасөспірімдердің агрессивтілігі баланың жеке ерекшеліктеріне және отбасындағы қарым - қатынасқа байланысты әртүрлі жолдармен көрінуі мүмкін. Жасөспірімдердің агрессиясын білдірудің негізгі формалары: физикалық агрессия, ауызша агрессия, жанама агрессия, ашуланшақтық, күдік, реніш. Бұл сұрақтың күрделілігі мынада: жасөспірімнің агрессивтілігі психикалық аурудың белгісі ме, әлде бұл өтпелі кезеңнің психологиялық ерекшелігі ме, әлде тәрбиенің ақауы ма деген сұраққа жауап беру қиын [1].

Қоғамындағы терең әлеуметтік және саяси өзгерістер қылмыстық жағдайларды: құқық бұзушылықтар саны артып келеді, бұрын сотталғандардың үлесі жоғары, құқық бұзушылардың жас шегі төмендейді, сондықтан соңғы жылдары ұлдар мен қыздарда, жасөспірімдерде және тіпті балаларда қайталанатын қылмыстың әлеуметтік алдын-алу өте өзекті болды. Жоғарыда айтылғандардың барлығы кәмелетке толмағандарда қайталанатын қылмыстың алдын алудың, олардың құқықтарын қорғаудың мемлекеттік жүйесін жетілдіру қажеттілігін көрсетеді. Бұл қажеттілік шешуді қажет ететін мәселе. Осылайша, әлеуметтік көмек көрсету қажеттілігі мен ол көрсетілетін әлеуметтік-профилактикалық жағдайлардың жеткіліксіз дамуы арасында қайшылық туындайды. Отандық және шетелдік ғылымда келесі факторлардың бейімделудің қалыптасуына әсер ететіндігін дәлелдейтін көптеген мәліметтер жинақталған: өмір сүру мен тәрбиенің сыртқы қолайсыз жағдайларының салдарынан немқұрайлылық, балаға назар аудармау; қарым-қатынас пен қызмет, адамдармен қарым-қатынас саласындағы қалыпты көзқарасқа кедергі ретінде жеке проблемалар кешенін қалыптастыруды анықтайтын алғашқы алаңдаушылық факторларынан кейін пайда болатын ішкі жанжал.

Соңғы жылдары жасөспірімдер халықтың қылмыстық белсенді санатына айналды. Қылмысқа қатысушылар контингентінің едәуір бөлігі: жалпы білім беретін мектептердің оқушылары. Олардың үлес салмағы 2023 жылы кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстардың 27% құрады. Біз зерттеп жатқан қылмыстық әрекеттер массивінің құрылымын зерттеу ең көп таралған түрлер ұрлық және басқа біреудің мүлкін ұрлаудың басқа түрлері екенін көрсетеді.

Агрессивті балалар - бұл көмекке мұқтаж және ересектер қабылдамайтын балалар санаты. Сондықтан балалардың проблемалық категориясын анықтау үшін агрессивтілік деңгейін анықтап қана қоймай, агрессивті мінез-құлықты түзетудің алдын алу бойынша жұмыс жүргізу қажет. Қоғамдағы агрессивтілік пен зорлық-зомбылық деңгейінің алдын-алу және түзету педагог-психологтар мен әлеуметтік педагогтармен тікелей айналысады [2].

Балалардың агрессивтілігінің алдын алу дегеніміз - баланың агрессивті мінез-құлқын тудыруы мүмкін әлеуметтік-психологиялық факторлардың алдын алуға бағытталған іс-шараларды жүргізу. Баланың агрессивті мінез - құлқын түзету-баланың жеке басының толыққанды дамуы мен жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін агрессивті әрекеттердің көрінісіне бағытталған психологиялық әсер. Агрессивті балалармен жұмыс үш бағытта жүргізілуі керек: агрессивті балаларды ашуды білдірудің қолайлы тәсілдеріне үйрету, балаларды бақылау дағдыларына, жанжалды жағдайларда өзін-өзі басқаруға үйрету.

Өз жазбаларында В.Н.Дружинин агрессивтілікті жеке тұлғаның басқаның мінез-құлқын сәйкесінше қабылдауға және түсіндіруге дайын болуын қамтамасыз ететін басқаға қатысты агрессивті әрекеттерге дайын болу деп сипаттайды. Агрессия көбінесе жағымсыз эмоциялармен, мотивтермен және көзқарастармен байланысты. Бұл факторлар мінез-құлықта маңызды рөл атқарады, бірақ олардың болуы агрессивті әрекеттер үшін қажетті шарт емес.

Зерттеушілер агрессияның толық немқұрайлылық жағдайында да, күшті эмоционалды қозу жағдайында да болуы мүмкін екенін атап өтті. Отбасылық байланысын жоғалтқан, қамқорлықсыз және тұрақты тұрғылықты жерінде қалған, интернаттық білім беру мекемелерінде тұрудан бас тартқан кәмелетке толмағандар үшін мамандандырылған әлеуметтік-оңалту мекемелері (орталықтар, баспаналар) жұмыс істейді. Әдетте, балалар қабылдағыш-дистрибьюторлар мен ауруханалардан келеді [3].

Баланың ерекшеліктеріне, оның агрессивтілігінің болуы мен болмауына қарамастан, ата-ананың тәрбиеге деген көзқарасы жеке тұлғаны қалыптастыруда өте маңызды рөл атқарады. Осылайша, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау әр адамның белгілі бір агрессивтілікке ие болуы керек екенін көрсетті, өйткені оның болмауы адамды өмірлік маңызды жағдайларда пассивтілікке, әлсіздікке және еріксіздікке әкеледі. Алайда агрессивтіліктің жоғарылауы жасөспірімдер арасындағы жанжалды мінез-құлық пен құқық бұзушылықтың негізі бола алады. Жасөспірім кезіндегі агрессивтілік динамикасын зерттеу тек түзету үшін ғана емес, сонымен қатар агрессивтіліктің алдын алу үшін де маңызды, оның өткір түрлерін бақылауға және алдын алуға бағытталған стратегияларды әзірлеу үшін маңызды.

Осылайша, қазіргі уақытқа дейін кәмелетке толмағандардағы рецидивті қылмыстың алдын алу бойынша әлеуметтік мекемелердің жұмыс тәжірибесі оларды мемлекеттік ұстау, қоғамнан оқшаулау жүйесі болып табылады, бұл тәрбиеленушілердің осы тобында әлеуметтік иеліктен шығару құбылыстарына әкеледі. Бұл жағдайда әлеуметтік қызметтер тек білім беру және тәрбие функцияларын ғана емес орындауға арналған. Олар жеке тұлғаның қалыпты әлеуметтенуіне, оның толыққанды дамуына ықпал етуі керек, дамудың кемшіліктерін өтейді және түзетеді, оқушылар мен түлектердің құқықтық және психологиялық қорғалуын қамтамасыз етеді. Тиісінше, бұл қызметте балалар мен жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктерін терең түсінуі керек әлеуметтік қызметкер белгілі бір рөл атқарады. Оның функциялары нақты жағдайларда неғұрлым мақсатты сипатқа ие болады [4].

Кәмелетке толмаған қылмыскерлер арасындағы құқық бұзушылықтың әлеуметтік алдын алу мәселелерін зерттеу бойынша жүргізілген жұмысты талдау келесі қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Кәмелетке толмаған қылмыскерлер арасында құқық бұзушылықтардың пайда болуы мен даму проблемалары-бұл бірқатар психологиялық, әлеуметтік-экономикалық және медициналық-әлеуметтік мәселелерден туындайтын әлеуметтік сенімсіздік. Олардың барлығы бір-бірімен байланысты. Кәмелетке толмағандармен әлеуметтік-профилактикалық жұмыс баланың өміріне теріс әсер ететін осы субъективті және объективті факторларды ескере отырып, сондай-ақ қоғамның көптеген әлеуметтік маңызды функцияларын орындау үшін оның ішкі әлеуетін нығайтуға, дамытуға және қалпына келтіруге бағытталған болуы керек. Әр түрлі мамандандырылған мекемелердің қызметі негізінен кәмелетке толмағандарды психологиялық және әлеуметтік-құқықтық қолдауға бағытталған. Мамандандырылған мекемелердің мамандары қайталанудың

алдын алу мақсатында бастапқы қылмыс жасаған кәмелетке толмағандарға қатысты әлеуметтік - профилактикалық жұмыс әдістерін қолданады және әзірлейді. Практикалық маңыздылығы мамандандырылған мекемелер жағдайында жасөспірімдерге тиімді көмек көрсетуден тұрады. Мамандар өз мекемесінің құзыреті шегінде психологиялық, медициналық, құқықтық көмек пен заттай көмек көрсетеді, сондай-ақ құқықтық, психологиялық, медициналық көмекке мұқтаж адамдарды оны көрсету құзыретіне кіретін мекемелерге жібереді. Мамандандырылған мекемелер мамандарының қызметін қиындататын негізгі проблема жастардың қолайсыз топтарын қолдауға бағытталған іс-шараларды жеткіліксіз қаржыландыру болып табылады. Жалпы қызметтің сәттілігі мамандардың жасөспірімдердің құқықтары мен мүдделерін қорғауға бағытталған қаланың барлық ұйымдарының, кәсіпорындары мен мекемелерінің қызметін үйлестіруіне байланысты. Кәмелетке толмаған қылмыскерлер арасында құқық бұзушылықтардың әлеуметтік профилактикасы бойынша жұмыс жүргізудің, сондай-ақ әлеуметтік қолдау көрсетудің ерекшелігі мамандандырылған мекемелер жағдайында әлеуметтік жұмыс жөніндегі мамандардың практикалық қызметінде ескеріледі. Мамандардың айтуынша, нақты өмірлік жағдайларда кәмелетке толмаған қылмыскерлер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу жұмыстары оларды әлеуметтік қорғаудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Мамандандырылған мекемелердің тәжірибесін талдауға сүйене отырып, кәмелетке толмағандар психологиялық, медициналық-әлеуметтік, сондай-ақ әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетуге баса назар аудара отырып, рецидивті қылмысты дамыту мәселелерін шешуге кешенді көзқарасты қажет етеді деген қорытынды жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі (2023.12.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология. Учебное пособие для бакалавриата, специалитета и магистратуры. -М.: Юрайт. 2019. 386 с.
4. Садыханова Ш.К., Конвисарь А.А. «Кәмелетке толмаған сотталғандармен әлеуметтік жұмыс» оқу құралы. – Қостанай: ҚР ІІМ Шырақбек Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, 2022. - 94 б.

ҚЫЗМЕТКЕРДІҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯНДЫ ӨТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұхарбай Бірханым

Ғылыми жетекшісі: оқытушы Тургинбаева Л.А.

Манап Өтебаев атындағы жаңа технологиялар жоғары колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена изучению актуальных вопросов возмещения вреда, причиненного здоровью работника.

Summary: The article is devoted to the study of topical issues of compensation for harm caused to the health of an employee

Қызметкердің денсаулығына келтірілген зиян деп еңбек міндеттерін орындау кезінде немесе еңбек қызметімен байланысты оның ағзасына тиісті әсер ету нәтижесінде қызметкердің денсаулығының физикалық немесе психикалық нашарлауы түсініледі. Мұндай зиян келесідей әртүрлі факторларға байланысты болуы мүмкін:

1) Жұмыс орнындағы жарақаттар мен жазатайым оқиғалар: қызметкер жұмыстағы жазатайым оқиғалар, құлау, машиналармен соқтығысу немесе жұмыс орнындағы басқа да қауіпті жағдайлар нәтижесінде дене жарақатына, кесілуіне, сынуына, күйіп қалуына және басқа жарақаттарға ұшырауы мүмкін.

Жұмыс орнындағы жарақаттар мен жазатайым оқиғалар қызметкердің денсаулығына келтірілген зиянның ең көп тараған түрлерінің бірі болып табылады. Олар жұмыс орнындағы күтпеген оқиғалардың немесе қауіпті жағдайлардың нәтижесінде пайда болады және жұмысшы үшін ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Жұмыс орнындағы жарақаттар мен жазатайым оқиғалардың кейбір ерекшеліктері мен сипаттамаларына келесілерді жатқызуға болады:

- Өндіріс орнындағы жарақаттар әртүрлі болуы мүмкін, соның ішінде көгеру, сынықтар, жаралар, күйіктер, кесулер, көздің травматикалық жарақаттары және т.б. Жарақат түрлері салаға және нақты жұмыс жағдайларына байланысты өзгеруі мүмкін.

- Өндіріс орнындағы жазатайым оқиғалар әртүрлі факторлардың әсерінен болуы мүмкін, мысалы, қауіпті еңбек жағдайлары, құрал-жабдықтарды дұрыс пайдаланбау, қажетті қауіпсіздік шараларының болмауы, қауіпсіздік ережелерін сақтамау, жұмысшылардың жеткіліксіз дайындығы және басқа да себептер.

- Жарақаттардың ауырлығы мен жұмысшының денсаулығына тигізетін салдары ең аз медициналық көмекті қажет ететін жеңіл жарақаттардан мүгедектікке немесе тіпті өлімге әкелетін ауыр жарақаттарға дейін болуы мүмкін. Өндірістегі жазатайым оқиғалар жәбірленуші мен оның әріптестеріне де психологиялық әсер етуі мүмкін.

- Өндірістегі жарақаттар мен жазатайым оқиғалар өндірістегі қауіпсіздік пен денсаулықты сақтаудың маңыздылығын көрсетеді. Олар қауіпсіз еңбек

жағдайларын дұрыс ұйымдастыру және қамтамасыз ету, қызметкерлерді қауіпсіздік ережелеріне үйрету, тиісті қорғаныс құралдарын пайдалану және жабдықтар мен жұмыс орындарын жүйелі түрде тексеру қажеттілігін көрсетеді.

Өндірістегі жарақаттар мен жазатайым оқиғалар күрделі мәселелер болып табылады және олардың алдын алу және жұмысшылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша шаралар қабылдау маңызды болып табылады [1].

2) Зиянды және қауіпті факторлардың әсері: Жұмысшылар зиянды химиялық заттардың, шудың, дірілдің, иондаушы және иондамайтын сәулелердің, жоғары немесе төмен температуралардың, жоғары қысымның, шаңның, зиянды микроорганизмдердің және олардың денсаулығына теріс әсер ететін басқа да зиянды факторлардың әсеріне ұшырауы мүмкін.

Жұмыс орнындағы зиянды және қауіпті факторлардың әсер етуі қызметкердің денсаулығына айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін. Бұл факторлар әртүрлі болуы мүмкін және нақты еңбек жағдайларына, салаға және орындалатын қызмет түріне байланысты. Мұнда олардың кейбіреулері бар:

- Химиялық заттар: Белгілі бір химиялық заттармен жұмыс істеу улану, тері, тыныс алу немесе көздің тітіркенуін және ағзаның зақымдануы және қатерлі ісік сияқты ұзақ мерзімді жанама әсерлерді тудыруы мүмкін.

- Физикалық факторлар: Бұған шу, діріл, иондаушы және иондамайтын сәулелер (мысалы, ультракүлгін сәулелер, рентген сәулелері), сондай-ақ экстремалды температуралар, қысымдар және жұмысшының денесіне теріс әсер ететін басқа факторлар кіреді.

- Эргономикалық факторлар: Жұмыс орнын дұрыс ұйымдастырмау, дененің дұрыс емес орналасуы, қайталанатын қозғалыстар және физикалық белсенділіктің болмауы арқа немесе буын ауруы сияқты тірек-қимыл аппаратының бұзылуына әкелуі мүмкін.

- Биологиялық факторлар: Бұл ауру тудыруы мүмкін жұқпалы материалдармен, вирустармен, бактериялармен немесе басқа микроорганизмдермен жұмыс істеуге байланысты болуы мүмкін.

- Психосоциалдық факторлар: жоғары жұмыс жүктемесі, стресс, монотондылық, жұмыс орнындағы қақтығыстар немесе әлеуметтік қолдаудың болмауы сияқты зиянды психосоциалдық жұмыс орталары қызметкердің психикалық денсаулығына теріс әсер етуі мүмкін.

Бұл зиянды және қауіпті факторлардың әсері қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді әртүрлі ауруларға, жарақаттарға және психикалық мәселелерге әкелуі мүмкін. Жұмыс берушілер өз қызметкерлерінің денсаулығы мен қауіпсіздігін сақтау үшін осы факторлардың әсерін болдырмау және азайту шараларын қабылдауға міндетті.

3) Кәсіптік аурулар: Жұмыс орнында белгілі бір факторлардың ұзақ немесе бірнеше рет әсер етуі кәсіптік аурулардың дамуына әкеледі, мысалы, тыныс алу жүйесі, тері, тірек-қимыл аппараты, жүйке жүйесі және т.б.

Кәсіптік аурулар белгілі бір кәсіппен немесе қызметпен байланысты зиянды факторлардың әсер етуінің нәтижесі болып табылады. Олар белгілі бір заттармен, материалдармен, еңбек жағдайларымен немесе психологиялық

факторлармен ұзақ немесе қайталанатын байланыста болуы мүмкін. Кәсіптік аурулардың карапайым аурулардан айырмашылығы, олардың дамуы қызметкердің еңбек әрекетімен тікелей байланысты.

Кәсіптік аурулардың алдын алу және қызметкерлердің денсаулығын сақтау мақсатында жұмыс берушілер жұмыс орнындағы зиянды факторларды жою немесе азайту бойынша шаралар қабылдауға, қажетті құрал-жабдықтармен және қорғаныс құралдарымен қамтамасыз етуге, қызметкерлерді қауіпсіздік ережелеріне үйретуге және тұрақты түрде медициналық тексеруден өтуге міндетті.

4) Психологиялық күйзеліс және стресс: Жұмысшылар жұмыс орнында психологиялық қысымға, стресске, моббингке, кемсітуге немесе олардың психикалық және эмоционалдық жағдайына теріс әсер ететін басқа да жағымсыз факторларға ұшырауы мүмкін.

Жұмыс орнындағы психологиялық күйзеліс пен күйзеліс қызметкердің денсаулығына нұқсан келтіруі мүмкін күрделі мәселелер болып табылады. Олар әртүрлі факторларға байланысты туындауы мүмкін, мысалы, жоғары жұмыс жүктемесі, белгісіздік, қақтығыстар, әділетсіз қарым-қатынас, шамадан тыс талаптар, жұмыс жағдайына бақылаудың болмауы және т.б.

Қызметкердің денсаулығына зақым келген жағдайда жұмыс беруші қолданыстағы заңнамаға сәйкес келтірілген шығынды, оның ішінде медициналық шығындарды, алынбаған пайданы, физикалық немесе психологиялық зиянды өтеуді, кәсіптік оңалтуды және басқа да соған байланысты шығындарды өтеу үшін жауапты болуы мүмкін [2].

Қызметкердің денсаулығына келтірілген зиянды өтеу белгілі бір елдің немесе юрисдикцияның нақты жағдайлары мен құқықтық нормаларына байланысты өз ерекшеліктеріне ие болуы мүмкін. Мұнда қолдануға болатын кейбір жалпы мүмкіндіктер берілген:

- Себептік байланыстың дәлелі: залалды сәтті талап ету үшін қызметкер келтірілген залал өндірістік жарақаттың, кәсіптік аурудың немесе жұмыс орнындағы басқа да жағымсыз факторлардың салдарынан болғанын дәлелдеу керек. Бұл медициналық қорытындылар, куәлардың мәлімдемелері және басқа да тиісті құжаттар сияқты жеткілікті дәлелдемелерді қамтамасыз етуді талап етеді.

- Келтірілген зиянның дәрежесін бағалау: қызметкердің денсаулығына байланысты зиянды өтеу мөлшері еңбекке жарамсыздық дәрежесіне немесе заңмен белгіленген басқа да көрсеткіштерге байланысты болуы мүмкін. Мүгедектік пайызын және сәйкес өтемақыны анықтау үшін әдетте арнайы бағалау әдістері қолданылады.

- Әлеуметтік қорғау: кейбір елдерде өндірістік жарақаттар немесе кәсіптік аурулар кезінде қызметкерлерді әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етуге арналған арнайы әлеуметтік бағдарламалар мен сақтандыру жүйелері бар. Бұл бағдарламалар өтемақы, медициналық көмек, кәсіптік оңалту және басқа да қолдау түрлерін көрсетуі мүмкін [3].

- Жұмыс берушінің жауапкершілігі: жұмыскердің еңбек қауіпсіздігі мен денсаулығын қамтамасыз ету жөніндегі шараларды жеткіліксіз қабылдамағаны анықталса, жұмыс беруші қызметкердің денсаулығына зиян келтіргені үшін заң бойынша жауапты болуы мүмкін. Мұндай жағдайларда жұмыс берушіге келтірілген зиян үшін өтемақы төлеу талап етілуі мүмкін [4].

- Құқықтық процесс: жұмысшыға келтірілген залалдың орнын толтыру сот процесін, соның ішінде сотқа талап қоюды, сот ісін жүргізуді және ел заңдарына сәйкес басқа да заңды әрекеттерді талап етуі мүмкін.

Әрбір елде қызметкердің денсаулығына келтірілген зиянды өтеуге қатысты өз заңнамасы мен ережелері бар екенін атап өткен жөн. Мұндай жағдайларда толық ақпарат пен нақты ұсыныстарды алу үшін заңгердің немесе еңбек құқығы саласындағы маманның кеңесіне жүгіну ұсынылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сулла М.Б. Охрана труда. -М.: «Просвещение», 2018. – 140 с.
2. Фогельсон, Ю. Б. *Страховое право: теоретические основы и практика применения* : монография / Ю.Б. Фогельсон. — Москва : Норма : ИНФРА-М, 2021. — 576 с.
3. *Право социального обеспечения. Общая часть : учебник* / коллектив авторов ; под ред. М.О. Буяновой. — Москва : КНОРУС, 2021. — 224 с.
4. Гликман О.В. Защита прав человека в сфере труда в деятельности Международной организации труда на современном этапе: Дне.... канд. юрид. наук.- М., 2014. – 352 с

УДК 342.5

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРАТУРЫ ПО ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ВЫСШЕГО НАДЗОРА ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ПРАВ, СВОБОД И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

Глазунов В.А., Низамова (Нугманова) С.А., Асқат Е.Н.
Научный руководитель: к.ю.н., старший преподаватель Жаналиева А.Ж.
Университет Мирас , г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада прокуратура қызметінің адам мен азаматтың құқықтарының, бостандықтары мен заңды мүдделерінің сақталуына жоғары қадағалауды жүзеге асыру жөніндегі негізгі бағыттары қарастырылған.

Summary: The article discusses the main activities of the Prosecutor's Office for the implementation of supreme supervision over the observance of the rights, freedoms and legitimate interests of man and citizen.

В Конституции Республики Казахстан закреплены основы государственности, общественного и экономического строительства, в которых говорится, что самым ценным достоянием государства является человек и жизнь, права и свободы человека [1]. Являясь фундаментом правовой системы, Конституция заложила прочную основу для устойчивого экономического развития Республики Казахстан, укрепила ее суверенитет и авторитет на международной арене, обеспечила надежную гарантию защиты прав и истоков граждан.

Важнейшим аспектом реализации принципов и норм Основного закона в реальной жизни является обеспечение их соблюдения и защита государственной правоохранительной системой. Прокуратура является важным звеном в этой системе, которая в соответствии со статьей 83 Конституции осуществляет высокий надзор за точным и единообразным применением законов от имени государства, указов Президента Республики Казахстан и иных нормативных правовых актов, за законностью оперативно-розыскной деятельности, дознания и следствия, административного и исполнительского свода, за соблюдением правомерности.- принимает меры по выявлению и устранению любых нарушений, также протестует против законов и других правовых актов, противоречащих Конституции и законам Республики.

В отличие от всех государственных органов, деятельность прокуратуры многогранна и охватывает все важнейшие сферы правоотношений. Поэтому прокуратура следит за точным исполнением всеми государственными органами, государственными и негосударственными организациями положений законов и других нормативных актов без искажений.

Прокурорский надзор, как и единый вид государственной службы, обусловлен одинаковыми целями для всех систем прокуратуры Республики Казахстан, идентичностью системы прокуратуры, служебной правовой базы прокуратуры. К характерным особенностям процесса прокурорского надзора мы относим следующее:

- особенности законотворчества, при котором осуществляется надзор за исполнением;
- особенности направления прокурорского надзора;
- Особенности полномочий прокуроров, определенные Законом РК «О прокуратуре».

Кроме сферы прокурорского надзора выделяются следующие направления деятельности прокуратуры:

- представление интересов государства в уголовном, гражданском либо другом судебном производстве в суде, в соответствии с апелляционным и надзорным порядком, полномочиями, закрепленными Законом РК «О прокуратуре», а также законами Республики [2];
- координация (координация) деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью;
- сформирован в целях обеспечения целостности, объективности и достаточного статистического показателя государственно-правовой статистики;

Прокуратура Республики Казахстан участвует в нормотворческой деятельности, а также представляет органы прокуратуры в рамках международного сотрудничества.

Прокуратура играет решающую роль во многих странах в надзоре и обеспечении соблюдения прав, свобод и законных интересов отдельных лиц и граждан. Прокуратура осуществляет контроль за деятельностью государственных органов, правоохранительных органов и других государственных учреждений с целью обеспечения их соответствия

национальным законам и международным стандартам в области прав человека. Это включает в себя проверку законодательства, нормативных актов и действий правительства на предмет их конституционности и законности.

Прокуратура выступает в качестве защитника прав и свобод личности. Он расследует и рассматривает жалобы граждан, которые считают, что их права были нарушены. Сюда входят дела, связанные с гражданскими правами, правами собственности, трудовыми правами и многим другим [3].

Прокуроры осуществляют надзор за системой уголовного правосудия для обеспечения соблюдения прав подозреваемых, обвиняемых и потерпевших. Это включает в себя мониторинг условий содержания под стражей, право на справедливое судебное разбирательство и защиту от пыток и жестокого обращения.

Прокуроры осуществляют надзор за деятельностью правоохранительных органов, чтобы гарантировать, что они действуют в рамках закона. Это включает расследование утверждений о неправомерных действиях полиции, злоупотреблении властью или любых нарушениях прав отдельных лиц в ходе операций правоохранительных органов.

Прокуратура может инициировать расследование утверждений о нарушениях прав человека, включая случаи дискриминации, преступлений на почве ненависти и других нарушений прав человека [4].

Прокуроры могут добиваться средств правовой защиты и компенсации для жертв нарушений прав человека. Это может включать подачу судебных исков от имени жертв или оказание им поддержки в рассмотрении их дел.

Важно отметить, что способность прокуроров добиваться средств правовой защиты и компенсации за нарушения прав человека может варьироваться в зависимости от страны, в зависимости от правовой системы и имеющихся правовых механизмов. Степень, в которой прокуроры могут оказывать поддержку жертвам, также зависит от ресурсов и возможностей органа прокуратуры.

Поиск средств правовой защиты и компенсации за нарушения прав человека является важнейшим аспектом обеспечения правосудия для жертв и привлечения виновных к ответственности за их действия.

Прокуратура часто играет определенную роль в информировании общественности об их правах и доступных им средствах правовой защиты. Это включает в себя проведение информационно-пропагандистских программ, семинаров и информационных кампаний [5].

Важно отметить, что конкретные обязанности и полномочия прокуратуры могут варьироваться от одной страны к другой в зависимости от ее правовой системы и конституционных рамок страны. Кроме того, взаимоотношения между прокуратурой и другими правовыми и судебными учреждениями могут сильно различаться. Конечной целью этих мероприятий является поддержание верховенства закона и защита прав и свобод отдельных лиц внутри страны.

Сегодняшняя реальность как система государственно-правовых институтов Республики Казахстан обусловлена необходимостью расширения

на законодательной основе правового статуса прокуратуры как органа, осуществляющего высший надзор за соблюдением Конституции Республики от имени государства, координирующего деятельность правоохранительных и иных органов в борьбе с преступностью, способствующего защите законов, прав граждан и соблюдению интересов государства.

Проводимые в обществе правовые реформы, экономическое, социальное развитие страны, определяющее ее место в международных отношениях, указывают на необходимость обеспечения соблюдения законности, усиления надзора, повышения роли прокуратуры, выполняющей правоохранительную функцию.

Прокуратура Республики Казахстан функционирует как единая система с общим пониманием цели и идентичности. Последовательная правовая база обеспечивает структурированную основу для работы прокуроров и гарантирует, что они могут выполнять свои обязанности таким образом, чтобы поддерживать верховенство закона и служить интересам государства и его граждан. Это единство и приверженность общей правовой базе необходимы для эффективного функционирования прокуратуры в Казахстане.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.)
2. О прокуратуре Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-VII ЗРК. О прокуратуре Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-VII ЗРК.
3. Даев В.Г., Маршунов М.Н. Основы теории прокурорского надзора. - СПб., 2017. - С.41-42.
4. Кубеев Е.К. Роль прокуратуры в обеспечении прав и свобод человека и гражданина // Проблемы совершенствования прокурорского надзора на современном этапе. - Астана, 2019. – С.100-108.
5. Кудайберген М.К. Прокурорский надзор в Республике Казахстан: учебно-методическое пособие. - Усть-Каменогорск : КАСУ, 2012. – С.119.

УДК 516.65.54.754

ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ О КАЗАХАХ ПО НАБЛЮДЕНИЯМ И.КАЗАНЦЕВА

Есенғалиева С.С., Құлаш Д.Н., Аппазов Т.Э.
Научный руководитель: д.ф.н., профессор Қосанбаев Қ.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада автор белгілі ресей зерттеушісі И.Казанцевтің еңбегіне тоқталып өтті. Онда автор қазақтардың тұрмыс – тіршілігін, мінез – құлқың, әдет – гұрыптарын, менталитетін, шаруашылығын сипаттап берген.

Summary: In the article, the author focused on the work of the famous Russian researcher I. Kazantsev. In it, the author described the way of life, behavior, customs, mentality, economy of Kazakhs.

В условиях нарастания глобализации и интеграции в мировое сообщество Независимого Казахстана, возросло в значительной степени глубокий познавательный интерес к этнической истории, культуре и быте народов Центральной Азии у представителей научной и мировой общественности. Безусловно, объектами исследования представителей научной общественности выступали ареал расселения, занятия, хозяйство, нравы, менталитет, характер, особенности кочевой и оседлой цивилизации. При этом принципиальное значение придавалось изучению особенностей традиционного уклада жизни, быта и культуры казахского народа, возрождению и восстановлению утраченных и забытых национальных традиций, обычаев и обрядов, ритуалов, которые на протяжении всей многовековой жизни казахского народа, играли связующую роль в сохранении и приумножении их национально-культурных и духовных ценностей.

В условиях колонизации территории современного Казахстана царской Российской империей, на наш взгляд, возросла потребность систематическом исследовании народов Центральной Азии в историко-этнографическом направлении. Следует отметить, что весьма значительный вклад в исследовании культурно-бытовых особенностей, образа жизни, хозяйства, занятий, верований кочевых казахов, внесли дореволюционные российские исследователи. В их трудах значительное место уделялось исследованию важнейших элементов материальной и духовной культуры, характера, нравов, обычаев и обрядов, ритуалов казахского народа.

Так, например, в 1867 году в Санкт-Петербурге вышло в свет труд известного дореволюционного российского исследователя И.Казанцева «Описание киргиз-кайсаков», в котором автор описал ареал расселения казахов, их образ жизни, быт, культуру, хозяйство, одежду, нравы и обычаи, связанные со сватовством и свадьбой. И.Казанцев на протяжении 20 лет служил в пограничной канцелярии царской колониальной администрации. На основе своих личных наблюдений и бесед с представителями пожилого поколения, он собрал уникальные этнографические сведения о казахах, которые и составили основу его работы.

Касаясь ареала расселения и занятия кочевых казахов, автор подчеркивает: «Киргизы – народ кочевой. На всем пространстве необозримой степи, от Волги и до Китая, тянется он со своими стадами. Все богатство и благополучие киргиза заключается в его стадах, скот кормит его, одевает, доставляет ему материал для жилища и служит для торговли. Из этого понятно, что прежде всего киргиз должен позаботиться о прокормлении своего скота, и вот почему он часто переселяется с одного места на другое» [1].

На наш взгляд, оценки и выводы автора безусловно соответствуют исторической реальности того времени, ибо кочевники-номады не могли представить жизнь без своего скота, главного источника существования.

В этой же работе исследователя дана на наш взгляд живописная картина перекочевки казахского аула на летние пастбища. Автор отмечает: «Как только старики назначают день, который по их приметам будет счастливым для

переселения, разбираются кибитки, складываются и навьючиваются на верблюдов, собираются стада, маленькие дети усаживаются в ящики, привешиваемые на спину верблюдов, и все трогается в путь. Радости и веселью нет конца. Вся степь разом пробудилась после долгой, однообразной зимней спячки. Впереди идут стада, мужчины и женщины следуют за ними верхами, парни и девицы в самых праздничных нарядах, вихрем несутся по привольной степи на своих быстрых конях, догоняют друг друга, их громкий смех далеко разносится по степи. Протяжный крик верблюдов, ржание коней, блеяние овец, все слилось вместе и наполнило воздух жизнью и радостью» [2].

Таким образом, можно себе представить ту яркую повседневную жизнь кочевых казахов в условиях их существования в Великой степи.

Касаясь вопросов охоты и характеристики казахской традиционной кухни автор замечает: « Одно из любимых развлечений киргиза – это охота. Киргиз – хороший стрелок, и на крупную птицу он охотится с ружьем, хотя в Букеевской орде и мало ружей. Мелкой птицы он не берет, а стреляет гусей, лебедей, уток, чаек. Но больше всего любит киргиз охотиться не с ружьем, а с птицей и борзой собакой. Для этого он обучает ястребов, соколов и беркутов и охотится с ними не только на птиц, но и на зайцев, лисиц, и даже волков. Самую любимую пищу киргизов составляет мясо – баранина, конина козлятина. В баранине самым лакомым куском киргиз считает голову, поэтому – то на пиршествах перед самым почетным гостем обыкновенно ставится баранья голова. Конина также в большей чести у киргизов и считается большим лакомством, но едят ее реже, чем баранину, ни столов, ни вилок, ни стульев, ни ножей киргиз не употребляет, когда садятся есть нужно разрезать мясо, то он вынимает из – за пояса нож, который всегда носит при себе, и разрезает мясо на куски. Из молочной пищи киргизы употребляют главным образом, кислое молоко, сыр, масло, но самый любимый напиток киргизов составляет кумыс» [3].

На наш взгляд, автор верно охарактеризовал особенности казахской национальной кухни кочевников, что касается охоты, то она скорее всего являлась забавой и развлечением для кочевников.

Раскрывая поэтическую душу кочевников автор замечает, что: « Вряд – ли можно встретить другой такой народ, у которого песня имела – бы такое огромное значение в жизни, как у киргизов. Даже читать обучается киргиз при помощи пения, он распевает сначала отдельные буквы, а потом складывает целые слова – и все это пением. Несется киргиз на своем степном скакуне по привольной широкой степи и завидит впереди аул, он подъезжая к нему, затягивает песню и тем дает знать о своем приезде. Чтобы ни случилось в жизни киргиза – радость, горе все он изливает в песне. Посватается он к избранной им девушке, празднует обручение, свадьбу, рождение сына – все это не обходится без пения, случится в семье больной, происходят похороны или поминки – везде на первом месте стоит песня» [4].

На наш взгляд, автор прав в своей взвешанной оценке, ибо действительно с самой колыбели и вплоть до самой смерти кочевников слышатся непременно

заунывные и трогательные песни, которые безусловно раздирают душу человека.

По мнению автора киргизы в своих песнях вохваляют похождения знаменитых удальцов, воспевают природу, свою привольную степь – кормилицу, высокие горы, поют про любовь, про места, где встречались влюбленные, про их разлуку и горе.

Мы разделяем точку зрения автора, ибо везде и повсюду слышится песня, которая служила номаду своего рода путеводителем во время его дальних странствий по казахским степям.

Автор труда не обошел стороной хозяйственно-экономическую жизнь кочевников. По его свидетельству: « Все богатство киргиза, вся его сила заключается в его стадах, без скота он не может существовать, вся жизнь и благополучие зависят от него. Скот доставляет ему пищу, одежду, жилище, даже топливо, он же дает ему средства уплачивать подати. Из домашних животных киргиз больше всего разводит барана, потом лошадей и верблюдов. Степной баран от соленых степных трав очень быстро тучнеет за лето, так что к осени весит от 4 до 5 пудов, вместо хвоста у барана курдюк до пуда весом, который дает от 20 до 30 фунтов сала. Шерсть у киргизских овец темно-рыжая, очень грубая и растет кочьями. После разведения баранов вторым крупным промыслом у киргизов является коневодство. Степной конь очень вынослив. Без коня в своем хозяйстве киргизу не обойтись, с малых лет, еще ребенком, он привык нестись на своем крепком, послушном коне по привольной степи, кроме коня, одним из самых главных помощников в киргизском хозяйстве является двугорбый верблюд. Во время кочевек все хозяйство перевозится на этом выносливом и трудолюбивом животном. И сама кибитка, и весь домашний скарб – все это навьючивается на его крепкой спине, тут же привешиваются особые ящики, в которых усаживаются маленькие дети, и таким образом трогается в путь все хозяйство киргиза. Верблюд неприхотлив, он сам себе и корм отыщет, долго может пробыть без воды, и не обойтись бы в степи киргизу без этого верного помощника, не даром прозвали верблюда сыном степей. Он же доставляет ему шерсть и молоко, из верблюжьей же шерсти изготавливаются веревки, тесьмы, мешки» [5].

На наш взгляд, автор сумел верно отразить особенности и своеобразие номадической цивилизации, роль и место домашнего скота в их повседневной жизни.

Как отмечает автор, кроме скотоводства и земледелия, киргизы занимаются также охотой, рыболовством, извозом на верблюдах.

На наш взгляд, автор прав в том, что хозяйство казахов в данный период времени носило комплексный характер.

В целом подытоживая статью данного исследователя, хотелось бы особо подчеркнуть его вклад и роль в формировании и развитии туркестанской научной мысли. Автору данной работы удалось на наш взгляд показать реальную историческую панораму прошлого изучаемого народа, его глубинные истоки и преемственность, неповторимую культуру и быт местного

коренного народа, богатство, национальный колорит и специфику кочевой и оседлой цивилизации.

Список использованной литературы:

1. И.Казанцев Описание киргиз – кайсак. СПб, 1867. С. 29.
2. Там же. С. 31.
3. Там же. С. 32.
4. Там же. С. 34.
5. Там же. С.36.

ОӘЖ: 515.65.54.74.

**М. МИХАЙЛОВ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚТАР ТУРАЛЫ ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ
МӘЛІМЕТТЕРІ
(ТҮРКІСТАН ЖИНАҒЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ)**

Әбдіғасыр Е.И., Байбатчаев Т.Ж., Әбдіқайым А.Н.
Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Құлшарова Х.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье описывается фальсификация колониального царского правительства в написании истории Казахстана. В частности, будут проанализированы статьи под названием «Киргизы», опубликованные на страницах «Туркестанского сборника» российским исследователем М. Михайловым.

Summary: The article describes the falsification of the colonial tsarist government in writing the history of Kazakhstan. In particular, the articles entitled "Kyrgyz" published on the pages of the "Turkestan Collection" by the Russian researcher M. Mikhailov will be analyzed.

Болашаққа сеніммен қарайтын тәуелсіз Қазақстан терең жаңару мен әлеуметтік прогресс жолына нық қадам басып келеді. Мемлекеттік тәуелсіздік алуымен, біздің ойымызша, Орталық Азия халықтарының мәдени-рухани жаңғыруы, ұлттық сана-сезімі, менталитеті өте маңызды ауқымға ие болды. Бұл ретте ұрпақтар сабақтастығында байланыстырушы рөл атқарған қазақ халқының дәстүрлі өмір салты, тұрмысы мен мәдениетінің ерекшеліктерін ескеруге ерекше мән беріледі.

Рухани сауықтыру және халықтың тарихи жадын қайтару міндеттерін қамтамасыз етуде Орта Азия территориясын патшалық отарлаудың бетбұрыс кезеңінде қазақ халқының өмірі мен тұрмыс-тіршілігінің сан қырлы аспектілерін жүйелі түрде зерттеу аса маңызды болып табылады.

Бір жарым ғасыр бойы үстемдік еткен отаршыл империялық жүйе, біздің ойымызша, қазақ халқының этнографиясының сан қырлы аспектілеріне орны толмас терең нұқсан келтіріп, отарлық патшалық тарихнамада көптеген «ақтаңдақтар мен олқылықтар» қалдырды.

Қазақ халқының отаршылдық кезеңіндегі тарихы мен этнографиясының жекелеген тұстарын мақсатты және жүйелі түрде зерттеу қажеттілігі әлдеқашан көтерілген. Біздің ойымызша, этнографиялық материалдарды көп жағдайда қазақтардың тұрмысы мен мәдениетіне жүйелі түрде бақылау жасау

мүмкіндігінен айырылған немесе нашар дайындалған адамдар жинаған. Көбінесе олар кездейсоқ, үстірт сипатта болды, олар кейде сол кездегі тарихи шындыққа сәйкес келмейтін үзік-үзік және оқшауланған фактілерді тіркеді.

Бұл мәселені нақтылау үшін революцияға дейінгі атақты орыс зерттеушісі М.Михайловтың «Түркістан жинағының» беттерінде жарияланған «Киргизы» деп аталған мақалаларынан үзінді келтіруді жөн көрдік.

Бұл басылымда автор қазақ халқының этнографиясының белгілі бір аспектілеріне, атап айтқанда өмір салтына, кәсібіне, экономикасына, тұрмысы мен мәдениетіне қатысты бірқатар қызықты және құнды мәліметтер келтіреді, бірақ өкінішке орай, автордың көптеген тұжырымдары сол кездегі тарихи шындықты толықтай дұрыс көрсете алмайды.

Мәселен, автор негізінен қырғыздардың тұрмысы мен әдет-ғұрпының сыртқы жағына тоқталып, тіпті халықтың рухани деңгейінің тереңіне үңілуге тырыспай-ақ, олар үшін дамудың өте төмен деңгейін айқындайды. Автор жазғандай: «Жалпы алғанда, қырғыздардың киімдері ұсқынсыз және ұқыпсыз екенін атап өткен жөн, ал олардың байлары алтынмен кестеленген қымбат барқыт шапан кигенімен, жұпынылық мұндай халықтардың құндылығына көлеңке түсіреді. Үй шаруасы әйелдердің қолында. Қырғыздар әдетте аттан басқа үйдегі ештеңені білгісі келмейді, сонда да әйелі оның үйірдегі жылқысын жиі ұстап алып, ерттеп беріп отырады. Ол жалқау және немқұрайлы, егер үй шаруасы жақсы болса, үйде сирек кездеседі. Әкесі де, анасы да балаларына қамқорлық жасамайды, ал олар жалаңаш немесе жартылай жалаңаш, табындар арасында өседі. Анасы ұлына немесе қызына нәзік сезімдер бере алмайды, өйткені оның өзінде ондай сезім жоқ. Психикалық даму жағынан қырғыздар өте төмен» [1, 127 б.].

Біздің ойымызша, бұл мақала автордың таза отаршылдық көзқарасы, онда тарихи шындық та, әділдік те жоқ. Автордың көшпелі қазақтардың күнделікті еңбек тіршілігін, олардың дәстүрлі өмірдегі рөлі мен орнын толық объективті көрсетпегені бірден аңғарылады. Автор патша әкімшілігінің жарқын жанкүйері және мүдделерін қолдаушы, оның пайымдаулары үстірт, қазақтар, оның тарихы, мәдениеті туралы түсінігі жоқ екенін бірден байқауға болады. Көшпенділердің тілін, салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын, психологиясын, менталитетін білмеу авторды көптеген қателіктер мен олқылықтарға алып келді. Қазақ даласында болған патша отаршылдық әкімшілігінің көптеген өкілдері өрескел қателіктер жіберді. Олардың түсінігінде қазақтар екінші сортты адамдар ретінде әрекет етіп, үй жануарларына теңестірілді, олардың жан дүниесі мен рухани дүниесінің ашықтығын жоққа шығарды. Біздің ойымызша, отаршылдық әкімшіліктің басқарушы топтарының бұл көзқарасы көшпенділердің өмірлік шындығына қайшы келеді. Қазақтар М.Михайлов айтқандай фанат емес, ислам заңының ережелерін берік ұстанған, әсіресе, марқұм болған ата-бабаларының рухына тағзым етіп, қабірлерінің жанында дұға оқып, мол құрбандық шалған. Түркістандағы жергілікті халықтардың мәдени дамуға қабілетсіздігі туралы мұндай тенденциялық және субъективті

тұжырымдама отарлық патша тарихнамасында айтарлықтай түс пен реңкке ие болды.

М.Михайловтың «Оренбургские письма для желающих ознакомиться с Оренбургом, Орском, Троицком, фортом Александровским и дорогою через киргизскую степь до форта № 1» атты тағы бір мақаласында қазақ халқының тарихы мен этнографиясына қатысты көптеген фактілер мен мәліметтер келтірілген, бірақ ол келтірген мәліметтер толығымен дұрыс емес және өткеннің нақты тарихи оқиғаларын толық көрсетпейді. Оның деректері терең ғылыми қайта қарауды және жалпылауды қажет етеді.

Қазақ әйелдерінің әлеуметтік портретін сипаттай отырып, бұл еңбектің авторы қазақ әйелдерінің әлеуметтік портретін субъективті және тенденциялық позициядан айшықтайды. Ол былай деп жазады: «Қырғыздар өздерінің ұқыпсыздығынан бөлек, түрі жағынан аса тартымды емес, тіпті көріксіз. Тар кішкентай көздер, шығып тұрған бет сүйектері және қызарған бет, өте дөрекі үлкен ауыз – бұл кез келген қырғыз бен қырғыз әйелінің портреті» [2, 51 б.].

Біздің ойымызша, көшпенділердің өмірін, сыртқы келбетін бақылай отырып, автор зерттелетін халықтың жүрегіне ене алмады. Белгілі бір табиғи және тұрмыстық жағдайларда көшпенділер әрқашан сыртқы келбетін сақтай алмады. Бұл оның рухани қайыршы және кедей екенін білдірмейді. Кез-келген жағдайда рухани күшті адам рухани-адамгершілік жағынан бай болып қалады. Бұл тұстарды патша отаршылдық әкімшілігінің барлық идеологтары қазақ халқының тарихы мен этнографиясының негізгі тұстарын баяндау кезінде ескеруі керек еді.

Осылайша, тенденциялық бағыттағы идеологтар, әскери және азаматтық шенеуніктер, бас штаб офицерлері, миссионерлер, саудагерлер мен дипломаттар көшпенділердің дәстүрлі өмір салтын, тұрмысы мен мәдениетін субъективті түрде сипаттады. Көшпенділердің ғасырлар бойғы ұмтылыстары мен қажеттіліктерін жоққа шығаратын субъективизм, тенденция олардың еңбектерінде басым болды. Шын мәнінде, қазіргі жағдайда қазақ халқының тарихы мен этнографиясының қандай да бір проблемаларын жария етудегі олардың көзқарастары мен тәсілдері ғылыми тұрғыдан сыни көзқараспен қайта қарауды қажет етеді. Олардың көптеген очерктері, баяндамалары, әскери генерал-губернаторлардың есептері, хаттары, әдіснамалық кемшіліктер мен олқылықтардан зардап шекті және заманауи әдіснамалық тәсілдер тұрғысынан жан-жақты терең қамтуды қажет етеді.

Мұндай дәлсіздіктер, өрескел қателер мен олқылықтар патша шекара басқармасының барлық азаматтық және әскери шенеуніктерінің еңбектерінде барлық жерде кездеседі. Қазақтың қандай екенін жақсы білген патша әкімшілігінің идеологтары қазақ халқының шынайы тарихы мен этнографиясын жасанды түрде бұрмалады. Кейде бұл қайшылықты ақпарат біздің ең бай өлкемізді отарлау жолында дәйекті дәнекер және негізгі өзек ретінде қызмет етті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М.Михайлов Киргизы //Туркестанский сборник том 16. СПб, 1869. С. 127.
2. М.Михайлов Оренбургские письма для желающих ознакомиться с Оренбургом, Орском, Троицком, фортом Александровским и дорогою через киргизскую степь до форта № 1 // Туркестанский сборник Том 4. СПб, 1869. С. 51.

ОӘЖ 347.2/3

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУ ТАРИХЫ МЕН ҚЫЗМЕТІ

Әлімжан С.С., Айтхожаев А.А., Нұрмаш Ә.Қ.
Ғылыми жетекші з.ғ.к.,аға оқытушы Ағайдаров Т.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены история формирования и функции, признаки и основные направления деятельности правоохранительных органов

Summary: The article discusses the history of the formation and functions, signs and main directions of law enforcement agencies.

Еліміздің тәуелсіздігінің 30 жылында Қазақстанның құқық қорғау жүйесі терең өзгеріске ұшырап, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудағы маңызды буынға айналды. Адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу, азаматтардың ар-намысы мен қадір-қасиеті, демократия мен теңдік қағидаттарына негізделген жаңа нормативтік база құрылды. Осы жылдар ішінде жаңа қызметтер мен бөлімшелер құрылды, материалдық-техникалық база нығайтылды, қызметкерлердің әлеуметтік жағдайы жақсарды, халықаралық тәжірибенің ең жақсысы қабылданды және енгізілді. Жеке тұлғаны, қоғамды және мемлекетті дамытудың маңызды шарты қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып табылады. Қауіпсіздік-қауіп пен зиян келтіру қаупінің болмауы. Осы қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі маңызды рөлдердің бірін мемлекетіміздің құқық қорғау органдары атқарады.

Мемлекет пен мемлекеттік органдардың қызметіндегі маңызды бағыттардың бірі-заңнаманы қалыптастыру. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында: "Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітеді, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады", - делінген бұл мемлекет, оның ішінде құқық қорғау органдары да өз қызметін құқықтық нормаларға сүйене отырып орындайды, қамтамасыз етеді республикамыздың әрбір азаматының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мемлекет пен азаматтардың құқықтық жауапкершілігінің өзара іс-қимылын белгілейді [1].

Құқық қорғау қызметі адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, кез келген құқықтық қатынастар субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, қауіпсіздікті, заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуге, сондай-ақ қылмысқа қарсы күреске бағытталған. Құқық

қорғау қызметінің субъектілері әртүрлі қоғамдық комитеттер, топтар, қауымдастықтар, одақтар, қорлар, орталықтар, қауымдастықтар және басқа да қоғамдық бірлестіктер бола алады. Құқық қорғау органдарының ерекшеліктері: басқа органдардан тәуелсіздік; мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану мүмкіндігі (қамауға алу, айыппұл салу, қару қолдану); олардың қызметін заңмен қатаң реттеу.

Құқық қорғау қызметінің негізгі бағыттарын (функцияларын) орындау үшін нақты құқық қорғау органдары бар. Заң ғылымында құқық қорғау органдарының шеңбері туралы консенсус жоқ: кейбіреулері көп, ал басқалары аз. Бұл алшақтық бұл мәселенің заңнамалық тәртіпте реттелмегендігімен, сондай-ақ заңнамалық актілерде құқық қорғау қызметі туралы түсінік берілмегендігімен түсіндіріледі. Құқық қорғау органдары деп мемлекеттегі құқықтық тәртіп үшін қандай да бір дәрежеде жауапты, құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен күресін жүргізетін, заңдылықты қамтамасыз ететін органдар түсініледі. Қазақстан Республикасының Құқық қорғау қызметі туралы Заңының 3-бабына сәйкес: «Құқық қорғау органдарына прокуратура, ішкі істер, мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет және экономикалық тергеу қызметтері өз қызметін Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес жүзеге асыратын кеден органдары жатады» [2].

Құқық қорғау органдарының қызметі олардың негізгі қызмет бағыттарында жатыр. Бұл функциялар олардың құрылымын, ұйымдастырылуын және құзыреттілігін анықтайды. Барлық құқық қорғау органдары әртүрлі функцияларды орындайды. Кейбіреулердің міндеттеріне тек бір функцияны орындау кіреді, ал басқаларының міндеттеріне бірнеше функция кіруі мүмкін. Мемлекет пен оның органдарының қызметі қоғам өмірінің әртүрлі салаларын қамтиды. Экономиканың қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз етуге байланысты проблемаларды шешу, сыртқы саясатты жүзеге асыру, мәдениетті, ғылымды және білім беруді дамыту үшін жағдайлар жасау, елдің қорғаныс қабілетін қолдау және мемлекеттік қауіпсіздігін қорғау, сондай - ақ басқа да маңызды функцияларды орындау-осы алуан түрлі және көп қырлы қызметтің мазмұны. Ондағы орталық орындардың бірі заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардың, еңбек ұжымдары мен қоғамдық бірлестіктердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, қылмыстарға және өзге де құқық бұзушылықтарға қарсы күрес жөніндегі міндеттерді орындау болып табылады.

Құқық қорғау қызметінің міндеттері: құқық бұзушылықтарды анықтау, алдын алу, жолын кесу, қылмыстарды ашу, сондай-ақ оларды дайындайтын, жасайтын немесе жасаған адамдарды анықтау және анықтау; анықтау, тергеу және сот органдарынан жасырынған, қылмыстық жазадан жалтарған адамдарды іздестіру, сондай-ақ хабар-ошарсыз кеткендерді іздестіру; оқиғалар немесе әрекеттер туралы ақпарат алу, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік, әскери, экономикалық немесе экологиялық қауіпсіздігіне қатер төндіретін;

процесті қадағалау қолдану құқығы; заңды дұрыс қолдану, оның үстемдігін қамтамасыз ету; азаматтар мен ұйымдарға заң көмегін көрсету; азаматтық, қылмыстық, әкімшілік, конституциялық және құқық қорғау органдарына ведомстволық бағынысты өзге де мәселелерді құқықтық және тез қарау және шешу; жазаларды орындау және өтеу тәртібі мен шарттарын реттеу, сотталғандарды түзеу құралдарын таңдау [3].

Осылайша, құқық қорғау қызметінің мақсаты - құқық пен міндеттерді қорғау - құқықтық нормалардың пәрменділігін, оларды іске асыру мүмкіндігін, оларға қол сұғылмаушылықты және оларды сақтамағаны үшін жауапкершілік шараларын қолдануды қамтамасыз ету.

Құқық қорғау органдары өздерінің нақты белгіленген міндеттері бар мемлекет органдарының кәсіби қызметі негізінде белгілі бір түрде оқшауланған дербес тобын құрайды. Бұл міндеттер бұзылған құқықты қалпына келтіруден тұрады, мысалы, азаматтық-құқықтық қатынастар саласында, немесе бұзылған құқықты қалпына келтіру мүмкін болмаған кезде (кейбір қылмыстар жасаған кезде, мысалы, кісі өлтіру кезінде) немесе бұзылған құқықты қалпына келтіру және бұзылған құқықты қалпына келтіру мүмкіндігі болған кезде бір мезгілде жазалау, бірақ құқық бұзушы да жазаға лайық. Осы міндеттерді шеше отырып, Құқық қорғау органдары азаматтардың өмірін, денсаулығын, мүлкін, олардың мүлкін, мемлекеттің, мемлекеттік, қоғамдық және жеке ұйымдардың меншігін қорғайды, мемлекет пен оның институттарын, табиғатын, жануарлар дүниесін қорғайды [4].

Жоғарыда аталған бағыттарды нақты нәтижелерге қол жеткізу үшін құқық қорғау органдарының нақты қызметі деп түсінуге болады. Атап айтқанда, бұл заңдарды, ҚР Конституциясын сақтау, қылмыстарды анықтау және ашу, кінәлі адамдарды әшкерелеу және жазалау, жазаны орындау мен өтеуді сақтау, сотталғандарға бейімделуге көмектесу.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біздің республикамыздағы құқық қорғау қызметі - бұл қоғам мен азаматтарды қорғауға, мемлекетте заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз етуге бағытталған, белгілі бір іс жүргізу түрінде жүзеге асырылатын әртүрлі сипаттағы белгілі бір әрекеттер арқылы арнайы уәкілетті органдардың өкілетті қызметі деген қорытындыға келуге болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

2.«Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы (2023.24.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

3. Божьев В. П., Гаврилов Б. Я. Правоохранительные и судебные органы. Учебник для СПО. -М.: Юрайт, 2019. 296 с.

4. Д. Қалқаманұлы Қ 21 Құқық қорғау қызметінің жалпы теориясы / Д. Қалқаманұлы: Оқу құралы. – Қостанай: ҚР ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, 2022. – 155 б.

ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКАҒА ИНТЕГРАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫРТҚЫ САУДАСЫН КЕДЕНДІК РЕТТЕУДІ ЖЕТІЛДІРУ

Әмір Н.Б., Нуржанов Н.Н., Қасымбек А.К., Абдулл Н.Ш.
Ғылыми жетекші аға оқытушы, магистр Тленшин Т.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются случаи постоянного роста числа участников внешнеэкономической деятельности Казахстана, разработки принципиально нового подхода к механизму комплексного внешнеэкономического таможенного регулирования значительных экспортно-импортных потоков товаров и повышения эффективности таможенного администрирования в стране.

Summary: The article considers cases of constant growth in the number of participants in Kazakhstan's foreign economic activity, the development of a fundamentally new approach to the mechanism of comprehensive foreign economic customs regulation of significant export-import flows of goods and improving the efficiency of customs administration in the country.

Егеменді Қазақстандағы кеден саласы ішкі және сыртқы саясаттың құрамдас бөлігі ретінде кеден саясатымен, сондай-ақ тиісті құқықтық қатынастармен ұсынылған. Оны қоғамдық, мемлекеттік және жеке мүдделер кешенінде қарау керек, өйткені ол саяси және экономикалық жоспардың шешімдеріне әсер етеді. Бұл заңнамада көрініс табуы керек. Әлемдік экономиканың интеграциясы және бизнестің жаһандануы жағдайында кеден ісіне жаңа талаптар қойылады. Кеден қызметі сыртқы экономикалық қызметтің дамуына ықпал етуі тиіс. Әлемдік экономиканы дамытудың қазіргі жағдайында бүкіл әлемдегі кеден қызметтерінің мақсаты кеден заңнамасының сақталуын сөзсіз қамтамасыз ете отырып, кедендік әкімшілендіруді жеңілдету болып табылады [1].

Егер мемлекеттік деңгейде кеден саласын мемлекеттік механизмнің қайталама элементі ретінде қабылдауды жалғастыра берсек, онда ол қолданыстағы аморфты күйді сақтайды және барлық өзгерістерге кешігіп жауап бере отырып, осы механизмнің қосымшасы ретінде әрекет етеді.

Қазақстан саяси және экономикалық тәуелсіздік алғаннан кейін әлеуметтік-экономикалық қатынастардың бүкіл жүйесін қайта құру қажеттілігі туындады. Елдің жаңа мәртебесі экономиканы басқаруды ұйымдастыруда, оның дамуын құқықтық қамтамасыз етуде, салық, кедендік, қаржылық-несиелік және сыртқы экономикалық қызметті ұйымдастыруда тиісті түбегейлі өзгерістерді қайта қарауды және жүзеге асыруды талап етті. Бұл, өз кезегінде, жаһандану жағдайында ұлттық экономиканы әлемдік экономикаға интеграциялау кезіндегі Қазақстанның ұстанымын теориялық негіздеу қажеттілігін туындатты. Ұлттық өндіріс, тұтыну және сыртқы сауда құрылымының ерекшеліктері, экономиканың жекелеген секторлары мен Қазақстан өңірлерінің экономикалық даму деңгейінің біркелкі требуютстігі сыртқы сауданы реттеу тетігін әзірлеуге, оның жұмыс істеуінің әдіснамалық

негіздерін жетілдіруге, сыртқы экономикалық саясатты әзірлеу мен жүзеге асыруда кеден органдарының рөлін күшейтуге кешенді тәсілді талап етеді.

Елдің әлемдік экономикаға интеграциясы нарықтық экономиканы құрумен бір мезгілде жүзеге асырылуы тиіс. Сыртқы және ішкі интеграция арасындағы, экономиканың сыртқы және ішкі саясатының арасындағы қайшылық өтпелі кезенді бастан өткеріп жатқан елдерге тән. Бұл Қазақстанның сыртқы экономикалық стратегиясының ерекшелігін айқындайды, ол бір жағынан елдің нарық жағдайларына бейімделу талаптарына жауап беруі тиіс, ал екінші жағынан-ТМД мен Кеден одағына сапалы жаңа деңгейде интеграциялануға ықпал етуі тиіс [2].

Сыртқы экономикалық стратегия халықаралық саудадан нақты пайда алу құралы ғана емес, сонымен қатар экономиканы құрылымдық қайта құруға және жоғары технологиялар саласында серпіліске қол жеткізуге ықпал етуі керек. Қазақстан Республикасы Еуропалық көлік дәліздерінің қиылысуының тиімді жағдайында, бұл тауарлар мен көрсетілетін қызметтерді Халықаралық өткізу процесінің толыққанды қатысушысы ретінде қалыптасуының алғышарты болып табылады. Бұл перспективаларды іске асыру негізінен елдің кеден органдарының қызметіне байланысты. Жоғары сапалы кедендік сервисті енгізу, кедендік рәсімдеу мен бақылауда тиімді инновациялық технологияларды қолдану кедендік қызметтің маңызды сипаттамасы болып табылады. Сондықтан кедендік рәсімдеу және бақылау жүйесін ұйымдастыруда логистикалық әдістерді қолдану тәжірибесін зерттеуге көп көңіл бөлу керек.

Сыртқы экономикалық қызметті реттеу және басқару жөніндегі мемлекеттік органдар жұмысының тиімділігін арттыруға байланысты проблемаларды оң шешу-олардың бірі Қазақстанның кеден қызметі болып табылады-олардың нарықтық экономикаға көшу жағдайындағы орны мен рөлін теориялық тұрғыдан қайта қарауды талап етеді. Сыртқы сауда қызметін мемлекеттік реттеу мәселелері, атап айтқанда, Қазақстанның кеден қызметінің жұмыс істеу ерекшеліктері жеткілікті зерттелмеген, дегенмен бұл мәселенің жекелеген аспектілері кейбір қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапты. Зерттеуді жүргізудің ғылыми-теориялық негізі кеден академиясының ғалымдары - Н.Э. Буваева, А.В. Зубач және басқалардың сыртқы сауданы кедендік-тарифтік реттеудің теориялық мәселелеріне арналған мәселелері бойынша көптеген ақпараттарды айтуға болады [3].

Қазақстанның кеден қызметі экономиканың өтпелі кезеңінде сыртқы сауданы мемлекеттік реттеудің нақты әрекет ететін және өте тиімді құралына айналуға тиіс. Мұның бәрі сыртқы экономикалық қызметті, оның ішінде кеден жүйесін оның маңызды элементтерінің бірі ретінде мемлекеттік реттеуді жетілдіру қажеттілігін анықтайды. Қазақстанда мемлекеттің белсенді кедендік саясатты жүзеге асыруының маңызды шарттарының бірі сыртқы экономикалық қызметті бірыңғай нормативтік-құқықтық қамтамасыз етудің болуы болып табылады. Бүгінде қазақстандық кеденнің жұмысы іс жүзінде Кеден одағының Кеден кодексімен реттеледі. ҚР белсенді кеден саясатын қалыптастырудың ерекшеліктерінің бірі Қазақстан экономикасына нұқсан келтіруі мүмкін кеден

саласындағы артық әкімшілік кедергілерді жою, сондай-ақ заңды сауда үшін жағдайларды барынша жеңілдететін және шекара арқылы өткізілетін тауарларды бақылаудың тиісті деңгейін қамтамасыз ететін жаңа Кеден технологияларын жетілдіру қажеттілігі болып табылады. Жаңа экономикалық одақты қалыптастыру кезінде әр мемлекеттің мүдделерін де, өзара тиімді еңбек бөлінісі негізінде бүкіл Достастықты дамытудың максималды жалпы нәтижелеріне қол жеткізу мүмкіндіктерін де ескеретін экономикалық ынтымақтастықтың жаңа схемасын әзірлеу қажет. Мұндай схеманы қалыптастыру әр тараптың экономикасын дамыту перспективаларын өте егжей-тегжейлі және терең пысықтауды, олардың әлеуметтік-экономикалық дамуының түпкі мақсаттарын үйлестіруді және осы негізде Болашақ біртұтас экономикалық кеңістікте өндірістік ресурстарды бөлудің ауқымы мен пропорцияларын анықтауды талап ететіні анық.

Республиканың өңірлік шаруашылыққа реинтеграциясын болжауда негізгі болып қабылданған даму нұсқасының идеясы Қазақстанның әлемдік экономикаға интеграциясы ТМД елдерімен бір мезгілде интеграциялана отырып, оның ішкі нарығын дәйекті дамыту жолымен жүзеге асырылуы тиіс, бұл ең аз шығындармен тоқтап тұрған өндірістік қуаттарды іске қосуға және ұлттық өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін әлемдік экономикада қажетті деңгейге дейін біртіндеп арттыруға нарықтар деңгейінде мүмкіндік береді. Шын мәнінде, бұл радикалды экономикалық реформа кезінде бұрын жойылған экономикалық байланыстарды қалпына келтіру, яғни осы байланыстарды қайта біріктіру, бірақ жаңа өзара тиімді нарықтық және заманауи институционалдық негізде, посткеңестік экономикалық кеңістіктің жеткілікті көлемді нарығына назар аудару.

Бүгінгі таңда кеден саясаты мен кеден құрылтай институттары және қолданыстағы кеден құқығы ретінде мемлекеттің осы саладағы қызметінің қазіргі жағдайын және тұтастай алғанда кеден саласының проблемаларын көрсетеді. Өз кезегінде, кедендік саясатты кедендік төлемдердің бірыңғай, мақсатты жүйесін құру және оларды кедендік шекара арқылы өтетін тауарларға қолдану арқылы жүзеге асырылатын сыртқы экономикалық қызметті мемлекеттік реттеудің бөлігі (саласы) ретінде қарастыра отырып, кеден саласының жалпы міндеттерінің, кеден саясатының мақсаттарының және кеден ісін тиісті түрде қоюдың маңыздылығын ұсынуға болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. «Қазақстан Республикасындағы кедендік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 26 желтоқсандағы № 123-VI Кодексі (2023.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. Крюкова Н.И. Основы квалификации и расследования преступлений в сфере таможенного дела : учебник и практикум для вузов / Н.И.Крюкова, Е.Н.Арестова. -М. : Издательство Юрайт, 2019. -221 с.
3. Буваева Н.Э. Международное таможенное право : учебник для бакалавриата и магистратуры / Н.Э. Буваева, А.В. Зубач; под общ. ред. А.В.Зубача. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Издательство Юрайт, 2019. - 298 с.

ҚАЙТАЛАНҒАН ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ МЕН АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Закир Қ.М., Досалы А.Е., Әбдуқаппар Д.С.
Ғылыми жетекшісі - магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.
Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются криминологические аспекты и проблемы профилактики и описания составов преступлений, в которых определяются признаки рецидивной преступности.

Summary: This article discusses the criminological aspects and problems of prevention and description of the elements of crimes that determine the signs of recidivism.

Қылмыстық заңда қылмыстың жалпы түсінігі берілген, сонымен бірге Ерекше бөлімде нақты қылмыстар жеке-жеке көрсетілген. Қылмыстық заң қылмыс құрамы деген түсінікті ашпайды. Бұл түсінікті қылмыстық құқық теориясы ғана береді.

Қылмыс құрамының түсінігін ашу көптеген қылмыстардың ішінен нақты бір қылмыстырды бір-бірінен ажырату үшін қажет.

Қылмыстың құрамы деп - қылмыстық заң бойынша қоғамға қауіпті іс - әрекеттерді белгілі бір қылмыстың қатарына жатқызуға мүмкіндік беретін қылмыстың объективтік және субъективтік жақтарынан құралған элементтердің және олардың белгілерінің жиынтығын айтамыз. Барлық жүйелер секілді қылмыстың құрамы да белгілі бір элементтерден тұрады. Осы белгілерден қосымша жүйелерінің ең болмағанда біреуінің жоқ болуы жүйенің болмауына, яғни қылмыс құрамының тұтастай жоқ болуына әкеп соғады. Бұл жерде қылмыс құрамының элементтері деп, қылмыс құрамы жүйелерін құрайтын бастапқы компоненттерді айтамыз. Қылмыс құрамының белгілеріне мынадай төрт түрлі элементтер жатады: объект, объективтік жағы, субъект, субъективтік жағы. Көптеген қылмыстардың объективті жағы әрекет немесе әрекетсіздік, қоғамға қауіпті зардаптар және олардың арасындағы себепті байланыс (ҚК 295-бап, 296-бап, 304-баптың 2,3-бөлігі, 305-бап 2-бөлігі) сияқты міндетті белгілердің болуымен сипатталады, яғни құрылымы жағынан материалдық болып келеді.

Қылмыстық заңда сипатталған әрбір қылмыс, яғни қылмыс құрамы өзінің ерекше белгілерімен сипатталады [1]. Қылмыстың құрамы – бұл қылмысты іс-әрекет емес, тек соның нысанын сипаттайтын түрі ғана. Ол – нақты қылмыстың заңды сипаттамасы, жеке нақты қылмыстың заңдылық түсінігі. Егер қылмыстың түсінігінде барлық қылмыстарға тән белгілер – қоғамға қауіптілік, құқыққа қайшылық, кінәлілік және жазаланушылық аталған болса, ал қылмыс құрамында іс-әрекеттің қоғамға қауіптілігін білдіретін нақты қылмыстардың міндетті белгілерінің жиынтығы есепке алынады. Қоғамға қауіптілік қылмыс құрамының емес, қылмыстың белгісі болып табылады. Осы екі қылмыстың құқылық-түсініктерінің бағыты да әртүрлі. Нақты қылмыстың құрамы

қылмыстық жауаптылықтың негізі болса, ал қылмыстың жалпы түсінігі нақты қылмыстың құрамының заңдылық базасын жасаудың, қылмыстық құқықта оның құқылық, әлеуметтік-саяси табиғатын түсіндіру қажеттілігінен туындайды. “Қайталанған қылмыстылық туралы” заң жобасын дайындау қажет. Ол үшін ведомствоаралық жұмыс тобын құру қажет, қаржыландыру жағын қарастыру, қайталанған қылмыстылықпен күрестің халықаралық тәжірибеге сүйене отырып жүзеге асыру қажет [2].

Қазақстанда қазіргі таңда қайталанған қылмыстылықтың жағдай қандай? Осы мәселе жөнінде қазақстандық сарапшылар не дейді?

“Репутация” атты коммуникативті технология орталығы осы сұрақтар және т.б. сұрақтардың жауабын алу үшін криминологиялық зерттеу жүргізді. Оның мақсаты мен міндеттері келесідей:

1. “Қайталанған қылмыстылық”, “ұйымдасқан қылмыстық топтың” қазіргі таңдағы нақты анықтамасы мен сипаттамалық белгілері;

2. Елдегі қайталанған қылмыстылықтың жағдайы туралы сарапшылардың ой-пікірлері;

3. Ұйымдасқан қылмыстық топтардың құқыққа қайшы әрекеттерінің қазіргі күнгі өзектілігі;

4. Қайталанған қылмыстылықтың даму тенденцияларын анықтау;

5. Қайталанған қылмыстылықпен күрестің инвентаризациялануы және оптималды бағалану жолдары.

Зерттеу 2017 жылдың мамыр айынан 2019 жылдың сәуір айына дейін елдің барлық облыстары мен Астана және Алматы қалаларында жүргізілді. Алға қойылған мақсаттарға жету үшін сарапшылардан, жалпы 290 адамнан интервью алынған.

Сарапшы ретінде тікелей ұйымдасқан қылмыстылықпен кездескен тұлғалар тартылды, яғни ішкі істер органдарының және қаржы полициясының басшылары және жедел іздестіру мен тергеу бөлімшелерінің қызметкерлері (210 адам), бизнес өкілдері (50 адам), сонымен қатар қайталанған қылмыстық топтардың лидерлері мен қатысушылары (30 адам).

Сонымен қатар сарапшы ретінде жедел іздестіру және тергеу бөлімшелерінің басшылары мен қызметкерлері де кірді. Оларға әртүрлі бағыттағы ұйымдасқан қылмыстылықпен күресудегі тәжірибесі мол тұлғалар да енді. Қаржы полициясының басшылары мен жедел іздестіру қызметкерлері – 30 (23%), криминалдық полиция -30 (23%), тоғызыншы бөлімшеден – 30 (23%), ұйымдасқан қылмыстылықпен күрес бөлімшесінен – 40 (31%), сонымен қоса тергеу бөлімінен 80 адамнан (құқық қорғау органдарының басшылары мен қызметкерлерінің жалпы санының 38%) сұрау салынған.

Сұрау салынғандардың қатарына құқық қорғау органдарының әртүрлі сатыдағы басшылары – 27% (57 адам), атқарушылық бөлімнен -73% (153 адам) болды. Сұрау салынған басшылар мен жедел іздестіру қызметкерлерінің осы мамандығы бойынша орта еңбек стажы 15,5 жыл және тергеу бөлімшелерінің қызметкерлерініңкі – 11 жыл.

Сұрау салынған 50 бизнесмендердің 30 (60%) өздерін орта және кіші кәсіпкерлікке, ал 20 (40%) үлкен бизнестің өкіліне жатқызды. Осы топтағы сарапшылардың еңбек стажы 12,5 жылға тең болды.

Сұрау салынған криминалитет өкілдерінен, 10 адам (33,3%) қайталанған қылиыстық топтың “бригадирі”, 10 (33,3%) ұйымдасқан қылмыстық топтың қатардағы қатысушылар құрады. Қайталанған қылмыстық топтың құрамындағы респонденттердің құқыққа қайшы әрекеттерді жүзеге асырудың орташа жалғасуы 10 жылға тең болды.

Сарапшылардан сұрау анкеталық әдіспен жүзеге асырылды және тәуелсіздік, анонимдік және құпиялылық тәртіппен жүргізілді. Анкетада заң актілеріне, заң әдебиеттеріне және сарапшылардың өздерімен құрастырылған сұрақтардың жауаптары көрсетілді [3].

Осы мәселе бойынша әртүрлі авторлар әртүрлі ой-пікірлер ұсынуда. Профессор Б.М.Нұрғалиев көрсеткендей; қайталанған қылмыстылықтың түсінігі әлі нақты анықталмаған, өйткені бұл феномен енді ғана басталуда.

Қазақстанның заңгерлері қайталанған қылмыстылыққа келесідей анықтама берген: бұл күрделі әлеуметтік құбылыс, қылмыстық топтың билікке таласуымен байланысты, өздерінің қылмыстық жолмен табылған ақша-қаражаттары арқылы мемлекеттік және құқық қорғау органдарының қызметкерлерімен сыбайлас жемқорлық байланыста болады [4].

- Қайталанған қылмыстылық – қылмыстық топ (банда) нысаны ретінде қылмыстық құрылымның қызмет етуі; ұйым және қылмыстық қауымдастық ауыр және аса ауыр қылмыстарға жататын қылмыстық әрекеттерді жүзеге асуру барысында тұрақты пайда табу және осы пайданың өсуіне әкелетін қылмыстық әрекеттерге бару;

- Қайталанған қылмыстылық – криминалдық құрылымдағы күрделі органикалық бүтін жүйе, өздерін қорғау үшін құқық қорғау органдарында көп функционалды сыбайлас жемқорлық байланыстары бар және мемлекеттік биліктің әртүрлі сатыларымен де байланыстылығы;

- Қайталанған қылмыстылық – бұл тұрақты, жоспарлы, қылмыстық жауаптылық көзделген тұлғалардың қауымдастығы, түпкі мақсаты үлкен материалды пайдаға жету, күрделі көп жақты құрылымның жоғарғы түрде ұйымдастырылуы, қауіпсіздік, жалпы материалды және техникалық құралдары арқылы өздерінің қылмыстық ниеттерін халық шаруашылық саласына енгізу, осы мақсаттарды жүзеге асыру үшін кәсіпкерлік, ұйымдар, қауымдастықтағы лауазымды орын, сонымен қатар сыбайлас жемқорлық байланыстарды қолдануы ;

- Қайталанған қылмыстылық – бұл әлеуметтік құбылыс, белгілі бір криминалдық қоғамның әлеуметтік салада бірігуі, яғни нақты аудан, қала, аймақ және ел көлемінде. Бұл қоғам қылмыстық әрекеттерді жүзеге асырады және әлеуметтік бақылауын әртүрлі құқыққа қайшы құралдармен жүзеге асырады (яғни, зорлық, қорқыту, адам өлтіру, сыбайлас жемқорлық, ұрлық, қорқытып алушылық және т.б.).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Уголовное право России: Учебник для вузов. В двух томах. Под ред. д. ю. н., проф. А.Н. Игнатова и д. ю. н., проф. Ю.А. Красикова. – М.: Инфра-М Норма, 2015. – 808 с.
2. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в уголовном законодательстве. М., Юрид., лит., 2013.-с227.
3. Джекебаев У.С., Вайсберг Л.М., Судакова Р.Н. Соучастие в преступлении(криминалогические и уголовно правовые проблемы). Алма-Ата: Наука, 2013.-147с.
4. Криминалогические и уголовно правовые проблемы наказания. Алма-Ата: Наука, 2013.-207с.

ӘОЖ 349.2

АЗАМАТТАРДЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚТАН ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Зульпихар А.Е., Сайым Б. Е., Абдулла Р.Ш.
Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности системы законодательства Республики Казахстан в области социальной защиты граждан от безработицы.

Summary: The article considers the features of the system of legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of social protection of citizens from unemployment.

Жұмыссыздықтан қорғауға конституциялық құқықты іске асыру проблемаларына ерекше назар аударылады. Атап айтқанда, "Әлеуметтік Кодекстің" 1 - бабының 68-тармағында "жұмыссыздық ұғымы" анықтамасын бекіту, сондай-ақ жұмысынан айырылған азаматтардың қорғалу деңгейін арттыру мақсатында аталған нормативтік құқықтық актінің тиісті баптарына белгілі бір толықтырулар енгізу орын алып отыр[1].

Біздің елімізде қалыптасқан тұрақсыз экономикалық жағдай еңбек нарығында көптеген проблемалардың туындауына алып келеді. Экономика салаларындағы құрылымдық өзгерістерден, сондай-ақ ғылыми-техникалық прогрестен туындаған сұраныс пен ұсыныстың теңгерімсіздігіне ерекше назар аудару керек. Осыған байланысты жұмысынан айырылған және қазір оны таба алмайтын азаматтар саны артып келеді. Мемлекет барлық тілек білдірушілерге жұмыс орындарын бере алмайды, сондықтан жұмыссыздықпен күресуге мәжбүр.

Жұмыссыздықты азаматтардың материалдық қауіпсіздігін төмендететін, әлеуметтену процесінің бұзылуына әкелетін, қоғамдағы девиантты мінез-құлықтың алғышарты болып табылатын күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретінде қарастырған жөн. Азаматтарды жұмыссыздықтан қорғаудың тиімді жүйесін құру арқылы жұмыссыздар кездесетін жағымсыз салдарды азайту және бейтараптандыру мүмкін. Бұл жүйенің негізінде нормативтік-құқықтық база жатыр.

Қазіргі уақытта практикалық қолдану тұрғысынан заңнамада азаматтардың конституциялық құқықтарына нұқсан келтіретін белгілі бір

дәлсіздіктер бар. Азаматтарды жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғау саласындағы заңнама да ерекшелік емес. Жұмыспен қамту органдарына жүгінген кезде азамат жұмыссыз мәртебесін алуға, жұмыссыздық бойынша жәрдемақы төлеуге және басқаларға қатысты көптеген мәселелерге тап болады. Азаматтарды жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғау саласындағы нормативтік-құқықтық база халықаралық және Ұлттық актілердің жиынтығымен ұсынылған. ҚР Конституциясының 4-бабы жалпыға бірдей танылған және халықаралық стандарттар қазақстандық құқықтық жүйенің құрамдас бөлігі болып табылатынын белгілейді [2]. Көптеген халықаралық нормативтік құқықтық актілер еңбек ету және жұмыссыздықтан қорғау құқығын жариялайды. Оларға мыналар жатады: адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948), "Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы" халықаралық пакт (1966) [3]. Аталған актілерде жұмыссыз азаматтарға берілетін негізгі кепілдіктер мен өтемақылар айқындалған. Халықаралық деңгейде азаматтарды жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғау саласындағы халықаралық нормативтік - құқықтық актілерді әзірлеу және қабылдау жөніндегі Халықаралық еңбек ұйымының қызметі маңызды рөл атқарады. Қазақстан ХЕҰ Конвенциялары мен декларацияларының едәуір санын ратификациялады. Бірақ, өкінішке орай, "Жұмыссыздық туралы" № 2 Конвенция (1919 ж.) және "Жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және жұмыссыздықтан қорғау туралы" № 168 Конвенция (1988 ж.) ратификацияланбаған күйінде қалып отыр. № 168 Конвенцияға сәйкес жұмыссыздық бойынша жәрдемақы мөлшері елде белгіленген ең төменгі күнкөріс деңгейінен кем болмауы тиіс. Қазақстандық заңнамаға сәйкес жұмыссыздық бойынша жәрдемақы мөлшері ең төменгі күнкөріс деңгейінен екі есе төмен. Аталған конвенцияны ратификациялау Қазақстанның жұмыссыз азаматтардың материалдық қамтамасыз етілмеуінің халықаралық стандарттарынан қысқа мерзімде артта қалуын еңсеруге ықпал етеді деп санаймыз. ҚР Конституциясы, ҚР Еңбек Кодексі және "ҚР Әлеуметтік кодексі" азаматтарды жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғау саласындағы негізгі нормативтік - құқықтық актілердің қатарына жатады. ҚР Конституциясының 24-бабына сәйкес әрбір азаматқа жұмыссыздықтан қорғау құқығына кепілдік беріледі, ол жұмыспен қамтуды және жұмысқа орналасуды қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылады. ҚР Еңбек кодексінде қызметкерді негізсіз жұмыстан босатудан, ауысудан және жұмысқа қабылдаудан бас тартудан қорғауды көздейтін нормалар бар. "ҚР Әлеуметтік кодексінде" азаматтарды жұмыссыздықтан қорғаудың ұйымдық - құқықтық нысандарына ерекше назар аударылады.

Жұмыссыз азаматтарды әлеуметтік қорғаудың белсенді нысандары еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілікті арттыру есебінен олардың еңбек қызметіне тезірек оралуына бағытталған. Бұған мыналар жатады: Кәсіптік оқыту, ақылы қоғамдық жұмыстарды ұйымдастыру, қолайлы жұмыс іздеуге және халықтың өзін-өзі жұмыспен қамтуына жәрдемдесу. Өз кезегінде азаматтарды жұмыссыздықтан қорғаудың пассивті нысандары жұмыссыз азаматтардың әлеуметтік қызметін қолдауға бағытталған және негізінен материалдық көмек

түрінде көрінеді-жұмыссыздық бойынша жәрдемақы төлеу. Ұйымдық-құқықтық нысандардың алуан түрлілігіне қарамастан, сот практикасы заңды ережелерді іске асырудағы кейбір проблемаларды көрсетеді. Бұл қолданыстағы заңнама республикалық бюджет қаражаты есебінен берілетін әлеуметтік қамсыздандыру түрлеріне жатқызатын жұмыссыздық бойынша жәрдемақы осы төлемнің нысаналы мақсатын ескере отырып, жәрдемақы мөлшері мен оларды саралау өлшемдерін айқындау кезінде заң шығарушының жеткілікті кең дискрециясын айқындайтынын растайды. Сот практикасынан алынған мысал заң шығарушы белгілеген ережелер, ең алдымен, азаматтардың өздеріне тиесілі конституциялық құқықтарды толық көлемде жүзеге асыру мүмкіндігін, бұл жағдайда жұмыссыздықтан қорғау құқығын қамтамасыз етуі керек екенін растайды[4].

Қазақстанда 2023 жылғы 1 қаңтардан бастап әлеуметтік кодекс жұмыс істейді, онда жұмыс берушілер үшін халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету ісіндегі жұмыс берушілердің міндеттерінің жаңа ережелері ұсынылған, ҚР Әлеуметтік Кодекс комитеті оларды жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету және жұмыс ұсыну жөніндегі бағдарламаға қатысушы ететін міндеттердің тізімін әзірледі. Қабылданған тізбеде (2023 жылғы 1 шілдеден бастап енгізілетін болады) № 103-бапқа сәйкес мынадай талаптар қозғалады: 1) электрондық еңбек биржасы сервисі арқылы бос бос орындардың болуы туралы мәліметтерді міндетті түрде орналастыру. Олар еңбек жағдайларын, төлем мөлшерін және т. б. сипаттайтын бос жұмыс орындары пайда болғаннан кейін 5 жұмыс күні ішінде берілуі тиіс. 2) Жұмысқа орналастыру жөніндегі мобильді алаңдармен, үйлестіру мансаптық орталықтарымен, еңбек биржаларымен ынтымақтасуға, мыналарға қатысты өзекті деректермен жазбаша немесе электрондық (ЭБ арқылы) ақпарат беруге: штаттың қысқаруына, қызметкерлердің санына байланысты мән-жайлар және қайсысын сипаттау. Кәсіпорынның жабылуына, бөлімшенің таратылуына немесе қызметінің толық тоқтатылуына байланысты қызметкерлердің босатылуы. Экономикалық жағдайдың нашарлауына және босатылатын жұмысшы мемлекеттің санына байланысты өндірістік қарқынның мәжбүрлі төмендеуі. Атқаратын лауазымдары, біліктілігі, жалақы мөлшері, мамандану деңгейлері туралы мәліметтерді ұсыну қажет. Сондай-ақ, қызметкерлерді жоспарланған босату және қысқартудан 1 ай бұрын сипаттама беру мерзімдерін ескеру қажет. 3) мәлімделген жұмыс бос орынға арнайы оқудан (қайта даярлаудан) өткен адамды беруге немесе оның білім алуына жұмсалған шығындарды жұмысқа орналастыру жөніндегі орталыққа, мансап биржасына өтеуге міндетті. 4) Егер жұмыс берушіде 50-ден астам тұрақты жұмыскер еңбек етсе, мүгедектігі бар азаматтарды жергілікті органдар белгілеген 2-4% квота бойынша жұмысқа орналастыруға міндетті. 5) Еңбек биржаларына, жұмыспен қамту орталықтарына арналған ақпараттық хаттарға кемсітушілік мәні бар сипаттамаларды және осындай сипаттағы талаптарды енгізбеуге міндетті. 6) мансап орталықтары жіберген қызметкерлерді ғана емес, өз бетінше жүгінген қызметкерлерді де қабылдауға міндетті. Оларға жеке делдалдар мен ресми дереккөздердің ұсынысы бойынша келген жұмыссыздар

алатын жағдайларға тең жағдай жасау. Әрбір жұмыс берушінің құқығы бар: еңбек нарықтарынан өзекті ақпаратты талап ету. Жұмысшыларды уақытша жалдауды ұйымдастыру бойынша Үйлестіру орталықтарынан қызметтер алу. Түпкілікті жұмысқа орналасу алдында іріктеу бойынша көмек ала отырып, өзара тиімді шарттарда мансаптық биржалармен ынтымақтасу. Өндірісті кеңейту және жұмыссыздарға, соның ішінде мүгедектерге арналған жұмыс орындарын құру үшін субсидия сұраңыз. Бұл тізім жұмыс берушілерді жұмыспен қамту саясатына мұқият қарауға, жұмыс орындарын құру үшін кез келген шараларды қабылдауға және өз қызметкерлеріне қамқорлық жасауға міндеттейді.

Мемлекет жәрдемақы төлеу арқылы жұмысынан айырылған жағдайда азаматтарды қолдайды.

Әлеуметтік төлем алу үшін жұмыссыз мәртебесін алу қажет. Мұны 1 күн ішінде ХҚКО арқылы тіркеу орны бойынша Жұмыспен қамту орталығына хабарласу арқылы жасауға болады. Сондай-ақ, электрондық өтініш беру арқылы EGOV порталы арқылы онлайн жүгінуге болады. Бұл мәлімдемені ЕРС растау қажет.

Жұмыспен қамту орталығына жүгінген кезде азаматқа бос жұмыс орындары ұсынылады. Мүмкін ол бірден жұмыс таба алады. Бірақ егер Қолайлы Бос орындар болмаса, онда Жұмыспен қамту орталығының маманы азаматтың жұмыссыз мәртебесін алу үшін құжаттар дайындайды. Мәртебені алғаннан кейін жәрдемақы алуға өтініш беруге болады. Ол жұмыспен қамту орталығында беріледі. Өзіңізбен бірге жәрдемақы аудару үшін жеке куәлік пен банктік шот нөмірі болуы керек.

Жұмыссыздар жұмыспен қамту орталығына үнемі барып тұруы керек, онда оларға бос жұмыс орындары ұсынылады. Егер азамат келмесе немесе ұсынылған үш бос жұмыс орнынан бас тартса, онда олар төлемдерді тоқтата алады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексі Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII ҚРЗ Кодексі.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 (өзгертулер мен түзетулер 19.09.2022)
3. Кожаметова Айжан Алькеновна О механизмах социальной защиты населения в Республике Казахстан Юридические науки Эпоха науки № 18 – Июнь 2019 г. С. 18-25
4. Сабинова Р.К., Мукашева А.Ж., Бисембиева Ж.К. Проблема молодежной безработицы в условиях неопределенности. *Central Asian Economic Review*. 2020;(5):21-31.

АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫ БҮЗҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ

Ибраев Ж.Ғ., Нуралиев Р.Қ., Ермагамбет А.В.
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., аға оқытушы Жаксылыков Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается защита авторских прав и основная ответственность

Summary: The article considers the protection of copyright and basic liability

Біздің елімізде шығармашылық жұмыстармен айналысуға толықтай кепілдік. Қазақстан Республикасының Конституциясы Сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепіл беріледі. Цензураға тыйым салынады. (20-бап, 1-тармағы).

Қоғамның қазіргі даму кезеңінде авторлық құқық саласындағы құқықтық қатынастарды реттеу мәселесі Қазақстанда да, бүкіл әлемде маңызды бола бастады.

Авторлық құқық туралы заңдармен реттелетін құқықтық қатынастар жеке азаматтық қатынастардан әлдеқайда жоғары болады және ерекше құқықтық құрылысқа байланысты заңды және ерекше қызығушылыққа ие болады, бұған мәдени және білім беру талаптарын ескере отырып, жұртшылық ие болады. Өркениетті қоғамның басты индикаторларының бірі ғылымның, мәдениеттің және технологияның дамуына әрдайым көңіл бөліп келген және болып келеді. Өзекті экономикалық мәселелерді шешу қоғамның зияткерлік әлеуетін пайдаланбай мүмкін емес. Ғылым, әдебиет және өнер саласындағы құқықтық қатынастарды нормативтік реттеу қазіргі экономикалық жағдайдың талаптарына сәйкес келуі керек [1].

Бұрынғы Кеңес Одағының заңнамасында авторлық құқықтың арнайы заңдары жоқ, құқықтық реттеу негізінен заң актілерімен қамтамасыз етілді. Бұрынғы заң авторлардың да, олардың мұрагерлерінің де құқығын қорғаудың жеткілікті дәрежесін қамтамасыз етпеген. Мемлекет жеткілікті негіздемесіз, авторлар мен қолданушылар арасындағы қатынастарға араласады. Нормативтік сипаттағы авторлық келісімшарттар болды. Сонымен, 1996 жылдың 10 маусымдағы «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» заң қабылданды.

Қазақ әдеби шығармаларға авторлық құқықты жан-жақты талдау, оны азаматтық құқықтың бөлігі ретінде сипаттау, көркем шығармашылық саласындағы қалыптасатын қатынастарды қарастыру, сондай-ақ қоғам оның нәтижесін пайдаланған кезде [2].

Зияткерлік меншікті құқықтық реттеу ұлттық заңнамамен де, халықаралық және нормативтік актілермен де ұсынылған дамыған көздер

жүйесімен сипатталады. Зияткерлік меншік қатынастарын құқықтық реттеудің негізі Конституциясының нормалары болып табылады.

Адамның шығармашылық қызметпен айналысу құқығы кәсіби деңгейде де, кәсіби емес (әуесқойлық) негізде де жүзеге асырылуы мүмкін. Кәсіби және кәсіби емес шығармашылық қызметкері авторлық құқық саласындағы тең және, зияткерлік меншік құқықтарын меңгеру құпияларды қорғау, олардың жұмысының нәтижелерін кәдеге жарату еркіндігі, мемлекет тарапынан қолдау.

Зияткерлік меншік құқығы институтының мазмұны әртүрлі салалық өкілдіктердің құқықтық нормаларынан тұрады. Олардың арасында жетекші орынды азаматтық құқық нормалары алады. Азаматтық - құқықтық нормалар айрықша құқықтарды жүзеге асыру реттейді, тұжырымдамасы мен зияткерлік меншік мазмұнын анықтау, сондай-ақ зияткерлік меншік құқықтарын қамтамасыз ету үшін шарттық қарым-қатынас. Зияткерлік меншік азаматтық заңнамада белгіленген мұрагерліктің жалпы принциптеріне бағынады [3].

Әкімшілік-құқықтық нормалар зияткерлік меншікті басқару жүйесін және олардың жүзеге асырылуын бақылауды сипаттайды, қаржылық - зияткерлік меншікті құру және пайдалану саласындағы мемлекеттік және муниципалды органдардың мемлекеттік тапсырысты қаржыландыру тәртібін анықтайды.

Зияткерлік құқықтық қатынастар құрылымында мәдени ескерткіштер мен басқа мәдени құндылықтарды пайдалануға қатысты ақпараттық-құқықтық қатынастар маңызды орын алады.

Еңбек нормалары шығармашылық нәтиже жасаушының ресми нәтижелерге қатысты кәсіпорындар, мекемелер, ұйымдар әкімшілігімен байланысын сипаттайды.

Процедуралық нормалар авторлар мен басқа авторлық құқық иелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды заңмен белгіленген тәртіпте жүзеге асыруға бағытталған.

Оның ерекшелігі - ішкі біртектілік және зияткерлік меншікті құқықтық реттеудің жалпы қағидаларын бекітетін бір нормативтік актінің болмауы. Әзірге, біз азаматтық құқықтың бір саласы туралы тек теориялық тұрғыдан, осы саладағы заңнамалық жұмыстардың негізі ретінде айта аламыз.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі зияткерлік меншікті азаматтық реттеудің негізгі тармақтарын анықтайды. Ол базалық белгілейді зияткерлік меншік құқықтарын шығу тәртібі. Алайда Азаматтық кодекс зияткерлік меншікті тікелей реттемейді. Бұл заңдарға сәйкес авторлық құқық пен өнеркәсіптік меншікке қатысты [4].

Зияткерлік меншікті құқықтық реттеудің халықаралық көздері, олардың саны өте маңызды, халықаралық сатылым институттарынан және халықаралық коммерциялық арбитраждардан кейінгі екінші деңгейдің жоғары деңгейімен сипатталады.

Жаңа заңнамаға сәйкес айрықша (меншік құқығының) мәні, ең алдымен, интеллектуалдық қызмет нәтижесіне немесе дараландыру құралына айрықша құқығы бар азаматтың немесе заңды тұлғаның (авторлық құқық иеленушісі) кез

келген нәтижені немесе осындай құралды өз қалауы бойынша пайдалануға құқылы екендігінде заңға қайшы келетін жолмен. Авторлық құқық иеленушісі зияткерлік қызмет нәтижесіне немесе жекелендіру құралына айрықша құқықты иелік ете алады.

Авторлық құқық иеленушісі өз қалауы бойынша басқа адамдарға зияткерлік қызмет нәтижелерін немесе даралау құралдарын пайдалануға тыйым салуға немесе тыйым сала алады. Сонымен қатар, тыйымның жоқтығы рұқсат болып саналмайды. Заңмен қарастырылған жағдайларды қоспағанда, басқа адамдар авторлық құқық иесінің келісімінсіз зияткерлік қызметтің тиісті нәтижесін немесе даралау құралдарын пайдалана алмайды. Егер зияткерлік қызмет нәтижелерін немесе жекелендіру құралдарын пайдалану, егер ол авторлық құқық иесінің келісімінсіз жүзеге асырылса, заңсыз болып табылады және жауапкершілікке әкеп соғады [5].

Интеллектуалдық қызмет нәтижесіне немесе дараландыру құралына айрықша құқық (компания атауына айрықша құқықты қоспағанда) бірлесіп бір адамға немесе бірнеше адамға тиесілі болуы мүмкін.

Бұрынғыдай, заңда қарастырылған жекелеген жағдайларда, зияткерлік қызмет нәтижелеріне немесе дараландыру құралдарына айрықша құқық осындай нәтижені немесе осындай құралдарды мемлекеттік тіркеген жағдайда танылады және қорғалады. Егер зияткерлік қызметтің нәтижесі немесе жекелендіру құралдары мемлекеттік тіркеуге жатса, келісімшарт бойынша осындай нәтижеге немесе осындай құралдарға айрықша құқықты иеліктен шығару, осы құқықты кепілге беру және келісімшарт бойынша осындай нәтижені немесе осындай құралдарды пайдалану құқығын беру. Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасының авторлық құқығының тарихы оның дамуының бастапқы кезеңінде шығармаларды көбейту мен таратудың жаңа тәсілдерінің пайда болуы мемлекет пен азаматтық қоғам мүдделеріне қызмет етуші факторлардың бірі ғана осы салада құқықтық реттеуді жетілдіруге мүмкіндік берді. Авторлық қатынастарды реттеуге мемлекеттің қызығушылығының негізгі себебі қоғам мен мемлекеттің құқық қорғау мүдделеріне нұқсан келтіруі мүмкін зияткерлік қызметтің тиісті нәтижелерін таратуға мемлекеттік бақылау орнатуға ұмтылу керек. Сонда ғана ол адамзат қоғамының өзгеріп жатқан жағдайында авторлық құқықты қорғаудың қосымша кепілдіктерін ұсыну ниетімен ақталады, жаңа технологиялардың қарқынды дамуымен сипатталады. Сол сияқты, азаматтық қоғамның авторлық құқық қатынастарын реттеудегі анықтамасының тарихи контекстіндегі талдауы экономикалық фактордың автордың шығармашылық қызметінің нәтижелері үшін шығарма авторына әділ сыйақы беру қажеттілігі туралы идеяларға қарағанда авторлық құқықтың дамуына көбірек әсер еткенін және көрсеткенін көрсетеді [6].

Авторлық қатынастарды құқықтық реттеу авторлардың мүдделері мен қажеттіліктерін ескере отырып, үнемі жетілдіруді қажет етеді. Бұл жағдайда авторлық құқықпен қорғалатын объектілерді пайдаланушылардың мүдделері де

қорғалуы керек. Авторлық құқық авторлар мен пайдаланушылардың құқықтарын қорғау жүйесінің оңтайлы жұмыс істеуінің құралы болуы керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Ғ.Қ. Дмитриева. Жеке халықаралық құқық. М. 2013г .
2. А.Суханов. Азаматтық құқық. 1-том. Жалпы бөлім. Е .. М. 2014г .
- 3.Е. А.Суханов. Азаматтық құқық. 4-том. Міндеттемелер заңы. М. , 2013г.
4. С.С. Алексеев. Азаматтық құқық. Қысқа дайындық курсы. М. , 2013 г.
5. Суханов М. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне түсініктеме. Том. 1, 2, 3. М . 2013г .
6. Е.А. Суханов. Азаматтық құқық. 4-том: Міндеттемелер заңы. М.2014

ОӘЖ: 515.65.54.74

**ПАТШАЛЫҚ РЕСЕЙ ОТАРШЫЛДЫҚ ӘКІМШІЛІГІНІҢ ӘСКЕРИ ШЕНЕУНІГІ
Г.ГИНСИҢ ҚАЗАҚТАР ТУРАЛЫ ТЕНДЕНЦИЯЛЫҚ ПАЙЫМДАУЛАРЫ
(ТҮРКІСТАН ЖИНАҒЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША)**

Камалбай А.А., Өменбай Н.Б., Бақтыбаев Б.Н.
Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Құлшарова Х.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан.

Резюме: В статье описывается фальсификация колониального царского правительства в написании истории Казахстана. В частности, будут проанализированы тенденциозные суждения военного чиновника царской российской колониальной администрации Г.Гинса о казахах.

Summary: The article describes the falsification of the colonial tsarist government in writing the history of Kazakhstan. In particular, the tendentious judgments of the military official of the tsarist Russian colonial administration G. Gins about the Kazakhs will be analyzed.

XXI ғасырға лайықты түрде әлемдік қоғамдастықтың құрамына енген Қазақстан Республикасының қоғамдық-экономикалық дамуының қазіргі кезеңінде біздің ойымызша, революцияға дейінгі ресейлік зиялы қауым өкілдерінің қазақ халқының терең тарихи тамыры мен тарихи-мәдени өткеніне деген терең қызығушылығы әбден заңды болып табылады.

Біздің ойымызша, ұлттық-рухани мұрасын ұқыптылықпен сақтаған адамдар ғана терең танданыс пен құрметке лайық. Тарихи жад халықты күшті және берік етеді, мақтаныш пен патриотизмді, туған жерге, тарих пен ұлттық мәдениетке деген шексіз сүйіспеншілікті қалыптастырады. Қазақ халқының бай, қызықты және мазмұнды тарихы бар, оның беттері Орталық Азия халықтарының тарихымен тығыз байланысты. Өкінішке орай, қатаң отарлық әкімшілік жүйенің үстемдігі жағдайында Түркістан өлкесі халықтарының тарихи санасы деградация мен деформацияға ұшырады. Қазақ халқының тарихы мен этнографиясының сан қырлы аспектілеріне қатысты бұрын зерттелмеген жазба және сирек дереккөздерді сараптап, жүйелеуге арналған

ғылыми зерттеулердің мүмкіндіктері патшалық отаршылдық идеологиялық жүйенің үстемдігі салдарынан негізінен шектеліп, тарылып қалды.

Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі кезеңінде Орталық Азия халықтарының ұлттық-рухани өзіндік сана-сезімінің өсуі мен жаңғыруымен, өткеннің нақты тарихи бейнесін қалпына келтірумен, қазақ халқының ұлттық-рухани құндылықтары, Қазақстанның тарихы мен этнографиясы жаңа реңк, жаңа бағаға ие болды. Қазақ халқының тарихы мен этнографиясының бұрын ұмыт болған сан қырлы аспектілерін, атап айтқанда, шаруашылық өмір салтын, тұрмысы мен мәдениетін, ұлттық мінез-құлқын, мораль мен әдет-ғұрыпты, рухани мәдениеттің жеке элементтерін зерттеудің мүмкіндіктері кеңейді.

Қазіргі Қазақстан территориясы патшалық Ресей империясының құрамына кіргенге дейінгі және одан кейінгі орыс азаматтық және әскери шенеуніктерінің, Ресей бас штабының офицерлерінің көптеген очерктері, баяндамалары, есептері жариялана бастады. Өз зерттеулерінде олар патша отарлаушылары жүзеге асырған империялық саясаттың экспрессорлары мен қорғаушылары ретінде әрекет етті, осыған байланысты олардың жарияланымдарында өткеннің нақты тарихи оқиғалары мен процестерін дәл және шынайы көрсетпейтін тенденциялық, үстірт және субъективті пайымдаулар жиі кездеседі. Сонымен қатар, патша отаршылдығы мен әскери аппараты өкілдерінің көптеген тұжырымдары мен қорытындылары қазақ халқы үшін айтарлықтай қорлайтын сипатқа ие. Патша отаршылдық әкімшілігінің бұл өкілдері қазақ халқының тарихы мен этнографиясының көп қырлы аспектілерін әдейі бұрмалап, патшалық үшін өткеннің нақты тарихи панорамасын басқа қарама-қарсы қырынан ұсынды. Бір қызығы, олардың қазақ халқының күнделікті өміріне, тұрмысы мен мәдениетіне қатысты барлық дәлелдері, тұжырымдары мен қорытындылары бірдей және ұқсас. Бұл, менің ойымша, отаршылдық әкімшіліктің көптеген өкілдері қазақ халқының терең тарихи-мәдени тамыры мен өткенін білмегендіктен, көшпелі өркениеттің этникалық және мәдени ерекшелігі мен байлығын ашып, көрсете алмағанын білдіреді.

Мәселен, шовинистік тенденциялық бағыттың жалынды жақтаушысы және идеологы, патша отаршыл әкімшілігінің әскери шенеунігі Г.Гинс Жетісу өлкесінің қазақтары туралы жазбаларында империялық өршілдікпен былай деп мәлімдейді: «Жапай жартылай жабайы, сәбидей аңғал халық, айла-амалсыз емес, бірақ опасыз емес, жиі қатыгез, бірақ тұтастай алғанда, тек дөрекі, ақырында, заңға бағынатын және билікті құрметтейтін, қыңыр және еркіндікті сүйетін болса да, қырғыздар өздеріне ие бола алады, сонымен қатар кері сезімдерді оята алады. Олардың дамымағандығы, талғамы мен сезімінің дөрекілігі, сайып келгенде, тіпті сыртқы келбеті кейде жағымсыз әсер қалдырады, ал орыс шаруа иммигранттары қарапайым кедей қырғыздармен бетпе-бет келгенде оның құқығын да, адам болмысын да мойындағысы келмейді [1, 1 б.].

Біздің ойымызша, Г.Гинстің бағалары мүлде әділ, дұрыс емес және қазақ халқының өмірлік мүдделеріне, мұқтаждықтары мен ұмтылыстарына сәйкес

келмейді, шын мәнінде автор өткеннің шынайы тарихи бейнесін әдейі бұрмалайды, еркіндікті сүйетін қазақ халқының қорықпайтын патриоттық бейнесін қарама-қарсы қырынан ұсынады. Менің ойымша, осы біржақты дәйексөздердің авторы патшалықтың отаршылдық саясатын жүзеге асырудың идеялық шабыттандырушысы ретінде әрекет етеді. Автор Жетісу қазақтарының өмір салтын, тұрмысын, мәдениетін, мінезі мен физикалық келбетін субъективті түрде көрсетеді. Көшпелі өмір салты жағдайында көшпенділер әрқашан сыртқы келбетін тиісті деңгейде сақтай алмайтыны белгілі, бірақ бұл оның рухани қайыршы және кедей екенін білдірмейді. Рухани мықты адам, кез-келген жағдайда рухани бай болып қалады. Оның үстіне, менің ойымша, автор саяси-империялық артықшылықтардың арқасында қазақтарды орыс қоныстанушыларына қасақана қарсы қойып, олардың арасында ұлттық алауыздық пен араздықты қоздыруға тырысады. Бейбітшілік сүйгіш, қонақжай қазақ халқы әлеуметтік-экономикалық қиыншылықтарға қарамастан орыс қоныстанушыларына бауырластық көмек қолын созды, қоныс аударушылардың ұрпақтары ұлы да қуатты қазақ халқының бұл жылы лебізін қандай жағдайда да ұмытқан жоқ. Қазақтар мен орыс қоныстанушылары арасындағы этникалық және мәдени өзара қарым-қатынастың арқасында ғасырлар бойы мызғымас достық орнады. Сондықтан біз бұл автордың субъективті пайымдауларын ешбір жағдайда ғылыми шындық ретінде қабылдай алмаймыз.

Сол басылымда автор қазақ әйелдерінің еңбек қызметін отаршылдық тұрғыдан жеткіліксіз сипаттаған. Автор, біздің ойымызша, біржақты, менмендікпен жазады: «Жаңбыр аздап жауды. Жалқау қырғыздар киіз үйде бос отырды, әлсін-әлсін енжар көрші-қоландар бізге қарап қояды. Киіз үйлердің айналасында тек әйелдер ғана әбігерге түсіп жүр. Олар нағыз құлдар. Егер тараншылар арасында әйел жарты адам болып есептелсе, қырғыздарда ол мүлде адам емес, хайуан болуы мүмкін» [2, 3 б.].

Автор патша әкімшілігінің отаршыл билігінің мүддесін қорғаушы ретінде қазақ әйелінің көшпелі қоғамның дәстүрлі күнделікті өміріндегі орнын үстірт сипаттайды деп ойлаймыз. Қазақ әйелдері салыстырмалы еркіндікке ие болды және оқшау өмір салтын ұстанбады. Қазақ әйелдері құл мен күң емес, тең құқықтар мен артықшылықтарға ие болды.

Автор сол мақаласында субъективтік тұрғыдан былай деп атап көрсетеді: «Орыс шаруалары қырғыздардан мәдениеті жағынан айтарлықтай жоғары және оларға жиі менсінбей қарайды. Бұл менсінбеушілік кейде қырғыздар арасында адам болмысын мүлдем жоққа шығаруға дейін жетеді. Осы негізде адамгершілікке жатпайтын қатыгездік жағдайларымен шаруалар қырғыздарды аяусыз өлтіреді және өкінбейді. Бақшада жұмыс істеп жүрген адам бір қырғыздың шарбақ арқылы алма ағашына қарай қол созып бара жатқанын көріп, мылтығын алып қырғызды тікелей өлтіреді. Не болғандығын білуге көршілер жүгіріп келеді. Бірақ ол итті өлтіргендей, өлген адамды орнынан көтеруге де талпынбайды» [3, 23 б.].

Жоғарыда айтылғандардан автор орыс қоныс аударушыларының Түркістан өлкесінің жергілікті байырғы тұрғындарымен күнделікті өмірі мен

ғасырлық дәстүрлі байланыстарын әдейі бұрмалаған деген қорытынды шығады. Екі этностың арасында белгілі бір қайшылықтар болуы мүмкін, бірақ біздің ойымызша, қарсыласу жағдайлары кең ауқымда болған жоқ. Мақала авторы қазақтардың мәдени жағынан орыс қоныстанушыларынан айтарлықтай төмен екенін үзілді-кесілді баяндайды. Қазақтар басқа түркі халықтары сияқты мәдениеті жоғары дамыған, бұл халық әлемдік қауымдастықта өзінің лайықты орнын ала алады.

Қазақ халқы этнографиясының көп қырлы аспектілеріне қатысты осындай бұрмаланған фактілер мен мәліметтер, өкінішке орай, осы зерттеушінің еңбегінің әрбір бетінде кездеседі, бұл түсінікті, өйткені ол патша әкімшілігінің империялық саясатының жақтаушысы және ізбасары болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Г.Гинс. В киргизских аулах. //Туркестанский сборник Том 555. Ташкент, 1915. 1 б.
2. Сол жерде. 2 б.
3. Сол жерде. 23 б.

ОӘЖ 347.2023

**ДАУЛАРДЫ ШЕШУДІҢ БАЛАМА ӘДІСТЕРІ: МЕДИАЦИЯ ЖӘНЕ АРБИТРАЖ
МҮМКІНДІКТЕРІН ҚАРАСТЫРУ**

Каналқұл Б.О., Халмурат О.Д., Жұматаев Е.А.
Ғылыми жетекшісі з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Альтернативные методы разрешения споров, такие как медиация и арбитраж, становятся все более популярными, предоставляя сторонам спора эффективные и быстрые способы разрешения разногласий, минуя традиционный судебный процесс. Давайте рассмотрим, как эти методы работают и в чем их преимущества.

Summary: Alternative dispute resolution methods, such as mediation and arbitration, are becoming increasingly popular, providing the parties to the dispute with effective and fast ways to resolve disputes, bypassing the traditional judicial process. Let's look at how these methods work and what are their advantages.

Медиация-бұл дауды шешу процесі бейтарап аралық медиатор деп аталатын тұлға тараптарға келіссөздер жүргізуге және иссалы шешім табуға көмектеседі. Медиацияда медиатор шешім шығармайды, бірақ делдал ретінде қызмет етеді, тараптарға өздерінің мүдделерін, қажеттіліктері мен алаңдаушылықтарын талқылауға көмектеседі, содан кейін екі тарапты да қанағаттандыратын келісім жасайды.

Медиацияның артықшылықтары [1]:

Қарым-қатынасты сақтау: медиация тараптар арасындағы қатынастардың сақталуына ықпал етеді, өйткені олар өздерінің мүдделерін ескере отырып, келісімді өздері жасайды.

Жылдамдық пен үнемдеу: медиация процесі әдетте сот процесіне қарағанда әлдеқайда аз уақыт пен ақшаны алады.

Құпиялылық: медиация процесі құпия болып табылады және медиация барысында ашылған ақпаратты әдетте сот процедураларында пайдалану мүмкін емес.

Тараптарды бақылау: тараптар процесті бақылауды сақтайды және олардың қажеттіліктеріне сәйкес шешімдер қабылдай алады.

Төрелік-бұл аралық төреші (немесе төрелік сот) төрелік шешім деп аталатын шешім шығаратын дауды шешу процесі. Бұл шешім міндетті түрде орындалады және сот шешімінің аналогы бола алады. Төрелікте тараптар өз дәлелдері мен дәлелдерін төрешінің алдына ұсынады, содан кейін ол шешім шығарады.

Арбитраждың артықшылықтары:

Жылдамдық пен үнемдеу: арбитраждық процедуралар әдетте тезірек жүреді және сотқа қарағанда арзанырақ.

Сараптамалық шешім: төрешілер дау бойынша сараптамаға және мамандандырылған білімге ие, бұл ақпараттандырылған шешім шығаруға ықпал етеді [2].

Құпиялылық: медиация сияқты, төрелік сотқа қарағанда жеке болуы мүмкін.

Жаһандану: төрелік шешімдер халықаралық дауларда оңай қолданылуы мүмкін, өйткені төрелік географиялық шектеулермен байланысты емес [3].

Медиацияның да, арбитраждың да шектеулері бар екенін және даулардың барлық түрлеріне әрқашан сәйкес келмейтінін түсіну маңызды. Шешу әдісін таңдау даудың сипатына, тараптардың мүдделеріне және басқа жағдайларға байланысты. Сондай-ақ, процестің әділдігі мен заңдылығын қамтамасыз ету үшін медиация немесе арбитраж процесі қолданыстағы заңдар мен нормаларға сәйкес жүргізілетініне көз жеткізу маңызды.

Медиация және арбитраж - бұл дауларды шешудің екі маңызды әдісі, олар дау тараптарына ұзақ және қымбат сот процестерін айналып өтіп, келіспеушіліктерді шешудің икемді және жылдам тәсілдерін ұсынады. Осы әдістердің әрқайсысының мүмкіндіктері мен артықшылықтарын қарастырыңыз:

Медиация-бұл процесс бейтарап аралық медиатор деп аталатын тұлға дау тараптарына келісімге келуге көмектеседі. Медиацияның кейбір мүмкіндіктері мен артықшылықтары [4]:

Ынтымақтастық тәсілі: медиатор тараптарға өзара әрекеттесуге, олардың мүдделері мен қажеттіліктерін талқылауға және екі тарапты қанағаттандыратын шешімдерді іздеуге көмектеседі. Бұл процесс әдетте қарым-қатынасты жақсартуға және қарым-қатынасты қалпына келтіруге ықпал етеді.

Тараптардың бақылауы: тараптардың өздері келісім жасайды және олар өз мүдделеріне сәйкес шешімдер қабылдай алады. Медиатор ұсыныстар береді, бірақ шешімді таңдамайды.

Құпиялылық: медиация процесі көбінесе құпия болып табылады, яғни медиация барысында ашылған ақпаратты сот процедураларында пайдалану мүмкін емес.

Уақыт пен ресурстарды үнемдеу: медиация әдетте сот ісін жүргізуге қарағанда аз уақыт пен ақшаны алады [5].

Төрелік-бұл төреші немесе төрелік сот деп аталатын аралық тарап дәлелдемелерді қарастыратын және төрелік шешім шығаратын дауды шешу процесі. Міне, арбитраждың кейбір мүмкіндіктері мен артықшылықтары:

Сараптамалық шешім: төрешілер көбінесе дау бойынша мамандандырылған білім мен тәжірибеге ие, бұл ақпараттандырылған шешім шығаруға ықпал етеді.

Шешімді қолдану: төрелік шешім сот шешіміне ұқсас орындалуы керек. Бұл тараптар төрешінің шешімін ұстануға міндетті дегенді білдіреді.

Жаһандану: төрелік шешімдер халықаралық дауларда оңай қолданылуы мүмкін, өйткені төрелік географиялық шектеулермен байланысты емес.

Құпиялылық: медиация сияқты, төрелік рәсімдер сезімтал ақпаратты қорғауға ықпал ететін құпия болуы мүмкін.

Медиация мен төрелік арасындағы таңдау даудың сипатына, тараптардың мүдделеріне және контекстке байланысты екенін ескеру маңызды. Медиация әдетте қарым-қатынасты сақтау және өзара қолайлы шешім табу маңызды даулар үшін қолайлы. Арбитраж, керісінше, ресми және міндетті шешім қабылдау қажет дауларда жиі қолданылады.

Нәтижесінде, екі әдіс те тараптарға соттан тыс дауларды шешудің қуатты құралдарын ұсынады және әділ және ұзақ мерзімді шешімге қол жеткізудің тиімді әдістері бола алады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (жалпы бөлім) (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Арутюнян, Армен Александрович Медиация в уголовном процессе / Арутюнян Армен Александрович. - М.: Инфотропик Медиа, 2015. - 309 с.
3. Гэри, Фридман Вызов конфликту. Понимающий подход в медиации / Фридман Гэри. - М.: Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования (МЦУПК), 2014. - 516 с.
4. Дэвид, Ричбелл Медиация в строительном и девелоперском бизнесе / Ричбелл Дэвид. - М.: Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования (МЦУПК), 2016. - 221 с.
5. Загайнова, С.К. Комментарий к Федеральному закону "Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедура медиации)" / С.К. Загайнова. - М.: Инфотропик Медиа, 2014. - 494 с.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТАМОЖЕННОЙ СТОИМОСТИ ИМПОРТИРУЕМЫХ ТОВАРОВ

Караматулла Ә.Е., Величко К.Л., Сейдуллаева М.Р.

Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Тленшин Т.Б.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Ғылыми мақалада тауарларды әкелу кезінде кедендік құн анықтау саласындағы заманауи міндеттер мен перспективалар көрсетілген. Зерттеу жұмысында валюта бағамының ауытқуы, көлік шығындарының рөлі, жекелеген өнімдерге арналған шығындардың ерекшелігі сияқты бірқатар негізгі мәселелерге назар аударылады.

Summary: The scientific article highlights the current challenges and prospects in the field of determining the customs value when importing goods. The study focuses on a number of key issues, such as currency fluctuations, the role of transport costs, and the specifics of the cost for individual goods.

В условиях глобализации и интенсивного международного обмена определение таможенной стоимости импортируемых товаров становится ключевым аспектом таможенной деятельности. Процесс определения стоимости товаров на границе страны имеет прямое воздействие на налоговые обязательства, внешнеторговые отношения и конкурентоспособность предприятий. В данной статье рассмотрим несколько актуальных вопросов, связанных с определением таможенной стоимости.

1. Валютные колебания и таможенная стоимость:

Современная мировая экономика подвержена постоянным изменениям валютных курсов, которые оказывают существенное воздействие на различные аспекты внешнеэкономической деятельности. Одной из ключевых сфер, подверженных воздействию валютных колебаний, является определение таможенной стоимости импортируемых товаров. Ниже рассмотрены основные аспекты этого вопроса [1].

1. Проблемы конвертации в национальную валюту:

Изменения валютных курсов могут сделать сложным прямое сопоставление стоимости товаров в иностранной валюте с национальной. Это создает трудности при определении таможенной стоимости, особенно если контракты заключены в другой валюте, отличной от той, которая используется в стране назначения.

2. Влияние на таможенные пошлины и налоги:

Неоправданные колебания валютных курсов могут привести к недооценке или переоценке таможенной стоимости товаров. Это, в свою очередь, может повлиять на размеры таможенных пошлин и налогов, которые обязан уплатить импортер. Вопросы корректного учета этих колебаний становятся актуальными для избежания несправедливых налоговых обязательств.

3. Необходимость стабильности и прозрачности:

Одним из важных аспектов решения этого вопроса является обеспечение стабильности и прозрачности валютных операций. Контракты могут включать механизмы, предотвращающие резкие изменения стоимости товаров из-за валютных колебаний.

4. Использование финансовых инструментов:

Для смягчения воздействия валютных колебаний импортеры могут использовать финансовые инструменты, такие как валютные опционы или форвардные контракты. Эти инструменты могут помочь зафиксировать стоимость товаров на определенном уровне и предотвратить возможные финансовые потери.

5. Роль международных стандартов:

Разработка и соблюдение международных стандартов в области таможенной стоимости и учета валютных колебаний являются ключевыми для обеспечения согласованности и справедливости в таможенных процедурах.

В условиях динамичного мирового рынка вопросы валютных колебаний и их влияние на таможенную стоимость требуют постоянного внимания и поиска сбалансированных решений. Стабильность, прозрачность и применение современных финансовых инструментов становятся ключевыми факторами в эффективном управлении этими вызовами в области внешней торговли [2].

2. Роль транспортных расходов:

Транспортные расходы представляют собой существенный фактор, влияющий на итоговую стоимость импортируемых товаров. Эффективное определение таможенной стоимости требует внимательного рассмотрения роли транспортных расходов и их включения в общий таможенный калькулятор. В следующем разделе обсудим ключевые аспекты этого вопроса.

1. Виды транспортных расходов:

Транспортные расходы могут включать в себя различные компоненты, такие как стоимость фрахта, страхование груза, затраты на упаковку и манипуляции грузом. Каждый из этих элементов имеет свое воздействие на итоговую таможенную стоимость и требует четкого определения.

2. Принципы включения в таможенную стоимость:

Определение, какие транспортные расходы следует включить в таможенную стоимость, часто регулируется международными стандартами, такими как Соглашение Всемирной таможенной организации (ВТО) о оценке таможенной стоимости товаров. Согласование этих принципов важно для обеспечения справедливости и консистентности в таможенной практике различных стран.

3. Прозрачность и документирование:

Прозрачность в определении транспортных расходов предполагает наличие четкой системы документирования всех затрат, связанных с транспортировкой товаров. Это включает в себя контракты с перевозчиками, счета за фрахт, страховые полисы и другие соответствующие документы.

4. Сложности при многозвенных поставках:

В случае многозвенных поставок, когда товар проходит через несколько стран или территорий, определение транспортных расходов может стать более сложным. Необходимо учитывать различные таможенные режимы и законы различных юрисдикций [3].

5. Потребность в стандартизации:

Стандартизация процесса учета транспортных расходов содействует предсказуемости и снижению рисков для участников внешнеэкономической деятельности. Разработка общепринятых стандартов способствует более эффективной международной торговле.

Роль транспортных расходов в определении таможенной стоимости является значительной и требует системного подхода и согласованности в международных таможенных практиках. Эффективная стандартизация, прозрачность и четкое документирование играют ключевую роль в обеспечении справедливости и эффективности таможенных процедур.

3. Специфика таможенной стоимости для отдельных товаров:

Некоторые категории товаров представляют особые вызовы при определении таможенной стоимости, требуя дифференцированного подхода и разработки четких критериев. Ниже рассмотрены ключевые аспекты специфики таможенной стоимости для отдельных товаров и возможные пути их решения.

1. Интеллектуальная собственность:

Товары, связанные с интеллектуальной собственностью, такие как программное обеспечение, патенты или авторские права, представляют сложности в определении их реальной стоимости. Это вызвано отсутствием физической формы и четких рыночных стандартов. Решение включает в себя разработку адаптированных методов оценки, учитывающих уникальные характеристики интеллектуальной собственности.

2. Товары с изменчивой стоимостью:

Некоторые товары, такие как сырьевые материалы с подверженной колебаниям стоимостью, могут создавать проблемы при определении таможенной стоимости из-за непостоянства цен на рынке. В этом случае, методы оценки должны учитывать динамику рыночных цен и предусматривать механизмы коррекции в случае изменения стоимости [4].

3. Товары с высокой степенью переработки:

Товары, проходящие сложные процессы переработки, могут создавать трудности в определении таможенной стоимости из-за вклада труда и затрат на производство. Эффективные методы оценки должны учитывать добавленную стоимость, внесенную трудом и технологическими процессами.

4. Неоднородные товары:

Категории товаров, включающие в себя разнообразные компоненты или материалы, требуют особого внимания при определении таможенной стоимости каждого элемента. Это предполагает использование систем разграничения стоимости для каждой составляющей.

5. Необходимость четких критериев:

Разработка четких и обоснованных критериев для оценки стоимости этих категорий товаров становится неотъемлемой частью таможенной практики. Это включает в себя взаимодействие с индустрией, разработку стандартов и участие в международных дискуссиях.

Специфика таможенной стоимости для отдельных товаров требует постоянного развития и уточнения методов оценки. Четкие критерии, согласованные с индустрией, обеспечивают справедливость и прозрачность в таможенных процедурах, способствуя эффективной внешней торговле.

Актуальные вопросы определения таможенной стоимости импортируемых товаров требуют комплексного подхода и внимания к деталям. Решение этих вопросов имеет важное значение для устойчивого функционирования внешнеэкономической деятельности и поддержания баланса интересов между государствами. Открытый диалог, стандартизация процессов и внедрение современных технологий являются ключевыми шагами в обеспечении прозрачности и эффективности системы таможенного регулирования.

Список использованной литературы:

1. Матвеева, Т. А. Таможенное право : учебное пособие для вузов / Т. А. Матвеева. — 2-е изд., доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2021. — 224 с.
2. Таможенное право: учебник / В. В. Таболин, Д. И. Аминов, К. В. Васильева [и др.] ; под ред. Л. Л. Грищенко. — Москва : КноРус, 2020. — 321 с.
3. Таможенное право : учебник / отв. ред. О. Ю. Бакаева. 3-е изд., перераб. и доп. — Москва : Норма : ИНФРА-М, 2020. - 592 с.
4. Таможенное право: Практикум / О.Ю. Бакаева, Ю.М. Литвинова, Г.В. Матвиенко, И.А. Цидилина; Отв. ред. О.Ю. Бакаева. - М.: Норма: НИЦ ИНФРА-М, 2014. - 160 с.

ОӘЖ: 340

АТА ЗАҢЫМЫЗДЫҢ БАСТАУЫ – ЖЕТІ ЖАРҒЫ

Кәрімов Б.Б., Асан Д.Қ., Қуанышұлы Н.
Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Құлшарова Х.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой научной статье исследован историко-правовой памятник правосудия Казахского ханства «Жеты Жаргы», а также правовые источники Касым хана и Есим хана. В статье рассматриваются функции суда биев и их роль по осуществлению правосудия в кочевом обществе, а также правовые нормы казахского обычного права, регулировавшие правовые отношения в казахском ханстве в феодально-патриархальном периоде. Обосновывается политико-правовая роль законов и правовых уложений казахских ханов Касым хана и Есим хана и уложение Тауке хана.

Summary: This scientific article examines the historical and legal monument of justice of the Kazakh Khanate «Zest Jargy», as well as the legal sources of Kasym Khan and Yesim Khan. The article examines the functions of the Biy court and their role in the administration of justice in a nomadic society, as well as the legal norms of Kazakh customary law that regulated legal relations in the Kazakh Khanate in the feudal patriarchal period. The article substantiates the political and

XVII ғасырдың соңғы ширегіндегі Қазақ хандығының ішкі саяси жағдайы мен сыртқы жағдайы ел аумағында кейбір құқықтық актілер мен құқықтық әдет-ғұрып нормаларын кодификациялау түріндегі жаңа құқықтық тетіктерді енгізуді талап етті. Алғашқы кодификация Тәуке ханның көзі тірісінде жүргізілді, ол Заң кодексі – «Жеті жарғы» деп аталды. Әзірленген құқықтық ережелер жинағы XVII ғасырдағы беделді қазақ билерінің қатысуымен қабылданды.

«Жеті жарғы» – бір заңға біріктірілген құқықтық нормалардың жиынтығы немесе оны дала құқығы деп атайды. Ол қазақ қоғамының, бүкіл этностың тағдыры қыл үстінде тұрған XVII ғасырдың аяғында қазақ халқының тарихындағы бетбұрыс кезеңдердің бірінде құрастырылып, қолданысқа енгізілді.

XVII ғасырдың соңғы ширегінде артта қалған және бытыраңқы, ішкі қайшылықтар мен жанжалдарға ұшыраған қазақ қоғамына жоңғар әскерінің жақсы қаруланған отрядтары шығыстан, оңтүстік-шығыстан, солтүстік-шығыстан шабуыл жасады. Олар Қазақстанның кең байтақ дала аймақтарына жаңа шабуылдар жасау қаупін төндіре отырып, Қазақ хандығының жерлеріне ене бастады. Қазақ ауылдары қоныстанған жерлерін жаппай тастап, Сырдария облысының аудандарына, батысқа қарай Кіші жүз жерлеріне қоныс аударды. Жоңғар әскерінің шапқыншылығы кезінде қазақтар негізінен азып-тозып, адам сенгісіз қиыншылықтарды бастан өткерді. Сөйтіп, ішкі қиындықтарға жоңғарлардан ауыр жеңіліс қосылды. Бұл жағдайда Тәуке хан қазақтардың алғашқы конституциясы «Жеті жарғы» дала заңын қабылданды.

Жоғарыда келтірілген тарихи деректер «Жеті жарғы» Қазақ хандығының ең жоғарғы мемлекеттік құқықтық актісі деген пікірімізді растайды. Тәуке хан тұсында «Жеті жарғыны» құру мемлекетті ұзақ жылдарға созылған ішкі дағдарыстан шығарудың бір жолы ретінде қарастырылды. Бұл заңдық кодекс Қазақ хандығының ішкі қарым-қатынастары мен сыртқы дипломатиялық мәселелеріне қатысты аса күрделі мәселелерді реттеді.

Тарихи-құқықтық және мұрағаттық құжаттарда айтылғандай, билер дала құқығының жаршысы деп аталды. Сондай атақты билердің бірі Төле би Әлібекұлы. Бұл көрнекті саясаткердің рөлі өте зор, өйткені оның жоңғар әскерлерінің қазақ даласына шапқыншылығының ең қиын кезеңінде қазақ ұлтының өзін сақтап қалуға сіңірген еңбегі зор. «Көрегендігі мен стратегиясы, сөзінің де, ісінің даналығы Төле биді қай кезде де ерекшелендірді, оның жеке басы туралы тіпті ең бітіспес жаулары да құрметпен сөйледі» [1].

Төле би Әлібекұлы көзі тірісінде-ақ Ұлы би аталып, қазақ қоғамының санасында тарихтың қиын-қыстау кезеңдерінде жауға қарсы бітіспес күрес жүргізу қажеттілігін оятып, қазақтарды сөзімен де, ісімен де елең еткізетін істерге жетеледі, ұлтымыздың болмысын сақтауда шешуші рөл атқарды. Қазақ елінің барша ұрпақтары үшін оның өмірі – дала данышпанының арманы

мәңгілік қастерлеген Отаны – Тәуелсіз Қазақстанға деген шынайы патриоттық сезім мен сүйіспеншілікті қалыптастырудың қайнар көзі.

«Жеті жарғы» заңдары ауызша афоризмдерге, мақал-мәтелдерге, қанатты сөздерге, қара сөздерге негізделген. Мазмұны бойынша оны үш бөлімге бөлуге болады. Бірінші бөлімі XVI ғасырда қолданылған қазақтың ежелгі дәстүрлі заңдарын қамтитын «Қасым ханның қасқа жолы» деп аталатын Қасым хан заңдарына негізделген. Екінші бөлім Есім ханның заңына негізделген, ол «Есім ханның ескі жолы» деп аталады, оған Тәуке ханның саясаты мен дәуіріне сәйкес өзгерістер енгізілген. Үшінші бөлімге жаңа дәуірдің қажеттілігінен туындаған жаңа ережелер кірді.

Бір қарағанда, «Жеті жарғыға» енген нормалар көптеген зерттеушілерге қатып қалған формация ретінде ұсынылды, бірақ егжей-тегжейлі зерттегенде белгілі бір түрлену динамикасын көруге болады. Сот практикасының нормаларын кодификациялаудың алғашқы әрекеттері және сол арқылы оларға әдеттегідей құқықтық нормативтер мәртебесін беру Қасым ханға (XVI ғасырдың бірінші ширегі) тән. Оның тұсында қазақ елінің қалыптасу процесі жалғасты. Қасым хан – Қазақ хандығының негізін салушылардың бірі Жәнібек ханның ұлы [2].

Қасым ханның басшылығымен сот ісінің қыр-сырын түсінген беделді билердің, ақсақалдардың қатысуымен Дала құқығының үздік білгірлері бұрынғы жетістіктерін жаңартып, жүйелеп, заңның жаңа жинағын жасады. «Қасым ханның қасқа жолы» әдет-ғұрып түріндегі 5 құқықтық бөлімнен тұрды және бізге белгілі ережелерді қамтыды:

- Рулар арасындағы жер талаптары саласындағы даулы қатынастар;
- Барымта түріндегі бөтеннің мүлкін ұрлау – мал ұрлығы сияқты түрлерін қамтитын қылмыстар мен құқық бұзушылықтар; абайсызда кісі өлтіру; тонау және әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық;
- Әскери қызмет, яғни қаруды ұстай алатын барлық лайықты ер адамдардың қарулы қақтығыстарға қатысуы;
- Халықаралық этикет және елшілік құқықтық қатынастарды сақтау және халықаралық құқықты білу;
- Қазақ әдет-ғұрып құқығындағы және қазақтардың көшпелі қоғамында қолданылатын құқықтық нормалар мен әдет-ғұрыптарды білу [3].

Қасым хан билігі кезінде өзінің сыртқы саяси ұстанымдарын айтарлықтай нығайта алды. Ол зиялы да көреген саясаткер ретінде ішкі тәртіпті нығайтпай, мықты мемлекеттік құрылымның болуы мүмкін емес екенін түсінді. Оның үстіне жақын көршілердің үздіксіз шапқыншылықтары Қасым ханның сыртқы саяси бағытына қатысты барлық ұстанымдарды күшейтуді талап етті.

Есім хан «Есім ханның ескі жолы» деген заң шығарды. Заң бес бөлімнен тұрды. Көрші елдермен сыртқы байланыстардың шиеленісуіне байланысты әскери қызмет туралы үшінші бөлім ерекше күшейтілді. Сонымен қатар, заңда қан үшін қан, кек алу, құн үшін төлеу, құл сату, әменгершілік, көп әйел алу, зекет жинау, исламды қорғау сияқты толықтырулар енгізілді.

Есім хан заңында мүліктік, негізінен малға берілетін мұрагерлік құқықтар туралы анық айтылған. Ең көп үлес туған ұлдарға, одан кейін туған қыздар мен баласыз әйелдерге, өгей ұлдарға, одан кейін құлдар мен күндерге беріледі. Есім ханның заңында қалың мал төлеудің бес түрі қарастырылған:

- «Үлкен қанжыға» – жүз қой, қырық ірі қара – байлар мен билердің қыздарына берілетін қалың;

- «Орташа қанжыға» – жүз қой, жиырма бас ірі қара – тұрмысы орташа жанұядағы қыздың қалыңы;

- «Қарапайым қанжыға» – қырық қой, жеті бас ірі қара. Бұл бай мен билердің кедейлердің қыздарын кіші әйелдікке алғандағы құны;

- «Дөңгелек қалың» – он екі ірі қара – әйелі өлген ер адамның кедей-кепшіктердің қыздарын айттырғанда төлейтін қалыңы;

- «Келісім бойынша қанжыға» - кедейлер арасындағы қалың мал [4].

«Жета Жарғы» заңдары жекелеген қылмыстар үшін жауапкершілікті күшейтті. Осылайша, барлық 34 тармақтың 10 тармағында қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін өлім жазасы қарастырылған. Сонымен қатар, құқық бұзушылық жасаған жағдайда айыппұл төлеу немесе құн төлеу арқылы бостандығын қалпына келтіру мәселелері де жазылған. 7 жағдайда түрлі қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін өтемақы өндіріліп, құн төленген. Басқа жағдайларда «Жеті Жарғының» құқықтық нормаларына сай әртүрлі әкімшілік-құқықтық жазалар белгіленген.

Осылайша, біз Алексей Ираклиевич Левшиннің «Жеті жарғы» нормаларын қазақ билерінің өздерінен және жеке бақылаулар негізінде зерттеген еңбегінен үзінді құжатының құқықтық нормалары мен ережелерінің бір нұсқасын ұсындық. Левшин А.И. Тәуке хан заңдары қабылданғаннан кейін жүз жылдан астам уақыт өткен соң өз жазбаларын жариялады және өз бақылауларында бізге Тәуке ханның «Жеті жарғы» ережесінде баяндалған қазақ қоғамының ескі «әдеттік-құқықтық» ең танымал нормаларын дәл жеткізді [5].

Ғылыми зерттеудің өзекті мәселелерінің бірі – билер институты, оның міндеттеріне бүкіл қазақ қоғамындағы даулы қатынастарды реттеу кіреді. Билер институты қақтығыстардың ең маңызды реттеушісі болды және дәстүрлі қазақ қоғамында шешуші орынды иеленді. Билер «Қара сүйек» - қарапайым халықтан шыққан, олар Шыңғыс хан ұрпақтарына кірмейді.

Тәуке хан билер кеңесін мемлекеттік орган ретінде шақырудың белгілі бір орны мен уақытын белгілей отырып, Хан Кеңесі жанындағы би кеңестерінің қызметін ретке келтірді. Билер Кеңесі Түркістан қаласында, Тәуке Хан ордасында және Сырдария облысының Ангрен қаласы маңында жиналды. Хан кеңесіне барлық қатысушылар толық жауынгерлік құраммен келді, ал егер «кеңеске тиісті әскери қарусыз біреу келсе, оның орнын басқа батыр немесе осы кеңестің қатысушысы алады» делінді [6].

Билер кеңесі келесі хан кеңесіне дейін ешкім күшін жоймайтын құқықтық сипаттағы мемлекеттік шешімдерді бекітті. Бұл Ережелер, әдетте, тез есте сақтауға және ауызша насихаттауға ыңғайлы болу үшін қысқаша, ықшамдалған

түрде тұжырымдалған. Оларды ақындар, жыраулар мен ақсақалдар қанатты сөз, жыр түрінде ауыл-аймақты аралап айтып жүрді. Билер кеңесінің кеңесші қызметі де болды, хан оның пікірін сұрап, кейбір мәселелерді алдын ала қарауына берді.

Зерттеу нәтижесінде «Жеті жарғының» елеулі бөлігін көшпелі өмірдің проблемалары құраған деген қорытындыға келуге болады, олар әр рудың көшпелі және жайылымдық жерлері, егіншілік жерлері мен су қоймалары туралы мәселелер. «Жер – ана, мал – бала» дегендей, дүниеде жерден артық байлық бар ма?! Тәуке хан қоныс аударатын жерлерді белгілеп, әр рудың таңбасы мен елтаңбасын белгіледі. «Жеті жарғы» кодексінде бекітілген қазақтардың әдет-ғұрып нормаларында «жесірлер туралы», «руаралық қақтығыстар», «күн институты», «мүлік дауы», «барымта», «салық салу», «кінә-жаза» және басқа нормалар бар. Кодексте қоғамдық өмірге, халық бірлігіне, оны нығайтуға ерекше мән берілген.

Өзінің мәні бойынша «Жеті жарғы» феодалдардың заңға енгізілген ерік - жігерін білдірді, оның мазмұны осы таптың материалдық өмір сүру жағдайларымен анықталды. Бұл «таптық құқық», артықшылық құқығы болды және қоғам мүшелерінің бір қылмыс үшін тең емес жауапкершілікке тартылатындығын ашық түрде бекітті [7].

Ежелгі әдет-ғұрып құқығын бекітіп, феодалдық-тайпалық дворяндардың үстемдік рөлін нығайта отырып, «Жеті жарғы» белгілі «азаматтық қақтығыстарды әлсірету және феодалдық құқықтық тәртіпті нығайту мағынасын» көздеді. Әрине, «көп жағдайда «Жеті жарғы» нормалары үстем таптың экономикалық және саяси мүдделеріне қоғамдық қауіпті шабуылдардан қорғауды қамтамасыз етті» [8].

Осы факторларға қарамастан, «Жеті жарғының» қазақ халқы үшін маңызын төмен бағалау қиын. Ол өз заманының құжаты бола отырып, көшпелілер өркениеті жағдайында қоғамдық қатынастардың оңтайлы реттелуін қамтамасыз етіп, қазақ қоғамындағы қайшылықтар мен даулардың әділ шешілуіне ықпал етті. «Жеті жарғының» тарихи маңыздылығы мынада: бұл заң актісі қазақ қоғамының белгілі бір дәрежеде топтасуына, оның сыртқы шапқыншылыққа қарсы күресті ұйымдастыру үшін күш-жігерін біріктіруіне ықпал етті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.А. Выступление Президента Республики Казахстан на 350-летие Толеби в г. Тараз 2013 год, Казахстанская правда.
2. Абиль Е. История государства и права Казахстана. ТОО «Учебная книга», 2005.
3. Зиманов С.З. Древний мир права казахов. Том 3. 2008 г.
4. Уразбаева Г. Эволюция казахского обычного права обычного права кочевых народов.
5. Зиманов С.З. Древний мир права казахов. Том-2. 2006 г.
6. Вяткин М. Очерки по истории Казахской ССР. - М.: Госполитиздат. 1941. - С. 116-119.

7. Гродеков Н.И. Киргизы и кара-киргизы Сырдарьинской области. - Ташкент, 1889. - Т. 1. - С. 24-26.
8. Спасский Г. Киргиз-кайсаки Большой, Средней и Малой Орды / Сиб. Вести., 1820. - Т. IX. - С. 120-132.

ӘОЖ 347.23

МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ҚАҒИДАЛАРЫ

Көпжасар Б.С., Бөлеген А.С., Абдуакимов А.А.

Ғылыми жетекшісі: заң ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы Рахметова Г.Р.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются основные характерные черты государственного управления. В статье определяются как общие, так и специальные принципы государственного управления.

Summary: The article discusses the main characteristic features of public administration. The article defines both general and special principles of public administration.

Қоғам өмірінің әртүрлі салаларындағы басқару процестерінің мәні мен ерекшеліктерін білдіретін бастапқы ғылыми және құқықтық категориялар ретінде мемлекеттік басқару принциптерінің теориясы тек теориялық қана емес, сонымен қатар практикалық маңызды. Мемлекеттік басқару қағидаттарын қалыптастыру және сақтау мемлекеттік басқарудың бүкіл жүйесінің дұрыс жұмыс істеуінің, мемлекеттік аппараттың құрылымы мен қызметін реформалаудың, мемлекеттегі әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістердің қазіргі жағдайында мемлекет органдарының алдында тұрған басым міндеттерді табысты шешудің іргелі негізі болып табылады.

Мемлекеттік басқару принциптері объективті заңдылық бола отырып, адамдар өздерінің қызметі арқылы танылады және ұйымдық және құқықтық нысандардың көмегімен жүзеге асырылады. Басқару принциптерін құқықтық іске асыру қажет, өйткені құқық басқару саласындағы органдар мен адамдардың қарым-қатынасын бекітеді және анықтайды, құқық жалпымемлекеттік мүдделер тұрғысынан да, адамдардың көпшілігінің интеграцияланған мүдделері тұрғысынан да тиісті, рұқсат етілген мінез-құлық шегін белгілейді [1].

Басқару қағидаттарын құқықтық делдалдау оларды түсінудің біртұтастығын қамтамасыз етеді, жекелеген қағидаттарды субъективистік түсіндіруді және қолдануды болдырмайды, мемлекеттік аппарат қызметінде ұйымдасуға ықпал етеді, оның әртүрлі буындарының жұмысында қайталануына, иесізденуіне жол бермейді.

Мемлекеттік басқарудың негізгі белгілері:

- жалпы маңызды ұйымдастырушылық функцияларды орындау;
- атқарушылық-өкімдік сипатқа ие; с) уәкілетті субъектілердің билік өкілеттіктері мен қызметін пайдаланудың заңдылығына;
- әсер етудің үздіксіз сипаты;

- басқарушы субъектінің айрықша сипаты және т. б.

Осыған байланысты басқарудың негізгі мақсаттары: жүйені ретке келтіру; жүйенің құрылымын сақтау; жүйенің жұмыс істеуін қамтамасыз ету. Мемлекеттік және муниципалды басқару принциптері туралы айта отырып, әртүрлі заңгерлер әртүрлі принциптерді атайтынын атап өткен жөн.

Басқарудың мәнін (принциптерін) көрсететін негізгі принциптер, жалпы идеялар: жалпы принциптер: ұйымдастырушылық принциптер: демократизм; объективтілік; ғылыми; жеделдік пен үздіксіздік; жариялылық; тиімділік; салалық; сызықтық; аумақтық; функционалды; алқалық пен дара басшылықтың үйлесімі.

Басқару жүйесі-бұл бірлік пен дифференциациямен сипатталатын элементтер мен байланыстар: жалпы және жеке міндеттер, мақсаттар, принциптер; басқару органдары мен институттары; ішкі және жүйелік байланыстар; басқарудың материалдық және басқа шарттары [2].

Басқару жүйесі-басқару субъектісінің ұйымдастырылуы мен жұмыс істеуін – басқару жүйесін; басқару жүйесінің қоғамдық жүйемен – басқарылатын объектілермен өзара байланысының құрылымын; басқарылатын жүйенің құрылымын өзара байланыста құратын және мемлекеттік-басқарушылық әсерді тікелей қабылдайтын не олардың қалыптасуына қатысатын қоғамдық жүйенің компоненттерін немесе олардың жекелеген көріністерін қамтитын субъектілік-объектілік тәуелділіктер жүйесі.

Мемлекеттік басқару қағидаттарының айқындаушы рөлін мынадай негізгі ұстанымдарда білдіруге болады:

- қағидаттар басқару практикасы үшін ресми бағдар ретінде әрекет етеді, өйткені олар заңнамалық актілерде бекітілген және басқару қатынастарына қатысушылардың мінез-құлқын мемлекеттік құрылыстың, мемлекеттік аппаратты реформалаудың және мемлекеттік қызметті ұйымдастырудың басшылық идеяларына сәйкес бағыттайды;

- принциптер басқарушылық қатынастарды құқықтық реттеудің бастапқы параметрлері (негізгі негіздері) болып табылады. Бұл тұрғыда қағидаттар Мемлекеттік басқарудың мәні мен мазмұнын құқықтық нысанда білдіреді, сондай-ақ заң шығарушыны мемлекеттік басқаруды жетілдіру мәселелері бойынша жаңа нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу және қабылдау кезінде осы басшылық идеяларды іске асыру тетігі көзделгеніне бағыттайды;

- қағидаттар мемлекеттік басқарудың құқықтық көзқарастарына тұрақтылық береді. Қоғамдық процестерді басқару саласындағы басшылық идеяларды заңнамада бекіте отырып, мемлекет осылайша тұтастай алғанда мемлекеттік басқарудың барлық тетігі үшін де, қоғам өмірінің жекелеген салаларын басқару үшін де іргелі құқықтық негіз құруды қамтамасыз етеді [3].

Басқарушылық қатынастарда тараптар құқықтық нормалардың нұсқауларын орындайды, оларға ұсынылған мінез-құлық ережелеріне ерікті түрде бағынады, осылайша қолданыстағы заңнаманың мағынасын түсінеді және нормативтік құқықтық актілерде белгіленген мемлекеттік басқару принциптерін игереді.

Мемлекеттік басқару-бұл саясатты, заңдар мен реттеулерді әзірлейтін және жүзеге асыратын әртүрлі органдар мен құрылымдарды қамтитын мемлекеттік басқару жүйесі. Мемлекеттік басқару принциптері мемлекеттік органдардың жұмысының негізін құрайды және олардың азаматтармен, қоғаммен және басқа субъектілермен өзара әрекеттесу тәсілдерін анықтайды.

Әдебиеттерде мемлекеттік басқарудың келесі негізгі принциптері көрсетілген:

1. Заңдылық: мемлекеттік басқару заңдарға негізделіп, оларды сақтау керек. Мемлекеттік органдардың барлық іс-әрекеттері заңға сәйкес болуға тиіс.

2. Әділдік және теңдік: мемлекет нәсіліне, жынысына, дініне, ұлтына және басқа да сипаттамаларына қарамастан барлық азаматтардың заң алдында әділ және тең қарым-қатынасты қамтамасыз етуі керек.

3. Ашықтық пен ашықтық: мемлекеттік органдардың қызметі және шешім қабылдау ашық және ашық болуы тиіс. Азаматтар қандай шешімдер қабылданатынын және қандай негізде қабылданатынын білуге құқылы.

4. Ресурстарды тиімді және тиімді пайдалану: мемлекеттік органдар өз мақсаттарына жету және қоғамдық әл-ауқатты қамтамасыз ету үшін ресурстарды тиімді және тиімді пайдалануы керек.

5. Қоғамның қатысуы: азаматтар мен қоғам шешім қабылдау процесіне қатысып, мемлекеттік саясатқа әсер етуі керек.

6. Субсидия: субсидия принципі билік пен шешімдерді мүмкіндігінше және мүмкіндігінше басқарудың ең төменгі деңгейіне беру керек деп болжайды.

7. Қоғамдық қызығушылық: мемлекеттік басқару қоғамдық қызығушылық пен жалпы әл-ауқатқа бағытталуы керек.

8. Кәсібилік және құзыреттілік: мемлекеттік қызметшілер өз жұмысында білікті, кәсіби және білікті болуы керек.

9. Жауапкершілік: мемлекеттік органдар мен шенеуніктер өз шешімдері мен әрекеттері үшін азаматтар мен заң алдында жауап беруі керек.

10. Инновация және даму: мемлекеттік басқару ең жақсы нәтижеге қол жеткізу үшін өзгермелі жағдайларға және инновациялық тәсілдерге бейімделе алуы керек [4].

Бұл қағидаттар қоғамның дамуына және азаматтардың мүдделерін қамтамасыз етуге ықпал ететін тиімді және әділ Мемлекеттік басқарудың негізін құрайды. Мемлекеттік органдар мен министрлердің өз жұмысында осы принциптерді ұстануы маңызды.

Осылайша, ғылыми доктринада мемлекеттік басқару принциптерін жүйелеудің көптеген тәсілдері бар деген қорытынды жасауға болады, бұл, біріншіден, "мемлекеттік басқару принципі" ұғымының белгісіздігіне, оның жалпы ғылыми және нақты заңдармен және олардың қолданбалы қолданылуымен мағыналы қатынасына байланысты; екіншіден, бұл мәселе негізінен анықталады "мемлекеттік басқару" терминін түсінудің белгісіздігі, өйткені мемлекеттік басқару құбылысының өзі кеңінен түсіндіріледі.

Мемлекеттік басқару қағидаттарының қолданыстағы жіктемелері белгілі бір логикалық негіздемеге ие және оларды одан әрі дамыту үшін негіз ретінде қарастыруға болады. Алайда, біздің ойымызша, мемлекеттік басқару принципін басты айырмашылығы-оның мақсаты, негізгі сапасы-ереже, бір нәрсені жүзеге асыру тәсілі, мінез-құлықты басқаратын норма. Осындай ойларға сүйене отырып, қолданыстағы жіктеулерде көрсетілген принциптердің көпшілігіне, біздің ойымызша, аталған қасиет тән емес екенін атап өтуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: учебник / Г. В. Атаманчук. 4-е изд., стер. М.: Изд-во «Омега-Л», 2014. 525 с.
2. Грищук А. Принципы права: философско-правовое измерение. Вестник ЛГУ. Серия: Юридическая. 2015 Вып. 61. С. 16–23.
3. Горбунов, М. С. Классификация принципов государственного управления / М. С. Горбунов. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2021. — № 28 (370). — С. 87-90.
4. Братановский С.Н., Деменчук Д.В. Обеспечение законности в государственном управлении. Учебное пособие. М. 2016. – 190с.

ӘОЖ 316.4

**ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН SERVICE-LEARNING МОДЕЛІНЕ
ТЕОРИЯЛЫҚ ШОЛУ**

Қалжан С.Е., Зайнилов Н. Ж., Ахмет С.Б.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Жақыпбек А.А.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан.

Резюме: в статье пишется о технологиях, позволяющих выпускнику вуза в соответствии с мировыми стандартами быть независимым, образованным, ответственным и инициативным человеком, то есть специалистом не только с развитыми профессиональными, но и с высокими личностными качествами. В число таких методов авторы включили «сервисное обучение» или «Service-learning», которые являются инновационным методом для отечественной сферы образования.

Summary: : the article is written about technologies that allow a university graduate to be an independent, educated, responsible and initiative person in accordance with international standards, that is, a specialist not only with developed professional, but also with high personal qualities. Among such methods, the authors included "service training" or "Service-learning", which is an innovative method for the domestic education sector.

Кәсіби біліктілікті арттыру үшін Болон талаптарының орындалуы оқу процесінде практикалық компоненттерді қолдануға бағытталған жаңа білім беру нысандары мен тұжырымдамаларын іздеумен байланысты. Осындай инновациялық тұжырымдамалардың бірі сервистік оқыту «Service-learning» білім беру моделі арқылы оқыту болып табылады. Сервистік оқыту немесе «Service-learning» академиялық оқытуды болашақ мамандыққа байланысты коммерциялық емес немесе мемлекеттік мекемелер үшін қызметтер нысанында

азаматтық қатысумен үйлестіреді және әлеуметтік-белсенді өзара іс-қимыл арқылы оқытуды білдіреді. Студенттер алған білімдерін нақты әлеуметтік мәселелер мен проблемаларды шешу үшін қолданады және қоғам өміріне пайдалы үлес қосады. Ілеспе рефлексия арқылы олар тәжірибеге негізделген жаңа білім алу арқылы процесті үнемі талдайды [1].

Сервистік оқыту АҚШ-тағы әртүрлі институционалдық білім беру процестерінде кеңінен бекітілген және Германияда тарала бастаған кезде, бұл білім беру тұжырымдамасына соңғы жылдары Қазақстан да көбірек назар аударуда. Сервистік оқыту форматында студенттер азаматтық қоғам мен коммерциялық емес ұйымдардың мәселелерін шеше отырып оқиды. Осылайша, құзыреттерді тұтас дамыту әлеуеті іске асырылады. Азаматтық қоғам қызметі саласындағы оқу процесін біріктіре отырып, негізгі назар кәсіби және әдіснамалық дағдыларды қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар жеке дағдылар мен қатынастарды дамытуға аударылады [2].

Тарихи тұрғыдан алғанда, сервистік оқыту әлеуметтік оқушылардың азаматтық белсенділігі туралы американдық дискурста бекітілген. Service-learning тұжырымдамасын дамыту үшін негіз қалаушы жұмыстар Дж. Дьюи түсіну мен жобаның әдісінің белсенді сипаты туралы университеттер мен білім беру ұйымдарының әлеуметтік жауапкершілігі, студенттердің қоғамға қатысуына мүмкіндік беру үшін оқу процесінің қоғамның қажеттіліктерімен ажырамас байланысы туралы мәселеге назар аударады. Service-learning білім беру тұжырымдамасы АҚШ білім беру жүйесіне енгізілген және оның барлық деңгейлерінде кеңінен бекітілген [2].

Сервистік оқыту студенттерді әлеуметтік-жауапты мінез-құлыққа, азаматтық қоғам мәселелеріне белсенді қатысуға, сондай-ақ белсенді әлеуметтік позицияны дамытуға үйрететін жеке дамуды білдіреді. Сервистік оқытудың негізгі идеясы студенттердің оқу процесін муниципалитеттегі нақты, коммерциялық емес мәселелерді шешумен біріктіру болып табылады. Бір жағынан, сервистік оқыту тиісті муниципалды және коммерциялық емес ұйымдар үшін «қызмет» болып табылады. Екінші жағынан, оқу процесі басталады, онда студенттер оқу материалын оқып, оны проблемаларды шешу үшін қолданады, азаматтық қоғамның мәселелерін шешуге қатысудың маңыздылығын түсінеді, сонымен қатар олардың тәжірибелерін талдайды және көрсетеді. Осылайша, сервистік оқыту тәжірибеге, ынтымақтастыққа негізделген және оқытудың проблемалық формаларына бейімделеді. Осыған байланысты Годфри, Иллес және Берри сервистік оқыту процесінде үш құрама элемент жасады: (1) шындық, (2) рефлексия және (3) өзара әрекеттесу [3, 317 бет].

1) Шындық: мәселе әкімшіліктің нақты қажеттілігін көрсетуі керек және оқу материалымен байланысты болуы керек. Студенттер сервистік оқыту кезінде азаматтық қоғамдағы қарама-қайшылықтар мен құндылықтардың алуан түрлілігімен танысу үшін әртүрлі әлеуметтік проблемалар мен сұраныстарға (мысалы, кедейлік, қайырымдылық, үйсіздік және т.б.) тап болуы керек.

2) Рефлексия: сервистік оқытудың әсері көбінесе алынған тәжірибе туралы ойлауға байланысты. Бұл Дьюидің жұмысына және оның рефлексиялық тәжірибе идеясына негізделген, онда іс-әрекет пен оның салдары арасындағы байланыс орнатылады және өз кезегінде жүйелеуге жатады [3, 144 бет]. Студенттерді рефлексияға шақыру керек және қызмет көрсету тәжірибесі мен оқу материалы арасында байланыс орнатып қана қоймай, олардың құндылық бағдарлары мен жеке көзқарастары азаматтық қоғамның мәселелерін шешу тәжірибесінің арқасында қаншалықты дамитынына назар аудару керек.

3) Өзара әрекеттесу: қызметтік оқыту студенттер мен коммерциялық емес ұйымдардың қатысушылары арасындағы серіктестік негізінде оқу мүмкіндігін қамтамасыз етуге арналған, өйткені олар әлеуметтік жұмыс үстінде жұмыс істейді. Қоғамдық серіктестер, студенттер сияқты, әртүрлі тұжырымдамалық және эмоционалды қарым-қатынаста болады және олардың белсенді өзара әрекеті әлеуметтік мәселені шешуде қосымша құндылық болып табылады деп болжанады.

Жүйелік оқытуды дидактикалық ұйымдастыруда «қызмет көрсету» мәселесін дидактикалық дайындаудан бастап және коммерциялық емес ұйымдардың субъектілерін мәселені өңдеуге тартуға дейін студенттердің рефлексиясын сүйемелдеуден бастап осы үш элементті ескеру қажет. Теориялық-практикалық көзқарас тұрғысынан іс-әрекет жағдайының аспектілерін процесс пен қызмет нәтижесіне бөлуге болады [4, 14 бет]. Бұл аспектілерді қызмет көрсету процесі мен оқу процесі тұрғысынан модельдеу керек.

Сервистік оқытуды дидактикалық ұйымдастыру негізінде студенттер әлеуметтік, әлеуметтік маңызды проблемалық жағдайға тап болады. Әрбір жағдайдың өзіндік логикасы бар, оны студенттер түсінуі керек және осыған сүйене отырып, проблемамен жұмыс істеуі керек [5, 92 бет]. Бұл процестің соңында бастапқы жағдайды жақсартуға барынша ықпал ететін қызмет көрсету нәтижесі бар. Осыған байланысты студенттер алдымен қызмет мәселесіне қызығушылық танытатындай етіп оқу процесін бастау керек, содан кейін бағдарламада жұмыс жасай отырып, оқу материалының тұжырымдамаларын, әдістерін, мазмұнын қолданып, мәселені шешу үшін оларды өзгерту керек.

Оқыту нәтижесін қызмет көрсету нәтижесінен ажырату керек [3, 119 бет], өйткені ол студенттер алған білімге, сондай-ақ олардың құндылық бағдарлары мен әлеуметтік мәселелерге деген көзқарастарынан бас тартқан жеке түсініктеріне бағытталған. Бұл сыртқы қызмет мәселесінің студенттердің ішкі көзқарастары мен құндылықтарымен өзара әрекеттесуі туралы. Осылайша, сервистік оқытуды проблемалық-бағдарланған оқыту нысаны ретінде сипаттауға болады, онда студенттер қоғамның әлеуметтік мәселелерін зерттейді, ғылыми негізделген шешімдер әзірлейді және өздерінің жалпы мәдени, әлеуметтік және кәсіби құзыреттерін қалыптастыруға қатысты өз бағыттары туралы жүйелі түрде ойланады.

Қорыта айтқанда, сервистік оқыту немесе «service-learning» білім беру моделі студенттердің құзыреттерін қалыптастыру процесін азаматтық қоғам

өмірінің элементтерімен байланыстыру және осылайша азаматтық қоғамның құндылықтарымен байланысты дағдыларды дамытуға ықпал ету мүмкіндігін ұсынады. Сонымен қатар, ол жеке дағдыларды дамытуға өз үлесін қоса алады. Азаматтық қоғам өміріне қатысуға ниет пен ұстанымның қалыптасуын ынталандыру үшін коммерциялық емес қызмет салаларында жауапкершілікті өз мойнына алу тәжірибесіне назар аударылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Джейкоби, Б. (1996). Сервисное обучение в современном высшем образовании. В В. Jacoby & Associates (Eds.), Обучение служению в высшем образовании: концепции и практика . (стр. 3–25). Сан-Франциско: Джосси-Басс.
2. Дьюи, Дж. (1963). Опыт и образование . Нью-Йорк: Collier Books.
3. Godfrey P.C., Illes L.M., Berry G.R. Creating Breadth in Business Education through Service- Learning // Academy of Management Learning & Education. 2005. 4(3). P. 309-323.
4. William J. The Principles of Psychology [Электронный ресурс]. URL: <https://ebooks.adelaide.edu.au/j/james/william/principles/> (дата обращения: 26.02.2019).
5. Adloff F. Community Service und Service-Learning: Eine sozialwissenschaftliche Bestandsaufnahme zum freiwilligen Engagement an amerikanischen Schulen und Universitäten // Opusculum. 2001. № 5. S. 41-47.

УДК 516.65.54.754

**ОПИСАНИЕ КУЛЬТУРЫ И БЫТА КАЗАХОВ ПО ДАННЫМ
Л.Ф. МЕЙЕРА И Л.Ф. КОСТЕНКО**

Қалсабаев М.А., Абрамов С.Г., Амангелді Ж.Б.
Научный руководитель д.ф.н., профессор Қосанбаев Қ.
университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада автор белгілі ресей зерттеушілері Л.Ф.Мейердің және Л.Ф.Костенконың мақалаларына терен түрде талдау жасады. Жергілікті халықтың тілін, дінін, мінез- құлқың білмегенің нәтижесінде, олар өздерінің еңбектерінде бір неше оқылықтар мен қателіктер жіберген.

Summary: In this article, the author made an in-depth analysis of the articles of famous Russian researchers L.F. Meyer and L.F. Kostenko. As a result of not knowing the language, religion, and behavior of the local people, they made some errors and omissions in their work.

Независимый Казахстан устремленный в будущее уверенно продвигается вперед на пути общественного прогресса и духовного обновления. В условиях суверенного развития особую актуальность приобретают вопросы культурного и духовного возрождения, национального самосознания тюркских этносов, изучения особенностей религиозных воззрений, психологического склада ума и повседневной жизни кочевых казахов. При этом безусловно особое внимание уделяется проблеме возрождения исторической памяти, глубинных исторических корней и прошлого того или иного народа.

После завоевания территории современного Казахстана царской колониальной Российской империей началось планомерное и поступательное

исследование флоры, фауны, климата, растительного и животного мира, этнической территории, истории, культуры и быта народов Центральной Азии идеологами царской колониальной администрации. Следует отметить, что в условиях господства царской Российской империи, когда подавлялось рост национального и духовного самосознания народов Центральной Азии, изучению богатейшего историко-культурного наследия казахского народа, уделялось недостаточное внимание со стороны чиновников колониального аппарата.

Представители колониальной администрации в силу не знания богатейшего языка, национальной культуры и быта казахов, допустили серьезные ошибки и погрешности, особенно при анализе многогранных аспектов казахской этнографии.

Подавляющая часть представителей колониальной администрации освещали историю и этнографию казахского народа с субъективных и тенденциозных позиций, многие их выводы и заключения носят оскорбительный характер. Большинство из них в силу не знания особенностей кочевого уклада жизни номадов, не смогли проникнуть в духовный мир кочевников. Они бывали только наездами в казахских степях, и поэтому не смогли в должной мере осветить многогранные аспекты казахской этнографии.

В своей публикации «Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Киргизская степь Оренбургского ведомства», Л.Ф. Мейер приводит некоторые сведения и факты, касающиеся истории и этнографии казахского народа.

Так, например, автор, характеризуя особенности хозяйства и занятий кочевых казахов, пишет: «Скотоводство составляет главный источник богатства. Киргизы разводят следующие породы скота: овец, коз, лошадей, верблюдов и рогатый скот. Лошади и верблюды имеют большое значение в хозяйстве, в местах богатых травой первенство остается за лошадьми, в солонцеватых и песчаных местах за верблюдами, но вообще киргизы нуждаются в них одинаково. Лошадь служит кроме того пищей и дает больше молока, зато верблюды необходимы для перекочевков. Последнее место занимает рогатый скот, козы не играют важной роли в хозяйстве номадов. Говоря о казахских овцах, автор замечает, что «киргизская овца отличается своим большим ростом, грубой шерстью, висящими ушами, горбатым носом и особенно жирным наростом, занимающим место хвоста, известным под названием курдюк. Животное это необыкновенно крепкого телосложения, легко переносит жар, голод, и жажду, ест почти всякую траву, в состоянии преодолевать трудные переходы» [1, с.222.].

На наш взгляд, оценки Л.Ф.Мейера вполне правдивы и объективны, корректны и соответствуют историческим реалиям того времени. Автор весьма правдиво определяет роль и место домашних пород скота в повседневной жизни кочевников.

Также автор в целом сумел верно, отразить картину перекочевки казахского аула. В частности автор пишет: «Главная забота сборов,

складывания кибиток и имущества лежат на женщинах, хозяин только наблюдает за порядком, а другие мужчины стогоняют скот и составляют из него стада, каждой породы отдельно. Подъем начинается с рассвета, и когда все готово, весь караван приходит в движение. Впереди едет хозяйка, обыкновенно на лошади, за ней на верблюдах другие женщины и везут имущество, только богатые женщины едут на лошадях, обыкновенно на это время они надевают праздничные платья» [2, с.335.].

В целом автор сумел правдиво отразить живописную картину перекочевки казахского кочевого аула.

Вместе с тем, в данной публикации автора встречаются ряд тенденциозных и субъективных сведений о казахах, которые не вполне верно соответствуют историческим реалиям того времени. \

Так, например, описывая особенности воспитания казахских детей в степи, автор с имперской прерогативой замечает: « Воспитание детей в степи грубо и небрежно. Ни отец, ни мать не заботятся о них, дети до 12 и 13 лет ходят летом нагие в каком-нибудь грязном рубище, зимой от холода прячутся между овец, пущенных в кибитку. Очень возмутителен обычай киргизов при детях не стесняться, в выражениях, отец бранит мать, мать отца, понятно какого рода влияние это должность имеет на нравственное развитие в целом» [3, с.343.].

Мы считаем, что автор поверхностно в искаженном виде излагает особенности традиционного воспитания детей в Великой степи. Испокон веков наши мудрые предки использовали широко распространённые традиционные методы и технологии воспитания детей. С момента появления их на свет родители уделяли пристальное внимание их воспитанию и обучению. Мальчики и девочки с ранних лет приучались к грамоте и обучению, учились правильно излагать свои мысли и суждения. Поэтому мы ни в коем мере не можем взять за истину вышеизложенные в статье взгляды и вывод Л.Ф.Мейера.

Другой представитель царской пограничной администрации, российский офицер Генерального штаба Л.Ф.Костенко, в своей статье «Средняя Азия и водворение в ней русской гражданственности», приводит ряд интересных историко-этнографических сведений о казахах, в частности ареале их расселения, хозяйстве, быте, культуре, традициях и обычаях, нравах и характере.

Характеризуя особенности национального характера кочевников, автор с тенденциозной точки зрения отмечает: « Киргизы отличаются всеми свойствами народов, стоящих на невысокой ступени цивилизации. Хотя мусульмане считаются магометанами, но мусульманские обряды им известны мало. Из пятикратного намаза ими соблюдаются только утренние и вечерние мотивы. Моются редко в пище не разборчивы, не опрятны и ленивы. Характер киргизов имеет все свойства не сложившегося народа. Киргиз апатичен, жесток и мстителен, бедность и скука не побуждают его к активной деятельности. Честность в киргизе весьма условна, а лживость и коварство не повержена сомнению» [4, с.34-35.].

Аналогично освещается в данной статье особенности традиционного образа жизни, хозяйство, занятия, особенности религиозных воззрений кочевников.

Мы считаем, что автор сугубо с имперских прерогатив намеренно исказил реальную историческую картину прошлого, нравы и характер кочевых казахов, автор, в целом, судя по отраженным в статье взглядам, полностью разделяет точку зрения военных и гражданских чиновников в вопросах колонизации края.

Автор необъективно описывает особенности характера кочевников. Как пишет автор: «Характер киргизов имеет все свойства не сложившегося народа. Киргиз ленив и апатичен, кочевой образ жизни, бедность и недостаток потребностей не побуждают его к деятельности. Затем честность киргиза весьма условна, и лживость его не подвержена сомнению. Детская хвастливость и выставление своих небывалых подвигов и походов служат видными чертами его характера» [5, с.41.].

Это на наш взгляд, сугубо колонизаторская точка зрения автора, которая не соответствует исторической действительности того времени. Мы не разделяем точку зрения автора и считаем, что он намеренно фальсифицировал исторические факты и сведения, касающиеся истории и этнографии казахского народа. Казахи не лентяи народ, как пытается убедить Л.Ф.Костенко, а трудолюбивый, восприимчивый, миролюбивый, добродушный и гостеприимный народ. Почти вся сознательная жизнь кочевников проходила в условиях их трудовой деятельности. Лишь ближе поздно вечером мужчины собирались в кругу своих сородичей, чтобы обсудить важные вопросы и проблемы, касающиеся их судьбы и жизни.

Таким образом, следует отметить, что представители царской колониальной администрации и в том числе оба автора, не смогли в полной мере представить историческую панораму прошлого, реальную жизнь, быт и культуру казахского народа. Их многочисленные очерки, донесения, записки и наблюдения нуждаются в критическом переосмыслении с научной точки зрения. Следует отметить, что систематические исследования жизни, быта и культуры казахов, практически не велись представителями царской колониальной администрации, так как многие из них не имели профессионального опыта и знаний.

Список использованной литературы:

1. Л.Ф.Мейер Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Киргизская степь Оренбургского ведомства // Туркестанский сборник Том 22. СПб, 1869. С. 222.
2. Там же. С. 335.
3. Там же. С.343.
4. Л.Ф.Костенко, в своей статье «Средняя Азия и водворение в ней русской гражданственности // Туркестанский сборник Том 29. СПб, 1870. С. 34-35.
5. Там же. С. 41.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЗАМАТТАРДЫҢ САЙЛАУ ҚҰҚЫҒЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕДЕ ТУЫНДАЙТЫН ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

Қамбар Б.С., Саттаров Д.А., Артықбай Б.Б.
Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Рамазанова Л.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены актуальные вопросы реализации избирательных прав граждан в системе мировой практики.

Summary: Actual problems arising in the world practice of exercising the electoral rights of citizens of the republic of kazakhstan.

Бастауын ежелгі дәуірден алған сайлау жүйесі бүгінгі күнге дейін өзінің қоғам алдындағы маңызын жойған жоқ. Таңдау құқығы қай заманда да адамзат мүмкіндіктерінің алғышарты болып келеді. Қазіргі таңдағы демократияның негізгі көрінісі сайлаумен біте қайнасады. Сондай-ақ, сайлау азаматтардың саяси құқығына жол ашатын фактор. Ол мемлекет азаматтарына өмір сүрудің нақты бағыттарын ұсынып, сол бойынша таңдау жасауға ерік береді. Сайлау кезінде дауыс беруші өзі үшін ғана емес, өз елінің болашағына алаң болуы керек. Сол кезде ғана оның дауысы оң шешім табады. Сайлау негізсіз бола салатын саяси науқан емес. Ол елдің конституциялық заңдарына, талаптарына және қағидаларына сай келуі шарт [1].

Негізін 1995 ж. 28-қыркүйекте қабылданған «Қазақстан Республикасындағы сайлау» туралы заңы мен Конституция құрайтын қазіргі таңдағы сайлау заңнамасы республика азаматтарының сайлау процессіне қатысуының түрлі формаларын қанағаттанарлық регламенттейтінін мойындау керек. Олар қосыла отырып азаматтардың сайлау құқықтарын жүзге асыруының демократикалық механизмін құрады және түрлі сайлау компанияларының ұйымдасуна және жүргізілуіне қажетті заңды алғышарттар құрады.

Қазақстан Республикасының қазіргі сайлау құқығы әлемдік қауымдастықпен мойындалған және халықаралық-құқықтық құжаттарда (Адам құқықтарының жалпы декларациясы 1948ж., азаматтық және құқықтар туралы халықаралық пакт 1966 ж., т.б.) көрсетілген қағидалар негізінде құрылады. «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Заңның 3-бабына сәйкес азаматтырдың сайлауға қатысуы жасырын дауыс беру арқылы жалпыға ортақ, тең және тікелей сайлау құқығымен жүзеге асырылады[2]. Бұл норма әмбебап сипатта, сайлаудың барлық түрлеріне және деңгейлеріне таралады және сайлаудың жеке аспектілерін реттейтін түрлі заңғы бағынышты актілерде нақтыланады. Жалпыға ортақ сайлау құқығы азматтың сайлау, сайлауға қатысу, ал заңнамамен белгіленген жасына жеткенде, мемлекеттік басшылыққа немесе жергілікті өзін-өзі басқау органына сайлануына мүмкіндіктерін белгілейді. Азаматтардың сайлау құқығының жалпыға бірдейлігін қамтамасыз ету үшін және олардың жүзеге асырылуының заңмен кепілдендірілген шегі үшін сайлау

цензалары жайлы сұрақтар маңызды. Отындық заңнамалық тәжірибе «бұл қағиданың мәні мемлекет сайлау құқықтарын барлық еркін және еңбекке жарамды азаматтарға беретіндігіне түйінделеді » деген сайлау құқығының жалпыға ортақтығының дәстүрлі анықтамасы шығатын азаматтардың кейбір категорияларының құқық субъектілігінің (цензаларының) белгілі шектеу шеңберін бекітеді.

Сонымен қатар ғылыми айналымда Б.А.Страшун және В.В.Маклаковпен берілген «бұл қағида сайлау құқығы (немесе тым болмаса белсенді саулау құқығы) барлық ересек және психикалық дені сау азаматтермен танылады» деген анықтама таралған.

Шет мемлекеттердің адам құқықтарын және негізгі бостандықтарын қорғау туралы кейбір конституциялары және халықаралық құқықтық актілері «жалпыға ортақ сайлау құқығы»түсінігін тіпті қолданбауға тырысады. Мысалы Италияның Конституциясының 48-бабына сәйкес сайлау құқына тек кәмелет жасқа толғандар мен сайлау құқығынан айырылмағандар ғана ие. Испандық Конституция бойынша сайлау және сайланушы болып өзінің саяси құқытарын толық көлемде қолданатын барлық испандықтар бола алады (68-бап 5-б). Көптеген цензалар – жасқа байланысты, отырықшылық, моральді (мысалы Испанияда –жақсы өмір жағдайы және мейірімділік), дінге байланысты (Иранда – Парламент кандидаттарына міндетті түрде ислам діні) және тіпті өзіндік мүліктік (сайланушылар қайырымдылық көмекті қолданбаулары тиіс) және тағы басқалары сайлау құқығының жалпыға ортақтылық қағидасын фикцияға айналдырады.

Демократияны құру жолындағы мемлекеттер азаматтардың сайлау құқығын шектейтін әр түрлі цензалар кеңінен қолданады. Бұл цензалардың көбісі тарихи, дәстүрлі түрінде қалыптасты.

Тұрғылықты жер цензасы бойынша АҚШ және Австралияда белсенді сайлау құқығын алу үшін бір ай бойы сайлау округінде тұру жеткілікті болса, Индияда – 180 күн, Канадада – бір жыл, Норвегияда – бес жыл, Тайландта – 20 жылдан кем емес тұру қажет.

Қазіргі кезде жыныс цензі өте сирек кездеседі (Кувейтте ғана әйелдерде дауыс беру құқығы жоқ), бірақ Еуропада кейбір оқиғалар кездеседі, әйел адам сайлау құқықтарын жүзеге асыра алмайды. Мысалы, 1991 жылы Швейцария Жоғары Соты Аппенцель – Иннерроден деген жартылай кантонды, яғни кантон деңгейінде әйелдерге сайлау құқығын беру туралы шешім қабылдады. Тек 2002 жылы ғана әйелдер жергілікті сайлауға қатыса алды.

Елбасы кезекті жолдауларының бірінде: «Кез келген демократияның ашық және әділ сайлау болуы, оның негізгі дінгегі. Дәл осы рөлді олар біздің демократияда қолдану керек. Біздің мақсатымыз айқын болуы керек: яғни алдыңғы болатын сайлаулар ашық және әділ жүргізілуі керек. Демократия әрқашан даму процесінде болуы қажет», - деп көрсеткен болатын. Сондықтан да оның «өткен-кеткені» басты көрсеткіш емес, науқанда әділеттіліктің салтанат құруы сайлаудың мерейін арттырады. Сайлаудағы басымдықтың ең

көп үлесі халыққа тиесілі болуы шарт. Себебі билікке таңдау жасайтын таптырмас сәт осы тұста болмақ.

Еліміздің күннен-күнге дамып, өзге мемлекеттермен өзара сабақтастық орнатуының арқасында түрлі салада тәжірибе алмастырылып келеді. Соның нәтижесінде сайлаудың да даму көкжиегі кеңейді. Халық егемендіктің бірден-бір иесі және биліктің қайнар көзі. Сайлаудың күннен-күнге қанат жаюына байланысты орын алған кемшіліктердің орны еленбей қалады. Біздің елімізде өтетін сайлаулардың барлығы дерлік Қазақстан Республикасының Конституциясы мен еліміздің сайлау туралы заңдарымен бекітіледі. Солардың біріне тоқталсақ, еліміздің Ата заңының 33-бабында: «Қазақстан азаматтары тікелей және өз өкілдері арқылы мемлекет ісін басқаруға, қатысуға, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын сайлауға және оларға сайлануға, сондай-ақ республикалық референдумға қатысуға құқылы» делінген. Сот іс-әрекетке қабілетсіз деп танылған, сондай-ақ сот үкімі бойынша бас бостандығынан айыру орындарында отырған азаматтардың сайлауға және сайлануға, республикалық референдумға қатысуға құқығы жоқ. Осындай талаптар бүге-шігесіне дейін анықталып барып, аталмыш тұжырымнамаларға сәйкес келген жағдайда ғана сайлауға қатысуға тіркеледі [3].

Қазақстан Республикасында сайлау азаматтардың өзінің сайлау және сайлану құқығын еркін жүзеге асыруына негізделген. Бұл ретте Президентті, Парламент Мәжілісі мен мәслихаттар депутаттарын, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару органдары мүшелерін сайлау жалпыға бірдей, тең және төте сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы жүзеге асырылады. Республика Парламенті Сенатының депутаттарын сайлау жасырын дауыс беру арқылы жүргізіледі. Еліміздің азаматтарының сайлауға қатысуы ерікті болып табылады. Азаматтарды сайлауға қатысуға немесе қатыспауға мәжбүрлеуге, сондай-ақ оның ерік білдіруін шектеуге ешкімнің құқығы жоқ. Сондай-ақ, шетелдік азаматтардың біздің елімізде болып жатқан сайлау науқанына атсалысуына тыйым салынады. Тек шетелде оқып немесе жұмыс жасап жүрген Қазақстан азаматтарының арнайы сол елдегі өкілдіктерінің ұйымдастыруымен өткізілген сайлауда дауыс беруге құқығы бар. Сайлау саяси режімдегі жүйе болғандықтан, оның бейберекет ұйымдастырылуы билікке сын. Айналдырған бір күннің ішінде бола салғанымен, бұл үдеріс қаншама қаржы мен өлшеусіз еңбектің жемісін талап етеді.

Қазақстан Республикасында Президентті және Парламент депутаттарын сайлау кезінде мынадай сайлау жүйесі қолданылады:

- дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың елу пайыздан астамының дауысын алған;

- қайта дауыс беру кезінде бірден-бір кандидат дауысқа түскен жағдайда дауыс беруге қатысқан сайлаушылар санының елу пайыздан астамының дауысын алған;

- қайта дауыс беру кезінде басқа кандидатқа қарағанда дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың (таңдаушылардың) дауыс санының көпшілігін алған үміткер сол сайлауда жеңіске жетеді;

- пропорционалдық партиялық тізім бойынша[4].

Бұл жалпы халыққа бірдей тең құқылы сайлаудың өзіндік ережелері бар.

Мәслихат депутаттарын сайлау кезінде дауыс берудің мынадай жүйелері қолданылады:

- дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың елу пайыздан астамының дауысын алған, ал қайта дауыс беру кезінде басқа кандидатқа қарағанда дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың дауыс санының көпшілігін алған кандидат сайланған болып саналады;

- егер сайлауда бір кандидат дауысқа түскен жағдайда оның кандидатурасы үшін дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың кемінде елу пайызы дауыс берсе, ол сайланған болып саналады.

Осындай басымдықтармен жеңіске жеткен мәслихат депутаттары ендігі жерде қалалық маңызы бар аудандар мен ауылдар және ауылдық округтердің әкімдерін жаппай сайлауға төрелік етуде. Бұл жолы оларға артылып отырған жүк ауыр. Халық сеніп, үкілеген үкіметтер халықтың атынан дауыс береді. Олар әкімдікке түсетін кандидаттардың біріне ғана дауыс бере алады. Сол себепті олардың дауысқа салу жүйесі жасырын түрде өткізіледі. Ешкімді бір-бірінен бөліп жармаған күйде дауысқа салған болып шығады. Әкімдер сайлауының өту қажеттігін биліктің өзі мойындап отыр. Бұл сайлауда жеңіске жететін ауыл әкімдерінің құзыреттеріне мына жағдайлар кіреді: өз ауданы, не ауылдық округіндегі әкімшілік құқықбұзушылықтарды қарап, әкімшілік жазаға тарта алады. Сондай-ақ, жергілікті өзін-өзі басқару бюджетін жоспарлап, жұмсай алады және мәслихат пен жергілікті қоғамдастық жиынының шешімімен санасып отырады

Көп елдерде жасырын дауыс беру принципін бірден қолданысқа ендірген жоқ. Францияда бұл принципті 1789 жылы орнатты, бірақ іс жүзінде 1871 жылдан бастап қолдана бастады. Англияда жасырын дауыс беруге 1872 жылы Гладстон реформасынан кейін ғана көшті, ал сол уақытқа дейін ашық немесе ауызша дауыс беру сайлауы өткізілді. «Әр елдің салты басқа» демекші, сайлау өткізудің тәртібі әр елде әрқалай жүргізіледі. Айталық, тұрғылықты жер бойынша АҚШ және Австралияда белсенді сайлау құқығын алу үшін бір ай бойы сайлау округінде тұру жеткілікті болса, Үндістанда – 180 күн, Канадада – бір жыл, Норвегияда – бес жыл, Тайландта – 20 жылдан кем емес тұруы қаже [5].

Сайлау алдындағы жұмыстарда орталық сайлау комиссияларының еңбегі зор. Орталық сайлау комиссиясы дауыс беретін уақыт пен орын туралы дауыс беру өткізілетін күнге дейін он күннен кешіктірмей, ал жергілікті өзін-өзі басқару органдары мүшелерінің сайлауын өткізген кезде бес күннен кешіктірмей сайлаушыларды хабардар етуге тиіс. Орталық сайлау комиссиялары сондай-ақ, үгіт-насихат жұмыстарының тоқтатылуын қадағалайды. Сайлау кезінде сайлауға түсетін кандидаттардың үгіт-насихат жұмыстары бір күн бұрын аяқталуға тиіс.

Қазақстан Республикасының уақыт талабына сай өсіп-өркендеуі нәтижесінде сайлаудың халыққа берері молайды. Республика азаматтарының

құқықтық сауаттылығы бұрынғыға қарағанда арта түсті. Сонымен қатар, сайлау саясатқа қызығушылықты оятты. Қазіргі кезде сайлау десе, елдің құлағы елен ете қалады. Жалпыға бірдей мүмкіндік туғызатын сайлаудың жариялылықтың арқасында қадірі артты. Біздің елдегі сайлау жүйесі заңдылықтарының тең түрде жүргізілетіндігінің өзі зор жетістік. Қазірдің өзінде кейбір мемлекеттерде әйелдердің даусы жоққа шығарылады. Тек Кувейтте ғана әйелдерде дауыс беру құқығы мүлде жоқ. Бірақ Еуропаның өзінде әйел адамның сайлау құқықтарын жүзеге асыра алмайтын жағдайлары кездеседі. Мысалы, 1991 жылы Швейцария Жоғары Соты Аппенцель-Иннерроден деген жартылай кантонды, яғни кантон деңгейінде әйелдерге сайлау құқығын беру туралы шешім қабылдады. Алайда ол тек 2002 жылы ғана жүзеге асты. Өзге мемлекеттермен салыстырғанда елімізде адам құқықтарын қорғауға бағытталған шаралар халыққа жасалған жағдаймен пара-пар [5].

Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқару халықтың өзіне тиесілі егеменді билігін жүзеге асырудың конституциялық нысандарының бірі ретінде қарастырыла отырып, сонымен қатар қоғамды басқарудың дербес әдісі рөлін атқарады. Сондай-ақ қазіргі демократиялық және нарықтық өзгерістер стратегиясы жергілікті өзін-өзі басқарудың өмір сүруіне кепілдік бере алмаса, экономиканы және әлеуметтік үрдістерді бірқалыпты басқаруды қамтамасыз ете алмайды. Аталмыш үрдістер түрлі және өте күрделі болғандықтан, қоғамдық дамудың сұрақтарын тек орталықтан ғана шешудің мүмкін еместігін көрсетеді. Сондықтан мемлекетті басқаруды жеңілдету және билік жүйесін демократиялық сарында орталықсыздандыру үшін жергілікті мемлекеттік және өзін-өзі басқару органдары тиімді жұмыс атқаруы тиіс.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Сагинаев М.Е. Проблемы функционирования избирательного законодательства и совершенствования принципов избирательного права в Республике Казахстан *Journal of Actual Problems of Jurisprudence*. No1 (85). 2018. С. 63-67.
2. Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 28 қыркүйектегі N 2464 Конституциялық заңы
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. (өзгертулер мен түзетулер 19.09.2022)
4. Кайрат Рахимович Балабиев Вопросы реализации принципов избирательного права в части модернизации Казахстана *Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан* Том 3 № 74 (2023). С. 77-87
5. Выборы в мире: избирательные системы / И.Б. Борисов, А.Г Головин, А.В. Игнатов; под общ. ред. И.Б. Борисова. – Санкт-Петербург, изд. ИВЭСЭП, 2015. – 200 с.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ЗАҢ БҰЗУШЫЛЫҒЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Қамбарұлы М., Орынбай Н.С., Әжібек І.Т.
Ғылыми жетекшісі - магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы профилактики правонарушений несовершеннолетних Республики Казахстан.

Summary: This article deals with the prevention of juvenile delinquency in the Republic of Kazakhstan.

Соңғы жылдары кәмелетке толмағандар арасында қылмыстың өсуі, оның ішінде ауыр қылмыс жасаушылар санының өсіп отырғандығы белгілі. Бұл құбылыстар қоғамдағы өмір жағдайын жалпы түрде айқындап, жасөспірімдерді оқытуда, тәрбиелеуде, олардың арасында құқық бұзушылықтың алдын алу, сақтандыру жұмыстарында өзіндік өзгешіліктер саны аймағына орай болатынын көрсетеді.

Жасөспірімдер тәртібінің ауытқуына тіпті қылмыстық жағымпаз әрекеттеріне де, сол сияқты жағымсыз әрекеттеріне де қоршаған орта арқылы немесе жағдай жасаушы қоғамдағы экономикалық, әлеуметтік-мәдени жағдайлар себепті [1].

Жастарды қоғамда өмір сүру құқығы бар мүшесі етіп қалыптастыру қоршаған орта әсерінің маңызы бұл мәселені мемлекет мәселеесі ретінде қарап, қоғамдағы барлық биліктердің бақылауында болуына және мұндай жауапкершілік тәрбие жұмысына қатысты барлық адамның міндетті болын талап етеді.

Жастарды тәрбиелеу деген сөз кең мағынада, тәртіп бұзушылықтан сақтанудағы тәрбие жұмысының тиімділігін қамтамасыз ететін сан түрлі шаралардың жиынтығы. Жасөспірімдердің тәртіп бұзушылығы фактілерінің себептері мен басқа да жағдайларды қарағанда әртүрлі әлеуметтік топтағы, әртүрлі деңгейдегі балалардың шағын орталарының бір-біріне жағымсыз ықпал әсерлеріне детельды түрде талдау жасауды талап етеді. Жасөспірімнің бойына адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру да алдыңғы орында болса да жанұя тұрады. Балаларды тәрбиелеу күрделі әрі ұзаққа созылатын құбылыстар, оларды әлеуметтік бақылауға алудағы қиындықтар мен олардың бойындағы кертартпалық, мойындамаушылы, тіптен қылмыстық тәртіп бұзушылыққа осы ортада дағды алады. Жасөспірімдер арасындағы заң бұзушылыққа жүргізілген талдау да бір анасы бар, толық емес жанұядан шығып тәртіпсіздік жасаған балалардың үлесі әлдеқайда көп болып отыр. 1989 жылы 20 қарашада қабылданған Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының «Балалардың құқықтарын қорғау туралы» Конвенциясының ережелерінің 37-бабында бір де бала азаптау немесе басқада қатал, азаматқа жат немесе ар-намысын қорлайтын жағдайға не жазаға ұшырамауы тиіс. Бір де бір бала бас

бостандығынан заңсыз немесе қалай болса солай айырылмауы керек деп көрсетілген.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде қылмыстық – құқықтық тұрғыдан алғанда кәмелетке толмағандар қылмысымен күреске ерекше мән берілген. Қылмыстық жас қылмыстық іс жүргізу заңдары қылмыстық құқық субъектісі ретінде кәмелетке толмағандарды құқықтық жағынан өз дәрежесін қорғауды қамтамасыз етуге мән береді. Бұл орайда бағытталған қылмыстық жауапкершілік пен жазалаудың заңдық шектерін анықтау кезінде олардың жас ерекшеліктері есепке алынады. Жасөспірімдер қылмысына себепкер болатын жанұядағы сәтсіздіктер ата-аналардың педагогикалық түсінік – түйсіктерінен, таяз тәрбие жұмысында тәлімдік шеберліктерінің жоқтығынан да болады. Тәртіпсіздік жасаушы жасөспірімдердің көпшілігінде балаларды тәрбиелеуде ата – аналарының келісім- үйлесімнің жоқтығы, оының ашық мақсаттылықтың келесі тұстары баланың жағынан ойластырылған тәрбие шараларының жоқтығы бала келе тәрбиені мойынұсынбауына әкеліп соғады. Аталған кемшіліктер біздің қоғамдағы әлеуметтік өмірдің де бағытында жас ұрпақтарды тәрбиелеу жұмыстары едәуір қиындай түсетіні шындық. Олар – жанұяда балалардың орта сан мөлшеріназайып, жасөспірімдердің өзінен кіші іні-қарындастарын күтуге дағдылануына, өздерін өз бетінше өмір сүруге даярлау кезеңінде тәрбиеші болып қалыптасуға мүмкіндік бермейді [2].

Оның себептері менің ойымша:

- ата-аналарының жеткілікті білімінің жоқтығы, кей жағдайларда өз балаларының білім деңгейінің төмен қалуы;
- жанұя ішінде ата-ана, ерлі-зайыптылардың баларымен араласу аясының қысқаруы;
- отбасының тұтыну қажеттілігінің ұдаы өсе түсуі;
- балалардың еңбегін үй шаруашылығында материал өндіру пайдалануының шектелуінде.

Мектеп оқушыларына қарағанда жұмыс істеп жүрген жеткіншектердің арасында қылмыс жасаушылардың үлес салмағы едәуір жоғары. Жасы кәмелетке толмағанның құқығын сақтау – іс бойынша шындыққа көз жеткізудің басты шарты. Жасөспірімге қатысты мынадай мәселелерді шешуге тиіс деп ойлаймын:

1. Бастапқы айтылып отырған тұлғаның жасы қылмыстық жауапкершілікке тартуға жете ме, алдымен соны анықтап алу қажет.
2. Бұл тұлғаға қылмыстық жаза шарасын қолданған дұрыс болады ма;
3. Жасөспірімнің жасаған қылмыстық әрекетіне қатысты жас ерекшелігіне қарай жазалауға жол берілмейтін жағдайлар жоқ па, міне, осының бәрі мұқият ескерілуі тиіс [3].

Негізінен, жастар мен жасөспірімдер қылмысының алдын алуға арналған шаралар, бағдарламалар жүргізіліп тұрса, мекеме мен білім беру ошақтарының арақатынасы осы тұрғыда нығайып отырса және үнемі жолға қойылып, мысалы: кәмелетке толмаған жасөспірімдердің қылмысы жөнінде кинолар

көрсетіліп, осы тақырыпта құқық қорғау органының қызметкерлерімен кездесу шараларын тиянақты жүргізу қажет. Қазір балалар арасында қасақана, жоспарлы түрде қатыгездікпен адам өлтіру фактілері жиі кездесіп отыр.

Кәмелетке толмағандар қылмысының себебі әлеуметтік жағдайдың төмендігі, жұмыстың жоқтығы, теледидардан зорлық-зомбылыққа толы фильмдердің қаптап кеткендігінен де әсері мол. Еліміздің келешегі жастардың саналы, білімді, өнерлі, жігерлі азамат болып қалыптасуы үшін Қазақстан Республикасы Үкіметі барлық жағдайларды қамтамасыз етуде. Тәрбие - көптің ісі. Егер де ата-ана, мектеп, құқық қорғау органдары өз міндеттерін кәсіби біліктілікпен атқарса, бүгінгі жасөспірімдеріміз келешекте өркенниетті елдің өнегелі азаматтары болып өсетіні сөзсіз. Кезінде заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов көгерім жастарға қарап тұрып « Біз базардан қайтып келе жатырмыз, ал сендер базарға бара жатқан ұрпақсындар » деген екен [4].

Жасөспірімдермен жасалған қылмыстарға талдау жасап қарасақ, олардың негізінен қылмысты топ болып жасайтындығына көзіміз жетті. Әкімшілік құқықты бұзған, қоғамдық жерлерде маскүйінде жүрген немесе есірткіні қолданған не өзімен бірге алып жүрген жасөспірімдердің биылдың өзінде құқық қорғау органдарына көптеп жеткізілуін байқауға болады. Демек, бұндай ахуал қылмыстың алдын алу немесе оған күрес шараларын мықтап қолға алу керектігін талап ететіндігі түсінікті. Мәселенің мәнісі ата-аналарының балаларына дұрыс тәрбие бере алмауында болып отыр десек қателеспейміз. Жасөспірімдердің қылмысқа баруының бір себебі, оларды ата-анасының мүлдем қарауыз қалдыруы, екіншіден, мектеп және тағы басқа оқу орындарында қылмысқа бейімі бар жастарды тәрбиелеудегі олқылық себеп болып отыр.

Құқық бұзу мен қылмыстың алдын алу шаралары бойынша мектептер де, жалпы білім беру саласында үнемі кеңестер өткізіліп, кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының алдын алу жолдары туралы дәрістер оқылып, әңгімелер өткізіліп тұруы қажет. Жастар арасында заңға түсінік беру жұмыстары үзбеу ұйымдастырылып тұры керек. Әрине құқық қорғау органдары өз тарапынан жасөспірімдер арасындағы қылмыстарға құрық салуға қолдарынан келгеннің бәрін істеуде, бірақта ең алдымен әрбір ата-ананың баланың тәртібін, жүріс-тұрысын үнемі қадағалап, талапқа сай тәрбие бермесе жағдайдың түзелуі қиын. Сондай-ақ, мектеп ұжымының ата-аналармен, құқық қорғау органдарымен үнемі байланыста болғаны жөн. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде бұрынғығы қарағанда көптеген өзгерістер бар, әрине, мұнда да қылмыстық-құқықтық тұрғыдан алғанда кәмелетке толмағандар қылмыстылығымен күреске ерекше мән берілген [5].

Әр қоғамның өзіне тән идеологиясы болатындығын ескерсек, біздің әлі күнге дейін қол жеткізе алмай келе жатқан кем тұсымыз, дүние танымы мен көзқарасы өзгерген жастар қауымын жетелеп, дұрыс жолға салып жіберетіндей жаңа тәлім-тәрбие бағытының осалдығы дер едік. Жасөспірімдер арасында ақ

сүтің беріп асыраған анасын өлтіріп, қанға бөккен денені аттап өткен, қыз баланың асқар таудай әкесін мерт еткендер де аз емес. Бүгінгі күндері көпшіліктің еті үйрене бастаған мұндай сұмдық оқиғаларды одан әрі тізбектеп жалғастыруға да болар еді, бірақ одан да осындай қылмыстармен күресу шараларын іске жұмыла асыру керек.

Кәмелетке толмағандар жасайтын қылмыстар соншалықты шапшаң өсіп, күннен – күнге күрделене түсуде. Кейбіреулер мұның бір ұшын отбасы мен мектептердегі тәрбиенің қожырап кеткендігімен салыстарса, базбіреулер жастарымыздың бойындағы қатыгездік пен мейірімсіздікті жоғарыда айтып өткен тұрмыстың төмендігі мен әл-ауқаттың нашарлығы сияқты тіршіліктің көлеңкелі жағынан іздестіреді. негізгі мақсатымыздың өзі кәмелетке толмағандар арасындағы жиі көбейіп бара жатқан қылмыстылықты болдырмау және алдын алу шараларын жүргізу. Төменгі сыныптарда тәрбиеден шет қалған, жасөспірімді 14-15 жасқа жеткенде сауықтырып, салауатты ортаға қосу қиын шаруа. Керек десеңіз ондай жасөспірімді балалар колониясы мен абақтылардағы темірдей тәртіптің өзі түзей алмай, керсінше өмірге деген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ағыбаев А.Н. Қ Р Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Алматы. Жеті Жарғы 2015
2. Рогов И.И. Балтабаев К.Ж. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть Учебник. — Алматы: Жеті Жарғы, 2016.
3. Уголовное право Республики Казахстан Особенная часть Бекмагамбетов А.Б. А. Б., Ревин В. П., Ревина В. В. 2017
4. Темирбеков А.А. Проблемы применения современного уголовного законодательства РК. Астана, 2013
5. Актуальные вопросы развития уголовного законодательства в рамках разработки проекта новой редакции уголовного кодекса Республики Казахстан Алматы, 2013г.

ОӘК 349.2

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ

Қуатбек Ж.У., Канатбаев З.А., Нәлтай А.Е.
Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются проблемы рынка труда с позиций трудоустройства, влияние на эти процессы таких глобальных трендов современного развития экономики, как цифровизация и глобализация.

Summary: The article examines the problems of the labor market from the perspective of employment, the impact on these processes of such global trends in modern economic development as digitalization and globalization.

Еңбек нарығы экономиканың элеуметтік-экономикалық дамуының маңызды индикаторы болып табылады. Қазіргі уақытта экономикадағы дағдарыстық құбылыстарға байланысты ішкі факторлар да, сондай-ақ сыртқы

факторлар да ел экономикасына әсер етеді. Көптеген озық технологиялардың пайда болуы адамдардың өмірін өзгертеді, кейбір ескі мамандықтарды жойып, көптеген жаңа мамандықтар пайда болуына алып келеді сонымен қатар, әлемді цифрландырады. Әлемді бұлай цифрландыру барлық салаларды өзгерістерге алып келеді. Мәселен, ең капиталданған ұйымдар Apple, Google, Microsoft, Facebook сияқты жоғары технологиялық компаниялар болып табылады. Бұлар - өз қызметтерінің желісінде бүкіл әлемдік экономиканы қамтыған ең "цифрланған" өндірістер. Аталған компаниялардағы негізгі ресурстық қамсыздандыру жоғары зияткерлік персонал мен сапалы еңбек болып табылады. Жаңа идеяларды шығару және оларды енгізу мақсатында арнайы оқыту үшін материалдық және қаржылық жағдай жасай отырып, олар өздерінің бәсекеге қабілеттілігі мен әлемдік нарықтардағы көшбасшылығының тұрақты өсуін қамтамасыз етеді. Қазіргі уақыттағы технологиялық жаңарудың маңызды ерекшелігі ауқымының жаһандылық сипаты және әлеуметтік-экономикалық дамуы әртүрлі деңгейдегі елдерге жаңа технологияларды енгізуінің жоғары қарқыны болып табылады. Оларды енгізудің табыстылығы көбінесе қалыптасқан өндірістік қатынастарға байланысты, бірінші кезекте әлеуметтік және еңбек қатынастарына тәуелді, себебі "жаңаның" "ескіргенді" қаншалықты жылдам және тиімді ығыстырып шығаратындығы кәсіпорын қызметкерлерінің қабылдағыштығы мен жігерлігіне байланысты. Технологиялық жаңартудағы ең күрделісі еңбектің және еңбек қатынастарының мәні мен мақсатын түсіну, жұмыс берушілер мен қызметкерлердің экономикалық ойлауы мен мінез-құлқын қайта құру болып табылады [1].

Қазіргі уақытта экономиканың жедел цифрлануы жаңа міндеттер жүктеп отыр. Цифрлық экономика жағдайында халықты жұмыспен қамту проблемалары жаңа мәнге ие болады. Адами және әлеуметтік капитал байлықтың негізгі көздері ретінде қарастырылады, бұл адамдардың санасын "пайданы барынша көбейту" позициясынан "пайдалылықты барынша жоғарылату" позициясына тұжырымды түрде ауыстыруды талап етеді. Осылайша, цифрлық экономиканың туындау кезеңі еңбек нарығының өзгеруіне, адами капиталға салым жасауға және оны сапалы жақсартудың жаңа тәсілдеріне, жаңа шарттарға бейімделуге жедел ден қоюды талап етеді. Адам өз өмірінде өмірлік игіліктерді өндіруші және тұтынушы болып келді. Адамзат жұмыс күшіне меншік нысандарымен және сипатымен ерекшеленетін өндіріспен еңбекті ұйымдастырудың бірқатар қоғамдық нысандарын жүйелі түрде бастан өткерді. Оларға байланысты экономикалық жүйеде адамның орны мен рөлі әртүрлі болды. Индустриялық экономикалық жүйеде адамдар машиналар мен жабдықтармен салыстырғанда артықшылықтары төмен жағдайда болғанын айта кету керек. Индустриялық жүйенің инвестициялары негізінен материалдық активтерге шоғырланған. Белгілі бір тарихи (постиндустриалды) кезеңнен бастап адам ресурстарының жетекші факторлық рөлі және олардың дамуының жоғары формасы – адами капитал беки бастады. Дамуы тиімді басқарылған жағдайда жараталысына қарай адами ресурстар сыртқы және ішкі ортадағы өзгерістерге тез бейімделуге қабілетті. Жаңа экономика осымен айқындалады,

мұнда басымдық адами капитал қолданылатын салаларға: білім, ғылым, әлеуметтік және медициналық қамтамасыз ету салаларына беріледі.

Сарапшылардың бағалауы бойынша 4% немесе шамамен 140 млн. жұмыс орны 2025 жылға дейін жоғалып кетуі мүмкін. Сонымен қатар, 80% немесе шамамен 3 млрд. жұмыс орны күрделене түседі. Жұмыс орындары құрылымының өзгеруі ұлт үкіметтерінің күн тәртібіне жұмыс орындарын жоғалтуды өтеу мәселелерін енгізеді [2]. Экономиканы цифрландыру және автоматтандыру нәтижесінде дәстүрлі секторлардағы жұмыспен қамтудың басым бөлігі жойылады. Алайда, инновациялар жаңа жұмыс орындарын құруға мүмкіндік береді. Мәселен, технологиялық дамудың арқасында Alibaba Group, Taobao.com платформалық компаниялары пайда болды, онда қазірдің өзінде әлемнің 200 елінен 9 млн. онлайн сатушы жұмыс істейді. Жаһандану және технологиялық прогресс неғұрлым икемді жұмыспен қамтуды, өзін-өзі жұмыспен қамтуды, еңбек нарығына халықтың әртүрлі топтарын барынша тартуды талап ететін икемді экономиканың дамуына алып келеді. Еңбек нарығы трансформацияланады, фрилансерлер саны өседі, жұмыс күшінің инклюзивтілігі артады, әйелдер мен мүмкіндігі шектеулі адамдардың экономикалық белсенділігі жоғарылайды.

Кесте 1 - Еңбек нарығының цифрлық экономикаға "дейінгі" және "цифрлық экономика жағдайындағы" салыстырмалы сипаттамасы

Цифрлық экономикаға дейін	Цифрлық экономика кезінде
Халық саны, еңбек ресурстары неғұрлым көп болса, елдің ЖІӨ соғұрлым көп болады	Халық саны аз елдердің экономикасы халық саны көп елдердің экономикасымен салыстырғанда қарқынды өсуде.
Елдің бәсекеге қабілеттілігі ЖІӨ өндірісінің көлемімен анықталды.	Елдің бәсекеге қабілеттілігі жоғары технологиялық өндіріспен, әлемдік нарықты қамту көлемімен айқындалады.
Жұмысшы мамандықтарына сұраныс, орта буын мамандарының артық саны	Бірегей қабілеттерге ие мамандарға, идеяларды ойлап табуға және жылдам шешім қабылдауға қабілетті жаңа буын менеджерлеріне қажеттіліктің өсуі
Кепілді жұмыспен қамту жағдайында жұмыс істейтін тар шеңберлі мамандандырылған кәсіби мамандарды даярлау.	Нарықтың ауытқуларына тез бейімделетін поливалентті мамандарға сұраныстың өсуі
Халықтың өмір сүру деңгейінің жоғарылауы өндіріс саласындағы еңбек өнімділігімен, материалдық тұтыну көлемінің өсуімен	Халықтың өмір сүру деңгейін жоғарылату перспективалары әлеуметтік дамуға бағдарланған қызметтер саласындағы еңбек

анықталады	өнімділігімен және сапасымен айқындалады
Ұлттың байлығы табиғи ресурстардың көлемімен және өндіріс саласындағы жұмыспен қамтумен анықталады.	Ұлттың байлығы бос уақытпен және адамның үйлесімді даму мүмкіндігімен анықталады.
Еңбек өнімділігін сандық жалпы бағалау	Жеке еңбектің пайдалылығын бағалаудың биометриялық жүйесі
Кәсіпорынның дамуына қызметкердің қосқан үлесін ынталандырудың шектеулі мүмкіндіктері	Еңбек үлесінің сапасы мен пайдалылығын жоғарылатуда қызметкердің қызығушылығын, іс-әрекетін ынталандырудың инновациялық әдістері.

Қазақстанда цифрлық экономикаға көшу ерекше әлеуметтікдемографиялық жағдайларда жүреді, олардың қатарында: халықтың жылдам қартаюуы, еңбекке қабілетті жаста өлім-жітімнің өсуі, жастардың шетелге қоныс аударуының жоғарылауы, еңбекке қабілетті адамдар үлесінің төмендеуі, біліктілігі төмен жұмыс күшінің көптеп келе бастауы айқын көрінеді. 2035 жылға қарай өндірістік процестердің шамамен 1/3 бөлігі автоматтандырылады деп күтілуде. Бұл 3/4 жұмыс орнына әсерін тигізеді. Әлемдік тұрғыда The Future of Jobs Reports 2018 сәйкес болашақта адамдар мен машиналар арасындағы еңбек бөлінісі нәтижесінде 2022 жылға қарай 75 млн. қазіргі жұмыс орындары жойылады, бірақ қосымша 133 млн. жаңа жұмыс орындары құрылады [3].

Экономиканы цифрландыру қарқынды дамуда. Цифрлық экономиканы енгізу - болашағымыз болып табылады, егер біз осы мүмкіндікті өмір сүру деңгейін жоғарылату, еліміздің бәсекеге қабілеттілігі мен ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін пайдаланғымыз келсе, бүгіннің өзінде алдағы тәуекелдерді барынша азайту үшін батыл іс-әрекеттерге көшуіміз керек.

Еңбек нарығында азаматтардың мобильділігін кеңейту үшін еңбек нарығының инфрақұрылымын ауқымды жаңғырту жүргізілді. Қазақстан Республикасының Үкіметі екі нақты жобаны іске асырды. Бірінші жоба - 2018 жылдың 1 қаңтарынан бастап енгізілген электрондық еңбек биржасы. Биржа еліміздегі алғашқы цифрлық алаң болды. Оған 200 мемлекеттік жұмыспен қамту орталығы, 48 жеке жұмыспен қамту агенттігі, 4 БАҚ және 6 онлайн-алаң қосылған. Биржада 48 мыңнан астам бос жұмыс орны және 77 мың түйіндеме орналастырылған. 280 мыңнан астам азамат Еңбек биржасының көмегімен жұмысқа орналасты. Екінші жоба - бұл жұмыспен қамту қызметтерін жаңғырту. 2018 жылғы сәуірде қабылданған жұмыспен қамту туралы жаңа Заңның шеңберінде барлық жұмыспен қамту орталықтары жаңа жұмыс форматына көшті: дағдылар мен жеке жұмысқа орналастыру жоспарларын міндетті диагностикалау негізінде азаматтар үшін атаулы тәсіл қамтамасыз етілді. Жұмыспен қамту орталықтары жұмыс берушілермен қызметкерлерді

іріктеу бойынша кәсіби HR-қызметтері ретінде жұмыс жүргізеді. Жұмыс берушілер мен жұмыс іздеушілер үшін өзіне өзі қызмет көрсету аймақтары құрылды [4]. Сонымен, бизнес-процестер мен тұтас салаларды жаппай цифрландыру таяу арадағы онжылдықта адам еңбегін машиналы еңбекке ішінара алмастыруға және жұмыс күшінің елеулі үлесін қысқартуға алып келеді, бұл компаниялар мен мемлекеттер үшін жаңа қиындықтар туғызады. Сонымен қатар, цифрлық технологиялар мен платформалар еңбек нарығына айтарлықтай оң әсер етуі мүмкін: олар кадрларды іздеуді жеңілдетеді, жұмыс іздеу мерзімдерін қысқартады, қызметкерлер еңбегінің өнімділігін арттырады, қашықтан істейтін жұмыс орындарының көмегімен экономикаға кадрларды тарту жағдайын жақсартады және сапалы білімге қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Еңбек нарығындағы алдағы өзгерістер кадрларды оқыту мен даярлаудың қолданыстағы модельдеріне, сондай-ақ кәсіби біліктер мен дағдыларды қалыптастырудың бизнес-тәсілдеріне сын-қатер туғызады. Сондықтан бірінші басым міндет жұмыс күшіне сұраныстың тұрақты өсуін қамтамасыз ету болып табылады. Келесі басым міндет еңбек нарығын цифрландыру саласындағы өтпелі процестерді қайта ойластыру және автоматтандырудың тоғыспалы ағындарында қалған қызметкерлердің кірістерін қамтамасыз ету болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Е.В. Янченко Рынок труда в условиях цифровизации: возможные риски субъектов трудовых отношений Вестник Томского государственного университета. Экономика. 2020. № 51с. 111-125
2. Плотников В.А. Цифровизация производства: теоретическая сущность и перспективы развития в российской экономике // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. 2018. № 4. С. 16–24..
3. Рахметулина Ж.Б., Урекешова А.Б., Айдарова А.Б. Рынок труда в условиях цифровизации. Вестник университета «Туран». 2022;(4):130-142.
4. Төлегенова М. С., Төлебаева А. цифрлық экономикаға көшу жағдайында Қазақстандағы еңбек нарығын трансформациялау // The Journal of Economic Research & Business Administration.- №1 (127).- 2019.- 266- 273.

ӘОЖ 008

АДАМЗАТ ТАРИХЫНДАҒЫ ДІННІҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ

Құлан Мерей

Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к., аға оқытушы Абдрасилова Г.З.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Проанализированы особенности кочевого образа жизни, взаимосвязь с центральноазиатскими культурами и роль культурных факторов в становлении Казахского народа.

Summary: Kazakh culture is analyzed in the context of globalization and localization, features of the nomadic lifestyle, the relationship with Central Asian cultures and the role of cultural factors in the formation of the Kazakh people.

Қазақтар мен жалпы түркілердің бірыңғай идентификациялық өрісінің өзегі - ислам. Кеңестік марксизмнің “бұл дінді түркілерге арабтар таңып тастаған” деген тезисін ығыстыратын болсақ, бұл мәселенің келесі аспектілерін атап өтуге болады:

а) исламның өркениеттік әсері;

б) ислам дінінің арқасында IX-XII ғасырларда түркі халықтары мәдениетінің гүлденуі болды (бұл кезеңдегі түркі философиясы әлемдік философиялық үдерісте жетекші орындардың бірін иеленді);

в) Ресей мен Қытайдың түркі халықтарын отарлауы жағдайында ислам бұл империялардың ассимиляциялық саясатына қарсы шығып, этноқорғау қызметін атқарды;

г) араб тілді философия арқылы түркі халықтары көне мәдени мұралармен танысты. Түркі халықтарының рухани мәдениетіне тек ислам діні әсер еткен жоқ. Алайда оның таралуына және нығаюына түркі неофиттері ықпал етті, тек Қараханидтер, Моғолдар империясы, Иран, Осман мемлекеті және т.б. жалпы түркі мәдениеті мен қазақ мәдениетін еске түсірейік. Атап айтқанда, ол нәсілдік белгіге де (түркілер негізінен кавказдық және моңғолоидтық нәсілдер арасындағы өтпелі формалар) да, мәдени-шаруашылық түріне де (түркі халықтарының арасында көшпелілер, егіншілер бар) негізделмеген ішкі бірлікпен ерекшеленеді. оазистер мен өзен аңғарларының, қала тұрғындарының), діни наным-сенімдер де (исламның әртүрлі бағыттарын ұстанушылар, православиелік, шаманистер, буддистер және т.б. бар), саяси жүйелер де (демократиялық және тоталитарлық режимдер, автономиялар мен тәуелді халықтар).

Әртүрлі түркі этностарының көзқарастарын бір идеологиялық жүйеге біріктіретін не? Бұл – тіл бірлігі, қаһармандық өткеннің тарихи жады және этикалық бағдарланған мифология мен фольклор, басқаша айтқанда, рухани тәжірибенің архетиптері. Түріктердің қазіргі маргиналды санасында өзін-өзі жүзеге асыруға деген басылмайтын ұмтылыс бар, бірақ әлі көп нәрсе айтылмаған және жасалған жоқ.

Түркі мәдениетінің бірегейлігі органикалық үйлесімде жатыр, дәстүрлер мен жаңашылдыққа ашықтық, дүниені игерудің көшпелі және отырықшы тәжірибесі (сакралды, профандық және хтоникалық); ол толеранттылықпен, еркіндікті сүюмен, сөздің өзіндік ерекшелігімен және оптимизммен сипатталады. Қазақтардың негізгі идеологиялық әмбебаптары халықтың имманентті рухани тәжірибесімен де, олардың мәдени диалогтарының өрісімен де (түркі-қытай, түркі-соғды, түркі-араб және түркі-славян синтездері) анықталады. «болмыс», «адам», «дүние» сияқты категориялардан басқа, «кеңістік», «уақыт» т.б., түркі философиясында түпнұсқа [1].

Мәдениет пен әлеуметтендірудің дүниетанымдық және философиялық ұғымдары: «құт», «қанағат», «несібе», «нысап», «обал» және «сауап», «кие», «кесір», «ел», «әлеумет», «кісі». Түркі философиясы өзінің ең исламданған түрлерінде де өзінің ежелгі тамырынан ешқашан толық ажыраған емес [2].

Мысалы, Қожа Ахмет Яссауидің көшпелі дүниетанымға ойша жақын сопылықтың уағызшысы болып қалуы кездейсоқ емес; оның «Диуани хикмет» қолжазбасында исламға дейінгі «Гайып Ирен», «40 шілтен», «әруақ», «алғашқы бабалар» т.б. кейіпкерлер жиі кездеседі. Ж.Баласағұни “Құтты білік” поэмасының тақырыбы - табиғат пен адам үндестігі; онда ол ортақ түркі мәдени батыры Алп Ер Тонды да атап өтеді [3].

Түпкілікті және қатып қалған күйді мойындамайтын көшпелі адам мен әлем арасындағы ерекше үйлесімділікті іздеумен сипатталады; демек, түркі философиясы мәні бойынша диалогтық және дискурсивті деген қорытынды шығады. Әлемнің үштік түркілік үлгісінде адам оның осі ретінде әрекет етеді [4].

Түркі философиялық антропологиясының орталық ұғымы «адам» немесе «пенде» емес, «кісі» адам). “Нағыз адам” - адамгершілік және әлеуметтік-мәдени қасиеттердің иесі және әрқашан солай болып қалуға ұмтылады. Көшпелі өмір құрылымының маңызды сипаты ретінде әдебиетте қалыптасқан «тайпалық адам» бейнесі түркі халықтарының көшпелі қауымдарының әлеуметтік-мәдени талдауымен жоққа шығарылады. Көшпелі қоғамға тән бостандықты сүю, ашықтық, ұтқырлық сияқты қасиеттер «батыр», «ақын», «жырау», «сала», «сері», «бақсы», «би» түрлерінің дараланған түрлерін анықтауға әкелді. Ежелгі параллельді жүргізе отырып, скиф текті атақты ежелгі ойшыл, ежелгі Грецияның «жеті данышпанының» бірі Анахарсис мораль туралы көне идеяларға күмән келтіріп, оларды көшпелілердің жоғары руханиятына қарсы қойғанын еске түсіреміз. Орхон-Енисей жазба ескерткіштері табғаштардың әдет-ғұрыптары мен мінез-құлық стереотиптерін алу қаупі туралы ескертулерге толы. Аты аңызға айналған Қорқыт ата өмірдің мән-мағынасын іздеп, өлместікке жол тапқысы келді. Абай баршаны адам болуға шақырды. Осы қысқаша ұйқастардың өзінде түркі руханиятының этикалық бағыты айқын көрінеді. Қазақтың дәстүрлі этикасының ерекшеліктеріне мыналар жатады:

- парасат синкретизмі (ақиқат),
- эстетика (сұлулық) және этика (жақсылық);
- кең таралған екілік қарама-қайшылықтар: өмір мен өлім, жақсылық пен зұлымдық,
- қуаныш пен қайғы, тән мен жан,
- қасиетті және арамдық,
- ләззат және өзін-өзі ұстау және т.б. философиялар этикалық шеңберде беріледі (мысалы, дүниенің 4 бастауы және Ж. Баласағұн айтқан толық адам) [5];
- қоршаған ортаға тамырластық және онымен үйлесімділік; намыс пен арды адамгершілік ілімінің негізі ретінде түсіну (мысалы, Шәкәрімде); - тектіліктің маңыздылығы; моральдық сәйкестік пен адами қасиеттер;
- моральдың геронтократиялық басымдықтары;
- әйелдерді құрметтеу және балаларды құрметтеу;
- адамдардың ынтымақтастығы мен келісімінің көшпелі және тайпалық формаларын көрсету;

- дамыған қонақжайлылық институты жәнет.б.

Шешендердің поэтикалық фольклоры. Қазақ философиясы және халық даналығы диалогтың экзистенциалды қалпын білдірумен қатар, өзара түсіністікке бағытталған, оған қол жеткізіледі сөз өнерін сакрализациялау және жетілдіру (адамды өлтіруге болады, бірақ сөздің еркін ағынын тоқтату мүмкін емес). Көптеген философтар мен мәдениет мамандарының пікірінше, ХХІ ғасыр түркі мәдениеті мен өркениетінің ғасыры болуы мүмкін көптеген факторлар.

- Біріншіден, жаһандану жағдайында қазіргі әлемдік өркениеттердің байланыстары ерекше мәнге ие болады. Түркі әлемі ислам, православие, қытай және батыс өркениеттерінің тоғысқан жерінде орналасқан; ол қандай да бір жолмен олардың мәдениеттерінен әсер етеді, бұл өз кезегінде оның өзі де айтарлықтай әсер етеді.

- Екіншіден, жаңа ғана тәуелсіздік алған түркі мемлекеттерінде мәдени тамырларды жаңғыртып, әлемдік қауымдастыққа ену қажеттілігіне байланысты құмарлықтың күшті заряды туады.

– Үшіншіден, түркі философиясының дәстүрлі құндылықтары мен идеялары (толеранттылық, сөздің қасиеттілігі, ашықтық, дәстүрді құрметтеу, жаңашылдыққа бейімділік, этикалық бағыт, табиғатқа жақындық, экологиялық сана, т.б.) қазіргі заманда үлкен сұранысқа ие әлемдік өркениет. Қазақтың өркениеттер арасындағы орнын анықтау үшін әлеуметтік-мәдени құбылыстарды талдаудың салыстырмалы әдісі қолданылды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ мәдениетіндегі философия феномені. <https://malimeter.kz> >
2. Көне түркі жазбалары <https://kk.wikipedia.org> >
3. Яссауи А.Диуани хикмет. Тегран: әл-Хеда, 2000. 162 б.
4. Баласағұни Ж. Құтты білік. Алматы: Жазушы, 1986. 616 б.
5. Аязбекова С.Ш. Қорқыт ата және қазақтардың музыка философиясы. Алматы: 1999. 285 б.

УДК 34.347

ИММИГРАЦИЯ И ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СТАТУСА И ПРАВ ИММИГРАНТОВ, ВОПРОСЫ УБЕЖИЩА И ГРАЖДАНСТВА

Құрманбеков Д.Ж., Абибуллаева М.Р., Умаров А.А.

Научный руководитель магистр, старший преподаватель Серик Г.

Университет «Мирас», г.Шымкент., Казахстан

Токсобаев Б.Т.

Кыргызский Государственный Университет им. Арабаева г.Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Иммиграция, азаматтық құқық және иммигранттардың мәртебесі мен құқықтарына, баспана іздеушілерге және азаматтыққа қатысты құқықтық мәселелер бүкіл әлемдегі көптеген құқықтық жүйелерде басты тақырып болып табылады. Осы салалардағы күрделі құқықтық аспектілерді түсіну адам құқықтарын қорғау, әлеуметтік интеграцияны қамтамасыз ету және көші-қон мәселелерін шешу үшін өте маңызды. Бұл

эсседе біз иммиграцияның, баспана берудің және азаматтықтың құқықтық аспектілерін қарастырамыз.

Summary. Immigration, civil law, and related legal issues concerning the status and rights of immigrants, asylum seekers, and citizenship are central topics in many legal systems worldwide. Understanding the complex legal aspects in these areas is crucial for upholding human rights, ensuring social integration, and addressing the challenges posed by migration. In this essay, we will delve into the legal aspects of immigration, asylum, and citizenship issues.

Иммиграция - это сложный и многогранный вопрос, который затрагивает различные правовые аспекты, включая статус и права иммигрантов, лиц, ищущих убежища, и вопросы гражданства. Правовая база, связанная с этими темами, играет ключевую роль в формировании опыта мигрантов, защите их прав и решении более широких проблем, связанных с миграцией. В этом эссе мы исследуем сложный правовой ландшафт, регулирующий статус и права иммигрантов, лиц, ищущих убежища, и приобретение гражданства.

1. Иммиграционное законодательство и статус [1]:

Иммиграционные законы обеспечивают правовую базу для лиц, которые стремятся переехать в иностранную страну с различными целями, такими как работа, учеба, воссоединение семьи или поиск убежища. Правовые аспекты, касающиеся статуса иммигрантов, включают:

Визы и разрешения: иммиграционное законодательство определяет конкретные типы виз и разрешений, которые предоставляют иммигрантам право въезжать и проживать в принимающей стране. В этих документах часто указывается цель и продолжительность их пребывания.

Статус резидента: иммигранты могут получить статус временного или постоянного жителя, который влияет на их права, обязанности и доступ к услугам в принимающей стране.

Депортация и выдворение: иммиграционное законодательство включает положения о депортации или выдворении лиц, которые нарушают визовые условия, задерживаются дольше срока или представляют угрозу национальной безопасности.

2. Права иммигрантов:

Юридические права иммигрантов варьируются от страны к стране, но в целом они охватывают [2]:

Недискриминация: иммигранты имеют право на защиту от дискриминации по таким факторам, как раса, национальность, религия или пол.

Доступ к юридическому представительству: Иммигранты имеют право на юридическую консультацию при рассмотрении иммиграционных дел, что обеспечивает справедливый судебный процесс.

Доступ к здравоохранению и образованию: Некоторые страны предоставляют иммигрантам, особенно детям, льготы на здравоохранение и образование, чтобы способствовать их благополучию и интеграции.

Трудовые права: Трудящиеся-иммигранты обычно защищены трудовым законодательством, которое включает справедливую заработную плату, безопасные условия труда и гарантии от эксплуатации.

3. Законодательство о предоставлении убежища и беженцах [3]:

Лица, ищущие убежища, и беженцы, спасающиеся от преследований или насилия, ищут правовой защиты в других странах. Ключевые правовые аспекты в этом контексте включают:

Определение статуса беженца: юридический процесс, используемый для определения того, квалифицируется ли физическое лицо в качестве беженца в соответствии с международным правом, которое предоставляет ему убежище.

Невыдворение: основополагающий принцип международного права, запрещающий возвращение беженцев или лиц, ищущих убежища, в страну, где им грозит опасность.

Процедуры подачи заявления о предоставлении убежища: правовые рамки подачи заявления о предоставлении убежища, которые отличаются от обычных иммиграционных процессов и могут включать юридическое представительство.

4. Вопросы гражданства [4]:

Гражданство - это самый высокий статус, который страна может предоставить отдельному лицу. Правовые аспекты, касающиеся гражданства, включают:

Натурализация: юридический процесс, посредством которого иммигранты могут получить гражданство в принимающей стране, часто включающий языковые тесты и тесты по гражданскому праву.

Двойное гражданство: некоторые страны разрешают отдельным лицам иметь гражданство более чем одной страны, хотя политика в отношении двойного гражданства различается.

Потеря гражданства: определенные обстоятельства могут привести к потере гражданства, такие как отказ от гражданства или преступная деятельность.

5. Юридические проблемы [5]:

Несмотря на существование правовых рамок, вопросы иммиграции, предоставления убежища и гражданства сопровождаются рядом проблем:

Юридические сложности: Иммиграционное законодательство является запутанным, что затрудняет физическим лицам ориентацию без юридического представительства. Эта сложность может привести к ошибкам в заявлениях и трудностям в понимании своих прав.

Задержки: иммиграционные суды и агентства часто сталкиваются с задержками в обработке заявлений, что приводит к длительным задержкам в определении статуса, что может повлиять на жизнь и возможности иммигрантов.

Проблемы с правами человека: Задержание иммигрантов, разлучение семей и условия содержания в центрах содержания под стражей вызвали серьезные опасения в области прав человека, вызвав юридические и гуманитарные дебаты.

Кризисы с беженцами: глобальный кризис с беженцами создает сложные правовые и гуманитарные проблемы, подчеркивая важность международного сотрудничества и соблюдения международных конвенций и принципов.

Интеграция: Обеспечение успешной социальной и экономической интеграции иммигрантов является юридической и политической задачей для многих стран, требующей поддержки в области образования, занятости и социальных услуг.

Вопросы иммиграции, предоставления убежища и гражданства сложны и многогранны и имеют глубокие юридические последствия. Правовые рамки необходимы для управления перемещением людей через границы, защиты их прав человека и решения социальных, экономических и гуманитарных проблем, связанных с миграцией. Правовые принципы и международные соглашения играют жизненно важную роль в обеспечении справедливого обращения с иммигрантами, просителями убежища и беженцами, а также защиты их прав в соответствии с законом. Правовой ландшафт, связанный с иммиграцией и гражданством, постоянно развивается, отражая динамичный характер миграции в нашем глобализованном мире.

Список использованной литературы:

1. Анохина О.Г. Комментарий к Таможенному кодексу Таможенного союза (поглавный). 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2017. 416 с.
2. Воронцова Н. А. Международное таможенное право. Документы и комментарии. М.: МГИМО-Университет. 2017. 179 с.
3. Галушкин А. А., Дианова В. Ю., Илюхина С. С. Подготовка специалистов с высшим образованием по специальности "Таможенное дело". Российский и зарубежный опыт. М.: Юстиция. 2016. 342 с.
4. Горбухов В. А. Таможенное право России. М.: Омега-Л. 2013. 208 с.
5. Комментарий к законодательству о службе в таможенных органах Российской Федерации / А.Н. Васина, Е.А. Дмитрикова, Э.В. Дригола и др.; под общ. ред. А.В. Зубача. М.: Деловой двор, 2014. 528 с.

ӘОЖ 343.2

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚТАН БОСАТУ

Медетбек Айша

Ғылыми жетекшісі: оқытушы Тургинбаева Л.А.

Манап Өтебаев атындағы жаңа технологиялар жоғары колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов института освобождения от уголовной ответственности в уголовном законодательстве Республики Казахстан. В условиях политики гуманизации уголовного законодательства актуальность темы статьи значительно возрастает.

Summary: The article is devoted to the consideration of problematic issues of the institution of exemption from criminal liability in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. In the

context of the policy of humanization of criminal legislation, the relevance of the topic of the article increases significantly.

Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы қылмыстық саясаты қылмыстық құқық бұзушылықпен келтірілген зиянды барынша өтей отырып, қылмысқа қарсы күрестің тиімділігін арттыруға бағытталған [1].

Аталған бағыттарды іс жүзінде іске асыруда құқық қолданушылар белсенді қолданатын қылмыстық жауаптылықтан босату мәселелерін реттейтін Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық кодексінің нормалары маңызды рөл атқарады. Бұл өз кезегінде еліміздің түрме тұрғындарының азаюына ықпал етеді. Алайда, біздің ойымызша, отандық қылмыстық заңнаманы ізгілендіру қылмыстық жауаптылықтан босату мүмкіндіктерінің шамадан тыс кеңеюіне әкелді: ҚР ҚК-нің Жалпы бөлімінде қылмыстық жауаптылықтан босатудың тоғыз түрі көзделген (5-бөлім).

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы адамдарды қылмыстық жауаптылықтан босату үшін түрлі тетіктер мен рәсімдерді ұсынады. Бұл тетіктерді әртүрлі жағдайларда қолдануға болады және олардың мақсаты әділеттілікті қамтамасыз ету, заңдарды сақтау және азаматтардың құқықтарын қорғау болып табылады. Қазақстанда қылмыстық жауапкершіліктен босатудың негізгі аспектілерін қарастырайық:

1. Рақымшылық: рақымшылық-бұл сотталғандардың белгілі бір санаттары қылмыстық жауапкершіліктен босатылатын процедура. Рақымшылық жасау туралы шешімді елдің заң шығарушы органдары қабылдауы мүмкін және ол қылмыстардың белгілі бір санаттары үшін сотталған адамдарға қатысты болуы мүмкін. Рақымшылық жасау сотталғандарды жазадан да, шартты түрде соттаудан да босатуы мүмкін.

2. Жазаны орындау: адамды сот соттап, жазасын өтей бастағанда, ол сот үкіміне сәйкес жазаны орындағаннан кейін осы іс бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылады. Бұл бас бостандығынан айыруға, түзеу жұмыстарына және жазаның басқа түрлеріне сотталған адамдарға қатысты.

3. Қылмыстық қудалауды тоқтату: қылмыстық қудалау әртүрлі негіздер бойынша, соның ішінде дәлелдемелердің болмауы, дәлелдемелердің болмауы, басқа да іс жүргізу қателіктері немесе заңнамадағы өзгерістер бойынша тоқтатылуы мүмкін. Қылмыстық іс тоқтатылған кезде адам қылмыстық жауаптылықтан босатылады.

4. Декриминализация: Декриминализация дегеніміз, белгілі бір әрекет қылмыстық заңнамадағы өзгерістер нәтижесінде қылмыс болып саналмайды. Енді қылмыс болып табылмайтын әрекеттері үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылған адамдар қылмыстық жауапкершіліктен босатылады [2].

5. Татуласу: кейбір жағдайларда тараптар татуласуға қол жеткізе алады, бұл қылмыстық қудалауды тоқтатуға әкелуі мүмкін.

6. Ескіру мерзімі: қылмыстық заңнама әртүрлі қылмыстардың ескіру мерзімдерін белгілейді. Егер қылмыс әлдеқашан жасалған болса және ескіру

мерзімі өтіп кетсе, адам бұл әрекеті үшін қылмыстық жауапкершілікке тартыла алмайды.

Қылмыстық жауапкершіліктен босатудың нақты рәсімдері мен негіздері нақты қылмыстық іс пен заңнамадағы өзгерістерге байланысты өзгеруі мүмкін екенін түсіну маңызды. Қылмыстық процесте консультациялар алу және өз құқықтарын қорғау үшін Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқығына маманданған білікті адвокаттар мен заңгерлерге жүгіну маңызды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде регламенттелген қылмыстық жауаптылықтан босату туралы нормаларды шартты түрде екі топқа бөлуге болады:

а) ҚР ҚК жалпы бөлімінің баптарында көзделген;

б) ҚР ҚК Ерекше бөлігінің баптарына ескертулерде көзделген. Қылмыстық заң ғылымындағы нормалардың екінші тобын қылмыстық заңнаманың Ерекше бөлігінде қарастырылған қылмыстық жауапкершіліктен босатудың арнайы түрлері деп атайды. Оларды қолданудың негіздері әртүрлі.

Мысал ретінде қылмыстық құқық бұзушылықтардың келесі құрамдарын бөліп көрсетеміз. ҚК-нің 125-бабына (Адамд ұрлау) ескертпеде: "Ұрланған адамды өз еркімен босатқан адам, егер оның әрекеттерінде өзге қылмыс құрамы болмаса, қылмыстық жауаптылықтан босатылады" делінген.

ҚК-нің 175-бабына (Мемлекетке опасыздық жасау) ескертпеде «Осы бапта, сондай-ақ осы Кодекстің 176 және 179-баптарында көзделген қылмыстарды жасаған адам, егер ол мемлекеттік органдарға ерікті түрде және дер кезінде хабарлауымен немесе өзгеше жолмен Қазақстан Республикасының мүдделеріне нұқсан келтіруді болдырмауға ықпал етсе және егер оның әрекеттерінде өзге қылмыс құрамы болмаса, қылмыстық жауаптылықтан босатылады» деп көрсетілген.

ҚК-нің 367-бабының 2-ескертпесінде (Пара беру) «Пара берген адам, егер оған қатысты осы Кодекстің 366-бабының бірінші бөлігінде көрсетілген адам тарапынан пара бопсалау орын алса немесе ол адам құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органға пара беру туралы өз еркімен хабарласа, қылмыстық жауаптылықтан босатылады» делінген.

ҚК-нің 442-бабына (Қашқындық) ескертпеге сәйкес «Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген қашқындықты жасаған әскери қызметшіні, егер қашқындық ауыр мән-жайлардың тоғысу салдары болып табылса, сот қылмыстық жауаптылықтан босатуы мүмкін».

ҚК-нің 444-бабының (Жауынгерлік кезекшілікті атқару қағидаларын бұзу) ескертпесінде: "Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген іс-әрекетті алғаш рет жасаған әскери қызметшіні, жеңілдететін мән-жайлар болған кезде, сот қылмыстық жауаптылықтан босатуы мүмкін", - делінген [3].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің Ерекше бөлігінің жоғарыда келтірілген нормаларынан көп жағдайда қылмыстық жауаптылықтан босатудың арнайы түрлерін қолдану үшін негіз ретінде: қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамның өкінгенін куәландыратын іс-әрекеттерді ерікті

түрде жасау; кінәлі адам жасаған іс-әрекеттің қоғамдық қауіпті зардаптарының болмауы; қоғамдық қауіпті іс-әрекетті алғаш рет жасау; жеңілдететін мән-жайлардың болуы көрсетілгені анық.

Жоғарыда айтылғандай, біздің елде кеңінен қолданылатын қылмыстық жауапкершіліктен босату институты елдегі қылмыстық жағдайға оң және теріс әсер етеді. Оң нәтиже-бірінші рет қоғамдық қауіп төндірмейтін қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаған адамдар, сотталушылардың орындығына түспей, көп жағдайда түзетіледі және жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасамайды [4]. Басқаша айтқанда, бұл институтты қолдану белгілі бір профилактикалық мақсатқа ие.

Қылмыстық жауаптылықтан босату туралы ҚК нормаларын қолдану мүмкіндігінің шамадан тыс кеңеюі біздің еліміздегі қылмыстың жай - күйіне теріс әсер етуі мүмкін, өйткені қылмыстық жауапкершіліктен босатылған барлық қылмыстық құқық бұзушылықтар осы адамгершілік актіні дұрыс бағаламайды және қылмыстық құқық бұзушылықты қайта жасаудан бас тартады. Яғни, аталған қылмыстық құқық бұзушылықтарды қайталап жасаудан адамның, қоғамның немесе мемлекеттің құқықтары мен бостандықтары қайтадан бұзылады.

Қазақстан Республикасында қылмыстық жауаптылықтан босату бірқатар проблемалық аспектілер мен мәселелерді тудыруы мүмкін. Ерекше түрде мұндай аспектілер қатарында келесілерді атап өтуге болады:

- Озбырлық және сыбайлас жемқорлық: кейбір жағдайларда қылмыстық жауаптылықтан босату рәсімдеріне сыбайлас жемқорлық пен озбырлық әсер етуі мүмкін. Бұл істерді әділ және шынайы қарауды қиындатуы мүмкін, әсіресе құқық қорғау органдары мен сот жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық деңгейі жоғары болатын болса.

- Процестің ашықтығы: қылмыстық жауапкершіліктен босату процестері туралы ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігінің жеткіліксіздігі қиындықтар тудыруы мүмкін. Азаматтар мен адвокаттар босату процедуралары мен критерийлері туралы ақпарат алуда қиындықтарға тап болуы мүмкін.

- Әділетсіз қолдану: қылмыстық жауапкершіліктен босату тетіктерін әділетсіз немесе кемсітушілікпен қолдану қаупі бар. Бұл әлеуметтік мәртебеге, жынысқа, нәсілге немесе басқа факторларға байланысты көрінуі мүмкін.

- Заңдарды түсіндіру: кейбір жағдайларда Заңдарды түсіндіру және оларды қылмыстық істерде қолдану даулар мен келіспеушіліктер тудыруы мүмкін. Бұл заңнамадағы бұлыңғыр немесе жеткіліксіз анықталған нормаларға байланысты болуы мүмкін.

- Қылмыстардың ерекше санаттары: сыбайлас жемқорлық немесе адам құқықтарының елеулі бұзылуы сияқты қылмыстардың белгілі бір санаттары үшін қылмыстық жауапкершіліктен босату қоғам мен халықаралық ұйымдардың пікірталастары мен сындарын тудыруы мүмкін.

- Қоғамдық пікір және әділет жүйесіне деген сенім: қылмыстық жауапкершіліктен босату процедураларындағы проблемалар азаматтардың

әділет жүйесіне деген сеніміне әсер етіп, қоғамдық наразылық тудыруы мүмкін. Қоғамдық пікір осы саладағы шешімдерге әсер ететін фактор болуы мүмкін.

Осы проблемалық аспектілерді шешу үшін құқықтық институттарды нығайту, процестердің ашықтығын арттыру, сыбайлас жемқорлық пен кемсітушілікке қарсы күрес, сондай-ақ құқықтар мен заңнама саласындағы азаматтардың білімі мен ақпараттық мәдениетін дамыту бойынша жұмысты жалғастыру маңызды. Мұндағы маңызды рөл сот жүйесінің тәуелсіздігі және азаматтарға құқықтық көмектің қолжетімділігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Малько А.В. Основы правовой политики : учеб. пособие / А. В. Малько, А. Ю. Саломатин. - 2-е изд. - М. : РИОР: Инфра-М, 2015. - 170 с.
2. Рудых С. А., Попова С. О. Юридическая ответственность: проблема классификации // Ретроспективы и перспективы права. 2016. № 1. С. 27–29
3. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Осипов М. Ю. Основные подходы к исследованию проблем эффективности юридической ответственности / М. Ю. Осипов // Рос. журн. правов. исслед. – 2015. – № 1. – С. 117–120.

ӘОЖ 347.23

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТ МҰҚТАЖЫ ҮШІН ЖЕР УЧАСКЕСІН АЛЫП ҚОЮДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Меңлибеков Е.Ғ., Әшім А.Н., Жүніс А.Т.

Ғылыми жетекшісі: заң ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена правовым вопросам принудительного отчуждения земель в Республике Казахстан. В статье исследовано развитие казахстанского законодательства в части изъятия земельного участка у собственника и права землепользования у землепользователя для установления практики преемственности норм права.

Summary: The article is devoted to the legal issues of forced alienation of land in the Republic of Kazakhstan. The article examines the development of Kazakh legislation regarding the seizure of land from the owner and the right of land use from the land user to establish the practice of continuity of legal norms.

Жерді алып қоюдың дәстүрлі институты-жер-құқықтық ғылым тұрғысынан әлі кешенді зерттеуге ұшырамаған құқықтық құбылыс, ал алып қоюға байланысты туындайтын проблемалар қазіргі уақытта жеткілікті. Сот практикасы көрсеткендей, жерді алып қою Жиі даулы, өйткені көп жағдайда алып қою мәжбүрлі рәсім болып табылады. Сот практикасы көптеген жағдайларда жерді мемлекет мұқтажы үшін алып қоюдың заңдылығына күмән келтіреді, өйткені бұл сылтаумен жер учаскелері маңызды мемлекеттік маңызы жоқ объектілерді салу мүддесі үшін және балама болған жағдайда алынады.

Мұндай жағдайда жерді алып қою туралы нормаларды іске асырудың, жерді алып қою рәсіміне тартылған мемлекеттік органдардың әлеуметтік жауапкершілігін белгілеудің нақты регламенттелген құқықтық тетігін қалыптастыру қажеттілігі туындайды.

Отандық жер құқығының дамуы "жер учаскесін меншік иесінен алу және жер пайдаланушыдан жер пайдалану құқығы" құқықтық субинститутын қалыптастырудың алғышарттарының пайда болуына себеп болды. Бұл субинститут жер құқығының жалпы бөлігінде орналасқан жер учаскелеріне құқықтарды және жерге өзге де құқықтарды тоқтатудың неғұрлым ауқымды институтының құрамдас бөлігі болып табылады [1].

ҚР Азаматтық кодексінің 255-бабында мемлекеттің жер учаскелерін және басқа да табиғи ресурстарды мемлекеттік қажеттіліктер үшін жеке меншіктен алу мүмкіндігі қарастырылған [2]. Бұл жағдайда меншік иесіне баламалы мүлік беріледі және келтірілген өзге де залалдар өтеледі немесе меншік құқығының тоқтатылуынан келтірілген залалдар толық көлемде өтеледі. Меншік иесі меншік құқығын тоқтатуға әкеп соғатын шешіммен келіспеген жағдайда, ол дау сот тәртібімен шешілгенге дейін жүзеге асырыла алмайды. Дауды қарау кезінде меншік иесіне келтірілген залалды өтеудің барлық мәселелері де шешіледі.

Жер учаскелері иелерінің заңды құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету және әділ және әділ өтемақыға кепілдік беру үшін жерді алып қою үшін белгіленген заңдар мен рәсімдерді қатаң сақтау қажет. Сондай-ақ, әртүрлі мүдделі тараптардың мүдделерін ескеру үшін осындай процестерге ашықтық пен қоғамның қатысуын қамтамасыз ету маңызды.

Қазақстан Республикасының заңнамасы осы процесті реттеу және жер иелерінің құқықтарын қорғау тетіктерін ұсынады және оны сақтау елдің әділдігі мен дамуын қамтамасыз етудің маңызды аспектісі болып табылады.

2003 жылғы 20 маусымдағы ҚР Жер кодексінің 84-бабының 2-тармағына сәйкес мемлекеттік қажеттіліктер үшін жер учаскелерін сатып алу үшін негіздер болып табылады:

- 1) Халықаралық міндеттеме;
- 2) қорғаныс, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, сауықтыру, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы мұқтаждықтар үшін жер беру;
- 3) пайдалы қазбалар кен орны учаскесінің астынан (кең таралғандардан басқа)табылуы;
- 4) осы объектілерді орналастырудың басқа да нұсқалары болмаған кезде жолдарды, электр беру, байланыс желілерін және магистральдық құбырларды, сондай-ақ мемлекеттік маңызы бар басқа да объектілерді салу;
- 5)құлау (кұлау) қаупі бар апатты және тозған тұрғын үйлерді бұзу;
- 6) қалалардың және өзге де елді мекендердің бас жоспарлары, аумақты аймақтарға бөлу схемалары және белгіленген тәртіппен бекітілген өзге де қала құрылысы немесе жерге орналастыру құжаттамасы.

Көрсетілген негіздер тізбесі толық болып табылмайды, заңнамалық актілерде өзге де негіздер көзделуі мүмкін.

Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды құруға және кеңейтуге, халықаралық міндеттемелерді орындауға және жерді қорғаныс және қауіпсіздік мұқтажы үшін пайдалануға байланысты жағдайларда жер учаскелерін барлық санаттағы жерлерден алу туралы шешімді Жер кодексінің 13-бабының 3-тармағына сәйкес ҚР Үкіметі қабылдайды [3].

Мемлекет мұқтажы үшін жер учаскесін алу рәсімінің негізгі кезеңдері мен ережелеріне келесілерді жатқызуға болады:

1. Мақсаты мен қажеттілігі: мемлекет мұқтажы үшін жер учаскесін алып қоюдың нақты белгіленген мақсаты мен қажеттілігі болуы керек. Бұған мемлекеттік немесе қоғамдық нысандарды салу, инфрақұрылымды дамыту, қорғаныс, қауіпсіздік немесе басқа да мемлекеттік мақсаттар кіруі мүмкін.

2. Жер учаскесінің анықтамасы: мемлекеттік органдар алып қоюға жататын нақты жер учаскесін айқындайды. Бұл жер кадастрлары мен басқа да мәліметтер негізінде жасалады.

3. Меншік иесінің хабарламасы: жер учаскесінің иесіне оның учаскесін алып қою ниеті туралы хабарлау қажет. Хабарламада алу мақсаты мен рәсімі туралы ақпарат болуы керек.

4. Құнын бағалау: жер учаскесі бағаланады және иесіне учаске үшін өтемақы төленеді. Бағалауды тәуелсіз сарапшылар жүргізеді және өтемақы әділ және нарықтық болуы керек.

5. Алып қою туралы шешім: бағалау мен хабарламаны қоса алғанда, барлық рәсімдерден кейін мемлекеттік органдар жер учаскесін алып қою туралы шешім қабылдайды.

6. Меншік құқығын тіркеу: жер учаскесі алынғаннан кейін меншік иесі өтемақы алады, ал жер учаскесіне меншік құқығы мемлекетке өтеді.

7. Апелляциялар және шағымдану: егер ол шарттармен және өтемақымен келіспесе, иесіне алып қою туралы шешімге шағымдану құқығы беріледі.

8. Өтемақы және шығындарды өтеу: заңнама мемлекетті иесіне алып қою және залал үшін әділ өтемақы төлеуге міндеттейді, егер олар алып қою нәтижесінде пайда болса.

9. Қоғамдық қатысу: кейбір жағдайларда заңнама қоғамдық ұйымдар мен азаматтардың мемлекет мұқтажы үшін жер учаскелерін алу процесіне қатысуын көздеуі мүмкін [4].

Бұл кезеңдер мен ережелер нақты жағдайларға және жер учаскесін алып қою кезінде қолданылатын заңнамаға байланысты өзгеруі мүмкін. Қазақстан Республикасында мемлекет мұқтажы үшін жер учаскесін алып қою процесінде меншік иесіне де, мемлекетке де барлық заңды рәсімдер мен құқықтарды сақтау маңызды.

Қазақстан Республикасында мемлекет мұқтажы үшін жер учаскесін алып қою процесі Жер кодексі және басқа да нормативтік-құқықтық актілерді қоса алғанда, заңнамамен реттеледі. Қазақстандағы мемлекет мұқтажы үшін жер учаскесін алып қоюды құқықтық реттеудің кейбір негізгі мәселелері:

1. Алып қоюдың мақсаты мен себебі: заңнама мемлекетті жер учаскесін алып қоюдың мақсаты мен себебін нақты анықтауға міндеттейді. Бұл, мысалы,

мемлекеттік немесе қоғамдық нысандардың құрылысына, инфрақұрылымның дамуына және басқа да мемлекеттік қажеттіліктерге байланысты болуы мүмкін.

2. Алып қою рәсімі: Заң жер учаскесін алып қою кезінде сақталуы тиіс рәсімді белгілейді. Бұған сайт иесіне хабарлау, шығындарды бағалау, өтемақыны анықтау және басқа процедуралық сәттер кіреді.

3. Құнын бағалау: алынған учаскенің құнын анықтау және жер иесіне келтірілген залалды өтеу процедураның маңызды бөлігі болып табылады. Заңнама әділ өтемақыны бағалау және анықтау тетіктерін ұсынады.

4. Мерзімдері мен шарттары: заңнама алып қою жүргізілуі және өтемақы төленуі тиіс мерзімдерді белгілей алады. Ол сондай-ақ алып қою процесінде сақталуы тиіс шарттарды көздеуі мүмкін.

5. Тараптардың құқықтары мен міндеттері: заңнама жерді алу процесінде мемлекеттің, учаске иесінің және басқа да мүдделі тараптардың құқықтары мен міндеттерін нақты анықтайды.

6. Апелляциялық тетіктер: заңнамада жерді алып қою немесе өтемақыны бағалау туралы шешімдерге шағымдану тетіктері қарастырылуы мүмкін.

7. Қоғамдық қатысу: кейбір жағдайларда заңнама қоғамдық ұйымдар мен азаматтардың мемлекет мұқтажы үшін жер учаскелерін алу процесіне қатысуын көздеуі мүмкін.

Заңнаманың уақыт өте келе өзгеруі және толықтырылуы мүмкін екенін атап өту маңызды, сондықтан Қазақстан Республикасында мемлекет мұқтажы үшін жер учаскелерін алып қою процесінде қолданыстағы заңдар мен ережелерге толық сәйкес келу үшін әрдайым өзекті нормативтік актілерге жүгіну және заңгерлермен немесе жер мәселелері жөніндегі мамандармен кеңесу ұсынылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының жер құқығы: оқу құралы / Еркінбаева Л.К., Айгаринова Г.Т. - Алматы : Жеті жарғы, 2010. - 312 б.

2. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

3. Қазақстан Республикасының Жер кодексі 2003 жылғы 20 маусымдағы № 442-ІІ (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

4. Губанищева М.А., Хлопцов Д.М. Изъятие земельных участков для государственных или муниципальных нужд: возможные пути улучшения // Экономика и управление народным хозяйством, 2017. № 8. С. 52-60

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ: ЖЕТІСТІКТЕР МЕН ҚИЫНДЫҚТАР

Қ-221 тобының студенті Муханбетали Мөлдір Абилкаюмқызы

Ғылыми жетекші: «Мирас» колледжі мекемесінің «Құқықтану» мамандығы бойынша арнайы пәндерінің жоғары санатты оқытушысы Таубаева Алтынай Мамадалиевна
Колледж «Мирас», г.Шымкент, Қазақстан

Резюме: В данной статье защита и сохранение прав человека является одной из главных задач для каждого государства в современное время, а также информация о принятии закона об отмене перечня рабочих мест, где ограничено использование женского труда. в целях дальнейшей ликвидации дискриминации в отношении женщин, обеспечения доступа женщин ко всем рабочим местам, будет рассмотрена информация о том, как расширить их возможности трудоустройства.

Abstract: In this article, the protection and preservation of human rights is one of the main tasks for every state in modern times, as well as information on the adoption of a law abolishing the list of jobs where the use of female labor is limited. In order to further eliminate discrimination against women, ensuring women's access to all jobs, information will be considered on how to expand their employment opportunities.

Қазіргі заманда адам құқықтарын қорғау және сақтау әрбір мемлекет үшін басты міндеттердің бірі болып табылады.

2022 жылғы маусымда өткен жалпыхалықтық референдумның қорытындысы бойынша Қазақстанда адам құқықтарын қорғауды жақсартатын конституциялық өзгерістердің қатарында адам құқықтары жөніндегі уәкілдің мәртебесін күшейтуге бағытталған түзетулер бар.

Үкімет 2022 жылғы маусымда «Қазақстанның адам құқықтары саласындағы одан әрі шаралары туралы» қаулысын қабылдады. Бұл құжат адам құқықтарының 26 басым бағыттарынан тұрады, оның ішінде әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою, мүгедек азаматтардың құқықтарын, адам саудасы құрбандарының құқықтарын қамтамасыз ету, қылмыстық құқық бұзушылық пен азаптаудың алдын алу, азаптаудың алдын алу құқықтарын қамтиды. бірлестіктер, сөз бостандығы құқығы, өмір сүру құқығы және қоғамдық тәртіп, үкіметтік емес ұйымдармен (ҮЕҰ) өзара іс-қимылдың тиімділігін арттыру, сондай-ақ БҰҰ-ның шарттық органдарымен өзара әрекеттесу тетіктерін және БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі кеңесінің арнайы рәсімдерін жетілдіру[1].

Әйелдерге қатысты кемсітушілікті одан әрі жою үшін әйелдер еңбегін пайдалану шектелген жұмыс орындарының тізімін жою туралы заң қабылданды. Бұл әйелдердің барлық жұмыс орындарына, қолжетімділігін қамтамасыз ету арқылы олардың жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін кеңейтеді. Бұл қадам кәсіптерді ерлер мен әйелдерге бөлуді тоқтатады, бұл өз кезегінде жұмысқа орналасуда гендерлік кемсітушілікті жояды.

Өкінішке орай, әлемде балалар мен әйелдерді ұрлау оқиғаларының саны артып келеді. Осы себепті Қазақстан елімізде мұндай жағдайлардың алдын алу және адам саудасының құрбандарына қолдау көрсету шараларын қабылдауды қажет деп санады. Осылайша, адам саудасының құрбаны болған азаматтарға

арнаулы әлеуметтік қызмет көрсетуді белгілейтін, мүгедектердің өмір сүру сапасын жақсарту туралы заңнаманың жобасы әзірленді.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт пен Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактінің қағидаттарын басшылыққа ала отырып, Қазақстан өз азаматтарының құқықтарын қамтамасыз ету үшін бірқатар шараларды қабылдады.

Қазақстандағы адам құқықтарын қорғау саласындағы маңызды жетістіктері:

–аз қамтылған отбасыларға жеңілдетілген бағамен баспана алуға мүмкіндік беретін «Қолжетімді баспана» бағдарламасының жүзеге асырылуы. Осы бағдарламаның арқасында көптеген қазақстандықтар тұрақты баспанаға қол жеткізіп, өмір сүру сапасын жақсартты;

–Алматы қаласында көп балалы отбасынан шыққан барлық үздік 2000-ға жуық мектеп оқушылары «Бақытты отбасы» бағдарламасы бойынша 5 мың теңгемен ай сайын ынталандырылды. Көп балалы отбасының анасы, Шолпан Әубәкірова, өз балалары стипендия алғанына қуанышты. Оның айтуы бойынша жақсы оқуы үшін балаларының әр қайсысы бес мың теңге алады және олардың бірлескен күшімен отбасы бюджеті ай сайын 20 мың теңгеге толығып отырады. Бұл көмек оларға қосымша кеңсе тауарларын немесе кітаптарын сатып алуға жәрдем болады[2].

Мұндай отбасының балаларына берілген шәкіртақы жігер ғана емес, қосымша мотивация болды. Енді олар «Алтын белгі» алумен қатар, ата-анасына көмектесуге ұмтылады. Бұл бастама басқа облыстарда да жалғасын тапса дейміз.

Қазақстанда адам құқықтарына қатысты мәселелер әлі де бар. Ең өзекті мәселелердің бірі – сөз және БАҚ бостандығын шектеу. Сөз бостандығына кепілдік беретін заң болғанымен, тәуелсіз пікірін білдірген журналистер мен белсенділер жиі қудаланады. Бұл еркін ақпарат алмасуға шектеулер тудырады және демократиялық принциптерге нұқсан келтіреді.

Сонымен қатар, Қазақстанда мигранттар құқығының бұзылуы, жыныстық азғындық сияқты адам құқықтарының басқа да проблемалары бар. Бұл проблемалар оларды шешу үшін қосымша назар аударуды және күш салуды талап етеді.

Қазақстанда адам құқықтары саласындағы прогреске қол жеткізу үшін БҰҰ және Еуропа Кеңесі сияқты халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықты нығайту қажет. Бұл ұйымдар техникалық және сараптамалық көмек көрсетіп, тәжірибе мен білім алмасуға ықпал ете алады. Сонымен қатар, Қазақстан азаматтарының ақпараттандырылуы үшін білім беру бағдарламалары мен адам құқықтарын насихаттау жұмыстарын жүргізу маңызды.

Басқа елдермен салыстырғанда Қазақстанда адам құқықтарының бірнеше артықшылығы бар.

Қазақстан халықаралық-құқықтық шарттар жүйесіне, соның ішінде Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясына, Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенцияға және басқа да құжаттарға белсенді түрде қатысады.

Бұл Қазақстан азаматтарының ел ішінде құқықтары бұзылған жағдайда өз құқықтарын қорғау үшін халықаралық органдарға жүгінуіне кепілдік береді.

Қазақстанда адам құқықтары саласындағы заңнаманы жетілдіру бойынша белсенді жұмыс жүргізілуде. Әділет саласында реформалар қабылданып, түрмелердегі жағдай жақсарып, адам құқықтары жөніндегі тәуелсіз комиссия құрылды. Бұл Қазақстанды азаматтардың құқықтарын қорғау жағынан прогрессивті елге айналдырады[3].

Қазақстанда адам құқықтары, соның ішінде білім беру және БАҚ салаларында хабардарлықты арттыруға бағытталған көптеген бағдарламалар мен іс-шаралар өткізіледі. Бұл азаматтардың құқықтары мен бостандықтары туралы білімнің таралуына ықпал етеді және олардың шешім қабылдау және қоғамдық пікірді қалыптастыру процестеріне белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Қазақстан адам құқықтарын қорғау саласында Біріккен Ұлттар Ұйымы, Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы сияқты халықаралық ұйымдармен ынтымақтасады. Мұндай ынтымақтастық Қазақстанға басқа елдермен тәжірибе және озық тәжірибе алмасуға мүмкіндік береді.

Қазақстанда халықаралық құқық қорғау ұйымдарының тұрақты мониторингтік миссиялары жүргізілуде, бұл азаматтардың құқықтарын қорғауда ашықтық пен жариялылыққа ықпал етеді.

Тұтастай алғанда, аталған шаралар мен бастамаларды жүзеге асыру елімізде адам құқықтарын қорғауды одан әрі күшейте түседі. Осы саладағы заңнамалық базаны одан әрі жетілдіру мақсатында Адам құқықтары жөніндегі бірінші кезектегі шаралар жоспарының басқа бағыттарын қамту үшін отандық және халықаралық сарапшыларды тарта отырып, жаңа шараларды әзірлеу жалғасады[4].

Дегенмен, адам құқықтарын қорғау саласында ешбір елді идеал деп санауға болмайтынын және басқа елдер сияқты Қазақстанның да бұл салада әлі де көп жұмыс жасау керектігін айта кеткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Байдельдинов Д.Л., Букенбаев Р.М. ООН и контрольные механизмы защиты прав и основных свобод человека. Журнал Вестник КАЗНУ, серия международные отношения и международное право.- 2019. - №3(67).- С.105-110

2. Нысанбекова Л.Б., Сайрамбаева Ж.Т., Токтыбеков Т. Жеке тұлғалардың халықаралық құқық субъектілігінің мәнін жаңа кешенді құқықтық құбылыс ретінде түсінігіне жалпы теориялық көзқарастар ҚазҰУ Хабаршысы №4(80) 2018).- С. 58-69.

3. Сайрамбаева Ж.Т. Международно-правовые регулирование статуса транснациональных корпораций: автореф... дис. канд. юрид. наук: 12.00.10/Казахский Нац. ун-т. - Алматы, 2019. - 162 с.

4. Ерджанов Т.К. Соотношение законодательства Республики Казахстан с нормами Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод // Правовое регулирование законодательного процесса в Республике Казахстан и совершенствование политической системы в условиях модернизации казахстанского общества (проблемы теории и практики): Материалы научно- теоретической конференции – Алматы, 2019. – 200 с.

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ПӘНІ РЕТІНДЕГІ МҮЛІКТІК ҚАТЫНАСТАР ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ

Насиров Б.Қ., Ахметалиев Д.Д., Тұрсынхан Д.Н., Алибеков Ш.С.

Ғылыми жетекші аға оқытушы, магистр Айтеке К.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается место имущественных отношений в системе других значимых общественных отношений, известных в отечественной и зарубежной науке.

Summary: The article examines the place of property relations in the system of other significant social relations known in domestic and foreign science.

Мүліктік қатынастар негізгі қоғамдық қатынастардың қатарына жатпайды, бірақ құқықтық қатынастар класының туындылары деген қорытынды жасалды. Құқықтық қатынастар жүйесі және оның тарихи қалыптасуы көрсетілген. Мүліктік және құқықтық қатынастардың басқа түрлері туынды құқықтық қатынастар деп аталады. Мүліктік құқықтық қатынастар экономикалық, техникалық, саяси, мәдени және басқа да қоғамдық қатынастардың элементтерін қамтитын, сондай-ақ ерікті сипаттағы элементтерді қамтитын кешенді қатынастар ретінде қарастырылады.

Көптеген жылдар бойы Қазақстанның экономиканың жоспарлы сипатына байланысты мүліктік құқықтар айналымы іс жүзінде болмады. Бүгінгі таңда мүліктік құқықтармен мәмілелер кеңінен таралуда. Бұған жаңа заңнамалық реттеу де, нарықтың қалыпты дамуын салдандыратын төлемсіз дағдарысты еңсеру қажеттілігі де ықпал етеді. Алайда, мүліктік құқықтар айналымының қалыптасуы өте ауыр және бір-біріне қайшылықтыр өте көп кездеседі. Бұл көбінесе құқықтық базаның кемшіліктеріне және құқықтық реттеудің негізіне алынуы мүмкін ғылыми әзірлемелердің болмауына байланысты. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (бұдан әрі-азаматтық кодекс немесе Кодекс) азаматтық құқықтар объектілерінің қатарында мүліктік құқықтарды да атайды, бірақ бұл тұжырымдаманың мазмұны ашылмайды. Сонымен қатар, мүліктік құқықтар оларды азаматтық құқықтар, құқықтық қатынастар объектілерінің қатарына жатқызу мүмкіндігіне және осы құқықтар айналымының ерекшелігіне сөзсіз әсер ететін бірқатар ерекшеліктерге ие болып көрінеді [1].

Біздің ойымызша, бұл ерекшеліктерді азаматтық-құқықтық қатынастар объектісінің тұжырымдамасын зерттеуден оқшаулау мүмкін емес. Бұл категория ежелден заңгерлердің, оның ішінде өркениеттердің дауларын тудырып келеді және осы уақытқа дейін азаматтық құқық ғылымында оны бірыңғай түсіну қалыптасқан жоқ. «Құқықтық қатынастар объектісі» және «субъективті құқық объектісі» ұғымдарының арасындағы байланысты анықтау

да маңызды, өйткені азаматтық құқық әдебиеттерінде бұл мәселеге қатысты көзқарастар да әртүрлі және даусыз емес.

«Мүліктік құқық» терминінің заңды анықтамасының болмауы, сондай-ақ мүліктің жалпы анықтамасы, бұл санаттарды заң шығарушы өте кең қолданатындығына қарамастан, оларды ғылыми тұрғыдан дамыту қажеттілігін тудырады. Бұл азаматтық құқық объектісі ұғымымен мүліктік құқықтың белгілері мен сипаттамаларының арақатынасы біздің ойымызша, мүліктік құқықтарды құқықтық қатынастар объектілерінің қатарына жатқызу туралы мәселені шешуге болатын әдіснамалық база болып табылады. «Мүліктік құқық» санатын анықтау ғана емес, сонымен бірге құқықтық қатынастар объектілері ретінде әрекет ете алатын құқықтар шеңберін анықтау да маңызды. Атап айтқанда, азаматтық құқықтық қатынастардың объектілері ретінде заттық құқықтарды тану және, тиісінше, осы құқықтарды заттан алшақтатуға жол беру туралы мәселе өте өткір. Меншік құқығы көптеген азаматтық қатынастарға арналған және әр елдің азаматтық құқықтарымен реттеледі. Мүлікті даралау арқылы иелену, пайдалану және беру құқықтардың негізгі аспектілерін анықтайды және қоғамның осы экономикалық және құқықтық дамуында басты рөл атқарады. Мүліктік құқықтардың ерекшеліктері осы құқықтар объект ретінде әрекет ете алатын тиісті құқықтық қатынастарды құқықтық реттеудің ерекшелігіне сөзсіз әсер етеді [2].

Мәселен, соңғы кездері «құқыққа құқық» конструкцияларының көмегімен мүліктік құқықтардың тиесілігін түсіндіретін тұжырымдамалар белсенді түрде жандануда, осылайша мүліктік құқықтарды, атап айтқанда, міндеттемелерді басқа құқықтар объектілерінің, атап айтқанда, заттық құқықтардың шеңберіне енгізуде. Әрине, бұл тәсілдің негізі негізінен қолданыстағы кодексті оның біршама дәл емес тұжырымдарымен жасайды.

Сонымен, ең өзекті мәселелердің бірі-мүліктік құқықтар айналымының құқықтық қатынастарын, атап айтқанда міндетті құқықтарды талдау. Бүгінгі таңда ғалымдар мен практиктер арасында құқықтық табиғатын, құқықтың ауысу сәтін, жеңілдікке жол беру шарттарын анықтауға бірыңғай көзқарас жоқ. Құқықтарды беруге жол берудің жалпы шарттарын, сондай-ақ жекелеген тыйымдар мен жеңілдіктерді шектеу екіұшты болып көрінеді. Мәселен, ғылыми әдебиеттерде тұлғаларды міндеттемеге ауыстырудан басқа, құқықтарды беру мүмкіндігі туралы, оның ішінде міндеттерді беруден, ішінара беруден және т.б. ажырата отырып, екіжақты мәмілелер бойынша құқықтарды беру мүмкіндігі туралы ортақ пікір жоқ [3].

Мүліктік құқықтардың ауысуына байланысты мәселелердің өзектілігі көбінесе Азаматтық кодекстің екінші бөлігінің қабылдануымен, атап айтқанда, кодекстің 30,34,43-тарауларында мүліктік құқықтардың айналымына тікелей қатысты ережелердің пайда болуымен өсті. Бұл жағдай бұрынғы заңнамамен салыстырғанда қолданыстағы ережелерді талдау, олардың Азаматтық кодекстің жалпы бөлігінің нормаларымен байланысын анықтау қажеттілігін анықтайды. Мүліктік құқықтар айналымының қатынастарына қолданылуы мүмкін және

оларды қолдану мүмкін емес шарттық конструкцияларды реттейтін нормалар арасында анықтау да маңызды.

Аталған жағдайлар азаматтық құқықтық қатынастар объектілері ретінде мүліктік құқықтардың құқықтық режимін теориялық зерттеудің маңыздылығы мен қажеттілігін көрсетеді. Қолданыстағы заңнаманы қолдану тәжірибесі таңдалған тақырыптың практикалық маңыздылығын анықтайтын қолданбалы сипаттағы бірқатар мәселелерді анықтады. Заң әдебиетіндегі тақырыптың даму дәрежесі. Азаматтық-құқықтық қатынастар объектісі мен субъективті азаматтық құқықты түсінуге қатысты мәселелер отандық әдебиетте өте егжей-тегжейлі сипатталды. Пікірталас шыңы ХХ ғасырдың 60-жылдарында болды. Алайда, сол кездегі құқықтық реттеудің ерекшеліктері мен экономикалық қатынастардың сипаты құқықтық қатынастар объектілері ретінде мүліктік құқықтарды зерттеу іс жүзінде болмауына әкелді. Әдебиетте сіз тек осы мәселе бойынша жанама, эскиздік ақпаратты таба аласыз. Құқықтардың айналымын азды-көпті толық көрсететін жалғыз дереккөз-б.б. тасбақаның кеңестік заң бойынша мұрагерлікке арналған жұмысы.

Қазіргі әдебиеттер де осы саладағы зерттеулерге бай емес. Олардың ішінде азаматтық құқықтар объектілеріне арналған еңбектерді бөліп көрсету керек. Алайда, оларда объектілер ретінде мүліктік құқықтар проблемалары жеткілікті түрде қамтылмаған. Мүліктік құқықтар туралы айтуды мүліктік құқықтарды, кәсіпорынның мүліктік кешен және басқа институттар ретіндегі құқықтық режимін талдау кезінде жиі кездестіруге болады. Сонымен қатар, мүліктік құқықтардың сипаттамасы тек осы институттарды зерттеу мақсаттарымен шектеледі және өте жүйелік емес және толық емес сипатта болады.

Олардың ішінде Богданова Е.Е., Богданов Д.Е., Василевская Л.Ю., алайда, бұл авторлар, әдетте, құқықтық қатынастар объектісінің категориясын талдаудан бөлек, өз зерттеулерін жүргізеді, ал құқықты беру-бұл құқықтық қатынастардың объектісі ретінде түсінуден туындайтын құқықтың айналу қабілеттілігінің көрінуінің ерекше жағдайы [4].

Осылайша, қазіргі уақытта азаматтық құқықтық қатынастардың объектілері ретінде мүліктік құқықтарды талдауға, оларды заманауи заңнама негізінде кешенді зерттеуге байланысты мәселелерді жан-жақты теориялық жалпылау жоқ.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Аюшеева И.З., Богданова Е.Е., Булаевский Б. А. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 1. М.: Проспект, 2020. 440 с.
2. Нурмагамбетов Р.Г., Укин С.К. Н90 Конституционное право Республики Казахстан: Учебное пособие. / Р.Г. Нурмагамбетов, С.К. Укин – Костанай: Костанайский филиал ФГБОУ ВО «Челябинский государственный университет» 2018. – 310 с.
3. Богданова Е.Е., Богданов Д.Е., Василевская Л. Ю. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 2. М.: Проспект, 2020. 448 с.
4. Сергеев А. П. Гражданское право. Учебник. В 3 томах. Том 3. М.: Проспект, 2020. 736 с

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Насирова А.Ш., Нигматжанов Ж.С., Сейтмұратова А.Ж.
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье освещаются проблемы возмещения вреда, причиненного гражданско-правовым правонарушением окружающей природной среде. Рассматриваются также пути решения данной проблемы. В результате проведенного исследования выявлены проблемы, связанные с несовершенством законодательства при наступлении деликтных обязательств.

Summary: This article highlights the problems of compensation for damage caused by a civil offense to the environment. The ways of solving this problem are also considered. As a result of the conducted research, the problems associated with the imperfection of legislation in the occurrence of tort obligations have been identified.

Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік мәселесі қазіргі уақытта да өзекті болып қала береді. Табиғи ресурстарды оңтайлы пайдалануды және қоршаған ортаны қорғауды заңды түрде ұсыну экология және табиғатты пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті белгілейтін жалпыға бірдей танылған мінез-құлық ережелерін қамтиды.

Заңсыз әрекеттер үшін жауапкершілік салалық көрсеткіш бойынша ерекшеленеді, әртүрлі себептерге сәйкес жүйеленеді және құқық бұзушыға заңды жауапкершілік тағайындауға негіз болатын заңсыз әрекеттер (әрекетсіздіктер) мен әрекеттер үшін туындайды [1]. Жазаны сот қоғамдық қауіптілік дәрежесі негізінде немесе жалпы қоғамға немесе жеке азаматтарға, жеке және заңды тұлғаларға зиян келтірген зиян негізінде тағайындайды.

Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін лауазымды адамдар, әскери қызметшілер мен азаматтар тәртіптік, әкімшілік, азаматтық-құқықтық немесе қылмыстық жауапкершілікке тартылады, ал кәсіпорындар, мекемелер, компаниялар әкімшілік және азаматтық — құқықтық жауапкершілікке тартылады. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес заңды тұлғалар қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды.

Азаматтық-құқықтық жауапкершілік-бұл құқық бұзушыға үшінші тұлғаның немесе мемлекеттің мүддесі үшін заңда немесе шартта белгіленген, ол үшін мүлктік, материалдық сипаттағы қолайсыз, экономикалық тиімсіз зардаптарға әкеп соғатын мәжбүрлеу сипатындағы шараларды (залалдарды өтеу, тұрақсыздық айыбын төлеу, зиянды өтеу) қолданудан тұратын заңды жауаптылықтың бір түрі.

Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік экологиялық ережелер мен стандарттарды бұзу нәтижесінде қоршаған ортаға, басқа адамдарға немесе мүлікке келтірілген залалды өтеуді реттейтін құқықтық нормалар мен ережелер жүйесі болып табылады.

Жауапкершіліктің бұл түрі табиғатты қорғау, ластанумен күресу және тұрақты дамуды сақтау үшін өте маңызды. Төменде экологиялық құқық бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің негізгі аспектілері келтірілген:

1. Нормативтік-құқықтық база: экологиялық құқық бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік қоршаған ортаны қорғауды реттейтін заңдар мен ережелерге негізделген. Әр түрлі елдерде әртүрлі экологиялық заңдар болуы мүмкін.

2. Экологиялық құқық бұзушылықтар: экологиялық құқық бұзушылықтар ластаушы заттарды заңсыз төгу, ормандарды рұқсатсыз кесу, табиғи ресурстарды жою және қоршаған ортаға зиян келтіретін басқа да әрекеттер сияқты әрекеттерді қамтуы мүмкін.

3. Зиян және өтемақы: азаматтық-құқықтық жауапкершілік экологиялық объектіге немесе үшінші тұлғаларға келтірілген залалды өтеуді қамтиды. Зиян физикалық, экономикалық және моральдық зиянды қамтуы мүмкін.

4. Жауапкершілік объектілері: жауапкершілік экологиялық нормаларды бұзатын компаниялар мен мемлекеттік ұйымдарды қоса алғанда, жеке тұлғаларға да, заңды тұлғаларға да жүктелуі мүмкін.

5. Өтемақы тетіктері: өтемақы жүйесі залалдың мөлшерін анықтауды, оны бағалау процедураларын және өтемақы әдістерін, соның ішінде ақшалай төлемдерді, қалпына келтіруді (қалпына келтіруді) немесе басқа шараларды қамтуы мүмкін.

6. Сот рәсімдері: экологиялық даулар туындаған жағдайда жәбірленуші Тараптар залалды өтеу және өтемақы туралы талап-арыздармен сотқа жүгіне алады.

7. Келісімдер мен шарттар: кейбір жағдайларда тараптар сотқа жүгінбей-ақ зиянды өтеу туралы шарттар немесе келісімдер жасай алады. Мұндай шарттар өз еркімен жасалуы мүмкін және әдетте заңмен реттеледі.

8. Экологиялық құқық бұзушылықтардың алдын алу: азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің бір аспектісі - экологиялық нормалар мен стандарттардың сақталуын ынталандыру. Экологиялық құқық бұзушылықтарды азайту үшін алдын алу жауапкершілігі шараларын енгізуге болады [2].

Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік тұрақты даму мен қоршаған ортаны қорғауда маңызды рөл атқарады. Бұл зардап шеккен тараптарға залал үшін өтемақы алуға мүмкіндік береді және компаниялар мен ұйымдарды экологиялық стандарттар мен нормаларды сақтауға ынталандырады.

Қоршаған ортаға зиян келтіру, біріншіден, табиғат функцияларының жоғалуында, оның қалыпты өмір сүруі үшін қажетті қоршаған орта сапасының бұзылуында, екіншіден, жоғалған пайдада, қоршаған ортаның немесе табиғи объектінің күйін қалпына келтіру шығындарында көрінеді. Сондықтан жауапкершілікті тағайындау келтірілген зияннан туындайды [3].

Жауапкершілік оқиға болған кезде, яғни ластану, табиғи ресурстардың сарқылуы, табиғи объектілердің ақауы немесе жойылуы түріндегі материалдық

объектілерге (қоршаған ортаның сапасына, экологиялық жүйелерге, жануарлар әлеміне және т.б.) зиян келтіру фактісі туындаған кезде туындайды.

Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің келесі сипаттамаларын көрсетуге болады:

- оның объективті қолданыстағы негізі қорғалатын экологиялық объектілерге мүліктік зиян келтіру болып табылады;

- осы жауапкершілікті білдіру және бекіту нысаны азаматтық және еңбек заңнамасы болып табылады;

- құқықтық қатынастардың субъектілері жеке және заңды тұлғалар, мемлекеттік билік органдарының уәкілетті тұлғалары, сондай-ақ соттар болып табылады;

- жауапкершілікті тағайындау тәртібі азаматтық-құқықтық және төрелік-процестік қызметте әрекет етеді;

- жауапкершілік құқық бұзушыға азаматтық азаптаудың салдары ретінде көрсетілген материалдық Санкциялар салудан тұрады;-жалпы юрисдикция соттары азаматтық-құқықтық жауапкершілікті анықтау және тағайындау бойынша нақты өкілеттіктерге ие.

Қоршаған табиғи ортаға немесе табиғи ресурстарға келтірілген залал үшін азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің ерекшелігі-табиғат пайдаланушылардың тиісті табиғи ресурстарды қалпына келтіруге жұмсаған болашақ шығындары да, қоршаған табиғи ортаның сапасын қалпына келтіру жөніндегі мемлекеттік шығыстар да өтелуі тиіс.

Азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің мазмұны құқық бұзушыға субъективті азаматтық құқықтардан айыру түрінде немесе құқық бұзушыға жаңа немесе қосымша азаматтық-құқықтық міндеттер жүктеуде қолайсыз салдарлар туғызатын санкцияларды қолдану болып табылады.

Пайда болу негіздеріне сәйкес жауапкершіліктің екі түрі бар:

- шарттық (шарт бойынша);

- шарттан тыс немесе азаптау (заң бойынша).

Жәбірленушінің жеке басына немесе оның меншігіне жәбірленуші тараппен жасалған шарттық міндеттемелерге байланысты, сондай-ақ шартты орындау арқылы азаматтың өміріне немесе денсаулығына зиян келтірілген жағдайларда бұзушының міндеттерді орындауына немесе тиісінше орындамауына байланысты емес зиян келтірілген кезде азаптау жауапкершілігі орын алады [4].

Қоршаған ортаға зиян келтіру көбінесе қайтымсыз, өйткені көптеген табиғи ресурстар қалпына келмейтін (мысалы, топырақ) немесе оларды қалпына келтіру үшін айтарлықтай уақыт қажет (ормандар, жануарлар әлемі). Бүгінгі таңда әлемдік қоғамдастық өзіне төніп тұрған қауіпті толық түсінген кезде, халықаралық деңгейде де, ұлттық деңгейде де антропогендік қызмет арқылы қоршаған ортаға зиян келтіргені үшін жауапкершілік тұжырымдамасын әзірлеуге үлкен мән беріле бастады.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде экологиялық құқық бұзушылықтар бойынша кінәлі тұлғалар азаматтық-құқықтық жауапкершілікке салыстырмалы

түрде аз тартылады және келтірілген залал өтелгеннен бірнеше есе жоғары болады деген қорытынды жасауға болады. Егер пәрменді шаралар қабылданбаса, онда жақын арада адамдар қоршаған ортаға, демек, өздеріне және балаларына орны толмас зиян келтіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сапарғалиев Ф.С., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы. –Астана: Фолиант, 2014.-288 б.
2. Скобина, Е. А. Особенности гражданско-правовой ответственности за экологические правонарушения / Е. А. Скобина, К. А. Слепченко. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 49 (183). — С. 271-275.
3. Бринчук М.М. Экологическое право.— 2-е изд.—М.: Вентана-граф, 2014.— 670 с.
- 4 . Крассов О.И. Экологическое право.— 3-е издание.—М.: Инфра-М, 2014.— 624 с.

УДК 343.7

**КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ
В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ**

Ниматулаева С.И., Бурханова Л.Ж., Божко Ф.С.

Научный руководитель - магистр, старший преподаватель Алтаева М.О.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Айтбаева А.У.

Международный Университет Кыргызстана, г. Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Бұл мақалада түзеу мекемелерінде қылмыс жасауға байланысты қалыптасқан қоғамдық қатынастар, аталған қылмыстардың алдын алуды қамтамасыз ететін қылмыстық-атқару және криминологиялық құралдар қарастырылады.

Summary: This article examines the social relations that develop in connection with the commission of a crime in correctional institutions, penal enforcement and criminological means that ensure the prevention of these crimes.

Под режимом понимается порядок и условия исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы, регулируемые нормами уголовно-исполнительного законодательства.

Режим означает суть и содержание наказания, потому что наказание осуществляется им, т.е. набор ограничительных прав, применимых к осужденному. Оно регулирует жизнь осужденных с мест лишения свободы непрерывно и на протяжении всего срока наказания. Это устанавливает одинаковые обязательные правила поведения для всех осужденных, администрации учреждения, администрации предприятия, на котором работают осужденные, представителей общественных организаций, занимающихся исправлением осужденных и осуществляющих надзор за исправительной работой должностных лиц государственных органов, посещающих учреждения, в указанные учреждения; граждане, находившиеся в исправительных учреждениях и на их территориях. Таким образом, режим определяет правовой статус всех субъектов и участников уголовно-

исполнительных правоотношений, возникающих в связи с исполнением и отбыванием наказания. Нормы режима предусматривают реализацию ограничительных прав, присущих уголовному наказанию [1].

Режим наказания - один из основных инструментов корректирующих действий. Его основное предназначение - инструмент корректирующих действий, направленных на определенный порядок, обязательный для всех. Правила режима часто регулируют все аспекты жизни осужденных в тюрьмах на протяжении всего срока их отбывания наказания. Режим устанавливает ограничения на допустимое поведение осужденных и тем самым формирует их правовой статус. Он их защищает, потому что правила режима одинаково обязательны для всех осужденных и для представителей администрации исправительных учреждений. Режим заключается в наведении порядка для осужденных, т.е. послушание может заставить тех, кто не хочет следовать его правилам, подчиняться им. В результате поведение осужденных оптимизируется, и со временем у них вырабатывается привычка соблюдать определенные простые правила поведения.

Важность режима также состоит в том, что он способствует использованию других средств исправительной деятельности - общественных работ, воспитательной работы, общего образования и профессионального обучения, ни одно из которых не может быть эффективным, если они не находятся в исправительном учреждении требуемый заказ. Соблюдение требований режима в исправительных учреждениях обеспечивается путем убеждения и принуждения (поощрение и наказание), регулярного наблюдения и надзора за поведением осужденных, системы мер контроля (судебный, ведомственный и общественный контроль, прокурорский надзор) о надлежащем исполнении наказания и соблюдении законности в административной деятельности [2].

Режим отбывания наказания в исправительных учреждениях организован в соответствии с его правовыми принципами. Их содержание определяется целью наказания и устанавливается нормами уголовного права. Принципы организации режима следующие: законность, целесообразность, гуманизм, индивидуализация и сочетание наказания и убеждения.

Принцип законности в организации режима содержания означает, что все требования к осужденным носят нормативный характер, т.е. администрация учреждения не устанавливает ее добровольно, но она содержится в положениях уголовно-исполнительного законодательства, требования которого должны соблюдаться как осужденными, так и администрацией учреждения. Принцип законности в организации режима заключается в том, что ни один осужденный не может выходить за рамки правил режима, и все эти правила применяются в равной степени ко всем осужденным [3].

Соблюдение принципа законности обеспечивается принудительными мерами в отношении лиц, нарушающих режим содержания под стражей, и контролем за законностью действий администрации исправительных учреждений.

Принцип целесообразности в организации режима, его положения не являются добровольными, напротив, во-первых, суть наказания как процесса наказания, а во-вторых, цель наказания, т.е. исправление и воспитание осужденных, их предотвращение новых и других преступлений.

Оно должно иметь собственное обоснование любого требования режима и любого содержания режима: осужденным ясно, что они воспринимаются как необходимое условие исполнения приговора, а не как цель, как средство формирования необходимые личные качества.

Принцип гуманизма в организации режима означает, прежде всего, его целесообразность как в интересах общества, так и для самих осужденных. Режим в тюрьмах моральный, потому что обеспечивает безопасность общество от совершения новых преступлений, изолировав от них осужденных (минимальная задача) и исправив их и обеспечив боеприпасами (оптимальная задача). Достоинство режима выражается в том, что он обеспечивает адаптацию осужденного к обществу, т.е. знакомит его с реальной трудовой жизнью в обществе после освобождения. Гуманизм режима выражается также в том, что он не предназначен для физических страданий заключенных или унижения человеческого достоинства.

Принцип индивидуализации в организации режима в тюрьмах означает, что для достижения целей наказания условия содержания осужденных в исправительных учреждениях дифференцируются в зависимости от тяжести преступления и социальной опасности личности. преступники и их поведение в исправительных учреждениях.

Индивидуализация режима содержания отражается в: раздельном содержании разных категорий осужденных (классификация осужденных); при переводе осужденных, сделавших твердый шаг на путь исправления, в исправительные учреждения с мягким режимом, а с постоянными нарушителями - в учреждения строгого режима; при изменении условий содержания осужденных в одной колонии; при применении иных льгот и штрафов, предусмотренных правилами режима.

Принцип совмещения наказания и воспитания в режиме отбывания наказания означает, что помимо элементов наказания, которые наиболее охватываются режимом, в режиме действуют только образовательные правила.

Карательный аспект режима отражен в совокупности правовых ограничений осужденного: изоляция, ограничение въезда и т. д. Карательная сторона режима не только пугает, а также пробуждает желание избежать совершения новых преступлений в будущем и желание сохранить привилегии свободы.

Образовательный аспект режима в тюрьмах зависит от его режима дня, поведения осужденных в важных местах, их взаимоотношений друг с другом и так далее, которое отражено в регулирующих правилах. Эти правила сами по себе не содержат элементов наказания, но нарушение которых может повлечь наложение штрафа.

В соответствии с действующим пенитенциарным законодательством основными требованиями режима в местах содержания под стражей являются: обязательная изоляция осужденных и регулярный надзор с целью предотвращения возможности совершения новых преступлений или других антиобщественных правонарушений; точное и строгое выполнение взятых на себя обязательств; различные условия содержания под стражей в зависимости от характера совершенного преступления и степени общественной опасности, личности и поведения подсудимого [3].

Правила режима, обеспечивающие достижение этих целей, называются элементами режима, а их набор - его содержанием.

Одним из важнейших элементов режима лишения свободы является изоляция осужденных, которая состоит из людей, находящихся под постоянной охраной, сопровождением или конвоем; им не разрешается разговаривать с людьми, которые свободны вне установленных правил. Таким образом, им запрещается нарушать границы жилых и производственных зон исправительных учреждений, оставлять за пределами изолированных территорий жилых и промышленных объектов без разрешения администрации, обеспечивая тем самым физическую изоляцию осужденных. Последнее относительное. Заключение устраиваются длительные и короткие свидания. Они обмениваются письмами, получают посылки и подарки.

Изоляция различных категорий осужденных в исправительных учреждениях устанавливается на основании их критериев и правил. Это делается для того, чтобы наиболее опасные и социально игнорируемые осужденные не оказывали негативного воздействия на других.

Четкое и строгое выполнение осужденными своих обязанностей обеспечивает необходимый порядок отбывания наказания, их правильное поведение, создает для них необходимые предпосылки, а также общение между собой и администрацией исправительных учреждений. Правила поведения осужденных в основном являются обязательными и запретительными, в зависимости от характера наказания, которое они отбывают. В то же время надлежащее выполнение ими своих обязанностей предполагает: предоставление им определенных прав для удовлетворения их законных интересов в исправительном учреждении, определяемых их образом жизни и требованиями закона; создание определенных гарантий реализации этих прав (например, осужденным предоставляется не только длительное пребывание до трех суток, но и специальные помещения для проживания у близких родственников) [4].

Основные требования режима содержания заложены в строго регламентированных правилах внутреннего распорядка исправительного учреждения, под которыми следует понимать: порядок применения всего комплекса средств исправления и воспитания осужденных; свод правил их поведения, которые определяют порядок выполнения этими людьми своих обязанностей и реализации своих прав; организация работы администрации исправительного учреждения по предупреждению новых преступлений и иных

правонарушений осужденных; организация деятельности всех подразделений, служб и должностных лиц исправительных учреждений.

Режим содержания под стражей - структурно управляемый элемент системы исправительно-воспитательных учреждений для осужденных, созданный для обеспечения выполнения следующих функций: наказание, воспитание, безопасность, регулирование, профилактика (функции индивидуальной и общей профилактики правонарушений).

Функция наказания осуществляется осужденным в процессе отбывания наказания с установлением различных правовых ограничений, предусмотренных уголовно-исполнительным законодательством. Прежде всего, они охватывают сферу своих субъективных прав. Согласно ст. 9 проекта Уголовного кодекса Республики Казахстан предусматривает, что осужденные имеют права и обязанности с ограничениями, установленными уголовным, уголовным и иным законодательством, в зависимости от порядка и условий исполнения того или иного вида наказания. Однако эти юридические границы не покрываются, потому что они не затрагивают все их субъективные права (например, собственность, семью, труд), но также определяют специфику их осуществления. Учитывая, что лицо, виновное в совершении преступления, наказывается правовыми ограничениями и запретами, установленными законом, становится ясно, что одна из основных функций режима - обеспечение исполнения уголовных наказаний.

Список использованной литературы:

1. Селиверстов В.И. Перспективы развития уголовно-исполнительного законодательства Российской Федерации / В. И. Селиверстов // Международный пенитенциарный журнал. – 2015. – № 1. – С. 11–21.
2. Филимонова А.А. Уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан: Учебное пособие (схемы). - Алматы: ВШП «Адлет», 2013. – 345 с.
3. Майорова С.Е. Запреты при исполнении наказаний в виде лишения свободы. Диссертация на соискание ученой степени к.ю.н. , Рязань. – 2018. – 190 с.
4. Гришко А.Я. О принципах уголовно-исполнительного права // Вестник Московского государственного областного университета. Сер. Юриспруденция. - 2014. - № 4. - С. 70.

УДК 347(075.8)

МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нұрмахан Н.Н., Әмірбек А.Ә., Баймурза А.Ә.
Ғылыми жетекшісі - з.ғ.к., аға оқытушы Жаксылыков Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются проблемы соотношения гражданского общества и государства, их взаимного функционирования.

Summary: This article deals with the problems of the relationship between civil society and the state, their mutual functioning.

Саяси коммуникация мәселелерін зерттеу көбінесе әлеуметтік коммуникацияның қазіргі теориясының теориялық-әдіснамалық базасына және әлеуметтік және философиялық антропология мәселелері бойынша бірқатар пәнаралық зерттеулерге және әлеуметтік қатынастардың әртүрлі көріністерінің мәнін ашатын мәселелердің кең ауқымына сүйенеді. Алайда, мемлекет пен азаматтық қоғам коммуникациясының түрлі аспектілерін талдауға байланысты көптеген жарияланымдарға қарамастан, бүгінгі күнге дейін әлеуметтік-саяси (қоғамдық) диалогтың өзі де, сондай-ақ қоғам мен биліктің диалогтық өзара іс-қимылының институционалдық тетіктерін қалыптастыру да, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік-саяси институтына диалогты біртіндеп трансформациялау проблемалары зерттелмеген.

Қазіргі отандық заң әдебиетінде мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы туралы мәселе пікірталас болып табылады.

Кейбір ғалымдар мемлекет пен азаматтық қоғам қарама-қарсы жүйелер болып табылады деп санайды. Бұл тәсіл азаматтық қоғамды емес, қоғамды басқарылатын жүйе ретінде түсінуді білдіреді. "Мемлекет қоғам өмірін реттейді (нақты, ойдан құрастырылған "азаматтық" емес)" [1]. Қоғамның қызмет етуінің осы түсіндімесіне сәйкес, оның беріктігі мен тұрақтылығы тепе – теңдікті сақтай отырып, бір жағынан, мемлекет азаматтық қоғамның құрылымын бәсеңдетпейді және сіңірмейді, ал олардың қызметінің жағдайын жасау мен еркіндігін қорғауды, азаматтар мен олардың бірлестіктерінің құқықтарының кепілдігін қамтамасыз етеді; екінші жағынан-азаматтық қоғамдардың құрылымдары мемлекет заңдарын сақтайды және жалпы мемлекеттік мақсаттарды іске асыруға белсенді қатысады.

Азаматтық қоғамды бір жағынан мемлекеттік саяси биліктің тежеуші күші мен бақылаушысы, екінші жағынан азаматтық қоғамның мүдделеріне қайшы келмейтін қызметтегі оның көмекшісі ретінде қарастыруға болады. Бұл тәсілді жақтаушылар мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы теңдестірілген қарым-қатынастардың қажеттілігін әділ көрсетеді, алайда бұл теңгерімнің мәні қарсы күресті, тепе-теңдікті шешуден емес, бір мақсаттарға қол жеткізуден, бір функцияларды іске асырудан тұрады.

Екінші тәсілдің мазмұны азаматтық қоғам мен мемлекетті өзара байланыстыратын және өзара кірігетін институттар ретінде қарау болып табылады, бұл ретте азаматтық қоғам құқықтық мемлекеттің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады.

Мемлекет пен азаматтық қоғам өзара іс-қимыл мен ынтымақтастық ұстанымында бола отырып, өз қызметін қатаң ажыратады. Мемлекеттің дамуы азаматтық қоғамды басуға міндетті емес. Азаматтық қоғам мен мемлекеттің қарама-қарсылығы мемлекет өзіне тән емес функцияларды монополиялаған, ал оның аппараты қоғамнан ажыратылған корпорацияға айналғанда туындайды.

Азаматтық қоғам мен мемлекеттің өзара қарым-қатынасы мәселесін зерттеудің маңыздылығы - ол адамның саясатын анықтауға, адамды мәдени-тарихи және саяси-мәдени феномен ретінде анықтауға мүмкіндік береді.

Дін қоғамы мен мемлекеттің өзара іс – қимылының екі негізгі моделін-либерализм мен этатизмді бөліп көрсетуге болады.

Классикалық либерализм азаматтық қоғам саласына мемлекеттің ең төменгі функцияларына мемлекеттің араласуын жеңеді. Ең аз мемлекет өзін-өзі реттеу тетіктеріне азаматтық қоғамды толығымен ұсынатын "түнгі күзет" бейнесінде бейнеленген.

Этатизм аясында мемлекеттің қоғамға реттеуші әсерінің екі нұсқасы – авторитарлы және демократиялық этатизм [2].

Бірыңғай қоғамдық жүйенің өзара байланысты элементтері ретінде азаматтық қоғам мен мемлекет бір-бірін негіздейді. Азаматтық қоғамның жай-күйі, оның қажеттіліктері мен мақсаттары мемлекеттің негізгі белгілері мен әлеуметтік мақсатын айқындайды. Азаматтық қоғам құрылымындағы, оның қызметінің негізгі салаларының мазмұнындағы сапалық өзгерістер мемлекеттік биліктің сипаты мен нысандарының өзгеруіне әкеп соқтырады.

Сонымен бірге мемлекет азаматтық қоғамға қатысты салыстырмалы дербестікке ие бола отырып, оның жай-күйіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Бұл әсер, әдетте, позитивті, тұрақтылықты қолдауға және азаматтық қоғамның прогрессивті дамуына бағытталған. Тарих қарама-қарсы мысалдар біледі. Мемлекет пен азаматтық қоғам арақатынасының неғұрлым ұтымды тұжырымдамасына сәйкес мемлекет пен қоғам өзара тұрақты әрекеттестікте болатын әлеуметтік өмірдің дербес элементтері ретінде әрекет етеді.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының тарихи тәжірибесі қазіргі заманғы қоғамға тән екі жақты құрылымды монолитті құрылыммен ішкі алмасудың қарсы нәтижелілігін куәландырады [3].

Осыған байланысты "өзара іс-қимыл" ұғымын басқа немесе басқаларды не істеуіне байланысты өз қызметіне өзгерістер енгізетін субъектілердің өзара іс-қимылдарының динамикалық өзгеріп отыратын бірізділігі ретінде түсіндіру қажет. Гуманитарлық ғылымдарда өзара іс – қимыл-бұл "саясат субъектілерінің бірігуі немесе ажыратылуы, идеялармен, көзқараспен, ресурстармен (әсермен, ақпаратпен, біліммен және т.б.) алмасу, бір субъектіден (бірінші немесе белсенді) басқа субъектіден (екінші немесе пассивті) ерік ниетін беру болатын саяси қатынастары".

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының нысандары ретінде функциялар мен міндеттерді тиімді орындау, өзара көмек көрсету, өзара бақылау, өзара жауапкершілік, құқықтық, әлеуметтік, экономикалық және басқа да проблемаларды шешудегі ынтымақтастық, азаматтық қоғамның саяси билікті жүзеге асыруға қатысуы сияқты белгілі бір араласу шегінде олардың бір-біріне өзара мақсатты ықпал ету болып табылады. Өзара іс-қимылдың аталған нысандарын жетілдіру кезінде мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара қарым-қатынастарында тепе-теңдік болуы мүмкін [4].

Азаматтық қоғам мен мемлекеттік билік органдарының өзара іс-қимыл моделін талдай отырып, өзара қарым-қатынастардың қандай да бір сипатының басым болуы нақты мемлекет пен қоғамға тән демократияның өзіндік моделін айқындайды және өзара іс-қимылдың неғұрлым ұтымды үлгісі тең құқықты өзара іс-қимылды болжайтын сындарлы ынтымақтастық моделі болып табылады. Мұндай ынтымақтастықтың моделі заң жобаларын және басқа да басқару шешімдерін талдау, мемлекеттік аппаратты реформалау және әкімшілік реформаны жүзеге асыру кезінде талап етілуі мүмкін азаматтық қоғамның сараптамалық және сыни әлеуетінің ролін тануды көздейді.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы мәселесі өте өзекті. Қарастырылып отырған тақырып қоғамдық өмірдің түрлі аспектілеріне үндеуді талап етеді, олардың арасында мемлекет пен қоғамның өзара байланысы проблемасы ерекше орын алады, өйткені мемлекет пен қоғам көпжақты құбылыстар. Мемлекет пен қоғамның өзара қарым-қатынасын қарастырмас бұрын, атап айтқанда, мемлекеттің қоғамдағы ролі мен тағайындалуы туралы мәселеге қатысты кейбір жалпы ережелерге жүгіну қажет деп санаймыз.

Мемлекет пен құқықтың даму заңдары табиғат пен материалдық әлемнің табиғи заңдарына қарағанда өзге сипатқа ие. Табиғи табиғат заңдарына қарағанда, тұтас объективті болып табылатын, мемлекет пен құқықтың даму заңдары объективті және субъективті факторларды біріктіреді. Әлбетте, меншік қатынастары, экономика деңгейі және өндірістің өзге де компоненттерінің жай-күйі, қоғамның әлеуметтік-саяси құрылысы, сыныптар, элита және халық топтары, халықтық менталитет сияқты объективті факторлардың басымдылығы жалпыға танылған. Сонымен қатар сыныптардың, халықтың әлеуметтік топтары мен топтарының, элита мен кландардың тілегі мен ұмтылыстары, олардың өз мүдделері мен қажеттіліктерін бағалауы, ірі мемлекеттік қайраткерлердің ниеті мен әрекеттері және т. б. сияқты субъективті факторларды ескеру қажет [5].

Осылайша, мемлекет пен құқықтың даму заңдарына объективті, олардың жиынтық әрекетіне субъективті факторлар салу тән. Объективті және субъективті факторлардың үйлесімі және олардың осы заңдардағы көріністері тұрақты емес, қозғалмалы, уақыттың сол немесе басқа кезеңінде жағдайдың ерекшеліктерін көрсетеді.

Мемлекет пен азаматтық қоғам бір-біріне қатысты салыстырмалы дербестікке ие, бұдан басқа, бұл ұғымдар карама-қайшылықтардан айырылмаған біртұтас ұғымды құрайды. Айта кету керек, Азаматтық қоғам мен мемлекет өз бетінше өмір сүре алмайды. Мемлекет-қоғамның заңды дамуының өнімі, бұл "өнім" белгілі бір қоғамның жер қойнауында мемлекет сияқты білім берудің қажеттілігі немесе қажеттілігі объективті түрде піскен кезде пайда болады.

Қазіргі мемлекет-бұрындан гөрі күрделі құбылыс. Оның қоғаммен, ұжыммен (әлеуметтік сипаттағы әртүрлі ұжымдармен) және жеке тұлғалармен өзара байланысы, егемендіктің басқа элементтері, қоғамдағы реттеуші және төрелік рөлдің басқа сипаты бар. Қазіргі мемлекет-бұл демократиялық,

зайырлы, құқықтық мемлекет, бұрынғы жалпыадамзаттық құндылықтарға (мысалы, еркіндік) және ХХІ ғ. жаңа құндылықтарға сәйкес келеді (мысалы, әлеуметтік әділдік). Ол қоғамның өзін-өзі дамытуының принципті бағыттарына кедергі келтірмейді, сонымен бірге анархия мен қоғамның ыдырауына қауіп төндіретін шектерге дейін өзін-өзі дамытуға мүмкіндік бермейді. Қазіргі мемлекет әртүрлі формада болуы мүмкін – республиканың әртүрлі түрлерінен парламенттік монархияға дейін. Осы нысандардың барлығы заманауи мемлекеттің ортақ мақсатын біріктіреді – адамға ең жақсы қызмет ету, еркін плюралистік, постиндустриялық, ақпараттық қоғам жағдайында тұлғаның жан-жақты дамуы.

Бүгінгі таңда әлемде ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіретін әртүрлі шеткі діни ағымдар пайда болған кезде заң ғылымы ең алдымен Қазақстан мемлекетінің зайырлылығын дәл және анық негіздеуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Захарова М.В. Сравнительное правоведение: вопросы теории и практики: монография / М. В. Захарова. – М: Проспект, 2015. - 160 с.
2. Кашанина Т.В. Происхождение государства и права : учеб. пособие / Т. В. Кашанина. - 4-е изд., перераб. и доп. - М. : "Проспект", 2015. - 304 с.
3. Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации : научное издание / М.Н. Марченко ; МГУ им. М.В. Ломоносова. - М. : Проспект, 2015. - 400 с. - 30.
4. Малько А.В. Основы правовой политики : учеб. пособие / А. В. Малько, А. Ю. Саломатин. - 2-е изд. - М. : РИОР: Инфра-М, 2015. - 170 с.
5. Өміржанов Е. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. -176 б.

ОӘК 347.9

**СОТ РЕФОРМАСЫ ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАЛУЫНЫҢ
ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ**

Нұрмаханбет Н.Е., Әлжан Б.И., Шамбіл Г.А.
Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности проведения судебной реформы и совершенствование судебной власти в целях обеспечения законных интересов человека в обществе.

Summary: The article discusses the features of judicial reform and the improvement of the judiciary in order to ensure the legitimate interests of a person in society.

Е. А. Лукашева дұрыс атап өткендей, "тарих көрсеткендей, әр ұрпақ жеке адамның құқықтарын қорғауы керек, адамзат адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау үшін күш-жігерді қажет етпейтін жағдайды әлі білмейді» [1].

Сондықтан адамды заңсыздықтан, озбырлықтан және әділетсіздіктен қорғау мәселелері әлі де өзекті болып табылады.

Мұның негізгі себептердің бірі-жеке тұлғаның құқықтарын қамтамасыз етудің тиімді жүйесінің болмауы. Н. И. Матузов дұрыс атап өткендей, бүгінгі таңда мәселенің мәні заңнамада жарияланған экономикалық, әлеуметтік, азаматтық, саяси, мәдени және жеке құқықтарды нақты мазмұнмен толтыру, оларды іске асырудың сенімді тетіктерін құру, тауарлардың жүйесімен және қоғамда болып жатқан процестермен байланыстыру болып табылады. Бұл адам құқықтары мәселесіндегі ең әлсіз буын. Сондықтан жеке тұлғаның құқықтық мәртебесін іске асырудың тиімді тетіктерін құруға ғылым мен практиканың күш жігері бағытталуы керек [2].

Жеке тұлғаның мүдделерін нақты қамтамасыз етуге арналған мемлекеттік-құқықтық арсеналында сотқа жетекші орын беріледі. Ол әлеуметтік қақтығыстарды шешудің және адамның мүдделерін қорғаудың ең демократиялық және өркениетті құралдарының бірі. Сондықтан мемлекет пен қоғам сот төрелігі органдарының тұрақты, сенімді жұмыс істеуіне, ескірген сот институттарын жаңартуға және олардың қызметінің тиімділігін арттыруға мүдделі. Сот жүйесін реформалау қажеттілігі әсіресе посткеңестік Қазақстанда демократиялық қайта құру жолына түскен кезде өсті, ал қоғамның бұқаралық санасында адам құқықтарының әлеуметтік құндылығы идеясы орнықты.

Реформа проблемаларына арналған танымдық "бум" тәуелсіз сотқа әлеуметтік әділеттілік, қоғамдық тұрақтылық, адам құқықтары нақты қорғалған құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамды қалыптастыру қағидатын бекітудің қажетті шарты ретінде өсіп келе жатқан әлеуметтік сұраныспен түсіндіріледі.

Біздің мемлекетіміздің прогрессивті өзгерістерінің барлық негізгі кезеңдерінде дәл осы сот реформалары өте белсенді жүргізілгенін еске салғанымыз жөн.

Сот реформаларын жүзеге асырудың негізінде адам құқықтары, теңдік және әлеуметтік әділеттілік туралы терең философиялық және құқықтық идея жатыр. Соңғысын әділ сотсыз жүзеге асыру мүмкін емес екені белгілі. Ең дұрысы, жоғары кәсіби, тәуелсіз және объективті сот бар жерде – шындық, шындық және әділеттілік; ана жерде – тұрақтылық және әлеуметтік, оның ішінде экономикалық даму. Әлеуметтік және құқықтық құндылықтар сияқты сотқа кез-келген өркениетті қоғам осы өзгерісті жүзеге асыра отырып ұмтылады.

Республика тәуелсіздік алғаннан бері сот-құқықтық реформаның өзекті мәселелері әрқашан елдің жоғарғы басшылығының, биліктің заң шығарушы тармағының, заң қоғамының және судьялар қауымдастығының күн тәртібінде болды. 1995 жылы 30 тамызда қабылданған Конституция биліктің сот тармағын және атқарушы билікті бекітті. Содан кейін соттардың атқарушы биліктен бөлінуі болды. Қазақстан Республикасындағы соттар мен судьялардың мәртебесі туралы Конституциялық заң қабылданды. Құрылған биліктілік алқасы және Жоғарғы Сот Кеңесі дайындалған және сауатты заңгерлерді судьялық лауазымдарға таңдауға мүмкіндік берді. Мамандандырылған соттарды енгізу судьялардың кәсібилігі мен заңгерлік биліктілігін арттыруға бағытталған. Барлық өткен сот съездерінде соттар қызметінің ағымдағы және

перспективалық мәселелері айқындалды. Сонымен бірге материалдық және іс жүргізу заңнамасының нормалары жетілдірілді. Әлемнің озық және дамыған елдерінің тәжірибесін зерделеу Қазақстанның сот жүйесіне кейбір ережелерді енгізуге мүмкіндік берді.

Судьялардың қызметінде заңды бұзу фактілерін, сот процесіне қатысушылардың құқықтарын жою және әділетсіз сот актілерін шығару мәселелері өзекті және өзекті болып қала береді. Азаматтардың соттарға деген сенімін арттырудың ең маңызды мәселесі әрқашан өзекті болып қала береді. Бірақ ғылыми көзқарас тұрғысынан бұл мәселе талдау мен бағалауды қажет етеді.

Қазақстандық сот реформасын кезеңдеуге мынадай өлшемдер негіз болды:

- сот жүйесін конституциялық-құқықтық регламенттеудің және судьялардың құқықтық мәртебесінің жай-күйі;
- мемлекеттік органдар жүйесіндегі сот жүйесінің орны;
- сот билігінің дербестігі және оның тасымалдаушылары-судьяларының тәуелсіздігі дәрежесі;
- сот билігінің тәуелсіздігі мен судьялардың Тәуелсіздігінің институционалдық және іс жүргізу кепілдіктері;
- сот жүйесінің жай-күйінің, оны ұйымдастырушылық және ресурстық қамтамасыз етудің, судьялардың құқықтық мәртебесінің сот орналастыру және сот ісін жүргізу саласындағы халықаралық стандарттарға сәйкестігі;
- азаматтар үшін сот төрелігінің қолжетімділік дәрежесі;
- сот корпусын қалыптастыру тәртібі;
- судьяларды әлеуметтік және материалдық қамтамасыз ету.

Бұл критерийлер сот билігі, оны ұйымдастыру, материалдық-техникалық қамтамасыз ету, қаржыландыру туралы заңнаманың жай-күйін; сот билігінің басқа мемлекеттік органдармен қарым-қатынасын, судьялардың құқықтық мәртебесін және басқа да факторларды ескере отырып анықталды. Бұл критерийлер сот билігі, оны ұйымдастыру, материалдық-техникалық қамтамасыз ету, қаржыландыру туралы заңнаманың жай-күйін; сот билігінің басқа мемлекеттік органдармен қарым-қатынасын, судьялардың құқықтық мәртебесін және басқа да факторларды ескере отырып анықталды.

Қазақстанда сот реформасы бірнеше кезеңді қамтиды.

1. Сот реформасының алғышарттары мен басталуы (1985-1990 жж.) - судьялардың шамадан тыс жұмыс істеуі, олардың сот қызметіне сырттан араласу, судьялардың жалақысының төмен деңгейі, олардың сапалық құрамының нашарлауы, сот кадрларының жоғары айналымы, соттардың материалдық-техникалық қамтамасыз етілуінің төмендігі сот төрелігінің сапасының төмендеуіне және соның салдарынан сот жұмысының беделінің төмендеуіне әкелді.

2. Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы кезеңінде (1991-1994 жж.) сот орналастыру туралы заңнаманың қалыптасуы мен дамуының негізгі тенденциялары мен бағыттары

Бұл кезең Қазақстанның тәуелсіз мемлекет мәртебесін алуымен тікелей байланысты. Президенттік институтты енгізу және басқа да бірқатар демократиялық өзгерістер "егемендік шеруінің" құқықтық негізі болды: президенттік институт енгізілді, екі палаталы Жоғарғы Кеңес пен Конституциялық сот құрылды.

Жаңа Конституцияның нормалары сот билігі Конституциялық Сотқа, Жоғарғы Сотқа, Жоғарғы төрелік сотқа және төменгі соттарға тиесілі екенін анықтады. Бұл ретте Конституциялық сотты Конституцияны қорғау жөніндегі сот билігінің жоғары органы, ал Жоғарғы Сот пен Жоғарғы төрелік сотты өз құзыреті мәселелері бойынша сот билігінің жоғары органдары және төмен тұрған соттарды сот қадағалауы деп жариялады. Судьялардың өкілеттік мерзімі 10 жыл болып белгіленді, олардың тәуелсіздігі мен қол сұғылмаушылығы, сондай-ақ деполитизациясы жарияланды.

3. 1994 жылғы Қазақстандағы құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы - түбегейлі сот реформасының негізі (1994-2000 жж.) 1994 жылғы 12 ақпанда ҚР Президентінің қаулысымен Қазақстан Республикасындағы Құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы (негізгі бағыттар) бекітіледі, ол республиканың бүкіл құқықтық жүйесін - заңнаманы, қағидаттарды, құқық қорғау органдары жүйесін, сондай-ақ сот жүйесін түбегейлі қайта құруды айқындады.

4. "Қазақстан Республикасының сот жүйесі және судьяларының мәртебесі туралы" (2000-2002 жж.) Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңының қабылдануына байланысты сот реформасының негізгі тенденциялары мен бағыттары сот реформасының осы кезеңінде мынадай міндеттерді шешудің ерекше өзектілігі болды:

- сот билігінің тәуелсіздігі мен тәуелсіздігі туралы конституциялық ережені қамтамасыз ету;
- судьялардың біліктілігін арттыру;
- судьялардың әлеуметтік және материалдық қамтамасыз етілуін арттыру;
- судьялардың жауапкершілігін арттыру және т. б.

5. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының тұжырымдамасы- сот билігі саласын одан әрі реформалаудың негізгі бағыттары мен үрдістерін айқындайтын кезең (2002-2006 жж.) сот жүйесін одан әрі жетілдірудегі маңызды қадам Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 жылғы 20 қыркүйектегі № 949 Жарлығымен мақұлданған Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының Тұжырымдамасын қабылдау болды, онда сот билігі саласындағы міндеттерді одан әрі шешу көзделген. сот төрелігі органдарын, ең алдымен аудандық (қалалық) сот деңгейінде жетілдіру; қажетті әлеуметтік кепілдіктер жасау арқылы судьялардың нақты Тәуелсіздігін одан әрі нығайту; экономикалық, әкімшілік, ал келешекте ювеналды және басқа да мамандандырылған соттар институтын дамыту мәселесін қарау; сот шешімдерінің орындалуына процестік сот бақылауын қолдануды кеңейту және т. б.

6. 2007 жылғы конституциялық реформаның қазіргі кезеңдегі сот реформасының негізгі бағыттарын анықтаудағы рөлі.

Сот ісін демократияландыру мен ізгілендіруге, оның принциптерін, іс жүргізу формасын және басқа институттарды халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормаларына сәйкестендіруге бағытталған түбегейлі өзгерістер идеялары қазіргі таңда маңызды[3].

2022 жылдың қыркүйегінде Президент Жолдауында сөйлеген сөзінде барлық судьялардың мәртебесін теңестіруді ұсынды, сондай-ақ сот жүйесінде қандай реформалар жүргізу қажеттігі туралы айтты және "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне процесік заңнаманы жетілдіру және сот жүйесін реформалау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Конституциялық заңға қол қойды. Қазақстан мемлекетінің сот жүйесін жетілдіру.

Список использованной литературы:

1. А.В. Малько Судебная реформа как инструмент повышения эффективности правовой защищенности личности Law Enforcement Review 2021, с.16–32
2. «Реформа судебной системы: консерватизм или прогресс?», И.Бержанова. «Казахстанская правда», 03.04.2021 г.
3. Шамшиурова Салтанат Муратовна Независимый суд: история и современность Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан 2014 с. 182-186

ӘОЖ 316.4

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ТӨЗІМСІЗДІК ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Омар П.А., Каденова Е.Е., Маденова А.Ж.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Жақыпбек А.А.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: актуальность статьи обусловлена тем, что в современных условиях профилактика нетерпимости в молодежной среде является важным инструментом совершенствования многопланового межкультурного взаимодействия молодого человека, что требует создания в университете специально этнотолерантного культурно-познавательного пространства, целенаправленно организованного социально-воспитательного процесса, основанного на объединении традиционных и инновационных образовательных систем, идей, технологий.

Summary: the relevance of the article is due to the fact that in modern conditions, the prevention of intolerance among young people is an important tool for improving the multifaceted intercultural interaction of a young person, which requires the creation of a specially ethno-tolerant cultural and cognitive space at the university, a purposefully organized socio-educational process based on the unification of traditional and innovative educational systems, ideas, technologies.

Қазіргі әлеуметтануда «төзімсіздік» термині, әдетте, «байырғы» этникалық топ пен мигранттардың қарым-қатынасын сипаттау үшін

қолданылады. Халықтың өзін-өзі бағалауы жеткілікті жоғары болған кезде және ол бейтаныс адамдардан өзіне қауіп төндірмесе, бөтен халықтарға менмен қарау қауіпі туындайды. Төзімсіздік көші-қон процестерімен байланысты, бірақ уақыт өте келе соңғы мигранттар өздерін автохтондар ретінде сезіне бастайды. Адамзат үнемі көшіп, басқа қоғамдарға интеграцияланып, шетелдіктер мәдениетті байытады. Мәдениеттің дамуы неғұрлым қарқынды болса, соғұрлым бұл ассимиляция ауыртпалықсыз болады. Керісінше, мәдени даму баяулап, мәдени қабат жұқарған жерде көші-қон және этногенез тезірек жүреді, демек, антагонизм үшін көбірек мүмкіндіктер бар. Антагонизм саналы болған кезде, мәдени процесс осы архаикалық кешендерді байланыстырады және тұжырымдайды, оларды жасырын түрге айналдырады [1].

Төзімсіздік үшін қауіп факторы өте маңызды, өйткені ол үшін әлем қауіпті, дұшпандық халықтар, топтар мен адамдар мекендейді. Қауіп-қатер сезімінің артуы адамның қауіпсіз әлеуметтік кеңістігін іс жүзінде оның отбасының көлеміне дейін айтарлықтай қысады. Адамдар неғұрлым қауіпсіз болса, соғұрлым олар қоршаған әлемде бөтен және қауіпті топтарды табады. Төзімсіздікте ең көп кездесетін қорқыныштың үш түрі:

- жанжалдарға, аумақты басып алуға, соғыстарға, қуғын-сүргінге байланысты топтың физикалық немесе материалдық әл-ауқатын жоғалтудан қорқу;

- қалыптасқан құндылықтарды, нормаларды, стандарттарды, дәстүрлерді, нанымдарды, көзқарастарды жоюдан қорқу;

- топтар арасындағы аландаушылық пен қалыптасқан теріс стереотиптерге байланысты жеке адам немесе топ үшін жағымсыз салдарлар мен үміттерден қорқу [2].

Төзімсіздік көзқарастар мен стереотиптер жеке тұлғаны әлеуметтендіру, тұлғааралық қарым-қатынас процесінде өздігінен қалыптасады және әлеуметтік тәжірибені бір ұрпақтан екінші ұрпаққа беру арқылы көбейтіледі. Идеологиялық төзімсіздік көзқарастардың мақсатты қалыптасуы да мүмкін. Төзімсіздікті нақты және қиялға жіктеуге болады, символдық немесе ритуализацияланған формаларға ие болады, тікелей немесе жанама, тұлғааралық, топтар арасындағы және жаппай болады. Мінез-құлық түріне, агрессивті немесе депрессиялық күйге бейімділікке байланысты төзімсіздіктің екі түрі бөлінеді: жасырын (шетелдіктерге қатысты теріс мәлімдемелер) және айқын (зорлық-зомбылыққа агрессивті қоңыраулар) [23].

Төзімсіздіктің осы түрлерін оның объектісіне байланысты анықтауға болады – этникалық (этнофобия), нәсілдік, діни, әлеуметтік, ұлттық, антисемитизм, идеологиялық және т. б. зерттеушілер төзімсіздіктің келесі түрлерін ажыратады:

- нәсілдік және этникалық фобиялар (этнофобиялар) - басқа нәсілге немесе этникалық топқа қатысты кемсітушілік және кемсітушілік;

- діни фобиялар – әртүрлі діни бағдарларды ұстанушыларға қатысты қорқыныш пен алалаушылық;

- неофобия - барлық жаңа нәрселерден қорқу және алалаушылық;

әлеуметтік, мәдени, материалдық және физикалық белгілері бойынша ерекшеленетін топтарға қатысты фобия.

Соңғы топқа мигрант фобия (босқындарға, мәжбүрлі қоныс аударушыларға, баспана іздеушілерге қарсы теріс пікірлер мен дискриминация); гандикапизм (физикалық шектеулер мен кемшіліктері бар адамдарға қарсы теріс пікірлер); эйджизм (адамның жасына байланысты теріс пікірлер мен дискриминация); сексизм (жыныстық қатынас бойынша теріс пікірлер мен дискриминация) [4].

Басқа этникалық және діни топтардан басқа, төзімсіздіктің объектісі «стигматизацияланған бөтен адамдар» – ерекше әлеуметтік қауымдастықтар мен субмәдениеттер: ауру, жағдайы төмен, халықтың осал топтары (маскүнемдер, нашакорлар, үйсіз адамдар, жыныстық азшылықтардың өкілдері, жезөкшелер, АҚТҚ жұқтырған, ақыл-есі кем адамдар). Көбінесе ерекше шығу тегіне (шетелдіктер), терінің түсіне (нәсілшілдікке) және т. б. байланысты жүзеге асырылады.

Төзімсіздікті ұлтшылдықпен теңестіруге болмайды: ұлтшылдық идеологияны жақтаушылар үшін басқа ұлттардың, діндердің, этностардың өкілдеріне қатысты жағымсыз сезімдер міндетті емес. Керісінше, төзімсіздік көңіл-күйді жақтаушылар өздерінің тартымдылығын арттыру үшін өздерін ұлтшыл деп атайды. Қазіргі жағдайда мигрант фобия-босқындар мен мәжбүрлі қоныс аударушыларға қарсы алауыздық пен кемсітушілік [6].

Төзімсіздіктің құрылымдық компоненттері ретінде әлеуметтік стереотип (әлеуметтік объектінің схемаланған, жеңілдетілген, жиі бұрмаланған бейнесі, оның кейбір, кейде елеусіз ерекшеліктерін ғана бекітеді) және әлеуметтік көзқарас – аттитюд – (уақыт өте келе салыстырмалы түрде тұрақты көзқарастар жүйесі, әлеуметтік объект немесе оқиға туралы идеялар, олармен байланысты эмоционалды жағдайлардың жиынтығы. белгілі бір әрекеттерге).

Төзімсіздік әлеуметтік фобия ретінде көбінесе балалық шақта немесе жыныстық жетілу кезінде пайда болады. Толеранттылық пен төзімсіздікті бақылауға байланысты көптеген зерттеулер қоғамның ең аз төзімді және төзімсіздік көзқарастарға бейім бөлігі – үлкен мектеп оқушылары мен жастар екенін айтты. Дәл осы кезеңде төзімсіздік ойлаудың негіздері қаланды. Ол балалық шақта пайда болады: бала терінің түсіндегі айырмашылықтарды түсінеді, оны мақтан тұтады немесе зардап шегеді. Жасөспірім кезінде нәсілдік, этникалық және діни топтар туралы стереотиптер пайда болады, оларға деген жеккөрушілік ақталып, негізделеді. Төзімсіздік кішкентай, негізінен этникалық құрамы біртекті қалаларда тұратын жастарда немесе, керісінше, әртүрлі дискриминация формалары жиі кездесетін тығыз қоныстанған мегаполистерде, қалыптасқан теріс стереотиптерден, наным-сенімдерден және жаудың жағымсыз бейнелерінен туындаған әлеуметтік қақтығыстарда айқын көрінеді. Демек, жастар ортасында төзімсіздікті жеңу үшін педагогикалық және әлеуметтік күш-жігер ерекше маңызға ие [7].

Жас ерекшеліктерінен басқа, төзімсіздік объектілерін таңдауға жыныс, адамдардың білім деңгейі, сондай-ақ әртүрлі әлеуметтік жағдайлар және

қоғамдағы шиеленіс деңгейі үлкен әсер етеді. Білім төзімсіздік ойлаудың алдын алуға және жеңуге оң әсер етеді: білімі төмен адамдармен салыстырғанда жоғары білімі бар респонденттер төзімсіздік көзқарастардың қалыптасуына аз бейім болды.

Төзімсіздікті зерттеу әртүрлі этникалық, діни және әлеуметтік топтарға қатысты теріс көзқарастар, теріс көзқарастар мен стереотиптерді, соғыс және бейбітшілік мәселелері бойынша жұмыстарды, жаудың бейнесін қалыптастыруға арналған көптеген жұмыстарға арналған. Этникалық төзімсіздікпен және өз халқының өзгелерден артықшылығына сенімділікпен ерекшеленетін этносаралық өзара іс-қимылға айқын теріс көзқарасы бар интолерантты этнофобтардың саны әртүрлі этникалық топтарда 5-10% шегінде ауытқып отырғаны анықталды [4].

Әр түрлі этникалық топтардағы «пассивті ұлт – этнофобтар» деп аталатындар – 12-ден 28%-ға дейін. Жанжалды әлеуметтік жағдай жағдайында бұл топ өкілдерінің көпшілігі «белсенді этнофобтарды» қолдауы мүмкін. Сонымен қатар, заңдылық бар: мұндай адамдардың саны қоғамдағы әлеуметтік шиеленіс деңгейіне байланысты өседі. Жалпы алғанда, «белсенді» және «пассивті» этнофобтар қоғамдағы қатынастарға әсерін елеусіз қалдыруға болмайтын қоғамның кем дегенде бестен бір бөлігін құрайды.

Осылайша, төзімсіздік – бұл теріс, эмоционалды қаныққан, табиғатта иррационалды (бірақ жалған-рационалды негіздемелермен жабылған) субъектінің белгілі бір адамзат қауымдастықтарына және олардың жеке өкілдеріне – «бейтаныс адамдарға», «басқаша», «біздікі еместерге» қатынасы. Ол субъектінің тиісті әлеуметтік көзқарастарында, алалаушылыққа, әлеуметтік стереотиптерде, сондай-ақ тұтастай алғанда оның дүниетанымында көрінеді. Нәтижесінде адамның санасында қауіп пен қатердің көзі болып табылатын тұрақты «жау бейнесі» қалыптасады [31].

Жастарға қатысты төзімсіздікті ескере отырып, олардың жасына және психологиялық ерекшеліктеріне байланысты белгілі бір дәрежеде жастарға тән екенін атап өткен жөн.

Жастар – әлеуметтену және қалыптасу сатысында тұрған ересек әлемнің төменгі субъектісі. Бұл жағдай жастарды осал етеді, белгісіз әлеуметтік ұстанымға ие болады, бұл оны әлеуметтік сәйкестендіру процесін қиындатады. Жас кезінде әлемнің жетілмегендігі әсіресе өткір түрде қабылданады, ол одан оқшаулануға немесе оны өзгертуге деген ұмтылыста көрінеді, бұл өз кезегінде мінез-құлықтың экстремалдылығын тудырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Трапкова, А.В. Эпидемия бытовой ксенофобии / А.В. Трапкова // Cato.ru Институт Катона. - Режим доступа: <http://www.cato.ru/pubs.php>.
2. Мукомель, В.И. Ксенофобия и насилие в России: современные и грядущие вызовы // Ксенофобия и насилие в России: современные и грядущие вызовы // Вестник Института Кеннана в России. 2009. Выпуск 16. С.26-32
3. Wahl K. Development of xenophobia and aggression // International Journal and Applied Criminal Justice. 2002. Vol.26. No 2.

4. Третьякова Е. Н. Аксиологический аспект культурного развития молодежи России //Е. Г. Бессонов, Е. Н. Третьякова //Актуальные вопросы культурологии, философии, социологии и политологии (социально-гуманитарные знания в Аграрном университете). К 15-летию кафедры педагогики и культуры: Сб. науч. ст. — СПб.: СПбГАУ, 2008. — С. 16–27

5. Психолингвистическая экспертиза ксенофобии в средствах массовой информации/ под ред. А.А. Леонтьева. - М.: СМЫСЛ, 2003. - 88 с.

6. Hjerm, M., & Bohman, A. (2012). Främlingsfientlighet – hundra år av forskning. Framtider: 2, 9- 12.

ӘОЖ 347

АВТОРЛЫҚ ШАРТТЫҢ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ МӘНДІ ЖАҒДАЙЛАРЫ

Оңласын Н.Б., Сейітжан Қ.С., Бижігіт М.Е.

Ғылыми жетекшісі: заң ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы Рахметова Г.Р.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются актуальные аспекты авторского договора, изучаются природа, сущность и ее назначение.

Summary: The article discusses the actual aspects of the copyright agreement, examines the nature, essence and purpose of it.

Авторлық шарттар ғылыми мақалалар мен зерттеулердің авторлары мен баспагерлерінің құқықтары мен міндеттерін анықтауда шешуші рөл атқарады. Бұл шарттар ғылыми ақпараттың қол жетімділігіне, сондай-ақ зерттеу авторларының сыйақысы мен танылуына әсер етеді.

Авторлық шарт-бұл өзіндік ерекшеліктері бар көптеген жеке сорттарға бөлінетін азаматтық-құқықтық шарттың ерекше түрі. Авторлық шарттарды жіктеуге болатын көптеген критерийлер бар, ал объективті және маңызды болып табылатын бұл жіктеулер бір-бірін жоққа шығармайды [1].

Авторлық шарттар жеке топтарға және шығармалардың түріне қарай бөлінеді. Бұл жағдайда аудиовизуалды, музыкалық, әдеби және архитектуралық және басқа да туындыларды жасауға және пайдалануға арналған келесі авторлық шарттар ерекшеленеді. Егер бұл шарттар туындыларды пайдаланудың бір әдісін қарастырса, онда түр шарттың белгілі бір мазмұнын көрсетеді. Мысалы, практикада үш қонақ үй баспа шарты қарастырылған: музыкалық, әдеби шығармалар мен бейнелеу өнері басылымы, ал бұрын заңнамада бір баспа әдісі қарастырылған. Аталған әдістердің әрқайсысы белгілі бір ерекшелікке ие, ол тақырыптың өзіндік ерекшелігімен, шығарманы қарау және ұсыну мерзімі мен тәртібімен, қатысушылардың құқықтары мен міндеттерімен көрінеді.

Мүліктік авторлық құқықты іске асырудың кең таралған тәсілдерінің бірі оларды шарт бойынша беру болып табылады. Бүгінгі таңда авторлық шарттарды құқықтық реттеудің маңызды нормативтік актілердің ішінде "Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы" 1996 жылғы 10 маусымдағы № 6-І Қазақстан Республикасының Заңы ерекше атап өтуге болады. Бұл

нормативтік актіде авторлық шарттар жасасудың негізі ғана бар, жалпы алғанда, келісім-шарт еркіндігі қағидаты авторлық құқық субъектілеріне белгілі бір туындыны жасауға байланысты туындайтын мүмкіндіктерді неғұрлым толық пайдалануға мүмкіндік береді [2].

Барлық елдердің заңнамасы туындының авторымен шарт бойынша авторлық құқықты беруді немесе олардың мұрагерлікке ауысуын көздейді. Жалпы қағида - "моральдық" құқықтар берілмейді. Авторлық шарттар әр түрлі: баспа шарттары, аударма шарттары, фильмге бейімделу шарттары және т. б.

Авторлық шарт - бұл автормен немесе оның мұрагерлерімен жасалған ғылым, әдебиет және өнер туындыларын пайдалану туралы келісім, нәтижесінде сыйақы үшін беруге заңмен тыйым салынбаған туындыларға айрықша құқықтар беріледі немесе беріледі [3].

Бұл анықтама шарттың маңызды шарттарын, субъектілік құрамын, туындыға құқықтарды иеліктен шығару тәртібін белгілеуге мүмкіндік береді, яғни құқықтарды беру туралы авторлық шарттарды да, айрықша немесе айрықша емес шарттарда құқықтар беру туралы авторлық шарттарды да қамтиды, сондай-ақ авторлық шарттарды басқа сабақтас азаматтық-құқықтық міндеттемелерден ажыратуға мүмкіндік береді. Туындыны құра отырып, автор оны пайдалану бойынша әртүрлі тәсілдермен жүзеге асырылуы мүмкін өкілеттіктерді басқа тұлғаға беруге құқылы. Автор туындыны өзі қолдана алады немесе басқа адамдарға пайдалануға рұқсат бере алады немесе оларға шығарманы пайдалану тәртібін анықтауға мүмкіндік береді.

Айрықша құқықтарды беру туралы авторлық шарт туындыны белгілі бір тәсілмен және шартта белгіленген шектерде осы құқықтар берілген адамға ғана пайдалануға рұқсат береді және оған туындыны басқа адамдарға осындай пайдалануға тыйым салу құқығын береді. Егер айрықша құқықтар берілген адам осы құқықты қорғауды жүзеге асырмаса, туындыны басқа адамдарға пайдалануға тыйым салу құқығын туындының авторы жүзеге асыра алады. Айрықша емес құқықтарды беру туралы авторлық шарт пайдаланушыға туындыны осындай құқықтарды берген айрықша құқықтардың иесімен және (немесе) осы туындыны дәл осылай пайдалануға рұқсат алған басқа тұлғалармен тең пайдалануға мүмкіндік береді. Егер шартта тікелей өзгеше көзделмесе, авторлық шарт бойынша берілетін құқықтар айрықша емес болып есептеледі.

Авторлық шарт-автор (немесе авторлық құқық иесі) мен авторлық туындыларды пайдаланғысы келетін адам арасындағы келісім. Авторлық шарттың мазмұны мен шарттары нақты жағдайға байланысты өзгеруі мүмкін, бірақ мұндай шарттарға әдетте қосылатын жалпы элементтер бар. Авторлық шарттың мәнді мән жағдайларын келесілер қамтиды:

1.Шарт тараптары: автор (немесе құқық иесі) және туындыны пайдаланғысы келетін тұлға туралы деректер көрсетіледі. Бұл тараптардың толық атаулары мен деректемелерін қамтиды.

2.Авторлық құқық объектісі: шартта қандай авторлық туынды туралы айтылатыны нақты көрсетілген. Бұл әдеби шығарма, музыкалық шығарма, фотография, кескіндеме және т.б. болуы мүмкін.

3.Тараптардың құқықтары мен міндеттері: шарт туындыны пайдаланатын адамға қандай құқықтар берілетінін және авторға (немесе құқық иесіне) қандай міндеттер жүктелетінін анықтауы керек.

4.Мерзімдері мен аумағы: шартта туындыны пайдалану мерзімдері және оны пайдалануға болатын аумақ көрсетіледі.

5.Сыйақы: шарт туындыны пайдаланғаны үшін авторға (немесе құқық иесіне) төленетін сыйақы сомасын анықтауы керек.

6.Авторлық құқықты тіркеу және қорғау тәртібі: келісім-шартта авторлық құқықты тіркеу ережелері және оларды қорғау шаралары болуы мүмкін.

7.Рұқсаттар мен шектеулер: келісімшарт туындыны қалай пайдалануға болатындығы және қандай шектеулер бар екендігі туралы шарттарды қамтуы мүмкін.

8.Бұзушылық кезіндегі жауапкершілік пен міндеттер: шарт талаптары бұзылған жағдайда тараптардың жауапкершілігін анықтауы керек.

9.Шартты өзгерту және бұзу процедурасы: келісімшартта оны қалай өзгертуге немесе тоқтатуға болатындығы туралы ережелер болуы мүмкін.

10.Басқа шарттар: тараптар маңызды деп санауы мүмкін Қосымша шарттар шартқа енгізілуі мүмкін [4].

Бұл элементтер авторлық шарттың негізін құрайды. Болашақта түсініспеушіліктер мен қақтығыстарды болдырмау үшін Шарттың нақты және нақты жасалуы маңызды. Сондай-ақ, Шарттың белгілі бір юрисдикциядағы авторлық құқықты қорғау туралы заңнамаға сәйкес келуі маңызды.

Азаматтық құқық ғылымында ұзақ уақыт бойы автордың ғылым, әдебиет және өнер туындысын, сондай-ақ авторлық құқықтың барлық кешенін беру туралы келісімдерді пайдалану бойынша жеке өкілеттіктерін беру мақсатында авторлық шарттардың мүмкіндігі туралы негізгі мәселе зерттелді.

Қолданыстағы заңнама бойынша құқық иеленушінің (лицензиардың) шартта белгіленген шектерде басқа тұлғаға (лицензиатқа) нақты құқықтарды беруді көздейтін сублицензия шартын жасасуға болады. Мұндай шарт авторлық шарт болып табылмайды, бірақ туындыны пайдаланудың нақты құқықтарын Тараптар көздеген мерзім шегінде өтеулі негізде беру туралы азаматтық-құқықтық шарт ретінде сипатталады.

Осылайша, авторлық шарт азаматтық-құқықтық шарттың бір түрі болып табылады және бірқатар басқа азаматтық-құқықтық шарттарда тәуелсіз болып табылады. Ол басқа шарттардан классификациялық әртүрлілігімен ерекшеленеді, өйткені авторлық шарттың көптеген түрлері бар.

Авторлық шарттар ғылыми қауымдастық үшін өте маңызды. Авторлар келісімшарттарға қол қою кезінде мұқият болып, олардың құқықтары мен мүдделерін ескеруі керек. Ақпаратқа қол жетімділіктің жоғарылауы және авторлық құқықты сақтау ғылым мен зерттеулердің дамуына ықпал етеді.

Жалпы азаматтық санат ретінде авторлық шартқа шолуды аяқтай отырып, егер туындының (мысалы, кітаптың) даналары оларды сату арқылы азаматтық айналымға енгізілсе, онда оларды автордың келісімінсіз және авторлық сыйақы төлемей одан әрі таратуға жол беріледі деп айту керек.

Қорытындылай келе, авторлық шарттардың ең өзекті мәселесін – оларды бұзу мен қорғауды атап өткім келеді. Авторлық шарттарды қорғау әдістері көптеген нормативтік құқықтық актілерде бекітілген, бірақ қазіргі уақытта оларды бұзғаны үшін жауапкершілік шараларын күшейту қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Щербак Н. В. Авторское право: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / Н. В. Щербак. - М.: Издательство Юрайт, 2018. - 182 с.
2. Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы 1996 ж. 10 маусымдағы № 6-І Қазақстан Республикасының Заңы (2023.01.05. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Ахмеджанов И.Г. Требования к форме авторских договоров: проблемы правового регулирования // Вестник Таджикского национального университета. 2014. № 3-1 (128). С. 118-120.
4. Великомыслов Ю.Я. Авторский договор: порядок заключения и исполнения. Практическое пособие. – М.: Зерцало, 2016. С. 122

УДК 339.543

ОСОБЕННОСТИ ТАМОЖЕННОЙ ПРОЦЕДУРЫ «ТАМОЖЕННОГО ТРАНЗИТА»

Оразалиев Б.С., Шамшидинов К.М., Рашидов Э.А.

Научный руководитель магистр, старший преподаватель Тленшин Т.Б.

Университет «Мирас», г.Шымкент., Казахстан

Түйін: Кедендік транзит-бұл тауарлардың соңғы межелі жерге жеткенше кедендік баждар мен салықтарды төлемей, бір немесе бірнеше елдің аумағы арқылы өтіп, тауарларды бір кедендік аумақтан екінші кедендік аумаққа ауыстыруға мүмкіндік беретін кедендік рәсім.

Summary: Customs transit is a customs procedure that allows the movement of goods from one customs territory to another, passing through the territory of one or more countries, without the payment of customs duties and taxes until the goods reach their final destination.

Таможенный транзит - это таможенная процедура, которая позволяет перемещать товары с одной таможенной территории на другую, проходя через территорию одной или нескольких стран без уплаты таможенных пошлин и налогов, пока товары не достигнут конечного пункта назначения. К основным особенностям таможенной процедуры "таможенный транзит" относятся [1]:

Временное приостановление уплаты пошлин и налогов: Таможенный транзит позволяет временно приостановить уплату таможенных пошлин и налогов, а также других сборов, таких как налог на добавленную стоимость и акцизы. Это помогает облегчить пересечение границы товарами без финансовой нагрузки, связанной с немедленными платежами.

Международная конвенция или соглашение: процедуры таможенного транзита часто регулируются международными соглашениями или конвенциями, чтобы обеспечить единообразное применение во всех странах-участницах. Например, Конвенция о международной перевозке грузов с использованием книжки получила широкое признание и принятие для автомобильных перевозок.

Использование транзитных документов: для начала процедуры таможенного транзита требуется специальный транзитный документ или брошюра. Этот документ доказывает, что товар находится в пути и действие таможенных пошлин и налогов прекращено. Книга является примером такого документа, который используется для автомобильных перевозок.

Контролируемое перемещение: таможенные органы внимательно следят за перемещением товаров в рамках процедуры таможенного транзита. Вдоль маршрута могут быть контрольно-пропускные пункты или таможни, где товары проверяются или проверяются, чтобы убедиться, что они не перенаправлены или не подвергаются незаконной деятельности.

Гарантия или гарантия: если товар не достигает пункта назначения, перевозчику, грузоотправителю или другим сторонам, участвующим в процессе транзита, может потребоваться финансовая гарантия или гарантия для обеспечения уплаты таможенных пошлин и налогов.

Электронные таможенные системы: многие страны внедрили электронные таможенные системы для обработки транзитных деклараций и документов. Эти системы повышают эффективность процедур таможенного транзита и помогают снизить бумажную волокиту.

Управление рисками: таможенные органы используют методы управления рисками для определения грузов с высоким уровнем риска или областей, которые могут потребовать тщательного изучения. Это позволяет использовать более целенаправленный подход к таможенному контролю и проверке, уменьшая задержки при отправке грузов с низким риском [2].

Уполномоченные операторы: таможенный транзит обычно осуществляется уполномоченными операторами, включая перевозчиков, таможенных агентов и другие стороны, участвующие в перевозке товаров. Эти операторы должны соблюдать таможенные правила и нести ответственность за правильное выполнение транзитной операции.

Наказания за нарушения: нарушение правил таможенного транзита может привести к штрафным санкциям или судебным искам. Таможенные органы серьезно относятся к неправильному использованию этой процедуры, поскольку это может привести к потере доходов и угрозе безопасности.

Международное сотрудничество: успех процедур таможенного транзита во многом зависит от международного сотрудничества и взаимного признания транзитных документов. Таможенные органы разных стран должны работать вместе, чтобы обеспечить беспрепятственный транзит товаров.

Таможенная процедура "таможенный транзит" является ключевым компонентом международной торговли, позволяющим перемещать товары

через границы без немедленной уплаты таможенных пошлин и налогов. Это играет решающую роль в облегчении потока товаров, особенно в контексте глобальных цепочек поставок. В этой научной статье исследуются ключевые особенности процедуры таможенного транзита, подчеркивается ее значение в международной торговле и основные принципы, которые ею управляют.

1. Временное приостановление действия пошлин и налогов [3]:

Одной из определяющих особенностей таможенного транзита является временное приостановление уплаты таможенных пошлин, налогов и других сборов, таких как налог на добавленную стоимость и акцизы. Когда товары находятся в пути, они освобождаются от этих финансовых обязательств до тех пор, пока не достигнут конечного пункта назначения. Эта временная приостановка имеет жизненно важное значение для снижения финансовой нагрузки на торговцев и содействия беспрепятственному перемещению товаров.

2. Международные соглашения и конвенции:

Процедуры таможенного транзита часто регулируются международными соглашениями и конвенциями. Эти соглашения устанавливают стандартизированные правила и предписания для таможенного транзита через страны-участницы, обеспечивая единообразие и предсказуемость. Конвенция о международной перевозке грузов с применением книжки МДП (Конвенция МДП) является примечательным примером, широко признанным в области автомобильных перевозок.

3. Использование транзитных документов:

Для начала процедуры таможенного транзита требуется специальный транзитный документ или книжка. Этот документ служит материальным доказательством того, что товар находится в пути и что таможенные пошлины и налоги временно приостановлены. Использование этих документов обеспечивает прозрачность и соблюдение таможенных правил.

4. Контролируемое движение:

Таможенные органы внимательно следят за перемещением товаров в рамках процедуры таможенного транзита. Для предотвращения утечки или незаконной деятельности вдоль транзитного маршрута создаются контрольно-пропускные пункты и таможни. В этих местах товары могут подвергаться осмотрам и верификации, гарантирующим, что они по-прежнему соответствуют действующим правилам.

5. Финансовые гарантии или обеспечение [4]:

Для защиты от риска несоблюдения требований и потери доходов таможенные органы часто требуют финансовой гарантии или залога. Это может быть в форме залога или гарантии, предоставляемой перевозчиком, грузоотправителем или другими сторонами, участвующими в процессе транзита.

Это служит обязательством по покрытию таможенных пошлин и налогов, если товар не достигнет места назначения по назначению.

Таким образом, таможенный транзит является важной таможенной процедурой, которая облегчает перемещение товаров через границу без немедленной уплаты таможенных пошлин и налогов. Он полагается на международные соглашения, конкретные транзитные документы, меры контроля и электронные системы для обеспечения эффективного и безопасного транзита товаров. Для успешного осуществления процедур таможенного транзита необходимо соблюдение таможенных правил и международное сотрудничество.

Список использованной литературы:

1. Анохина О.Г. Комментарий к Таможенному кодексу Таможенного союза (поглавный). 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2017. 416 с.
2. Воронцова Н. А. Международное таможенное право. Документы и комментарии. М.: МГИМО-Университет. 2017. 179 с.
3. Галушкин А. А., Дианова В. Ю., Илюхина С. С. Подготовка специалистов с высшим образованием по специальности "Таможенное дело". Российский и зарубежный опыт. М.: Юстиция. 2016. 342 с.
4. Горбухов В. А. Таможенное право России. М.: Омега-Л. 2013. 208 с.

ОӘЖ: 347

ҚАЗАҚТЫҢ ӘДЕТ-ҒҰРЫП ҚҰҚЫҒЫ ЖӘНЕ БИЛЕРДІҢ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУІ

Оразбай Е.М., Сансызбай З.Е., Бегалы А.С.

Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Құлшарова Х.Қ.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются основные исторические источники казахского обычного права: традиционные обычаи и судебные прецеденты биев.

Summary: The article discusses the main historical sources of Kazakh customary law: traditional customs and judicial precedents of biys.

Қазақстанның ұлттық құқықтық жүйесінің қалыптасуы оның мемлекеттілігінің қалыптасуының нақты тарихи процесінің ерекшеліктеріне байланысты. Тәуелсіз Қазақ хандығының пайда болуы ережелердің дамуына ықпал етті. Дәстүрлі әдет-ғұрып құқығының негізінде сот төрелігін жүзеге асыратын құрметті билер – халық «төрешілері» болды. Би тағайындалмады және тандалмады, сот дауын шешу кезінде іс жүзінде қарапайым құқық нормаларын, шешендік өнерді, мінсіз жеке қасиеттерді көрсете отырып, халықтық танудан кейін ғана би болды. Дауларды қарау кезінде шешендік танытып, әділ шешім қабылдау адамға қоғамда лайықты құрмет пен абырой сыйлайтын ең сауапты іс саналған.

Бидің қызметі оның халықтың жеке мойындауын ғана емес, сонымен бірге оның бүкіл отбасының, тіпті шыққан аймағының даңқын да анықтады. Осылайша, «барлық қазақ билерінің әкесі», олардың ата-бабасы болып саналатын Майқы би ұлы жүзге кіретін ежелгі қазақ үйсін рулық бірлестігінен шыққан. Төле би, Қазыбек би және Әйтеке би үш қазақ жүзіндегі жоғарғы

билер болды: Төле би ұлы жүзде, Қазыбек би орта жүзде, Әйтеке би кіші жүзде [1].

Әйгілі Майқа биден (XII-XIII ғғ.) басталып, билердің сот дауларын қарау кезінде пайдаланған қазақ әдет-ғұрып құқығының нормаларын қамтитын билердің негізгі сот прецеденттері қалыптасты. Билер істерді шешкенде көбіне ықпалды билердің: Әйтеке, Қазыбек, Майқы, Тіленші, Алшынбай, Шорман және басқалардың үкіміне жүгінген.

Қазақ әдет-ғұрып құқығының тарихи көздеріне хандардың заңдық ережелері де кіреді:

- «Қасым ханның қасқа жолы» (XVI ғасырдың басы);

- «Есім ханның ескі жолы» (XVII ғасырдың бірінші ширегі);

- «Тәуке ханның жеті жарғысы» (XVII ғасырдың соңғы ширегі — XVIII ғасырдың басы), онда билер соты ресми түрде бекітілді. Тәуке хан заңы негізінен орта және ішінара кіші жүздер арасында қолданылатын қылмыстық-құқықтық, азаматтық-құқықтық және қарапайым құқық нормаларының едәуір санын біріктірді. Тәуке кодексінде жеке тұлғаға қарсы, мүліктік қатынастарға қарсы және отбасылық-некелік қатынастар саласындағы қылмыстар үшін жауапкершілік қарастырылған [2].

Жалпы құқықта істі қылмыс фактісі бойынша қозғауға болмайды, процесс жәбірленушінің бастамасы бойынша ғана басталды. Қазақтың әдет-ғұрып құқығы бойынша сот жария, тартысты болды, барлық істер – қылмыстық және азаматтық істер – талап қою сипатында болды. Билер тараптардың өзара келісімі бойынша таңдалды, ал бидің кандидатурасын даулауға болады, бірақ процестің басталуына дейін ғана.

Істі қарау талапкер мен жауапкердің судьяның алдына қамшы лақтыру рәсімінен басталды, бұл тараптардың сот құрамымен және би шешімімен келісуін білдірді. Процесті бастамас бұрын, би тараптарға татуласуды ұсынды және тек бас тартқан жағдайда ғана тыңдауды бастады. Сот ашық болды, оған тек мүдделі адамдар ғана емес, сонымен бірге барлық адамдар қатыса алады. Талапкер немесе оның өкілі істің мәнін ауызша баяндады, жауапкер өз нұсқасын өзі немесе өкілдер арқылы да айта алады. Би куәгерлерді шақыра алады, алайда оларға талапкер мен жауапкердің жақын туыстары, әйелдер, кәмелетке толмағандар, сондай-ақ ақыл-есі дұрыс емес деп танылған адамдар кіре алмайды. Қауымдастықтың қарапайым мүшелерінің айғақтары куәлардың адалдығы антпен расталғаннан кейін ғана дәлелдемелік мәнге ие болды, бұл да айыпталушының кінәлілігін немесе кінәсіздігін дәлелдеудің негізгі түрі болып танылды. Сұлтандардың, билердің және басқа да беделді адамдардың куәліктері антсыз қабылданды.

Шешім қабылдағанда би тек әдет-ғұрып құқығының нормаларын басшылыққа алып қана қоймай, сотталушының жеке басын, оның материалдық жағдайын, қылмыстың мән-жайын да ескерген. Осы негіздер бойынша би әдет-ғұрып заңдарында көзделген жазаны жеңілдете алады немесе одан да ауыр жаза қолдана алады. Бидің үкімі ауызша айтылды, ол жарияланғаннан кейін соттың аяқталғанын білдіретін түрлі-түсті арқан кесу рәсімі өтті. Би талап-арыз

сомасының 10% сыйақысын және сот кезінде әдеттегі құқық бұзушыларға тағайындалған барлық айыппұлдарды алды. Бидің үкімін жауапкер өз еркімен орындауға тиіс, ол бас тартқан жағдайда талапкер жауапкердің малын күштеп ұрлау – «барымта» әдісіне жүгінуі мүмкін, ол келесі заң талаптарына сай болуы керек:

барымта үкім шығарған бидің және талапкер қауымының билеушінің білуімен жүзеге асырылды;

талапкер қарсы тарапқа үкімді күштеп орындау ниетін ашық мәлімдеген; ұрланған малдың саны шамамен талап сомасына сәйкес келді.

Билер сотында жеңілген тарап үкімге хан сотында шағымдануға құқылы болды. Егер хан бидің шешімін растаса, арызданушы бидің беделін түсірмек болды деп айыпталып, дене жазасына тартылады. Егер хан бидің шығарған үкімінің әділдігіне күмәнданса, істі қайта қарауды ұсынады. Егер әділетсіз шешім қабылданса, би ешқандай жазаға тартылмаған, бірақ болашақта оның сотына жүгінбейтін болды.

Кезінде орыстың атақты шығыстанушы ғалымы В.В.Григорьев билердің сот ісін жүргізудің айтарлықтай жоғары деңгейі туралы былай деп жазды: «Қырғыздарда көптеген ежелгі өркениетті халықтар қызғана қарайтын тамаша сот істері мен тергеу және сот процестерінің тәртіптері бар» [3]. Л. А. Словохотов билер сотын «түпнұсқа» және «халықтық» деп санады, өйткені ол халыққа жақын, түсінікті және пайдалы. «Қырғыздардың халықтық сот ісі ашық, жариялы, күрделі емес, қысқа мерзімді. Ғасырлар бойы өмір сүрген халық осындай зиянды бюрократиялық элементті айналып өтіп, сот процестерінің бірегей, бірақ толық түсінікті құрылымын қалыптастырды» [4].

Сот төрелігін жүзеге асыру кезінде би қарапайым құқықтың жалпы нормаларын түсіндіріп қана қоймай, сонымен бірге «ескі нормалар негізінде немесе өзінің ақыл-ойына (ақылға қонымды, ізгі ниетті, әділетті) сүйене отырып, құқықтың жаңа нормаларын тұжырымдай алды... Сот төрелігін жүзеге асырудағы кез-келген іс-қимыл қолданылу мән-жайларына сәйкес нақтылауды талап ететін көптеген қол жетімді кездейсоқ (нақты) немесе жалпы құқық нормаларын басшылыққа алды» [5].

Қарастырылып отырған сот дауларының ерекшеліктері көбінесе билердің қарапайым құқық нормаларын ғана емес, сонымен бірге жинақталған күнделікті тәжірибе, табиғи байқау, аналитикалық ойлау қабілеті, кәсіби жетілуі нәтижесінде алынған жалпыға бірдей белгілі емес білімді қолдану қажеттілігін талап етті. Билердің мұндай білімдерін қолдану мысалдары, атап айтқанда, И.И.Крафттың «Қырғыз көне дәуірінен» кітабында келтірілген және билер сотының тәжірибесінде тергеу және сот әрекеттері қалыптасып, кейіннен қылмыстық іс жүргізу заңдарының нормаларында өзінің заңнамалық бекітілуін алды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл жағдайды И.И.Крафт келтірген сот процестерінің келесі мысалдарынан көрсетуге болады.

«Көп жылдар бұрын бір би өзінің даналығымен, әділдігімен аты шыққан. Оған шағымданушылар алыстан ағылып келіп, әрқашан әділ әрі жедел шешімге ие болды. Бір күні осы бидің алдына екі еркек пен бір әйел дауласып келеді.

Бірі молда болған, еркектер әйелге таласып жатыр. Бірі әйелді оның әйелі десе, екіншісі өзінің әйелі екенін айтады. Әйел өзін молданың қарсыласына тұрмысқа шыққанын алға тартады. Дауласып жатқандарды тыңдаған би: «Әйелді маған қалдыр да, ертең кел, шешімімді айтамын», – дейді.

Осыдан кейін қасапшы мен бір адам алтын монета туралы дауды шешу үшін биге келеді. Дау-дамай сатып алушы қасапшыға келіп, тапсырысты алғаннан кейін ақшасының қайтарымына мыс монетаны алудың орынына алтын монета алғандығын және ол монета өзінікі екендігін мәлімдегеннен кейін туындаған. Қасапшы сатып алушының әділетсіздігіне дау айтты, бірақ екеуінде де куәгерлер болған жоқ. «Маған алтын монетаны беріп, ертең шешім қабылдауға келіңіз», - деді би.

Содан кейін тағы екі ер адам келді, олардың бірі бұрын би болған. Негізгі дауы – жылқы. Дауласқандар куәгерлер мен кез-келген дәлелдемелерді ұсына алмады, бірақ олардың әрқайсысы жылқы менікі деп мәлімдеді. «Ертең келіңіз, ал жылқыны менің аулама қойыңыз», - деп жауап берді би.

Келесі күні белгіленген уақытта бидің алдында барлық шағымданушылар келді. Би өз шешімін жариялады: әйелді молда өзіне әйел етіп алсын; алтын монета қасапшыныкі, ал әділетсіз қарсылық білдіргендер «айып» төлеуі керек. Дауласқандар шешімге сөзсіз бағынып, әділдігі үшін биге рақмет айтып кетіп қалды.

Жылқыға таласатындарға би бірдей түсті жылқылармен бірге тұрған өз атын тануды ұсынды. Дауласып жатқандардың әрқайсысы атқа жақындай отырып, дау болып жатқан жылқыны толықтай дұрыс көрсетті. Содан кейін би аттардың басын жауып, бірақ аяқтарын ашық қалдыра отырып, барлық аттардың үстіне көрпе кигізеді және еркектерді атын аяқтарынан анықтауға шақырады. Алайда екі үміткер де жылқыны қатесіз табады. Үшінші рет би дауласушыларды кезек-кезек аттарға жақындатып, аттарын анықтап, бір сәт шылбырдан ұстап тұруға шақырады. Әділсіз дауласушы жақындағанда жылқы селк етіп, кісінесе, иесі жақындағанда ат оны танып, биязы көзқараспен жауап қайтарып, бір аяғының тұяғын көтереді.

Сонда би жылқының дауласушының біріне, яғни биге тиесілі екенін айтып, екіншісіне әділетсіз талап үшін айыппұл салады.

Атын алған адам шешімнің әділдігіне қатты таң қалып, биден даулы үш істің де шындықты қалай білгенін айтып беруін сұрайды.

«Оны анықтау қиын болған жоқ. Барлығы кеткеннен кейін мен қасымда қалған әйелді сия сауыты мен жазу материалдарын тазалауға жұмсадым. Біраз уақыттан кейін мен бәрі өте мұқият жасалғанын және тәжірибелі қолмен тазаланған сия сауытының орнында тұрғанын көрдім. Ол әйелдің молданың әйелі екеніне еш күмәнданбадым, өйткені ол жазу материалдарын жақсы меңгерген, ал екінші арызданушы сауатсыз және ондай заттары жоқ. Мен қалдырған алтын монетаны ыстық суға салып, су бетінде майлы дақтардың қалай қалқып кеткенін көрдім. Әлбетте, алтын монеталар ұзақ уақыт бойы маймен сыланған қолда болған, сондықтан ол қасапшыға тиесілі болды. Жылқының мәселесін шешу қиын болды, өйткені дауласушылар оны басқа

жылқылардың арасында таниды. Бірақ дауласып жатқан адам жақындап қалса, жылқы селк етіп, кісінеп, иесі жақындағанда танып, мейіріммен қарады. Сондықтан жылқының сенікі екенін біліп, саған бердім» [6].

Жоғарыда келтірілген мысалдар сот дауларын шешу кезінде әртүрлі зерттеулер, эксперименттер жүргізу арқылы жалпыға бірдей белгілі емес білімді бидің қолданғанын куәландырады, бұл дауларды әділ шешуге ықпал еткен қажетті дәлелді ақпаратты алуға мүмкіндік берді. Осылайша, билер сотының практикасы қазақтың әдеттегі құқығының қолданыстағы ережелерін толықтырды және кейіннен билер әдеттегі құқықтың нормасы ретінде қолдана алатын ерекше прецедент болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зиманов С З Казахский суд биев — уникальная судебная система. Алматы, 2008. С. 42-43.
2. Культелеев Т М Уголовное обычное право казахов. Алматы, 2015. С. 119.
3. Григорьев В В О скифском народе саках. Алматы, 1998. С. 44.
4. Словохотов Л А Народный суд обычного права киргиз Малой орды // Труды Оренбургской архивной комиссии, вып. XV. Оренбург, 1905. С. 80-81.
5. Алимжан К А Суд биев как обычно-правовое учреждение и институт обычного права // Право и госу- дарство. Алматы, 1998. № 3 (11). С. 62.
6. Привод. по: Древний мир права казахов / под ред. С. З. Зиманова. Алматы, 2001. Т. 1. С. 91-92.

ОӘЖ 347

ТҮТЫНУШЫЛАРДЫ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ЭЛЕКТРОНДЫҚ КОММЕРЦИЯНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Оралбай С.Г., Құршид Д.Б., Таңсық Р.Ө.
Ғылыми жетекшісі магистр, аға оқытушы Серик Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: С развитием информационных технологий и интернета электронная коммерция стала неотъемлемой частью современной экономики. Она предоставляет потребителям удобный способ совершать покупки и сотрудничать с компаниями по всему миру. Однако, вместе с преимуществами, электронная коммерция также приносит ряд вызовов и рисков, связанных с защитой прав и интересов потребителей. В данной статье рассмотрим актуальность электронной коммерции и меры по защите потребителей в этом контексте.

Summary: With the development of information technology and the Internet, e-commerce has become an integral part of the modern economy. It provides consumers with a convenient way to shop and collaborate with companies around the world. However, along with the advantages, e-commerce also brings a number of challenges and risks associated with protecting the rights and interests of consumers. In this article, we will consider the relevance of e-commerce and consumer protection measures in this context.

Электрондық коммерция немесе электрондық сауда-бұл интернет арқылы тауарлар мен қызметтерді сатып алу және сату процесі. Ол онлайн-дүкендер,

аукциондар, сандық мазмұнды сату, және басқа да көптеген электрондық сауда нысандарын қоса алғанда, кең ауқымды іс-шараларды қамтиды. Электрондық коммерцияның өзектілігі келесі факторлардың қатарында көрінеді [1]:

Интернеттегі тұтынушылық сұраныстың өсуі: жыл сайын көптеген тұтынушылар тауарлар мен қызметтердің ыңғайлылығына, қол жетімділігіне және кең ассортиментіне байланысты онлайн сатып алуды таңдайды.

Әлемдік қол жетімділік: электрондық коммерция компанияларға өз нарықтарын кеңейтуге және Бизнесінің жаһандануына ықпал ететін әр түрлі елдердегі клиенттермен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді.

Технологиялық инновациялар: мобильді қосымшалар, жасанды интеллект және Заттар интернеті сияқты жаңа технологиялар электрондық коммерцияны сатып алу тәжірибесін толықтырады және жақсартады.

Электрондық коммерциядағы тұтынушыларды қорғау қазіргі әлемде шешуші рөл атқарады, мұнда онлайн-сауда көптеген адамдардың өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Электрондық коммерция тұтынушыларға ыңғайлылық, тауарлар мен қызметтердің кең таңдауы, бағаны салыстыру, тәулік бойы сатып алу мүмкіндігі және т.б. сияқты көптеген артықшылықтарды ұсынады. Дегенмен, электрондық коммерцияның өсуімен алаяқтық, деректердің құпиялылығын бұзу және сапасыз тауарлар немесе қызметтер сияқты тұтынушылардың құқықтарына жаңа қауіптер де пайда болады.

Электрондық коммерциядағы тұтынушыларды қорғаудың маңызды аспектілеріне мыналар жатады [2]:

Ақпарат және ашықтық: электрондық дүкендер бағаларды, сипаттамаларды, жеткізу және қайтару шарттарын қоса алғанда, тауарлар немесе қызметтер туралы жеткілікті ақпарат беруі керек. Тұтынушылар интернет-дүкен ережелері мен саясаттары туралы ақпаратқа қол жеткізуі керек.

Жеке деректерді қорғау: тұтынушылардың жеке ақпаратының ағып кетуіне және теріс пайдаланылуына жол бермеу үшін компаниялар деректерді қорғау туралы заңдарды сақтауға міндетті [3].

Онлайн төлем қауіпсіздігі: онлайн сатып алу кезінде тұтынушылардың қаржылық деректерін қорғау үшін тиімді қауіпсіздік шараларын қолдану қажет. Шифрлауды қолдану және сенімді төлем жүйелерін пайдалану қауіпсіздіктің маңызды аспектілері болып табылады.

Қайтару саясаты және кепілдіктер: электрондық дүкендер тауарларды қайтарудың нақты ережелерін және сапа кепілдіктерін ұсынуы керек. Бұл тұтынушыларға сатып алу кезінде өздерін қауіпсіз сезінуге көмектеседі.

Алаяқтықпен күресу: үкіметтер мен реттеушілер тұтынушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін электрондық коммерциядағы алаяқтықпен күресу шараларын әзірлеуі керек.

Электрондық коммерция мен тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың өзектілігі жоғары болып қала береді және болашақта өсе береді, өйткені көптеген адамдар онлайн сатып алуды қалайды. Үкіметтердің, компаниялардың және тұтынушылардың тұтынушылардың мүдделерін қорғай отырып, электрондық коммерция үшін сенімді және қауіпсіз ортаны қамтамасыз ететін

нормалар мен стандарттарды дамыту және сақтау үшін бірлесіп жұмыс істеуі маңызды.

Электрондық коммерциядағы тұтынушылардың құқықтарын қорғау тұтынушылардың онлайн сатып алу кезінде қауіпсіздігі мен сенімділігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Электрондық коммерциядағы тұтынушыларды қорғаудың маңызды аспектілеріне мыналар жатады:

Ақпарат және ашықтық: электрондық дүкендер бағаларды, сипаттамаларды, жеткізу мерзімдерін және қайтару саясатын қоса алғанда, тауарлар немесе қызметтер туралы толық және нақты ақпаратты ұсынуы керек. Бұл ақпарат тұтынушыларға оңай қол жетімді және түсінікті болуы керек [4].

Жеке деректерді қорғау: тұтынушылардың жеке ақпаратының ағып кетуіне және теріс пайдаланылуына жол бермеу үшін компаниялар деректерді қорғау туралы заңдарды сақтауға міндетті. Тұтынушылар өздерінің жеке деректерінің қалай пайдаланылатынын бақылауы керек.

Онлайн төлем қауіпсіздігі: онлайн сатып алу кезінде тұтынушылардың қаржылық деректерін қорғау үшін тиімді қауіпсіздік шараларын қолдану қажет. Бұл қауіпсіз төлем жүйелерін пайдалануды және деректерді шифрлауды қамтиды.

Қайтару және кепілдік саясаты: электрондық дүкендер тауарларды қайтарудың нақты және әділ ережелерін және сапа кепілдіктерін ұсынуы керек. Бұл тұтынушыларға егер олар күткенге сәйкес келмесе, тауарды қайтара алатындығына сенімділік береді [5].

Онлайн сатып алу қауіпсіздігін қамтамасыз ету: бұл алаяқтықтан қорғауды және онлайн транзакцияларды жасау кезінде тұтынушының жеке басын растау үшін аутентификация механизмдерін енгізуді қамтиды.

Реттеу және қадағалау: үкіметтер мен реттеушілер электрондық коммерцияда тұтынушылардың құқықтарын қорғауға кепілдік беретін заңдар мен стандарттарды әзірлеп, сақтауы керек.

Шағымдар мен дауларды қарау: электрондық дүкендерде шағымдарды қарау және тұтынушылармен дауларды шешу тетіктері болуы керек.

Тұтынушыларға білім беру және ақпараттандыру: тұтынушылар онлайн сатып алу кезінде өздерінің құқықтары мен міндеттері туралы хабардар болуы керек.

Бұл аспектілер тұтынушылардың мүдделері мен құқықтарын қорғауға көмектесетін электрондық коммерция үшін әділ және қауіпсіз ортаны қамтамасыз етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (жалпы бөлім) (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 1. М.: Юрайт, 2019. 352 с.
3. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 2. М.: Юрайт, 2019. 224 с.

4. Аюшеева И. З., Богданова Е. Е., Булаевский Б. А. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 1. М.: Проспект, 2020. 440 с.

5. Белов В. А. Гражданское право. В 4 томах. Том 3. Особенная часть. Абсолютные гражданско-правовые формы. В 2 книгах. Книга 1. Формы отношений принадлежности вещей. Учебник. М.: Юрайт, 2017. 320 с.

УДК 340

СУБЪЕКТЫ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Пархамович В.А.

Гомельский государственный университет им.Ф.Скорины, г. Гомель, Республика Беларусь

Түйін: мақалада конституциялық-құқықтық жауапкершілік субъектілері қарастырылады, олардың құқықтық жүйені қамтамасыз етудегі және конституциялық нормалар мен принциптерді қорғаудағы рөлінің маңыздылығы анықталады.

Summary: the article examines the subjects of constitutional and legal responsibility, determines the significance of their role in ensuring the legal system and the protection of constitutional norms and principles.

Конституционно-правовая ответственность в Республике Беларусь представляет собой важный аспект правовой системы, гарантирующий соблюдение и защиту конституционных норм и принципов. Относительно белорусской системы правосудия, субъекты конституционно-правовой ответственности имеют важное значение для оптимальной реализации конституционных гарантий, а также в содействии законности и стабильности в государстве.

Термин «конституционно-правовая ответственность» не предполагает абсолютно любой вид юридической ответственности, которая наступает за нарушение Конституции, иных норм конституционного права, либо ответственность, упомянутую в Конституции. В связи с тем, что конституционные нормы обеспечены и отраслевыми мерами ответственности, для субъекта их нарушение влечёт уголовную, административную, дисциплинарную ответственность.

В соответствии с конституционно-правовой системой Республики Беларусь, существует ряд субъектов, на которые возложена ответственность за защиту и соблюдение конституционно-правовых норм.

Субъект конституционно-правовой ответственности – это участник конституционно-правовых отношений, на которого в соответствии с законодательством возлагается обязанность нести ответственность в случаях нарушения конституционно-правовых норм [1].

На сегодняшний день нет единого установленного мнения относительно того, кто может считаться субъектом конституционно-правовой ответственности. Существуют два основных подхода к этому вопросу. Обычно, при анализе вопросов конституционно-правовой ответственности, субъектами ответственности считают государственные органы и их должностных лиц - тех,

кто обладает властными полномочиями. В некотором смысле это оправдано и закономерно в связи с публичным характером конституционного права и тем, что указанные субъекты являются наиболее распространенными участниками конституционных правоотношений. Соблюдение конституционных норм тесно связано с их правовым статусом и отражается на уровне доверия граждан к государству. Однако государственные органы и должностные лица, как представители власти, являются главными субъектами конституционно-правовой ответственности, но не единственными. Такое заблуждение приводит к узкому пониманию конституционно-правовой ответственности, что в конечном счете может привести к ее смешению с политической ответственностью.

Среди ученых также распространено мнение, поддерживаемое многими авторами, о том, что к субъектам конституционно-правовой ответственности можно отнести любого участника конституционно-правовых отношений, обладающего конституционными правами и обязанностями. Наличие расширенного круга субъектов конституционно-правовой ответственности объясняется наличием обязанности соблюдать Конституцию, из этого следует, что любой субъект, который своими действиями нарушил конституционные нормы, будет нести конституционно-правовую ответственность. Более того, так как целью ответственности также является защита конституционного строя, то все, кто посягает на него, также несут ответственность. Исходя из этого, субъектами конституционно-правовой ответственности называются государство, народ, органы государственной власти, органы местного самоуправления, политические партии, общественные объединения, должностные лица, депутаты и физические лица [2].

На основании законодательства Республики Беларусь к субъектам конституционно-правовой ответственности относятся: граждане Республики Беларусь, лица без гражданства, иностранные граждане, депутаты всех уровней, должностные лица, наблюдатели на выборах; государство, органы государственной власти, политические партии, органы местного самоуправления, общественные объединения, трудовые коллективы, избирательные комиссии, инициативные группы по сбору подписей, постоянные комиссии представительных органов, депутатские группы и др. [3].

Первым субъектом являются граждане Республики Беларусь. В подтверждение того, что граждане Республики Беларусь относятся к субъектам конституционно-правовой ответственности, следует отнести факт возможности ограничений в осуществлении их прав и свобод. Например, к ним можно отнести лишение активного избирательного права лиц, которые отбывают уголовное наказание в виде лишения свободы и др. [2].

Ко второй группе субъектов относятся государственные органы и должностные лица. Должностные лица, которые занимают основные позиции в государстве, такие как члены правительства, парламента и судейский корпус, президент, несут особую конституционную ответственность за свои действия. Для них предусмотрены требования в области соблюдения и защиты

конституционных норм. Помимо этого, государственные органы в том числе обладают обязанностями осуществлять деятельность в рамках Конституции Республики Беларусь, а также нести ответственность за нарушение конституционных принципов.

В Конституции Республики Беларусь и Законе «О статусе депутата Палаты представителей и члена Совета Республики Национального собрания Республики Беларусь» закреплена конституционно-правовая ответственность членом Совета Республики Национального собрания Республики Беларусь и депутатов Палаты представителей. В законодательстве закреплены сроки полномочий парламентариев, а именно время возникновения и прекращения полномочий, в том числе и деликтоспособность. Закон устанавливает условия, при которых парламентарии выполняют свои полномочия, определяет их права и обязанности, а также устанавливает их ответственность перед избирателями, Палатой представителей и Советом Республики. Закон устанавливает условия, при которых парламентарии выполняют свои полномочия, определяет их права и обязанности, а также устанавливает их ответственность перед избирателями, Палатой представителей и Советом Республики.

К третьей группе субъектов относятся политические партии и общественные организации также относятся к субъектам конституционно-правовой ответственности в Республике Беларусь. В их обязанности входит осуществление каких-либо действий в рамках законов страны и Конституции, и в то же время их деятельность должна согласовываться с конституционными нормами и принципами. В случаях нарушения конституционных норм политическими партиями и общественными организациями возможно ограничение их деятельности, а также применение правовых мер на основании законодательства. Например, к таким нарушениям можно отнести осуществление политической партией, союзом пропаганды войны или экстремистской деятельности. Конституционно-правовая ответственность политических партий, общественных объединений и религиозных организаций возникает при возможности признания их деятельности вопиющим нарушением Конституции.

Субъектами конституционно-правовой ответственности также являются избирательные комиссии, которые занимают основное место в вопросе реализации законности в процессе проведения референдумов и выборов. Подробно нормы, касающиеся избирательных комиссий, закреплены в Избирательном кодексе Республики Беларусь. В данном случае нарушением конституционно-правовых норм может являться нарушение процедурных правил, ограничение политических прав.

В данной работе был рассмотрен круг субъектов конституционно-правовой ответственности. Изучение данной темы позволяет лучше понять, кто несет ответственность за нарушения конституционных норм и правовых обязанностей. Также следует отметить, что субъекты конституционно-правовой ответственности не являются однородной группой. Например, в обязанности должностных лиц и государственных органов входит реализация своих прав и

обязанностей в соответствии с принципами законности, справедливости и защиты прав и свобод граждан. В свою очередь, политические партии и избирательные комиссии обязаны соблюдать правила выборной кампании, обеспечивать честность выборов. Рассмотрение субъектов конституционно-правовой ответственности в Республике Беларусь позволяет уяснить важность и значимость их роли в обеспечении правовой системы и защите конституционных норм и принципов. Каждый субъект, будь то гражданин, государственный орган, правоохранительная структура, политическая партия, общественная организация или частное лицо, несет свою долю обязанностей и ответственности за поддержание правопорядка и соблюдение конституционных гарантий. Исследование роли и функций этих субъектов позволяет лучше понять сложности и вызовы, с которыми они сталкиваются в своей деятельности, а также способы укрепления и совершенствования конституционно-правовой системы в Республике Беларусь.

Список использованной литературы:

1. Подупейко, А. А. Субъекты конституционно-правовой ответственности в законодательстве Республики Беларусь / А. А. Подупейко // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2017. – № 2 (34). – С. 147-151.
2. Василевич, Г. А. Конституционное право Республики Беларусь: учебное пособие / Г. А. Василевич. – 2-е изд. – Минск, 2021. – 407 с.
3. Боголейко, А. М. К вопросу об основаниях конституционно-правовой ответственности / А. М. Боголейко // Юстиция Беларуси. – 2011. – № 9. – С. 42-45.

ОӘЖ 349.3

ЖАСТАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ, ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Пирназарова Қ.М., Туребекова А.М., Тұрдахан С.Ә., Әмзе Д.Е.
Ғылыми жетекші аға оқытушы, магистр Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается необходимость разрешения противоречия между молодежной политикой и объективной общественной необходимостью в построении современной модели социальной работы с молодежью и недостаточность методологических, организационно-технологических, управленческих основ этой деятельности

Summary: The article discusses the need to resolve the contradiction between youth policy and the objective social need to build a modern model of social work with young people and the insufficiency of methodological, organizational, technological, managerial foundations of this activity.

Жастармен әлеуметтік жұмыс-бұл жас ұрпақтың өмірін қамтамасыз етуге, сондай-ақ мемлекеттік, аймақтық, муниципалдық, коммерциялық және қоғамдық ұйымдар, сондай-ақ жекелеген азаматтар жүзеге асыратын жастар

популяциясының сапасын жақсартуға бағытталған кәсіби қызметтің ерекше түрі. Жастармен әлеуметтік жұмыс оның қызмет объектісін нақты анықтаудың күрделілігімен ерекшеленеді: біріншіден, біздің елімізде әртүрлі ғылымдар мен қызмет салаларында жас ұрпақтың жас шекараларын нақты анықтау жоқ; екіншіден, жастар популяциясының барлық өкілдері әлеуметтік қызметкерлердің көмегіне мұқтаж екенін немесе тек қолайсыз екенін анықтауда қиындықтар бар [1].

Қазақстан Республикасында әлеуметтік-экономикалық реформаларды жүргізудегі сәйкессіздік қоғамға шұғыл шешуді қажет ететін көптеген мәселелер туғызды. Олардың қатарына халықты әлеуметтік қорғаудың заманауи талаптарына жауап беретін сенімді жүйені құру қажеттілігі жатады. Көптеген қазақстандықтардың және жалпы қоғамның тағдыры осы бағыттағы жұмыстың қаншалықты сәтті болатынына байланысты. Бүгінгі таңда халықтың ең аз әлеуметтік қорғалатын топтарының бірі болып табылатын, көптеген өмірлік мәселелерді шешу қажеттілігіне тап болған жастардың жағдайы ерекше алаңдаушылық туғызады. Олардың кейбіреулері елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың нашарлауымен, өмір сүру деңгейінің күрт төмендеуімен, жұмыссыздықтың, қылмыстың өсуімен, әлеуметтік ауытқулардың таралуымен байланысты. Басқалары-құқық бұзушылар, алкогольді асыра пайдаланатындар, нашақорлар, уытқұмарлар санының көбеюі орын алатын жастардың ортасында қолайсыз жағдайдың салдары. Жастар жанжалға көбірек бейім, бұл қылмыстың, суицидтің, қатыгездік пен агрессивтіліктің өсуінен көрінеді. Қолданыстағы жастар мәселелерінің кешені оны шешу үшін тұтас, ғылыми негізделген және пәрменді жүйені құруды талап етеді. Жастармен әлеуметтік жұмыс жас ұрпақтың әртүрлі санаттарындағы көптеген мәселелерді сәтті шешудің тиімді құралдарының бірі ретінде ХХІ ғасырда Қазақстан үшін қоғамның табысты экономикалық және саяси реформасының маңызды факторы және негізгі шарты бола алады. Әлеуметтік жұмыстың бұл ерекше түрі жас ұрпақтың өмірін қамтамасыз ету сипатына әсер етеді және сайып келгенде, еліміздегі жас буынының сапасын анықтайды. Осыған байланысты жастар саясаты, әлеуметтік жұмыс және жас ұрпақты әлеуметтік қорғау мемлекеттің басты басымдықтарының біріне айналуы тиіс, ал жас ұрпақ үшін әлеуметтік қызметтерді одан әрі кеңінен қалыптастыру және жетілдіру - Қазақстан мемлекетінің негізгі міндеттерінің бірі[2].

Өскелең ұрпақтың әртүрлі санаттарымен әлеуметтік жұмыс туралы сөз болғанда, әлеуметтік қызметкерлердің өздері, сондай-ақ ғалымдар мен саясаткерлер көбінесе өте өткір, бірақ жеке мәселелер туралы айтады: қылмыстың өсуі, нашақорлық пен суицид, жастардың денсаулығының нашарлауы, әлеуметтік жетімдік пен панасыздық, отбасындағы балаларға қатысты зорлық - зомбылық, жастар жұмыссыздығы, моральдық азғындық, жас ұрпақтың руханиятсыздығы мен әлеуметтік апатиясы, ұлдар мен қыздардың жұмысына қатысты деформациялар туралы және т.б.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы және басқа да бірқатар мәселелер қазіргі орыс қоғамының «жастар өрісін» белгілі бір дәрежеде сипаттайды.

Сонымен бірге, ең бастысы: өскелең ұрпақты қоғамдық ұдайы өндіріс объектісі және субъектісі ретінде қабылдауға тұтас (кешенді) көзқарас жетіспейді. Дәл осы тәсіл жастарға әлеуметтік қызмет көрсетуде, қазіргі орыс жағдайында жас ұрпақтың көптеген мәселелерін шешуде перспективалы және іс жүзінде сұранысқа ие болып көрінеді.

XXI ғасырда жастар мәселелерін зерттеп, жас ұрпақтың санасы мен мінез-құлқының карама-қайшы ерекшеліктерін түсіндіруге тырысқан бірнеше ғылыми мектептер қалыптасты. Ең өкілетті болып табылады:

1) Психоанализдің негізгі ережелерінен туындайтын психоаналитикалық мектеп. Фрейд \ оның мінез-құлық мотивтері мен сана сипаттамалары өткен ұрпақтардың атавистикасымен де, өмірдің, ерте жастағы тәрбиенің ерекшеліктерімен де анықталған жеке тұлғаның өмір жолы туралы түсініктері . Жастардың проблемаларын осы бағыт тұрғысынан зерттеу жас ерекшеліктеріне және олардың жеке басының психикалық параметрлеріне негізделген. Фрейд, оның шәкірттері мен ізбасарлары дамытқан және жетілдірген (С. Халлек, Э. Эриксон, Д.Абрахамсон, Дж. Соррелс, А.Эйхорн, және т.б.).

2) құрылымдық-функционалистік мектептің ізбасарлары (Э.Дюркгейм, Р. Мертон, Т. Парсонс және т.б. әлеуметтік топтардың, соның ішінде жастардың санасы мен мінез-құлқын қоршаған әлеуметтік шындықпен тығыз байланыста жүйелі түрде талдады. Әлеуметтанудағы құрылымдық-функционалдық тәсілдің классиктерінен кейін бұл тәсіл, соның ішінде жастар мәселелерін зерттеу кезінде олардың көптеген ізбасарлары дамыды.

3) П.Бергер, А. Шюц, Т. Лукман және т.б. негізін қалаған Батыс мәдени мектебінің өкілдері, адамзат мәдениетінің феноменологиясы тұрғысынан жастардың санасы мен мінез-құлқының әртүрлі көріністерін зерттеді. XX ғасырдағы батыс ғалымдары жастар әлемін жеке адамдардың болуымен тікелей органикалық байланыста зерттеп, оны нақты идеялармен, «нақты әрекет ететін» жастардың мінез-құлқының мотивтерімен байланыстырды. Батыстық ғылыми ойда жастар субмәдениетін қалыптастыру мәселесіне арналған жұмыстар кеңінен таралды.

Қазіргі жастар проблемаларының кешені оны шешу үшін тұтас, ғылыми негізделген және пәрменді жүйе құруды және әлеуметтік жұмысты талап етеді, мемлекеттік органдардың, ғалымдардың, әлеуметтік қызметкерлердің, білім беру, тәрбие, қайырымдылық және өзге де қоғамдық ұйымдардың күш-жігерін жастардың қалыпты өмір сүруіне қолайлы жағдай жасауға жұмылдырамыз [3].

Бүгінгі таңда мемлекеттік жастар саясаты мен әлеуметтік жұмыстың болуы аймақтық заңдармен бекітілген. Орталықта және жергілікті жерлерде жастар күнін басқару жүйесі мен әлеуметтік қызметтердің құрылымы құрылып, жетілдірілуде. Ғалымдар мен әлеуметтік қызметкерлердің күш-жігері үш негізгі бағыт бойынша әлеуметтік жұмысты оңтайландыру жолдарын іздеуге бағытталған. Біріншісі оны салалық ғылым ретінде бекітуге байланысты. Екіншісі әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби кадрларын даярлау әдістемесін әзірлеуге және жетілдіруге бағытталған. Үшіншісі жастармен жұмыс істеудің әртүрлі технологияларын әзірлеуді және практикалық қолдануды қамтиды.

Алайда, аталған бағыттардағы жұмыс аяқталған жоқ. Жастармен әлеуметтік жұмыстың теориялық, әдістемелік, ұйымдастырушылық-технологиялық, басқарушылық аспектілерін жетілдіру үшін шешілуі маңызды болып табылатын көптеген мәселелер қалады. Бұл, біріншіден, аймақтық деңгейде әлеуметтік жұмысты оңтайландырудың тұжырымдамалық моделінің болмауы. Бұл мәселені шешу негізінен қолданыстағы теориялық-әлеуметтік жұмыс тұжырымдамаларын жан-жақты ғылыми талдаумен және олардың негізінде инновациялық аймақтық модельді дамытумен байланысты. Екіншіден, қазіргі жағдайда жастармен жұмысты ұйымдастыру кезінде оның өмірлік қиындықтарын шешуде оның субъективті әлеуеті жеткіліксіз пайдаланылады. Бұл жағдай әлеуметтік жұмыста жас жігіттің белсенді әлеуметтік субъект ретінде жеке басын сипаттайтын қасиеттерді, қасиеттер мен қасиеттерді қалыптастыру мен қолданудың әдіснамалық негіздері мен технологияларының дамымауымен байланысты, үшіншіден, шешілетін қиындықтарды алдын-ала диагностикалаусыз әлеуметтік технологияларды қолданумен байланысты проблема туындайды. Сонымен қатар, көбінесе күшжігер қиял мәселелерін «шешуге» бағытталған, бұл табиғи түрде күтілетін нәтиже бере алмайды [4].

Технологиялық процедуралар мен диагностикалық операцияларды әзірлеу және қолдану қажеттілігі оларға ие болу арқылы айқын көрінеді. әлеуметтік қызметкер белгілі бір мәселені тезірек анықтай алады, оның пайда болу көздерін, өткірлік дәрежесін, басқалармен қарым-қатынасын анықтай алады, болжамды сипаттамаларды тұжырымдай алады және шешудің тиімді механизмін ұсына алады. Төртіншіден, өңірлерде құрылған әлеуметтік қызметтер мен басқару құрылымдарының жастармен жұмысының тиімділігі өңірлік жастар саясаты мен әлеуметтік жұмысты басқару жүйесін ғылыми-талдамалық және әдістемелік қамтамасыз ету мәселелерін айтарлықтай өзектендіреді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. Гуревич П. С. Психология и педагогика. Учебник и практикум для академического бакалавриата. - М.: Юрайт. 2019. 430 с.
3. Сабирова Р.К., Ерниязова Ж.Н., Талапбаева Г.Е., Масалимова А.К., Курмашева С.О. Молодежный рынок труда в рамках социального партнерства: современное состояние и направления развития // Экономика: стратегия и практика. – 2021. – № 16(4). – С. 116–129.
4. Денисова, Ю.В. Социальная психология. / Ю.В. Денисова, Е.Т. Имашева. - М.: Омега-Л, 2018. - 64 с

ОБЩИЕ ПОНЯТИЕ ДОГОВОРА В СФЕРЕ ЦИФРОВЫХ УСЛУГ

Рахматиллаев А.Ф., Анваржанова М.А., Ташпулатов М.А.
Научный руководитель магистр, старший преподаватель Серик Г.
Университет «Мирас», г.Шымкент., Казахстан

Түйін: Біздің цифрлық және өзара байланысты әлемде қызмет көрсету трансформациядан өтті. Дәстүрлі қызмет көрсету келісімшарттары цифрлық қызметтердің бірегей сипаттамаларын ескере отырып дамыды, нәтижесінде жаңа заңды ойлар мен қиындықтар пайда болды. Бұл ғылыми мақалада цифрлық қызметтер саласындағы келісімшарттың жалпы тұжырымдамасын зерттейді, оның анықтайтын ерекшеліктеріне, негізгі элементтеріне және ол ұсынатын мәселелер мен мүмкіндіктерге жарық түсіреді.

Summary: In our increasingly digital and interconnected world, the provision of services has undergone a transformation. Traditional service contracts have evolved to accommodate the unique characteristics of digital services, giving rise to new legal considerations and complexities. This essay explores the general concept of a contract in the field of digital services, shedding light on its defining features, key elements, and the challenges and opportunities it presents.

Цифровые сервисы охватывают широкий спектр онлайн-предложений, таких как программное обеспечение как услуга, облачные вычисления, потоковые платформы, электронная коммерция, социальные сети и многое другое. Эти услуги характеризуются своей неосозанной природой, опорой на информационные технологии и способностью преодолевать географические границы. Понимание природы цифровых услуг имеет решающее значение для понимания лежащей в основе контрактной динамики.

Контракт в области цифровых услуг имеет общие черты с традиционными контрактами, но включает в себя уникальные элементы [1]:

Предложение и акцепт: как и традиционные контракты, контракты на цифровое обслуживание требуют четкого предложения и акцепта, часто оформляемых в электронном виде с помощью пользовательских соглашений, условий предоставления услуг или моделей подписки.

Соображение: обмен ценностями является фундаментальным элементом, но в контексте цифровых услуг он может включать платежи, обмен данными или пользовательский контент.

Положения и условия: контракты на предоставление цифровых услуг включают подробные положения и условия, в которых излагаются права и обязанности обеих сторон. Настоящие условия могут быть обширными и подвергаться частым обновлениям.

Конфиденциальность и безопасность данных: учитывая цифровую природу этих сервисов, конфиденциальность и безопасность данных имеют первостепенное значение. В контрактах часто указывается, как будут обрабатываться, храниться и защищаться пользовательские данные.

Данная программа применяется к пользователям не всех интернет-провайдеров, а только тех, которые участвуют в этой программе. Такая система

действует следующим образом: при обнаружении службой мониторинга, работающей от имени участвующих владельцев авторских прав, подозрения в совершении правонарушения в сети, об этом уведомляется интернет-провайдер; после чего провайдеры отправляют пользователям несколько электронных предупреждений, уведомляющих абонента о возможном правонарушении авторских прав; в случае если нарушение авторских прав отмечается после определенного количества предупреждений, то провайдеры применяют более строгие меры такие, как ограничение скорости подключения интернета. Данная программа не только отслеживает появление контрафактного материала в сети, но и препятствует скачиванию такого материала пользователями.

Интеллектуальная собственность: владение интеллектуальной собственностью, такой как программный код, контент и материалы, созданные пользователями, является важнейшим фактором в контрактах на цифровое обслуживание [2].

Уникальные характеристики цифровых сервисов создают особые проблемы:

Правила защиты данных: соблюдение законов о защите данных, представляет собой серьезную проблему. Контракты должны касаться обработки данных, согласия и прав пользователей.

Развивающиеся технологии: стремительный технический прогресс требует гибкости контрактов для адаптации к меняющемуся программному обеспечению, платформам и предпочтениям пользователей [3].

Юрисдикционные вопросы: цифровые сервисы часто носят глобальный характер, что приводит к возникновению юрисдикционных проблем при возникновении споров, что требует ясности в отношении регулирующего законодательства и механизмов разрешения споров.

Кибербезопасность: поскольку цифровые сервисы подвержены киберугрозам, в контрактах должны быть предусмотрены меры безопасности и положения об ответственности в случае утечки данных или сбоев в обслуживании [4].

Несмотря на трудности, контракты на цифровое обслуживание открывают несколько возможностей:

Масштабируемость: цифровые сервисы могут быстро масштабироваться в соответствии с растущей базой пользователей, что делает их экономически эффективными.

Автоматизация: контракты в сфере цифровых услуг могут быть автоматизированы, что сокращает административные накладные расходы и оптимизирует процессы.

Для устранения сложившейся ситуации необходимо оперативное применение мер правового характера. В связи с этим, на современном этапе возникла потребность в принятии правового документа, полностью посвященного охране интеллектуальной собственности, в том числе и авторских прав, в сети «Интернет», который бы урегулировал проблемные аспекты данной сферы на международном уровне. Появление такого

международно-правового документа будет способствовать развитию соответствующих положений и принятию правового документа, посвященного охране авторских прав и, в целом, интеллектуальной собственности в интернете, на национальном уровне, что, в свою очередь, позволит добиться унифицированного регулирования вопросов, связанных с охраной интеллектуальной собственности в сети.

Вовлечение пользователей: цифровые контракты предлагают инновационные способы вовлечения пользователей с помощью таких функций, как соглашения в приложении и уведомления [5].

Аналитика: контракты могут использовать аналитику данных для лучшего понимания поведения и предпочтений пользователей, оптимизируя предоставление услуг.

Список использованной литературы:

1. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 1. М.: Юрайт, 2019. 352 с.
2. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 2. М.: Юрайт, 2019. 224 с.
3. Аюшеева И. З., Богданова Е. Е., Булаевский Б. А. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 1. М.: Проспект, 2020. 440 с.
4. Белов В. А. Гражданское право. В 4 томах. Том 3. Особенная часть. Абсолютные гражданско-правовые формы. В 2 книгах. Книга 1. Формы отношений принадлежности вещей. Учебник. М.: Юрайт, 2017. 320 с.
5. Богданова Е. Е., Богданов Д. Е., Василевская Л. Ю. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 2. М.: Проспект, 2020. 448 с.

ОӘЖ 339.543.4

КЕДЕНДІК ӘКІМШІЛЕНДІРУ ШЕҢБЕРІНДЕ ТАРИФТІК ЕМЕС РЕТТЕУ ШАРАЛАРЫ

Сатыбалды Р.Ә., Байнеева А.М., Сайлау Н.Е., Әбдіғаппарұлы Б.
Ғылыми жетекші аға оқытушы, магистр Тленшин Т.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются случаи постоянного роста числа участников внешнеэкономической деятельности Казахстана, разработки принципиально нового подхода к механизму комплексного внешнеэкономического таможенного регулирования значительных экспортно-импортных потоков товаров и повышения эффективности таможенного администрирования в стране.

Summary: The article considers cases of constant growth in the number of participants in Kazakhstan's foreign economic activity, the development of a fundamentally new approach to the mechanism of comprehensive foreign economic customs regulation of significant export-import flows of goods and improving the efficiency of customs administration in the country.

Соңғы уақытта тарифтік шараларды пайдалану сауда ұйымдары мен одақтар ішінде қабылданған келісімдермен айтарлықтай шектелді, бұл көптеген елдердің тарифтермен салыстырғанда соңғы уақытта тарифтік емес шараларға

артықшылық беруін түсіндіреді. Басқа да себептер бар: жекелеген фирмалар мен кәсіподақтардың мемлекеттің сыртқы сауда саясатына әсері, сауда серіктестерінің әртүрлі әрекеттеріне жауап. Сонымен бірге бұл шараларды әртүрлі елдер біркелкі пайдаланбайды.

Сыртқы сауданы мемлекеттік шектеудің экстремалды нысаны экономикалық санкциялар болып табылады, мысалы, сауда эмбаргосы (trade embargo) - мемлекеттің кез келген елге тауарларды әкелуіне немесе кез келген елден әкетуіне тыйым салу. КО-ның құрылуы алға жасалған айқын қадам болғанына қарамастан, қатысушы елдердің ұлттық заңнамаларын түзетумен және олардың жалпы проблемаларға, соның ішінде тарифтік емес реттеуге экономикалық көзқарастарын келісумен туындаған әртүрлі проблемаларды атап өткен жөн. КО пайда болғанға дейін осы мәселелер бойынша құқықтық база ұлттық деңгейде қатысушы елдердің әрқайсысының ерекшеліктерін ескере отырып, тәжірибеде (және көптеген бөлімдер бойынша жеткілікті тиімді) пысықталды. Өкінішке орай, КО-ның қабылданған тарифтік емес саясаттың көптеген жеке мәселелерін ескермейді, олар КО-ға қатысушылардың әрқайсысында реттеледі, жалпы қондырғылармен шектеледі. Бұл өз кезегінде көлік құралының өзінде келіспеушіліктер тудырады. Медициналық жабдықты, сондай-ақ әскери және қос мақсаттағы өнімдерді лицензиялау мәселелері бойынша келіспеушіліктер ең танымал болып табылады[1].

КО-дағы тарифтік емес реттеу саласында сыбайлас жемқорлық құрамдас бөлігімен байланысты жалпы проблемаларды және санитарлық талаптардың астында көрші елдерден импортқа тыйым салудың таңдаулы, көбінесе саяси негізделген тәсілдерін атап өткен жөн. Тарифтік емес реттеудің кемшіліктерінің ішінде мыналарды бөліп көрсету керек:

1) дәрілік заттардың импортын лицензиялау. Дәрілік заттар сияқты әлеуметтік маңызы бар тауарға қатысты реттеу шарасы артық болып табылады.

2) тауарлардың бірыңғай тізбесі экономикалық және экономикалық емес сипаттағы негіздер бойынша Кеден одағының кедендік шекарасы арқылы өткізуге шектелген тауарларды айқындайтын бөлімдерге құрылымдалмаған. Бұл ұлттық деңгейде шешіледі. Алайда, мәселе Кеден одағына мүше мемлекеттерде бұл мәселені бірыңғай түсінбеуінде жатыр, бұл осы мемлекеттердегі құқық қолдану практикасында тікелей көрініс табады.

3) шектеулерді қолдану туралы жекелеген ережелер мүше мемлекеттердің ұлттық заңнамасына сілтеме нормаларын көздейді.

Кеден одағының кедендік аумағына әкелу, кеден одағының кедендік аумағынан әкету және Кеден одағының кедендік аумағы бойынша қауіпті қалдықтарды транзиттеу тәртібі туралы ережеде қалдықтар - бұл Кеден одағына мүше мемлекеттердің экологиялық заңнамасына сәйкес жойылатын, жоюға арналған немесе алып тастауға жататын заттар немесе заттар екені айқындалған. Бірақ Кеден одағына мүше мемлекеттердің экологиялық заңнамасының айырмашылығына байланысты бір мемлекеттегі тауарлардың бірдей түрлері қалдықтарға жатады, ал екіншісінде жоқ[2].

4) Кеден одағының заңнамасында лицензияларға, оның ішінде техникалық негіздер бойынша өзгерістер енгізу мүмкіндігі көзделмегені теріс фактор болып табылады. Мәселен, егер кеден органы лицензияда қате тапса (мысалы, егер лицензияда көрсетілген тауардың саны келісімшартта көрсетілген санға сәйкес келмесе) және іс жүргізу барысында қате лицензиялаушы органның кінәсінен орын алғаны анықталса, мұндай лицензия жойылады және оның орнына жаңа лицензия беріледі. Алайда, бұл жағдайда декларанттың іс-әрекетінде тауарды лицензиясыз әкелуге байланысты әкімшілік құқық бұзушылық белгілері қалыптасады.

5) Кеден одағының кедендік аумағына әкелу, кеден одағының кедендік аумағынан әкету және Кеден одағының кедендік аумағы бойынша азаматтық және қызметтік қаруды, оның негізгі бөліктері мен оның патрондарын транзиттеу тәртібі туралы ереже бір мезгілде екі рұқсат беру құжатын (лицензия мен рұқсатты) беруді көздейді, бұл артық екені анық.

6) Кеден одағының кедендік аумағына әкелуге және әкетуге лицензия негізінде жол берілетін есірткі құралдарының, психотроптық заттардың және олардың прекурсорларының тізбесі бөлімдерге құрылымдалмаған, сондықтан онда санамаланған заттардың қайсысы есірткі, психотроптық зат немесе олардың прекурсоры болып табылатынын айқындау үшін ұлттық заңнамаға жүгіну қажет.

Одақтың қалыпты жұмыс істеуі үшін ең алдымен барабар құқықтық қамтамасыз ету қажет. Кеден заңнамасын күрделендірмеу, оны анықтамалық нормалармен шамадан тыс жүктемеу, құқықтың басқа салаларының ережелерімен қақтығыстардың алдын алу, сыртқы сауда қызметі субъектілерінің құқықтары мен мүдделеріне нұқсан келтірмеу маңызды. Тарифтік емес реттеудің жаңа жүйесін қалыптастыру кезінде Кеден дела саласында қолданылатын халықаралық құқықтың негізгі нормалары мен қағидаттарына, Дүниежүзілік кеден ұйымы қабылдаған қауіпсіздік пен әлемдік сауданы жеңілдетудің негіздемелік стандарттарына негізделу қажет.

Қазіргі халықаралық сауда тәжірибесінде халықаралық сауданы сақтандырудың қол жеткізілген деңгейіне қарамастан, тарифтік емес шектеулердің әртүрлі түрлерін қолдану мәселесі күрт шиеленісе түсті. Тарифтік емес шектеулерді қолдану дамушы елдер үшін ұлттық экономиканың жекелеген, дамып келе жатқан салаларын қорғау қажеттілігімен байланысты екені анық. Дегенмен, тарифтік емес шараларды қолдану дамыған елдердің тәжірибесінде жиі кездеседі. Тарифтік емес шараларды кеңінен қолданудың негізгі себептеріне мыналар жатады: ұлттық экономикадағы сыртқы сауданың рөлінің өсуі және соған байланысты ұлттық экономикалардың ашықтық дәрежесінің артуы; әлемдік саудадағы дайын өнім үлесін айтарлықтай арттыру; халықаралық кооперацияның қарқынды дамуына және жаһандық ауқымда

Әкімшілік сипаттағы шаралардың ішінде сандық шектеулер, АҚШ-қа импортқа тыйым салуды енгізу, экспорттық бақылау, сыртқы сауданы реттеу мақсатында әртүрлі әкімшілік рәсімдерді қолдану, сауда саясатында стандарттар мен басқа да техникалық кедергілерді қолдану. Тарифтік емес

шаралар бөлігінде жеңіл автомобильдерге, табиғи ортаны қорғауға, кедендік рәсімдерді біріздендіруге және т. б. қатысты қауіпсіздік талаптары саласындағы уағдаластықтарды атап өту қажет[3].

Осылайша, АҚШ шетелдік жеткізушілердің бәсекелестігінің жергілікті өндірушілердің мүдделеріне әсерін шектеуді, ішкі нарықты қорғауды және тарифтік емес реттеу әдістерін енгізу арқылы ұлттық экспорттаушыларды қолдауды қамтамасыз етеді. ЕО тарифтік емес реттеудің келесі құралдарын қолданады: қадағалау шаралары импортты шектеу құралы болып табылмайды, бірақ бақылау мақсатында ЕО-ға мүше мемлекеттердің органдары беретін импортқа міндетті лицензиялар жүйесін білдіреді. Бұл шаралар негізінен кейбір ауылшаруашылық, тоқыма және болат өнімдеріне қатысты қабылданады.

Еуропалық өндірушілерді өте төмен бағамен жаппай импорттың салдарынан болатын залалдан қорғау мақсатында белгілі бір үшінші елдерден кейбір өнімдерді әкелуге сандық шектеулер.

Қорғау шаралары ЕО экономикасына зиян келтіретін немесе зиян келтіруі мүмкін импортталатын тауарларға қатысты жеке қабылданады. Олар белгілі бір тауарлардың импортын уақытша немесе шұғыл шектеуде көрінеді. Мұндай шараларды қабылдау рәсімі мүше мемлекеттің өтініші бойынша немесе Еуропалық комиссияның өз бастамасы бойынша басталуы мүмкін; дегенмен, өнеркәсіп секторы мұндай өтінішті тікелей бере алмайды. Импортты шектеу келесі секторларда қолданылады: ауылшаруашылық өнімдері; тоқыма бұйымдары; темір және болат бұйымдары[4].

Кеден одағына мүше мемлекеттер заңнамасының айырмашылығы проблемасы бар, бұл заңнама нормаларын дұрыс түсіндірмеуге әкелуі мүмкін. Кеден одағы құрылғанға дейін Қазақстан әлемнің барлық елдерінен, оның ішінде Кеден одағы елдерінен импортқа қатысты демпингке қарсы және өтемақы шараларын қолдануға мүмкіндік алды, ал арнайы қорғау шаралары шыққан еліне қарамастан барлық импортқа қолданылды.

Осыған байланысты қазақстандық тауарлардың кеден одағына мүше елдердің нарықтарына қол жеткізуіне қатысты кедергілерге жол бермеу мақсатында тарифтік емес реттеу шараларына одан әрі мониторинг жүргізу, сондай-ақ нарықтағы бәсекелестік жағдайды бұзған, тауарлардың өткізілуін шектеген кезде жекелеген түрлердің экспортына және/немесе импортына айрықша құқық беру практикасын қысқарту орынды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. «Қазақстан Республикасындағы кедендік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 26 желтоқсандағы № 123-VI Кодексі (2023.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).

2. Прокушев, Е. Ф. Внешнеэкономическая деятельность : учебник и практикум для прикладного бакалавриата / Е. Ф. Прокушев, А. А. Костин ; под ред. Е. Ф. Прокушева. - 10-е изд., перераб. и доп. -М. : Издательство Юрайт, 2019. - 450 с.

3. Сафоненков, П. Н. Производство по делам об административных правонарушениях, отнесенных к компетенции таможенных органов : учебник для вузов / П. Н. Сафоненков. -М. : Издательство Юрайт, 2018. -251 с.

ӘОЖ 342

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БИЛІК ОРГАНДАРЫ ЖҮЙЕСІНДЕ ПАРЛАМЕНТТІК ИНСТИТУТТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Серікбай Д.Қ., Баратов Қ.Қ., Лес Н.Н.
Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены проблемы формирования института Парламента в системе органов управления.

Summary: The article deals with the problems of the formation of the institution of Parliament in the system of governing bodies.

Парламент – демократиялық қоғамда халықтың өкілді органы ретінде заң шығармашылығы функциясын жүзеге асыратын, мемлекеттің басқа билік тармақтарынан өзіндік құрлымымен ерекшеленеді. Құқықтық мемлекетте толыққанды Парламент белгілі бір саяси жағдайларда ғана өмір сүріп, өзінің даму тенденциясын көрсете алады. Заң шығарушы биліктің сапасы мен беделі ең әуелі, халықтың айтарлықтай жоғары саяси және құқықтық санасымен өлшенетіндігінде.

Егемен Қазақстанның қалыптасуының саяси тарихында 1990 жылы наурыз айында он екінші сайланған Жоғарғы Советтің рөлі ерекше болғанын айтпай кету мүмкін емес. Әміршіл-әкімшіл жүйенің ықпалы сақталып отырған жағдайда, алғаш рет жоғары өкілді орган шынайы демократиялық қағидат негізінде сайланды. 360 депутаттық мандат үшін сайлау алдындағы бәсекеге 2000-нан астам адам үміткер ретінде қатысқан екен. 270 аумақтық округтердің басым көпшілігінде сайлау баламалы негізде өткізілген. Тұңғыш рет 90 депутатты қоғамдық ұйымдар сайлаған.

Он екінші сайланған Жоғарғы Совет өз жұмысында кәсіби парламенттің элементтері белсенді түрде пайдаланылған заң шығармашылығы органы болды. Жоғарғы Советтің осы кезде табысты жұмыс істеуінің басты шарты – оның жұмысына 24 қоғамдық ұйымнан сайланған депутаттардың қатысуы еді. Он екінші сайланған Жоғарғы Совет Қазақстан тәуелсіздігінің, елде парламентаризмнің қалыптасуының негізін қалаған бірқатар саяси-құқықтық құжаттарды қабылдауымен ерекше рөл атқарды. Он екінші сайланған Жоғарғы Совет жұмыс атқарған кезеңінде 1990-шы жылдары жүргізілген реформаны заңдық тұрғыдан қамтамасыз еткен бірқатар аса маңызды құқықтық актілер қабылдағанын атауға болады. Олар: 24 сәуір 1990 жылғы «Қазақ ССР Президенті қызметін тағайындау және Қазақ ССР Конституциясына (Негізгі Заңына) өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақ ССР Заңы; 25 қазан 1990 жылғы «Қазақ ССР-нің мемлекеттік Егемендігі туралы»

Декларациясы; 16 желтоқсан 1991 жылғы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы; 1978 жылғы 20 сәуірдегі Қазақ ССР Конституциясына (1990-1993 жылдар аралығындағы) енгізілген өзгерістерді атауымызға болады [1].

Міне, Жоғары Кеңес жұмыс істеген уақытта қабылдаған жаңа заңнамалық актілер мен Қазақ ССР Конституциясына енгізілген өзгерістер 1993 жылғы жаңа Конституцияның жобасын әзірлеу процесіне тікелей ықпалы болды. Нәтижесінде Жоғарғы Кеңес 1993 жылғы 28 қаңтарда кеңестік кезеңнен кейінгі Қазақстанның Конституциясын қабылдады. 1993 жылғы Конституцияда мемлекеттік билік органдары жүйесінде Жоғарғы Кеңес ең бірінші орында тұрды. Конституцияның 62-ші бабына сәйкес, «Жоғарғы Кеңес Қазақстан Республикасының жалғыз заң шығарушы және өкілді органы болып табылады» десе, 67-бабына сәйкес, «Жоғарғы Кеңестің депутаттары Республика халқының өкілі болып табылады» деп тұжырымдалған. 64-бапта Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің негізгі өкілеттіктері айқындалған. 1993 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясы Жоғарғы Кеңеске ең жоғары өкілеттік бергенімен, мемлекеттік билік тармақтары арасында қарама-қайшылықтар да көптеп байқала бастады. Бұл турасында академик С.Сартаев өзінің «Три высоты Президента» атты еңбегінде «Тәуелсіз, демократиялық Қазақстан Республикасының алғашқы Конституциясының айтарлықтай кемшіліктерін атап көрсетеді: біз бірыңғай мемлекеттік билікті заң шығарушы, атқарушы және сот билігіне бөлуді нақты айқындаған жоқпыз және біздің президентіміздің өкілдігін, оның құқықтарын нақты айқындаған жоқпыз» дегенді айтады [2].

Билікті бөлу принциптеріне қатысты академик С.З. Зимановтың пікіріне назар аударсақ, «1993 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Жоғарғы Кеңес Республиканың жалғыз заң шығарушы және жоғарғы өкілді органы болып табылады. Жоғарғы Кеңеске мол өкілеттіктер берілді, мұның өзі мемлекеттік билікті бөлу принципін жоққа шығарумен бірдей еді.» [2].

Мемлекеттік билікті бөлу принципін жүзеге асырудың өзекті мәселелерін академик С.С.Сартаев былайша түсіндіреді: «экономикалық дағдарыс барған сайын өршіп келе жатты. Одан шығу үшін Үкімет Парламенттің қарауына өзінің дағдарысқа қарсы бағдарламасын енгізеді. Сол уақыттағы оқиғаларға жасалған талдау билік тармақтары өзара сындарлы байланысты жүзеге асыра алмады деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Үкімет әзірлеген дағдарысқа қарсы бағдарламаның тиімсіздігі айдан анық еді. Бұл Жоғарғы Кеңес тарапынан Үкіметтің жұмысын тағы да, бұрынғыдан қатаңырақ сынға алуға әкеп соқты, іс жүзінде бұл Үкімет пен Жоғарғы Кеңестің бұдан әрі бірлесе жұмыс істей алмайтынын білдіретін еді.

Бұның басты себебі, 1993 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясының 88-бабының 1-бөлігінде Министрлер Кабинетінің мүшелері Қазақстан Республикасының заңдарының орындалуы мәселелері бойынша Жоғарғы Кеңестің алдында жауапты екендігі бекітілген болатын. Бірақ та,

Конституцияның 85-бабында үкімет мемлекет басшысының алдында саяси жауаптылықта болады деп нақты жазылған: «Министрлер Кабинеті Қазақстан Президентінің алдында жауапты. Министрлер Кабинеті жаңадан сайланған Президенттің алдында өз өкілеттіктерін босатады». Конституцияның 78-бабының 3-бөлігіне сәйкес, үкіметтің барлық мүшелерін тағайындау құқығы Президентке тиесілі болды. Конституцияның 66-бабының 10-бөлігіне сәйкес, Жоғарғы Кеңес Президенттің тағайындауларына келісім ғана беретін еді. Үкіметтің қызметіне Президент басшылықты жүзеге асырды, құрамын айқындайтын, министрліктер мен өзге де ведомстволарды құратын және тарататын, Конституцияның 78-бабының 3-бөлігіне сәйкес үкіметтің және оған кіретін жекелеген ведомстволардың актілерінің қолданысын жою құқығы болды. Конституцияның 75-бабының нормалары Президенттің мемлекет басшысы болып қана қоймай, ол атқарушы биліктің бірыңғай жүйесін басқаратындығын да көрсетті. 1993 жылы 30 қарашада он екінші сайланған Жоғарғы Кеңестің өзін-өзі тарату туралы шешім қабылдады. Он екінші сайланған Жоғарғы Кеңестің 1993 жылғы 9-12 желтоқсанда өткен отырысында Президентке және жергілікті әкімшіліктер басшыларына қосымша өкілеттіктер беру туралы заңдар қабылдады. Қабылданған заңға сәйкес, Президентке заң күші бар актілер шығаруға, сол сияқты Қазақстан Республикасының Конституциясында көзделген басқа да өкілеттіктерді жүзеге асыруға өкілеттіктер берілді. 1993 жылғы 13 желтоқсанда он екінші сайланған Жоғарғы Кеңес өзін-өзі таратты деп жария етіліп, 1994 жылғы 7 наурызға сайлау тағайындалды.

1994 жылғы наурызда он үшінші сайланған Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің сайлауы болды. 1994 жылдың сәуір айынан 1995 жылдың наурызына дейін жұмыс істеген он үшінші сайланған Жоғарғы Кеңес Қазақстанның жаңа кәсіби Парламентаризмінің негізін қалауға үлкен қадамдар жасады. Осы кезде көптеген саясаткерлер мен құқықтанушы ғалымдар заң шығару органына және оны құруға принципті жаңа көзқарас туралы, біртұтас Қазақстан мемлекетінде қос палаталы парламент құруға болатындығы және оның құрылымы мемлекеттік жайғастыру нысанынан туындауы міндетті шарт емес деген заңды мәселелер көтеріліп жатты. Бұған байланысты академик Ғ.С. Сапарғалиев заң шығару қызметінің барынша жемісті жұмыс істеуін қамтамасыз етуге талпыну, соны қалаудан туындаған субъективті фактормен айқындалады.

1995 жылғы 30 тамызда Қазақстанда референдум өткізіліп, тәуелсіз Қазақстанның Жаңа Конституциясы қабылданды. Жоғарыда аталған құқықтанушы ғалымдардың қос палаталы парламент құру турасындағы идеялары 1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясының қабылдануымен жүзеге асып, алғаш рет Қазақстан Республикасының Конституциясында қос палаталы Парламентті бекітті.

Қос палаталы жүйе бойынша тұрақты негізде жұмыс жасайтын қазақстандық парламентаризмнің ірге тасы қаланды, соның негізінде еліміздің Конституциясының талаптарына жауап беретін жаңа құқықтық жүйесі

құрылды. Құрылған қос палаталы Парламент елдегі демократиялық бастаулардың нығаюына ықпал етіп, Қазақстан Республикасында тежемелік тепе-теңдік жүйесінің кепілі ретінде парламентаризмнің берік құқықтық негізін қалады. 1995 жылғы Қазақстан Республикасының Жаңа Конституциясында Парламент Республиканың заң шығару қызметін жүзеге асыратын ең жоғарғы өкілді органы болып табылатыны бекітілген. Парламент тұрақты негізде жұмыс істейтін екі палатадан: Сенаттан және Мәжілістен тұрады. Ал, 1995жылғы Конституция бойынша Қазақстан Республикасында басқарудың президенттік нысанын құру туралы конституциялық тұжырым бекітілді. Нәтижесінде Президент мемлекеттік биліктің барлық тармақтарының келісілген жұмысын және олардың халық алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін конституциялық төрешінің өкілеттіктері берілді. 1995 жылғы Жаңа Конституция 1993 жылғы Конституцияға қарағанда биліктерді бөлудің және ықтимал саяси дағдарыстарды шешудің өзіндік қисынды тетіктерін орнықтырды. 1995 жылғы Конституция жаңа парламенттік институттар мен нысандар қалыптастыру үшін маңызды конституциялық-құқықтық алғышарттар жасап, қазақстандық парламентаризмді дамытудағы принципті жаңа белестерді бағындырды. Міне, осылайша бүгінгі таңдағы тұрақты негізде жұмыс жасап тұрған қазақстандық парламентаризмнің ірге тасы осы кезеңдерде берік қалана бастады. Қазіргі жағдайда Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 16 қазандағы №2529 Конституциялық заңы Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан Республикасының Парламентін ұйымдастыруды және оның қызметін, оның депутаттарының құқықтық жағдайларын реттейді. Парламент Республиканың бүкіл аумағында міндетті күші бар Қазақстан Республикасының заңдары, соның ішінде Конституциялық заңдар, Парламенттің қаулылары түріндегі заң актілерін қабылдайды. Сенат пен Мәжіліс өз құзыретіндегі мәселелер бойынша қаулыларды қабылдайды [3].

Қорытындылай келгенде, 1995 жылғы Конституция Қазақстанда парламентаризмді одан әрі дамытып, мемлекеттің конституциялық дамуында маңызын арттыра түсті. Конституция Парламентті заң шығарушы билік органы ретінде сипаттайды. Парламенттік институтты заң шығарушы билікпен қамтамасыз етуде, заңның үстемдігін заңдылықты қамтамасыз етудің негізі ретінде халықтың егемендік қағидаты жүзеге асырылады. Парламенттің заң шығару функцияларын атқарушы биліктің мойындауы Қазақстан Республикасының барлық заңдарын Парламенттің қарауы және оны парламенттің бекітуі тиіс екенін көрсетеді. Парламент заң шығарушы орган ретінде атқарушы билікке бақылау қызметтерін жүзеге асырады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995ж. (өзгертулер мен түзетулер 19.09.2022)
2. Н.М. Примашев Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттары әзірлеген кейбір заң жобаларының сапалық әлеуеті 2021ж.

3. Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы конституциялық заңы 1995 ж. 16 қазан. (өзгертулер мен түзетулер 19.04.2023

ОӘЖ 342

ӨМІР СҮРУГЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҒЫ: ҚР ЖӘНЕ ШЕТ ЕЛДЕРІНІҢ ЗАҢНАМАЛАРЫНДАҒЫ КЕПІЛДІКТЕР МЕН ШЕКТЕУЛЕР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Серікбай Н.М., Зұлпыбек А.Д., Абдувалиев А.А.

Ғылыми жетекшісі философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор Озенбаева А.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Многие вопросы, связанные с определением требований к порядку сохранения и защиты права на жизнь с механизмом государственной и общественной защиты конституционного права на жизнь, остались вне поля зрения наших ученых. Не существует ни одного комплексного исследования, раскрывающего с необходимой полнотой теоретические и практические аспекты этой актуальной проблемы.

Summary: Many issues related to the determination of the requirements for the order of preservation and protection of the right to life with the mechanism of state and public protection of the constitutional right to life have been left out of the view of our scientists. There is not a single comprehensive study that reveals the theoretical and practical aspects of this topical issue with the required completeness.

Қазақстан Республикасының демократиялық дамуының нәтижелерінің бірі адамның ең жоғары құндылығы, оның құқықтары мен бостандықтары, оның ішінде өмір сүру құқығы идеясын конституциялық деңгейде жариялау мүмкіндігі болды.

Біздің еліміздің Конституциясының 1-бабына сәйкес, «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады; оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, денсаулығы, құқықтары мен бостандықтары» [1].

Өмір сүру және лайықты өмір сүру құқығын жүзеге асыру үшін адамның дүниеге келуі ғана жеткілікті. Адам құқықтары мен бостандықтары табиғи және ажырамас, туа біткен және жоғары құндылық. Мемлекеттің міндеті – адам құқықтарын құрметтеу, қорғау және тану. Мемлекет өз азаматтарына жеке адамның қажеттіліктерін қанағаттандыратын құқықтар мен бостандықтармен қамтамасыз етуге міндетті (адамның өмірін, бостандығы мен ар-ожданының қауіпсіздігін, оның даралығын сақтау мен дамыту).

Өмір сүру құқығын зерттеудегі конституциялық-құқықтық көзқарас, ең алдымен, бұл құқық адамның басқа да негізгі құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырумен органикалық түрде өзара байланысты екендігіне және оның конституциялық кепілдіктерінің ажырамас құрамдас бөлігін құрайтындығына байланысты. Қазақстан Республикасында адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мен қорғаудың біртұтас конституциялық жүйесі. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес өмір сүру құқығы, сондай-ақ адам мен азаматтың басқа да конституциялық құқықтары

мен бостандықтары Жалпыға бірдей декларацияда бекітілген халықаралық құқықтың жалпы танылған қағидаттары мен нормаларына сәйкес танылады және оларға кепілдік беріледі. 1948 жылғы Адам құқықтары туралы, 1966 жылғы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт, 1966 жылғы Әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт, 1950 жылғы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы конвенцияға мүше мемлекеттер қабылдаған. Еуропа Кеңесі және басқа да халықаралық құқықтық актілер. Халықаралық стандарттар бойынша жынысы мен жасына, нәсіліне немесе ұлтына, әлеуметтік жағдайына қарамастан кез келген адам өмір сүру құқығының субъектісі болып табылады.

Тақырыптың өзектілігі ҚР Конституциясына сәйкес өмір сүру құқығын тануға, сақтауға және қорғауға, сондай-ақ басқа да құқықтардың сақталуына тікелей жауапты мемлекеттің рөлі мен жауапкершілігінің артуымен анықталады. конституциялық құқықтар. Сонымен қатар, өмір сүру құқығы, оны қамтамасыз ету және қорғау мемлекет үшін әлі де басымдыққа ие бола қоймағаны анық. Өмір сүру құқығының, оның қауіпсіздігінің құқықтық кепілдіктері негізінен декларативті болып табылады.

Өмір сүру құқығының әртүрлі аспектілері Қазақстан Республикасының бірқатар нормативтік құқықтық актілерінде бекітілген. Олар адам өмірін тікелей қорғауды қамтамасыз етуге арналған құралдар мен жағдайларды қамтамасыз етуді реттейтін актілерде ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік қамсыздандырудың, медициналық көмектің, қолайлы қоршаған ортаның, азаптауға тыйым салудың әртүрлі нысандарына кепілдік беретін актілерде де қамтылған. зорлық-зомбылық, қатыгездік және т.б. Дегенмен, заңнамамызды талдау оның құқықтық реттеу мен өмір сүру құқығын қамтамасыз етуде бірқатар олқылықтардың бар екеніне көз жеткізеді.

Қазақстан Республикасының құқықтық саласында табиғи-құқықтық доктринаның басым болуына қарамастан, соған қарамастан барлық теоретиктер өздерінің ғылыми көзқарастарында өмір сүру құқығын адамның абсолютті құқықтары категориясына жатқызбайды. Формальды түрде оларды үш топқа бөлуге болады:

- 1) өмір сүру құқығы ешқандай шектеулерге жатпайтын абсолютті құқық деп есептейтін ғалымдар;
- 2) заңда арнайы көзделген жағдайларды қоспағанда, өмір сүру құқығын табиғи, ажырамас құқық деп есептейтін ғалымдар;
- 3) өмір сүру құқығын иеліктен шығарылатын құқық деп есептейтін ғалымдар.

Әртүрлі құқықтық жүйелерде өмір сүру құқығын түсінуде де кейбір айырмашылықтар бар. Мәселен, мысалы, жаза түрі ретінде өлім жазасы жойылған мемлекеттерде (Австрия, Германия, Франция және т. тіпті мемлекет тарапынан. Өлім жазасын сақтаудың әртүрлі режимдері бар елдерде (қарапайым қылмыстар үшін өлім жазасын қолдану, өлім жазасын тек ерекше жағдайларда қолдану, іс жүзінде өлім жазасын қолданудан бас тарту) әдетте өмір сүру құқығы түсініледі. ешбір адамды өз бетінше өмірден айыруға

болмайтындығы, заңның белгіленген тәртібінсіз. Кейбір елдерде өмір сүру құқығын кеңінен түсіндіру түсік жасатуға конституциялық тыйым салуға әкеледі (мысалы, Ирландия).

Өлім жазасын қолдану мүмкіндігі әлі де заң жүзінде бекітілген Қазақстан Республикасының құқық жүйесінде өмір сүру құқығы деп ешбір адамды өз бетінше, тиісті заңдық рәсімдерсіз өмірден айыруға болмайтындығы түсініледі. Егер өмір сүру құқығының доктриналдық түсіндірмесі туралы айтатын болсақ, онда бұл мәселеге қатысты заңгер ғалымдардың көзқарастарында бірауыздық жоқ.

Біздің түсінігіміз бойынша өмір сүру құқығы - бұл адам туылған кезден бастап алған, халықаралық және конституциялық заңнама нормаларымен кепілдік берілген, адам тікелей жүзеге асыратын және бірқатар міндеттерді жүктейтін мемлекеттің табиғи, абсолютті және ажырамас құқығы. ең жоғары құндылық – өмірдің өзін қамтамасыз етуге және қорғауға бағытталған мемлекет алдындағы оң және теріс міндеттемелердің.

Өмір сүру құқығы концепциясын теориялық тұрғыдан әзірлеуге көптеген ғалымдар атсалысты, бірақ бұл құқықтың мазмұны туралы әлі де пікірталастар, әртүрлі пікірлер айтылып келеді. Біздің көзқарасымыз бойынша, адамның өмір сүру құқығын келесі элементтердің бір бөлігі ретінде қарастырған дұрыс сияқты [2]:

- мемлекет және оның өкілдері тарапынан адам өміріне қол сұғылмаушылық құқығы;
- мемлекеттің адам өмірін қамтамасыз ету және қорғау құқығы;
- мемлекеттің өзі немесе оның органдарының адам өмірінен айыруына тыйым салу.

Бүгінгі таңда өмір сүру құқығының абсолюттілігі мен бөлінбейтіндігі туралы айту мүмкін емес, өйткені бұл құқықты реттейтін нормалар (халықаралық және отандық) басқа адамдардың құқықтарын қорғау мақсатында мемлекеттің араласуына және оны шектеуге жол беруге негіз береді. азаматтар.

Қазіргі уақытта өлім жазасын қолдану мәселесі бойынша әлемнің барлық мемлекеттерін шартты түрде 4 негізгі топқа бөлуге болады:

1) өз заңнамасынан өлім жазасын толығымен алып тастаған мемлекеттер (мысалы, Германия, Швеция және т.б.);

2) соғыс уақытында өлім жазасын қолдану мүмкіндігін сақтап қалған мемлекеттер (мысалы, Ұлыбритания);

3) өз заңнамасында өлім жазасын формальды түрде сақтайтын, бірақ оны іс жүзінде қолданбайтын мемлекеттер (мысалы, Ресей);

4) өз заңнамасында өлім жазасын сақтайтынын және оны іс жүзінде белсенді түрде қолданатынын мәлімдейді (мысалы, Қытай, Иран, АҚШ).

Еліміз ерекше жазалау шарасына тыйым салатын халықаралық шарттарды ұстанатынын ескере отырып, сондай-ақ өлім жазасын алып тастаудың әлемдік тәжірибесін ескере отырып, жақында Қазақстан Республикасында өлім жазасына алып тастады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 15-бабында әркімнің өмір сүруге құқығы бар деп жарияланғандықтан, ол адамды өмірден айыруға ешкімнің де құқығы жоқ деген сөз. Мемлекет өмірдің туу сәтіне, сондай-ақ адамның дүниеге келген сәтіне бағынбайды, сондықтан кім және қалай өлетінін шешу оның құзырында емес.

Жалпы, өмір сүру құқығын қорғау саласындағы шетел конституцияларына шолу мынаны нанымды көрсетті [3]:

1) мемлекеттердің көпшілігі өмір сүру құқығын белгілей отырып, оған құқықтық, яғни жалпыға бірдей міндетті сипат берді, сол арқылы өмір сүру құқығы адамның ең маңызды құқығы екенін мойындады, оны жүзеге асырмайынша айтудың мәні жоқ барлық басқа құқықтар;

2) дүние жүзінде өмір сүру құқығын заңмен бекіту, сондай-ақ өлім жазасын алып тастау үрдісі байқалғанына қарамастан, бірқатар мемлекеттер (мысалы, Қытай және «ислам» деп аталатын елдер) бар. заң») олардың конституцияларында «әркімнің өмір сүруге құқығы бар» дәстүрлі формуласын қамтымайтын және өлім жазасының қатыгез түрлеріне жол беретін.

Бүгінгі таңда қазіргі заманғы демократиялық конституциялар және, әрине, Қазақстан Республикасының Конституциясы тұлға мен мемлекет арасындағы қарым-қатынасты билік пен бағыныштылық қатынасы ретінде біржақты түсінуден алшақтап барады. Сонымен, адам мен азаматтың құқықтарын бекіте отырып, Қазақстан Республикасының Конституциясы оны жеке адам мен мемлекет арасындағы тұрақты құқықтық қатынас деп түсінеді, оның күшімен мемлекеттің юрисдикциясы жеке тұлғаға таралады, ал тек заңмен қатаң белгіленген жағдайларда адам және азамат құқықтары шектелуі мүмкін. Сонымен бірге мемлекет бұл тұлғаның алдында құқықтық қатынасқа қатысушылардың екеуінің де, яғни мемлекет пен жеке тұлғаның теңдігін болжайтын заңмен белгіленген міндеттер жүктейді [4].

Егер мемлекеттің адам өмірін қорғау жөніндегі міндеттері туралы айтатын болсақ, онда Еуропалық соттың құқықтық ұстанымына сәйкес Адам құқықтары туралы Еуропалық конвенцияның 2-бабынан туындайтын міндеттемелер теріс және оң болып бөлінеді.

Осылайша, теріс міндеттемелер мемлекеттің өз юрисдикциясындағы адамдардың өліміне әкеп соғуы мүмкін әрекеттерді жасамау міндетін білдіреді. Позитивті міндеттемелер мемлекеттің өз юрисдикциясындағы адамдардың өмірін қорғау үшін қажетті шараларды қабылдау міндетін білдіреді. Айта кету керек, бұл міндеттемелер халықаралық актілерде тікелей бекітілмеген, олардың барлығы адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соттың шешімдерінен ғана туындайды. Оның үстіне, міндеттемелер тізімі толық емес. Міндеттемелердің тікелей нормативтік шоғырландырылуы болмауы мүмкін екенін ескере отырып, бұл оң сипаттағы жаңа міндеттемелерді анықтауға (тиісінше іс жүзінде жүзеге асыруға) әкелуі мүмкін өмір сүру құқығын қорғауға қатысты нақты істерді сот тергеуі. азаматтардың өмір сүру құқығын қорғауға қатысты.

Атыс қаруын қолдану саласындағы қолданыстағы заңнаманы талдау мынадай проблеманы анықтады: ресейлік заң шығарушы халықаралық

шарттардың талаптарынан айтарлықтай ауытқып, лауазымды тұлғалардың қару мен арнайы құралдарды қолдану өкілеттіктерін айтарлықтай кеңейтеді. Әңгіме адамның қарапайым құқықтары туралы емес, адамның барлық құқықтары мен бостандықтарының ең маңыздысы өмір сүру құқығы туралы болып жатқанын ескеру қажет болғандықтан, нормаларды мұндай кең түсіндіруге жол берілмейтін сияқты. Сондықтан адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот өз үкімдерінде өмірден айыруды ақтауға болатын мән-жайлар қатаң түрде шектелген түсіндірілуі керек екенін үнемі көрсетіп отырады. Осыған орай, Қазақстан Республикасының заңдарына, сондай-ақ әскери және құқық қорғау органдарының күш, арнайы құралдар мен қаруды қолдануын реттейтін заңға тәуелді актілерге осы нормалардың адам құқықтарының халықаралық стандарттарына сәйкес келуін қамтамасыз ететін өзгерістер енгізу қажет [5].

Біздің елде қамауға алынған және тергеу изоляторлары мен колонияларда отырғандардың, сондай-ақ Ресей армиясының әскери қызметкерлерінің бейбіт уақытта өмір сүру құқығын қорғау саласында жол берілмейтін жағдай қалыптасты.

Еуропалық сот тәжірибесін талдау, егер бас бостандығынан айыру орындарындағы адамдардың өмір сүру құқығына кепілдік беру оң міндеттеме болса, онда Конвенцияның 2-бабында көзделген жүйе тәуелсіз құқықты қамтамасыз етуге тиіс екенін көрсетті. және ең төменгі тиімділік стандарттарын қанағаттандыратын жасалған қылмысты бейтарап қызметтік тергеу. Осылайша, кез келген мемлекеттің құзырлы органдары тергеудің белгіленген тәртібін сақтауы, өз бастамасымен тергеуді бастауы, оның үстіне қоғамдық бақылауда болуы керек.

Еуропалық соттың ұстанымы түсінікті: қамауда отырған адамдар осал жағдайда, олардың құқықтарын сақтауға ең алдымен билік жауапты. Мемлекет түрмеде болған кез келген жарақаттар үшін жауапты болады; жауапкершілік әсіресе адам қайтыс болған жағдайда өзекті болады. Осының барлығы Қазақстан Республикасына толығымен қатысты, дегенмен, тәжірибе көрсеткендей, біздің түзеу жүйеміз бұл талаптарға сәйкес келе бермейді.

2021 жылғы 29 желтоқсанда Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев заңнамаға өлім жазасын жою туралы түзетулерге қол қойды. Қылмыстық кодекстің 17 бабынан жазаның бұл түріне сілтемелер алынып тасталды. Өлім жазасы терроризм, мемлекетке опасыздық және соғыс уақытында жасалған аса ауыр қылмыстар үшін қарастырылған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жыл 30 тамыз(2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен//<http://adilet.zan.kz/>
2. Умнова И. А., Стальнова А.С. Конституционный принцип уважения достоинства человека: общие подходы в правопонимании и российская конституционная практика // Конституционное и муниципальное право. - 2016. - № 10. - С. 15-20.
3. Тощенко Ж.Т. Лекции по социологии. – М.: Издательский центр «МарТ», 2018. – 210 с.
4. Амандыкова С.К. Конституционное право РК. -Караганда: «Болашақ», 2018. - 212 с.

4. Кенжалиев З.Ж. Конституциялық реформалардың оң нәтижелері. эл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті хабаршысы. Заң сериясы. –Алматы, № 3. 2015. - 316 б.

ӘОЖ 329

ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТ

Серікұлы Б., Жамбул Ә.А., Турдикулов Е.Н.
Ғылыми жетекшісі: құқық магистрі, аға оқытушы Исатаева Б.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены проблемные вопросы уголовной политики и проблемы правоприменительной практики в сфере противодействия преступности.

Summary: The article deals with problematic issues of criminal policy and problems of law enforcement practice in the field of combating crime.

Қазақстанда қылмысқа қарсы іс-қимыл жөніндегі қызметке әрқашан ерекше назар аударылды, өйткені ол мемлекеттік қылмыстық саясаттың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады, ол мемлекеттің жеке адамды, қоғамды және мемлекетті қылмыстық қол сұғушылықтардан және жалпы қылмыстардан қорғау жөніндегі қызметі ретінде қарастырылады, барлық деңгейлерде талқыланады: доктриналық, заңнамалық және құқық қолдану [1].

Қылмыстық саясаттың бүгінгі жағдайы оны одан әрі оңтайландыруға үміт береді, өйткені қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің, қылмысқа қарсы іс-қимылдың негізгі принциптерін, міндеттері мен мақсаттарын айқындайтын бірқатар құжаттар қабылданды.

Бұл "сынға алынуы мүмкін қылмыстың алдын алудың құқықтық негізі болуы керек және қылмыстың алдын алудың бірыңғай мемлекеттік жүйесі құрылып, жетілдірілуі керек" деген бұрын айтылған пікірді растайды, бірақ ең бастысы – бұл практикалық қолдануда да пайдалы болуы керек. Алайда, құқық қорғаушы күрделі мәселелерге тап болады.

Өзіне назар аударатын бірінші нәрсе-қазіргі заманғы қылмыстық заңнаманың жағдайы, ол қабылданған сәттен бастап әртүрлі сипаттағы көптеген түзетулер енгізілді, олардың негізділігі ғалымдар мен практиктер арасында күмән тудырады.

Бірқатар мамандар қылмыстық заңнаманың қылмыстық-құқықтық нормаларды дамытудың нақты және теориялық тұрғыдан негізделген векторының болмауымен сипатталатынына, қылмыстық-құқықтық доктринаны дамыту логикасына толық сәйкес келмейтініне сенімді [2].

Ең алдымен, қылмыстық саясат нені білдіретінін анықтау керек. Жалпы нысанда қылмыстық саясатты мемлекеттің қылмысқа қарсы іс-қимыл саясаты ретінде анықтауға болады. Қылмыстық саясат ұғымы мәселесі бойынша бізге авторлардың екінші тобының неғұрлым қолайлы көзқарасы ұсынылады, оның негізінде қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару заңнамасына негізделген қылмыстың әлеуметтік алдын алудың арнайы

шаралары, криминология мен криминалистиканы қоса алғанда, осы ғылымдарды тарта отырып, қылмыстық саясат ұғымын кұрайды. Бұл тұжырымдамаға әлеуметтік шараларды енгізу бізге жеткілікті негізсіз және жеткілікті негізсіз болып көрінеді, өйткені бұл шаралар қылмыспен күресуге тек ақыр соңында ықпал етеді.

Егер қылмыстық саясаттың қазіргі жай-күйін қарастыратын болсақ, онда оның негізгі бағыты қылмыстық заңнаманы ераықтандыру болып табылады, оның мақсаты жазасын өтеп жатқан адамдардың санын және ең алдымен бас бостандығынан айыруды азайту болып табылады.

Осылайша, отандық әдебиеттерде "қылмыстық саясат" ұғымының мазмұнын ашу мәселесі көптеген ғылыми жұмыстарға арналған. Ұлттық қылмыстық құқық жүйесін гумықтандыру және ізгілендіру оның негізгі бағыты болып қала береді.

Қазақстанның қылмыстық саясаты оның қылмыстық заңнамасымен және Үкіметтің қылмыстық әділет және қылмысқа қарсы күрес саласындағы мақсаттарымен айқындалады.

Қазақстанның экономикалық, есірткілік, сыбайлас жемқорлық және басқа да қылмыс түрлерін қоса алғанда, әртүрлі қылмыс түрлерін реттейтін қылмыстық кодекс пен арнайы заңдарды қоса алғанда, өзінің қылмыстық заңнама жүйесі бар.

Қылмыстық саясат шеңберінде қылмыстың алдын алуға, оның ішінде әлеуметтік осалдықты төмендету, сотталғандарды оңалту және нашақорлықтың алдын алу жөніндегі бағдарламалар арқылы баса назар аударылады.

Қазақстанда әлемдік, аудандық және апелляциялық соттарды қоса алғанда, соттар жүйесі, сондай-ақ Қазақстанның Жоғарғы Соты жұмыс істейді. Қылмыстық саясат тәуелсіз және әділ сот жүйесін кұруды және қолдауды қамтиды.

Қазақстанның қылмыстық саясаты қылмысқа ықпал ететін факторлардың бірі ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті қамтиды. Елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы реформалар жүргізілуде және мемлекеттік басқаруда ашықтық пен ашықтықты арттыру үшін шаралар қабылдануда.

Қазақстан трансұлттық қылмысқа, терроризмге және басқа да қауіпсіздік қатерлеріне қарсы күрес саласында басқа елдермен және халықаралық ұйымдармен ынтымақтасады [3].

Қылмыстық саясат сонымен қатар сотталғандарды жазасын өтегеннен кейін қоғаммен сәтті қайта қосылуға көмектесу үшін оңалту және қайта әлеуметтендіру бағдарламаларын қамтиды.

Қазақстанның қылмыстық саясаты елдегі қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпті, заңның сақталуын және азаматтардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуге ұмтылады. Нақты шаралар мен басымдықтар жағдайға және Ұлттық басымдықтарға байланысты уақыт өте келе өзгеруі мүмкін.

Қылмыстың алдын алу-бұл қылмыс деңгейін төмендетуге және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған шаралар мен стратегиялардың

жиынтығы. Қылмыстың алдын алу тәртіпті сақтауда және қоғамның тұрақтылығына ықпал етуде маңызды рөл атқарады.

Қылмыстың алдын алу саласындағы қылмыстық саясат қылмыс деңгейін төмендетуге және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған шаралар мен стратегиялардың жиынтығын білдіреді. Ол қылмыс жасағандарды жазалауды ғана емес, сонымен қатар қылмыстың алдын алу бойынша белсенді әрекеттерді де қамтиды. Бұл саладағы қылмыстық саясаттың маңызды мақсаты қылмыстардың ықтималдығы аз және қоғам оларға төзімді болатын жағдайларды жасау болып табылады.

Қылмысқа ықпал ететін әлеуметтік факторлардың алдын алу үшін жастармен, отбасылармен және білім беру мекемелерімен жұмыс.

Қылмыс деңгейін төмендетуде тиімді нәтижелерге қол жеткізу үшін әлеуметтік, экономикалық және білім беруді қоса алғанда, көптеген аспектілер мен факторларды ескеру қажет, сонымен қатар бұл процеске әртүрлі құрылымдар мен ұйымдарды тарту қажет.

Қылмыстың алдын алу саласындағы тиімді қылмыстық саясат қоғамның қауіпсіздігін және оның азаматтарының өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал етеді. Ол әр ел мен аймақтағы нақты жағдайлар мен қиындықтарға бейімделуі керек.

Қылмыстың алдын алу саласындағы тиімді қылмыстық саясат мемлекеттің, қоғамның және басқа да мүдделі тараптардың бірлескен күш-жігерін талап етеді. Ол азаматтар үшін қауіпсіздік пен өмір сапасының ең жоғары деңгейін қамтамасыз ету үшін әр елдің және аймақтың нақты қажеттіліктері мен қиындықтарына бейімделуі керек.

Қылмыс - адамзаттың барлық уақыттағы сөзсіз және табиғи серігі. Бұл жағымсыз әлеуметтік құбылыс адамзат қоғамы пайда болғаннан бері пайда болды және онымен бірге жүреді, өйткені адамзат қоғамының өзі қылмысты тудырды және оның өмір сүру себептерін қайталайды. Бірақ бұл қылмыспен күресудің қажеті жоқ дегенді білдірмейді. Оны өркениетті деңгейде ұстап тұру өзекті міндет болып қала береді. Бұл күрделі міндет қылмыстық саясатты орындауға арналған [4].

Қылмыстық саясат мемлекеттік саясаттың маңызды бағыты, қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы тұруға бағытталған мемлекеттің әлеуметтік саясатының бөлігі болып табылады. Халықтың әл-ауқаты, халықтың өмір сүру сапасы оның тиімділігіне байланысты.

Қылмыстық саясат төрт негізгі бағыттан тұрады: қылмыстық-құқықтық, қылмыстық іс жүргізу, Қылмыстық-атқару саясаты және қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу саласындағы саясат. Барлық аталған бағыттар бір бірыңғай міндетті орындауы тиіс: қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл міндеті.

Қылмыстық саясаттың маңыздылығы оның тиімділігіне біздің ел азаматтарының және барлық тұрғындардың өмірін, денсаулығын, бостандығын, қадір-қасиетін, сондай-ақ өзге де құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, ұйымның, қоғамның және мемлекеттің заңды құқықтары мен мүдделерін

қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтардан қорғауға конституциялық құқықтарын қамтамасыз ету байланысты. Аталған құқықтар қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау нәтижесінде өрескел бұзылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Парог А. И. Законодательные атаки на устои уголовного права // Государство и право. - 2013. - №1. - С. 24-32.
2. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (Том 1) Алматы: Жеті жарғы, 2015. 500 с.
3. Комиссаров В.С. Уголовно-правовое исследование организованной и транснациональной организованной группы, преступной организации и транснациональной преступной организации // Предупреждение преступности. - 2014. - №4. - С. 87-95.
4. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. /Под ред. В.П.Ревина. – Алматы: Жеті жарғы, 2015. - 504 с.

УДК 343.2/20

ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НЕЗАКОННОЕ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ В РК

Симеофориди В.Г., Жолумбетова Д.С., Тлеубек Б.С., Лукьянов Ю.Ю.
Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Алтаева М.О.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша бас бостандығынан заңсыз айырудың түсінігі мен жалпы сипаттамасы мәселелері қарастырылған.

Summary: This article discusses the concept and general characteristics of illegal deprivation of liberty under the legislation of the Republic of Kazakhstan.

В соответствии с Концепцией правовой политики нашей республики, одобренной Указом Президента Республики Казахстан от 20 сентября 2002 года необходимо продолжить совершенствование законодательной базы деятельности правоохранительных органов, в сферу действия которых вовлекается значительное число граждан и от эффективности функционирования которых зависят стабильность в обществе, уверенность в надежности защиты прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства от преступных посягательств, состояние правопорядка в стране [1].

На протяжении последних лет криминогенная обстановка в нашей стране продолжает оставаться сложной. Рост преступности повышает социальную напряженность, вызывает все возрастающее и все более обоснованное беспокойство граждан за свою личную и имущественную безопасность, жизнь и здоровье близких. В таких условиях человек стал разменной монетой при разрешении противоречий, вызванных к жизни обстоятельствами, характеризующими экономическую нестабильность. Одним из общественно

опасных способов разрешения этих противоречий стало преступление, предусмотренное статьей 126 УК РК, а именно незаконное лишение свободы человека. Его общественная опасность определяется тем, что незаконное лишение свободы является преступлением, посягающим на личную свободу человека.

В соответствии с диспозицией ст. 126 УК РК уголовно наказуемым является незаконное лишение свободы человека, не связанное с его похищением. Однако как в приведенной уголовно-правовой норме, так и в уголовном законодательстве Казахстана в целом отсутствует законодательное определение похищения человека. Отсутствие нормативно определенного понятия похищения человека требует от правоприменителя каждый раз самостоятельно устанавливать является ли то или иное деяние незаконным лишением свободы или похищением человека.

Необходимость нормативного определения любого противоправного деяния очевидна и не требует особой аргументации. Подчеркнем лишь наиболее важные, на наш взгляд, моменты [2]. Во-первых, понятие противоправного деяния - это суть объективной стороны этого деяния; во-вторых, нормативно-правовое определение сути противоправного деяния позволяет правильно оценивать свои действия не только правоприменителям, но и остальным гражданам; и в-третьих, наличие нормативно-определенного понятия конкретного противоправного деяния дает четкие правовые ориентиры при отграничении сходных по составу преступлений в процессе квалификации. Отсутствие же в уголовном законодательстве понятия похищения, а также незаконного лишения свободы человека требует, прежде всего от правоприменителя, использовать имеющиеся в уголовном законодательстве сходные понятийные характеристики.

«Похитить» - значит тайно увести, унести, украсть [2]. Следовательно, похитить человека - это значит тайно увести, унести, украсть человека. «Тайком» - незаметно для окружающих, тайно, украдкой. Важное уточнение еще в прошлом веке сделал Тасаков С.В.. По его мнению, недвижимое имущество нельзя похитить, так как похитить, значит завладеть вещью движимой. Преступления относительно недвижимости возможны путем изменения документов или насильственного вторжения в область чужого владения. Поэтому похищение значит завладение, получение вещи, в нашем случае человека, в свое полное распоряжение. Следовательно, человек, являющийся «вещью» движимой, может быть похищен. Хотя Тасаков С.В. считает, что трудно представить себе у кого похищается взрослый человек (понятно, что ребенок похищается у своих родителей или лиц их заменяющих) [3].

Однако человек не может существовать один. Он живет в обществе и связан определенными обязательствами с людьми его окружающими. Поэтому при похищении человека (незаконном лишении человека свободы) страдает не только он сам, но и его родственники, близкие ему лица. Именно у них он похищается и чаще всего от них требуют деньги и ценности в качестве выкупа.

При похищении человека в первую очередь попирается его свобода, его право выбирать место нахождения по своему усмотрению. Право свободного передвижения принадлежит к числу тех прав, которыми особенно дорожит каждый человек. Оно представляет собой наиболее простое и наиболее естественное проявление личной свободы - священного права каждого человека свободно распоряжаться своей личностью. Необходимо ли говорить о значении этого права как для отдельного лица, так и для целого казахстанского общества? Неприкосновенность свободы личности есть, так сказать, всеобщая и вечная потребность.

Правотворчество, как направление реализации уголовной политики в борьбе с похищением и незаконным лишением свободы людей, выраженное в установлении уголовной ответственности за эти деяния имеет вполне понятные недостатки. Один из них - это отсутствие законодательного закрепления понятия «похищение человека», второй - «незаконное лишение свободы». Наличие этих недостатков на практике вызывает трудности по разграничению таких преступлений, как незаконное лишение свободы, похищение человека и захват заложника.

Между нормами о незаконном лишении свободы и похищении человека много общего. Обе они расположены в главе 1 «Преступления против личности», и имеют своим родовым объектом безопасность личности. В качестве непосредственного объекта выступает охраняемое государством право выбора человеком по своему усмотрению места пребывания. Но в объект похищения человека факультативно включается жизнь и здоровье человека. Кроме того, различие этих преступлений проходит по объективной стороне состава. При незаконном лишении свободы человека либо изолируют от других людей и привычной обстановки, препятствуя ему в свободном передвижении, либо он остается в своем доме, но не имеет возможности выйти из него и свободно перемещаться. При этом сам факт незаконного лишения свободы чаще не придается огласке.

Вместе с тем, если рассматривать термины «похищение» и «незаконное лишение свободы», то можно установить, что они не тождественны. Так, например, каждый незаконно похищенный - лишен свободы, но не каждый незаконно лишенный свободы - похищен. То есть здесь речь идет о соотношении частного к общему, где частное - незаконное похищение человека, общее - незаконное лишение свободы.

«Похитить», как было выше указано, - значит тайно увести, унести, украсть. «Лишить» - отнять что-либо у кого-либо. По Овчинникова Г.В., «Лишить» - отнять кого-что-нибудь у кого-нибудь [4]. «Свобода» - отсутствие стеснений, ограничений, возможность поступать по своей воле, своему усмотрению.

Следовательно, незаконно лишить кого-либо свободы - это значит отнять у человека возможность поступать по своей воле, своему усмотрению. В данном случае тайный характер такого лишения свободы не предусмотрен

(Например, С. на глазах у своих соседей по дому запер престарелую Ж. у себя в гараже, тем самым незаконно лишив ее свободы), хотя и может иметь место.

Таким образом, основным отличием похищения от незаконного лишения свободы является тайный характер места удержания потерпевшего. Жертва обязательно удаляется с места постоянного нахождения и помещается в другое место, неизвестное близким и знакомым похищенного.

Похищение всегда совершается путем активных действий. Незаконное лишение свободы возможно не только путем действия, но и путем бездействия. Так, например, лишение инвалидной коляски человека, который не может самостоятельно передвигаться или же потерпевший находится в помещении, ранее запертом с его согласия, незаконное лишение свободы может быть выражено в отказе совершить действия по его освобождению.

Незаконное лишение свободы в смысле ст. 126 УК РК представляет собой лишь удержание лица против его воли или помимо его воли в месте, где он находился или куда он прибыл добровольно, и его принудительная изоляция. Принудительная изоляция подразумевает изоляцию лица в ограниченном пространстве, а не лишение его возможности воспользоваться связью с внешним миром (например, посредством телефона, компьютера, почты и т.д.). Включение в понятие лишения свободы в смысле ст. 126 УК РК ограничения любых прав и свобод личности, кроме свободы передвижения, представляет собой расширительное толкование рассматриваемой уголовно-правовой нормы. При этом способы и приемы удержания и изоляции лица могут быть различными и выражаться как в действии, так и в бездействии.

Среди специалистов в области уголовного права (как теоретиков, так и практиков) широко распространено мнение, что незаконное лишение свободы является насильственным деянием. При этом насилие может быть не только физическим, но и психическим. Однако, по-нашему мнению, удержание лица в месте его нахождения возможно и ненасильственным путем. Так, например, отсутствует насилие в случае запираания помещения, где находится спящий.

Необходимо иметь в виду, что для наличия состава незаконного лишения свободы необходимо осознание потерпевшим самого факта лишения его возможности против его воли передвигаться в определенном пространстве. Поэтому, если помещение было заперто преступником, а затем открыто другим лицом, например, родственником спящего, во время сна потерпевшего и тот не осознал своей изоляции, представляется, что объекту посягательства не причинено реального вреда, а действия лица, направленные на незаконное лишение свободы спящего, следует квалифицировать как покушение на незаконное лишение свободы. Если преступник, зная, что потерпевший не проснулся, сам открыл запертое им помещение по своей воле, то его действия образуют добровольный отказ от совершения преступления, так как несмотря на то, что имело место оконченное покушение, объекту не причинено реального вреда. Однако в случае, если потерпевший, запертый во время сна, проснулся и осознал факт своего нахождения в запертом помещении, действия

преступника образуют состав оконченного преступления, предусмотренного ст. 126 УК РК.

Незаконным лишением свободы является также удержание чужого заблудившегося ребенка вопреки его воле.

Аналогичные положения распространяются и на случаи ограничения места пребывания душевнобольных, малолетних, лиц, находящихся в бессознательном состоянии, в состоянии сильного алкогольного или наркотического опьянения, то есть наличие оконченного состава незаконного лишения свободы зависит от осознания этими лицами факта их удержания в определенном месте [5].

Вместе с тем, если лишение свободы душевнобольных, а также лиц, находящихся в сильной степени опьянения, совершено в состоянии крайней необходимости, оно является правомерным. Кроме того, исключается уголовная ответственность родителей, осуществляющих принудительно-воспитательные меры по отношению к своим несовершеннолетним детям. Не рассматривается как незаконное лишение свободы человека с его согласия, а также при необходимой обороне, крайней необходимости и при задержании преступника.

Незаконное лишение свободы может происходить в любом месте. Главное для состава незаконного лишения свободы - это создание преступником искусственных либо использование естественных препятствий, являющихся границами свободного перемещения потерпевшего или лишение возможности передвигаться путем связывания, приковывания к различным предметам и т.п.

Совершение рассматриваемого преступления возможно и в местах лишения свободы. При квалификации по ст. 126 УК РК случаев незаконного лишения свободы осужденных другими осужденными следует учитывать, что и в местах лишения свободы они обладают определенной степенью свободы выбора места пребывания, на которую посягают преступники.

По-нашему мнению, квалификация деяния по ст. 126 наряду с другой статьей УК РК в основном возможна лишь при реальной совокупности преступлений. Идеальная совокупность преступлений при совершении незаконного лишения свободы, как правило, исключается.

На основании изложенного, можно сделать заключение, что незаконное лишение свободы человека - это незаконные умышленные действия, сопряженные с воспрепятствованием лицу осуществить свое желание в отношении своего места пребывания.

Список использованной литературы:

1. Хашум Н. Объективные и субъективные признаки похищения человека: Некоторые проблемы толкования и квалификации // Актуальные проблемы российского права. 2013. № 1.

2. Тютюнник И.Г. Субъект похищения человека: проблемы квалификации // «Чёрные дыры» в Российском законодательстве. 2014 г.

3. Тасаков С.В. Похищение человека и незаконное лишение свободы: Нравственный аспект уголовно-правового применения // Вестник юридического института. 2016 г.
4. Овчинникова Г.В., Павлик М.Ю., Коршунова О.Н. Незаконное лишение свободы: уголовно - правовые, криминологические и криминалистические проблемы. СПб., 2013г.
5. Комментарии к Уголовному кодексу Республики Казахстан /Под ред. Рогова И.И. и Рахметова СМ. - Алматы: Баспа. 2015. - С. 268

УДК 349.3:347.71(476)

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И ФОРМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В США

Сопот Г.К.

Гомельский Государственный Университет имени Ф. Скорины, г. Гомель, Республика Беларусь

Түйін: Бұл мақалада АҚШ-тағы әлеуметтік кәсіпкерлік институтының тарихи дамуын зерттеу бар. Ол осы институттың тұжырымдамасына көзқарастарды қарастырады. Әлеуметтік кәсіпкерліктің өмір сүруінің құқықтық нысандары және оларды алу әдістері анықталған.

Summary: This article examines the historical development of the institution of social entrepreneurship in the United States. Views on the concept of this institute will be considered. Legal forms of existence of social entrepreneurship and methods of obtaining them are defined.

Начало развития данного института берет в конце 19 века. В этот период начинают создаваться впервые предприятия, которые определяют свой вектор на социальную деятельность. Кроме уже привычных мероприятий, на которых собирались пожертвования, свое активное начало берут сезонные благотворительные ярмарки товаров, сделанных своими руками, бесплатные вечерние школы для взрослых, а также поддержка обедневших иммигрантов. Все данные мероприятия брали свое финансирование от богатых американцев, которые также выражались в пожертвованиях[1].

Характерными примерами социальных предприятий на тот момент являются «Hull house», основанный Джейн Аддамс и Гейтс Старр в 1884 году в Чикаго, который оказывал социальную поддержку иммигрантам, выраженную в вечерней школе, бесплатном питании. И благотворительный магазин, открытый Эдгаром Дж. Хэлмсом в 1895 году в Бостоне, который специализировался на благотворительности по сбору, реконструкции и перепродажи предметов домашнего обихода, и обеспечивший обедневших иммигрантов местами для работы.

Однако быстрое разрастание социальных предприятий, подобных вышеизложенным, не имело активную поддержку среди государства. Так, в 1960-х годах правительство берет курс на развитие некоммерческих предприятий. Появляется программа «Великое общество», которая была разработана федеральным правительством. В ходе ее реализации оно поставило задачи в виде уменьшения количества бедных, устранение любой расовой

дискриминации, поддержку здравоохранения, повышение качества образования, защиты окружающей среды.

1970-1980-е годы становятся проблемными. Экономический кризис значительным образом начинает отражаться в финансировании некоммерческих организаций: сильное урезание помощи и поддержки на федеральном уровне. Но это дало только еще больший толчок к развитию социальных предприятий. В этот период большинство некоммерческих организаций меняют свою правовую форму на социальное предприятие.

Одновременно с этим в эти годы начинает формулироваться определение социального предприятия, которое понимало его, как коммерческую организацию, определяющую свою цель и миссию в соответствии с некоммерческой. В первую очередь, таким образом было принято решить проблему с рабочими местами среди социально не защищенных групп населения.

В 1990-е годы термин продолжает получать свое распространение и деятельность таких организаций еще больше вливается в общественный интерес, становясь его неотъемлемой частью.

Однако, сам термин так не был закреплен в законодательстве на федеральном уровне. Такое многообразное понимание порождает определенные противоречия в концепции. Но по своей сущности данного института мы видим данное определение в следующем виде: социальное предпринимательство - это деятельность коммерческих и некоммерческих организаций, которые определяют вектор своей функции на общественную пользу.

Понятие общественной пользы закрепляется законодательно в каждом штате, следовательно, не в каждом штате та или иная организация может заниматься социальным предпринимательством с юридической точки зрения и таким образом являться социальным предприятием.

Понятие социального предприятия также не закреплено на федеральном уровне, следовательно это может породить отличие в его понимании в каждом штате.

Отсутствие единообразного понимания в данных понятиях следует рассматривать как следствие исторического развития специфической рыночной экономики государства, выразившееся в том, что первоначально социальными вопросами должен заниматься частный бизнес и некоммерческие организации на основе государственной поддержки.

Так как федерально закрепленного понятия социального предпринимательства нет, то понимание какая организация может подпадать под этот термин приходит к нам из принятой практики. Некоторые штаты выработали свою систему признания коммерческой организации, как социального предприятия. Она заключается в двух позициях: 1) низко-доходная компания (low-profit limited liability company – L3C); 2) социальная корпорация (benefit corporation - BC). А также возможность признания за организацией ее статуса организации, вектором которой является социально-полезная

деятельность, путем сертификации специализированной некоммерческой организацией, которая признает факт осуществления данной деятельности и присваивает статус.

Низко-доходная компания берет свои корни от компании с ограниченной ответственностью (Limited Liability Company), а социальная корпорация от корпорации (Corporation) соответственно.

Низко-доходная компания сочетает в себе признаки предприятия, которое ставит своей целью как извлечение прибыли, так и решение социальных задач. То есть оно является гибридной по своей форме. Деятельностью данной организации может быть осуществление благотворительных и образовательных инициатив. Так как такая компания имеет право извлекать прибыль из своей деятельности, она должна соблюдать два ключевых условия в ее извлечении:

1) данная деятельность не должна ставить первоочередной целью извлечение прибыли;

2) прибыль должна быть извлечена только посредством осуществления благотворительных целей.

Правовой статус данных организаций может изменяться от штата к штату, но на нее по общему правилу распространяются положения, касающиеся обществ с ограниченной ответственностью, включая порядок организации и деятельности. Само получение статуса низко-доходной компании с социальной направленностью происходит через подачу заявки в государственные органы местного управления. Более того, в некоторых штатах такой статус может быть присвоен автоматически. Но так как единообразного подхода к пониманию социального предприятия нет, то требования для получения статуса низко-доходной компании может отличаться в каждом штате. Положительными особенностями такой формы однозначно является факт привлекательности для инвесторов.

Социальная корпорация – это также коммерческая организация, которая аналогично ставит своими целями извлечение прибыли и направленность на решение социальных задач общества. Особенности данной правовой формы можно считать следующие:

1) конечной целью осуществления данной деятельности должна быть именно социальная значимая цель, а не извлечение прибыли;

2) распределение ответственности руководящего директора на три уровня: во-первых, перед самой корпорацией; во-вторых, перед лицами, которые должны получить эту социальную помощь; в-третьих, перед акционерами;

3) проведение ежегодной отчетности на своем сайте в Интернете вместе с представлением о своих достижениях в деятельности и указанием на конкретную социально полезную проведенную работу.

Второй возможностью для организаций, стремящихся получить статус социальных предприятий, является сертификация. Преимуществами данного пути является том, что получить его может любая кампания, если она как-то занимается социально значимой деятельностью. Целью получения такого

статуса является потенциальное преимущество над другими организациями перед инвесторами, также повышения востребованности продукции и услуг на рынке.

Сертификация происходит с помощью рейтинговой системы, которая как понятие социального предпринимательства, не закреплена на федеральном уровне. Следовательно, предприятие, не прошедшее сертификации в одном агенстве, может попробовать его пройти в другом и претендовать на сертификацию. Более того, любые данные, которые необходимы агенству, оно может брать только из открытых источников. Данное правило исходит из коммерческой тайны. И если законодательство штата разрешает не предоставлять какую-либо информацию об организации, то агенство должно решить о сертификации без нее.

Популярной среди таких агенств является некоммерческая организация «B Lab», признающая факт осуществления социально значимой деятельности за организацией на основе самостоятельно разработанной шкалы рейтинга. Предприятия, которые проходят сертификацию, получают статус «B Corporation» и могут претендовать на более значимые позиции на рынке. Дополнительным преимуществом данного агенства является то, что оно открыто предоставляет информацию о «B Corporation» на своем Интернет сайте. Также получение этого статуса никак не влияет на юридический статус компании.

Таким образом, начало развития социального предпринимательства берет в конце 19 века. Законодательно понятие социального предпринимательства так и не было закреплено на федеральном уровне. Социальные предприятия действуют с целью общественной пользы, которая тоже не закреплена на федеральном уровне, а его определение есть в некоторых штатах. Из-за этого в одном штате организация юридически занимается социальным предпринимательством, а в другом - нет. Организационными формами социальных предприятий являются низко-доходная компания (low-profit limited liability company – L3C) и социальная корпорация (benefit corporation - BC). Эти формы становятся характерными именно для США, так как рыночная экономика ставит на первое место бизнес с его самофинансирование. И только потом его социальная направленность. Еще одной особенностью, присущей США, и значительным отличием от Европы становятся некоммерческие организации для сертификации. Такой статус организации с социально полезными целями можно получить с помощью агенств на основе сертификации.

Список использованной литературы:

1. Kerlin J. Social enterprise in the USA and Europe: understanding and learning from the differences // International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. 2006. Vol. 17, No. 3. P. 246–262.

АНАЛИЗ ПРОВЕДЕНИЯ РЕСПУБЛИКАНСКИХ РЕФЕРЕНДУМОВ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Спиридонова В. С.

Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины, г. Гомель, Беларусь

Түйін: Беларусь Республикасындағы референдумдар билік пен халық арасындағы диалогтың тиімді әдісі болып табылады. Бұл мақалада Беларусь Республикасында өтіп жатқан барлық референдумдардың қысқаша талдауы берілген. Оларға қысқаша сипаттама беріліп, дауыс беруге қойылған мәселелер және сәйкесінше дауыс беру нәтижелері тізімделеді.

Summary: Referendums in the Republic of Belarus represent an effective way of dialogue between the authorities and the people. This article provides a brief analysis of all ongoing referendums in the Republic of Belarus. A brief description of them is given, the issues put to vote and, accordingly, the voting results are listed.

Референдум — это голосование граждан того или иного государства, какой-либо территории, имеющих избирательные права, для решения важнейших вопросов государственной и общественной жизни. В переводе с латинского (*referendum*) означает «то, что должно быть сообщено». Голосование на референдумах проводится тайно, посредством бюллетеня, в котором сформулированы вопросы референдума и варианты голосования — «за» и «против» либо «да» и «нет». Гражданин, участвующий в голосовании оставляет в бюллетене тот вариант, который он поддерживает, вычеркивая другой.

17 марта 1991 года подобным мероприятием стал Всесоюзный референдум, который проводился по вопросу: «Считаете ли Вы необходимым сохранение Союза Советских Социалистических Республик как обновленной федерации равноправных суверенных республик, в которой будут в полной мере гарантироваться права и свободы человека любой национальности?». В данном референдуме приняло участие девять республик СССР, в голосовании участвовали 136 млн человек, из них 76 % ответили утвердительно. В БССР в этом референдуме приняло участие около 82 % граждан, имевших право голоса.

Утвердительно на вопрос в бюллетене ответило 82,7 % проголосовавших. Процент граждан БССР, выступивших за преобразование СССР в федерацию равноправных суверенных республик, был выше на востоке страны: в Гомельской, Могилевской, Витебской областях [1, с. 727].

Первый референдум в независимой Беларуси был организован по инициативе Президента А.Г. Лукашенко. Согласно актуальному на тот момент законодательству, республиканские референдумы назначались Верховным Советом Республики Беларусь по предложению Президента Республики Беларусь (ст. 74 Конституции в редакции 1994 года).

Так, республиканский референдум, состоявшийся 14 мая 1995 г., проводился в соответствии с постановлением Верховного Совета от 13 апреля

1995 г. «О проведении республиканского референдума по вопросам, предложенным Президентом Республики Беларусь, и мерах по его обеспечению».

На обязательный референдум были вынесены следующие вопросы: «Согласны ли Вы с приданием русскому языку равного статуса с белорусским?», «Поддерживаете ли Вы предложение об установлении новых Государственного флага и Государственного герба Республики Беларусь?», «Поддерживаете ли Вы действия Президента Республики Беларусь, направленные на экономическую интеграцию с Российской Федерацией?», а также «Согласны ли Вы с необходимостью внесения изменений в действующую Конституцию Республики Беларусь, которые предусматривают возможность досрочного прекращения полномочий Верховного Совета Президентом Республики Беларусь в случаях систематического или грубого нарушения Конституции?». Последний вопрос был вынесен на республиканский референдум Президентом Республики Беларусь для принятия консультативного решения. В референдуме приняли участие 64,8 % от общего количества граждан, которые имели право участвовать в голосовании. На первый и третий вопросы ответили положительно 83,3 % проголосовавших, 75,1 % проголосовали за предложение Президента о смене государственных символов, 77,7 % проголосовавших положительно ответили на четвертый вопрос [2].

24 ноября 1996 года на референдум были вынесены 7 вопросов, из которых 4 — Президентом Республики Беларусь:

1) о перенесении Дня независимости Республики Беларусь на 3 июля — День освобождения Беларуси от гитлеровских захватчиков в Великой Отечественной войне;

2) о принятии Конституции Республики Беларусь 1994 г. с изменениями и дополнениями, предложенными Президентом Республики Беларусь А.Г. Лукашенко (70,45%);

3) о свободной, без ограничений купле-продаже земли;

4) об отмене смертной казни в Республике Беларусь.

Три вопроса депутатами Верховного Совета:

1) о принятии Конституции Республики Беларусь 1994 г. с изменениями и дополнениями, предложенными депутатами фракций коммунистов и аграриев;

2) об избрании руководителей местных органов исполнительной власти непосредственно жителями соответствующей административно-территориальной единицы;

3) о финансировании всех ветвей власти, которое должно осуществляться гласно и только из государственного бюджета.

7 сентября 2004 года указом Главы государства в стране был назначен третий по счету республиканский референдум. Вопрос на него выносился следующий: «Разрешаете ли Вы первому Президенту Республики Беларусь Александру Григорьевичу Лукашенко участвовать в качестве кандидата в Президенты Республики Беларусь в выборах Президента и принимаете ли часть первую статьи 81 Конституции Республики Беларусь в следующей редакции:

«Президент избирается на пять лет непосредственно народом Республики Беларусь на основе всеобщего, свободного, равного и прямого избирательного права при тайном голосовании?»»

Республиканский референдум прошел 17 октября 2004 года и был признан состоявшимся Центральной избирательной комиссией.

В голосовании на референдуме приняли участие 6 млн 307 тыс. 393 гражданина, что составляет 90,28 % от тех, кто внесен в списки для голосования. За проголосовали 5 млн 548 тыс. 477 человек [3]. В результате референдума Александр Лукашенко получил возможность участвовать в президентских выборах неограниченное число раз (ранее конституция предусматривала только два президентских срока подряд) и принял участие в выборах 2006 года.

Четвертый в истории суверенной Беларуси референдум прошел 27 февраля 2022 года. Еще в 2016 году Александр Лукашенко высказал мнение о возможности корректировки Конституции в будущем. 26 июня 2020 года было заявлено о подготовке к пересмотру основного закона Республики Беларусь. 15 марта 2021 года Президентом Республики Беларусь был подписан указ о создании конституционной комиссии. Её основной задачей было разработать предложения по изменению Конституции и обеспечить их всенародное обсуждение. 20 января Президент Беларуси Александр Лукашенко подписал Указ № 14 «О назначении республиканского референдума», согласно которому референдум в стране прошел 27 февраля. Этим же указом была определена итоговая формулировка вопроса: «Принимаете ли Вы изменения и дополнения Конституции Республики Беларусь?». 82,86% процентов поддержали предлагаемые изменения. Основным новеллами, одобренными на референдуме стали: институционализация Всебелорусского народного собрания; исключение военной агрессии в сторону других государств; перераспределение части полномочий Президента и т.д.

Подводят итог, следует отметить, что важнейшие вопросы общественной и политической жизни Республики Беларусь решаются посредством института непосредственной демократии: республиканского референдума. Опыт проведения республиканских референдумов в нашей стране достаточно широкий. Референдумы в Республике Беларусь стали действенным способом диалога власти с народом. Так, в результате свободного волеизъявления на первом референдуме от 14 мая 1995 года белорусы разрешили такие проблемы общественно-политической жизни, как придание русскому языку равного статуса с белорусским, развитие экономической интеграции с Российской Федерацией, утверждение новых Государственного флага и Государственного герба Республики.

Конституционные поправки, принятые в результате референдума 24 ноября 1996 года, обеспечили юридическое и нормативное функционирование института Президентства. На этом же референдуме разрешился вопрос о перенесении Дня Независимости Республики Беларусь с 2

июля на 3 июля — день освобождения нашей страны от немецко-фашистских захватчиков в великой Отечественной войне.

В короткие сроки был подготовлен и проведен референдум 17 октября 2004 года, благодаря которому внесли еще одну поправку в Конституцию, параллельно избрали депутатов Палаты представителей Национального собрания Республики Беларусь.

На последнем проводимом референдуме институционализировали высший представительный орган народовластия — Всебелорусское народное собрание, которое определяет внешнюю и внутреннюю политику Беларуси, обеспечивает незыблемость конституционного строя, преемственность поколений и гражданское согласие.

Список использованной литературы:

1. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М.П. Касцюк (гал. рэд) [і інш.] – Мінск: Саврем. шк.: Экоперспектива, 2007–2011. – Т. 6.: Беларусь у 1946-2009 гг./ Н. Васілеўская [і інш.]. – 2011. – 727 с.

2. Об итогах голосования на республиканском референдуме, который проводился 14 мая 1995 года в соответствии с постановлением Верховного Совета Республики Беларусь от 13 апреля 1995 года № 3728-ХІІ [Электронный ресурс] // Центральная комиссия Республики Беларусь по выборам и проведению республиканских референдумов. – Режим доступа:<https://rec.gov.by/uploads/folderForLinks/archive-referenda-1995-post.pdf>. –Дата доступа: 27.10.2023.

3. Центризбирком уполномочен заявить [Электронный ресурс] // СБ: Беларусь сегодня. – Режим доступа:<https://www.sb.by/articles/tsentrizbirkom-upolnomochen-zayavit.html>. – Дата доступа: 27.10.2023.

ОӘЖ 343.121.5

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАННЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ ЖАҒДАЙЫНДА МҮДДЕЛЕРІН ҚОРҒАУ

Сұлтанова Б.С., Нарікбай Е.Н., Оразова А.С., Исакова М.Б.

Ғылыми жетекші з.ғ.а.,аға оқытушы Ағайдаров Т.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются правовые и практические проблемы реализации гарантированной квалифицированной юридической помощи несовершеннолетним, участвующим в уголовном процессе

Summary: The article discusses the legal and practical problems of the implementation of guaranteed qualified legal assistance to minors involved in criminal proceedings

Бұл мақалада қылмыстық процеске қатысушы кәмелетке толмағандарға кепілді білікті заң көмегін іске асырудың құқықтық және практикалық проблемаларын анықтау; аталған проблемаларды шешу жөнінде ұсыныстар тұжырымдау; кәмелетке толмағанның қылмыстық процеске білікті заң көмегіне құқығын қамтамасыз етудің кешенді тетігін кәмелетке толмаған күдіктінің (айыпталушының, сотталушының), қорғауға құқығы бар куәнің, жәбірленуші

куәнің іс жүргізу мәртебесін жетілдіру жолымен әзірлеу болып табылады; және кәмелетке толмаған мәртебесіне бірыңғай, біріздендірілген тәсілді әзірлеу мәселелері зерттелген.

Зерттеудің жалпы және жеке ғылыми әдістерін қолдану кәмелетке толмағандарға кепілдендірілген құқықтық көмек институтының қазіргі жағдайын, заңдылықтары мен негізгі даму тенденцияларын бағалауға мүмкіндік берді. Жүргізілген зерттеудің нәтижесі заңнамалық реттеудің жетілмегендігі және кәмелетке толмағандардың білікті заң көмегіне құқығын іске асыру тетігінде олқылықтардың болуы туралы тұжырымдарды тұжырымдау болып табылады. Қылмыстық процеске кәмелетке толмаған қатысушының білікті заң көмегіне құқығын қамтамасыз ету ұлттық заңнамада көрініс тапқан қылмыстық сот ісін жүргізудің халықаралық-құқықтық стандарттарына сәйкес келетін қылмыстық іс жүргізу кепілдіктерінің бірі болып табылады. Білікті заң көмегіне құқық ҚР Конституциясының 13-бабының 4-бөлігі болып белгіленді және қорғаушының қылмыстық процеске міндетті қатысуы туралы халықаралық стандарттарға сәйкес келеді [1].

Кәмелетке толмағанның білікті заң көмегіне құқығы қылмыстық процестің сатылары призмасы арқылы зерттелді және қылмыстық іс бойынша іс жүргізудің бастапқы кезеңінде қаралатын құқықты іске асырудың құқықтық шарттарының жоқтығы туралы қорытынды жасалды. Кәмелетке толмағанды аса маңызды құқықтық кепілдіктен нақты айырудың алғышарты қылмыстық іс бойынша тергеудің бастапқы кезеңінде қалыптасқан құқықтық қатынастардың бір бөлігін қылмыстық процестің шеңберінен жасанды түрде шығару болып табылады. Қарастырылып отырған іс жүргізу кепілдігін оның нақты рөліне және белгілі бір іс жүргізу мәртебесіне қарамастан, кәмелетке толмаған қатысушыға тарату мәселесі одан әрі жетілдіруді талап етеді.

Қоғамдағы әл-ауқаттың немесе қолайсыздықтың көрсеткіштерінің бірі, өздеріңіз білетіндей, мемлекеттің, мысалы, кәмелетке толмағандардың қорғауына ең мұқтаж халықтың сол топтарының құқықтары мен заңды мүдделерін белгілеу, реттеу және сақтау тетіктерінің даму дәрежесі болып табылады. Қылмыстық сот ісін жүргізу жағдайында 18 жасқа толмаған адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласындағы заңнаманы жетілдіру тақырыбы Жасөспірімдер арасындағы салыстырмалы түрде жоғары қылмыс аясында ерекше өзекті болып отыр [2].

Кәмелетке толмағандар белгілі бір құқықтық мәртебеге ие арнайы әлеуметтік топты құрайды. Қылмыстық іс жүргізу кезінде қатынастар олар сондай-ақ арнайы құқықтық мәртебеге ие. Бүгінгі таңда кәмелетке толмағанның құқықтық жағдайы бірқатар құқықтар мен міндеттерді толық қабілеттіліктен шығару арқылы немесе қосымша жеңілдіктер мен артықшылықтар белгілеу арқылы анықталады. Осыған байланысты кәмелетке толмағандардың құқықтарының, бостандықтары мен заңды мүдделерінің кепілдіктері кәмелетке толмағанның жалпы құқықтық мәртебесінен туынды сипатта болады.

Ең алдымен, кәмелетке толмағандардың қылмысына қарсы күрес саласында жаңа қылмыстық саясатты қалыптастыру туралы, екіншіден,

кәмелетке толмағандардың жауапкершілік нысандарын саралау туралы және тиісінше кәмелетке толмағандарға мәжбүрлеу шараларын қолданудың балама қылмыстық іс жүргізу тетіктерін дамыту туралы айту қажет. Қазақстан Республикасындағы сот жүйесі мен сот ісін жүргізу жүйесіне енгізу мәселесі өзекті болып отыр.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде қылмыстық іс жүргізу қатынастарына кәмелетке толмаған қатысушылардың құқықтық жағдайын жаңғыртуға, олардың құқықтарының, бостандықтары мен заңды мүдделерінің кепілдік жүйесін жетілдіруге кешенді тәсілді ғылыми тұрғыдан әзірлеу қажеттілігі бар деген қорытынды жасауға болады. Қазақстан Республикасы мойындаған халықаралық-құқықтық актілерде, Қазақстан Республикасының Конституциясында және қылмыстық іс жүргізу заңнамасында бұл құқық жарияланды және оны іске асыру тетігі әзірленді. Алайда, қылмыстық сот ісін жүргізу практикасы мен салалық заңнаманы талдау кәмелетке толмағандарға кепілдендірілген білікті заң көмегі туралы ережені нақты іске асыруға кедергі келтіретін бірқатар проблемаларды анықтауға мүмкіндік берді.

Подройкина И.А., Фаргиев И.А. пікірінше, «кәмелетке толмағанның қылмыстық процестегі іс жүргізу жағдайы оның іс жүргізу мәртебесінің үштігіне негізделген: жалпы, арнайы, жеке [3].

К.В.Ким: «сот төрелігінің Конституциялық қағидаттарында тұжырымдалған барлық басшылық ережелерді олардың мақсаты бойынша екі топқа жүйелеуге болады: сот ісін жүргізуге қатысушылардың іс жүргізу мәртебесін айқындайтын; азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға кепілдік беретін».

ҚР ҚПК қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушыларды өз құқықтары мен мүдделерін қорғаушыларға, сондай-ақ өзге де адамдарға жіктейді. Бірінші топқа күдікті адам, айыпталушы (сотталушы), жәбірленуші жатады. Өз құқықтары мен мүдделерін қорғау құқығы екі фактордың болуымен анықталады: оларға қарсы қылмыстық қудалау жүргізіліп жатқандығы немесе оларға қылмыстық құқық бұзушылық физикалық, мүліктік немесе моральдық зиян келтірілгендігі.

Осы қатысушылардың іс жүргізу мәртебесінің мазмұны сот төрелігін іске асырудың Конституциялық қағидаттарының ережелерін, сондай-ақ қылмыстық процесте қарама-қарсы тараптардың өкілдері ретінде дәлелдеуге қатысуға тең құқықтарды көрсетуі тиіс: дәлелдемелерді жинау, зерттеу, бағалау және пайдалану». Яғни, қылмыстық процестің принципі ретінде тараптардың бәсекелестігі мен теңдігі Тараптар қудалайтын мақсаттарды іске асыру кезінде тараптардың тең құқықтары мен мүмкіндіктерінің болуын болжауы керек деп тұжырымдалады.

Қылмыстық сот ісін жүргізуге кәмелетке толмаған қатысушылардың қылмыстық іс жүргізу құқықтарын қамтамасыз ету тұжырымдамасын әзірлеу қазіргі уақытта отандық қылмыстық іс жүргізу заңнамасын реформалау процесінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Қылмыстық іс жүргізуі халықаралық құқық нормаларына толық сәйкес келмейді, сонымен қатар Қазақстан Республикасының Конституциясына толық сәйкес келмейді,

кәмелетке толмағандардың құқықтық жағдайын реттейтін қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы.

Тарихи тұрғыдан еліміздегі континенттік құқық жүйесіне жатады, сондықтан бәсекелестік аралас қылмыстық процестің элементіне айналды. Қылмыстық процесінде сотқа дейінгі кезеңдерде іздеу процесінің элементтері басым болады, дегенмен бәсекелестік элементтері де бар, сот сатылары сотқа дейінгі іс жүргізудің тергеу сипатына әсер етсе де, қарсыласады. Құқықтық дәстүр қылмыстық іс жүргізуге кәмелетке толмаған қатысушыларды қорғау үшін қолданылатын құқықтық құралдар жиынтығын да анықтайды. Қылмыстық процеске кез келген кәмелетке толмаған қатысушының құқықтарын қорғаудың жоғары деңгейін қамтамасыз ететін қылмыстық іс жүргізу нормалары бірыңғай тәсілге негізделуге тиіс. Бұл тәсілдің негізгі элементтері мынадай тезистер болуы тиіс:

а) қылмыстық іс жүргізетін құзыретті мемлекеттік органдардың мамандануы;

б) маманның, кәмелетке толмаған адамның мүдделері өкілінің қатысуы;

в) ерекше

Кәмелетке толмаған адамдар қатысатын істерге қатысты қорғау «қылмыстық іс жүргізу функциясы» ұғымының мазмұны жай «айыптаудан қорғау» емес, мыналарды қамтиды: процеске қатысушылардың, соның ішінде жәбірленуші куәгерлердің өз мүдделерін қорғауға өз құқықтарын нақты пайдалануға қосымша кепілдік беру қажеттілігімен байланысты мазмұнды элементтер [4].

Міндетті қатысу институтын жетілдіру қажет; кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық істер бойынша іс жүргізуге қорғаушы: әзірге оның тиімділігі жеткіліксіз. Құқық қолданушы бұл ережені іс жүргізу деп түсіндіреді: кәмелетке толмаған күдіктінің немесе айыпталушының қорғаушыдан, ал тергеушіден, анықтаушыдан және соттан бас тарту мүмкіндігі - мұндай бас тартуды қанағаттандыру мүмкіндігі туралы мәселені өз бетінше шешу мүмкіндігі. Біз заңды өкілдік институтының келісімшартқа қарағанда басымдығы туралы тезис ұсынамыз. Заңды өкілге қылмыстық іс бойынша дәлелдемелерге тиімді қатысуға мүмкіндік беретін осындай құқықтар жиынтығы берілуі керек. Ол керек! істің мән-жайын сот тергеуі кезінде өзі ұсынған кәмелетке толмаған адамның пайдасына дәлелдемелер жинау, ұсыну және дәлелдемелерді зерттеуге қатысу құқығына ие болу. Кәмелетке толмаған сотталушының ең маңызды құқығы-айыптау куәларынан жауап алу; жүргізу құқығы.

Сонымен қорыта келе, құқық қолдану практикасын зерттеу қылмыстық процеске қатысатын кәмелетке толмаған адамның қорғаушысының, өкілінің, заңды өкілінің қызметін одан әрі және егжей-тегжейлі реттеу және жетілдіру қажет екенін көрсетеді. Нәтижелері қорғаушының кәмелетке толмаған құқық бұзушының өмір сүру жағдайлары мен тәрбиесіне қатысты ақпарат жинау жөніндегі жұмысы, оның физикалық және психикалық денсаулықты, оның мүдделері мен қалауларын, сондай-ақ ата-анасының немесе оларды

алмастыратын адамдардың өмір салтын сот міндетті түрде ескеріп, қылмыстық жазаның орнына мәжбүрлі тәрбиелік ықпал ету шараларын қолдану туралы сот шешімінде іске асыруы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі (2023.12.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Актуальные проблемы Общей части уголовного права. Учебник. / под ред. Подройкина И. А., Фаргиев И. А. - М.: Проспект. 2020. 544 с.
4. Боровиков В. Б. Уголовное право. Общая и особенная части. Практикум. Учебное пособие. -М.: Юрайт. 2019. 376 с

ОӘК 343.352

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕСТІҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Тенгильбаев Ғ.Ж., Толықбай Қ.А., Тағай А.Б.
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности формирования правового сознания государственных служащих и ее нормативно – правовое регулирование в современных условиях.

Summary: The article considers the features of the formation of the legal consciousness of civil servants and its regulatory regulation in modern conditions.

Сыбайлас жемқорлық ежелгі әлеуметтік құбылыстардың бірі болып табылады және мұны әртүрлі тарихи дереккөздер дәлелдейді.

Б.В. Волженкин - ның пікірінше, сыбайлас жемқорлық-бұл нақты заңды анықтамасы жоқ әлеуметтік құбылыс; құқық бұзушылық субъектілерінің белгілі бір шеңбері; субъектілердің қызметтік жағдайын, мәртебесін пайдалануы; субъектілердің жеке баю немесе корпоративтік мүдделер мақсатында қызметі [1]. Осылайша, ұсынылған анықтамаға сүйене отырып, сыбайлас жемқорлық құқықтық термин емес, әртүрлі нысандары құқықтық жүйеге енгізілген және жеке мақсаттарда өкілеттіктерді пайдалану арқылы жүзеге асырылатын әлеуметтік қауіпті әрекеттер немесе әрекетсіздіктер кешені болып табылатын әлеуметтік құбылыс екенін атап өткім келеді.

Тарих сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің әртүрлі формалары мен құралдарын біледі. Алайда, бүгінгі таңда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес алдын алу, қарсы іс-қимыл нысандарын қабылдауда.

Бүгінгі таңда сыбайлас жемқорлық тек жекелеген мемлекеттерде ғана емес, бүкіл халықаралық қоғамдастықта жағымсыз құбылыс ретінде қабылданады. Түрлі мемлекетаралық, өңіраралық және халықаралық келісімдер мен альянстар сыбайлас жемқорлыққа қарсы белсенді күрес туралы

куәландырады. Нарықтық қатынастар сыбайлас жемқорлықтың дамуына және билік қатынастарындағы сыбайлас жемқорлық шеңберінен жеке құқықтық қатынастар саласына көшуге мүмкіндік берді.

Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) Бас хатшысы әлемдік ЖІӨ-нің 5% - ы сыбайлас жемқорлыққа жататынын атап өтті, оның ауқымдылығын ескере отырып, ол технологияларды азаматтық қоғамның белсенді қатысуы үшін пайдалануға шақырды [2].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті халықаралық-құқықтық реттеу мынадай маңызды халықаралық келісімдерді ұсынады:

1) Америка мемлекеттері ұйымы 1996 жылы 29 наурызда қабылдаған сыбайлас жемқорлыққа қарсы америкааралық келісім;

2) Еуропалық Одақ Кеңесінің 1997 жылғы 26 мамырдағы Конвенциясы;

3) 1997 жылғы 21 қарашадағы " Халықаралық іскерлік операцияларды жүзеге асыру кезінде шетелдік мемлекеттік лауазымды тұлғаларға пара беруге қарсы күрес туралы " ЭЫДҰ Конвенциясы;

4) 1997 жылғы 27 қаңтарда Еуропа Кеңесі қабылдаған сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы Конвенция;

5) 1999 жылғы 4 қарашада Еуропа Кеңесі қабылдаған сыбайлас жемқорлық үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік туралы Конвенция;

6) Бас Ассамблеяның 2003 жылғы 31 қазандағы 58/4 қарарымен қабылданған Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы[3].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі халықаралық ынтымақтастық үрдісі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте біріздендірілген тәсілдерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, өңірлік деңгейде заңнаманың жай-күйін зерттейтін, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін бағалайтын және сыбайлас жемқорлықтың даму тәуекелдері мен жағдайларын жою жөнінде ұсыныстар беретін жұмыс топтары немесе комиссиялар (ГРЕКО) құрылады.

Егер жекелеген елдерден үлгі алсақ, Латвиядағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің тәжірибесін атап өткен жөн. Сыбайлас жемқорлық жағдайларын жоюда Латвия аумағында Transparency International бөлімшесінің ашылуы үлкен рөл атқарды, оның әдістемелік көмегімен Латвия сайлау жүйесін, кірістерді декларациялау жүйесін жетілдіре алды, сондай-ақ мүдделер қақтығысы туралы заңнаманы әзірледі.

Грузияның тәжірибесі құқық қорғау органдарындағы реформамен ерекшеленеді. Өздеріңіз білетіндей, құқық қорғау органдары сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте маңызды орын алады және Грузияда құқық қорғау органдары қызметкерлерінің саны азайғанын, прокуратура органдарының тергеу және бақылау жүйесі жетілдірілгенін атап өткен жөн.

Ұлыбритания мен Сингапурдың тәжірибесі өзінің әдістемелік тәсілімен ерекшеленеді. Ұлыбританияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес әдістемесі төрт бағытқа негізделген: қудалау, алдын алу, қорғау, дайындық. Сингапурда жұмыс мемлекеттік қызметкерлердің жалақысын көтеруге, сондай-ақ кірістер

мен шығыстарды есептілік пен декларациялаудың ашық жүйесін қалыптастыруға бағытталған.

Жаңа Зеландия мен АҚШ-та сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жеке құқықтық қатынастар деңгейінде жүргізілуде. Мәселен, Жаңа Зеландияда заңды тұлға қызметінің ұсынымдары болып табылатын бизнес өкілдері үшін парақорлық және сыбайлас жемқорлық туралы заңнаманы сақтау бойынша нұсқаулық бар.

АҚШ-та, өз кезегінде, компаниялар келісімшарттар жасасу кезінде әрқашан сыбайлас жемқорлыққа қарсы жағдайды қарастырады. Канаданың тәжірибесі Мемлекеттік қызметтер саласында цифрлық технологияларды белсенді енгізуге байланысты ерекше[4].

Қазақстан Республикасында Мемлекеттік қызметтер саласын цифрландыруға және Мемлекеттік қызмет жүйесін жетілдіруге көп көңіл бөлінеді. Бұдан басқа, халықтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы санасын қалыптастыру мақсатында тұрақты негізде телеарналар арқылы тиісті бейнероликтер таратылады, мектептер мен оқу орындарында түсіндіру іс-шаралары өткізіледі.

Елдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің қазақстандық тарихын шартты түрде Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің эволюциясын қандай да бір дәрежеде сипаттайтын екі негізгі кезеңге бөлуге болады.

Бірінші кезең ел аумағында "Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы" 1998 жылғы 2 шілдедегі № 267-І Қазақстан Республикасының Заңы қолданылған 1998 жылдан 2015 жылға дейінгі кезеңді қарайды. Осы уақыт кезеңінде азаматтар жергілікті жерлерде мемлекеттік қызметтерді алу кезінде жиі кездесетін тұрмыстық сыбайлас жемқорлыққа ықпал ететін жағдайларды жою жөніндегі шараларға ерекше назар аударылды. Қазақстандықтар түрлі анықтамалар алу кезінде және білім беру және медициналық мекемелерде, сондай-ақ құқық қорғау органдарында мемлекеттік қызметтерді алуды жеделдету кезінде сыбайлас жемқорлық фактілеріне тап болды. Мемлекеттік қызметшілер арасында парақорлықтың алдын алу және адами байланыстарды жою мақсатында елімізде кез келген азамат бірнеше минут ішінде өзіне қажетті қызметті ала алатын "бір терезе" қағидаттарын белсенді түрде енгізе бастады. Уақыт өткеннен кейін мемлекеттік қызметтердің басқа да түрлері (мекенжай анықтамасын, жеке куәлік пен паспортты алу, бизнесті тіркеу және т.б.) "электрондық үкімет"бағдарламасы шеңберінде онлайн форматқа ауыстырылды. Бүгінгі таңда мемлекеттік қызметтердің 80% - дан астамы egov.kz және халыққа қызмет көрсету орталықтары арқылы порталмен ұсынылады.

Екінші кезеңнің басталуымен (2015 жылдан бастап осы күнге дейін) Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі қағидаттары мен әдістері қайта қаралды, оның негізгі реттеуші құжаты – "Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы" 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Қазақстан Республикасының Заңы болды. Жаңа заң сөзсіз репрессиялық

әдістер мен жазалау шараларының үстемдігіне әкелетін күрес Стратегиясынан сыбайлас жемқорлықтың себептері мен жағдайларын жоюдың кешенді стратегиясына көшуге мүмкіндік берді[5]. Жемқорлықтың негізгі объектісі халық арасындағы тұрмыстық сыбайлас жемқорлық болып қала береді, бірақ сонымен бірге Қазақстандағы іскерлік (бизнес) саласында да сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл басталды: әсіресе, мемлекеттік сатып алу кезінде лауазымды тұлғалардың пара беру, пара алу және кері қайтарып алу фактілері анықталуда. Келісімшарттар жасасу кезеңінде ақша айналымы миллиардтаған АҚШ долларымен есептелетін квазимемлекеттік сектор ерекше назар аударды.

Бұған дейін сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, алдын алу жөніндегі функциялар өз құзыреті шегінде прокуратура, ұлттық қауіпсіздік, ішкі істер, мемлекеттік кірістер, әскери полиция органдарына, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметке, ұлттық қауіпсіздік комитетінің шекара қызметіне жауапкершілікке жатқызылғанын атап өткен жөн. Ал, жаңа заң күшіне енген кезде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс – қимылдың негізгі субъектісіне мамандандырылған уәкілетті орган-сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет жатқызылды. Қазіргі уақытта парақорлық фактілерімен Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін "сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі" органы (бұдан әрі-агенттік) айналысады. Еліміздің барлық дерлік облыс орталықтарында Антиког агенттігінің бөлімшелері бар.

Бүгінгі таңда Агенттіктің негізгі басымдықтары парасаттылық, серіктестік және алдын алу сияқты ұғымдар болып табылады. Мұндай өзгерістер, біріншіден, мемлекет пен қоғамды сыбайлас жемқорлықтың криминологиялық аспектісінен арылтуға, екіншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға және азаматтарды елдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға кеңінен тартуға ықпал етуге тиіс.

Сонымен, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте, ең алдымен, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасау үшін жағдайларды болдырмау маңызды екенін атап өткен жөн. М. Р. Әбілқайыров атап өткендей, реформалар барысында жіберілген шығындар мен есептеулер, қылмысқа мемлекеттік және қоғамдық бақылаудың әлсіреуі, қажетті заңнамалық базаның болмауы қоғамдық өмірдің көптеген салаларындағы сыбайлас жемқорлық қаупін шындыққа айналдырды. Сыбайлас жемқорлықтың шарттары сот жүйесінің тәуелділігі мен әлсіздігі, халықтың құқықтық сауатсыздығы, мемлекеттік сектордағы кадрларды басқару жүйесінің әлсіздігі, мемлекеттік көрсетілетін қызметтер жүйесінің жабықтығы мен ашықтығы, мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді алуға мүдделі адамдармен өкілеттіктері бар адамдардың тікелей байланыстарының болуы мүмкін[6]. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасау үшін жағдайлар алынып тасталғаннан кейін сыбайлас жемқорлықтың ықтимал себептерін жою қажет: әкімшілік кедергілер, бюрократияландыру және т. б. Азаматтық қоғамды тарта отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді және заманауи саясат жүргізу

жолымен сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасау шарттарын алып тастай отырып, сыбайлас жемқорлыққа тиімді қарсы іс-қимыл жасауға болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Татубаев Талгат Маратович Коррупция в Казахстане: масштабы материального и морального вреда социум и власть № 3 (65) 2017 с. 94-99
2. Бердыгужин Л.Б. Некоторые вопросы противодействия коррупции в Республике Казахстан Журнал Международный журнал экспериментального образования. – 2015. –№ 4 (часть 2) – С. 365-367
3. Панзабекова Аксана Гражданское общество как социальный ресурс повышения эффективности государственной антикоррупционной политики. Научный журнал «Вестник НАН РК», (2022) - с. 344–360.
4. Кузнецова О.А. Зарубежный опыт борьбы с коррупцией: проблемы и эффективность 2013 - С. 3-5
5. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Қазақстан Республикасының Заңы
6. Хамитов Ж.М., Джунусбекова Г.А. Современные проблемы осуществления государственных закупок в Казахстане. Central Asian Economic Review. 2021, с. 90-103

ӘОЖ 329

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ НЫҒАЙТУ БАҒЫТЫНДАҒЫ САЯСИ ПАРТИЯЛАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Тәліпхан А.Б., Бейсенбай Б.Н., Турапбай Б.А.
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается проблема взаимозависимости и взаимовлияния формирования партийной системы и становления гражданского общества в современном государстве. Одновременно политические партии включаются в гражданское общество как наиболее институционализированная его часть, и их развитие рассматривается в качестве критерия развития общественности.

Summary: The article deals with the problem of interdependence and mutual influence of the formation of the party system and the formation of civil society in the modern state. At the same time, political parties are included in civil society as the most institutionalized part of it, and their development is considered as a criterion for the development of the public.

Қазіргі азаматтық қоғамның даму динамикасы әртүрлі қоғамдық-саяси құрылымдардың қызметімен тікелей байланысты. Партиялар белгілі бір идеологияның, бағдарламалық көзқарастар мен құндылықтардың жетекшілері ғана емес, сонымен қатар мемлекет пен халық арасындағы байланыс болып табылады [1]. Қазіргі мемлекетте азаматтардың іскерлік және әлеуметтік белсенділігін арттыру процестері күшейтілді. Осыған байланысты біз азаматтық қоғамның қолда бар институттарын нығайту және жаңа институттарын құру процестерін байқаймыз.

Қазіргі Қазақстанда партиялық жүйенің қалыптасуы мен азаматтық қоғамның қалыптасуының өзара тәуелділігі мен өзара ықпалы мәселесі бірқатар

жағдайларға байланысты маңызды және өзекті болып көрінеді. Бәсекеге қабілетті саяси партиялар демократиялық жүйенің маңызды институттарының бірі болып саналады. Сонымен қатар, саяси партиялар азаматтық қоғамға оның ең институттандырылған бөлігі ретінде енеді және олардың дамуы қоғамның даму критерийі ретінде қарастырылады [2].

Саяси партиялардың саяси жүйедегі орны олардың екі табиғатымен анықталады: олар азаматтық қоғамның элементі және мемлекеттік механизмнің бөлігі болып табылады. Партия мемлекеттік билік тетігіне еніп, оған азаматтық қоғам мен мемлекеттің екіжақты байланыс агентінің бірегей сапасын береді. Саяси партия азаматтық қоғам мүдделерін мемлекетке тарату арнасы ретінде қызмет етеді. Алайда, партиялар өздерінің таза партиялық мүдделеріне қол жеткізуге бағытталуымен сипатталады: сайлау процесінде басқа партиялармен ашық жарыста алынған қоғамның қолдауына сүйене отырып, өз өкілдерін мемлекеттегі негізгі лауазымдарға жылжыту арқылы билікті алу, ұстап қалу және жүзеге асыру.

Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы партиялық жүйесінің міндеті-адамдар мен олардың қоғамдық-саяси бірлестіктері арасындағы көлденең байланыстарды қалыптастыру, мемлекетті теңестіретін және сонымен бірге жеке адамды қолдайтын институттарды нығайту құралы ретінде шарттық қатынастарды қолдау және дамыту. Мұнда саяси партиялар мен азаматтық қоғам арасындағы кейбір қайшылықтар пайда болады, олар саяси жүйеде саяси партиялардың, азаматтық қоғам мен мемлекеттің өзара қызығушылығы мен тәуелділігімен теңестіріледі. Осы тұрғыдан алғанда, саяси жүйе екі айналымдағы, өзара байланысты процесті білдіреді: мүдделермен алмасу процесі және шешімдермен алмасу процесі [3].

Мүдделер алмасу саяси партиялар мен азаматтық қоғам арасындағы қарым-қатынаста саяси партиялар қоғамдық пікір мен берік әлеуметтік байланыстарды қалыптастыруда көрінетін қолдаудың әлеуметтік базасын құруға және нығайтуға мүдделі екендігімен анықталады. Азаматтық қоғам саяси партиялардың билік қатынастарына қатысуы арқылы азаматтық бастамаларды мемлекеттік қолдауға мүдделі. Бірінші жағдайда саяси партиялардың мүдделері азаматтарды сайлауда партиялардың ерік – жігері мен қолдауына жұмылдыру ниетімен анықталады, ал екіншісінде азаматтық қоғам саяси партияларды азаматтық қоғам құрылымдарын қолдауға жұмылдыруға тырысады. Мүдделер алмасу партиялық саяси жүйеде екі арна арқылы жүзеге асырылады: коммуникациялық және ұйымдастырушылық.

Егер коммуникациялық арна саяси партиялардың идеологияларда, бағдарламада, ұрандарда, көшбасшылардың сөздері мен ұстанымдарында, саяси жарнамада, саяси партияның имиджін қалыптастыруда көрінетін белгілі бір саяси тілге айналатын азаматтық қоғам тарапынан туындайтын импульстарды синтездеуін көздейтін болса, онда ұйымдастырушылық арна партиялық ұйымның өзін құру мен нығайтуды, саяси партиямен әлеуметтік байланыстарды қалыптастыруды қамтиды. партияның әлеуметтік желілердегі ұстанымын нығайту.

Саяси партиялардың қызметі азаматтық қоғамды нығайтуда маңызды рөл атқара алады. Азаматтық қоғам-бұл азаматтар мемлекетке тәуелсіз ұйымдастырылатын және шешімдер қабылдауға және қоғамдық саясатты қалыптастыруға белсенді қатысатын сала. Саяси партиялар азаматтық қоғамның негізгі элементтерінің бірі ретінде оны келесі жолдармен нығайтуға ықпал ете алады:

1. Азаматтардың мүдделерін білдіру: Саяси партиялар әртүрлі қоғамдық топтар мен топтардың мүдделерін білдіретін азаматтар мен мемлекет арасында делдал бола алады.

2. Қоғамдық пікірталас: партиялар маңызды қоғамдық мәселелер бойынша қоғамдық пікірталастар мен пікірталастар ұйымдастырады, бұл азаматтардың саяси және әлеуметтік мәселелерді талқылауға белсенді қатысуына ықпал етеді.

3. Қоғамдық саясатты қалыптастыру: партиялар Қоғамдық мәселелерді шешудің нақты жолдарын ұсына отырып, қоғамдық бағдарламалар мен платформаларды әзірлейді. Бұл бағдарламалар заңнамалық және саяси бастамаларды әзірлеуге негіз бола алады.

4. Сайлау және қатысу: саяси партиялар сайлауда және азаматтардың саяси өмірге қатысуында шешуші рөл атқарады. Олар сайлауда кандидаттарды ұсынады және азаматтарды дауыс беруге ынталандыруы мүмкін.

5. Мониторинг және қадағалау: партиялар мемлекеттік институттардың қызметін бақылайды, заңдардың орындалуын бақылайды және сыбайлас жемқорлықпен күреседі.

6. Білім беру және жұмылдыру: Саяси партиялар азаматтарды азаматтық қоғамның саяси өмірі мен қызметіне белсенді қатысуға үйрете және жұмылдыра алады.

7. Басқа ұйымдармен ынтымақтастық: партиялар Қоғамдық мәселелерді бірлесіп шешу үшін үкіметтік емес ұйымдармен, қоғамдық қозғалыстармен және басқа азаматтық қоғам құрылымдарымен ынтымақтаса алады.

8. Адам құқықтарын қорғау: Саяси партиялар адам құқықтарын қорғай алады, кемсітушілікпен және азаматтардың құқықтарын бұзумен күреседі.

9. Саяси диалог: партиялар әртүрлі саяси күштер арасындағы саяси диалог пен компаға ықпал етеді.

10. Ашықтық және есеп беру: партиялар өздерінің қызметі мен қаржылық көздері туралы ақпарат беру арқылы саясаттағы демократия мен ашықтықты нығайтуға ықпал ете алады [4].

Алайда, саяси партиялардың қызметі, әсіресе сыбайлас жемқорлық, заң бұзушылық немесе азаматтардың мүдделерін нақты білдірмеу жағдайларында сынға ұшырауы мүмкін екенін атап өткен жөн. Сондықтан саяси партиялардың қызметіне бақылау мен ашықтықты қамтамасыз ету маңызды, сондықтан олар азаматтардың мүдделеріне және азаматтық қоғамды нығайтуға қызмет етеді [5].

Азаматтық қоғамды қалыптастыру механизміндегі партиялық жүйенің мұндай орны бірқатар жағдайларға байланысты.

Біріншіден, партиялық жүйе азаматтық қоғаммен генетикалық байланысты, онда пайда болады және дамиды.

Екіншіден, қоғам мүдделерінің өкілі бола отырып, Саяси партиялар елдегі саяси жағдайға бағытталған саяси платформаларды құрайды, олардың басты мақсаты – сайлауда нәтижеге қол жеткізу және нәтижесінде оларды жүзеге асыру. Осылайша халықтың ұмтылысы ескеріледі.

Үшіншіден, партиялардың қоғамдағы орны құқықтық ережемен реттеледі.

Төртіншіден, функционалды партиялық жүйе азаматтық қоғам өмірінің барлық салаларына – экономикалық, саяси, әлеуметтік, рухани-идеологиялық әсер етеді.

Бесіншіден, партиялық жүйе үлкен мүмкіндіктерге, азаматтық қоғамды қалыптастыруға ықпал ету құралдарының, нысандары мен әдістерінің бай арсеналына ие.

Қазақстан Республикасының қазіргі даму кезеңінде мемлекет, партиялық жүйе және азаматтық қоғам арасында реттелген қатынастар орнатуға, осы институттарды өз проблемаларын дербес тұжырымдауға және шешуге қабілетті өзін-өзі қамтамасыз ететін дербес тұтастыққа айналдыруға шұғыл қажеттілік бар. Мемлекеттің орасан зор көлемінде және көбінесе жалпы саяси кеңістіктің аморфты жағдайында партиялар, біздің ойымызша, экономикадағы табиғи монополиялармен, қазіргі мемлекеттегі геосаяси кеңістіктегі мемлекет пен азаматтық қоғамның қыстырғыштарымен қатар болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Казаков В.Н. Теория государства и права: Учебник / науч. ред. Шагиева Р.В. - М. : Изд-во РААН, 2015. - 362 с.
2. Тихомиров Ю.А. Гражданское общество в фокусе права // Журнал российского права. 2013. № 10. С. 38
3. Сравнительное правоведение : учебник / М. Н. Марченко ; МГУ им. М.С. Ломоносова; Юрид. фак. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Проспект, 2016. - 784 с.
4. Прончев Г.Б., Михайлов А.П. Виртуальные социальные среды как инструмент политической борьбы // Вопросы политологии. 2021. Т. 11. № 11 (75). С. 3092-3101.
5. Цапко М.И. Современное состояние и основные направления совершенствования законодательства о политических партиях // Ленинградский юридический журнал. 2013. № 2 (32). – С. 78-84

ОӘЖ 342

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ИДЕЯЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУ КОНТЕКСТІНДЕ ҚАЗАҚСТАН ХАЛЫҚТАРЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Тойбол Е.Т., Байболов О.Б., Абав-Бакиров Т.К.

Ғылыми жетекшісі философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор Озенбаева А.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной работе мы рассматриваем правовое регулирование деятельности Ассамблеи народа Казахстана в контексте реализации идей духовного возрождения с учетом своеобразия культур, языков и народных традиций многих диаспор. в Республике Казахстан, в полной мере демонстрируя роль Ассамблеи в реализации государственной национальной политики в сфере межнациональных отношений.

Summary: In this work, we consider the legal regulation of the activities of the Assembly of Peoples of Kazakhstan in the context of the implementation of the ideas of spiritual revival, taking into account the uniqueness of the cultures, languages and folk traditions of many diasporas in the Republic of Kazakhstan, fully demonstrating the role of the Assembly in the implementation of state national policy in the field of inter-ethnic relations.

Бұл жұмыста этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік ұлттық саясатты іске асырудағы Ассамблеяның рөлін толық көрсету, сондай-ақ Қазақстан Республикасындағы көптеген диаспоралардың мәдениеттерінің, тілдерінің және халық дәстүрлерінің бірегейлігін көрсе отырып, рухани жаңғыру идеяларын іске асыру контекстінде Қазақстан Халықтары Ассамблеясының қызметін құқықтық реттеуді қарастырамыз.

1991 жылы Қазақстан тәуелсіздігін алып, егемен мемлекетке айналды. Оның алдында қоғам өмірінің саяси және әлеуметтік-экономикалық салаларын реформалаудың күрделі міндеттері тұрды. Тәуелсіздік алған алғашқы күннен бастап қазақстандық қоғамның топтасуы, барлық этностық топтардың тең құқылы өмір сүруін қамтамасыз ету мемлекеттің ұлттық саясатының негізгі бағыттарына айналды. Транзиттік кезеңнің күрделі жағдайларында мемлекеттің мақсатты және дәйекті саясатының арқасында Қазақстанда этносаралық негізде қақтығыстар, қоғамның тұрақсыздануы мен бөлінуі болған жоқ [1].

Қоғамдағы келісім мен тұрақтылықтың іргетасы этникалық қауымдастықты емес, азаматтық қалыптасудың пайдасына алғашқы таңдау болды. Уақыт бұл елдің барлық азаматтарының этникалық тегіне қарамастан мүдделерін үйлестірудің ең ақылға қонымды жолы екенін дәлелдеді. Бүгінде Қазақстанда әлемдік қоғамдастықта жоғары баға алған этносаралық келісімнің өзіндік моделі қалыптасты. Этносаралық келісімді қамтамасыз етудің тиімді Нормативтік-құқықтық және тұжырымдамалық негіздері жасалды. Қазақстан Республикасының Конституциясы этностық, нәсілдік, діни немесе өзге де қатыстылығына қарамастан барлық азаматтардың мүдделерін қорғауға кепілдік береді. Негізгі заңның нормалары барлық этникалық топтар арасындағы сенім мен өзара сыйластықтың негізін қалады.

Қазіргі этникалық ахуал бұл елде сипаты - асырылады процестерді серпінді өсуі этникалық сана-сезімді жаңғырту, этникалық өзіндік ерекшеліктерін, мәдениетін, салт-дәстүрлер. Республиканың ішкі саясатында этностар мен конфессиялар арасындағы толеранттылықты нығайту мәселелері ерекше орын алады. Этносаралық және конфессияаралық келісім қазақстандық қоғамның матасына органикалық түрде енеді. Этносаралық және конфессияаралық салалардағы Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамалық базасын қалыптастырудың маңызды кезеңі 1995 жылдан 1996 жылға дейінгі кезеңді қамтиды. Дәл осы кезеңде тәуелсіз Қазақстанның одан әрі даму векторын алдын ала анықтаған негізгі қадамдар жүзеге асырылды. Осындай басты қадам 1995 жылы ел Президенті жанынан республикада ұлттаралық келісімді қамтамасыз ету мәселелерімен айналысуға арналған консультативтік - кеңесші орган-Қазақстан халқы Ассамблеясын (ҚХА) құру болып табылады.

Жұмыс халық дипломатиясының бірегей институтына айналған Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметіне арналған. Ассамблея көпұлтты және көпконфессиялы қоғамның қазақстандық үлгісін құруға үлес қосты. Ассамблея өз қызметі барысында Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы консультативтік-кеңесші органнан құқықтық негізі және қоғамдық-саяси мәртебесі бар конституциялық органға айналды. Бұл жұмыста нақты мысалдарға сүйене отырып, Қазақстанды жаңғырту, сақтау және дамыту жөніндегі ұлттық мәдени орталықтардың қызметі, олардың өңірдің әлеуметтік-экономикалық, құқықтық дамуына қосқан үлесі баяндалады. Ассамблея «Рухани жаңғыру» идеяларын іске асыру кезіндегі құқықтық реттеуі мен ролін анытау жұмыстың негізгі өзектілігі болып табылады [2].

Қазақстан халқы Ассамблеясының құрылуы Қазақстан Республикасындағы ұлтаралық қатынастарды реттеу үшін пәрменді тетіктер мен заңнамалық актілердің қалыптасуына ықпал етті. Құрылуының алғашқы күндерінен бастап Қазақстан халқы Ассамблеясы бірқатар міндеттерді шешу үшін кең өкілеттіктерге ие болды: мемлекеттік ұлттық саясатты әзірлеуге және іске асыруға жәрдемдесу; қазақстандық патриотизмді қалыптастыруға жәрдемдесу; мемлекеттік тілді және Қазақстан халқының басқа да тілдерін дамыту; этносаралық саладағы өңірлік саясатты жетілдіру; демография және көші-қон саласындағы жоспарлар мен іс-шараларды әзірлеуге және іске асыруға қатысу; этносаралық және конфессияаралық келісімнің қазақстандық моделін елде және шетелде насихаттау; этносаралық келісімге қол жеткізуге бағытталған ағартушылық және баспа қызметін жүзеге асыру; этносаралық қатынастардың, оның ішінде мемлекеттік тілді және Қазақстан халқының басқа да тілдерін қолдану саласындағы ахуалға мониторингті жүзеге асыру; мемлекеттік ұлттық саясат мәселелері бойынша заң жобаларының қоғамдық-саяси сараптамасына қатысу; шет елдердегі қазақ диаспорасына ана тілін, мәдениеті мен ұлттық дәстүрлерін сақтау және дамыту, оның тарихи Отанымен байланыстарын нығайту мәселелерінде қолдау көрсету [3, 36].

Қазіргі таңда барлық ұлттық-мәдени орталықтарды, барлық аз ұлт өкілдерін біріктіретін Қазақстан халқы Ассамблеясы – түрлі этностар мен олардың мүдделері арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін, сондай-ақ қоғамдағы қоғамдық келісімді нығайтып отырған құрылымның өзі. Екінші жағынан, бұл құрылым билік пен этностар арасындағы диалог алаңы болып табылады, онда этникалық азшылықтар өз мәселелерін биліктің жоғары деңгейіне жеткізіп, оларды шешуге мүмкіндік бар, ал Президент өз тарапынан мүмкіндіктерге ие. саясатын қолдау.

Этникалық саясат пен ұлтаралық қатынастардың мәселелері Қазақстан Республикасы үшін өкілдік ететін этностардың алуан түрлілігіне байланысты ерекше маңызға ие. Халықтардың мәдениеті мен тілдерінің барлық тарихи байлығы мен бірегейлігі Орталық Азияның, ТМД елдерінің, бүкіл адамзаттың ортақ мұрасы болып табылады. Қазақстан Республикасындағы этносаралық қатынастар жалпы алғанда тұрақтылық пен тұрақтылықпен сипатталады, бұл бір жағынан объективті немесе тарихи себептермен, екінші жағынан

субъективті немесе саяси себептермен түсіндіріледі. Дипломдық жұмыста этносаралық қатынастарға талдау жасалып, Қазақстанның этникалық саясатының үлгісі қарастырылған.

Еліміздің жаңа тарихындағы сыни кезеңдерінде Ассамблея әрқашан тұрақтандырушы және топтастырушы рөл атқарды.

820-дан астам этномәдени бірлестіктерді біріктіре отырып, Қазақстан халқы Ассамблеясы азаматтық қоғам мен мемлекеттің мүмкіндіктерін үйлестіретін қоғамдық келісімнің негізгі буынына айналғанын атап өткен жөн. Әлемде теңдесі жоқ бұл бірегей азаматтық қоғам институты нағыз халықтық дипломатия органы болды. 16 жыл ішінде Ассамблея этносаралық даму мәселелері бойынша орталық және жергілікті атқарушы органдардың жұмысын үйлестірушіге айналды. Бұл жұмыс этносаралық келісімді қамтамасыз етудің ақпараттық, білім беру, тәрбиелік, құқықтық, сондай-ақ халықаралық аспектілерін қамтиды.

Қазақстанда 88 этникалық жалпы білім беретін мектеп жұмыс істейді, онда оқыту өзбек, тәжік, ұйғыр және украин тілдерінде жүргізіледі. 108 мектепте 22 этностың тілі дербес пән ретінде оқытылады. 190 мамандандырылған лингвистикалық орталықтарда 30 этностың тілдері оқытылады.

Этносаралық, конфессияаралық, тіларалық қатынастардың қазақстандық моделі және жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясат барлық этностық топтардың Қазақстан халқының ажырамас бөлігі ретінде елдің қоғамдық-саяси және әлеуметтік-мәдени өміріне толық ауқымды интеграциялануы үшін барлық жағдай жасайды.

Қазақстан халқы Ассамблеясы Қазақстанның бірегей саяси инновациясының жемісі. Бүгінде оның жұмыс тәжірибесі әлемнің көптеген елдері үшін тартымды әрі пайдалы болып отыр. Сенім, дәстүр, ашықтық пен толеранттылық – көпұлтты және гүлденген мемлекетіміздің негізін құраған қағидаттардың дәл өзі [4].

Қоғамның топтасуы және «Рухани жаңғыру» Қазақстан Республикасының ұлттық идеясы тұжырымдамасын дамыту үшін қажетті негізгі ережелердің бірі болып табылатыны белгілі. Ұлттық идея-бұл халықтың негізгі ұмтылыстарын көрсететін қысқаша формула. Ұлттық идея мемлекет ұғымымен анықталады, халық өмірінің болашақ құрылымының негізгі принципін қамтиды.

Жалпыға бірдей қабылданған ұлттық идеяның функциясы барлық қазақстандықтарды Қазақстандық ұлтқа біріктіру, Қазақстан халқының болашақта қол жеткізуге ұмтылысын білдіре отырып, бүкіл әлем үшін қазақстандық ұлттың имиджін, ұмтылыстары мен істерін айқындау болып табылады. Қазақстан халқының ұлттық идеясы түсінікті болуы және басқа елдердің халықтары үшін қолданылуы мүмкін.

Әрине, ұлттық идея Қазақстан Республикасында тұратын барлық этникалық топтардың, конфессиялардың адамдарына ортақ, әртүрлі саяси нанымдары бар дүниетанымның басымдықтарын білдіруі керек. Сондай - ақ,

Қазақстан халқының ұлттық идеясы - Қазақстан Республикасының аумағында тұратын барлық адамдардың этникалық тегіне қарамастан ұлттық идеясы; бұлтұратын еліне қарамастан барлық қазақтардың ұлттық идеясы: халық өзінің әрбір адамына тең, әрбір адам өз халқына тең. Қазақстан халқы өз идеясын айқындап, оны жүзеге асыруға жол ашуы тиіс.

Қазақстан Республикасы қазірдің өзінде алынған тәжірибеге сүйене отырып, шын мәнінде өңірдегі этносаралық, өңірлік және халықаралық қауіпсіздіктің бірден-бір кепілі болып табылады, өйткені Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі үшін жоғарыда аталған «жасырын қатерлерді» ескереді және тек Орталық Азия өңірінде ғана емес, сондай-ақ бүкіл әлемдік қоғамдастықта бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтауға күш-жігерін жұмсайды.

Қазақстан халқы Ассамблеясы – Қазақстанның бірегей саяси жаңашылдығының нәтижесі. Біздің көпұлтты мемлекетіміздің негізін құрайтын негізгі қағидаттар сенім, транспаренттілік, толеранттылық болып табылады. Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметі мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыруға, республикадағы қоғамдық-саяси тұрақтылықты қамтамасыз етуге және қоғамның мемлекеттік және азаматтық институттарының өзара іс-қимылының тиімділігін арттыруға бағытталған. ҚХА белсенді жұмысы үшін үлкен біріктіруші және зияткерлік әлеуетті жинақтап, халықтық дипломатия институтына айналып, ұзақ даму жолынан өтті [5].

Қазақстандық тәжірибені әлемдік қауымдастық үлкен ықыласпен зерделеуде. Бүгінде оның жұмыс тәжірибесі әлемнің көптеген елдері үшін тартымды әрі пайдалы болып отыр. Қазақстандық тәжірибе халықаралық сарапшылардың жоғары бағасына ие болды.

Қазақстан халқы Ассамблеясының бақылауымен «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыруда. Ұйым мыңнан астам аймақтық жобаларды жүзеге асыруды. Олардың барлығы патриотизмді тәрбиелеуге және ұлттың генетикалық кодын сақтауға бағытталған, деп атап өтті сөз сөйлеушілер. Ал ауқымды, республикалық бастамалардың қатарында «Туған жер», «Қазақстанның киелі картасы», «100 жаңа оқулық» жобалары бар. Мысалы, қазір бүкіл ел «Қазақстанның 100 жаңа есімі» жобасының қатысушыларына белсенді дауыс беруде.

Қайырымдылық, медиация бойынша іс-шаралар да өте маңызды жобалар, бұл біздің жобаларымыз, Ассамблея. Бұл халықаралық ынтымақтастыққа байланысты жобалар. Өйткені біздің этномәдени орталықтарымыздың әрқайсысы тарихи Отанымызбен тұрақты байланыста және бұл өте маңызды, өйткені біз қазірдің өзінде «Рухани жаңғыру» бағдарламамыздың ережелерін насихаттауда

Қоғамдық сананың озық жаңғыруы саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады. «Рухани жаңғыру» идеялары Қазақстанның Жеке тәжірибесіне ғана емес, сондай-ақ жаңғырту үдерістерінің әлемдік тәжірибесіне де сүйенеді.

Ассамблея «Қазақстанның 100 жаңа есімі», «Туған жер», «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» арнайы жобаларын — патриотизмге тәрбиелеудің базалық негіздерін, ұлттың мәдени-генетикалық кодын сақтауды, жалпыұлттық азаматтық бірегейлікті нығайтуды іске асыруға белсенді қатысады. Бұдан басқа, «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» ҚР Заңына өзгерістер мен толықтырулар белсенді талқылануда, олар алдағы жылдарға ҚХА институтын нығайтудың негізгі бағыттарын береді. Атап айтқанда, этномәдени бірлестіктер институтын нығайтуды қарастырауда.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Казахстанская модель межэтнического согласия: опыт, практика и перспективы. Материалы X сессии Ассамблеи народов Казахстана. - Астана, 2014. - 210 с.
2. Лаумулин М.Т. Казахстан в современных международных отношениях: безопасность, геополитика, политология. - Алматы, 2017. - 185 с.
3. Baiturbayeva A.T. Activity of assembly of the people of Kazakhstan // BULLETIN Abay Kazakh National Pedagogical University, 2015// <https://articlekz.com/en/article/19183>
4. Мустафаев Н.И. Казахстанская модель этнополитики: ресурсы и ограничители [Электронный ресурс] // ЦентрАзия. - URL:www.centrasia.ru/newsA.php?st=1041974340
5. Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 20 қазандағы N 70-IV Заңы. // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000070_

ОӘЖ 347.35

АЗАМАТТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ПЕН ЗАЛАЛДЫ ӨТЕУДЕГІ ӨЗЕКТІЛІГІК

Тоқсаба А.Ә., Арапбай А.С., Елемес Ж.Б.
Ғылыми жетекшісі з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Научная статья рассматривает актуальные аспекты гражданской ответственности и процесса возмещения ущерба. В статье анализируются основные тенденции, воздействующие на это поле, включая изменения в законодательстве, влияние технологий и глобализации, а также перспективы развития данной области. Авторы обсуждают важность гражданской ответственности в современном обществе, а также роли, которую она играет в обеспечении справедливости и защите интересов граждан и организаций.

Summary: The scientific article examines the actual aspects of civil liability and the process of compensation for damage. The article analyzes the main trends affecting this field, including changes in legislation, the impact of technology and globalization, as well as the prospects for the development of this field. The authors discuss the importance of civic responsibility in modern society, as well as the role it plays in ensuring justice and protecting the interests of citizens and organizations.

Азаматтық жауапкершілік пен залалды өтеу қазіргі қоғамдағы өзекті мәселелер болып қала береді. Олар әділеттілікті қамтамасыз етуде және азаматтар мен ұйымдардың мүдделерін қорғауда маңызды рөл атқарады. Азаматтық жауапкершілік пен өтемақының өзектілігін көрсететін бірнеше аспектілер [1]:

Азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау: азаматтық жауапкершілік азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау тетігі болып табылады. Бұл зардап шеккен адамдарға басқалардың кінәсінен келтірілген залал үшін өтемақы алуға мүмкіндік береді.

Әділеттілікті қамтамасыз ету: азаматтық жауапкершілік пен зиянды өтеу жауапкершілік ауыртпалығын әділ бөлуге ықпал етеді. Зиян келтірген адамдар өз әрекеттері үшін жауап беруі керек [2].

Ұқыптылық пен үнемділікті ынталандыру: азаматтық жауапкершілік мүмкіндігі туралы білу адамдар мен ұйымдарды өз іс-әрекеттеріне мұқият қарауға ынталандырады. Бұл тәуекелдерді азайтуға және зақымданудың алдын алуға көмектеседі.

Тұтынушыларды қорғау: азаматтық жауапкершілік тұтынушылардың құқықтарын қорғауда маңызды рөл атқарады. Егер тауар немесе қызмет Күткендей болмаса, тұтынушылар өтемақы алуға құқылы [3].

Корпоративтік ортадағы маңызы: бизнес саласында азаматтық жауапкершілік маңызды. Корпорациялар мен ұйымдар сапа және қауіпсіздік стандарттарын сақтауы керек және бұзушылықтар болған жағдайда олар заңды жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Даулар санының өсуі: қоғам мен экономиканың дамуымен ықтимал қақтығыстар мен даулар саны артып келеді. Азаматтық жауапкершілік осы дауларды шешудің ажырамас бөлігіне айналады [4].

Технология саласындағы қорғау: технологиялық инновациялардың өсуімен цифрлық салаға байланысты тәуекелдердің жаңа түрлері пайда болады. Азаматтық жауапкершілік осы жаңа сын-қатерлерге сәйкес келуі және технологияға байланысты залал болған жағдайда өтемақы төлеуі керек [5].

Жаһандану және халықаралық аспектілер: әлемдік экономикада азаматтық жауапкершілік пен өтемақы халықаралық аспектілерге ие болуы мүмкін, әсіресе әртүрлі елдердің тараптары дауға қатысқан жағдайларда.

Тұтастай алғанда, азаматтық жауапкершілік пен зиянды өтеу әділеттілікті қамтамасыз етуде және азаматтардың, кәсіпорындардың және жалпы қоғамның мүдделерін қорғауда шешуші рөл атқарады. Олардың өзектілігі қазіргі әлемде даусыз болып қала береді, мұнда тәуекелдер мен қақтығыстардың әртүрлі түрлері залалды шешудің және өтеудің тиімді тетіктерін қажет етеді.

Азаматтық жауапкершілік пен залалды өтеу процесі әділеттілікті қамтамасыз етуде, азаматтар мен ұйымдардың мүдделерін қорғауда, сондай-ақ құқықтық тәртіпті сақтауда маңызды рөл атқара отырып, қазіргі заманғы құқықтық жүйенің негізгі элементтері болып қала береді. Бұл мәселелер қазіргі қоғамда өзекті болып қала береді және күн өткен сайын күрделі және қызықты бола түсуде.

Азаматтық жауапкершіліктің өзектілігінің негізгі аспектілерінің бірі-қазіргі әлемдегі тәуекелдер мен қақтығыстардың өзгеретін сипаты.

Технологиялық инновациялар, цифрландыру және жаһандану жаңа мүмкіндіктер туғызады, сонымен қатар жаңа сын-қатерлер туғызады. Осы тұрғыда, азаматтық жауапкершілік дауларды шешудің және залалдың әділ

өтелуін қамтамасыз етудің маңызды құралына айналады. Мысал ретінде киберқауіпсіздік дауларын шешуге болады, мұнда қауіпсіздік стандарттарын сақтамау жеке адамдарға да, ұйымдарға да үлкен зиян келтіруі мүмкін.

Азаматтық жауапкершілік тұтынушылардың құқықтарын қорғауда да маңызды рөл атқарады. Қазіргі әлемде тұтынушылар тауарлар мен қызметтердің кең ауқымына қол жеткізе алады және олардың сапа мен қауіпсіздікке сене алуы маңызды. Өндірушілер немесе жеткізушілер тарапынан жосықсыз тәжірибе болған жағдайда, азаматтық жауапкершілік сапа стандарттарын сақтауға келтірілген залал мен қысымның орнын толтыру тетігін қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, азаматтық жауапкершілік бизнес саласында маңызды рөл атқарады. Корпорациялар мен ұйымдар өз әрекеттері үшін жауап береді және олардың операциялары келтірген зиянды өтеуге міндетті. Бұл іскерлік тәжірибе стандарттарын сақтауға ықпал етеді және адал бәсекелестікті қамтамасыз етеді.

Технология мен жаһандандудың дамуымен азаматтық жауапкершіліктің халықаралық аспектілері де бар. Әлемдік экономикада көптеген ұйымдар мен жеке тұлғалар шекарадан өтеді және бұл юрисдикция мен қолданылатын құқық туралы жаңа сұрақтар туғызады. Азаматтық жауапкершілік осы сын-тегеуріндерге жауап бере алуы және халықаралық контексте дауларды әділ шешуді қамтамасыз етуі тиіс.

Қорытындылай келе, қазіргі әлемде азаматтық жауапкершілік пен зиянды өтеудің өзектілігі тұрақты түрде артып келеді. Бұл құралдар әділеттілікті қамтамасыз етуде, азаматтардың, кәсіпорындардың және жалпы қоғамның мүдделерін қорғауда маңызды рөл атқарады. Тәуекелдер мен қақтығыстар жаңа формаларға ие болатын тез өзгертін әлемде азаматтық жауапкершілік қазіргі құқықтық жүйенің ажырамас бөлігі болып қала береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (жалпы бөлім) (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 1. М.: Юрайт, 2019. 352 с.
3. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 2. М.: Юрайт, 2019. 224 с.
4. Аюшеева И. З., Богданова Е. Е., Булаевский Б. А. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 1. М.: Проспект, 2020. 440 с.
5. Белов В. А. Гражданское право. В 4 томах. Том 3. Особенная часть. Абсолютные гражданско-правовые формы. В 2 книгах. Книга 1. Формы отношений принадлежности вещей. Учебник. М.: Юрайт, 2017. 320 с.

ҚАЛАНЫҢ МӘДЕНИ ДАМУЫНДА ҚОҒАМДЫҚ АУМАҚТАР МЕН АРТ-КЕҢІСТІКТЕРДІҢ РӨЛІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Турабеков А.А., Жарас Б.Қ., Құрманбек Е.Е.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Жақыпбек А.А.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: в статье авторы рассматривают качество современного общественного пространства через определение качества жизни в городе и как важнейший элемент его успешного развития. Общественное пространство обеспечивает возможности для социального и культурного взаимодействия, что способствует формированию чувства сопричастности в местах проживания горожан.

Summary: in the article, the authors consider the quality of modern public space through the definition of the quality of life in the city and as the most important element of its successful development. Public space provides opportunities for social and cultural interaction, which contributes to the formation of a sense of belonging in the places of residence of citizens.

Шығармашылық кеңістікті ұйымдастыру әдістерінің ішінде трансформация процесінде бастапқы функцияны қазіргі қалада танымал және сұранысқа ие етіп түбегейлі өзгерткен объектілерді атап өтуге болады. Алайда, қала құрылысының құрылымы қолданыстағы функционалды аудандастыруды айтарлықтай өзгертпестен олардың негізінде жаңа шығармашылық кеңістікті орналастыруға жарамды объектілердің белгілі бір резервін қамтиды. Мұндай нысандар ретінде қолданыстағы үйлер мен мәдениет сарайлары мен оларға іргелес аумақтарды пайдалануға болады.

Мәдениет үйлері – кеңес өкіметінің алғашқы жылдарынан бастап өткен ғасырдың 80-жылдарына дейін кеңес азаматтарының мәдени деңгейін арттыру процесінде кең дамыған құбылыс. Волгоградтағы осы нысандарды талдай отырып, дизайн мен құрылыстың барлық кезеңдерінде олардың сәулет-көркемдік және композициялық-кеңістіктік шешімдеріне, қала құрылысы құрылымында орналасу ерекшеліктеріне көп көңіл бөлінгенін атап өтуге болады.

Мәселен, 1931 жылғы Сталинградты қайта құрудың қала құрылысы жоспарына сәйкес қала Социалистік қалалардың күрделі жүйесі ретінде ойластырылған, олардың әрқайсысының аумағында мәдени-бұқаралық аймақтар, оның ішінде мәдениет үйі (сарайы) қарастырылған. Бұл оларды іргелес рекреациялық аймақпен (аван-сквер, саябақ, алаң) іргелес тұрғын ауданның композициялық және семантикалық доминантымен және ондаған жылдар бойы әлеуметтік және мәдени өмір орталықтарымен, тақырыптық мерекелер өтетін орынмен, іс-шаралар секцияларының орталықтарымен, әуесқой шығармашылығымен үйлестірді. Шығармашылық кеңістіктің қазіргі интерпретациясына сәйкес келеді.

Мәдениет үйлерінің келесі ерекшелігі – көлемді жоспарлау шешімдерін әзірлеуге, бірыңғай қала құрылысы ансамбльдерін құруға, ғимараттардың ерекше көрінісіне байыпты қарау. Волгоградтағы үйлер мен мәдениет

сарайларының едәуір бөлігі жеке жобалар бойынша салынған және қазіргі уақытта ғимараттардың шамамен 47% - ы. олар аймақтық маңызы бар Мәдени мұра объектілері болып табылады [17], бұл сонымен қатар түпнұсқалық баспамен қоршаған ортаның ерекше көрінісін жасаудың бірегей мүмкіндіктері.

Алайда, 20 ғасырдың аяғында саяси жүйенің өзгеруімен әлеуметтік қатынастар да өзгерді. Коммунистік идеологиядан ғана емес, дәстүрлі мәдени құндылықтардан да бас тарту бар. Сонымен бірге, мәдениет мекемелерін мемлекеттік қаржыландыру күрт төмендейді, ал мәдениет саласындағы бірыңғай саясат жеке кәсіпкерлікпен алмастырылады. Нәтижесінде мәдениет үйлері адамдардың қоғамдық өмірінен тыс қалады. Олардың көпшілігі жалға берілді, сатылды, перспективалы қалалық жерлерде орналасқан, жаңа құрылыс үшін бұзылды, ал қалғандары тиісті жағдайды сақтау үшін жоспарланған шараларсыз құлдырауда.

Қазіргі уақытта бұл проблемаға мемлекеттік деңгейде көбірек көңіл бөлінуде. Сондықтан мәдениет үйлерін қаланың белсенді қоғамдық өміріне қайтару мүмкіндігі өзекті міндет болып табылады. Ол үшін олардың жай-күйін зерттеу, шығармашылық кеңістіктер жүйесін қалыптастырудың кейінгі мүмкіндіктерін ескере отырып, қаланың қазіргі заманғы дамуы контекстінде іргелес аумақпен бірге пайдалану мүмкіндіктерін бағалау қажет.

Мәдениет үйлерінің аумақтарының әлеуметтік маңыздылығын және олардың шығармашылық әлеуетін ескере отырып, талдау негізінде қазіргі қаланың шығармашылық кеңістігін модельдеудің принциптері мен әдістері кез-келген қала контекстінің аймақтық ерекшеліктерінде шығармашылық кеңістікті қалыптастырудың негізгі принциптерін анықтады:

1. Ұсынылған өзгерістердің объектінің қала құрылысы құрылымында орналасу сипатына, кеңістіктің стилистикалық және семантикалық ерекшеліктеріне сәйкестігі;

2. Тұтынушыға ұсынылатын материалдық-кеңістіктік ортаның әлеуметтік тапсырысқа сәйкестігі (барлық әлеуметтік топтар үшін әлеуметтік маңызы бар мазмұны бар кеңістіктерге қажеттілік);

3. Кеңістіктің функционалды аймақтарының шекараларын және олардың бір-біріне және кеңістіктің іргелес элементтеріне айналу мүмкіндігін біржақты белгілеудің болмауы;

4. Ашық және жабық кеңістіктердің көп функционалдылығы;

5. Кеңістікті қалыптастыру тұжырымдамасының бірегейлігі, ғарыш объектілерінің көлемдік-кеңістіктік композицияларының нысандары мен стильдік шешімдерінің байлығы, қоршаған орта элементтерін тұрақты қосу және жаңарту;

6. Кеңістікті ұйымдастыру элементтерінің эксклюзивтілігі: ғимараттар, құрылыстар, шағын сәулет нысандары, арт-объектілер, абаттандыру элементтері;

7. Табиғи және жасанды жарықтандырудың, ауа райы жағдайларының, тәулік уақыты мен маусымның өзгеруіне байланысты кеңістікті қабылдау сипатының үнемі өзгеруі;

8. Орындаушылық – бұл кеңістікті қалыптастыруға және түрлендіруге тұтынушының белсенді қатысуы, суретшінің және аудиторияның құрылудағы өзара әрекеті.

Пәнаралық және кешенді тәсілге негізделген шығармашылық кеңістікті қалыптастыру әдістері пластикалық және шығармашылық азаматтардың әлеуметтік қабаттарындағы өзгерістерге бейім. Қалалық шығармашылық кеңістікті дамыту өзгертін талаптарды ескере отырып, кеңістікті мобильді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін сценарийлік модельдеуді қолдануға негізделуі керек. Сценарийлік тәсіл әр түрлі әлеуметтік тәжірибелерге негізделген бірінен соң бірі жүретін және қозғалыс бағытымен біріктірілген экологиялық мінез-құлық эпизодтарының тізбегін құруды қарастырады [19.20].

Осыған сүйене отырып, қалалық шығармашылық кеңістіктердің дизайнында сценарийлердің келесі түрлерін бөлуге болады: «сценография», «қызмет», «ақпарат», «ұйымдастыру сценарийлері».

«Сценография» сценарий түрі театрлық қойылымға ұқсас кеңістікті, театр уақытында және кеңістікте визуалды-пластикалық бейнені жасау арқылы шоуды жобалауды қарастырады, мұнда «тәжірибе» көрермен қалалық орта үлкен театрлық декорация ретінде қызмет ететін бағыт бойынша жүреді, бұл қарым-қатынас пен әлеуметтік байланыстардың пайда болуына себеп болады. Бұл жағдайда кеңістікті модельдеудің құралдары: жарықтылық пен эмоционалды әсердің әртүрлі деңгейлеріндегі жарық, түс, акустикалық және кеңістіктік арнайы эффектілер, проекциялар, кеңістіктік ұзындықтар, адам қозғалыстарының бағыттары мен сипатын ұйымдастыру, трансформация, декор мен жабдықтың мобильді элементтері, өнер нысандары, драперлер, «костюм» қоршаған орта элементтері.

Әлеуметтік дамудың ең жоғары дәрежесі бар қоғамдық аймақтар ретінде шығармашылық кеңістіктер көп функционалдылықпен, тартылыс нүктелерінің едәуір санының болуымен, жаяу жүргіншілер жолдарының қиылысуымен сипатталады, қоршаған ортаға әсер ететін маңызды топологиялық нысандарға айналады, бұл оларды дамытудың «белсенді» сценарийлерін өзекті етеді.

Белсенді сценарийлер кеңістікте мәнерлі пішіндерді, мағыналық акценттерді және ақпараттық доминанттарды пайдалану есебінен іске асырылатын тартылыс нүктелері сценарийін қамтиды.

Мерекелер және күнделікті өмір сценарийі акценттерді орналастыруды, ақпараттық қолдауды, трансформациялық жабдықтар мен элементтердің болуын қамтамасыз етеді, функционалды сорттары бар: өнер және қолөнер, мультимедиа, оқыту, ойын-сауық саласы, арт-кафе.

«Күн және түн» сценарийлері тәуліктің жарық және қараңғы уақытында мизансценаның, тартылыс нүктелерінің динамикалық трансформациясы есебінен әзірленді.

Функционалды сценарий қалалық ортаның интерьерінде үнемі немесе үнемі пайда болатын күрделі технологиялық процестермен байланысты: жаяу жүргіншілер аймағындағы тұрақты қозғалыс сценарийі немесе тұрақты

сценарий – қалалық концерт, дәстүрлі қысқа мерзімді экскурсиялар, әскери-тарихи және ойын бағдарламалары (квесттер) түріндегі оқиғалар туризмі.

Коммуникациялық сценарий кеңістіктің жекелеген элементтері арасындағы байланысты қамтамасыз етеді: оған сәулет құралдары (кіру топтары, шатырлар, уақытша жарық құрылымдары), транзиттік және пассивті бос аймақтарды бөліп көрсете отырып, жер бетінің дамуы, коммуникациялық байланыстардың жарық элементтері кіреді.

«Ақпараттық сценарийлер» тобы конструктивтік, колористік, сәулет-сәндік әдістермен, сәндік-қолданбалы өнер құралдарымен және ақпараттық безендіру элементтерімен (тақтайшалар, маңдайшалар, ақпараттық қалқандар) бекітілген «бағдарлар» мен «қол жеткізу нүктелері» кеңістігінде орналастыруды және шоғырландыруды көздейді. Шығармашылық кеңістікті жобалау сценарийлерінің жеке тобына импровизацияның жеткілікті үлесін қамтамасыз ететін «орналастыру сценарийлері» кіруі керек: шеберханалар мен қолөнерге арналған аймақты ұйымдастыру стандартты павильондарды, жалға алушылар еркін таңдалған стильде (өнер салондары, шығармашылық шеберханалар, кафелер) жасаған жарық шатырларын орнатуды қамтиды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ptichnikova G A and Antyufeev A V 2015 Image of a modern city and his architectural image Sociology of City 3 5–21
2. Eterevskaya I N 2017 Landscape and town-planning aspects of the formation of the urban public spaces, foreign experience: problems and solutions Modern architecture of the world (Moscow, Saint Petersburg) 9 91–110
3. Florida R 2005 Creative class: people who change the future, eng. trans (Moscow: ClassicsXXI) p 35
4. Landry Charles 2006 Creative city (Moscow: Classics-XXI) p 399
5. Lloyd P 2009 Creative space (UK: Capstone) p 214–226

ӘОЖ 342.7

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕКЕ НОТАРИУСТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕРІ

Усипбекова Г.И., Әбдіхан А.А., СарабекМ.Н.
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., аға оқытушы Жаксылыков Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается становление и развитие частного нотариуса в Республике Казахстан.

Summary: The article considers the establishment and development of a private notary in the Republic of Kazakhstan.

Қазіргі уақытта біздің елімізде нотариустарды ұйымдастырудың басым түрі жеке нотариус болып табылады. Жекеше нотариус өз құрамында жекеше нотариустарды біріктіреді, сондай-ақ азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау бойынша құқық қорғау жүйесінде

мемлекет өзіне жүктеген функцияларды белсенді түрде жүзеге асырады. Бұрын бұл функция тек мемлекеттік нотариусқа жүктелетін. Қазақстан Республикасында жекеше нотариустың құқықтық мәртебесінің артуы еліміздің мемлекеттік тәуелсіздігі мен оның егемендігін алуымен байланысты. Қазақстан Республикасындағы жекеше нотариустың қалыптасуы мен дамуының өзекті мәселелеріне арналған [1].

Қазақстан Республикасы демократиялық, құқықтық мемлекет және бұл, жалпы алғанда, нотариат қызметінің бастау нүктесі болып табылады. Автор қазіргі жағдайда нотариустың қызметін реттейтін нормативтік актілерге сипаттама береді. Қазіргі әлемде нотариат құқықтық институт ретінде көптеген және алуан түрлі функцияларды орындайды, сондықтан нотариат түсінігін анықтаудың бірнеше тәсілдері бар. Бастапқыда «нотариус» термині латын тілінен шыққан, ол хатшы дегенді білдіреді. Қазақстан Республикасындағы нотариат ұғымы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 14 шілдедегі «Нотариат туралы» Заңының 1-бабының 1-бөлігінде қамтылған, онда былай деп жазылған: «Қазақстан Республикасындағы нотариат заңнамалық тұрғыдан құқықтар мен фактілерді куәландыруға, сондай-ақ «Нотариат туралы» Заңда көзделген өзге де міндеттерді жүзеге асыруға бағытталған нотариаттық іс-әрекеттер жасау арқылы жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың бекітілген жүйесі.

Нотариустың мынадай сипатты белгілері бар:

Біріншіден, нотариаттық құқықтық қатынастар заңды, яғни. құқықтық мемлекеттегі нотариаттық қатынастар заңмен реттелетін құқықтық қатынастар; Екіншіден, соның салдары ретінде нотариустың заңнамалық түсінігінен нотариустың ерекше құқықтық мәртебесінен көрінетін белгі шығады. Нотариустардың қызметі Қазақстан Республикасының «Нотариат туралы» Заңының және өзге де нормативтік құқықтық актілерінің ережелеріне негізделеді [2].

Қазіргі кезде нотариат азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету мақсатында даусыз құқықтар мен фактілерді куәландыратын, құжаттарды, олардан үзінді көшірмелерді куәландыратын, атқарушылық құжаттарды беретін және басқа да нотариаттық іс-әрекеттерді жасайтын органдар жүйесі болып табылады. Бұл мемлекеттік нотариаттық кеңселер мен жеке практикамен айналысатын нотариустар ғана емес: бұл жүйеге нотариаттық іс-әрекеттер жасауға уәкілетті атқарушы органдардың лауазымды тұлғалары да кіреді; басқа мемлекеттердің аумағында нотариаттық іс-әрекеттер жасайтын Қазақстан Республикасының консулдық мекемелерінің лауазымды адамдары. Атқарушы билік органдарының лауазымды тұлғалары елді мекенде нотариус болмаған жағдайда нотариаттық іс-әрекеттер жасай алады. Мемлекеттік нотариус өзінің сипаты мен атқаратын қызметі бойынша әрқашан мемлекеттік органдардың қатарына жатады. Бұл нотариаттық іс-әрекеттерді жасау белгілі бір өкілеттіктері бар органдарға ғана жүктелуімен байланысты болды (мысалы, жеке және заңды тұлғалардың даусыз

субъективті құқықтары мен міндеттерін беделді түрде растау, тыйым салу және мүлікке тыйым салу және т.б.) қорғау шараларын қолдану [3].

Қазіргі таңда елімізде нотариустардың қызметі нотариат туралы заңнама талаптарына сәйкес ұйымдастырылған. Нақты нотариаттық іс-әрекеттер жасау кезінде нотариустың қызметін реттейтін заңнамалық актілердің шеңбері айтарлықтай кең және онда Қазақстан Республикасының Конституциясы басым орын алады, оның нормаларында нотариус орындауға міндетті барлық негізгі құқықтық ережелер бекітілген. Дәл осы Конституция жеке және мемлекеттік меншік нысандарын мойындайтын және бірдей қорғайтын, жеке өмірге қол сұғылмаушылыққа кепілдік беретін, біреулердің құқықтары мен бостандықтарын басқалардың құқықтары мен бостандықтарын бұза отырып жүзеге асыруға жол берілмейтінін бекітетін, барлығының теңдігін жариялаған. заң және сот; жеке және отбасылық құпиялар қорғалады; әркімнің жеке меншік құқығы заң жүзінде бекітілген; сот шешімінен басқаша мүліктен айыруға жол бермеу; мұрагерлік құқығы, білікті заң көмегін алу құқығы және т.б. реттеледі [4].

Қазақстан Республикасы Конституциясының нормаларын нотариаттық құқықтың қайнар көзі ретінде екі топқа бөлуге болады: нотариат жүйесін ұйымдастыруды дәйекті қамтамасыз ету тұрғысынан маңызды жалпы сипаттағы нормалар, сондай-ақ нотариаттың қалыптасуы мен дамуының іргелі принциптерін тікелей айқындайтын ерекшелері.

Ең алдымен, Қазақстан Республикасы демократиялық, құқықтық мемлекет екенін, жалпы алғанда нотариус қызметінің бастау нүктесі болып табылатынын тағы бір мәрте атап өткен жөн. Бұл ереже біздің елімізде нотариаттың ұйымдастырылуы мен қызметінде саяси және өзге де мақсаттылық уәждері емес, заң қағидалары басым екенін білдіреді. Нотариат туралы және нотариаттық іс жүргізу мәселелері бойынша шешімдерді дайындау және қабылдау кезінде нотариат туралы жаңа заңнаманы құру жағдайында оның құрылысына қатысты әртүрлі көзқарастардың бар екендігін ерекше ескеру қажет; бір көзқарас бойынша тегін латын нотариусының қағидаттарын енгізу керек, екінші көзқарас бойынша мемлекеттік нотариус қалдыру керек. Соңғысы кеңестік кезеңдегі нотариустарға тән болды [5].

Өздеріңіз білетіндей, нотариаттық құқықтың нормативтік құқықтық актілерінің иерархиясының басында Қазақстан Республикасының Конституциясы тұрады, онымен қатар кодификацияланған және басқа да заңдардың, заңға тәуелді және ведомстволық нормативтік актілердің нормалары қолданылады. Нотариустардың қызметін реттеу үшін маңызы зор заңдардың қатарына «Нотариат туралы» заңмен қатар мыналарды жатқызуға болады: Қазақстан Республикасының Салық кодексі, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, Қазақстан Республикасының «Неке және отбасы туралы» Заңы. Нотариаттың ұйымдық негіздерін реттеуге бағытталған құқықтық актілердің ішінде Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтары, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулылары сияқты заңға тәуелді актілер

бар. Олардың арасында: «Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы; «Қазақстан Республикасының әділет органдары, мекемелері және мемлекеттік нотариус қызметкерлерінің сыныптық шендері туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы; Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Адвокаттық, адвокаттық және нотариаттық қызметпен байланысты емес ақылы заң қызметтерін көрсетуді лицензиялау мәселелері» қаулысы; «Адвокаттық қызметті және нотариустың қызметін лицензиялау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы; «Адвокаттық немесе нотариаттық қызметпен айналысу құқығына үміткер адамдардың аттестаттаудан өту қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы;

«Адвокаттық және нотариаттық қызметпен айналысу құқығына мемлекеттік лицензиялардың нысандарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

Жекеше нотариустар мен сот органдарының өзара қарым-қатынасы мәселелері де реттеуді талап ететінін атап өткен жөн, өйткені олардың қызметі өзара тығыз байланысты: соттар нотариаттық іс-әрекеттер жасау немесе оларды жасаудан бас тарту туралы шағымдарды қарайды, ал нотариаттық іс-әрекеттерге даулар іс жүргізу барысында беріледі. Атқару парағы бойынша мәжбүрлеп өндіріп алу атқарушылық іс жүргізу ережелеріне сәйкес жүзеге асырылады және т.б. Бірақ, азаматтық сот ісін жүргізуде құқық туралы дауларды қарайтын соттан айырмашылығы, нотариус болашақ азаматтық құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған функцияларды орындайды. Сонымен, нотариустың қызметі, біздің ойымызша, профилактикалық сипатта болады [6].

Азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуді мемлекет атынан қолданыстағы заңнамада көзделген нотариаттық іс-әрекеттерді жасайтын нотариустар жүзеге асырады.

Біздің көзқарасымыз бойынша, қазіргі кезде «мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың жүйесі» ретіндегі нотариат институтының болмауына байланысты ескірген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аленова А. Нотариальные действия и правила их совершения. Астана. 2016
2. Погосян Е.В. Актуальные проблемы совершенствования нотариальной практики. М., 2013
3. Москаленко И.В. Образцы нотариальных документов: учебно-практическое пособие., 2013.-240с.
4. «Қазақстан Республикасының Заңы» Нотариат туралы Алматы: Жеті Жарғы. 2019
5. Гражданское право. Часть 1, 2, 3 Учебник. Издание пятое / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М.: Проспект, 2014
6. Алексеева Е. Осуществление нотариатом государственных функций по защите имущественных прав физических лиц. //Право и жизнь, 2013, №25.

ИНТЕГРАЦИЯ ТАМОЖЕННОЙ И НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ В РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Шамшидин Ә.М., Каримова С.Х., Волкадаева А.Д.
Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Тленшин Т.Б.
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада Кеден одағы мен Еуропалық Одақты қоса алғанда, Халықаралық экономикалық бірлестіктердің құрылуына әкелетін объективті процесс ретінде экономикалық интеграция мәселелері қарастырылады. Халықаралық экономикалық бірлестіктерді құру кезінде салық жүйелерін үйлестіру ерекшеліктеріне ерекше назар аударылады.

Summary: The article examines the issues of economic integration as an objective process leading to the creation of international economic associations, including the Customs Union and the European Union. Special attention is paid to the peculiarities of harmonization of tax systems when creating international economic associations.

После распада СССР необходимо было обеспечить сохранение и функционирование производственных связей между предприятиями и организациями, возникших в разных странах. Для выполнения этой задачи было создано Содружество Независимых государств (СНГ), которое стало первым шагом в экономической интеграции между странами – бывшими советскими республиками.

Содружество Независимых Государств (СНГ) действительно стало значительным событием после распада Советского Союза и ознаменовало собой первый шаг к экономической интеграции бывших советских республик.

Экономическая интеграция была в центре внимания СНГ. Государства-члены подписали соглашения о содействии торговле, координации денежно-кредитной политики и содействии экономическому сотрудничеству. Однако степень экономической интеграции, достигнутая в рамках СНГ, была ограниченной по сравнению с более прочными экономическими союзами, такими как Европейский союз [1].

СНГ столкнулось с многочисленными проблемами в своих усилиях по экономической интеграции. Экономические диспропорции между государствами-членами, различия в экономических приоритетах и споры по поводу торговой политики были общими препятствиями на пути к более тесному экономическому сотрудничеству.

В 2003 году некоторые государства - члены СНГ предприняли значительный шаг, создав Единое экономическое пространство (ЕЭП), целью которого было создание более интегрированного экономического региона. В состав ЕЭП входили Россия, Беларусь, Казахстан, а позже Армения и Кыргызстан. Цель состояла в координации экономической политики, создании общего рынка и устранении торговых барьеров.

Несмотря на эти усилия, уровень экономической интеграции в рамках СНГ оставался относительно низким, и организация подвергалась критике за

то, что не в полной мере реализовала свой потенциал. Многие государства-члены развивают экономические отношения за пределами СНГ, добиваясь заключения двусторонних соглашений с другими странами и присоединяясь к различным международным организациям.

СНГ продолжает существовать, но его роль и эффективность в содействии экономической интеграции между государствами-членами с годами менялись. Это одна из нескольких региональных организаций, в которых участвовали бывшие советские республики, и ее влияние определялось меняющимися приоритетами и взаимоотношениями ее государств-членов.

Интеграция налоговых систем в условиях глобализации мировой экономики является очень актуальным аспектом государственной политики в области гармонизации налоговых правоотношений. Современное экономическое развитие невозможно без активизации торгово-экономических связей с партнерами в рамках Евразийского экономического союза (ЕАЭС) в условиях низких цен на энергию и западных санкций. В широком смысле под гармонизацией налоговых систем следует понимать порядок выработки взаимосогласованных взглядов участников соглашения об общих целях и приоритетах формирования налоговой системы, соответствующих социально-экономическим интересам всех ее равноправных сторон [2].

Для успешной работы по объединению национальных экономик в единый экономический союз в рамках ЕАЭС было бы очень полезно изучить интеграционный опыт Европейского союза (ЕС). Мировой финансовый кризис выявил проблему недостаточного регулирования финансовой деятельности в мировом масштабе, что также требует особого внимания к развитию интеграционных процессов. Очевидно, что введение антироссийских санкций, в частности в отношении кредитования, способствовало сдерживанию интеграционных процессов в ЕАЭС и ослаблению его экономического потенциала, главным образом в связи со снижением товарооборота в регионе ЕАЭС.

Экономический смысл интеграции в рамках Таможенного союза заключается в объединении национальных экономик в единый репродуктивный комплекс. Это предполагает не только устранение межгосударственных таможенных и других барьеров, но и согласование между заинтересованными странами конечных целей социально-экономического развития и разработку согласованных направлений структурной, инновационной, внешнеэкономической и социальной политики. Следовательно, устранение таможенных и торговых барьеров во взаимной торговле будет способствовать экономическому росту стран Таможенного союза [3].

Интеграция таможенной и налоговой систем в Республике Казахстан является ключевой инициативой по упорядочению и модернизации налоговых и торговых операций страны. Эта интеграция направлена на повышение эффективности, снижение административного бремени и борьбу с уклонением от уплаты налогов и контрабандой. Ниже приведены некоторые ключевые

моменты, касающиеся интеграции таможенной и налоговой систем в Казахстане:

- Справочная информация: Интеграция таможенной и налоговой систем является частью более широких усилий Казахстана по улучшению бизнес-среды, упрощению процедур торговли и приведению в соответствие с лучшими международными практиками. Это необходимо для содействия экономическому росту и инвестициям.

- Единая система: Интеграция предполагает создание единой электронной платформы, которая соединяет как таможенные, так и налоговые органы. Эта система обеспечивает автоматический обмен информацией между двумя ведомствами.

- Обмен данными: Таможенные и налоговые органы обмениваются информацией об импорте, экспорте и других сделках, связанных с торговлей. Такой обмен информацией помогает выявлять расхождения и нестыковки в декларациях предприятий, которые могут свидетельствовать об уклонении от уплаты налогов [4].

- Снижение административной нагрузки: Интеграция направлена на снижение административной нагрузки на предприятия за счет упрощения требований к отчетности. Предприятия могут подавать свои таможенные и налоговые декларации через единый электронный портал.

- Подход, основанный на оценке риска: Интегрированная система использует подход, основанный на оценке риска, для выявления операций с высоким риском и налогоплательщиков. Такой подход помогает сосредоточить ресурсы на областях с наибольшими рисками соблюдения требований законодательства и получения доходов.

- Мониторинг в режиме реального времени: С помощью интегрированной системы органы власти могут отслеживать транзакции в режиме реального времени, что затрудняет предпринимателям участие в незаконной деятельности или налоговом мошенничестве.

- Автоматизация и прозрачность: Интеграция обеспечивает автоматизацию и прозрачность таможенных и налоговых процедур, сокращая возможности для коррупции и получения ренты.

- Преимущества для бизнеса: Для бизнеса интеграция упрощает таможенное оформление и налоговую отчетность, сокращая время и затраты, связанные с соблюдением требований законодательства.

- Упрощение процедур международной торговли: Интегрированная система имеет важное значение для международной торговли Казахстана. Это позволяет стране привести свои таможенные и налоговые процедуры в соответствие с международными стандартами, что может облегчить торговлю с другими странами.

- Проблемы и внедрение: Интеграция таможенных и налоговых систем может быть сложной и может столкнуться с проблемами, связанными с безопасностью данных, технологической инфраструктурой и правовыми

рамками. Успешное внедрение требует скоординированных усилий различных государственных учреждений.

Таким образом, интеграция таможенной и налоговой систем в Казахстане является значительным шагом на пути к упрощению процедур торговли, сокращению уклонения от уплаты налогов и улучшению бизнес-среды. Ожидается, что это внесет вклад в экономическое развитие страны и ее способность участвовать в международной торговле.

Список использованной литературы:

1. Алисенов А. С. Налоговые аспекты интеграции Евразийского экономического союза // Всероссийский экономический журнал (ЭКО). 2017. № 2.
2. Алисенов А. С. Налоговое стимулирование инноваций в экономике России. Монография. М.: Проспект, 2015. 4. Кнобель А. Ю. Евразийский экономический союз: перспективы развития и возможные препятствия // Вопросы экономики. 2015. № 3.
3. Мурзагалиев Е. Ч. Налоговое законодательство стран — членов Евразийского экономического союза: проблемы конкурентоспособности и унификации // Актуальные проблемы гуманитарных наук. 2015. № 2.
4. Мамбеталиев Н. Т. Налоги и налогообложение в Евразийском экономическом союзе // Налоговая политика и практика. 2015. № 1 (145).

ӘОЖ 340

ЗАҢҒЕР ТҮЛҒАСЫНЫҢ АДАМҒЕРШІЛІК-МӘДЕНИ САЛАСЫНЫҢ КӘСІБИ ДЕФОРМАЦИЯСЫ

Юсупханова Рухшона Шавкатовна

Ғылыми жетекшісі: құқық магистрі Асильбекова Г.К.

Манап Өтебаев атындағы жаңа технологиялар жоғары колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена изучению аспектов профессиональной деформации нравственной культурной сферы личности юриста.

Summary: The article is devoted to the study of aspects of professional deformation of the moral and cultural sphere of a lawyer's personality

Кәсіби даму процесінде адам өзінің білімін, іскерлігін және дағдысын жетілдіреді, кәсіптік қабілеттерін дамытады, бірақ ол кәсіптің жеке қасиеттерінің өзгеруіне кері әсерін де сезінуі мүмкін. Бұл жағдайда адамның өзі үшін кәсіптің қауіпсіздік дәрежесі туралы айту керек. Кәсіби қауіпсіздік деп кәсіби салада кәсіби маңызды қауіпсіз жеке сипаттамалардың және ақпараттық-білім негіздерінің болуы түсініледі. Кәсіби іс-әрекеттің адамға кері әсері кәсіби табысты төмендететін және «кәсіби емес» өмірге теріс әсер ететін деформациялар мен жағдайларда көрінеді [1].

Заңгердің кәсіби құқықтық санасының деформациясы деп оның кәсіби қызметінің ерекшеліктеріне байланысты заңгердің тұлғалық қасиеттерінің және оның кәсіби мүмкіндіктерінің асоциалды бағытта өзгеруі түсініледі. Заңгердің тұлғасына, сондай-ақ заң қызметінің сапасы мен тиімділігіне бірқатар себептер әсер етеді:

- қазіргі қоғамында орын алған әлеуметтік-экономикалық, саяси, құқықтық қайта құрулар жағдайында заң беделінің төмендеуі, сот және құқық қорғау органдарының беделінің төмендеуі;

- қоғамдық өмірдің негізгі салаларын күрт криминализациялауға байланысты бұрмаланған құқықтық көзқарастар мен идеялар;

- азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын тиімді қорғауды ұйымдастыруға мүмкіндік беретін Қазақстан Республикасы Конституциясының заңын іске асырудың тиімді тетігінің болмауы.

Заңгердің кәсіби деформациясы – бұл кәсіби қызмет ерекшеліктері мен құқықтық мәселелермен тұрақты өзара әрекеттесу заңгердің күнделікті өмірдегі жеке басына, ойлауына және мінез-құлқына әсер ете бастайтын құбылыс [2].

Заң саласында жұмыс істейтін заңгерлер жағдайлардың құқықтық аспектілерін талдауға бағытталған нақты ойлауды дамытады. Олар өздерінің кәсіби аймағынан тыс құқықтық аспектілерді іздеуге және талдауға бейім болуы мүмкін, бұл перфекционизмге, тым формальдылыққа және қарым-қатынаста қиындықтарға әкелуі мүмкін. Заңгерлер көбінесе сыни ойлауға және дәлелдерді талдауға үйретеді. Олар скептицизмге көбірек бейім болуы мүмкін және үнемі басқалардың сөзі мен әрекеттерінен кемшіліктер мен қателерді іздеуі мүмкін.

Заң мәселелерімен айналысатын заңгерлер тәуекелдерді бағалау және күтпеген салдарды болдырмау үшін оқытылады. Бұл заң шеңберінен тыс шешімдер қабылдауға консервативті және сақтықпен қарауға әкелуі мүмкін.

Заңгерлер заң мамандығынан тыс адамдар үшін түсіну қиын болуы мүмкін арнайы заң тілін қолдануға үйретілген. Олар қарым-қатынас кезінде күрделі терминдер мен конструкцияларды қолдануға бейім болуы мүмкін, бұл басқалармен тиімді қарым-қатынас жасауды қиындатады. Заңгерлер көбінесе олардың эмоционалдық әл-ауқатына әсер етуі мүмкін қиын және эмоционалды жағдайлармен айналысады. Нәтижесінде олар теріс эмоциялармен күресу үшін қорғаныс механизмдерін және кәсіби шегіністерді дамыта алады [3].

Заңгердің кәсіби деформациясы кәсіби қызметтің болмай қоймайтын салдары болып табылмайды, бірақ бұл факторлардың хабардарлығы мен теңгерімсіздігінен туындауы мүмкін. Заңгерлер әлеуетті кәсіби шиеленіс туралы хабардар болуы керек және өздерінің кәсіби саласынан тыс этикалық және кәсіби стандарттарды сақтай отырып, жеке тұлғасының теңгерімді дамуына ұмтылуы керек.

Заңгер тұлғасының моральдық және мәдени саласының кәсіби деформациясы заң саласындағы жұмыстың кәсіби жағдайлары мен ерекшеліктеріне ұзақ әсер ету нәтижесінде болуы мүмкін. Осындай деформацияға ықпал ететін кейбір аспектілерге келесілерді жатқызуға болады:

1. Мүдделер қақтығысы: Заңгерлер өздерінің жеке сенімдері мен моральдық принциптері клиенттердің немесе жұмыс берушілердің мүдделері мен тілектеріне қайшы келетін жағдайларға тап болуы мүмкін. Заңгерге өз клиентіне немесе жұмыс берушіге барынша пайда алу үшін қысым көрсету

этикалық стандарттарды төмендетуге және жеке принциптерге ымыраға әкелуі мүмкін.

2. Стресс және эмоционалды сарқылу: заң саласында жұмыс істеу көбінесе стресс пен эмоционалды шиеленістің жоғары деңгейімен байланысты. Заңгерлер тұрақты қысымға, мерзімдерге, талаптарға және жанжалдарға ұшырауы мүмкін, бұл эмоционалды сарқылу мен сарқылуға әкелуі мүмкін. Мұндай ортада жоғары моральдық және мәдени стандарттарды сақтау қиын болуы мүмкін.

3. Кәсіби оқшаулану: заңгер жұмысының сипатына байланысты кейде қоғамнан оқшауланған және адамдармен тікелей байланыста болуы мүмкін. Кеңседе немесе сот залында ұзақ уақыт өткізу олардың әлеуметтену қабілетін төмендетіп, эмоционалды жағдайына әсер етуі мүмкін. Бұл олардың моральдық және мәдени саласына әсер етіп, жаттыққа немесе апатияға әкелуі мүмкін.

4. Қарым-қатынас саласындағы кәсіби деформация: заңгерлер көбінесе жалпы аудиторияға қол жетімді және түсінікті бола бермейтін заң терминдері мен тілмен сөйлеседі. Бұл заң шеңберінен тыс адамдармен қарым-қатынаста қиындықтарға және мәдени бейімделудің төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Заңгер тұлғасының моральдық-мәдени саласының кәсіби деформациясын жеңу үшін өзінің моральдық принциптері мен құндылықтарына назар аудару, эмоционалды және әлеуметтік қолдауды дамыту, сонымен қатар стрессті жеңілдету және өмірдегі тепе-теңдікті қалпына келтіру жолдарын табу маңызды. Әріптестермен қарым-қатынас, кәсіби қоғамдар мен білім беру іс-шараларына қатысу да заңгердің кәсіби қызметінде адамгершілік пен мәдениеттің жоғары стандарттарын сақтауға көмектеседі [4].

Заңгерлердің жеке басының кәсіби деформациясы деп кәсіби қызмет нәтижесінде заңгердің тұлғасында болатын өзгерістерді айтады. Бұл деформация тұлғаның әртүрлі аспектілеріне, соның ішінде моральдық құндылықтарға, дүниетанымға, эмоционалды күйге және басқалармен қарым-қатынасқа әсер етуі мүмкін. Заңгер тұлғасының кәсіби деформациясына келесілерді жатқызуға болады:

- Цинизм және немқұрайлылық. Конфликттік жағдайларға және құқықтық жүйенің келеңсіз аспектілеріне үнемі ұшырау салдарынан заңгерлер өз жұмысына, клиенттеріне және жалпы әділеттілікке деген цинизмдік көзқарасты дамыта алады. Олар басқа адамдардың мәселелеріне немқұрайлы қарайды және эмоционалды түрде шаршайды.

- Моральдық ымыраға келу. Өз клиенттерінің мүдделерін қорғау процесінде заңгерлер моральдық ымыраға келуге немесе келіспейтін позицияны қорғауға мәжбүр болатын жағдайларға тап болуы мүмкін. Бұл олардың моральдық нормаларының бірте-бірте құлдырауына және моральдық сенімдерінің ымыраға келуіне әкелуі мүмкін.

- Кәсіби оқшаулану. Заңгердің жұмысы көбінесе үлкен жұмыс көлемін және көптеген мерзімдерді қамтиды. Олар жеке өміріне және демалуына шектеулі уақытпен тап болуы мүмкін, бұл әлеуметтік оқшаулануға және

отбасынан, достарынан және жақын адамдарынан алыстауға әкелуі мүмкін. Бұл олардың эмоционалдық жағдайына және басқалармен қарым-қатынасына теріс әсер етуі мүмкін.

- Стресс және эмоционалдық шаршау. Заңгерлер жанжалды жағдайлармен және жоғары жауапкершілікпен жұмыс істейді. Бұл шамадан тыс күйзеліске және эмоционалдық шаршауға әкелуі мүмкін, бұл ақыр соңында олардың психикалық және физикалық денсаулығына, сондай-ақ олардың жұмысының сапасына әсер етуі мүмкін.

- Қақтығысқа дағдылану. Жанжалды жағдайлармен жиі айналысатын заңгерлер қақтығысты өз мамандығының ажырамас бөлігі ретінде қабылдауы мүмкін. Бұл олардың басқа адамдармен қарым-қатынасына теріс әсер ететін күнделікті өмірде қарсыластық пен агрессивтілікке әкелуі мүмкін.

Заңгердің жеке басының кәсіби деформациясының алдын алу үшін осы тәуекелдерді білу және кәсіби және жеке өмір арасындағы тепе-теңдікті сақтау, өзінің эмоционалдық жағдайына назар аудару, сондай-ақ өзін-өзі дамыту және адамгершілікті сақтау жолдарын іздеу маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шадже А.М. К вопросу о содержании и значении юридической этики // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2008. - № 8. – С. 27.
2. Карнаухова А.О. Психологические аспекты феномена профессиональной деформации // Молодой ученый. – 2017. – № 1. – С. 393–399
3. Антюшин, С. С. *Риторика для юристов* : учебное пособие для бакалавров / С. С. Антюшин, Н. В. Михалкин. — Москва : Издательство Юрайт, 2015. — 239 с.
4. Воробьева М.А. Профессиональная деформация специалистов и ее профилактика // Педагогическое образование в России. – 2015. – № 2 – С. 22–26.

ӘОЖ 004.338

РОБОТОТЕХНИКАНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУ ШАРТТАРЫ

IT-2111к-1 тобының студенті Абдрахман Н:К.,
IT-2111к-1 тобының студенттері Хайруллаев Р.Р. мен Шаншарова К.Т.
Бақтибаев К.О. т.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: История робототехники неразрывно с большинством изобретений, сделанных человечеством. Практически невозможно отделить ее от истории развития науки, техники и тем более от истории возникновения и становления компьютерных технологий. В данной статье даются понятия робота и робототехники, приводятся законы робототехники, рассматривается краткая история её развития, а также использование роботов в современном обществе. В статье также обсуждаются перспективы развития робототехники в ближайшее время.

Summary: The history of robotics is inextricably linked with most inventions made by mankind. It is almost impossible to separate it from the history of the development of science and technology, and even more so from the history of the emergence and development of computer technologies. This article gives the concepts of a robot and robotics, provides the laws of robotics, discusses a brief history of its development, as well as the use of robots in modern society. The article also discusses the prospects for the development of robotics in the near future.

Робототехника – автоматтандырылған техникалық жүйелерді жасаумен айналысатын қолданбалы ғылым.

«Робототехника» сөзін (ағылшынша нұсқасы «robotics») алғаш рет 1941 жылы жарық көрген «Өтірікші» ғылыми-фантастикалық әңгімесінде Исаак Азимов қолданған.

Робот (чех робот, robota – мәжбүрлі еңбек немесе rob – құл деген сөз) – тірі организм принципі бойынша жасалған автоматты құрылғы.

Ғылым мен технологияның кез келген жаңа саласы сияқты робототехника да кездейсоқ пайда болған жоқ. Роботтар өздерінің сыртқы келбетіне, атап айтқанда, өндірісті компьютерлендіруге, технологиялық процестерді автоматтандыруға, сондай-ақ компьютерлік сандық басқару (КСБ) бар өңдеу станоктарын пайдалануда жинақталған мол тәжірибеге қарыздар.

Заманауи роботтардың тәжірибелік үлгілері механикалық немесе жарғылай автоматты протездер, сондай-ақ көшіру манипуляторлары болып табылады. Алдын ала бағдарламаланған бағдарлама бойынша әрекет ете отырып және сыртқы әлем туралы ақпаратты сенсорлардан (тірі ағзалардың сезім мүшелерінің аналогтары) қабылдай отырып, робот әдетте адамдар (немесе жануарлар) орындайтын өндірістік және басқа операцияларды дербес жүзеге

асырады. Бұл жағдайда робот оператормен де байланыса алады (одан командалар алады), сонымен қатар автономды түрде әрекет ете алады.

Робототехника бірнеше факторлардың бірлескен әсері нәтижесінде пайда болды және дамып келеді. Мұнда олардың кейбіреулері бар:

1. Компьютерлік технологияның жетістіктері: Есептеу қуаты, алгоритмдер мен бағдарламалық қамтамасыз етудегі жетістіктер анағұрлым күрделі және интеллектуалды роботтарды жасауға ықпал етті. Процессорлардың, сенсорлардың және басқа компоненттердің жетілдірілуі де робототехниканың дамуында маңызды рөл атқарады.

2. Жасанды интеллекттегі жетістіктер: Жасанды интеллекттің дамуы роботтарға оқуға, шешім қабылдауға және қоршаған ортамен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді. Машиналық оқыту және терең оқыту роботтарға жаңа жағдайларға бейімделуге және күрделі тапсырмаларды орындауға мүмкіндік беретін негізгі технологияларға айналды.

3. Қоғамдағы және өндірістегі қажеттіліктер мен проблемалар: Робототехника әртүрлі мәселелерді шешу және әртүрлі салалардағы қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін дамып келеді. Мысалы, өндірісте роботтар күнделікті және қауіпті тапсырмаларды автоматтандырып, тиімділік пен қауіпсіздікті жақсарта алады. Медицинада роботтар күрделі операцияларды жасауға немесе науқастарға күтім жасауға көмектеседі.

4. Зерттеулер мен әзірлемелер: Робототехника саласындағы үздіксіз зерттеулер мен әзірлемелер жаңа технологиялардың, материалдардың және тұжырымдамалардың пайда болуына ықпал етеді.

Ғалымдар мен инженерлер тиімдірек және функционалды роботтарды жасау үшін механизмдерді, сенсорларды, алгоритмдерді және басқа компоненттерді жетілдірумен айналысуда.

5. Нарықты дамыту және инвестициялау: бизнес пен инвесторлардың робототехникаға деген қызығушылығының артуы осы саланың дамуына түрткі болып отыр. Ғылыми зерттеулерге, стартаптарға және робот өндірісіне салынған инвестиция технологияның дамуын және оны әртүрлі салаларда қолдануды жеделдетуге көмектесуде.

Барлық осы факторлар өзара әрекеттеседі және робототехниканың дамуына ықпал етеді, өмір мен өнеркәсіптің әртүрлі салаларында роботтар үшін жаңа мүмкіндіктер мен қосымшаларды ашады.

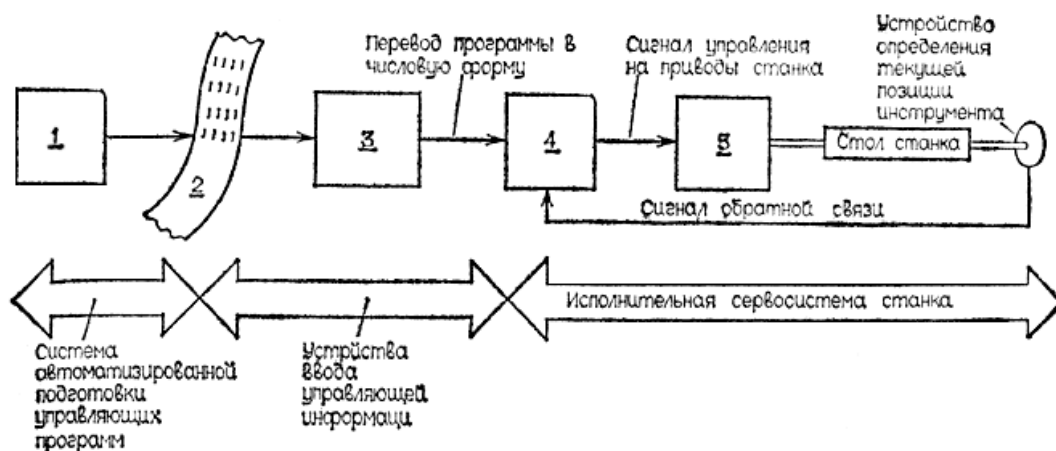
Бірінші циклді оқыту арқылы бағдарламаланған заманауи өнеркәсіптік роботтарды басқару принциптері алғашқы компьютерлік сандық басқару (КСБ) машиналарында қолданылатындарға ұқсас.

КСБ станоктарының айрықша ерекшелігі - алдын ала белгіленген сызбаға сәйкес бөлшектерді өндеуге қажетті мәліметтер қағаз перфолентаға қолданылады, ол арнайы перфолента оқу құралы арқылы машинаны басқару жүйесіне енгізіледі.

Бір тесілген қағаз таспасының көмегімен сіз бірдей бөліктердің кез келген санын өндеуді басқара аласыз; Қажет болған жағдайда бір басқару

перфолентасын екіншісіне ауыстыру арқылы бір машина әртүрлі пішіндер мен материалдардың көптеген бөліктерін өңдей алады.

Бағдарламаларды дайындау және КСБ машинасының жұмысын басқару тізбегі 1 суретте схемалық түрде көрсетілген.

Сурет 1. КСБ станоктарын бағдарламалау және басқару схемасы. 1 - дайындалатын бөліктің сызбасы; 2 - перфо-қағаз лентасында дайындаманы өңдеуге арналған бағдарлама 3 - перфо-қағаз таспасынан оқуға арналған құрылғы; 4 - КСБ құрылғысы; 5 - машинаның жетек блогы. (Суретте оқу керек: ақпаратты енгізу құрылғыларын басқару)

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. История развития робототехники [Электронный ресурс]. - URL: <http://roboreview.ru/nauka-o-robotah/istoriya-razvitiya-robototekniki.html> (дата обращения 18.01.2019).
2. История создания конструктора Lego [Электронный ресурс]. - URL: <http://bbcont.ru/idiabusiness/istoriya-sozdaniya-konstruktora-lego.html> (дата обращения 18.01.2019).
3. Образовательная робототехника [Электронный ресурс]. - URL: <http://web.snauka.ru/issues/2016/12/74896> (дата обращения 18.01.2019).

ӘОЖ 004.382

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТ БОЛАШАҚТА

IT-2111к-1 тобының студенті Абдуллаева Ф.Х., IT-2211к-1 тобының студенттері
 Биболат Н.С. пен Сабитұлы М.Б.
 Ешмағамбетова С.М., магистр.- ғылыми жетекші
 Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В будущем искусственный интеллект будет использоваться во многих областях, включая медицину, автомобильную промышленность, робототехнику, финансы и даже искусство.

Summary: In the future, artificial intelligence will be used in many fields, including medicine, the automotive industry, robotics, finance and even art.

Жасанды интеллект (AI) болашақта біздің өмірімізде барған сайын көрнекті рөл атқарады. Технологиялар мен компьютерлік жүйелердің дамуымен AI барған сайын күрделі және жетілдірілетін болады.

Ол деректердің үлкен көлемін талдауға және осы талдау негізінде шешім қабылдауға қабілетті болады. Сондай-ақ, жасанды интеллект жаңа жағдайлар мен міндеттерге үйреніп, бейімделе алады.

Медицинада AI ауруларды ерте сатысында диагностикалауға, эпидемияны болжауға және тиімді дәрі-дәрмектерді жасауға қабілетті болады. Автомобиль өнеркәсібінде, AI автопилот мүмкіндігімен қауіпсіз автомобильдер жасау үшін пайдаланылатын болады[1].

Алайда, AI дамуы да алаңдаушылық пен қиындық тудырады. Жасанды интеллект адамдармен қалай қарым-қатынас жасайды және оны пайдалану этикасы қалай қамтамасыз етіледі деген сұрақ туындайды. Сондай-ақ, AI көмегімен тапсырмаларды автоматтандыру нәтижесінде жұмыс орындарының жоғалуы туралы алаңдаушылық бар.

1. Автоматтандырылған көлік

Жасанды интеллекттің болашағы, ең алдымен, автопилотта жұмыс істейтін көлікпен байланысты.

Соңғы 10 жылда пилотсыз автоөнеркәсіп саласында барлық ірі автомобиль және технологиялық ойыншылар белсенді болды:

- * BMW 2013-2014 жылдары i3 және i8 гибридті модельдерінің іске қосылуының арқасында үлкен серпіліс жасады.

- * Tesla бірден екі технологиялық өнімді бір-біріне итермелейді: кәдімгі Tesla электр машиналарынан басқа, Маск 2018 жылдың басында Tesla Semi өзін-өзі басқаратын жүк көлігін ұсынды.

- * Nissan Renault-пен бірге Өзін-өзі басқаратын көліктерді дамытады, бұл leaf электромобильдеріне үлкен үміт артады.

- * Яндекс.Такси Сколковода дрондарды қолданады және жақында Еуропада осындай алғашқы таксидің іске қосылғаны туралы хабарлады.

- * "Камаз "трендтен қалыс қалмайды және COGNITIVE Technologies-пен бірге өзінің" Ақылды " Камаз 5350 жүк көлігін жобалайды.

2. Киборгтар жасанды интеллект

Зерттеушілер болашақта адамдар дене мен мидың қабілетін сақтау және жақсарту үшін компьютерлер мен роботты құрылғыларды пайдаланады деп санайды. Кейбір әзірлемелер жайлылық үшін, ал басқалары маңызды функцияларды қайтару үшін шығарылады(сурет 1). Мысалы, ампутацияланған адамдарға арналған бионикалық протездер.

Сурет 1. Киборгтар жасанды интеллект

Бұл салада жасанды интеллект ми мен құрылғылардың бір-бірін түсінуіне көмектеседі. Ол кіріс сигналдарын түрлендіреді, аяқ-қолдардың кеңістіктегі орны мен сыртқы ортаның күйі туралы ақпарат береді.

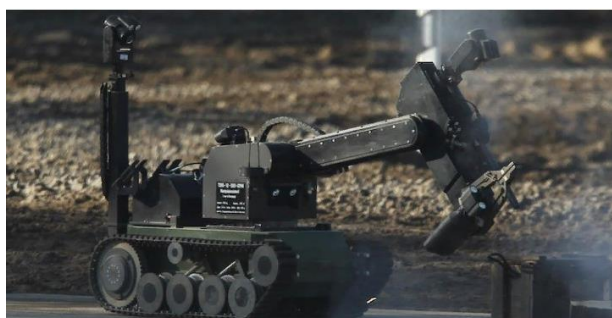
* Ньюкасл Университетінде камерамен жабдықталған қол протездеріне арналған қосымша модуль жасалды. Ол алдындағы затты "қарастырады" және оны қаттырақ және ыңғайлы ұстауға көмектеседі.

* Биопротездеу көшбасшылары – Исландиядан келген Ossur компаниясы қоршаған ортаны зерттейтін, адамның іс-әрекетін болжайтын және оның мінез-құлқына бейімделетін тәуелсіз робопротездер жасады.

* Кливлендтегі Дастин Тайлер тобы қолданушыға заттар мен беттерді шынымен сезіну үшін алақан протездерін жасаумен айналысады.

3. Қауіпті жұмыстарда жасанды интеллект

Роботтар қазірдің өзінде қауіпті жерлерде жұмыс істейді, мысалы, бомбаларды залалсыздандыру. Рас, бұл нақты роботтар емес, қашықтан басқарылатын пилотсыз құрылғылар. Жасанды интеллекттің болашағы олардың өз бетінше шешім қабылдайтынын және адамнан тәуелсіз әрекет ететінін болжайды.

Сурет 2. Қауіпті жұмыстарда жасанды интеллект

Жалпы, жасанды интеллект біздің қоғам үшін үлкен әлеуетті білдіреді. Оның көмегімен біз күрделі мәселелерді шеше аламыз, өмір сүру сапасын жақсартамыз және ғылым мен технологияны алға жылжытамыз. Алайда, оны

қолданудың этикалық және құқықтық аспектілеріне назар аудару керек, осылайша жасанды интеллект қоғамның мүдделеріне қызмет етеді және жағымсыз салдарлар туғызбайды.

Бірақ егер Роботтар қалыпты жағдайда жұмыс істесе және олар бұзылған кезде өзін қалай ұстау керектігін білсе, зауыттар үшін ішінара автономия маңызды емес екенін түсінген жөн. Осындай инновацияларды жасайтын инженерлер үшін бұл футуристік сынақ емес, техникалық міндет.

Әр түрлі дәрежедегі дербестігі бар өнеркәсіптік роботтар тамақ өнеркәсібінде, автомобиль және машина жасауда, қызмет көрсету саласында, логистикада жұмыс істейді. Мысалы, Amazon компаниясы автоматтандырылған квадрокоптерлерді қолдана отырып, "Amazon Prime Air" 30 минут ішінде тауарды сатып алушыға жеткізудің жаңа әдісін ұсынды[2].

Жеке бағыт-экстремалды робототехника. Бұл адамдар үшін жұмыс қауіпті немесе мүмкін емес жерлерде жұмыс істейтін аппараттар немесе кешендер: минадан тазарту, әскери барлау, су астындағы зерттеулер, ғарыштық операциялар, тау-кен барлау қызметі, табиғи апаттардағы құтқару операциялары.

4. Климат және қоршаған орта жасанды интеллекттің болашағы

АИ қолданылатын болашақ технологиялардың бірі – климатты модельдеу. Адамзат ауа-райын болжаумен алғашқы онжылдықта айналысқан жоқ, бірақ суперкомпьютерлер, үлкен деректер және нейрондық желілер дәл қазір осы материалмен терең жұмыс деңгейіне жетті.

Ғалымдар AI көмегімен әртүрлі математикалық модельдерді біріктіруді жоспарлап отыр, бұл жүйеге нақты деректерді "тамақтандырады". Бұл болжау дәлдігін арттырады және мүмкіндіктерді кеңейтеді. Мысалы, Атлант мұхитының еуропалық жағалауындағы климаттың өзгеруінің суретін бірнеше жыл бұрын көруге болады.

Климатты терең түсіну қауіпсіздік мәселелерін де қамтиды. Жасанды интеллект қатты дауылдың, көп күндік жаңбырдың немесе цунамидің басталуына дайындалуға көмектеседі.

Жасанды интеллект көмегімен қоршаған ортаны қорғау үшін технологиялар да бар. Global Fishing watch веб-сайты ғаламшардағы балық аулау белсенділігін онлайн режимінде көрсетеді, осылайша браконьерлерді аулауға көмектеседі. Ұқсас Global Forest watch жобасы ормандарды кесу белсенділігін көрсетеді.

5. Қарым-қатынас және достық жасанды интеллекттің болашағы

Қазіргі Роботтар сезімді сезіне алмайды. Инженерлердің айтуынша, біз жақын арада адам мен машина арасындағы шынайы түсіністікке қол жеткізе алмаймыз. Бірақ қазірдің өзінде кейбіреулер эмоцияларды шешуде жақсы жұмыс істейді, ал жасанды интеллекттің болашағы трендті күшейтетіні сөзсіз.

Наньянг (Сингапур) технологиялық университетінде Надинді кездестіруге болады, оның сыртқы түрі оның робот екенін жақыннан түсінуге

мүмкіндік береді. Надин бет-әлпет пен эмоцияны таниды, әңгімелесуді қолдайды, қарым-қатынас үшін өз бетінше бірлестіктер жасайды, бірақ екпіндерді түсіну қиынға соғады және қолды нашар басқарады.

Жасанды интеллект әлеуметтік роботтарға пайдаланушыға бейімделу және ерекше немесе төтенше жағдайларда шешім қабылдау үшін қажет. Сонымен, Toyota-ның миниатюралық Kirobo Mini жүргізушінің эмоцияларын бақылайды және көңіл-күйге сәйкес келетін музыканы ұсына отырып, көлік жүргізуден жалықпайды немесе ұйықтамайды.

6. Кәрілікке көмек

жасанды интеллекттің болашағы

Көптеген қарт адамдар үшін күнделікті өмір-жақындарының көмегін қажет етеді. Бұл жағдайда көмекші Роботтар қажет және қамқоршыны алмастыра алады(сурет 3).

Сурет 3. Жасанды интеллект кәрілікке көмек

Науқастар мен қарттарға күтім жасайтын роботтың әйгілі мысалы – жапондық Robear. Оның негізгі міндеті-қозғалысқа көмектесу. Ол адамдарды көтеріп, Мұқият көтере алады. Жанасудың " нәзіктігі " үшін жоғары сезімтал Smart Rubber сенсоры жауап береді[3].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Акинин, М. В. Нейросетевые системы искусственного интеллекта в задачах обработки изображений / М.В. Акинин, М.Б.Никифоров, А.И.Таганов.- М.: РиС, 2016. -152 с.
2. Евменов, В.П. Интеллектуальные системы управления: превосходство искусственного интеллекта над естественным интеллектом? / В.П. Евменов. - М.: КД Либроком, 2016. - 304 с.
3. Сидоркина, И.Г. Системы искусственного интеллекта / И.Г. Сидоркина. - М.: КноРус, 2016. - 167 с.

ТҮЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ИНФОРМАТИКА САБАҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

МИ-2211к-1 тобының студенті Абдунабиева Д.З., Абдикулов А.Н., Икрамжанов И.Б.
Төрөбай Н.Д. п.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Учитель использует различные развлекательные моменты, пытаясь помочь ученику с плохой успеваемостью, чтобы повысить интерес к уроку. В этой статье мы расскажем об организации лично-ориентированного урока информатики.

Summary: The teacher uses various entertaining moments, trying to help a poorly performing student in order to increase interest in the lesson. In this article, we will give a story about the organization of a person-centered computer science lesson.

Сабақ-бұл барлық педагогикалық әсерлер жинақталатын және жүзеге асырылатын білім беру процесінің көпфункционалды бірлігі; мұғалімдер мен оқушылардың қарым-қатынасы тек танымдық қабілеттерін жандандыруға ғана емес, сонымен қатар әр оқушының жеке басының көріністерін жүйелі, мақсатты зерттеуге бағытталған.

Сабақта мұғалім бүкіл сыныппен жұмыс істейді, бірақ сонымен бірге ол бәрін көріп, түсінуі керек. Бұл тапсырма күрделі, кейде шешілмейтін болып көрінеді, бірақ оны орындау, құру және тұлғаға бағытталған сабақ өткізу керек.

Бірақ қалай біріктіруге болады, ең бастысы, осындай көп бағытты міндеттерді қалай жүзеге асыруға болады: бір жағынан, ғылыми білімді игерудің тиімділігін жеткізу, бекіту, тексеру, екінші жағынан, әр оқушыны сабақ процесіне қосу жолдарын табу, оның жоғарыда аталған жеке ерекшеліктерін пайдалану. Бұл мүмкін бе? Қандай жағдайда? Алайда, белгілі афоризмге сәйкес, егер сіз қолыңыздан келгеннің бәрін жасасаңыз, мүмкін емес нәрсені жасауды ұмытпаңыз. Мұны түсінуге тырысайық [1.45].

Бірден айта кеткім келеді, қазіргі сабақ өте икемді, мақсаттары мен міндеттері бойынша әр түрлі, оқыту формалары мен әдістері бойынша өзгермелі, жаңа техникалық құралдарды қолдануға бай, бірақ оны әрқашан тұлғаға бағытталған деп атауға болмайды. Кейде сабақ жеке тұлғаға бағытталған деп саналады, егер мұғалім сабақта оқушыға адамгершілікпен, құрметпен қараса, сыныптың жұмысқа деген эмоционалды-позитивті көзқарасын қалыптастырса. Бұған келісу қиын, өйткені жалпы педагогикалық мәдениеттің көрінісі бар, бұдан басқа ештеңе жоқ.

Мұғалім сабаққа деген қызығушылықты арттыру үшін әрдайым нашар баға бере бермейді, тіпті оқушының жауабы лайықты болса да. Әлсіздерге көмектесуге тырысып, әртүрлі ойын-сауық сәттерін қолданады: әртүрлі кроссвордтар, тесттер, шығармашылық ақыл-ой тапсырмалары, интеллект түріндегі интеллектуалды ойындар, сабақта бәсекелестік элементтерін енгізеді және т.б., мұның бәрі, әрине, сабақты қызықты, тиімді етеді, бірақ әлі де оны тұлғаға бағытталған деп санауға жеткілікті негіз бермейді [2.65].

Сонымен қатар, менің ойымша, "таңбаланбаған" білім адамгершілікке жатса да, баланы мектептің талаптары туралы адастырады. Оқушыға мектеп талаптары жүйесіне енгізуге, оларды түсінуге, қабылдауға және оларға сүйенуге мүмкіндігінше ертерек көмектесу керек[3.105].

Балалар сабақта өзара әрекеттесу ережелерімен, топтық формалармен танысады, сабақтың рефлексивті сәттерін меңгереді: өз жұмысын және достарының жұмысын белгілі бір критерийлер бойынша бағалау, қателіктерді байқау және түзету, тапсырмаларды орындау әдістері туралы айту, жұмысты жоспарлау, оның нәтижесін болжау және т.б. сабақта олардың мазмұнын ескере отырып, мұғалім осы дағдылар бойынша оларды дамытуды және көбейтуді жалғастыруда одан әрі сүйенеді. Бұл ережелерде әр студенттің академиялық жұмысының қажетті элементтері болуы маңызды. Олармен танысқаннан кейін балалар мұғалімнің қандай критерийлерді қолданатынын, олардың жұмысын қалай ұйымдастыру керектігін, олар қандай жетістіктерге жететінін және тағы не істемейтінін түсіне бастайды. Бұл өте маңызды, өйткені мұғалімнің бағалауы көптеген критерийлерге негізделген. Студент сабақта оған не үшін белгілі бір баға берілгенін, мұғалім қандай критерийлер бойынша қойғанын білуі керек. Себебі көбінесе қандай да бір белгіні алғаннан кейін оқырман, әсіресе басында, оның не үшін қойылғанын білмейді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Аванесов В.С. Форма тестовых заданий. Учебное пособие для учителей школ, лицеев, преподавателей вузов и колледжей. 2 изд., переработанное и расширенное. М.: «Центр тестирования», 2016 г.
2. Бочкин А.И. Методика преподавания информатики. – Минск: Вышэйшая школа, 2018.
3. Бидайбеков Е.Ы. Информатиканы оқыту әдістемесі: Оқулық. /Бидайбеков Е.Ы., Лапчик М.П., Нурбекова Ж.К., Сағымбаева А.Е., Жарасова Г.С., Оспанова Н.Н., Исабаева Д.Н./ Жалпы редакциясын басқарған: Бидайбеков Е.Ы. – Алматы, 2014. – 588 бет.

УДК 378.1

SOFT SKILLS В СФЕРЕ IT

студенты Айтакунова С., Шайлабаева А.,
научный руководитель - Өмүрбекова Г.К.
Киргизский государственный университет имени И. Арабаева

Түйін: Мақалада soft skills сияқты тұжырымдаманы зерттеу, қазіргі кездегі өзектілік, сондай-ақ осындай құзыреттерді дамыту перспективалары ұсынылған. Мақаланың мақсаты-IT-де жұмсақ дағдыларды дамытуды қарастыру.

Summary: The article presents a study of such a concept as soft skills, the relevance at the present time, as well as the prospects for the development of such competencies. The purpose of the article is to consider the development of soft skills in IT.

В сфере IT, как и во многих других областях, также требуются и ценятся различные мягкие навыки. Вот некоторые из них:

Коммуникационные навыки: способность эффективно общаться с коллегами, клиентами и другими заинтересованными сторонами. Включает в себя умение ясно выражать свои мысли, слушать и задавать вопросы, а также вести презентации и доклады[1].

Коллаборативные навыки: способность работать в команде, делиться знаниями и опытом, а также легко адаптироваться к новой среде или проекту. Важно уметь эффективно сотрудничать с коллегами разных культур и профессиональных областей.

Проблемно-ориентированный подход: способность анализировать проблемы и находить эффективные решения. Это включает в себя креативное мышление, умение искать альтернативные пути достижения цели и применять критическое мышление.

Управление временем: способность планировать и организовывать свою работу, устанавливать приоритеты и придерживаться сроков. Важно знать, как эффективно использовать время и ресурсы, чтобы достичь поставленных целей.

Клиентоориентированность: способность понимать потребности клиентов и обеспечивать их удовлетворение. Важно уметь слушать клиента, предлагать решения, которые отвечают на его потребности, и работать над постоянным улучшением качества продукта или услуги.

Адаптивность и гибкость: способность легко приспосабливаться к изменениям, быть открытым для новых идей и технологий, а также готовым к изменению планов и приоритетов.

аналитическое мышление

Аналитическое мышление — это навык программирования, который включает в себя разбиение сложных проблем на более мелкие компоненты, анализ данных и получение логических выводов. Аналитическое мышление имеет важное значение, поскольку ИТ-специалисты решают технологические проблемы, разрабатывают эффективные решения и принимают обоснованные решения на основе анализа данных. Это позволяет экспертам выявлять закономерности, прогнозировать потенциальные риски и оптимизировать процессы.

Для развития навыков аналитического мышления ИТ-специалисты:

Тренируйте свои навыки критического мышления. Совершенствуйте свои навыки аналитического мышления, решая головоломки, играя в логические игры и занимаясь программированием.

Ищите обратную связь и учитесь на опыте: развивать навыки аналитического мышления, размышлять о прошлых проектах, анализировать результаты и спрашивать отзывы у коллег.

оригинальность

Находите богатые, творческие решения даже в сложных ситуациях и максимально эффективно используйте доступные ресурсы. В конной индустрии креативность позволяет профессионалам преодолевать препятствия, адаптироваться к ограниченным ресурсам и внедрять инновации для достижения целей. Это включает в себя нестандартное мышление,

использование существующих инструментов и методов и поиск альтернативных способов решения проблем.

Как развить у лошади профессиональные творческие способности:

Воспользуйтесь преимуществами непрерывного обучения: расширяйте свой пул ресурсов, оставаясь в курсе новых технологий, методологий и отраслевых тенденций.

Развивайте мышление, ориентированное на решение проблем: рассматривайте проблемы как возможности для творчества и инноваций. Обдумывайте различные решения, исследуйте нетрадиционные подходы и сотрудничайте с коллегами, чтобы использовать коллективные знания.

Тайм-менеджмент

Управление временем — важный практический навык для ИТ-специалистов, которые часто управляют несколькими задачами, проектами и сроками. Навыки эффективного тайм-менеджмента помогают профессионалам расставлять приоритеты, соблюдать сроки и оставаться продуктивными. Это включает в себя планирование, постановку целей, организацию рабочих процессов и сокращение отвлекающих факторов.

Развивать навыки тайм-менеджмента:

Расставляйте приоритеты и планируйте: эффективно управляйте своим временем, разделяя задачи, устанавливая четкие цели и создавая расписание или список дел.

Используйте инструменты повышения производительности. Используйте программное обеспечение для управления проектами, приложения для управления задачами или инструменты учета времени, чтобы оптимизировать рабочий процесс и распределять время.

Решение проблем

Решение проблем — это основной навык программирования для ИТ-специалистов. Это включает в себя способность выявлять, анализировать и эффективно решать проблемы. ИТ-специалисты сталкиваются с множеством технических проблем, и их эффективные навыки решения проблем позволяют им систематически подходить к проблемам, собирать соответствующую информацию и находить эффективные решения посредством логических рассуждений[2].

Как развить навыки решения проблем ИТ-специалисту:

Используйте структурированный подход к решению проблем: систематически решайте сложные проблемы, изучая основы решения проблем, такие как «5 почему», анализ первопричин или дизайн-мышление.

Сотрудничайте и ищите разные точки зрения. Участвуйте в групповых мероприятиях по решению проблем, участвуйте в мозговых штурмах и генерируйте новые идеи при поддержке коллег из разных слоев общества.

Решение конфликта

Навыки разрешения конфликтов необходимы ИТ-специалистам, работающим в среде совместной работы. Конные проекты часто требуют командной работы, и конфликты могут возникнуть из-за разногласий,

приоритетов или сбоев в общении. Навыки разрешения конфликтов позволяют профессионалам конструктивно разрешать конфликты, находить общий язык и развивать позитивные рабочие отношения.

Развивать навыки разрешения конфликтов:

Развивайте коммуникативные навыки: развивайте активное слушание, сочувствие и самоутверждение, чтобы понимать точку зрения других людей и эффективно выражать свои мысли.

Пройдите обучение: посетите семинар по разрешению конфликтов, чтобы освоить навыки управления конфликтами и улучшить свои навыки совместного решения проблем.

интерес

Любознательность — это мощный навык, который способствует непрерывному обучению, инновациям и росту ИТ-специалистов. Это включает в себя исследование, допрос и стремление к знаниям. Любопытство помогает ИТ-специалистам выявлять новые технологии, находить новые решения и адаптироваться к изменениям в отрасли.

Как развить свой интерес как ИТ-специалиста:

Примите мышление роста. Развивайте мышление, которое ценит обучение, принимает вызовы и верит в потенциал постоянного улучшения.

Учитесь самостоятельно. Исследуйте онлайн-ресурсы, общайтесь с профессиональными сообществами, посещайте вебинары и получайте сертификаты, чтобы заинтересовать вас и расширить свои знания.

Умение работать под давлением

Работа под давлением — один из наиболее важных навыков общения для ИТ-специалистов, которые сталкиваются с жесткими сроками, сложными проектами и ситуациями высокого стресса. Это включает в себя сохранение спокойствия, сосредоточенности и достижения качественных результатов даже в сложных ситуациях.

Развивать умение работать под давлением:

Используйте методы управления стрессом. Используйте методы релаксации, такие как упражнения на глубокое дыхание или упражнения на осознанность, чтобы справиться со стрессом и оставаться сосредоточенным.

Моделируйте сценарии высокого давления: участвуйте в ролевых упражнениях или симуляциях, имитирующих ситуации высокого давления, чтобы повысить устойчивость и адаптивность.

Развивать лидерские качества:

Ищите возможности для лидерства: приобретите практический опыт и разовьете лидерские качества, взяв на себя руководящую роль в проекте или вызвавшись волонтером для координации команды.

Инвестируйте в обучение лидерству. Посещайте семинары, курсы или семинары по лидерству, чтобы улучшить такие навыки, как общение, делегирование полномочий и принятие решений[3].

В целом, развитие этих мягких навыков в сфере IT поможет быть более успешным и эффективным профессионалом, с которым будет приятно работать.

Список использованной литературы:

1. Путин В. В. Выступление на сессии «Молодежь - 2030. Образ будущего», прошедшей в рамках XIX Всемирного фестиваля молодежи и студентов [Электронный ресурс]. URL: [http:// kremlin.ru/events/president/news/55890](http://kremlin.ru/events/president/news/55890) (дата обращения: 20.07.2021).
2. Уварина Н. В., Корнеева Н. Ю. Развитие социального партнерства в аспектах формирования гибких навыков молодежи региона // Современная высшая школа: инновационный аспект. 2021. Т. 13, № 2. С. 94-99. DOI: 10.7442/2071-9620-2021-13-2-94-99.
3. The definition of skills [Электронный ресурс]. URL: [https://www. dictionary.com/browse/skills](https://www.dictionary.com/browse/skills) (дата обращения: 20.07.2021).

УДК 681.3

ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПО РЕАЛИЗАЦИИ АДДИТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

студент гр. IT-2242р-1 Алимжанова Д.А., студенты гр. IT-2211р-1
Ергашев И.Э. и Нұрғалиев Е.Т.,
научный руководитель - к.ф.-м.н., доцент Роговой А.В.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала аддитивті технологияларды іске асыру үшін бағдарламалық жасақтаманы әзірлеуге және жобалауға арналған. Пайдаланушылардың қарапайымдылығы мен ыңғайлылығын қамтамасыз ететін типтік қосымша арқылы жылдам прототиптеу әдісі негізінде көлемді басып шығаруды автоматтандыру бойынша ақпараттық жүйе енгізілді.

Summary: This article is devoted to the development and design of software for the implementation of additive technologies. An information system for the automation of volumetric printing was implemented based on the rapid prototyping method through a typical application that provides simplicity and user convenience.

В основе объемной печати лежат методы, позволяющие формировать тот или иной физический объект на основе виртуальных объемных моделей. Развитие современных технологий позволяет реализовать быстрое прототипирование различными способами, в основе которых лежит технология послойного наращивания через виртуальные модели посредством специализированного программного обеспечения. Отсюда может сделать вывод об актуальности программного обеспечения, реализующего аддитивные технологии [1].

На рисунке 1 изображен обобщенный алгоритм разрабатываемой информационной системы.

Рисунок 1. Обобщенный алгоритм информационной системы

Реализуя данный алгоритм, нами создана информационная система, выполняющая следующие действия [2]:

- загрузить объемную модель, после чего автоматически создать управляющую команду;
- управлять аппаратным обеспечением вручную;
- загрузить либо изменить управляющие команды аппаратного обеспечения.

Схема реализации алгоритма приведена на рисунке 2.

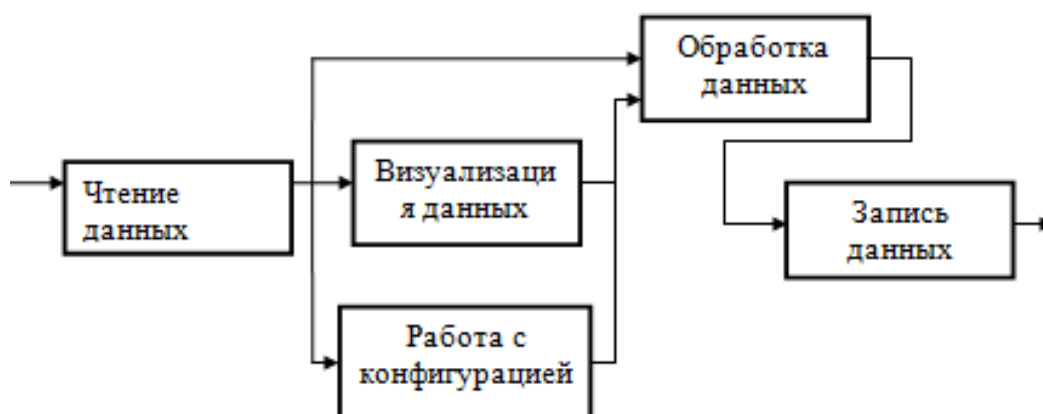

Рисунок 2. Схема реализации алгоритма

Инсталляция программного пакета осуществляется через бесплатное программное обеспечение FCAD со стандартным интерфейсом (рисунок 3).

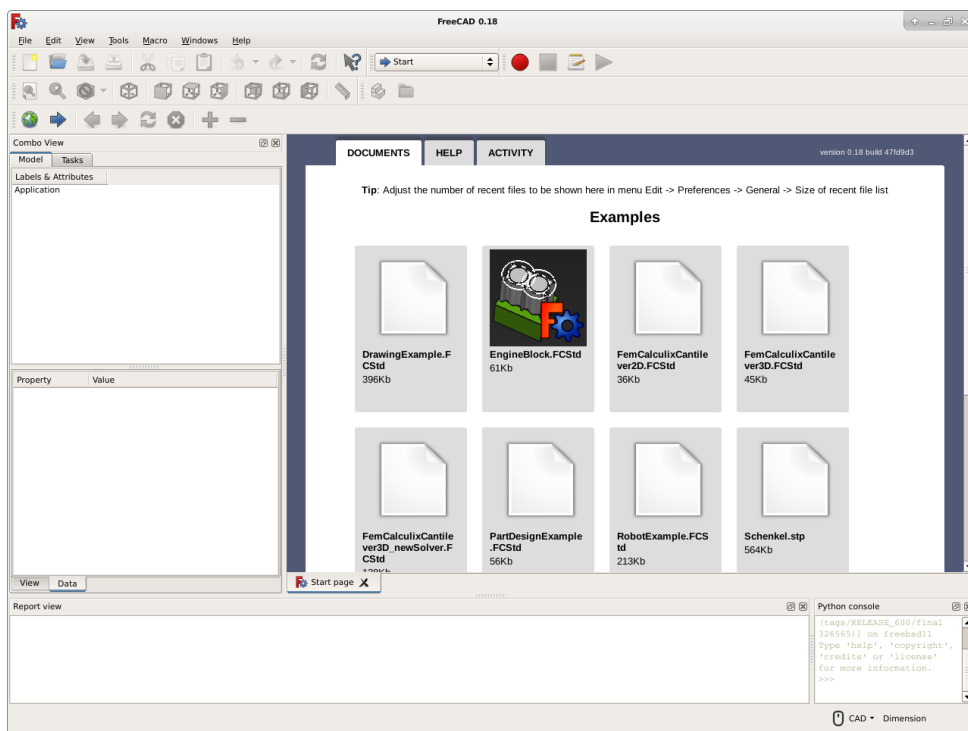

Рисунок 3. Интерфейс FCAD

Интерфейс самой информационной системы изображен на рисунке 4.

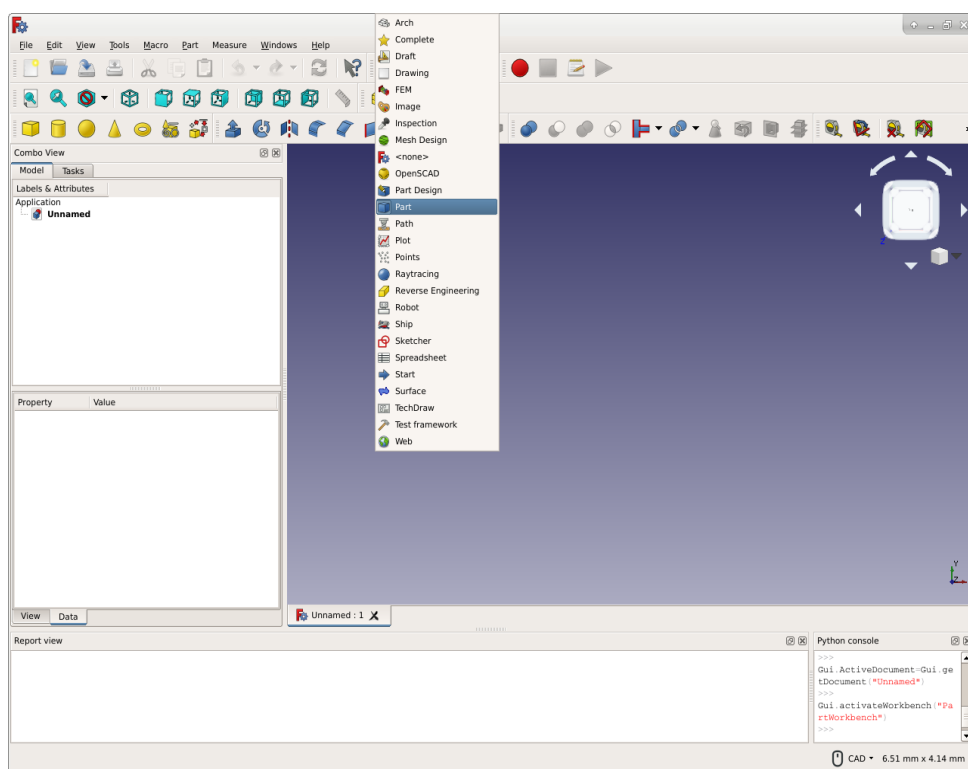

Рисунок 4. Интерфейс самой информационной системы

Опции технологического процесса устанавливаются в специальном окне

(рисунок 5).

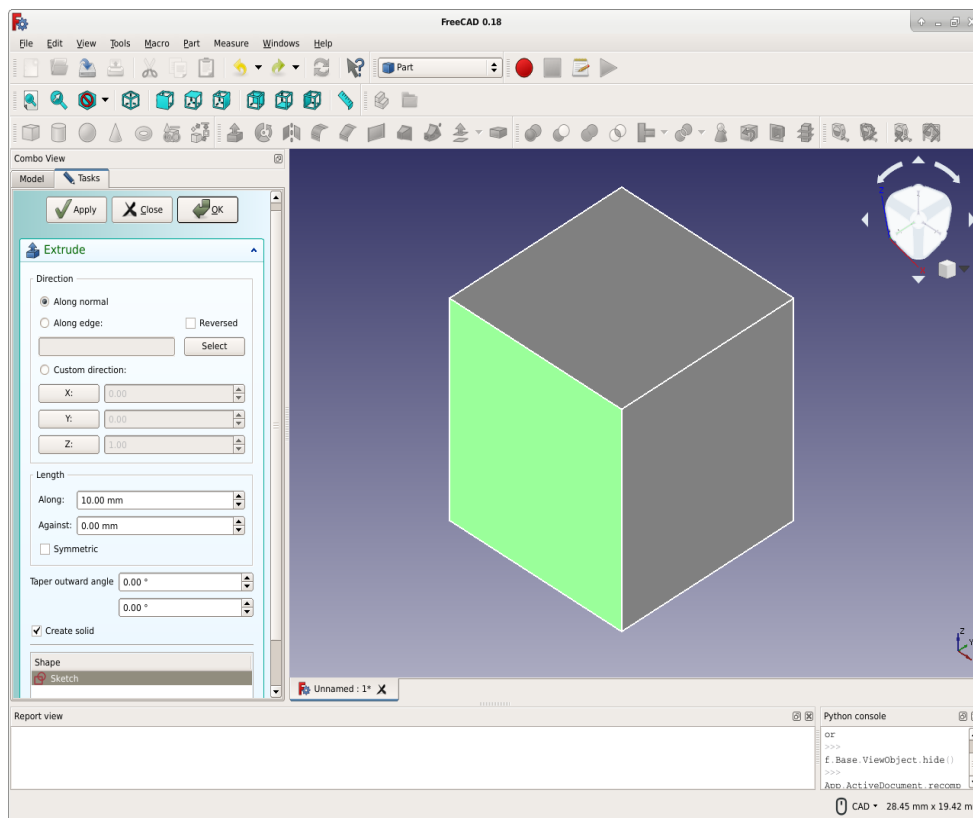

Рисунок 5. Задание параметров объемной печати

Различные вкладки программного пакета позволяют ввести все требуемые параметры, учитывая различное используемое оборудование, материалы и расходные средства. Могут быть учтены различные особенности 3D-принтера той или иной модификации.

Работа в программной среде не требует специализированных навыков, проста и стандартна. Нет существенных отличий от обычных распространенных пользовательских приложений, таких как офисные пакеты или стандартные компоненты. Также типичными являются всплывающие подсказки, меню, панели инструментов, диалоговые окна и прочие элементы интерфейса. Настроить интерфейс системы достаточно легко с помощью команды меню и окна «Customizes» (рисунок 6).

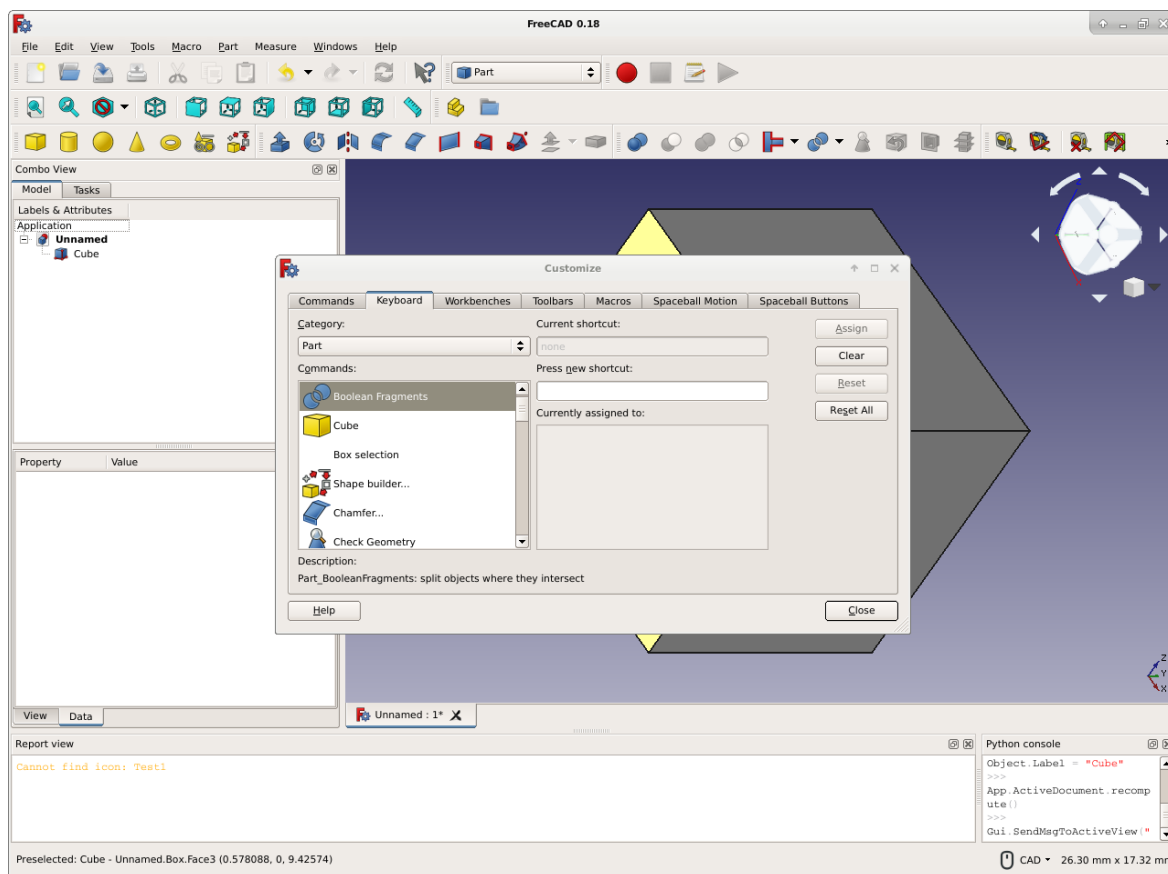

Рисунок 6. Настройка интерфейса

В итоге, разработанный программный пакет способен выполнить все поставленные задачи и имеет практическое применение.

Список использованной литературы:

1. Моделирование систем и процессов: учебник для вузов/ В. Н. Волкова [и др.]; под редакцией В.Н. Волковой, В.Н. Козлова.- М.: Издательство Юрайт, 2020.- 450 с.
2. Зленко М.А. Аддитивные технологии в машиностроении: пособие для инженеров/ М.А. Зленко, М.В. Нагайцев, В.М. Довбыш. – М.: ГНЦ РФ ФГУП «НАМИ», 2015. – 220 с.

УДК 331

ДИНАМИКА ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ В КАЗАХСТАНЕ: ИЗУЧЕНИЕ ТЕНДЕНЦИЙ, ВЛИЯЮЩИХ ФАКТОРОВ И МЕТОДОВ ПОВЫШЕНИЙ

Н.Н.Алтыбаева

Университет Международного Бизнеса им. К.Сагадиева, Алматы, Казахстан

Резюме. Это исследование представляет собой детальный анализ уровня и динамики заработной платы в Казахстане за период с 2000 по 2023 год. Основываясь на обширных собранных данных, статья рассматривает изменения в оплате труда в различных секторах казахстанской экономики. В исследовании акцентируется внимание на влиянии внутренних и внешних экономических факторов, таких как государственная политика, рыночная ситуация, а также уровень образования и профессиональной подготовки рабочей силы.

Анализ выявляет ключевые аспекты, влияющие на заработные платы, и предлагает стратегии для их повышения в контексте устойчивого экономического развития и социального благополучия в Казахстане.

Ключевые слова: повышение заработной платы в Казахстане, устойчивое развитие экономики, секторальный анализ.

Введение. В условиях экономической глобализации Республика Казахстан выделилась как значимый игрок в Центральной Азии, что во многом связано с обширными природными ресурсами и стратегическими экономическими реформами. Данная статья представляет глубокий анализ экономической деятельности страны с особым акцентом на динамике реального валового внутреннего продукта (ВВП), номинальных и реальных заработных плат с 2000 по 2023 годы.

Актуальность исследования определяется уникальной экономической структурой Казахстана, которая в значительной степени зависит от сектора углеводородов, делая динамику заработных плат и экономический рост особенно чувствительными к колебаниям мировых цен на нефть и спроса на рынке. Путь страны через начало 21 века был отмечен серией экономических подъемов и спадов, начиная от быстрого постсоветского роста до недавних проблем, вызванных мировыми финансовыми кризисами и изменяющейся геополитической обстановкой.

При изучении экономической траектории Казахстана за последние два десятилетия выявляется примечательная тенденция во взаимосвязи между реальным ВВП и ростом заработной платы. Представленные данные за период с 2000 по 2019 год отражают период колебаний экономического положения, при этом рост реального ВВП иногда замедлялся, как это наблюдалось во время финансового кризиса 2008-2009 годов, но в целом сохранял положительную динамику. Такая модель роста была подкреплена экономикой Казахстана, основанной на углеводородах, при этом номинальная заработная плата имеет восходящую траекторию, а рост реальной заработной платы отражает изменение покупательной способности его граждан.

Вступая в эпоху после 2019 года, казахстанская экономика продолжает развиваться, и последние прогнозы указывают на умеренное ускорение. По прогнозам, в 2023 году реальный ВВП вырастет на 3,5 процента, а в 2024 году - еще на 4 процента, чему будет способствовать сектор углеводородов по мере увеличения добычи нефти [1]. В первой половине 2023 года наблюдался рост на 5,1%, обусловленный экспортом и налоговыми стимулами, при ожиданиях сохранения темпов роста на 4,5% в последующие годы благодаря началу новой добычи нефти [2]. Это является продолжением модели роста, наблюдавшейся во втором квартале 2023 года, когда ВВП увеличился на 5,10 процента по сравнению с тем же кварталом предыдущего года, сохранив среднегодовые темпы роста на уровне 4,55 процента с 1995 года [3].

Одновременно значительно выросла заработная плата, при этом среднемесячная заработная плата достигла пика в январе 2023 года на уровне 342 083 тенге, что резко контрастирует с показателями, наблюдавшимися в

начале тысячелетия [4]. Такой рост заработной платы, как номинальной, так и реальной, свидетельствует об основных экономических стратегиях и устойчивости казахстанской экономики перед лицом глобальных и региональных вызовов.

Предстоящий анализ позволит глубже изучить эти тенденции, оценив факторы, которые повлияли на динамику заработной платы и более широкий экономический ландшафт Казахстана. Через эту призму мы изучим стратегии, которые могли бы поддерживать и усиливать рост заработной платы, тем самым способствуя более надежному и справедливому экономическому будущему страны".

Цель данной статьи - восполнить пробел в исследованиях, предоставив всесторонний анализ тенденций, факторов, влияющих на эти экономические показатели, и эффективности методов, применяемых для ускорения роста заработной платы. Объединяя исторические данные с современными событиями, исследование направлено на то, чтобы дать представление об устойчивости экономического роста Казахстана и потенциальных путях достижения более справедливого распределения богатства среди его населения.

Методы. Для научной статьи, основанной на анализе структурных изменений в экономике Казахстана, метод эмпирического исследования с использованием временных рядов является наиболее обоснованным. Этот подход позволяет оценить динамику и тенденции изменений, а также установить причинно-следственные связи между различными экономическими показателями.

Результат. Сбор данных: используются официальные статистические данные от национальных статистических агентств и международных организаций, таких как Всемирный банк. Таким образом, статья вносит свой вклад в дискуссию об экономическом развитии в странах, богатых природными ресурсами, предлагая уроки по использованию природных богатств для содействия всестороннему экономическому прогрессу и социальному благополучию. В последующих разделах будет разъяснена методология, принятая для данного исследования, рассмотрены наблюдаемые экономические тенденции, проанализированы факторы, влияющие на динамику заработной платы, и предложены стратегические подходы для содействия устойчивому повышению заработной платы в Казахстане.

Таблица 1. Заработная плата в Республике Казахстан в нынешнее время*

	2018	2019	2020	2021	2022	Индекс номинальной заработной платы 2022г. к 2018г.	Индекс реальной заработной платы 2022г. к 2018г., в %
Всего	162763	186815	213003	250311	309867	1,9 раза	136,4

Мужчины	195959	222514	243524	281289	355296	1,8 раза	129,8
Женщины	129039	150779	182679	220160	256762	2,0 раза	147,5

*Рассчитано авторами на основе данных: <http://stat.gov.kz>

Справочно: среднемесячную заработную плату до 70000 тенге получали 1,4% работников, от 70001 до 150000 тенге – 22,8%, от 150001 до 300000 тенге – 36,2%, от 300001 и выше – 39,6% [4].

Рамках исследования динамики заработной платы в Республике Казахстан, представленные данные демонстрируют значительные тенденции роста как номинальной, так и реальной заработной платы за период с 2018 по 2022 годы. Номинальный рост заработной платы может быть обусловлен рядом факторов, включая экономический рост, монетарную политику государства, и изменение в структуре рынка труда. Существенное увеличение номинальной заработной платы на протяжении изучаемого периода подразумевает положительную динамику в экономике, однако для полного понимания этого роста необходимо также рассмотреть реальную заработную плату, которая учитывает уровень инфляции и покупательную способность национальной валюты.

Реальный индекс заработной платы в 2022 году по отношению к 2018 году для женщин увеличился на 147,5%, что указывает на более быстрый рост заработной платы в сравнении с мужчинами, у которых этот показатель составил 129,8%. Такие данные могут свидетельствовать о сокращении гендерного разрыва в оплате труда, что является важным индикатором социального развития и гендерного равенства в стране. Тем не менее, для объективного анализа необходимо учитывать различные секторы экономики, уровень образования и квалификации, а также возможные структурные изменения на рынке труда, которые могли повлиять на эти показатели.

В заключение, данные указывают на положительную тенденцию в росте заработной платы в Казахстане, что потенциально может сигнализировать о повышении уровня жизни населения. Однако для глубокого понимания этой динамики необходим комплексный анализ, включающий в себя изучение влияющих экономических факторов, а также разработку дальнейших стратегий для поддержания и ускорения роста заработной платы, с особым вниманием к сокращению гендерного разрыва и повышению покупательной способности населения.

Таблица 2 Темпы роста среднемесячной номинальной заработной платы на одного работника по отдельным видам экономической деятельности, в процентах к предыдущему году*

	Год							Среднегодовой прирост за отсчетный период			
	2000	2004	2009	2010	2014	2019	2023	2000-2009	2010-2019	2000-2019	2022-2023

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Республика Казахстан	121,2	122,5	110,7	115,3	110,9	114,0	116,9	119,0	110,7	114,7	103,5
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	119,7	124,5	108,8	108,4	114,0	117,1	107,6	122,2	113,0	114,7	95,3
Промышленность	124,6	120,1	107,7	116,0	115,0	110,0	118,6	117,0	112,4	114,6	105,0
Строительство	128,5	119,2	111,6	120,1	119,6	109,8	114,5	117,6	112,7	115,1	101,4
Оптовая и розничная торговля...	121,1	120,6	109,5	114,4	113,4	110,4	118,8	119,1	110,5	114,7	105,2
Финансовая и страховая деятельность	108,8	113,7	100,4	110,1	107,4	110,1	124,9	115,3	109,9	112,5	110,6
Государственная оборона...	109,6	144,3	125,3	119,1	102,4	115,9	120,2	118,0	110,2	114,0	106,5
Образование	104,3	124,6	121,8	117,3	107,6	122,7	111,0	117,7	111,6	114,6	98,3
Здравоохранение и соц. услуги	106,7	125,7	127,0	120,0	109,6	119,8	118,2	120,9	111,4	116,1	106,9
*Расчитано авторами на основе данных: http://stat.gov.kz											

Изучив таблицу, видно, что в Казахстане с 2000 по 2023 год заработная плата в большинстве секторов экономики постепенно увеличивалась. Самый большой рост заметен в оборонной промышленности, особенно между 2004 и 2009 годами, что может говорить о важности этой отрасли для страны. Финансы и страхование тоже шли вверх, хотя и с перепадами, что характерно для этой сферы. В сельском хозяйстве зарплаты тоже росли, что может быть связано с внедрением новых технологий и улучшением работы. Строительство и образование показывали умеренный рост, а в последние два года во всех отраслях наблюдается некоторое замедление темпов роста зарплат, что может быть связано с различными экономическими вызовами, включая мировые тенденции и внутренние экономические условия.

Таблица 3 Изменение структуры ВВП и занятости в Казахстане, в процентах*

Вид экономической деятельности	Структура ВВП методом производства						Структура занятости по видам экономической деятельности				
	2000	2005	2010	2015	2019	2023	2000	2005	2010	2015	2019
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	8,2	6,4	4,5	4,8	4,5	2,4	31,0	31,9	28,3	18,0	13,5
Промышленность	32,6	29,8	32,9	24,7	27,5	29,1	14,1	12,2	11,7	12,6	12,5
Горнодобывающая промышленность	13,0	15,8	19,5	12,7	14,5	12,8	3,3	2,7	2,4	3,3	3,2

Обрабатывающая промышленность	16,5	12	11,3	10,1	11,4	14,3	7,8	6,9	7,0	6,4	6,7
Строительство	5,2	7,8	7,7	6,0	5,5	3,9	3,6	5,7	7,0	8,0	7,2
Производство услуг	48,3	52,0	51,7	59,4	55,5	55,7	51,3	50,2	53,0	61,4	66

*Расчитано авторами на основе данных: <http://stat.gov.kz>

Период с 2000 по 2019 год заложил основу для экономического нарратива Казахстана, который характеризовался значительным увеличением ВВП и номинальных заработных плат, в то время как реальные заработные платы показали более сложную траекторию. Этот этап был ключевым в формировании нынешних экономических политик и динамики рынка труда. Как показывают данные, темпы роста в течение этого периода были обусловлены как внешними факторами, такими как глобальные экономические условия, так и внутренними, включая национальные экономические реформы и приток инвестиций.

Переходя к пост-2019 годам, мы наблюдаем умеренное ускорение экономического роста, с прогнозами на 2023 год, указывающими на продолжение этой положительной тенденции, подстегиваемой увеличением добычи нефти и экспорта. Однако такой рост не всегда однозначно отражается на тенденциях заработных плат, что требует более детального рассмотрения распределения заработной платы и ее соответствия широкому экономическому прогрессу.

Для увеличения заработных плат в Казахстане можно рассмотреть комплексный подход, который учитывает экономические и социальные аспекты.

1. Поощрение экономического роста через инвестиции: инвестирование в развитие инфраструктуры, высокотехнологичные отрасли и инновационные исследования может способствовать созданию новых рабочих мест с высокой добавленной стоимостью. Это не только приводит к появлению лучше оплачиваемых рабочих мест, но также способствует общему повышению производительности труда, что является основным фактором роста заработных плат.

2. Развитие профессионального образования и повышение квалификации: обучение и переквалификация рабочей силы для соответствия изменяющимся требованиям рынка труда являются ключевыми моментами для повышения их ценности и продуктивности. Это должно включать не только технические навыки, но также развитие навыков межличностного общения, критического мышления и работы в команде.

3. Привлечение иностранных инвестиций: создание привлекательного инвестиционного климата может способствовать притоку прямых иностранных инвестиций, что в свою очередь может привести к появлению качественных рабочих мест и технологическому обмену, что положительно сказывается на уровне заработных плат.

4. Поддержка развития малого и среднего бизнеса: Малые и средние предприятия являются основой экономического роста и инноваций. Создание благоприятных условий для развития предпринимательства может привести к увеличению числа рабочих мест и способствовать повышению заработных плат через усиление конкуренции за высококвалифицированными специалистами.

5. Гибкая политика в сфере занятости: Внесение изменений в законодательство о труде с целью увеличения гибкости рынка труда может способствовать снижению уровня безработицы и достижению более эффективного соответствия между спросом и предложением рабочей силы.

6. Формирование диалога между сторонами: Взаимодействие между правительством, работодателями и профсоюзами может помочь разрабатывать и осуществлять политики, направленные на улучшение условий труда и повышение заработной платы.

Для обеспечения успешности данных стратегий необходимо также принять соответствующие макроэкономические политики и обеспечить стабильность, чтобы создать основу для устойчивого роста заработной платы и повышения уровня жизни населения.

Итог. При изучении экономической траектории Казахстана за последние два десятилетия выявляется примечательная тенденция во взаимосвязи между реальным ВВП и ростом заработной платы. Представленные данные за период с 2000 по 2019 год отражают период колебаний экономического положения, при этом рост реального ВВП иногда замедлялся, как это наблюдалось во время финансового кризиса 2008-2009 годов, но в целом сохранял положительную динамику. Такая модель роста была подкреплена экономикой Казахстана, основанной на углеводородах, при этом номинальная заработная плата имеет восходящую траекторию, а рост реальной заработной платы отражает изменение покупательной способности его граждан.

Список использованной литературы:

1. Всемирный банк

<https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/publication/economic-update-spring-2023#:~:text=Kazakhstan's%20economy%20is%20set%20to,sector%2C%20as%20oil%20production%20increases>

2. <https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview#2>

3. <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/gdp-growth-annual>

4. <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/wages#:~:text=Wages%20in%20Kazakhstan%20averaged%20103747,Embed%20Kazakhstan%20Average%20Monthly%20Wages>

5. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан: Официальная

Статистическая информация (по отраслям)- <http://old.stat.gov.kz>

6. Petrolization, Financialization as Sources of Wage Differentials in..." -

ПРОГРАММНАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ МЕТОДА РЕШЕНИЯ ЗАДАЧИ МАТЕМАТИЧЕСКОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ

студенты гр. ИТ-2211р-1 Амалбаев А.Е. и Жақсыбек М.Қ.,
студент гр. ИТ-2242р-1 Барат Б.М.
научный руководитель - к.ф.-м.н., доцент Роговой А.В.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала математикалық бағдарламалау мәселесін шешудің бағдарламалық әдісін жүзеге асыруға арналған. Құрылған бағдарламалық жасақтама жинақы, мамандандырылған және қарапайым әдісті жүзеге асыруға бағытталған.

Summary: This article is devoted to the software implementation of a method for solving a mathematical programming problem. The created software package is compact, specialized and aimed at implementing the simplex method.

Математическое, в том числе линейное, программирование является крайне распространенным методом решения разнообразных проблем экономики, технологии, техники и науки в связи с многочисленными приложениями.

Быстрый рост вычислительных мощностей информационных систем за последнее время сделал данное направление еще более популярным, что повлекло за собой актуальность прикладных программных пакетов, направленных на алгоритмизацию подобных задач.

Математически задача математического программирования требует минимизировать линейный функционал с одновременным выполнением дополнительных условий. В случае линейности функционала и дополнительных условий задача математического программирования называется линейной [1].

Метод последовательного улучшения опорного плана, который получил название симплексного метода, является основным для математического программирования. В связи со сложностью и трудоемкостью симплексного метода, ручной счет возможен только для простейших задач, и большое значение приобретает разработка автоматизированных информационных систем, направленных на решение задачи математического программирования симплексным методом.

Разработанный нами программный пакет состоит из двух основных модулей – модуль, реализующий симплексный метод, и обучающий модуль с возможностью тестирования [2].

На рисунке 1 изображен основной алгоритм разработанной информационной системы.

Каждый из указанных модулей является самодостаточным с точки зрения их применения.

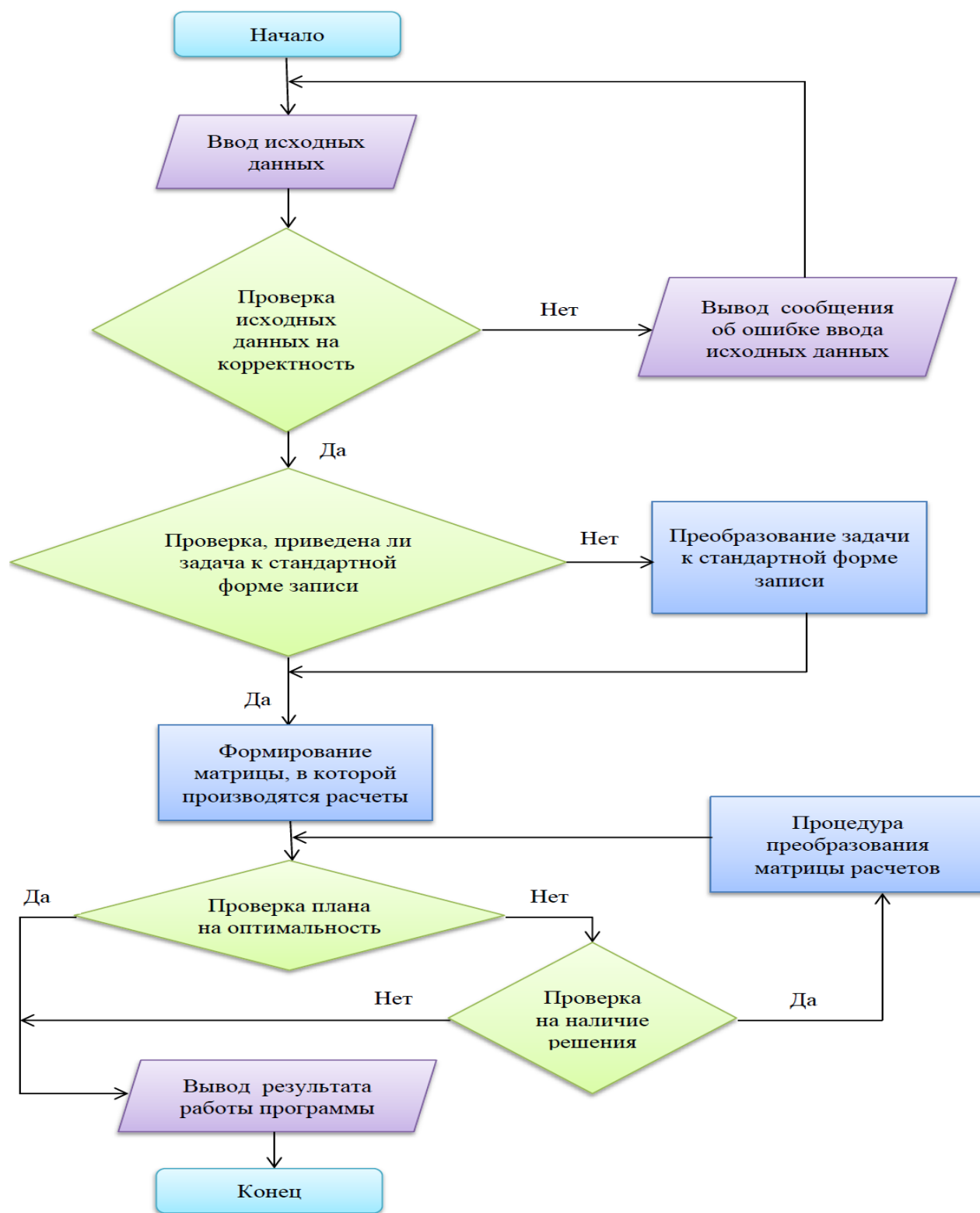

Рисунок 1. Блок-схема алгоритма информационной системы

Если запустить симплексный модуль, появится главная форма информационной системы со стандартным интерфейсом, в которой происходит ввод начальных данных и указание параметров решения, как показано на рисунке 2.

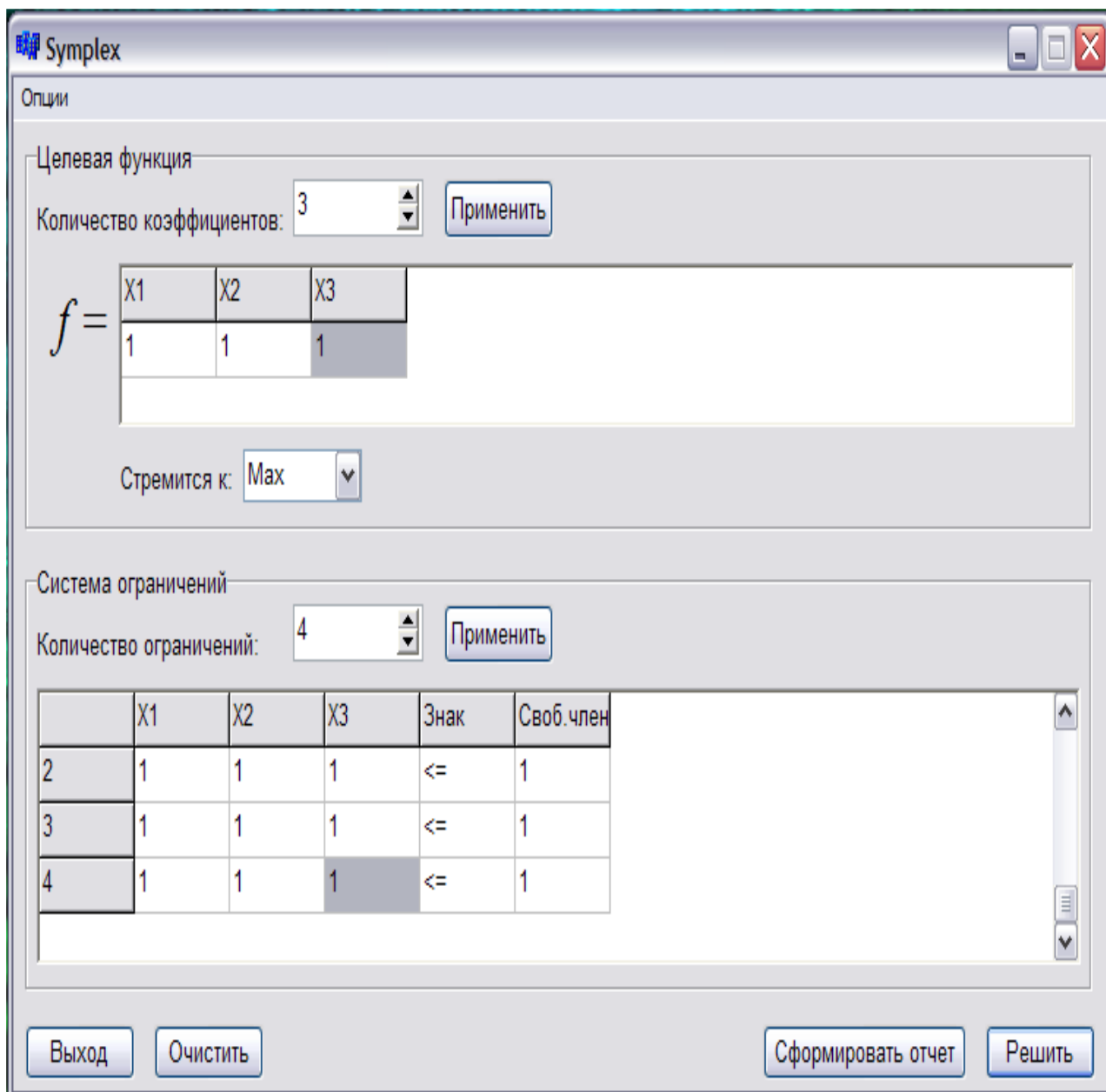

Рисунок 2. Главная форма информационной системы

При вводе некорректных данных система укажет на ошибки и потребует их исправить (рисунок 3).

Созданное автоматизированное рабочее место полностью работоспособно и может быть применено на практике.

При корректных начальных данных и параметрах автоматизированная информационная система позволяет произвести расчет и получить результат (рисунок 4).

Информационная система способна выполнять весь набор необходимых действий, она применима при автоматизации решения задач линейного программирования симплекс-методом.

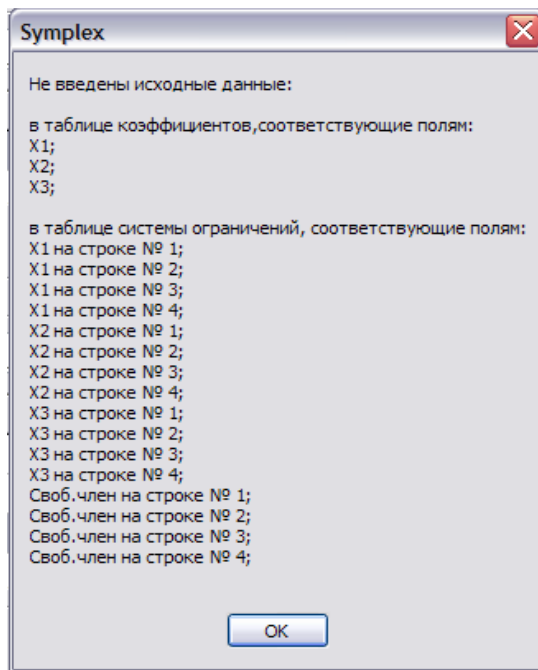

Рисунок 3. Отчет о некорректности начальных данных

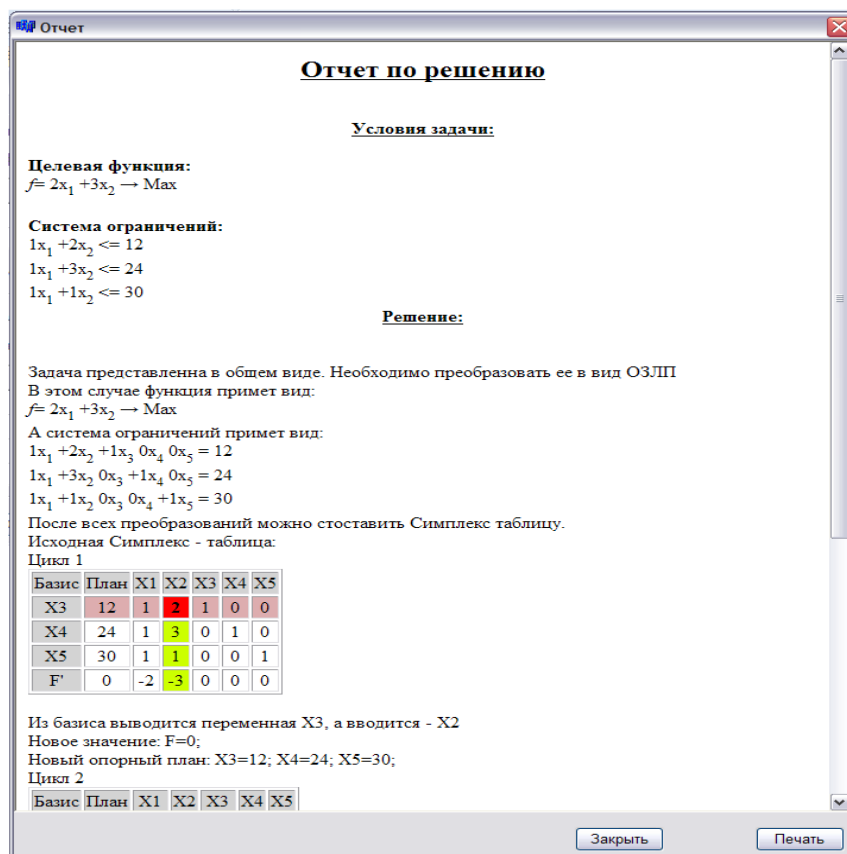

Рисунок 4. Результат решения задачи

Список использованной литературы:

1. Палий И. А. Линейное программирование: учебное пособие для вузов.- 2-е изд., испр. и доп.- М.: Издательство Юрайт, 2020.- 175 с.
2. Гринберг А.С. Информационные технологии управления: учебное пособие для вузов.- М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2017.- 478 с.

OPEN AI ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ CHATGPT ЖӘНЕ БАСҚА НЕЙРОНДЫҚ ЖЕЛІЛЕР

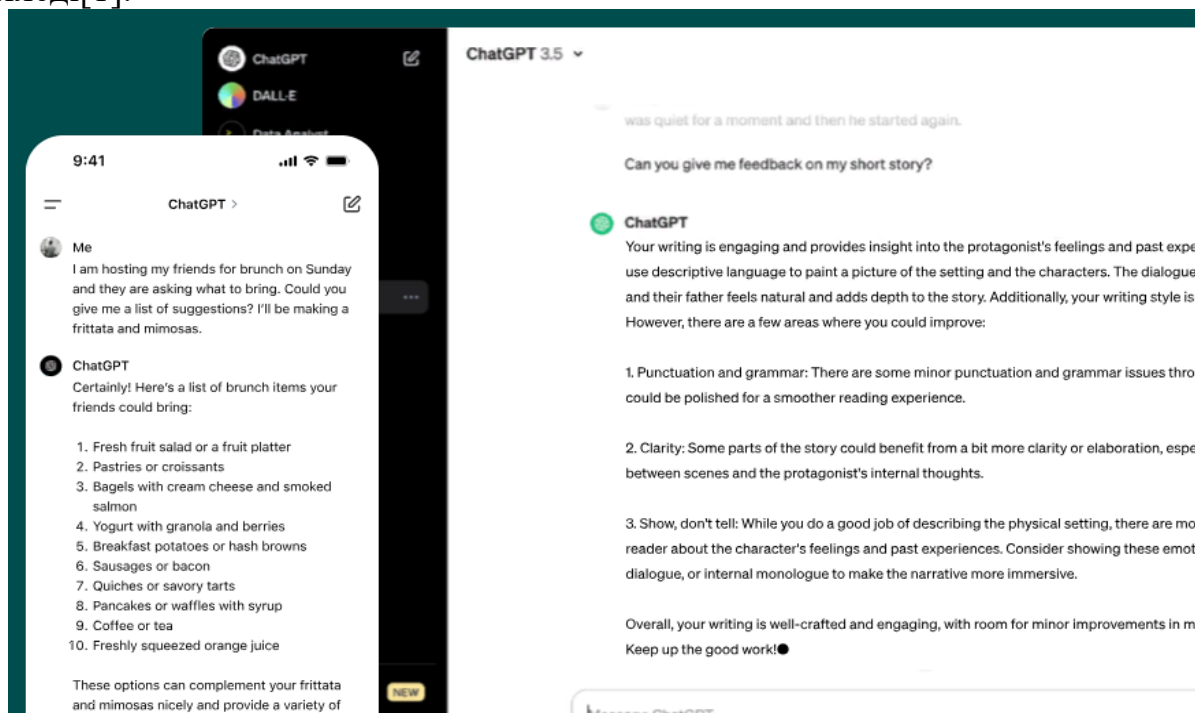
IT-2111к-2 тобының студенті Анарбай Е.Б., IT-2211к-2 тобының студенттері Рәсіл Н.Н. мен Бурханов Д.З.

Ешмағамбетова С.М., магистр.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Generative pretrained transformer или GPT— это тип нейронных языковых моделей, впервые представленных компанией OpenAI, которые обучаются на больших наборах текстовых данных, чтобы генерировать текст, схожий с человеческим. В статье рассматривается открытый искусственный интеллект, chatgpt и другие нейронные сети.

Summary: Generative pretrained transformer or GPT is a type of neural language models, first introduced by OpenAI, that are trained on large sets of text data to generate text similar to human. The article discusses open artificial intelligence, chatgpt and other neural networks.

OpenAI GPT (generative pre - trained Transformer) - OpenAI компаниясы әзірлеген жасанды интеллект моделі. Ол transformer архитектурасына негізделген - мәтіндік деректердің үлкен корпусында алдын ала оқыту негізінде мәтін жасауға қабілетті қуатты модель(сурет 1). GPT модельдері алдыңғы контекстке сүйене отырып, мәтіндегі келесі сөзді немесе сөз тіркесін болжауға үйретіледі[1].

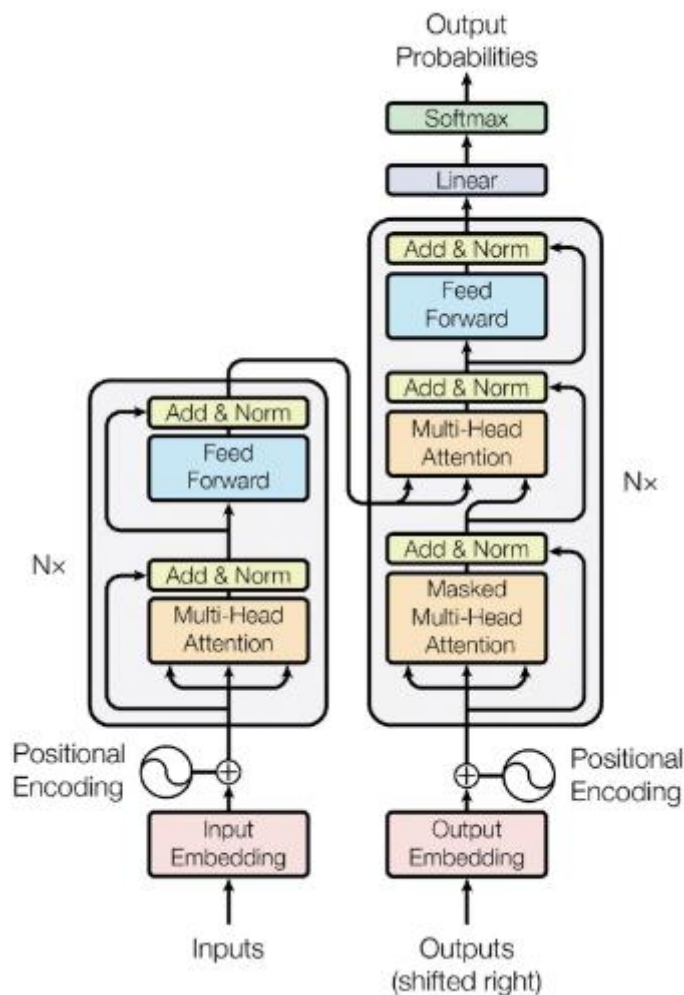

Сурет 1. OpenAI GPT

GPT модельдерін әртүрлі тапсырмалар үшін пайдалануға болады, соның ішінде мәтін құру, сұрақтарға жауап беру, аудармалар және т.б. олар көбінесе

адамдар жасаған мәтіндерден ажырату қиын болатын сапалы және дәйекті мәтіндер жасау қабілетімен танымал[1].

ChatGPT-чат тәрізді тапсырмалар үшін оңтайландырылған GPT нұсқаларының бірі. Ол чаттағы сұрақтар мен пікірлерді жақсы түсіну және оларға жауап беру үшін көптеген диалогтық деректерде оқытылады(сурет 2).

Сурет 2. Түпнұсқа трансформатор архитектурасы

Басқа нейрондық желілер жасанды интеллект саласындағы әртүрлі тапсырмалар үшін де қолданылады. Мысалы, қайталанатын нейрондық желілер (RNN) мәтін мен дыбыс сияқты деректер тізбегін өңдеу үшін кеңінен қолданылады. Конволюциялық нейрондық желілер (CNN) әдетте кескіндерді талдау үшін пайдаланылады, ал трансформатор сияқты түрлендіргіштер машиналық аударма, мәтін құру және басқа да табиғи тілді өңдеу тапсырмалары үшін қолданылады[2]. Бұл нейрондық желілердің әрқайсысының тапсырмаға байланысты өзіндік ерекшеліктері мен қолданылуы бар. Блокчейн - бұл деректер қорының ерекше түрі. Сіз сондай-ақ бөлінген кітап технологиясы (немесе DLT) терминін естіген болуыңыз мүмкін - көп жағдайда олар бірдей нәрсені білдіреді.

Блокчейннің өзіндік ерекшеліктері бар. Деректерді қосудың бірнеше ережелері бар және ақпаратты сақтағаннан кейін оны өзгерту немесе жою мүмкін емес[2].

GPT архитектурасы

Қысқа болса, GPT көмегімен мәтіннің жалғасын жасау кезінде келесілер орын алады:

Кіріс мәтіні сандар тізбегіне (таңбалауыштар) таңбаланады.

Таңбалауыштар тізімі Embedding Layer (сызықтық қабат) арқылы өтеді және қоршаған орта тізіміне айналады (word2vec-ке өте ұқсас).

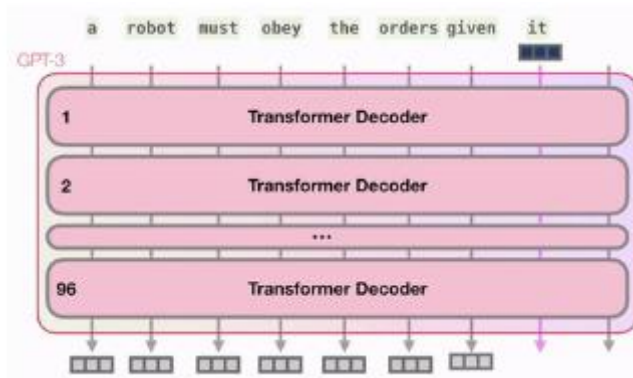
Әрбір эмбеддингке positional embedding қосылады, ол туралы Мен сл. секциялар.

Әрі қарай, қоршаған ортаның тізімі бірнеше бірдей блоктар (Transformer Decoder Block) арқылы саяхатын бастайды, мен оларды кейінірек қарастырамын.

Эмбеддингтер тізімі соңғы блоктан өткеннен кейін, соңғы таңбалауышқа сәйкес келетін эмбеддинг матрицалық түрде бірдей кіріс, бірақ қазірдің өзінде ауыстырылған Эмбеддинг қабатына көбейтіледі және SoftMax қолданғаннан кейін келесі таңбалауыштың ықтималдық үлестірімі алынады.

Осы үлестірімнен келесі таңбалауышты таңдаңыз (мысалы, arg Max функциясын қолдану)[3].

Бұл таңбалауышты кіріс мәтініне қосып, 1-6 қадамдарды қайталаңыз(сурет 3).

Сурет 3. GPT жұмыс схемасы (мәтінді жалғастыру)

GPT ұрпақтарын салыстыру

GPT-1

GPT 1 — Generative Pretraining of Transformers. Бұл модельдің алғашқы нұсқасы 12 қабаттан тұрды және 7000 кітапқа үйретілді. Тілдік модель ретінде ол өте жақсы жұмыс істемеді (ұзақ мәтіндер нашар жасалды), бірақ жеке тапсырмаларды орындау кезінде бұл модель бірнеше Sota нәтижелерін шығарды. Шын мәнінде, мақала unsupervised language modeling pretraining әрі қарай фэйнтюрингтің сапасын жақсартатыны туралы болды. GPT максималды контекст өлшемі-1-512 таңбалауыш.

GPT-2

Sota бірінші GPT нәтижелері ұзаққа созылмады, өйткені BERT пайда болды. The OpenAI психанули және олардың моделін айтарлықтай сорып алуды шешті. Біріншіден, олар оны 10 есе көп жасады: 48 қабат ~ 1.5 B параметрлері. Екіншіден, олар деректердің өте үлкен көлемінде оқыды-кітаптарға 8 миллион сайт қосылды (реддите жақсы рейтингі бар). Барлығы 40 ГБ мәтін шықты. Архитектуралық тұрғыдан модель көп өзгерген жоқ-қалыпқа келтіру қабаттары сәл ғана қозғалды. Нәтижесінде GPT-2 соншалықты жақсарғаны соншалық, ол ұзақ дәйекті мәтіндер жазуды және тіпті prompt engineering көмегімен көптеген жаңа міндеттерді шешуді үйренді! GPT максималды контекст өлшемі-2-1024 таңбалауыш.

GPT-3

Тағы да, модель 10 есе көп (175b параметрлері) жасалды және одан да көп деректерде (570GB мәтін) оқытылды. Архитектуралық өзгерістерден-attention сәл ғана оңтайландырылды. Осындай жаңартудан кейін модельдің керемет болғаны соншалық, ол жұмыс істейтін бағдарламалық кодты жазуды үйренді (CODEX осылай пайда болды) және одан да көп табиғаттан тыс мәселелерді шешті (өлгендерді тірілту). GPT максималды контекст өлшемі-3-2048 таңбалауыш[4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Sid Black, Leo Gao, Phil Wang, Connor Leahy, and Stella Biderman. GPT-Neo: Large scale autoregressive language modeling with mesh-tensorflow. If you use this software, please cite it using these metadata, 58, 2021.
2. Greg Brockman, Peter Welinder, Mira Murati, and OpenAI. OpenAI: OpenAI API, 2020. URL <https://openai.com/blog/openai-api>.
3. OpenAI. OpenAI: Introducing ChatGPT, 2022. URL <https://openai.com/blog/chatgpt>.
4. OpenAI. OpenAI: GPT-4, 2023. URL <https://openai.com/research/gpt-4>.

УДК 004.4

ОСНОВЫ РАЗРАБОТКИ ЭФФЕКТИВНОГО ВЕБ-САЙТА

Бабин Вячеслав, Хасаншин Радион

Научный руководитель: преподаватель спец.дисциплин Мустафаева Лейла Темуровна
Колледж «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала тиімді веб-сайтты әзірлеу негіздерін қамтиды. Ол веб-әзірлеудегі заманауи талаптар мен тенденцияларды ескере отырып, веб-ресурстарды жобалау, жобалау және оңтайландырудың негізгі аспектілерін қарастырады.

Summary: This article focuses on the fundamentals of developing an effective website. It discusses the key aspects of designing, optimizing, and creating web resources in line with contemporary requirements and trends in web development.

В современном мире веб-сайты играют важную роль в представлении информации, продаже товаров и услуг, а также взаимодействии с

пользователями. Разработка эффективного веб-сайта требует не только технического мастерства, но и понимания потребностей пользователей и актуальных тенденций в веб-разработке.

Эффективный веб-сайт служит визитной карточкой компании в онлайн-пространстве. Первое впечатление от веб-сайта играет решающую роль в решении посетителя остаться или покинуть страницу. Современные потребители ищут информацию онлайн, и профессионально разработанный веб-сайт способен привлечь внимание и удержать пользователей, предоставляя им легкость навигации и удобство в использовании. Качественный веб-сайт - это не только источник информации, но и средство формирования впечатления о бренде. Современные потребители склонны доверять компаниям с профессиональным и современным онлайн-присутствием. Хорошо спроектированный веб-сайт с креативным дизайном и уникальным контентом способен усилить узнаваемость бренда и установить долгосрочные отношения с клиентами.

В этой статье мы рассмотрим основные принципы создания успешного веб-ресурса.

1. Четкое определение целей

Четкое определение целей для разработки сайта - это процесс определения конкретных и измеримых результатов, которые веб-сайт должен достичь. Определение целей - ключевой этап в создании эффективного онлайн-присутствия. Он помогает сосредоточить усилия на важных задачах и обеспечивает ясное понимание того, что должно быть достигнуто.

Перед тем как приступить к разработке веб-сайта, важно четко определить его цели. Например, цель может быть продажа продуктов, предоставление информации, привлечение новых клиентов и т.д. Четкое понимание целей позволит определить функциональность и дизайн сайта.

2. Адаптивный дизайн

Адаптивный дизайн веб-сайта обеспечивает корректное отображение на различных устройствах, таких как компьютеры, смартфоны и планшеты. Это критически важно, учитывая мобильное потребление контента в современном мире. Адаптивный дизайн гарантирует, что веб-сайт будет одинаково доступен и удобочитаем на любом устройстве, что особенно важно в эпоху мобильного интернета. Независимо от размера экрана, пользователи могут легко получить доступ к информации и воспользоваться функционалом сайта.

2. Оптимизация скорости загрузки

Быстрая загрузка страницы имеет решающее значение для удовлетворения пользователей и улучшения позиций сайта в поисковых системах. Долгая загрузка может отпугнуть посетителей и негативно сказаться на поисковой видимости в поисковых системах. Оптимизация изображений, сжатие файлов и минимизация HTTP-запросов помогают ускорить загрузку.

4. Качественное содержание

Контент - король в мире веб-сайтов. Убедитесь, что ваш сайт предоставляет информацию, которая интересует вашу целевую аудиторию. Качественный контент способствует привлечению посетителей и удержанию их на сайте.

5. Поископригодность (SEO)

Оптимизация для поисковых систем (SEO) позволяет улучшить видимость сайта в результатах поиска. Исследуйте ключевые слова и оптимизируйте контент, мета-теги и URL для лучших позиций в поисковых системах.

6. Взаимодействие с пользователями

Сайт должен предоставлять средства взаимодействия с посетителями, такие как контактные формы, комментарии, и поддержку чатов. Позитивный опыт пользователей может способствовать удовлетворению клиентов и вернуть их на ваш сайт.

Разработка эффективного веб-сайта требует тщательного планирования и внимания к деталям. Учитывая конкуренцию в онлайн-мире, создание сайта, который соответствует современным стандартам и ожиданиям пользователей, является важным фактором успеха. Соблюдение вышеуказанных принципов поможет разработчикам достичь этой цели.

Список использованной литературы:

1. Нильсен, Джакоб. "Дизайн веб-сайтов для мобильных устройств и десктопов: советы и лучшие практики." O'Reilly Media, 2014.
2. Саленко, Андрей. "Основы поисковой оптимизации: практическое руководство для веб-мастера." Питер, 2019.
3. Макфарланд, Дэвид. "HTML и CSS: разработка и дизайн веб-сайтов." Вильямс, 2019.
4. Губер, Андрей. "Веб-дизайн: путь к совершенству." БХВ-Петербург, 2017.

УДК 681.883

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Студент гр. РЭТ-2211р-1 Бадамбекова А.Б., Саутов Д.Е. и Халимов Р.З.
Султамуратов Б., ст. преподаватель - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада заманауи телекоммуникациялық технологиялардың басты элементтері мен тенденцияларының тізімдері қарастырылған.

Summary: The article discusses lists of the main elements and trends of modern telecommunications technologies.

Современные стиль телекоммуникаций предполагает использование технологий, и он способен передавать большое разнообразие информации, такой как аудио, видео, текстовые данные и множество совершенно разных файлов для ноутбуков.

Основными элементами современных телекоммуникационных единиц измерения являются :-

1)Аппаратное обеспечение – например, система и модемы.

2)Программное обеспечение Программное обеспечение, управляющее программами ноутбука.

3)Средства массовой информации – {это|это это часто может быть} часто является средством связи, проводным или беспроводным.

4)Сетевое взаимодействие – эта технология соединяет различные системы ноутбуков.

5)Протоколы – эти правила регулируют использование информационных и коммуникационных средств.

Современные телекоммуникационные технологии представляют собой совокупность инновационных методов и средств передачи информации на расстоянии. Они играют ключевую роль в обеспечении связности и обмене данных между людьми, устройствами и системами.

Одной из основных технологий в сфере телекоммуникаций является беспроводная связь, которая позволяет передавать данные без использования проводов и кабелей. Беспроводные технологии, такие как Wi-Fi, Bluetooth, NFC и мобильная связь, обеспечивают гибкость и мобильность в обмене информацией.

Другой важной технологией является оптоволоконная связь, которая использует стеклянные или пластиковые волокна для передачи данных с высокой скоростью и емкостью. Оптоволоконные сети обеспечивают высокую пропускную способность и надежность передачи данных на большие расстояния.

Также стоит отметить развитие сетей пятого поколения (5G), которые обещают значительно увеличить скорость передачи данных, снизить задержки и обеспечить более надежную связь. 5G позволит подключать большое количество устройств к сети, что способствует развитию интернета вещей (IoT) и умных городов.

Другие современные телекоммуникационные технологии включают в себя виртуализацию сетей, программно-определяемые сети (SDN), облачные вычисления и распределенные системы хранения данных. Эти технологии позволяют более гибко управлять сетями, повышать их эффективность и обеспечивать более высокую отказоустойчивость.

Современные телекоммуникационные технологии играют важную роль в повседневной жизни людей, бизнесе и обществе в целом. Они обеспечивают быструю и надежную связь, улучшают доступ к информации и способствуют развитию новых сервисов и возможностей.

Список тенденций в области телекоммуникационных технологий на 2023 год, год, полный надежд для отрасли.

1. Электронная подпись

Электронные подписи занимают первое место в списке, если говорить о последних тенденциях в области телекоммуникационных технологий в 2023 году.

В телекоммуникационной отрасли, где наблюдается самый высокий уровень оттока клиентов, подписание документов является нормой. Клиент должен подписать все виды документов, связанных с регистрацией, на определенном этапе ее жизненного цикла, например, при подключении услуг или получении SIM-карты. Аналогичным образом, для официальной отмены требуется запрос на отмену и другие связанные с этим документы.

2. Технология 5G

Согласно отчету CCS Insight, ожидается, что к 2023 году число подключений к глобальной сети 5G достигнет 1,34 миллиарда.

Несмотря на проблемы, связанные с пандемией Covid-19, операторы в Западной Европе, Северной Америке и Китае продолжают упорно работать над продвижением развертывания сетей 5G в 2022 и 2023 годах.

3. Интернет вещей (IoT)

Для операторов связи развитие Интернета вещей представляет собой важную долгосрочную возможность. Делая это, вы можете использовать свой текущий опыт взаимодействия с клиентами и знания для увеличения удержания.

Использование и ценность Интернета вещей для операторов связи не ограничиваются улучшением подключения потребителей. Телеком может позиционировать себя как поставщик доступа к Интернету вещей, а не просто расширять сетевые подключения. Они также могут предоставить своим партнерам по цепочке поставок необходимые инструменты и знания, которые помогут им продвигать эту технологию.

4. Большому ИИ могут не понадобиться Большие данные

Большая часть разговоров об искусственном интеллекте и машинном обучении до сих пор была сосредоточена на потребности в огромных объемах данных для работы алгоритмов и нейронных сетей, в которых доминируют такие компании, как Google, Amazon, Microsoft и Facebook, а также китайские мегатехнологические компании, такие как Baidu, Alibaba и Tencent.

5. Умные города

Умные города становятся все более распространенными по всему миру. Такие города, как Токио, Нью-Йорк, Сингапур и Барселона, находятся на переднем крае различных сфер деятельности, связанных с созданием умного города. Окружающая среда, городская мобильность, безопасность, образование, здравоохранение, экономика и государственное управление - это лишь несколько примеров.

6. Обеспечьте сетевую безопасность при передаче данных

По мере того как мы движемся к более взаимосвязанному миру, все больше и больше данных передается по проводным или беспроводным соединениям, и все больше и больше транзакций и сетевая безопасность становятся все более важными. Многочисленные аналитические отчеты

показывают, что растет число всех видов онлайн-мошенничества, включая программы-вымогатели и DDoS-атаки, фишинг и утечку данных.

7. Появление многоканальной коммуникационной платформы

Основным трендом телекоммуникационных технологий в 2023 году станет появление многоканальных коммуникационных платформ.

Встречаться с сотрудниками на цифровом рабочем месте важнее, чем когда-либо, а не заставлять их искать нужную информацию по каналам, которыми они не пользуются или к которым у них нет доступа.

8. SMS остается основой Цифровой Связи

SMS остается одним из наиболее эффективных каналов связи и станет следующим трендом телекоммуникационных технологий в 2023 году.

В следующем году никаких изменений не будет. Девять из десяти человек проверяют свои текстовые сообщения, и более половины из тех, кто их читает, делают это в течение нескольких минут. Учитывая, что в следующем году число пользователей мобильных телефонов в мире, как ожидается, достигнет 7,26 миллиарда, легко понять, почему SMS-сообщения по-прежнему так популярны.

9. Интеллект принятия решений

Как следует из названия, это направление сосредоточено на процессе принятия решений. Более конкретно, это относится к дисциплине, которая направлена на улучшение этого процесса для достижения более точных и благоприятных результатов.

10. WiFi 6

Многие компании, планирующие перейти на Wi-Fi 6 в 2023 году, сталкиваются с трудностями при переходе.

Переход на WFH существенно повлиял на рынок коммерческой недвижимости. Многие офисы закрыты, а в тех, которые все еще открыты, плотность персонала ниже.

В реалиях новой коммерческой недвижимости спрос на плотность устройств, одно из самых больших преимуществ Wi-Fi 6, невелик. Популярность Wi-Fi 6 среди потребителей растет и будет продолжать расти, особенно в случае WFH.

Список использованной литературы:

1. Ю. Гао, С. Чиен, Обзор космической робототехники: к науке высшего уровня через освоение космоса. Научный робот. 2, eaan5074 (2017).

2. Моисеенко К. А., Черемискина (Стерхова) М. С. Реконструкция подстанции "Стародубская" // Наука. Технологии. Инновации: сборник научных трудов: в 9 т., Новосибирск, 3-7 Декабря 2018. - Новосибирск: НГТУ, 2018 - Т. 4 - С. 62-66

3. Мудров А.Г., Марданов Р.Ш. Обзор исследований пространственных механизмов с вращательными шарнирами / Мудров А.Г., Марданов Р.Ш. // Теория механизмов и машин.– 2015. - № 13. – С. 62-74.

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ГРАФИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨЗГЕШЕЛІКТЕРІ

Базарбаева А.

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Резюме: В статье проанализированы методы, используемые в учебном процессе для обучения учащихся пониманию роли графической грамотности и овладению ее процессом, критическому мышлению, навыкам создания графики и изображений. Как показывает анализ, рассмотрены различия, возникающие в анализируемых методах, а также основные преимущества использования цифрового обучения в качестве инструмента. Представленные в статье методы обучения позволяют студентам легко понять принцип создания графики и в определенной степени понять роль процесса обучения. Наряду с педагогической практикой он не только выделил особенности развития в двух аспектах, а именно традиционном обучении и виртуальном обучении, но и показал эффективность использования графики.

Summary: The article analyzed the methods used in the teaching process to teach students to understand the role of graphic literacy and master its process, critical thinking, and the skills of creating graphics and images. As the analysis shows, the differences that appear in the analyzed methods are considered. The main advantages of using digital learning as a tool are considered. The teaching methods presented in the article allow students to easily understand the principle of creating graphics and to a certain extent understand the role of the learning process. Along with teaching practice, he not only highlighted the development features in two aspects, namely, traditional teaching and virtual teaching, but also showed the effectiveness of using graphics.

Мақалада оқушыларға графикалық сауаттылықтың рөлін түсінуге және оның процессін меңгеруге, сыни ойлауға және графиканы бейнені құру дағдыларына үйрету үшін оқыту процесінде қолданылатын әдістер талданды. Талдау көрсеткендей, талданған методикаларда пайда болатын өзгешеліктер қарастырылған. Цифрлық оқыту құралы ретінде пайдаланудың негізгі артықшылықтары қарастырылған. Мақалада келтірілген оқыту әдістері оқушыларға графика құру принципін оңай түсінуге және белгілі бір дәрежеде оқу процесінің рөлін түсінуге мүмкіндік береді. Оқыту тәжірибесімен бірге даму ерекшеліктерін екі аспектіде, атап айтқанда, дәстүрлі оқыту және виртуалды оқытуды бөліп көрсетіп қана қоймай, графиканы пайдалану тиімділігінің көрсетті.

Графикалық пішіндер мен бейнелер оқу кітаптарын түсіндіруге және виртуалды түрде көрсетуге көмектесетін тиімді оқу құралына айналуда. Сызбаларды, бейнелерді көрнекі түрде қабылдаушы тұлғалар санының көп болуына байланысты бұл сауаттылықтың маңыздылығы айтарлықтай өсті. Оқытуда қолдануға ыңғайлы құрал болып саналады, өйткені білім алушылар көрнекілікке көбірек қызығушылық танытады әрі көру зейіні арқылы тез түсінеді. Бұны оқыту әдістемесі ретінде пайдалану қашықтықтан оқыту және факультативті оқу процесстерінде өте тиімді екенін дәлелдеді, өйткені ол барлық балалардың сұрақтарын қанағаттандырады[1]. Цифрлық оқыту құралы

күрделі мәліметті жеңілдетеді. Оқулықтардағы параграфтар түсініксіз болса, балалар қызығушылықты тез жоғалтады, абстрактілі тақырыптарды жеңілдету және аудиторияға терминдерді түсіндіру үшін графикалық бейне және пішіндерді пайдалану, оларға оқытылатын нәрсеге көбірек қызығушылық танытуға көмектеседі. Қаншалықты қиын тақырып болса да, көрнекі түрде сол тақырыпты бейнелеу тақырыптың мазмұнын жеңіл етеді.

Виртуалды түрде кез келген мазмұнды бөлімдерге бөліп, оны қозғалатын суреттер арқылы түсіндіруге болады. Цифрлық технологиялар құралдарын қолдану арқылы оқиганы айтып қана емес, оқиганы көрсете алуға болады. Бұл мәліметті түсіндіруге жеңілдетеді, өйткені графика мен кескіндерді пайдалану оқиганы виртуалды шынайы түрде ұсынады. Бұл оқу процессін әлдеқайда қызықтырақ етеді, өйткені түрлі-түсті кескіндер, сызбалар көрермендердің назарын ұзағырақ ұстайды. Әрі виртуалды кескіндер қиын идеяларды жүзеге асырады. Бейне мәтін мен кескіндерге қарағанда қажет ойды тезірек және тиімдірек түсіндіру мүмкіндігін береді. Бейнеде, ұсынатын көріністе оқиганы бірнеше секундта түсінуге болады. Балаларға мәтінді түсіну қиынға соғады, дәл осы жерде бейне, пішіндер өз орнын табады, себебі тыңдаушыларға графика мен кейіпкерлердің динамикалық қозғалысы елестету зейінімен байланысуға мүмкіндік береді. Бұл қиын параграфтарды түсіндірудің тиімді жолы, өйткені суреттер көп нәрсені түсіндіре алады, бұл мәтінге қарағанда жақсырақ, өйткені оны қарау әлдеқайда жағымды.

Виртуалды бейне-ролик оқудың күшті аудио-визуалды ресурсы болып табылады, ми визуалды мәліметті жылдам әрі тиімдірек өңдеуге қабілетті. Адамдар мәтінге қарағанда суреттерді санасында жақсы сақтайды. Есту және көру комбинациясы оқуды жеңіл қабылдау үшін маңызды болса керек, ол барлық оқушыларға оқуға ыңғайын келтіреді [2]. Адамдар әртүрлі оқу қабілеттерімен шектелген, сондықтан мұғалімдер сан түрлі әдістерді қолдануды. Кейбір оқушылар тәжірибе түрде үйрене алады, басқалары алдында тұрған мағлұматты оқығанды ұнатады, кейбірі визуалды түрде оқығанды жақсы көреді. Графикалық сауаттылық осы оқыту әдістерін бір бейнеге біріктіруге мүмкіндік береді, себебі барлығының назарын мүмкіндігінше ұзақ ұстау үшін қозғалатын графиканы, дыбыстарды және мәтінді пайдалануға болады [3]. Бұл мұғалім жасаған еңбегін, сабағын әлдеқайда кең тыңдаушыларға ұсынуға болатынын білдіреді және бұл көптеген түлектерге түсіндіргіңіз келетін ақпаратты тезірек бөлісуге және оларды оқытуға көмектеседі. Графика әртүрлі сыбайлас тақырыптарды бірнеше суреттермен біріктіруге мүмкіндік береді, бұл тақырыпты ұзағынан еске қалатындай етуне көмектеседі. Оқушыларға мазмұнмен өзара әрекеттесу мүмкіндігі болатындай, өздері бейне құруды үйрене алады. көрнекіліктер қол жетімді болған соң оқушылар ақпарат бөліктерін өңдеуді қолдана алады.

Қорытындылай келе, графикалық сауаттылық оқуды тездетеді. Бейнелер санада мәтінге қарағанда мың есе жылдам өңделеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Агаркова, Н.Г. Основы формирования графического навыка у младших школьников [Текст] /Н.Г.Агаркова // Начальная школа. – 1999. - №4. – с. 15-17.
2. Агаркова, Н.Г. Графический навык. Графический почерк. (Программа для начальной школы) [Текст]/Н.Г.Агаркова//Начальная школа. – 1995. - №12. – С.19 .
3. Агаркова, Н.Г. Русская графика. Книга для учителя [Текст]/Н.Г.Агаркова. – М.: Дрофа, 1997. – С.11.

ӘОЖ 517.929.7

ДИФФЕРЕНЦИАЛ ОПЕРАТОРДЫҢ МЕНШІКТІ МӘНІ ЖӘНЕ МЕНШІКТІ ФУНКЦИЯСЫ

Бердібек А., Уразбайқызы С., магистранттар
Мүсірепова Э.Б. ғылыми жетекші

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются собственные значения и собственные функции дифференциального оператора.

Abstract: The article discusses the eigenvalues and eigenfunctions of a differential operator.

Енді λ оператор L дің меншікті мәні болсын, ал y меншікті мәнге сәйкес меншікті функция болсын. Онда $Ly = \lambda y$ теңдігінен $(Ly, y) = \lambda(y, y)$. $(y, y) > 0$ болғандықтан, ал (Ly, y) нақты сан болғандықтан

$$\lambda = \frac{(Ly, y)}{(y, y)}$$

саны да нақты сан болады.

Салдар. Өз-өзіне түйіндес оператордың әр түрлі меншікті мәнге сәйкес меншікті функциялары ортогональді.

Бір ғана меншікті мәнге сәйкес меншікті функцияларды бір-бірімен ортогональді етіп тандап алуға болады. Ол үшін бір ғана меншікті мәнге сәйкес меншікті функциялар ішкі кеңістігінде ортогональді базисті тандау керек. Нәтижеде L операторының меншікті функцияларының ортогональді жүйесін аламыз [1].

Меншікті мәндері мен меншікті функциялардың анықтамасы. λ саны L операторының меншікті мәні деп аталады, егер L операторының анықталу облысынан

$$Ly = \lambda y \tag{1}$$

теңдігін қанағаттандыратындай, бір $y \neq 0$ функциясы табылатын болса.

Бұл y функциясы L операторының λ меншікті мәніне сәйкес келетін меншікті функция деп аталады.

Айталық, $l(y)$ және

$$U_1(y) = 0, \dots, U_m(y) = 0 \tag{2}$$

L операторын туындататын дифференциалдық өрнек пен шеттік шарт болсын. y функциясы L операторының анықталу облысында жатуға тиіс болатындықтан, онда ол (2) шарттарды қанағаттандыруға тиіс. Сонымен қатар, $Ly = l(y)$, енді (1)-теңдіктен алатынымыз

$$l(y) = \lambda y \quad (3)$$

Сонымен:

$$l(y) = \lambda y, U_\nu(y) = 0, \nu = 1, 2, \dots, m \quad (4)$$

біртекті шеттік есебі қарапайым емес шешімдерге ие болатындай λ параметрінің мәндері болып табылады. Ол қарапайым емес шешімдер сәйкес меншікті функциялар болып табылады.

Бір ғана λ меншікті мәніне сәйкес келетін меншікті функциялардың сызықты комбинациясы, ол да λ -ға сәйкес келетін меншікті функция болады. Расында да, егер

$$Ly_1 = \lambda y_1 \text{ және } Ly_2 = \lambda y_2 \text{ онда } L(c_1 y_1 + c_2 y_2) = \lambda(c_1 y_1 + c_2 y_2),$$

мұнда c_1, c_2 -кез келген тұрақтылар. λ -ның берілген мәнінде (3)-біртекті теңдеудің n -нен аспайтын сызықты тәуелсіз шешімдері бар болатындықтан, бір ғана меншікті мәнге сәйкес келетін барлық меншікті функциялар жиынтығы $\leq n$ өлшемді ақырлы кеңістік болады. Бұл кеңістіктің өлшемділігі жай ғана берілген λ меншікті мәніндегі (4)-шеттік есептің сызықты тәуелсіз шешімдерінің санына тең болады; бұл сан меншікті мәнің еселігі деп аталады. Меншікті мәндерді анықтайтын шарттарды табайық [2].

$$y_1(x, \lambda), y_2(x, \lambda), \dots, y_n(x, \lambda) \quad (5)$$

арқылы

$$y_j^{(v-1)}(a, \lambda) = \begin{cases} 0 & j \neq v \\ 1 & j = v \end{cases} \quad (6)$$

$j, v = 1, 2, \dots, n$

бастапқы шарттарымен анықталатын (3)-дифференциалдық теңдеудің шешімдерінің фундаментальдық жүйесін белгілейік. Сызықты дифференциалдық теңдеулердің шешімдері туралы жалпы теоремалардан әрбір $x \in [a, b]$ -тің белгілі бір мәні үшін (5) функциялар λ параметрінің бүтін аналитикалық функциясы болып табылатындығы келіп шығады. (4)-шеттік есептің қарапайым емес шешімдері бар болады, сонда тек сонда ғана, егер

$$U = \begin{pmatrix} U_1(y_1) \dots U_1(y_n) \\ \dots \dots \dots \\ U_m(y_1) \dots U_m(y_n) \end{pmatrix}$$

Егер $\Delta(\lambda)$ функциясы нөлге теңбе-тең болмаса, онда L операторының саналымды саннан көп емес меншікті мәндері болады, бұл жағдайда ақырлы шекті нүктесі бола алмайды.

Егер, дербес жағдайда, $\Delta(\lambda)$ функциясының нөлдері болмаса, онда L операторының да меншікті мәндері болмайды.

λ меншікті мәні $\Delta(\lambda)$ функциясының еселі нөлі болуы мүмкін.

III. Егер $\lambda_0 - \Delta(\lambda)$ характеристикалық анықтаушының ν еселі нөлі болатын болса, онда λ_0 меншікті мәнінің еселілігі ν^* -ден аспайды.

Дәлелдеу. Айталық, $\Delta(\lambda_0)$ анықтаушы матрицасының рангі r болсын; олай болса λ_0 меншікті мәнінің еселілігі $n-r$ болады. Басқа жағынан қарайтын болсақ, анықтауыштарды дифференциалдау белгілі ережесінен $\lambda = \lambda_0$ болғанда $\Delta(\lambda)$ анықтаушының $(n-r-1)$ -ретке дейінгі барлық туындылары қосымша нөлге айналдыратындығы келіп шығады. λ_0 -еселілігі ν болатын нөл болғандықтан, $n-r-1 \leq \nu-1$ деген қорытынды жасаймыз; ал бұдан, $n-r \leq \nu$.

Егер, дербес жағдайда $\nu=1$ болса, онда $n-r \leq 1$ болады; ал екінші жағынан $n-r \geq 1$ немесе $\Delta(\lambda_0)=0$; бұдан $n-r=1$ екендігі шығады. Енді біз келесі нәтижеге келеміз.

IV. Егер $\lambda_0 - \Delta(\lambda)$ характеристикалық анықтаушының жай нөлі болса, онда L операторының λ_0 мәнінің еселілігі 1-ге тең болады.

Меншікті мән жай деп аталады, егер ол $\Delta(\lambda)$ характеристикалық анықтаушының жай нөлі болып табылатын болса.

Мысалы, берілген есептің меншікті мәндер мен меншікті функцияларды іздеп көрелік. Сонымен $[0,1]$ кесіндісі бойында, мына

$$\begin{cases} y'(x) = \lambda y(x), & 0 < x < 1 \\ y(0) - y(1) = 0 \end{cases} \quad (7)$$

периодты шекаралық есепті қарастырайық, дифференциалдық теңдеудің жалпы шешімін біз білеміз, ол мынадай

$$y(x, \lambda) = C \cdot e^{\lambda x} \quad (8)$$

мұндағы C – кез келген тұрақты шама, осы функцияны шекаралық шартқа апарып қойсақ

$$C - C e^{\lambda} = C(1 - e^{\lambda}) = 0$$

деген теңдеу аламыз, $C \neq 0$ болғандықтан

$$\Delta(\lambda) = 1 - e^{\lambda} = 0 \quad (9)$$

мұнан $e^{\lambda} = 1$, $\lambda_n = 2n\pi i$, $n = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$

Табылған меншікті мәндерді (8) формулаға апарып қойып, меншікті функцияларды табамыз.

$$y_n(x) = C_n \cdot e^{2n\pi i x}, n = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$$

C_n ($n = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$) тұрақты шамалары нормалау арқылы табамыз

$$1 = \|y_n\|^2 = \int_0^1 y_n(x) \cdot \overline{y_n(x)} dx = C_n \cdot \overline{C_n} \int_0^1 e^{2\pi i n x} \cdot e^{-2\pi i n x} dx = |C_n|^2$$

Демек, $C_n = 1$ десек те, болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кальменов Т.Ш., Ахметова С.Т., Шалданбаев А.Ш. К спектральной теории уравнений с отклоняющимся аргументом // Математический журнал. 2004.
2. Садыбеков М.А. Элементы теорий линейных дифференциальных операторов. - Шымкент, 2007.

ӘОЖ 004.338

БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИЯСЫ: ДЕРЕКТЕРДІҢ ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН АШЫҚТЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҮШІН БЛОКЧЕЙНДІ ҚОЛДАНУ

IT-2111к-2 тобының студенттері Білісбек Д.Ұ., Рахматулла А.Н. және Талатов А.Т.
Бақтибаев К.О. т.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Технология блокчейн — это децентрализованная и распределенная система учета, которую можно использовать для обеспечения безопасности и прозрачности данных. В статье представлена информация о важности технологии блокчейн, возможностях безопасности.

Summary: Blockchain technology is a decentralized and distributed accounting system that can be used to ensure data security and transparency. The article presents information about the importance of blockchain technology, security possibilities.

Блокчейн - бұл блоктар деп аталатын үнемі өсіп келе жатқан жазбалар жинағы. Заманауи блокчейндерден басқа кез келген басқа тәсілмен, желі өсіп келе жатқанда, блокчейндегі барлық ақпараттың кез келген қажетсіз қауіптерден қорғалғанын қамтамасыз ету қиын болады. Сондықтан криптография блокчейннің негізгі талаптарының бірі болып табылады.

Блокчейн технологиясы – деректердің қауіпсіздігі мен ашықтығын қамтамасыз ету үшін пайдаланылуы мүмкін орталықтандырылмаған және бөлінген есеп жүйесі. Бұған түйіндер деп аталатын бірнеше компьютерлердегі транзакцияларды мөлдір және өзгермейтін түрде жазу және тексеру арқылы қол жеткізіледі.

Деректерді қорғау контекстінде блокчейн технологиясы әрбір блокта сақталған деректерді қорғау үшін криптографиялық әдістерді пайдаланады. Әрбір блокта бірегей хэш бар, ол құрамындағы деректердің сандық саусақ ізі. Бұл хэш алдыңғы блоктың хэшімен байланыстырылып, бір-бірімен

байланысқан және бұзуға төзімді блоктар тізбегін жасайды. Блок ішіндегі деректерді өзгерту әрекеті келесі блоктарға өзгертулер енгізуді талап етеді, бұл анықталмаған деректерді өзгертуді өте қиын етеді(сур.1).

Сурет 1. Блокчейн технологиясының жұмыс істеу принципі

Сонымен қатар, блокчейн технологиясы алдын ала анықталған ережелер мен шарттармен өздігінен орындалатын келісімшарттар болып табылатын смарт келісімшарттарды пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл келісімшарттар блокчейнде сақталады және белгіленген шарттар орындалғанда автоматты түрде орындалады. Ақылды келісімшарттар транзакциялар мен орындалған әрекеттердің анық және тексерілетін жазбасын қамтамасыз ету арқылы ашықтықты қамтамасыз етуге көмектеседі.

Блокчейн технологиясын қолдана отырып, ұйымдар рұқсатсыз кіру, деректерді манипуляциялау және алаяқтық қауіпін азайту арқылы деректер қауіпсіздігін жақсарта алады. Сонымен қатар, блокчейн қамтамасыз ететін ашықтық мүдделі тараптар арасындағы сенімді арттыра алады, өйткені олар блокчейнде жазылған деректердің тұтастығын дербес тексере алады.

Блокчейн технологиясы деректердің қауіпсіздігі мен ашықтығы тұрғысынан айтарлықтай артықшылықтар ұсынса да, ол барлық пайдалану жағдайларына сәйкес келмеуі мүмкін екенін ескеру маңызды. Блокчейн шешімдерін енгізбес бұрын, масштабтау, қуат тұтыну және реттеу мәселелері сияқты факторлар мұқият бағалануы керек.

Блокчейн тізілімі қатысушылардың барлық транзакцияларын қадағалауға мүмкіндік береді. Әрбір ақша аударымы, мысалы, биткоиндер блоктардың бірінде жазылады. Оған кез келген адам қол жеткізе алады. Яғни, блокчейнде төлемді жіберген немесе алған болсаңыз, сіз әрқашан осы жазбаны тауып, барлық мәліметтерді біле аласыз. Негізі, тізілімде пайдаланушының әмиянындағы ақша сомасы туралы ақпарат емес, олардың қозғалысы туралы деректер бар. Яғни, алгоритм барлық транзакциялардан «өтеді» және белгілі бір сәтте пайдаланушының қанша ақшасы бар екенін есептейді. Егер олардың саны жеткілікті болса, жүйе тасымалдауға мүмкіндік береді.

Бөлінген жад ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Теориялық тұрғыдан блокчейнді жою мүмкін емес, өйткені әрбір қатысушыда оның көшірмелері бар.

Көріп отырғаныңыздай, блокчейндегі деректерді қорғау және қауіпсіздік басымдық болып табылады және өте тиімді жүзеге асырылады. Сондықтан қазір блокчейн технологиялары криптовалюта жасау үшін ғана емес қолданылады. «Блоктық тізбектерге» негізделген шешімдер ақпараттық технологиялар, білім беру және медицина салаларында жасалады[1].

Қазіргі әлемдегі қосымшалардың көпшілігінде криптография қорғалмаған байланыс арналары арқылы деректерді беруді шифрлау үшін қолданылады. Байланыс процесінде жеке хабарламалардағы деректер туралы ақпаратқа қол жеткізуге және алуға үшінші тұлғалардың араласуын болдырмау үшін хаттамалар мен әдістерді орнату үшін платформа ұсынылады. Егер біз Bitcoin желісіне қарасақ, онда шифрлауды қолданбайтынын көреміз. Bitcoin blockchain ашық, таратылған дерекқор, сондықтан оны шифрлаудың қажеті жоқ. Барлық деректер шифрланбаған түйіндер арқылы беріледі, бұл бейтаныс адамдарға Bitcoin желісі арқылы өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді.

Блокчейн жағдайында криптография шабуылдаушылар тобына ескі блоктарды өзгерту іс жүзінде мүмкін болмайтын жүйені құруға мүмкіндік береді.

1. Электрондық цифрлық қолтаңба

Цифрлық қолтаңба – асимметриялық шифрлау негізінде жұмыс істейтін криптографиялық алгоритм: жабық кілтті пайдалана отырып, автор (ол да осы кілттің жалғыз иесі) кез келген хабарламаға қол қоя алады. Қол қою көбінесе хабарламада қамтылған хэштегпен деректерде орындалады. Содан кейін ашық кілтті (ол жалпыға қолжетімді) пайдалана отырып, кез келген пайдаланушы хабарламаға қол қойған кілт иесі екенін тексере алады. Блокчейн жағдайында пайдаланушы өзінің жеке кілтімен өзінен туындайтын кез келген транзакцияға қол қояды. Желідегі кез келген басқа қатысушы сияқты алушы транзакцияның жіберуші берген ашық кілтті пайдаланып, шын мәнінде жіберушіден келгеніне көз жеткізу үшін транзакцияның шифрын шеше алады.

ЭЦҚ-ның арқасында пайдаланушының қаражатын оның хабарсыз жұмсауы мүмкін емес, өйткені оның жеке кілтінсіз транзакция дұрыс қолтаңбаны алмайды және нәтижесінде блокчейнге қатысатын түйіндер желісі қабылданбайды. Бұл ретте қолтаңбаны қолдан жасаудың мүмкін еместігі (басқаша айтқанда, жабық кілтті таңдау) таңдалған қолтаңба әдісінің негізінде жатқан асинхронды шифрлау алгоритмін бұзудың қиындығымен қамтамасыз етіледі.

Мысалы, Bitcoin ECDSA (Elliptic Curve Digital Signature Algorithm) алгоритмін жүзеге асырады. ECDSA – ашық және жабық кілттерді пайдалана отырып, цифрлық қолтаңбаларды жасауға арналған криптографиялық схема.

Ашық кілтті генерациялау үшін сізге қажет: құпия кілтті жасау → құпия кілтті генерациялау нүктесіне (қисықтағы нүкте) көбейту → ашық кілт.

Көбейту операциясы қалыпты көбейтуден ерекшеленетін нүктені көбейту болып табылады. Нүктелерді бөлу есептелмейтінін ескеру маңызды, сондықтан ашық кілтті жеке кілтті алу үшін пайдалану мүмкін емес, бұл ECDSA схемасын соншалықты қауіпсіз етеді.

Хэшинг - еркін ұзындықтағы кіріс деректерінің жиымын бекітілген ұзындықтағы (шығыс) бит жолына түрлендіру процесі. Транзакциялар блоктарға біріктірілмес бұрын, әрбір транзакция хэштелуі керек. Блокқа қосылған хэш осы блокта жазылған деректер негізінде құрастырылады. Блоктың хэшіне қосымша, оған алдыңғы блоктың хэші қосылады, соның арқасында блоктардың қосылған тізбегі жасалады. Блокчейнде қолданылатын хэштеу алгоритмдері көшкін эффектісі деп аталатын әсерді қамтамасыз етеді - хэштелген деректердің азғантай өзгеруі хэштің айтарлықтай өзгеруіне әкеледі. Сондықтан, әлдеқашан аяқталған кез келген транзакцияда жасалған өзгеріс мүлдем басқа хэшті жасайды, содан кейін барлық келесі блоктардың хэштерін өзгертеді[2].

Хэш-функциялардың қасиеттері:

а) хэш-функцияның шығысы әрқашан детерминирленген, яғни бірдей кіріс деректерін бір хэш-функцияға бергенде, шығыс әрқашан бірдей болады.

б) Хэш функциясының шығысы кездейсоқ бір жақты функция болып табылады

с) Екі бірдей хэш мәнінің екі түрлі хабары болуы мүмкін емес.

д) Кірістегі шамалы өзгеріс хэш мәнін өзгертетіні сонша, жаңа және ескі мәндер өзара байланыссыз болып көрінеді.

Peer-to-peer network

Ірі корпорациялар жеке пайдаланушы деректерінің үлкен көлемін бөлек құрылғыларда сақтайды, бұл жүйе бұзылған, қате өңделген немесе жоғалған жағдайда деректердің жоғалу қаупін арттырады. Blockchain бұл орталық билікке тәуелділікті жоюға ниетті. Бұған қол жеткізу үшін блокчейн блокчейн жүйесіндегі түйіндер үшінші тараптың орнына транзакцияның заңдылығын растай алатындай жұмыс істейді.

Proof-of-work – кез келген түйінге блокты жасаған адам айтарлықтай көлемдегі есептеу жұмыстарының орындалғанын тексеруге мүмкіндік беретін деректер. Басқаша айтқанда, ешбір түйін анықталмаған, бірақ маңызды жұмыс көлемін орындамай жарамды блок жасай алмайды. Кез келген блокты жасау белгілі бір есептеу қуатын талап етеді және кез келген басқа түйін бұл қуатты блокты жасаған адам жұмсағанын тексере алады.

Транзакциялардан айырмашылығы, әрбір блок үшін талап етілетін жұмысты растау жүйесі бізге ыңғайлы шешім табуға мүмкіндік береді: әрбір блок белгілі бір жұмыс көлемін талап ететіндіктен, жалғыз жарамды блокчейн ең көп блокқа ие болуы заңды[3]. Ойланыңыз: егер әрбір блок белгілі бір жұмыс көлемін (және уақытты) талап ететіндіктен, Proof-of-Work жүйесі жұмыс істейтін болса, бұзудың ең қиыны - жарамды блоктардың ең ұзын жиынтығы. Зиянды түйін немесе түйіндер тобы әрқашан ең ұзын блокчейнді таңдай отырып, жарамды блоктардың басқа жинағын жасауға тырысса, олар

эрқашан көбірек блоктарды қайталауға тура келеді (өйткені әрбір түйін алдыңғыға нұсқайды, бір блокты өзгерту барлық блоктарды мәжбүрлейді. кейін өзгертуге болады).

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Арутюнов, Н. С. Современные особенности технологии блокчейн в финансовом секторе: перспективы и влияние на состояние рынков финансовых услуг / Н. С. Арутюнов // Вестник евразийской науки. — 2023. — Т. 15. — № 3. — URL: <https://esj.today/PDF/50FAVN323.pdf>
2. Беляева, Д.А. Технология блокчейн: вызовы и перспективы / Д.А. Беляева // Скиф. Вопросы студенческой науки. — 2023. — № 1(77). — С. 519–523. — EDN IYKCSJW.
3. Шарафетдинов Айрат Джамбулович, Терехова Татьяна Борисовна БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГИИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ // Образование и право. 2020. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n7blokcheyn-tehnologii-vyzovy-i-perspektivy> (дата обращения: 27.12.2022).

УДК 629.78

МОДЕЛЬ СИСТЕМЫ СПУТНИКОВОЙ СВЯЗИ STARLINK

Студент гр.ИТ-2112к-1 Боранбай Т.Ә., студент гр. ИТ-2111к-1 Шынарбеков Б.Ә.

студент гр. ИТ-2111к-2 Оралбай Н.Ә.

Наурызбаев К. К. К. и. н. - научный руководитель

Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Starlink спутниктік байланыс жүйесінің құрылымы, тарату арақашықтары мен моделі жайлы ақпараттар қарастырылған.

Summary: This article provides information about the structure, transmission distances and model of the Starlink satellite communication system.

Starlink - это проект спутниковой группировки, разработанный SpaceX, аэрокосмической компанией, принадлежащей Илону Маску. Целью Starlink является создание крупномасштабной сети небольших спутников на низкой околоземной орбите (LEO), которые могут обеспечить глобальное покрытие широкополосным доступом в Интернет[1].

Созвездие Starlink состоит из тысяч небольших спутников массового производства на орбите, работающих в сочетании с наземными приемопередатчиками. Эти спутники предназначены для обеспечения высокоскоростного доступа в Интернет с низкой задержкой во всех уголках мира, включая отдаленные и недостаточно обслуживаемые районы, где традиционная интернет-инфраструктура неосуществима или недоступна.

Спутники размещены на относительно низкой орбите, примерно в 550 км над поверхностью Земли, что помогает уменьшить задержку сигнала и повысить общую производительность сети(рис.1). Они взаимодействуют друг с другом с помощью направленных антенн и с наземными станциями с помощью

фазированных антенных решеток, обеспечивая бесперебойную связь по всему миру.

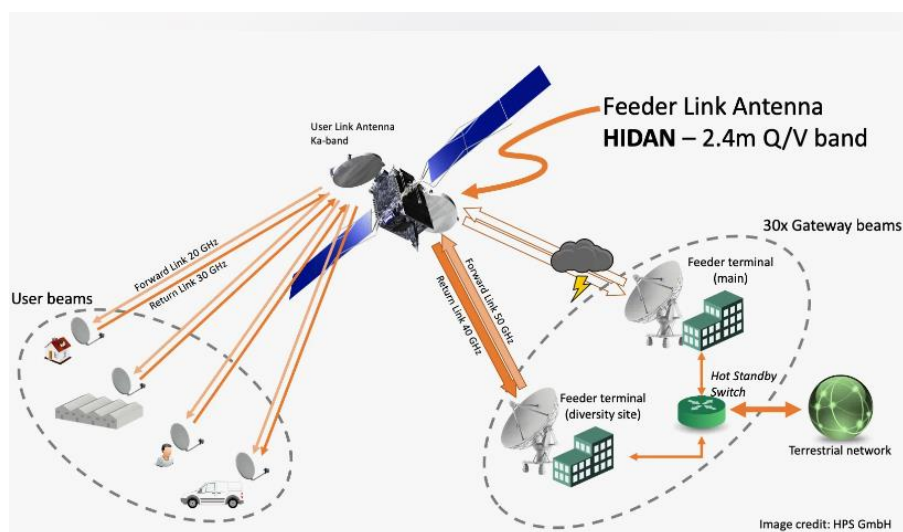

Рисунок 1. Модель системы спутниковой связи Starlink

Основной целевой аудиторией Starlink являются местные пользователи, но она также нацелена на предоставление интернет-услуг предприятиям, государственным организациям и другим коммерческим структурам. Первоначально SpaceX запустила прототипы спутников Starlink в 2018 году и продолжила серийное развертывание новых спутников. По состоянию на начало 2021 года были развернуты тысячи спутников Starlink, и SpaceX приступила к этапу публичного бета-тестирования в отдельных областях[2].

Внедрение Starlink рассматривается как потенциально прорывная сила в телекоммуникационной отрасли, поскольку оно направлено на обеспечение высокоскоростного доступа в Интернет с глобальным охватом и конкурентоспособной структурой ценообразования.

Однако это также вызывает озабоченность по поводу космического мусора и потенциальных помех другим спутниковым системам. SpaceX работает с регулирующими органами и организациями над решением этих проблем и обеспечением ответственного и устойчивого функционирования сети Starlink. Модель системы спутниковой связи Starlink состоит из следующих компонентов:

Космический сегмент: включает в себя сеть тысяч спутников, орбитирующих на высоте порядка 550 км над Землей. Спутники связаны между собой и с земными станциями при помощи лазерной коммуникационной системы.

Земной сегмент: состоит из наземных станций, которые взаимодействуют со спутниками и обеспечивают подключение к сети интернет. Наземные станции получают сигнал от спутников и передают его в Интернет через оптические кабели или другие общедоступные сети связи[3].

Клиентское оборудование: включает в себя специальные терминалы, которые устанавливаются на домах или других объектах и обеспечивают доступ к Интернету через спутниковую связь. Терминалы подключаются к наземным станциям и обмениваются данными с спутниками.

Вся система управляется центром управления, который обрабатывает данные от спутников и наземных станций, а также координирует и оптимизирует работу сети.

Starlink предлагает высокоскоростной доступ к Интернету в удаленных районах, где проводная связь недоступна или нестабильна.

Система также может быть использована для предоставления связи во время чрезвычайных ситуаций или для подключения транспорта, такого как самолеты или суда, к Интернету.

Список использованной литературы:

1. Пехтерев С. В., Макаренко С. И., Ковальский А. А. Описательная модель системы спутниковой связи Starlink // Системы управления, связи и безопасности. 2022. № 4. С. 190-255. DOI: 10.24412/2410-9916-2022-4-190-255

2. Reference for citation: Pehterev S. V., Makarenko S. I., Kovalsky A. A. Descriptive Model of Starlink Satellite Communication System. Systems of Control, Communication and Security, 2022, no. 4, pp. 190-255 (in Russian). DOI: 10.24412/2410-9916-2022-4-190-255

3. Pohožhe chto nasha «Tirada» vishla v pole: VSU teryaut svyaz so sputnikami Starlink. Military review, 08.10.2022. Available at: <https://topwar.ru/203010-pohožhe-nasha-tirada-vyshla-v-pole-vsu-terjajut-svjaz-sosputnikami-starlink.html> (accessed 08.10.2022) (in Russian).

УДК 004.08

КВАНТОВЫЕ КОМПЬЮТЕРЫ И ИХ ПЕРСПЕКТИВЫ В ПРИМЕНЕНИИ

Васильев Александр

Научный руководитель: преподаватель спец. дисциплин Әлімтай Б.Ш.
Колледж «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: бұл мақала кванттық механика принциптерін және кванттық биттерді (кубиттерді) қолдануды қамтитын кванттық есептеулердің негіздерін қамтиды. Кванттық қақпалар, суперпозиция, түйісу және олардың есептеуді жеделдетудегі ролін талқылайды. Шор алгоритмі және Гровер алгоритмі сияқты негізгі кванттық алгоритмдер де қарастырылады.

Abstract: This article explores the fundamentals of quantum computing, including the principles of quantum mechanics and the use of quantum bits (qubits). It discusses quantum gates, superposition, entanglement, and their role in accelerating computations. The article also covers key quantum algorithms such as Shor's algorithm and Grover's algorithm.

В современном мире компьютерные технологии стремительно развиваются, и одним из самых захватывающих направлений становятся квантовые вычисления. Квантовые компьютеры предоставляют новые возможности для решения сложных задач, которые недостижимы для

классических компьютеров. В данной статье мы рассмотрим основы квантовых компьютеров, их потенциал в области вычислений и перспективы применения в различных отраслях.

Квантовые компьютеры представляют собой инновационное направление в мире вычислительной техники, использующее квантовую механику для обработки информации. В отличие от классических компьютеров, которые работают на основе бинарных битов (0 и 1), квантовые компьютеры используют квантовые биты или кубиты. Кубиты могут находиться в состоянии 0, 1 или в суперпозиции обоих состояний одновременно благодаря явлению квантовой интерференции.

Одним из ключевых понятий в квантовых вычислениях является квантовое состояние, представляющее собой уникальное состояние кубита. Кубит может находиться в состоянии 0, в состоянии 1 или в суперпозиции, что позволяет квантовым компьютерам обрабатывать больше информации одновременно. Квантовые вентили - это основные строительные блоки квантовых цепей. Они выполняют операции над кубитами, такие как применение квантовых гейтов, в результате чего возможны сложные вычисления.

Квантовая суперпозиция позволяет кубитам находиться в нескольких состояниях одновременно. Это явление обеспечивает параллельную обработку информации, что делает квантовые вычисления гораздо более быстрыми и эффективными по сравнению с классическими. Квантовая запутанность – это связанное состояние между двумя или более кубитами. Изменение состояния одного кубита мгновенно влияет на состояние другого, что позволяет реализовать квантовые взаимодействия и проводить квантовые вычисления.

Основное отличие между квантовыми компьютерами и классическими заключается в способности квантовых компьютеров обрабатывать большие объемы данных параллельно благодаря суперпозиции и запутанности. Это делает их идеальным выбором для решения сложных задач, таких как факторизация больших чисел и оптимизация сложных систем. В то время как классические компьютеры могут потребовать значительного времени на решение таких задач, квантовые компьютеры способны делать это гораздо быстрее.

Квантовые компьютеры, обладая уникальными свойствами квантовой механики, предоставляют новые перспективы в области вычислений. Их способность обрабатывать информацию в квантовых состояниях открывает двери для новых научных открытий и технологических достижений, переворачивая наше представление о возможностях современных компьютеров.

Квантовые вычисления представляют собой новый этап в развитии информационных технологий, основанный на принципах квантовой механики. Они отличаются от классических вычислений своей способностью работать с квантовыми битами или кубитами. Главное свойство кубита — его способность находиться в состоянии 0, 1 или в суперпозиции обоих состояний одновременно. Эта особенность квантовых вычислений позволяет им

эффективно решать сложные задачи, с которыми классические компьютеры справляются с трудом или вообще не справляются.

Одним из выдающихся примеров квантового алгоритма является алгоритм Шора, который способен факторизовать большие числа на простые множители. Для классических компьютеров факторизация больших чисел является вычислительно сложной задачей, основой для многих криптографических систем. Алгоритм Шора позволяет решить эту задачу за полиномиальное время, что делает существующие криптографические системы уязвимыми перед квантовыми вычислениями.

Еще одним важным квантовым алгоритмом является алгоритм Гровера. Он используется для поиска в неупорядоченных базах данных и обладает квадратичным ускорением по сравнению с классическими методами. Алгоритм Гровера имеет широкий спектр применения, включая оптимизацию баз данных, поиск в больших наборах данных и решение комбинаторных задач.

Квантовые вычисления также имеют огромный потенциал в области оптимизации. Например, они могут применяться для решения задачи коммивояжера — нахождения кратчайшего пути, проходящего через все заданные города. Классические методы для таких задач требуют экспоненциального времени для решения при увеличении числа городов, в то время как квантовые алгоритмы способны справиться с ними гораздо быстрее.

В заключение, квантовые вычисления и алгоритмы представляют собой новую эру в мире вычислений. Их потенциал в решении сложных задач, которые недостижимы для классических компьютеров, открывает новые горизонты для науки, технологий и бизнеса. С развитием квантовых вычислений мы можем ожидать революции во многих областях, приносящей новые возможности и ускоряя научные исследования и технологические инновации.

Квантовые компьютеры, с их потенциалом революционизировать сферу вычислений, сталкиваются с рядом технологических вызовов, которые требуют серьезных научных исследований и инженерных решений для успешной реализации. Один из ключевых вызовов состоит в обеспечении стабильности квантовых битов, или кубитов. Квантовые состояния чрезвычайно чувствительны к внешним воздействиям, таким как температурные колебания и электромагнитные поля. Управление и изоляция кубитов от внешних шумов становятся сложными задачами, которые требуют разработки новых материалов и технологий.

Достижением, которое приближает нас к решению этого вызова, является разработка методов квантовой коррекции ошибок. Такие методы позволяют исправлять ошибки, возникающие из-за воздействия внешних факторов, обеспечивая надежность вычислений на квантовых уровнях. Это значительный шаг вперед в области квантовых вычислений, делая их более устойчивыми и надежными.

Следующим важным достижением является разработка высокоточных квантовых вентилях. Квантовые вентиля являются ключевыми компонентами

квантовых цепей и осуществляют квантовые операции. Их точность и стабильность критически важны для правильного выполнения квантовых вычислений. Интенсивные исследования в области квантовых вентилях привели к созданию более надежных элементов, что содействует улучшению производительности квантовых компьютеров.

Еще одним вызовом является разработка эффективных квантовых алгоритмов и программного обеспечения. Это включает в себя создание алгоритмов, способных полностью раскрыть потенциал квантовых вычислений, а также инструментов для проектирования и отладки квантовых программ. Разработка программного обеспечения, которое позволяет эффективно взаимодействовать с квантовыми компьютерами, играет важную роль в их успешном внедрении в различные сферы науки и технологий.

Одним из значительных достижений стало создание квантовых интернет-соединений. Квантовые интернет-соединения обеспечивают безопасный обмен информацией между удаленными квантовыми системами, играя ключевую роль в развитии квантовых сетей и коммуникаций. Эти соединения обладают высокой стабильностью и устойчивостью, что открывает новые возможности для современных коммуникаций и передачи данных.

Перспективы применения квантовых компьютеров огромны. В науке они могут использоваться для моделирования сложных молекулярных процессов и разработки новых материалов. В бизнесе квантовые компьютеры могут оптимизировать логистику, управлять финансовыми портфелями и решать задачи искусственного интеллекта более эффективно.

С развитием квантовых вычислений возникают новые этические вопросы. Необходимо обеспечить безопасность данных и защиту личной жизни в мире, где квантовые компьютеры могут взламывать современные методы шифрования. Кроме того, важно обеспечить доступ к этой передовой технологии для всех слоев общества, чтобы избежать неравенства и обеспечить социальную справедливость.

Квантовые компьютеры обещают переменить наше представление о вычислениях. Их потенциал в решении сложных задач и применение в науке и бизнесе делают их ключевым направлением развития технологий. Несмотря на технические сложности и этические вопросы, квантовые компьютеры открывают новые горизонты для инноваций и научных открытий. Следует продолжать исследования и разработки в этой области, чтобы максимально использовать потенциал квантовых вычислений в нашем будущем.

Список использованной литературы:

1. Ladd, T. D., Jelezko, F., Laflamme, R., Nakamura, Y., Monroe, C., & O'Brien, J. L. (2010). Quantum computers. *Nature*, 464(7285), 45-53.
2. Clarke, P. J., Horsley, A., Mariani, M., Schackert, F., Roy, A., & Biercuk, M. J. (2012). Superconducting qubits for quantum computation. *Nature*, 484(7394), 489-495.
3. Devitt, S. J., Munro, W. J., & Nemoto, K. (2013). Quantum Error Correction for Beginners. *Reports on Progress in Physics*, 76(7), 076001.

ИНТЕРНЕТ ВЕЩЕЙ: РАЗВИТИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ СЕНСОРНЫХ СЕТЕЙ И УСТРОЙСТВ

Студент гр. IT-2211к-1 Дүйсенбек Б.А., студент гр. IT-2211к2 Кемал Ж.Ж.,
Студент гр. IT-2111к-1 Тұрғын Ж.Қ.
Бақтибаев К.О. - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада интернет заттар, сенсорлық желілер мен құрылғыларды әзірлеу және қолдану жайлы ақпараттар қарастырылған.

Summary: The article provides information on the development and use of Internet objects, sensor networks and devices.

Интернет вещей (IoT) представляет собой сеть физических устройств, включающих сенсоры, актуаторы и другие устройства, которые могут взаимодействовать и обмениваться данными через интернет.

Развитие IoT началось в конце 1990-х годов, когда устройства с предварительно установленными сенсорами и сетевым подключением появились на рынке. С тех пор технология развилась и стала все более доступной и широко применяемой.

Одним из ключевых аспектов развития IoT является улучшение сенсорных сетей и устройств. Сенсоры в IoT устройствах могут измерять физические величины, такие как температура, влажность, давление, освещенность и другие. Они также могут измерять и обрабатывать другие данные, например, звуки, изображения или движение[1].

Прогресс в развитии сенсорных сетей и устройств позволил значительно расширить области применения IoT. Сейчас IoT встречается практически во всех сферах жизни, включая умный дом, медицину, промышленность, транспорт, сельское хозяйство и даже развлечения.

Применение IoT в умном доме позволяет автоматизировать и контролировать различные системы и устройства, такие как освещение, отопление и охлаждение, безопасность и другие, используя мобильные приложения или голосовые команды. Такая технология делает жизнь более удобной и эффективной для потребителей.

В медицине IoT применяется для мониторинга здоровья пациентов, упрощения прослеживания медицинского оборудования и автоматизации некоторых процессов, таких как доставка лекарств и медицинских расходных материалов.

Промышленная сфера также активно использует IoT для мониторинга и контроля производственных линий, предупреждения о поломке оборудования, оптимизации энергопотребления и других целей повышения эффективности производства.

IoT также применяется в транспортной сфере для отслеживания и управления транспортными средствами, оптимизации маршрутов и улучшения безопасности на дорогах.

В сельском хозяйстве IoT используется для мониторинга почвы, оптимизации полива и удобрений, контроля животноводческих хозяйств и других целей повышения эффективности сельскохозяйственного производства.

Развлекательная индустрия также использует IoT для создания инновационных устройств и приложений, например, для виртуальной реальности и дополненной реальности.

Сенсорные сети и устройства в IoT имеют огромный потенциал и будут продолжать развиваться и применяться во многих отраслях. Они помогают нам создавать

Интернет вещей (IoT) — это обширная сеть физических объектов, также известных как «вещи», которые соединены между собой через Интернет и обмениваются данными с другими устройствами и системами.

Хотя Интернет вещей существует с 1990-х годов, его практичность значительно возросла благодаря недавнему прогрессу в различных технологиях, таких как:

Достижения в области машинного обучения и технологий искусственного интеллекта

Доступ к недорогим и надежным датчикам

Максимизация доступности платформ облачных вычислений[2].

Выбор протоколов подключения, сетей и методов связи зависит от конкретного рассматриваемого приложения IoT. Существует множество различных приложений Интернета вещей и типов устройств Интернета вещей:

Коммерческий IoT — используется для транспорта и здравоохранения (умные кардиостимуляторы, системы мониторинга).

Потребительский IoT — используется в повседневной жизни (осветительные приборы, бытовая техника и голосовая помощь).

Military Things (IoMT) — применение Интернета вещей в военной сфере (носимая человеком биометрия и роботы-наблюдатели).

Инфраструктура IoT — возможность подключения в умных городах (системы управления и инфраструктурные датчики).

Industrial Internet of Things (IIoT) — промышленные приложения в энергетике и производстве (умное сельское хозяйство и цифровые системы управления).

Устройства Интернета вещей включают в себя широкий спектр примеров, включая интеллектуальные мобильные телефоны, холодильники, часы, фитнес-трекеры, пожарную сигнализацию, дверные замки, велосипеды, медицинские датчики, системы безопасности и виртуальных помощников, таких как Alexa и Google Home[3]. В сфере Интернета вещей наблюдается множество новых тенденций, за которыми следует следить.

1. Голосовой контроллер Google Home

Google Home — это интеллектуальное и эстетичное устройство, способное воспроизводить музыку, управлять подключенными устройствами и предоставлять персонализированные ежедневные брифинги с помощью голосовых команд. Эта интеллектуальная колонка с голосовым управлением поддерживает Wi-Fi и оснащена Google Assistant — тем же виртуальным помощником, который можно найти во многих смартфонах Android, таких как Google Pixel и Samsung Galaxy S8.

2. Голосовой контроллер Amazon Echo Plus

Голосовой контроллер Amazon Echo Plus — это известное и надежное устройство Интернета вещей, предоставляющее широкий спектр голосовых услуг. Его функциональные возможности включают в себя ответ на телефонные звонки, установку будильников и таймеров, проверку погоды и множество других функций.

3. Августовская камера дверного звонка

August Doorbell Cam — это IoT-устройство, которое позволяет вам удаленно открывать дверь из любого места. Он постоянно записывает колебания движения и любые сомнительные действия, происходящие у вашего порога.

4. Августовский интеллектуальный замок

August Smart Lock — это надежное и надежное устройство безопасности IoT, которое позволяет потребителям контролировать свои двери из любой точки мира. Он служит эффективным средством сдерживания грабителей, а также обеспечивает дополнительный уровень защиты вашего дома.

5. Foobot

Foobot функционирует как устройство Интернета вещей, способное точно измерять уровни загрязнения в помещениях, тем самым помогая улучшить качество воздуха в жилых домах, кафе, на рабочих местах и в различных общественных помещениях.

Список использованной литературы:

1. m/ru/company/unet/blog/410849 (дата обращения: 30.09.2021).
Росляков, А. В. Интернет вещей : учебное пособие / А. В. Росляков, С. В. Ваняшин, А. Ю. Гребешков. — Самара : ПГУТИ, 2015. — 200 с. — URL: <https://iotas.ru/files/documents/wg/учебник%20ИВ%20Росляков.pdf> (дата обращения: 30.09.2021). — Текст : электронный.
2. Семенченко, П. И. Стандартизация взаимодействия устройств Интернета вещей / П. И. Семенченко. — Текст : электронный // Постулат. — 2017. — № 11. — С. 15–22. — URL: <http://e-postulat.ru/index.php/Postulat/article/view/900/926> (дата обращения: 30.09.2021).
3. Стандарт NB-IoT Low-Power and Wide-Area, LPWA. — Текст : электронный // TAdviser.ru : [сайт]. — 2019. — URL: <http://www.tadviser.ru/a/323705> (дата обращения: 30.09.2021).

ҚАЗІРГІ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯ ЖЕЛІСІ

РЭТ-2142к-1 тобының студенті Әбдірахманова А.Қ., РЭТ-2242к-1 тобының студенті А.Г., РЭТ-2211к-1 тобының студенті Қалдыбек Е:Қ.
Султамуратов Б., аға оқытушы- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статъя посвящена современной телекоммуникационной сети. В статье рассматривается зарождение, развитие, модернизация и внедрение телекоммуникационной сети в современном мире. В настоящее время люди должны иметь представления о телекоммуникационных сетях, а так же как их использовать. В статье изложены: типы и виды телекоммуникационных сетей. Поскольку военнослужащие и гражданский персонал обязаны знать и иметь представление о телекоммуникационных сетях.

Summary: The article is devoted to the modern telecommunication network. The article discusses the origin, development, modernization and implementation of the telecommunications network in the modern world. Currently, people should have an idea about telecommunication networks, as well as how to use them. The article describes: types and types of telecommunication networks. Since military personnel and civilian personnel are required to know and have an idea about telecommunications networks.

Әрбір ұрпақ жаңа техникалық құралдарды әзірлеуге, деректерді есепке алу, өңдеу, беру және сақтау жүйесін жетілдіруге бейім. Телеграф, телефон, телетайп, радиоқабылдағыш алғашқы телекоммуникациялық құралдар болып танылды. ХІХ ғасырдың ортасы спутниктік байланысты, есептеу техникасын, компьютерлік желіні жаппай қолданумен ерекшеленді. Нәтижесінде бұл жаңа телекоммуникациялық технологиялардың дамуына оң әсер етті.

Деректерді беру құралдарының технологиялық дамуы телекоммуникацияның ақпараттық қамтамасыз ету инфрақұрылымы ретінде дамуына объективті ықпал етеді. Сонымен қатар, ақпараттық ағындарды жоғары деңгейде бөлісуге қоғамдық сұраныс артып келеді. Нәтижесінде екі фактор бір-бірін толықтырады, бұл қазіргі қоғамда телекоммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуына әкеледі. Деректерді берудің жаңа тұжырымдамалары, сақтау және өңдеу құралдары әзірленуде. Бұл ретте инновациялық шешімдерсіз де болмайды. Мемлекеттік шекаралар мен адамдар арасындағы қашықтықты бұлдырататын, ұялы және бейне байланыстарды қолжетімді ететін және басқару, білім беру, коммерция саласындағы көптеген міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін телекоммуникациялық технологияларсыз қазіргі әлем мүмкін емес. Әр адам олармен күнделікті телефон қоңырауларын бөлісу, поштаны тексеру немесе интернет-дүкендерден тауарлар сатып алу арқылы кездеседі[1].

Бастау керек, "телематика" ұғымы салыстырмалы түрде жақында пайда болды және кең мағынада ол ақпарат беру құралдарын көрсетеді. Яғни, телекоммуникацияны технологиялық қамтамасыз ету тікелей немесе жанама түрде ақпаратты қашықтықта таратуға мүмкіндік беретін ақпараттық байланыс арналарына бағынады. Бұл тұрғыда телекоммуникацияның негізгі

нысандарының бірі желі болуы мүмкін - ақпараттық, бағдарламалық немесе аппараттық.

Телекоммуникациялық технологиялар қызмет ететін материалға келетін болсақ, мәтін, дауыс, бейне және т. б. осы сапада әрекет ете алады. д. сонымен бірге телекоммуникацияға тек қашықтықтан деректерді беру міндетін жүктейді. Бұл саладағы технологиялар ақпаратты сақтау, реттеу, өңдеу құралдарына да қызмет етеді.

Материалдар мен техникалық қолдау құралдарының алуан түрлілігі технологиялар дамитын бағыттардың кең спектрін анықтады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жалпы тұжырымдамасы сандық түрде кодталған немесе аналогтық түрде бар ақпаратты алуға, жинауға, сақтауға, сақтауға, өңдеуге және беруге мүмкіндік беретін әдістер, процестер мен құрылғылар жиынтығын қамтиды.

Тар мағынада телекоммуникациялық технологиялар сымдарды пайдаланбай байланыс орнатуға және аудио және бейне ақпаратты қамтитын ақпараттық пакеттерді жіберуге мүмкіндік беретін бағдарламалық және аппараттық құралдар жиынтығы ретінде түсініледі.

Қазіргі уақытта коммуникацияны технологиялық қамтамасыз ету шешімдердің жалпы кешеніне негізделген. Атап айтқанда, TCP/IP протоколдары бар датаграммалық коммутация әдісі Интернет желісінде пакеттерді тәуелсіз бағыттауға мүмкіндік береді.

ISDN цифрлық ақпарат беру технологиясы әлі де өзекті. Бүгінгі таңда бұл технология әр түрлі материалдарды, соның ішінде сөйлеу, теледидар және бейне мәтінін таратуға мүмкіндік береді. Осы бағыттағы соңғы әзірлемелердің мысалы ретінде В-ISDN телеконференциясын келтіруге болады[2].

Көптеген заманауи телекоммуникациялық технологиялар 10-20 жыл бұрынғы идеяларға негізделген, бірақ қазіргі түрінде олар жоғары жылдамдықпен және техникалық қамтамасыз етуді оңтайландырумен сипатталады. Мысалы, Frame Relay тұжырымдамасы бірдей пакеттік деректерді беруге негізделген, бірақ күрделі процедураларды қолданбай. Бұл арналарда жоғары өткізу қабілеттілігіне қол жеткізуге және жалпы трансляция сапасын арттыруға мүмкіндік берді. Көптеген мамандар телекоммуникацияның даму перспективаларын салыстырмалы түрде жаңа АТМ технологиясымен байланыстырады (ағылш. asynchronous transfer mode), ол қазірдің өзінде мультиплекстеу әдістерімен асинхронды деректерді беру принциптерімен сипатталады.

Мәселен, ақпараттық-телекоммуникациялық желі (IT network) — байланыс желілері бойынша ақпаратты беруге арналған, оған қол жеткізу есептеу техникасы құралдарын пайдалана отырып жүзеге асырылатын технологиялық жүйе[3].

Телекоммуникациялық байланыс жүйелерінің түрлері мен жіктелуі

Қазіргі телекоммуникациялық жүйелер бірнеше негізгі белгілер бойынша біріктіріледі.

Мақсатына байланысты телевизиялық хабар тарату жүйелері, жеке байланыс, сондай-ақ компьютерлік желілер ерекшеленеді.

Ақпаратты беру үшін қолданылатын техникалық қолдауға байланысты дәстүрлі кабельдік байланыс жүйелері ерекшеленеді, жетілдірілген – талшықты-оптикалық, сонымен қатар эфирлік және спутниктік.

Ақпарат массивін кодтау әдісіне байланысты аналогтық байланыс және сандық арналар бөлінеді. Соңғы түрі кеңінен таралды, ал аналогтық байланыс арналары бүгінгі күнге дейін аз сұранысқа ие болды[4].

Кез - келген көлемдегі және мақсаттағы телекоммуникациялық жүйені құрудың негізгі қағидасы-оны жеке функционалды бөлімдерге бөлу. Олардың әрқайсысына қызмет көрсету уақыты қысқарады, кез-келген техникалық ақаулар кезінде бұзылу орнын іздеу процедурасы жеңілдетіледі.

Сонымен қатар, жүйелерді орнату кезінде деректерді беру сыртқы факторларға мүмкіндігінше аз тәуелді болатындай етіп кабельдің өзін оқшаулау туралы қамқорлық қажет. Қазіргі заманғы талшықты-оптикалық кабельдер жер астында, мұхит түбінде немесе арнайы гофрлерде орналастырылған, бұл оларды зиянды әсерлерден барынша қорғайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дибров, М. В. Сети и телекоммуникации. Маршрутизация в ip-сетях в 2 ч. Часть 1 : учебник и практикум для академического бакалавриата / М. В. Дибров. — М. : Издательство Юрайт, 2018. — 333 с.

2. Замятина, О. М. Вычислительные системы, сети и телекоммуникации. Моделирование сетей : учеб. пособие для магистратуры / О. М. Замятина. — М. : Издательство Юрайт, 2017. — 159 с.

3. Сети и телекоммуникации : учебник и практикум для академического бакалавриата / К. Е. Самуйлов [и др.] ; под ред. К. Е. Самуйлова, И. А. Шалимова, Д. С. Кулябова. — М. : Издательство Юрайт, 2019. — 363 с.

4. Пескова, С.А. Сети и телекоммуникации: учебник / С.А. Пескова. - М.: Academia, 2017. - 416 с.

ӘОЖ 004.382

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТТІҢ ҚОЛДАНУ

IT-2111к-2 Әмзе А.А., IT-2242к-1 тобының студенті Жарылхасын Н.Б.

IT-2211к-1 тобының студенті Шамсиддинов Ё.И.

Көшкінбаев С.Ж. - ғылыми жетекші

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье представлена информация об области применения системы искусственного интеллекта, ее основных преимуществах и принципах.

Summary: The article presents information about the field of application of the artificial intelligence system, its main advantages and principles.

Жасанды интеллект (AI) әртүрлі салаларда кең ауқымды қолданбаларға ие. Мұнда жасанды интеллектті қолданудың кейбір мысалдары берілген:

1. Автоматтандыру және процесті оңтайландыру: AI күнделікті тапсырмаларды автоматтандыру және бизнес процестерін оңтайландыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Мысалы, тұтынушылардың сұрауларын өңдеу үшін чат-боттарды автоматтандыру немесе шығындарды азайту және тиімділікті арттыру үшін логистикалық бағыттарды оңтайландыру.

2. Деректерді талдау және болжау: AI деректердің үлкен көлемін талдап, жасырын үлгілер мен үрдістерді анықтай алады. Бұл сұранысты болжау, нарықтық үрдістерді анықтау немесе деректерге негізделген шешімдер қабылдау үшін пайдалы болуы мүмкін.

3. Үлгіні тану және табиғи тілді өңдеу: AI суреттердегі немесе бейнелердегі үлгілерді тану және табиғи тілді өңдеу және түсіну үшін пайдаланылуы мүмкін. Бұл, мысалы, кескінді автоматты түрде жіктеу немесе автоматты аудару жүйелерін жасау үшін пайдалы болуы мүмкін.

4. Медицина және денсаулық сақтау: AI ауруларды диагностикалау, емдеудің тиімділігін болжау немесе медициналық кескіндерді талдау үшін медицинада қолданылуы мүмкін. Сондай-ақ AI ауруханаларды басқаруға және денсаулық сақтау процестерін оңтайландыруға көмектеседі.

5. Қаржы және банк қызметі: AI қаржылық деректерді автоматты түрде талдау, алаяқтықты анықтау, нарықтық үрдістерді болжау немесе жекелендірілген қаржылық ұсыныстарды жасау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Бұл жасанды интеллектті қолданудың кейбір мысалдары ғана. Жасанды интеллект технологиясының дамуымен оны қолдану басқа салаларда, соның ішінде көлік, энергетика, білім беру және басқа да көптеген салаларда кеңейеді деп күтілуде[1].

Жасанды интеллекттің басты артықшылығы - машиналық оқыту. AI күн сайын жасалатын деректердің үлкен көлемін алады, оны талдайды және оны пайдалы ақпаратқа айналдырады. Сондай-ақ AI-нің келесі артықшылықтары атап өтіледі: егжей-тегжейлі жұмыста тамаша нәтижелер; үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеу уақытының айтарлықтай қысқаруы; тұрақты нәтижелерді қамтамасыз ету. Кемшіліктерге мыналар жатады: жоғары құны; терең техникалық білімге деген қажеттілік; алынған мәліметтер негізінде ғана нәтижелерді көрсету; бір тапсырмадан екіншісіне жалпылау қабілетінің болмауы. AI дамуының басты қорқынышы - бұл технологияны қолдануға болатын салалардағы жұмыс орындарының қысқаруы. Бірақ сонымен бірге AI-ны енгізу жана мамандықтардың дамуына әкеледі.

1. Дауыстық көмекшілер. Apple компаниясының Siri, Google Assistant, Amazon компаниясының Alexa және Яндекстің Алисасы AI негізінде жұмыс істейді және сұрақтарға жауап береді, еске салғыштар жасайды және құрылғыларды басқарады.

2. Ұсыну жүйелері. Netflix және YouTube сияқты бейне ағынды қызметтері пайдаланушы қалауларын талдау және фильмдер мен бейнелерді ұсыну үшін жасанды интеллект технологиясын пайдаланады. Олар бұрынғы көзқарастар мен ұнатулардан үйренеді.

3. Үлгіні тану. Смартфондар мен кейбір камераларда беттер мен нысандарды автоматты түрде тану мүмкіндігі бар. AI фотосуретте кім және не екенін анықтауға мүмкіндік береді. Смарт камера Яндекс қосымшасында да бар. Мысалы, сіз оны элементке көрсете аласыз және қолданба Интернетте ұқсас өнімді табады.

4. Автопилоттар және автономды көлік жүйелері. Жасанды интеллект авиация мен автомобиль өнеркәсібінде автопилоттар мен автономды жүргізу жүйелерін жасау үшін қолданылады. Ол көліктерге қоршаған ортаны талдауға, алынған ақпарат негізінде шешім қабылдауға және қауіпсіз жүруге мүмкіндік береді.

5. Қаржылық талдау жүйелері. AI деректерді талдау, нарықтық үрдістерді болжау, тәуекелдерді анықтау және инвестициялық шешімдер қабылдау үшін қолданылады. Бұл қаржылық операциялардың тиімділігі мен дәлдігін арттыруға көмектеседі.

6. Тіл аудармашылары. Google Translate сияқты машиналық аударма қызметтері мәтінді бір тілден екінші тілге автоматты түрде аудару үшін AI пайдаланады. Олар жоғары сапалы аудармаларды ұсыну үшін көптеген параллель мәтіндер мен статистикалық модельдер бойынша оқытылады.

7. Ойын индустриясы. Компьютерлік ойындарда жасанды интеллект ойыншының әрекетіне бейімделе алатын, шешім қабылдай алатын және шынайы мінез-құлықты имитациялай алатын интеллектуалды виртуалды кейіпкерлерді жасау үшін қолданылады[2].

8. Медициналық диагностика. AI рентген немесе МРТ сканерлеуін талдау үшін қолданылады. Бұл дәрігерлерге ауруларды дәлірек анықтауға және емдеу туралы шешім қабылдауға көмектеседі.

9. Робототехника нақты әлеммен әрекеттесе алатын интеллектуалды машиналарды жасау үшін AI, машиналық оқыту және физикалық жүйелерді біріктіреді. Жарқын мысал - Boston Dynamics роботтары. Олар тепе-теңдік, шарлау, кедергілерді еңсеру және нысандарды сүйреу үшін AI пайдаланады.

Жасанды интеллект принциптері[3]

1. AI оқыту, өңдеу және шешім қабылдау үшін деректердің үлкен көлеміне қол жеткізуді қажет етеді. Мысалы, Алиса және Сири сияқты AI көмекшілері пайдаланушы сұрақтарына жауап беру үшін бүкіл Интернеттің білімін пайдаланады. Қолжазбаны тану жүйелері мындаған мәтін үлгілері бойынша оқытылады.

Шағын үлгіні үйрету үшін қанша деректер қажет екенін түсіну үшін «10 есе ережесі» қолданылады. Бұл кіріс деректерінің көлемі (мысалдар) модельде бар параметрлердің немесе еркіндік дәрежелерінің санынан 10 есе көп болуы керек дегенді білдіреді. Біздің алгоритм 1000 параметрге негізделген мысық кескіндерін үкі кескінінен ажыратады делік. Бұл модельді үйрету үшін бізге 10 000 сурет қажет болады дегенді білдіреді[4].

2. Есептеу қуаты. Бейнелерді тануға нейрондық желіні үйретіп жатырмыз деп елестетейік. Неғұрлым қуатты есептеу жүйелері көптеген кескіндерді өңдеуге және оқу процесін жылдамдатуға мүмкіндік береді.

3. Машиналық оқыту алгоритмдері мен модельдері. Мысалы, қарапайым алгоритмдердің орнына терең нейрондық желілерді пайдалану кескінді немесе сөйлеуді тану тапсырмаларында жасанды интеллект болжамдарының дәлдігін жақсарты алады.

4. АИ жаңа жағдайлар мен талаптарға бейімделуі керек. Мысалы, жасанды интеллект автономды көлікті басқару үшін пайдаланылса, ол өзгермелі жол жағдайына бейімделіп, уақыт өте келе өнімділігін жақсартуы керек. Драйвер сонымен қатар АИ өнімділігін басқара алуы керек.

5. Табиғи тілдегі қарым-қатынас. Бір мысал - чат-боттар. Олар пайдаланушылармен байланыса алады: оларды түсінеді және оларға ақпарат береді.

6. Түсіндіру және түсіндіру: Егер АИ несиелік шешімдерді қабылдау үшін пайдаланылса, ол шешім қабылданған факторларды түсіндіруі керек. Бұл клиенттерге бас тарту себептерін түсінуге, ал банк қызметкерлері – жүйенің жұмысын бақылауға көмектеседі.

7. Деректер қауіпсіздігі және құпиялылық. Мысалы, диагностика үшін сынақ және зерттеу деректерін талдайтын медициналық АИ-де пациенттердің жеке ақпараты қорғалуы керек. Бұл деректердің ағып кетуіне жол бермейді және құпиялылықты сақтайды.

8. Этикалық принциптер. Егер жасанды интеллект жұмысқа үміткерлерді тексеру үшін пайдаланылса, ол жынысына, нәсіліне, жасына немесе басқа да ерекшеліктеріне қарай кемсітпейтіндей және әділ және әділ көзқарасты қамтамасыз ететіндей етіп жасалуы керек.

9. Басқа жүйелермен интеграция. Интернет-дүкенде тауарларға тапсырыс беру процесін автоматтандыру үшін АИ инвентарлық қорларды басқару, жеткізу және төлем жүйелерімен өзара әрекеттесуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Акинин, М. В. Нейросетевые системы искусственного интеллекта в задачах обработки изображений / М.В. Акинин, М.Б. Никифоров, А.И. Таганов.- М.: РиС, 2016.

2. Евменов, В.П. Интеллектуальные системы управления: превосходство искусственного интеллекта над естественным интеллектом? / В.П. Евменов. - М.: КД Либроком, 2016. - 304 с.

3. Остроух, А. В. Системы искусственного интеллекта : монография / А. В. Остроух, Н. Е. Суркова. - 2-е изд., стер. — Санкт-Петербург : Лань, 2021. — 228 с. — ISBN 978-5-8114-8519-2. — Текст : электронный // Лань : электронно-библиотечная система. — URL: <https://e.lanbook.com/book/176662> (дата обращения: 04.05.2022). — Режим доступа: для авториз. пользователей.

4. Сергеев, Н. Е. Системы искусственного интеллекта / Н. Е. Сергеев. – Таганрог : Южный федеральный университет, 2016. – 123 с. – ISBN 9785927521135. – URL: http://biblioclub.ru/index.php?page=book_red&id=493307 (дата обращения: 04.05.2022). – Текст : электронный.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ УСТРОЙСТВ ХРАНЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ

Жандаров Канат, Казымов Мустафакемаль

Научный руководитель: преподаватель спец.дисциплин Мустафаева Лейла Темуровна
Колледж «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада қазіргі цифрлық қоғамдағы заманауи сақтау құрылғыларының күнделікті өмірге әсері қарастырылады. Заманауи сақтау технологиялары, соның ішінде бұлтты сақтау және USB дискілері сияқты сақтау құрылғылары ақпаратқа қол жеткізуді жеңілдететін және оқу, жұмыс және қарым-қатынас жасау тәсілін өзгертетін күнделікті жұмысымыздың ажырамас бөлігіне айналды. Мақалада бұл құрылғыларды пайдаланудың қарапайымдылығы мен ыңғайлылығы, олардың білімге және жұмыс үрдісіне әсері, деректер қауіпсіздігі, мультимедиялық тәжірибелердегі рөлі мен қоршаған ортаға тигізетін пайдасы қарастырылады.

Summary: This article explores the impact of modern data storage devices on everyday life in contemporary digital society. Modern data storage technologies, including cloud storage and devices like USB drives, have become an integral part of our daily routines, simplifying access to information and transforming the ways we learn, work, and communicate. The article examines the ease and convenience of using these devices, their influence on education and work processes, data security provisions, as well as their role in enhancing multimedia experiences and contributing to environmental sustainability.

В современном цифровом обществе, где персональные данные играют ключевую роль в каждодневных учебных занятиях, современные устройства для сбора и хранения и обработки информации и информации стали неотъемлемой частью нашей повседневной жизни. Эти технологии не только упрощают доступ и хранение персональных и корпоративных данных, но и трансформируют традиционные методы, методы и способы обучения, работы, общения, труда и развлечений. Использование современных устройств хранения данных оказывает значительное влияние на современное общество. Оно способствует улучшению производительности бизнеса, развитию медицинской науки и обеспечению большей доступности образования. Однако, с ростом объемов данных возрастают и вызовы, связанные с их безопасностью, целостностью и управлением.

Давайте рассмотрим значимость современных устройств хранения информации и их влияние на нашу повседневную жизнь.

Легкость и удобство:

Смартфоны и планшеты, оборудованные высокочастотными накопителями, позволяют нам носить с собой тысячи файлов и документов, делая их доступными под рукой в любой момент. Благодаря облачным хранилищам и USB-накопителям, мы можем моментально получать доступ к важным данным в любое время и в любом месте. Эта легкость и удобство изменили наше представление о том, как мы взаимодействуем с информацией, делая процессы поиска и обмена данными более эффективными и быстрыми.

Образование и работа:

Дистанционное обучение. Учебные материалы могут быть легко доступны через электронные учебники и облачные хранилища, обогащая процесс обучения. В эпоху цифровых технологий облачные вычисления стали неотъемлемой частью нашего цифрового опыта. Облачные технологии представляют собой виртуальные серверы и хранилища данных, к которым можно получить доступ через Интернет. Это принципиальное изменение в способе, которым мы храним, обрабатываем и передаем данные. Одним из ключевых преимуществ облачных технологий является возможность получения доступа к данным с любого устройства, подключенного к Интернету, обеспечивая мобильность и удобство.

Совместная работа. Облачные сервисы позволяют группам сотрудников одновременно работать над проектами и обмениваться файлами в реальном времени. В бизнесе и рабочих средах важно иметь эффективные инструменты для хранения, обмена и совместной работы с данными. Виртуальные хранилища и коллаборативные инструменты стали ключевыми компонентами рабочих процессов, обеспечивая командам возможность эффективно управлять информацией и совместно решать задачи.

Безопасность и надежность:

• **Резервное копирование.** Современные устройства хранения автоматически создают резервные копии данных, предотвращая потерю информации в случае сбоев или повреждений.

• **Шифрование и Защита.** Данные могут быть зашифрованы и защищены паролями, обеспечивая конфиденциальность и безопасность информации.

Мультимедийный опыт:

• **Высококачественный контент.** Фильмы, музыка и видеоролики в высоком разрешении могут быть сохранены на устройствах хранения, обеспечивая качественный мультимедийный опыт.

• **Потоковое воспроизведение.** Облачные сервисы позволяют потоково воспроизводить медиа-контент без необходимости загрузки файлов.

Экологические выгоды: Переход к электронным документам и облачным сервисам сокращает потребление бумаги, что снижает негативное воздействие на окружающую среду. Экологические выгоды сокращения использования бумаги ощущаются в сокращении рубок лесов и снижении выбросов парниковых газов, что способствует борьбе с изменением климата.

Сегодня, в эру цифровой революции, современные устройства хранения данных не только стали незаменимой частью нашей повседневной жизни, но и являются ключевыми катализаторами изменений в мире технологий и информации. Перед нами открываются захватывающие перспективы развития, которые будут определять будущее наших личных и профессиональных сфер. В заключение можно утверждать, что роль современных устройств хранения данных в будущем будет неотъемлемой и стратегически важной для различных аспектов нашей жизни и общества в целом. Совершенствование технологий,

сближение границ между виртуальным и реальным миром, а также эффективное управление данными будут стимулировать инновации, улучшать наши жизни и формировать облик будущего, в котором мы с нетерпением ждем принять участие.

Список использованной литературы:

1. Smith, John. "The Impact of SSDs on Data Storage." *Journal of Modern Technology*, vol. 25, no. 3, 2021, pp. 45-58.
2. Johnson, Emily. "Cloud Technologies and Data Security." *International Journal of Information Security*, vol. 15, no. 2, 2022, pp. 78-92.
3. Anderson, David. "Distributed Storage Systems: Challenges and Opportunities." *Proceedings of the International Conference on Data Engineering*, 2023, pp. 205-210.
4. Brown, Sarah. "Data Storage and Society: Trends and Implications." *Journal of Digital Society*, vol. 10, no. 4, 2022, pp. 112-125.

ОӘЖ 375 Т 821

5G СЫМСЫЗ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

ИФ 2211-К1 топ студенттері Жапир Ж.Б., Шаситов М.Б., Кудайберген А.Б.
IT-2211К-2 тобының студенті Ачилова Д.А.
Олжатаева Б.Т. Магистр., аға оқытушы.,- ғылыми жетекші.,
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Подключенны к Интернету миллиарды дополнительных устройств, вся инфраструктура должна не только подключаться быстрее, но и получать трафик 5G, что одновременно улучшает возможности подключения и обеспечивает более широкий доступ к этим устройствам.

Summary: With billions of additional devices connected to the Internet, the entire infrastructure must not only connect faster, but also receive 5G traffic, which simultaneously improves connectivity and provides greater access to these devices.

Көптеген жылдар бұрын ұялы байланыс желілері тек веб-шолулар мен мәтіндік хабарламалар жіберу үшін ұялы телефонды қолдауды қажет еткенде, қазір бізде HD ағынды смартфондар, деректер жоспарлары бар сағаттар, қауіпсіздік камералары, дербес көліктер және интернетке қосылған машиналар және сенсорлар сияқты басқарылатын құрылғылардың барлық түрлері бар.

Денсаулық жағдайы және басқа құрылғылар реттелмейтін кеңейтілген және виртуалды шындық жабдықтары болып табылады[1].

Тұрмыстық техника сияқты басқа да перспективалы құрылғылары бар.

Интернетке қосылған миллиардтаған қосымша құрылғылармен бүкіл инфрақұрылым тезірек қосылып қана қоймай, сонымен қатар бір уақытта қосылуды жақсартатын және осы құрылғыларға кеңірек қол жеткізуге мүмкіндік беретін 5G- трафикті алуы керек.

5G басқа "Gs" - тен несімен ерекшеленеді?

5G-бұл ескі технологияның орнына 4G-ден кейінгі ұрпақ.

-1g аналогтық дауыстық байланыс енгізілді

- 2G сандық дауыстық байланысты енгізді
- 3G мобильді деректерге негізделген
- 4G мобильді интернетті кеңінен пайдалануға мүмкіндік берді

5G қалай жұмыс істейді?

5G стандарттары әлі бекітілген жоқ және қызмет провайдерлері 5G енгізу үшін бірдей технологияны қолданудың қажеті жоқ, сондықтан оның әр елдегі әрбір компания үшін қалай жұмыс істейтінін айту қиын.

Мысалы, кейбір жағдайларда 5G деректерді қолданыстағы желілерге қарағанда мүлдем басқа жиілік диапазонында жібереді.

Бұл толқынның жоғары диапазоны 30 Гц пен 300 ГГц аралығында жұмыс істейтін миллиметрлік толқындар деп аталады (қазіргі желілерде 6 ГГц-тен төмен жиіліктер қолданылады)[2].

Маңыздысы, көптеген құрылғылар осы спектрде аз орын алудың орнына, оларды осы жолға "таратуға" және үлкен өткізу қабілеттілігін, яғни жоғары жылдамдықты және ұсталған қосылыстардың аз мөлшерін пайдалануға болады.

5G қашан келеді?

5G қызметтерінің қолжетімділігі сіз тұратын жеріңізге ғана емес, аймағыңыздағы қызмет провайдерлеріне де байланысты болады.

5G ерекшеліктері: деректер жылдамдығы, кідіріс және т. б

5G ұялы байланыстың бірнеше салаларын жақсартуға бағытталған, соның ішінде деректерді жүктеу жылдамдығы және оларды Интернетке бір уақытта қосыла алатын құрылғылар санына жүктеу[3].

Деректерді беру жиілігі

Бұл 5G деректерін берудің ең төменгі талаптары. басқаша айтқанда, бұл әрбір 5G ұяшығы қолдауы керек ең төменгі жүктеу жылдамдығы, бірақ кейбір жағдайларда ол әртүрлі болуы мүмкін.

Жүктеу: 20 Гбит / с (2,5 Гбит/с)

Жүктеу жылдамдығы: 10 Гбит / с (1,25 Гбит/с)

Жоғарыдағы сандар барлық мобильді станцияларды қолдауы керек, бірақ бұл сіздің құрылғыңыз оған қабілетті дегенді білдірмейді.

Бұл жылдамдық осы базалық станцияға қосылған барлық пайдаланушылар арасында бөлінеді, бұл әр пайдаланушы үшін тарифтерді сәл шынайы етеді.:

Жүктеу жылдамдығы: 100 Мбит / с (12,5 Мбит/с)

Жүктеу жылдамдығы: 50 Мбит / с (6,25 Мбит/с)

5G жылдамдығының арқасында сіз телефонға 4 градус бұрышта 3 ГБ фильм түсіре аласыз немесе төрт минут ішінде YouTube-ке 1 ГБ бейне жүктей аласыз.

Салыстыру үшін, 2017 жылы АҚШ пайдаланушылары үшін мобильді құрылғылардан орташа жүктеу жылдамдығы шамамен 22 Мбит/с болды - бұл 5G ұсынғаннан төрт есе баяу[4].

Кідіріс

Кідіріс ұялы байланыс мұнарасы деректерді жіберетін және мақсатты құрылғы (мысалы, сіздің телефоныңыз) деректерді алатын уақыт аралығын білдіреді.

5G үшін кем дегенде 4 мс уақыт қажет, бұл тамаша шарттарға сәйкес келеді, бірақ қосылыстардың кейбір түрлері үшін, әсіресе өте сенімді және төмен кідіріс (URLLC) үшін 1 мс дейін қысқарады.

Салыстыру үшін, 4G желісінің кешігуі шамамен 50-100 мс құрайды, бұл ескі 3G желісіне қарағанда екі есе жылдам!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Г.П. Мажибаева., Н.Х. Маметжанова., Д.Ә Рсалина. Білім берудегі цифрлық технолошгиялар. 2022.
2. Баймешова А.Н. Интернет технологиясы. 2019.
3. Арапова О. Умные уроки SMART., 2015.
4. <https://qamshy.kz/article/16667-5g-tekhnologiyasy-qanday-bolady>

ӘОЖ 621.396

БАЙЛАНЫС ЖЕЛІЛЕРІН БАСҚАРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ЖҮЙЕЛЕРІНЕ ШОЛУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

IT-2111к-1 тобының студенті Жарылқап С.Н.,
IT-2211к-1 тобының студенті Қожабай А.С. және Жанжігітов А.Б.
Наурызбаев К.К. т.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье представлена информация о современных системах управления сетями связи, их основных аспектах и о том, насколько важно управление телекоммуникационной отраслью.

Summary: This article provides information about modern communication network management systems, their main aspects and how important it is to manage the telecommunications industry.

Байланыс желілерін басқарудың заманауи жүйелері (БЖБЗЖ) байланыс желілерінің тиімді жұмысын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Олар бүкіл желі инфрақұрылымын бақылауды, басқаруды және бақылауды қамтамасыз етеді және байланыс операторларына желі ресурстарын тиімді басқаруға және абоненттерге сапалы қызмет көрсетуге мүмкіндік береді.

Қазіргі БЖБЗЖ-тің маңызды аспектілерінің бірі-желілік құрылғыларды басқару және бақылау. Басқару жүйелері маршрутизаторлардың, коммутаторлардың, трансляциялық жабдықтардың және желінің басқа тораптарының жұмысын орталықтандырылған басқаруды және бақылауды қамтамасыз етеді.

Олар операторларға құрылғы параметрлерін басқаруға, олардың күйі мен өнімділігін бақылауға және ақаулықтарды жою процестерін автоматтандыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі Байланыс желілерін басқарудың заманауи жүйелерінің маңызды аспектісі-қызмет көрсету сапасын басқару (QoS). Байланыс операторлары деректерді берудің, дауыстық және бейне қызметтердің жоғары сапасын қамтамасыз етуі тиіс. Басқару жүйелері әртүрлі қызметтер үшін өткізу қабілеттілігінің, кідірістің және деректердің жоғалуының қажетті деңгейін бақылауға және кепілдік беруге мүмкіндік береді.

БЖБЗЖ желілердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуде де маңызды рөл атқарады. Олар операторларға желілік ресурстарға қол жеткізуді бақылауға, шабуылдарды анықтауға және алдын алуға, сондай-ақ желілік белсенділікті тексеруге және бақылауға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы басқару жүйелері әдетте аутентификация, авторизация, кіруге қарсы тұру және деректерді шифрлау механизмдерін қамтитын қауіпсіздікті басқару функциясымен жабдықталған.

Қазіргі БЖБЗЖ-ті қолдану Телекоммуникация, Қаржы, Денсаулық сақтау, білім беру және басқаларын қоса алғанда, әртүрлі салаларды қамтиды. Телекоммуникация саласында БЖБЗЖ байланыс операторларының таратылған желілерін басқаруға, абоненттерге қызмет көрсету сапасын қамтамасыз етуге және желілік инфрақұрылымның тиімділігін жақсартуға мүмкіндік береді. Қаржы саласында БЖБЗЖ транзакциялардың қауіпсіздігін және деректердің құпиялылығын қорғауды қамтамасыз етеді.

Денсаулық сақтау саласында БЖБЗЖ пациенттерге тиімді қызмет көрсету және медициналық деректерді қорғауды қамтамасыз ету арқылы ауруханалар мен клиникалардың ақпараттық жүйелерін басқаруға көмектеседі.

Жалпы, байланыс желілерін басқарудың заманауи жүйелері желілік инфрақұрылымдарды тиімді басқаруды, бақылауды және қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды құралы болып табылады.

Олар заманауи технологиялық шешімдерде маңызды рөл атқарады және байланыс операторларына абоненттерге қызмет көрсетудің жоғары сапасына қол жеткізуге көмектеседі.

Телекоммуникациялық желіні басқару – бұл қазіргі заманғы бизнес талаптарына сай болу үшін әртүрлі құралдар мен технологияларды пайдалана отырып, телекоммуникация желілерін істен шығуға дейін басқару және олардың максималды өнімділігіне қол жеткізу процесі.

Байланыс желісін тиімді басқарудың мақсаты маңызды қателерсіз және кептеліссіз желі құру болып табылады. Заманауи ортада желіні бақылаудың көптеген шешімдері, желіні бақылау құралдары немесе желіні басқару құралдары қолданылады, бұл бүкіл процесті қиындатады [1].

Қазіргі заманғы байланыс желілерін басқару жүйелері өздерінің пайдаланушы интерфейстеріндегі үлгілерге қатты сүйенеді.

Үлгілерді жобалау және реттеу оңай. Әдетте оларды түсіну және пайдалану оңай. Бірақ анағұрлым күрделі жүйелер соншалықты көп модельдерді қажет етеді, сондықтан экрандар бір-бірін қайталайтын ондаған модельдермен (терезелер) тез толып кетеді және терезені басқару қиынға соғады.

Операторлар барлық пішіндердің атауларын білуі керек. Мәселе көбінесе бір-бірімен байланысы жоқ модельдердің ұқсас болып көрінуімен қиындайды, ал байланысты модельдер арасында көрнекі байланыс жоқ. Пішін дизайнын мақсатты орналасу, жүйелілік және экран кеңістігін тиімді пайдалану тұрғысынан айтарлықтай жақсартуға болады.

Заманауи жүйелердің пайдаланушы интерфейстері желілік жабдықтың құрамдас бөліктерінің егжей-тегжейлерін көрсетеді, бірақ олар пайдаланушыларға тапсырмаларды орындауға көмектеспейді. Әрбір тапсырма әдетте толтырылуы тиіс формалар сериясынан тұрады[2].

Тапсырманың қай бөлігі орындалып, қай бөлігі әлі аяқталмағаны туралы ақпарат берілмейді. Бұл өте маңызды, себебі операторлар жиі бір уақытта бірнеше тапсырмамен жұмыс істеуге және олар келген кезде жедел қоңырауларды өңдеуге тура келеді.

Терезелерді бірге топтастыру, оларды белгішелер ретінде көрсету және бір уақытта қайта ашу мүмкіндігінің анық қажеттілігі бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. NETWORK MANAGEMENT [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.usi.edu/business/aforough/> (дата обращения 5.02.2022) Rocha, A. L. B., Cesila, C.H., Maciel, P.D. et al. CNS-AOM: Design, Implementation and Integration of an Architecture for Orchestration and Management of Cloud-Network Slices. JNetw Syst Manage 30, 34 (2022). <https://doi.org/10.1007/s10922-022-09641-z>

2. Гадисова, А. М. Обзор современных систем управления сетями связи и их применения / А. М. Гадисова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 6 (401). — С. 9-11. — URL: <https://moluch.ru/archive/401/88779/> (дата обращения: 03.10.2023).

ӘОЖ 004.382

БЛОКЧЕЙН ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫ ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

IT-2211к-1 тобының студенті Жолдасбек Б.Б. мен Дуйсебай Б.К.,
IT-2111к-1 тобының студенті Байдуллаев А.М.
Ешмағамбетова С.М., магистр.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Блокчейн — это особый тип базы данных, распределенной и координируемой по открытой, общедоступной компьютерной сети, с цифровым постоянно растущим списком блоков данных, связанных друг с другом, которые действуют как децентрализованный публичный реестр. В этой статье представлена информация о преимуществах, краткой истории происхождения и применяемых областях технологии блокчейн.

Summary: Blockchain is a special type of database distributed and coordinated over an open, publicly accessible computer network, with a digital ever-growing list of data blocks connected to each other, which act as a decentralized public registry. This article provides information about the advantages, a brief history of the origin and applied areas of blockchain technology.

Блокчейн - бұл деректер қорының ерекше түрі. Сіз сондай-ақ бөлінген кітап технологиясы (немесе DLT) терминін естіген болуыңыз мүмкін - көп жағдайда олар бірдей нәрсені білдіреді.

Блокчейннің өзіндік ерекшеліктері бар. Деректерді қосудың бірнеше ережелері бар және ақпаратты сақтағаннан кейін оны өзгерту немесе жою мүмкін емес.

Деректер уақыт өте келе блоктар деп аталатын құрылымдарға қосылады. Әрбір блок алдыңғы блоктың негізінде құрастырылған және алдыңғы блокқа сілтеме жасайтын ақпарат бөлігін қамтиды. Соңғы блокқа қарап, оның соңғы блок негізінде жасалғанын тексере аламыз. Сонымен, егер біз «тізбекпен» төмен түссек, генезистік блок деп аталатын бірінші блокқа жетеміз.[2]

Аналогия бойынша сізде екі баған бар электрондық кесте бар делік. Бірінші жолдың бірінші ұяшығына сақтағыңыз келетін кез келген деректерді орналастыруға болады.

Бірінші ұяшықтағы деректер екі таңбалы идентификаторға түрлендіріледі, ол кейін келесі жазбаның бөлігі ретінде пайдаланылады. Бұл мысалда екінші жолдағы келесі ұяшықты толтыру үшін екі таңбалы ВВ идентификаторын пайдалану керек (ASDB). Бұл бірінші енгізу деректерін (соуа) өзгертсеңіз, әрбір басқа ұяшықта әртүрлі таңбалар жинағын алатыныңызды білдіреді.

Блокчейнге ұқсас хаттамалар тұжырымдамалық тұрғыдан 1980 жылдары жасалып, 1990 жылдары құжаттардың уақыт белгілерін тексеру үшін енгізілгенімен, алғашқы орталықтандырылмаған блокчейннің өнертабысы 2008 жылы Bitcoin құжатын жариялаған Сатоши Накамото деп аталатын бүркеншік атқа (немесе адамдар тобына) кеңінен жатқызылған[1].

Blockchain технологиясы Bitcoin желісінің негізі болып табылады, ол 2009 жылы іске асырылған кезде ашық бастапқы бағдарламалық жасақтама ретінде шығарылды. Бір қызығы, blockchain сөзі Bitcoin құжатында ешқашан айтылмайды-бұл терминді кейінірек технологияны жақтаушылар танымал етті.

Блокчейннің артықшылықтары

Блокчейн орталықтандырылған жүйелерде жоқ бірнеше артықшылықтарды ұсынады.

Қауіпсіздік-жеткілікті орталықтандырылмаған блокчейнде шабуылдаушылардың күш-жігеріне қарамастан тек жарамды транзакциялардың расталу ықтималдығы өте жоғары[2].

Өзгермейтіндік-блок расталғаннан кейін ол өзгермейтін тізілімнің бөлігі болады, оны өзгерту уақыт өте келе қиындай түседі.

Сенімділік-блокчейнде тәулік бойы жұмыс істейтін ғаламдық таратылған желілер бар. Олар әрқашан желіде және географиялық немесе саяси жағынан шектелмейді.

Peer — to-Peer-blockchain транзакциялардың құнын алып тастайтын делдалдарды жояды. Тараптар контрагенттің ешқандай тәуекелін көтермей, бір

— бірімен тікелей мәмілелер жасайды-Шарттың басқа қатысушысының өз міндеттемелерін орындамау ықтималдығы.

Блокчейнді қолдану және пайдалану мысалдары

Интернет-бұл электрондық пошта, хабар алмасу, телекоммуникация, әлеуметтік медиа және т.б. сияқты көптеген тәсілдермен қолдануға болатын сандық ақпаратпен алмасу тәсілі. Blockchain және гибриді smart келісімшарттарға негізделген Web3 экожүйесі құндылықтарды бөлісу үшін бірдей көп мақсатты қолдануды ұсынады, оны көптеген бірегей тәсілдермен пайдалану сценарийлерінің кең ауқымы арқылы соңғы пайдаланушыларға пайдалылық жасау үшін пайдалануға болады, сайып келгенде қоғамға оң әсер етеді.

Ақша жүйесі

Биткоин қоғамдық блокчейнді өзінің ақша-несие саясатымен тәуелсіз қаржылық экожүйе ретінде қалай пайдалануға болатындығын көрсетеді. Биткоиннің өзіндік валютасы бар — BTC-орталық үйлестірушісіз желіні сау ұстау үшін кіріктірілген тарату механизмдері мен қаржылық ынталандырулары бар. Биткоиннің цензураға төзімді қатаң ақша массасы шегі бар; ешқашан 21 миллион BTC-ден аспайды. Бұл дефляциялық ақшалай қасиеттер кейбіреулерді BTC инфляциялық Фиат валюталарына қарағанда құнның сенімді қоймасы деп айтуға мәжбүр етеді.

Ақылды келісімшарттар

Ethereum сияқты блокчейндер ашық блокчейнді ақылды келісімшарттар деп аталатын шартты келісімдерді өңдеу үшін жоғары қорғалған және сенімді таратылған компьютер ретінде қалай пайдалануға болатындығын көрсетеді. Пайдаланушылар бір валютаның қозғалысын бақылаудың орнына блокчейнге "егер x оқиғасы орын алса, онда у әрекетін орындаңыз" деген нұсқаулар жібереді. Блокчейн осы алдын-ала анықталған нұсқауларды кіріс негізінде Шығыс (құнын беру) шығару арқылы өңдейді. Бұл мүмкіндік орталықтандырылмаған қаржы (DeFi) деп аталатын рұқсатсыз ашық қаржылық қызметтердің мүлдем жаңа қаржылық экожүйесін құруға мүмкіндік берді.

Активтерді токенизациялау

Бірнеше жобалар блокчейнді жаһандық активтер тізілімі ретінде пайдаланады. Ақылды келісімшарт арқылы эзирлеушілер ғимарат, автомобиль, сирек сауда картасы және т.б. сияқты нақты активке меншік құқығын білдіретін бірегей алмастырылмайтын таңбалауышты (NFT) жасай алады.

Кәсіпорынның аралық бағдарламалық жасақтамасы

Блокчейн екі немесе одан да көп кәсіпорын дерекқорларындағы жазбалардың сәйкестігін қамтамасыз ету үшін аралық бағдарламалық құрал ретінде әрекет ете алады, құпия ішкі деректерді қоғамдық блокчейнге орналастырмайды. Қоғамдық блокчейн әрқашан онлайн режимінде болғандықтан, оңай тексеріледі, манипуляцияға төзімді және қол жеткізуге рұқсатты қажет етпейді, кәсіпорындар оны блокчейнде деректер ретінде сақтай отырып, кез келген Тараптың әрекеттері туралы бір-біріне хабарлау үшін пайдалана алады. Деректер нөлдік білімнің дәлелі (ZKP) деп аталатын

құпиялылық техникасын қолдана отырып сақталады, мұнда тек Келісім тараптары оның мағынасын түсінуге мүмкіндік береді. Дәлел бизнес-процестің жай-күйін анықтаудың жалпы жүйесі ретінде қызмет етеді; мысалы, сатушы мен сатып алушы арасындағы көлемге жеңілдік туралы келісімнің ағымдағы шарттары.

Жазбалар тізілімі

Блокчейн тарихи жазбаларды сақтау үшін өзгермейтін орта бола алады. Жоғары сенімді жазбалар жиынтығының болуы фрагменттелген нарықтардағы қиындықтарды азайтады, олар көбінесе әртүрлі мәліметтер базасын қамтиды. Блокчейн қаржылық келісімшарттарды бақылауды, медициналық жазбаларды сақтауды, жеке тұлғаны бақылауды және басқаларын жақсартып алатын "тіркеу кітабын" ұсынады.

Утилитар

Блокчейн нақты утилитаны қамтамасыз ету үшін жасалуы мүмкін. Мысалы, орталықтандырылмаған түйіндер желісін қолдана отырып, таратылған бейне ағынын қамтамасыз ету, онлайн-ойынды бұзудан қорғалған немесе файлдарды тұрақты сақтау. Торрент жүйелеріне ұқсас, блокчейн ортақ қоғамдық тауарларды жасау үшін орталықтандырылмаған желінің күшін пайдалануға мүмкіндік береді.

Ойынға арналған Блокчейн

Блокчейн NFT көмегімен активтерге меншік құқығын бақылау және тексеру әдісі бола алады, бұл ойын ішіндегі сандық заттар мен коллекциялық заттарға меншік құқығы. Ойыншылар өтімділіктің Ғаламдық пулын қолдана алады және орталықтандырылмаған базарларда ойын активтерін сата алады, сонымен бірге олардың толық қамқорлығын сақтай отырып, қоғамдастыққа тиесілі блокчейн ойындарын құруға мүмкіндік береді. Блокчейн мен метаверстегі үйлесімді ойындардың әлеуетін ескере отырып, ойыншылар болашақта әртүрлі ойындар арасында ойын активтерін алмастыра алады.

Жеткізу тізбегі

Өзгермейтін таратылған мәліметтер базасы бола отырып, блокчейн жеткізілім тізбегінің процестерін жақсартып алады, бұл әр түрлі қатысушылар арасындағы бақылауды және үйлестіруді жақсартады, бұл өнімді тезірек және үнемді жеткізуге мүмкіндік береді. Әрбір қатысушының жеке блокчейн көшірмесі болғандықтан, әр тарап қателерді анықтай алады, транзакциялардың күйін көре алады және контрагенттерді олардың әрекеттері үшін жауапқа тарта алады. Қатысушылардың ешқайсысы тарихи деректерді қайта жаза алмайды, өйткені ол үшін блокчейннің барлық жалпы көшірмелеріндегі барлық келесі блоктарды қайта жазу қажет болады.

Сақтандыру

Блокчейн, ақылды келісімшарттар мен оракулдардың үйлесімі дәстүрлі сақтандыру саласындағы ашықтық мәселесін шешуге, барлық қатысушылар үшін сақтандыру процесін оңтайландыруға және жаһандық сақтандыру саласынан оқшауланған аймақтар үшін сақтандырудың қол жетімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Ақылды келісімшарттар жоғары ашықтық

пен сенімділікті қамтамасыз ететін дәстүрлі шағымдарды қарау процесін алмастыра алатын "егер/онда" параметрлеріне негізделген сақтандыру полистерінің автоматтандырылған орындалуын ұсынады.

Блокчейн бұдан әрі өмір сүреді

Соңғы онжылдықта блокчейн технологиясы инновациялық уәдеден бүкіл әлемдегі көптеген пайдаланушыларға айтарлықтай пайда әкелетін құнды утилитаға айналды. Блокчейн индустриясы өзінің әлеуетін толық іске асырудан әлі алыс болса да, блокчейнге негізделген ақылды келісімшарттарды қабылдаудың экспоненциалды өсуі бұл технологияның көптеген дәстүрлі салаларды қайта қарастыруына және криптографиялық шындыққа негізделген ең аз сенімділік пен детерминистік келісімдердің арқасында мүлдем жаңаларын құруға негіз жасайды[3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Натаниэль Поппер. Цифровое Золото. Невероятная история биткойна или о том, как идеалисты и бизнесмены изобретают деньги заново, 2016 .- 350 с.
2. DEVELOPING INSTRUMENT FOR INVESTIGATION OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY Kushnir D., Kovtsur M., Muthanna A., Kistruga A., Akilov M., Batalov A. Studies in Computational Intelligence. 2022. Т. 1030. С. 123-141.
3. Апатов Н. В., Королев О. Л. Финансовая безопасность и технологии блокчейн // Научный вестник: финансы, банки, инвестиции. № 4 (41). 2017. С. 35–41.

УДК 621.391

КОРОТКОВОЛНОВОЙ РАДИОКАНАЛ

Студент гр., РЭТ-2011к-1 Жолтай А.Б., студенты гр. РЭТ-2011к-2 Қасым Х.Қ. и
Абамүслім Ғ.Б.

Балабеков М.О. - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада қысқа толқынды радиоарналардың анықтамасы, негізгі ақпаратты тарту арақашықтықтары, кемшіліктері мен артықшылықтары жайлы ақпараттар қарастырылған.

Summary: The article provides information about the definition of short-wave radio channels, the main information transmission distances, disadvantages and advantages.

Коротковолновый радиоканал - это полоса частот, используемая для связи на большие расстояния с помощью радиоволн. Коротковолновые радиосигналы распространяются на большие расстояния благодаря способности отражаться от ионосферы Земли, обеспечивая глобальную связь. Коротковолновые радиоканалы используются для различных целей, включая международное вещание, любительское радио и экстренную связь. Эти каналы предоставляют средства коммуникации, которые не ограничены географическими границами, что делает их ценными для охвата аудитории по всему миру[1]. Коротковолновой радиоканал - это канал связи, который использует короткие радиоволны для передачи информации. Он обычно

используется для связи на длины волн от 10 до 100 метров. Коротковолновая связь может быть проводной или беспроводной, и она широко применяется для коммуникаций на большие расстояния, включая международные передачи, а также для вещания и связи в условиях, где не доступна другая инфраструктура связи. Коротковолновые радиоканалы могут быть использованы для передачи голосовой информации, данных, видео и других типов коммуникаций.

Коротковолновый радиоканал достаточно широко используется в различных областях, таких как радиосвязь, радиовещание, мобильные коммуникации, спутниковые связи и т. д.

Особенности коротковолнового радиоканала включают высокую проникающую способность, независимость от внешних факторов, таких как погода или временные условия, и возможность передачи сигналов на большие расстояния без необходимости использования кабелей. Однако, коротковолновая связь также имеет свои ограничения, такие как ограниченная пропускная способность и возможность интерференции со стороны других радиоисточников.

Для обеспечения передачи сигнала по коротковолновому радиоканалу используются различные технологии и оборудование, включая антенны, приемники, передатчики, модемы и т. д. Помимо этого, существуют также специальные протоколы и стандарты, которые регулируют передачу данных по коротковолновому радиоканалу.

Преимущества коротковолнового радиоканала[2]:

Дальность передачи: Коротковолновые радиосигналы имеют способность проникать через препятствия, такие как горы, здания и леса, и могут путешествовать на дальние расстояния. Это делает их эффективными для связи на больших расстояниях.

Устойчивость к погодным условиям: Коротковолновые радиосигналы менее подвержены влиянию погоды (например, дождю или снегу) по сравнению с другими видами радиосвязи. Это позволяет им сохранять стабильное соединение даже в неблагоприятных погодных условиях.

Менее затратное оборудование: Коротковолновая связь требует относительно простого и менее дорогостоящего оборудования для передачи и приема сигналов, по сравнению с некоторыми другими видами связи, такими как спутниковая связь.

Недостатки коротковолнового радиоканала[3]:

Ограниченная пропускная способность: Коротковолновый радиоканал имеет ограниченную пропускную способность, что означает, что он может передавать только ограниченное количество информации за определенное время. Это может быть проблемой при передаче больших объемов данных.

Воздействие шумов: Коротковолновые сигналы могут подвергаться вмешательству и помехам от других источников радиосигналов или электронных устройств. Это может снизить качество связи и привести к потере части информации.

Ограниченное использование: Коротковолновые радиосигналы имеют ограниченное использование и не могут передавать сигналы на другие планеты или в космос. Они также могут быть ограничены в использовании в некоторых странах из-за регулятивных ограничений или политических причин.

Список использованной литературы:

1. Egorov V. V. Adaptive Control of Short-Wave Data Transmission System Parameters. Izvestiya Vysshikh Uchebnykh Zavedenii Rossii. Radioelektronika [Journal of the Russian Universities. Radioelectronics]. 2017, no. 2, pp. 47-52. (In Russian)
2. Egorov V. V., Mingalev A. N. Adaptive Power Control and Type of Modulation In Sub-Channels of OFDM Signals. Novye tekhnologii. Мaterialy X III Vseros. konf. Ponovym tekhnologiyam , 11-13 okt. 2016 g. Miass, Moscow, RAN Publ., 2016, pp. 64-70. (In Russian)
3. Egorov V. V., Smal M. S. Otsenka veroyatnosti oshibki n a b it po rezul'tatam dekodirovaniya kodovykh slov [Estimation of Error Probability Per Bit Based on the Results of Codeword Decoding]. Zhurnal radioelektroniki, 2014, no. 4. Available at: <http://jre.cplire.ru/jre/apr14/47text.pdf> (accessed: 12.03.2017). (In Russian)

УДК 654.16

МЕТОДЫ МОДУЛЯЦИИ В АНАЛОГОВЫХ СИСТЕМАХ СВЯЗИ

студенты гр. РЭТ-2111к-1 Жумағали А.Ж., студент гр. РЭТ-2211к-1 Анарбай Ы.Н. и
Жарылқап Е.Қ.

научный руководитель – ст. преподаватель Кожабеков Е.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада аналогты байланыс жүйесіндегі модуляцияның бірнеше тәсілдері қарастырылады.

Summary: Several methods of modulation in the analog communication system are considered in the article.

Существует несколько методов модуляции, где амплитуда несущей изменяется под воздействием информационного сигнала. Чаще всего используется 2-полосная амплитудная модуляция (АМ). На рис. 1 можно видеть радиочастотную несущую, модулированную низкочастотным сигналом.

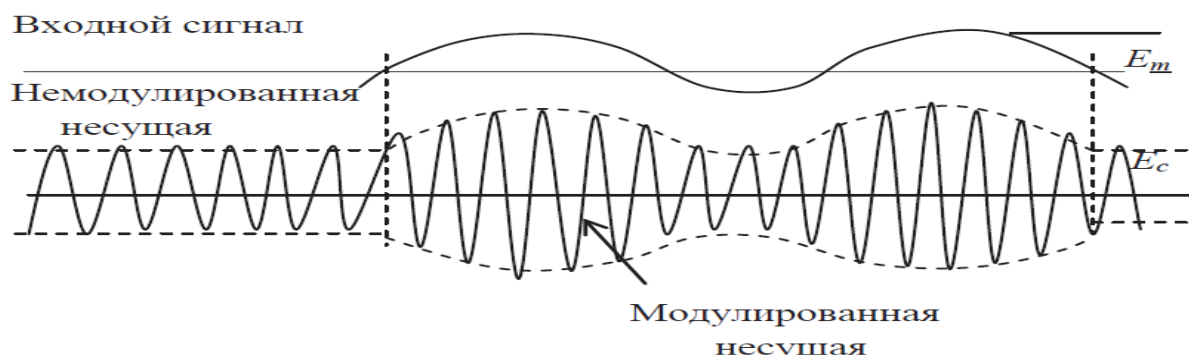

Рисунок 1. Амплитудная модуляция

Уровень или глубина модуляции выражается как процентное отношение ($m\%$) максимума к минимуму амплитуды глубины модуляции:

$$m\% = \frac{\text{макс. амплитуда} - \text{мин. амплитуда}}{\text{макс. амплитуда} + \text{мин. амплитуда}} \cdot 100\%.$$

При увеличении модуляции до точки, где минимум амплитуды падает до нуля, возникает 100 % модуляция. Любое дальнейшее увеличение модуляции вызывает расширение боковых полос АМ сигнала, что является источником помех (интерференции) для других радиопользователей. По этой причине глубина амплитудной модуляции обычно ограничивается 70 %.

В результате амплитудной модуляции появляются полосы частот выше и ниже несущей частоты — верхняя и нижняя боковые полосы (рис. 1.2). Ширина каждой боковой полосы равна наивысшей частоте модуляции; ширина полосы от АМ равна удвоенной максимальной частоте модуляции.

Чтобы сохранить спектр, необходимо ограничить диапазон модулирующих частот. Так, например, пределы для качественной передачи речи в радиосвязи — от 300 до 3000 Гц. Ширина полосы, занимаемая двойной полосой при амплитудной модуляции несущей, в этом случае равна 6 кГц.

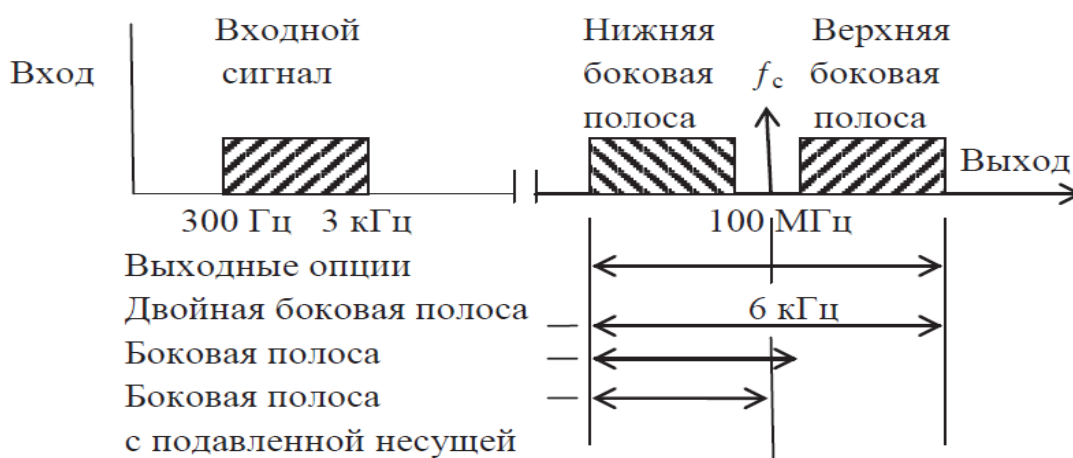

Рисунок 2. Боковые полосы при амплитудной модуляции

Общая мощность АМ волны равна сумме мощностей несущей, верхней боковой и нижней боковой полос. При 2-полосной амплитудной модуляции происходит бесполезная трата мощности и энергии. Две трети мощности содержится в несущей, которая не содержит информации, и одной боковой полосе, которая отбрасывается приемником. К тому же процесс модуляции должен выполняться либо на оконечном усилителе мощности передатчика (для чего необходим модулятор высокой мощности), либо на более ранней стадии,

когда мощность невелика, но тогда все последующие усилители должны работать в линейном (и, следовательно, с более низким КПД) режиме.

При амплитудной модуляции несущая не содержит информации, хотя несет $2/3$ передаваемой мощности. Несущую можно устранить, используя балансный модулятор, и улучшить тем самым коэффициент мощности (рис. 1.3).

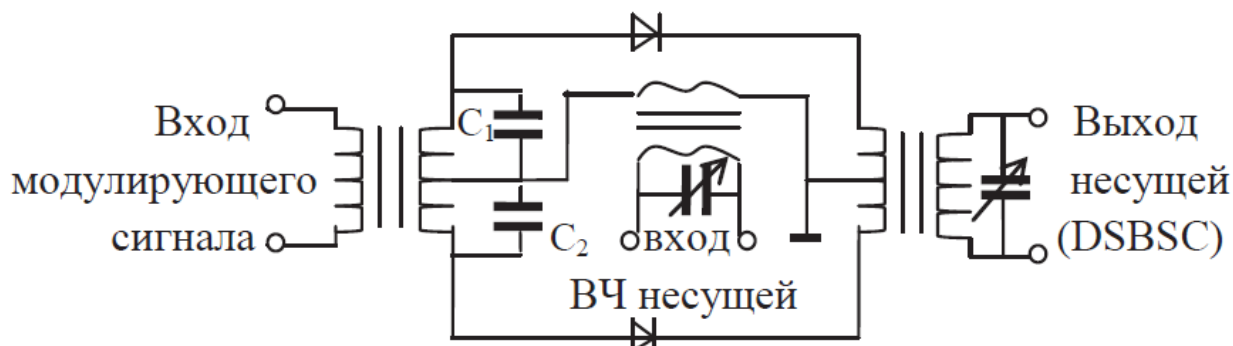

Рисунок 3. Балансный модулятор:
C1, C2 — конденсаторы развязки

В балансном модуляторе модулирующее напряжение подается двухтактным способом на пару согласованных диодов или усилителей, в то время как несущая подается к ним параллельным способом. Компоненты несущей подавляются на выходе, при этом остаются две боковые полосы. Таким образом, результатом являются две боковые полосы с подавленной несущей. Несущая должна быть восстановлена в приемнике, причем очень важна точность частоты и фазы.

Преимущество передачи с помощью подавления несущей с одной боковой полосой над амплитудной модуляцией с двойной боковой полосой заключается в следующем:

- устраняется мощность несущей, содержащей $2/3$ общей мощности;
- устраняется одна боковая полоса, содержащая 50 % от оставшейся мощности;
- ОБП передатчик излучает мощность только при наличии модуляции;
- занимаемая полоса уменьшается в два раза;
- принимаемое отношение сигнал/шум улучшается на 9 дБ при 100 % модуляции. Улучшается соотношение мощности боковой полосы к общей мощности, что дает дополнительно 3 дБ в результате уменьшения полосы наполовину. Соотношение сигнал/шум в дальнейшем улучшается при более низких уровнях модуляции;
- уменьшается чувствительность к избирательным замираниям и вытекающим отсюда искажениям.

В основном используются два метода генерации излучения с одной боковой полосой. С помощью первого производится фильтрация нежелательной боковой полосы после устранения несущей балансным

модулятором. Второй метод-фазовой компенсации. Здесь модулирующий сигнал подается на два балансных модулятора с разностью фаз 90° . На выходах обоих модуляторов имеются только боковые полосы, в то время как сигналы верхних боковых полос опережают входное напряжение несущей на 90° , сигналы одной из нижних боковых полос опережают его на 90° , а другой — отстают на 90° . С выходов обоих балансных модуляторов напряжение подается на сумматор, где сигналы нижних боковых полос компенсируются, а верхних складываются (см. рис. 4).

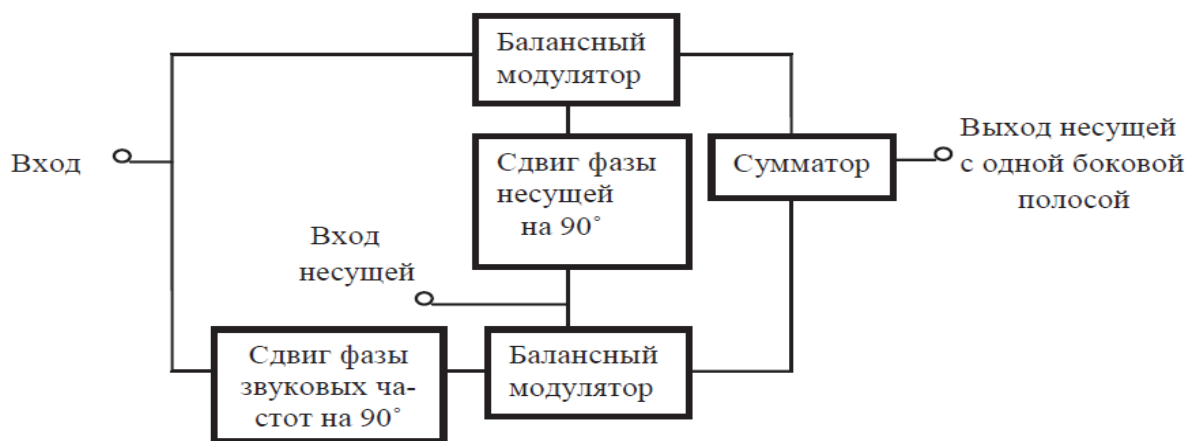

Рисунок 4. Формирование сдвига фазы при одной боковой полосе

АМ - волна с одной полосой, модулированная синусоидой, представляет собой сигнал с постоянной амплитудой, частота которого изменяется с частотой модулирующей волны. Заметим, что это не то же самое, что при частотной модуляции;

- частота несущей с ОБП не колеблется из стороны в сторону.

Частота при ОБП выше, чем частота несущей при передаче верхней боковой полосы, и ниже несущей, если выбирается нижняя боковая полоса. Частота восстановленной несущей должна быть очень точной (\dot{f} 2 Гц), фаза не так важна, поэтому ОБП-приемник менее сложен, чем ДБП-приемник.

В некоторых системах вместе с информационным сигналом передается пилот-сигнал (вспомогательный сигнал, передаваемый для целей управления аппаратурой и контроля ее состояния), и выходная мощность передатчика тогда определяется в терминах максимальной мощности огибающей. Выходная мощность состоит из мощности несущей пилот-сигнала и мощности спектра боковой полосы. Когда пилот-сигнал отсутствует, мощность определяется как максимальная мощность боковой полосы.

Список использованной литературы:

1. Баскаков С. И. Радиотехнические цепи и сигналы / С. И. Баскаков. Москва: Высшая школа, 2015.
2. <http://www.study.urfu.ru>.

ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ТЕСТ ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУ

МИ-2243к-1 тобының студенттері Жумағұлқызы Ф., Бүркітбай А.Т.,
Амангельдиева Д.С.

Төребай Н.Д. п.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматривается использование тестовых заданий на уроках информатики.

Summary: This article discusses the use of test tasks in computer science lessons.

Тест тапсырмасы-диагностика элементтерінің бірі. Тесттер оқушыларды логикалық ойлауға, көрнекі зейінді қолдануға, есте сақтау қабілетін нығайтуға мәжбүр етеді. Тесттерді ұйымдастыру сабақта көп уақытты қажет етпейді, бірақ олар оқу, даму және тәрбие процесінде белгілі бір оң рөл атқарады. Студенттер тесттермен жұмыс істегенді ұнатады. Олар бүкіл курс үшін немесе жеке зерттелетін тақырып үшін құрастырылуы мүмкін және қайталау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Тесттер мен олардың тағайындалуы әр түрлі болуы мүмкін:

- кіріс тестілеу;
- жылыту сынағы;
- бақылау тестілеуі;
- сертификаттау тест тапсырмалары және т.б.

Сонымен бірге теориялық мәселелерді білудің тереңдігі ашылады.

Тестілеу оқыту жүйесінің педагогикалық құралы ретінде әрекет етеді және білім алушының білім деңгейін, дағдылары мен мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік беретін білім беру процесін мониторингтеу әдісі (технологиясы) ретінде пайдаланылуы мүмкін[1].

Тесттерді педагогикалық қолданудың негізгі міндеті-білім көлемі мен сапасын, сондай-ақ дағдылардың деңгейін анықтау. Осыған байланысты тесттердің үш класы бар: білім, дағдылар және ақыл-ой қабілеттері. Тест тапсырмаларының түрлері субъектінің жауаптарын біржақты тану әдістерімен анықталады.

Белгілі бір пәндер немесе олардың циклдары бойынша білімді игеруді бағалауға арналған үлгерім тест тапсырмасытарымен қатар кеңірек бағытталған тесттер де әзірленуде. Оларға жеке дағдыларды бағалауға арналған тесттер кіреді. Оқулық дағдылары сияқты бірқатар пәндерді меңгеруде пайдалы болуы мүмкін дағдыларды үйренуге арналған тесттер одан да кеңірек бағытталған.

Сондай-ақ, жаттығулардың логикалық ойлауды қалыптастыруға, ойлау қабілетіне, белгілі бір мәліметтер шеңберін талдау негізінде қорытынды жасауға және т.б. әсерін бағалауға бағытталған тесттер бар. Бұл тесттер мазмұны бойынша интеллект тесттеріне ең жақын.

Бұл курстық жұмыста бастауыш сынып оқушыларының «Информатика» пәні бойынша білім деңгейі мен дағдыларын көрсететін тесттер егжей-тегжейлі қарастырылады.

Кез-келген тесттің өзіндік құрамы, тұтастығы және құрылымы бар. Ол тапсырмалардан, оларды қолдану ережелерінен, әр тапсырма үшін бағалаулардан және тестілеу нәтижелерін түсіндіру бойынша ұсыныстардан тұрады. Тесттің тұтастығы тапсырмалардың өзара байланысын, олардың жалпы өлшенетін факторға жататындығын білдіреді. Әрбір тест тапсырмасы оған берілген рөлді орындайды, сондықтан олардың ешқайсысын өлшеу сапасын жоғалтпай тесттен алып тастауға болмайды. Тесттің құрылымы тапсырмалардың бір-бірімен байланысы арқылы қалыптасады. Бұл негізінен факторлық құрылым деп аталады, онда әрбір тапсырма жалпы мазмұн және тестілеу нәтижелерінің жалпы вариациялары арқылы басқалармен байланысты.

Тест тапсырмасытардың екі негізгі түрі бар: дәстүрлі және дәстүрлі емес.

Дәстүрлі тест үш жүйенің бірлігін білдіреді:

- тестіленетін пәннің тілімен сипатталатын маңызды білім жүйесі;
- күрделене түсетін тапсырмалардың ресми жүйесі;
- субъектілердің тапсырмалары мен нәтижелерінің статистикалық сипаттамалары.

Дәстүрлі педагогикалық тест екі маңызды мағынада қарастырылуы керек. Педагогикалық өлшеу әдісі және тестті қолдану нәтижесі ретінде. Орыс тіліндегі мәтіндер әдістің мағынасына қарай тартылатыны таңқаларлық, ал батыс авторларының көпшілігінде тест ұғымы көбінесе нәтижелер мағынасында қарастырылады. Сонымен қатар, бұл екі мән де тестті әр түрлі жағынан сипаттайды, өйткені тест әдісті де, педагогикалық өлшеудің нәтижесі ретінде де түсінілуі керек. Біреуі екіншісін толықтырады. Тест, әдіс ретінде, дайындықтың әртүрлі деңгейлері бар субъектілерді өлшеу кезінде тесттің сапасы мен бағалау сапасын растайтын нәтижелерсіз ойластыруға болмайды[2].

Дәстүрлі тесттің жоғарыдағы анықтамасында бірнеше идеялар дамыды:

- бірінші идея: тест қарапайым жинақ немесе сұрақтар, тапсырмалар және т.б. жиынтығы ретінде қарастырылмайды, бірақ «тапсырмалар жүйесі» ұғымы түрінде. Мұндай жүйе кез-келген жиынтықта қалыптаспайды, тек тестті қарапайым тапсырмалар жиынтығынан және педагогикалық бақылаудың басқа құралдарынан ажырататын жаңа интегративті сапаның пайда болуына себеп болады. Мүмкін болатын көптеген жүйелердің ішіндегі ең жақсысы интегралды жиынтықта қалыптасады, онда тест сапасы салыстырмалы түрде үлкен дәрежеде көрінеді. Осыдан тұтастықты қалыптастыратын тест тапсырмаларының ең жақсы құрамының екі негізгі жүйе құраушы факторларының біріншісін анықтау идеясы туындайды. Осыған сүйене отырып, ең қысқа анықтамалардың бірін беруге болады: тест - бұл ең жақсы әдіснамалық тұтастықты қалыптастыратын тапсырмалар жүйесі. Тесттің тұтастығы-бұл тестті дамып келе жатқан жүйе ретінде қалыптастыратын міндеттердің тұрақты өзара әрекеттесуі;

- екінші идея-тесттің бұл анықтамасында тестті қарапайым тексеру, тест тапсырмасынан өткізу, тестілеу құралы ретінде қарастыру дәстүрінен алшақтау жасалады. Әрбір тест тест элементін қамтиды, бірақ бұл бәрі емес. Өйткені, тест - бұл тұжырымдама, мазмұн, форма, нәтижелер және интерпретация - негіздемені қажет ететін барлық нәрсе. Бұл тест педагогикалық өлшеудің сапалы құралы екенін білдіреді. Теорияның ережелеріне сәйкес тест нәтижелері субъектілердің нақты бағалары болып табылмайды. Олар бұл мәндерді тек белгілі бір дәлдікпен білдіреді деп айту дұрыс;

- біздің дәстүрлі тест анықтамасында дамыған үшінші идея - тестілеу әдебиеттерінде бұрын тесттерді талдау және құру критерийі ретінде қарастырылмаған жаңа тұжырымдаманы-тесттің тиімділігін енгізу. Дәстүрлі тесттің негізгі идеясы-мүмкіндігінше көп оқушылардың білімін қысқа уақыт ішінде ең аз тапсырмалармен, жылдам, тиімді және ең аз шығындармен салыстыру [3].

Осылайша, тестілеу білім беру процесінің барлық кезеңдерінде қолданылады. Оның көмегімен білімді, іскерлікті және үлгерімді алдын ала, ағымдағы, тақырыптық және қорытынды бақылау тиімді қамтамасыз етіледі. Тестілеу кезінде, ең алдымен, білімдегі олқылықтар анықталады, бұл әрі қарай оқу үшін өте маңызды. Оқудағы үлгерімсіздіктің алдын алу бойынша білім алушылармен жеке жұмыс осыған негізделуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. – Киев, 2014 – 288с
2. Аванесов В. С. Композиция тестовых заданий. Учебная книга. 3 изд.доп. – М.: Центр тестирования, 2012 – 240 с.
3. Гулидов И. Н. Педагогический контроль и его обеспечение: учебное пособие. – М.: ФОРУМ, 2015 –240 с.

UDK 004.75

HIGH-SPEED DISTRIBUTED NETWORKS

Студент гр. ИТ-2111к-1 Жұмабек Д.Е., студент гр. ИТ-2211к-1 Нүркенұлы С.,
Пайыз Д.Ә.

Наурызбаев К.К. к.т.н. - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Жоғары жылдамдықты таратылған желілер-бұл таратылған ортада өте жоғары жылдамдықта үлкен көлемдегі деректерді тасымалдауға арналған желілік жүйелер.Мақалада жоғары жылдамдықты таратылған желілердің құрылым мен негізгі мүмкіндіктері жайлы ақпараттар көрсетілген.

Резюме: Высокоскоростные распределенные сети-это сетевые системы, предназначенные для передачи больших объемов данных на очень высоких скоростях в распределенной среде.В статье представлена информация о структуре и основных возможностях высокоскоростных распределенных сетей.

High-speed distributed networks are network systems designed to transfer large amounts of data at very high speeds in a distributed environment.

Such networks are commonly used in various fields where the transfer of large amounts of information is required, for example, in scientific research, financial transactions, telecommunications and cloud computing[1].

High-speed distributed networks are usually built on the basis of fiber optic cables and high-bandwidth switches. They can be organized in the form of point-to-point networks or point-to-multipoint networks.

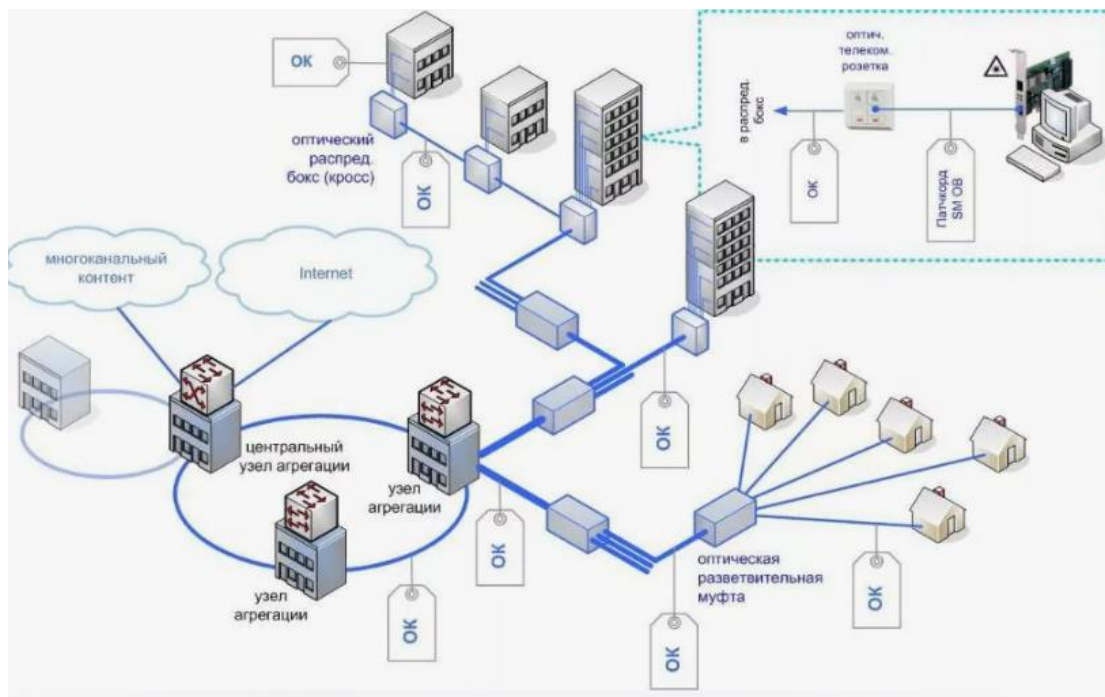

Figure 1. High-speed distributed networks

The main advantages of high-speed distributed networks are:

Fast transfer of a large amount of data;

Low data transmission latency;

High reliability and fault tolerance;

The ability to scale to handle an increasing amount of data;

Support for high-performance applications such as big data processing, video streaming and virtualization.

One example of high-speed distributed networks is Internet2, which offers ultra-high-speed network connections for academic and research organizations. This network allows scientists and researchers to exchange large amounts of data and conduct collaborative research in real time.

A distributed network is a type of network that allows you to distribute the available computing power over a colossal number of nodes, excluding its concentration in a single center (server). New technologies in distributed networks The development of distributed networks is inextricably linked with the emergence of new technologies. For example, the introduction of fiber optic communication lines has significantly increased data transfer speeds. The transition to the TCP/IP protocol stack ensured compatibility between heterogeneous networks. Currently, technologies of software-defined networks, virtualization of network functions, and new

generation data centers are actively developing. This opens up new opportunities for building flexible and productive distributed networks.

In general, high-speed distributed networks play an important role in modern technologies and science, providing efficient data transmission and information processing. To date, networks using fiber optics are optimal. They achieve a high data transfer rate. They are not affected by external factors, the effects of magnetic fields, etc. high transmission speed, which in the case of fiber optic cable is much easier to achieve, allows you to solve many tasks that are not available to less high-speed networks. This determines the high popularity of RBB1 standard networks [2].

Already today, the use of the RBB1 standard makes it possible to significantly relieve the workload of distributed networks[3].

All of the above factors have determined the work on the modernization of the data transmission network in the Republic of Yemen.

The proposed distributed system will allow:

- provide high-speed data transfer and exchange between servers, as well as increase the speed of response to requests when

- handling and speed of data processing;
- to form client applications for data processing in a convenient form.
- to analyze the performance and optimize the operation of the system.

It is possible to optimize the construction of a data transmission network to achieve optimal data transfer speed and ensure stable communication into it, as well as increase the speed of response to requests and data processing speed and minimize memory due to:

- good normalization of tables in order to avoid data duplication (minimal memory);

- the use of a mathematical graph model of the database structure in the process of automating the formation of 8P queries to the database, and which is based on the following points:

- the structure of a relational database having a similar representation to a graph in which the vertices are entities (database tables), and the relationships between the vertices are relationships between entities, S the general principle of constructing an optimal SQL query corresponds to the algorithm for finding the minimum coverage of the graph[4];

- S saving all queries as ready-made procedures in the database itself;
- S creating a model for calculating, for example, the volume of sales for a certain period, which will reduce the response time to requests.

List Of Used Literature:

1. Баринoв, В.В. Компьютерные сети: Учебник / В.В. Баринoв, И.В. Баринoв, А.В. Пролетарский. - М.: Academia, 2018. - 192 с.
2. Смелянский, Р.Л. Компьютерные сети. В 2 т.Т. 2. Сети ЭВМ / Р.Л. Смелянский. - М.: Academia, 2016. - 448 с.

3. Шелухин, О.И. Обнаружение вторжений в компьютерные сети (сетевые аномалии): Учебное пособие для вузов / О.И. Шелухин, Д.Ж. Сакалема, А.С. Филинова. - М.: Гор. линия-Телеком, 2013. - 220 с.

4. Перухин М. Ю., Ягьяева Л.Т., Обади Абдулфаттах. Высокоскоростные распределенные сети. «Вестник Казанского технологического университета», №6. 2013 (в печати).

ӘОЖ 378

МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ҚАЗІРГІ ФОРМАЛАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

ИФ-2111к-1 тобының студенттері Жұмаханқызы С., Абдикадинова М.А.,
Самидиллаева С.А.

Мекемов А.М., магистр-ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Рассмотрены некоторые современные формы и методы обучения математике. Их изучение производится на основе исследования характерных тенденций развития современного общества. По результатам последнего доказывається необходимость преобразования методологии преподавания математических дисциплин. Далее выводится оптимальная с точки зрения раскрытия темы статьи трактовка понятия «метод обучения».

Summary: Some modern forms and methods of teaching mathematics are considered. Their study is carried out on the basis of a study of the characteristic trends in the development of modern society. Based on the results of the latter, the need to transform the methodology of teaching mathematical disciplines is proven. Next, the optimal interpretation of the concept "teaching method" from the point of view of revealing the topic of the article is derived.

Оқушылардың математикалық сауаттылығы математиканы қолдануды қажет ететін әртүрлі есептерді сәтті шешуді қамтамасыз ететін «математикалық білім, дағды, тәжірибе және адам қабілеттерінің жиынтығы» ретінде анықталады[1].

Математикаға деген қызығушылықтың пайда болуы көп жағдайда оны оқыту әдістемесіне, оқу жұмысының қаншалықты шебер құрылатынына байланысты. Осыған орай, оқушылардың ой-өрісін белсендіретін, өз бетінше білім алуға түрткі болатын оқытудың жаңа тиімді әдістері мен әдістемелік тәсілдерін іздестіру жұмыстары жүргізілуде. Мұғалім әрбір оқушының қалай белсенді және ынталы жұмыс істейтіні туралы ойлануы керек және осыны білуге құштарлық пен танымдық қызығушылықтың пайда болуы мен дамуыны Технология - бұл кез келген бизнесте, шеберлікте немесе өнерде қолданылатын әдістер жиынтығы.

Оқыту әдісі – бұл бір жағынан, мұғалім мен студенттердің, екінші жағынан, оқу-тәрбие процесінің жарияланған мақсаттарына жетуге бағытталған өзара әрекеттестігі. Математиканы оқытудың қазіргі әдістерін үш категорияға бөлуге болады: жаңғырту әдістері; мәселені шешу әдістері; шығармашылық және репродуктивті әдістер[2].

Педагогикалық технология – бұл студенттер мен мұғалімдерге қолайлы жағдайларды сөзсіз қамтамасыз ете отырып, оқу процесін жобалау, ұйымдастыру және өткізу үшін жан-жақты ойластырылған бірлескен оқу-педагогикалық іс-әрекеттің үлгісі. Педагогикалық технология оқу үдерісін толық басқару идеясын жүзеге асыруды көздейді.

Қазіргі педагогикалық технологияларға мыналар жатады:

Тұлғаға бағытталған оқыту технологиялары

Пәнге бағытталған оқыту технологиялары

Ақпараттық технологиялар.

Оқушылардың жетістіктерін бағалау технологиялары.

Интерактивті технологиялар.

Бастапқы нүктесі ретінде пайдаланады.

Олардың артықшылықтарын математиканы оқытуды проблемалық оқыту түрінде ұйымдастыру арқылы толық жүзеге асыруға болады. Бұл термин әдетте проблемалық жағдаяттарды тудыру және оларды шешу арқылы оқушылардың ақыл-ой әрекетін ұтымды ұйымдастыруға бағытталған тәрбиелік қатынас субъектілерінің әрекеттерін қамтамасыз ететін әдістер мен әдістер жүйесі ретінде түсініледі.

Математиканы оқыту үдерісін оңтайландыру мағынасында қарастырылып отырған оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру формасы келесідей артықшылықтарға ие: тиісті саладан білім, білік және дағдыны кеңінен қолдануды көздейтін студенттердің практикалық дағдыларын дамыту; ізденушілік, зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруды күшейту; оқушылардың осы пәнді меңгеруге деген қызығушылығын арттыру, оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту.

Математиканы оқытудың сапасын арттыруға көмектесетін оқытудың негізгі формалары мен әдістері: рөлдік ойындар, іскерлік ойындар, семинарлар, қайталама жалпылау сабақтары, конференциялар, диспуттар, диалогтар, проблемалық оқыту, өзіндік жұмыс, реферат қорғау, жеке жұмыс, шығармашылық эсселер, баяндамалар, хабарламалар; тестілеу, бағдарламаланған бақылау, зерттеу жұмыстары және т.б. Барлық аталған оқыту технологиялары оқыту сапасы мәселесін шешуге көмектеседі[3].

Ақпараттық технологияларды математика сабағының әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады:

- мұғалім әрекетін жоққа шығару немесе жоққа шығару арқылы өз бетінше білім алу;
- ішінара ауыстыру (фрагментті, қосымша материалды таңдап пайдалану);
- оқыту (оқыту) бағдарламаларын пайдалану;
- диагностикалық және бақылау материалдарын пайдалану;
- өз бетінше және шығармашылық үй тапсырмасын орындау;
- есептеулер, графиктерді салу үшін компьютерді пайдалану;
- эксперименттер мен зертханалық жұмыстарды имитациялайтын бағдарламаларды пайдалану;
- ойын және ойын-сауық бағдарламаларын пайдалану;

- ақпараттық-анықтамалық бағдарламаларды пайдалану.

Математика сабағында психикалық жүктеменің артуына байланысты оқушылардың оқытылатын материалға деген қызығушылығын және сабақ бойы белсенділігін қалай сақтау керектігі туралы ойлану керек. Оқушыларды өздеріне қалай сендіруге болады? Ал мұндай әдіс, әрине, математика сабағында ойын технологияларын қолдану.

Математикалық ойындарды қолданудың мақсаты:

ойлауды дамыту;

теориялық білімдерін тереңдету;

хоббилер мен кәсіптер әлемінде өзін-өзі анықтау;

бос уақытты ұйымдастыру;

құрдастарымен қарым-қатынас;

ынтымақтастық пен ұжымшылдыққа тәрбиелеу;

жаңа білім, білік және дағдыларды меңгеру;

адекватты өзін-өзі бағалауды қалыптастыру;

күшті ерік қасиеттерін дамыту;

білімді бақылау;

оқу іс-әрекетін мотивациялау

Математикалық ойын түрлері: жаттығу ойындары; саяхат ойындары; сюжетті рөлдік ойын; ойын-сайыс[4].

Жаттығу ойындары әдетте 10-15 минутты алады және оқушылардың танымдық қабілеттерін арттыруға, оқу материалын түсінуге және бекітуге бағытталған. Бұл әр түрлі викториналар, сөзжұмбақтар, ребустар, харадтар, ребустар және жұмбақтар.

Саяхат ойындары негізінен оқу материалын тереңдету, түсіну және бекіту мақсаттарына қызмет етеді.

Сюжеттік ойынның ерекшелігі – ойдан шығарылған жағдайдың шарттары сахналанып, оқушылар белгілі бір рөлдерді сомдайды.

Бәсекелестік ойынның маңызды белгісі - ондағы бәсекелестік пен ынтымақтастықтың болуы. Негізгі ойын әрекеттерінде бәсекелестік элементтері жетекші орын алады, ал ынтымақтастық, әдетте, нақты жағдайлар мен міндеттермен анықталады[5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Андреева, Н.В. Педагогика эффективного смешанного обучения / Н.В. Андреева // Современная зарубежная психология. - 2020. - № 3. - С. 8-20

2. Байбородова, Л.В. Какие педагогические технологии являются современными? / Л.В. Байбородова // Проблемы и перспективы развития сельских общеобразовательных организаций: материалы международной научно-практической конференции. - Ярославль: РИО ЯГПУ, 2019. - С. 156-164

3. Бочкарева, Д.В. Обучение математике студентов колледжа посредством GeoGebra Classroom на примере темы «Комплексные числа» / Д.В. Бочкарева // Научно-педагогическое обозрение. - 2022. - Вып. 5(45). - С. 67-77

4. Дербуш, М.В., Организация исследовательской деятельности учащихся в условиях смешанного обучения математике / М.В. Дербуш, С.Н. Скарбич // Непрерывное образование: XXI век. - 2021. - Вып. 3(35). - С. 1-18

УДК 004.387

TINKERCAD И ARDUINO: ИДЕАЛЬНОЕ СОЧЕТАНИЕ ДЛЯ ПРОЕКТОВ В ОБЛАСТИ ЭЛЕКТРОНИКИ СВОИМИ РУКАМИ

Завацкий Борис, Ишпанов Александр

Научный руководитель: преподаватель спец.дисциплин Мустафаева Лейла Темуровна
Колледж «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Электрондық DIY жобалары әлемінде Tinkercad және Arduino платформалары қуатты және қолжетімді комбинация ретінде танымал болды. Бұл мақала Tinkercad, 3D дизайн және электрониканы модельдеуге арналған веб-платформа және Arduino, ашық бастанқы микроконтроллер платформасы арасындағы синергияны зерттейді. Олар бірге энтузиастар мен жаңадан бастағандарға инновациялық және интерактивті электронды құрылғыларды жасауға арналған әмбебап құралдар жиынтығын ұсынады. Біз осы серпінді серіктестіктің әртүрлі аспектілерін қарастырамыз, прототип жасаудың қарапайымдылығын, оқу мүмкіндіктерін және шексіз мүмкіндіктерді атап өтеміз. IoT құрылғылары мен робототехникадан бастап смарт үйді автоматтандыруға дейін Tinkercad және Arduino жасаушыларға электрондық армандарын шындыққа айналдыруға күш береді.

Abstract: In the world of do-it-yourself (DIY) electronics projects, Tinkercad and Arduino have emerged as a powerful and accessible duo. This article explores the synergies between Tinkercad, a web-based 3D design and electronics simulation platform, and Arduino, an open-source microcontroller platform. Together, they offer enthusiasts and beginners a versatile toolset for crafting innovative and interactive electronic creations. We delve into the various aspects of this dynamic partnership, highlighting the ease of prototyping, learning opportunities, and the boundless possibilities it unlocks. From IoT devices to robotics and smart home automation, Tinkercad and Arduino empower makers to turn their electronic dreams into reality.

В мире электроники своими руками (DIY- Do It Yourself) возможности ограничены только вашей фантазией. Являетесь ли вы начинающим инженером, любителем или просто человеком, интересующимся волшебством, которое происходит за кулисами ваших любимых гаджетов, Tinkercad и Arduino предлагают динамичный дуэт для воплощения в жизнь ваших электронных проектов. В этой статье мы выясним, почему эти две платформы являются идеальной комбинацией для любителей электроники своими руками.

Tinkercad — это веб-платформа, предоставляющая удобную среду для 3D-проектирования, электроники и кодирования. Удобный интерфейс: интуитивно понятный интерфейс Tinkercad с возможностью перетаскивания делает его доступным даже новичкам. Вы можете легко создавать, изменять и подключать электронные компоненты, такие как резисторы, светодиоды, двигатели и датчики, всего несколькими щелчками мыши.

Моделирование и тестирование: Tinkercad позволяет пользователям моделировать свои электронные схемы перед их созданием в реальном мире.

Эта функция бесценна, поскольку помогает предотвратить дорогостоящие ошибки и позволяет экспериментировать, не опасаясь повредить физические компоненты.

Интеграция с Arduino: Tinkercad предлагает обширную библиотеку компонентов Arduino, которые можно легко интегрировать в ваши проекты. Эта интеграция позволяет легко моделировать проекты на базе Arduino, что делает его идеальной платформой для изучения и экспериментов с электроникой.

Arduino — это аппаратная и программная платформа с открытым исходным кодом, которая произвела революцию в мире DIY-электроники. Он представляет собой универсальное и доступное решение на базе микроконтроллера для широкого спектра проектов.

Доступность: платы Arduino широко доступны, доступны по цене и поддерживаются огромным сообществом энтузиастов. Такая доступность позволяет легко начать путешествие в области электроники.

Безграничные возможности: платы Arduino можно запрограммировать для выполнения множества задач: от простого мигания светодиодом до сложных робототехнических проектов. Они подходят для широкого спектра применений, что делает их идеальным выбором для любителей DIY.

Открытый исходный код Arduino означает, что в Интернете доступно множество ресурсов. Вы можете найти обширную библиотеку предварительно написанного кода, учебные пособия и активное сообщество, готовое помочь вам в ваших проектах.

Истинная красота комбинации Tinkercad и Arduino заключается в их совместимости и синергии.

Создание прототипов стало проще: Tinkercad позволяет создавать схемы и моделировать их еще до того, как вы возьмете в руки паяльник. Это упрощает создание прототипов и тестирование концепций.

Учитесь на практике: для новичков эта комбинация — отличный способ изучить электронику и программирование на практике. Вы можете экспериментировать с различными компонентами и кодом Arduino без риска повредить физические компоненты.

Упрощение сложных проектов: опытные мастера-любители оценят возможность точно создавать сложные проекты в Tinkercad, а затем легко воспроизводить их в реальном мире с помощью Arduino.

В совокупности, Tinkercad и Arduino предоставляют всестороннее и мощное средство для создания и тестирования электронных проектов любой сложности. С их помощью даже новички в мире электроники могут освоить основы программирования и создания электронных устройств, вдохновляясь возможностями, которые открывает перед ними эта захватывающая область технологий.

Экономическая эффективность: использование Tinkercad для прототипирования снижает риск траты денег на компоненты, которые не подходят для вашего проекта. Вы можете настроить свою конструкцию, прежде чем инвестировать в физические компоненты.

Безграничное творчество: возможности этой комбинации практически безграничны. Если вы интересуетесь домашней автоматизацией, робототехникой, носимыми устройствами или чем-то средним, Tinkercad и Arduino расширяют возможности вашего творчества.

Примером такого проекта может быть создание светофора. Сначала вы можете создать модель системы светофора в Tinkercad. Затем можно приступить к созданию физической конструкции, используя принтер 3D и доску Arduino. После сборки настало время загрузить программный код на доску Arduino, чтобы она могла автоматически мигать разными цветами, с определенным промежутком времени.

Это всего лишь один пример того, что можно сделать, используя совместное использование Tinkercad и Arduino. Другие проекты могут включать создание светодиодных сигнальных огней для модели железной дороги, ворот для автоматического гаража или умный датчик температуры и влажности для вашего дома.

Tinkercad и Arduino — динамичный дуэт в мире DIY-электроники. Удобный интерфейс, мощные возможности моделирования, обширные библиотеки компонентов и совместимость делают их идеальным сочетанием для всех, кто интересуется электроникой и программированием. Независимо от того, начинаете ли вы свой путь в области электроники или являетесь опытным энтузиастом DIY, Tinkercad и Arduino предлагают игровую площадку, где ваши идеи могут воплотиться в жизнь, стимулируя инновации и возвращая вашу страсть к электронике.

Список использованной литературы:

1. Banzi, M., & Shiloh, M. (2014). Начало работы с Arduino: Прототипирование электроники с открытым исходным кодом. Maker Media, Inc.
2. Floyd, T. L. (2018). Основы электроники: Схемы, устройства и применение. Pearson.
3. Grifantini, K. (2017). 3D-печать и ЧПУ-обработка с использованием Tinkercad. Apress.
4. Monk, S. (2016). Программирование Arduino: Начало работы с проектами (2-е издание). McGraw-Hill Education.
5. Simon, M. (2018). Tinkercad для чайников. For Dummies.

УДК 621.396

МУЛЬТИСЕРВИСНЫЕ СЕТИ СВЯЗИ НА БАЗЕ SDN И NFV ТЕХНОЛОГИЙ

Студент гр. ИТ-2111к-2 Ибадулла Н.Д., студенты гр. ИТ-2111к-1 Сулейманов А.А
и Пернебай Н.Б.

Наурызбаев К. К. К. и. н. - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада SDN және NFV технологияларына негізделген мультисервистік байланыс желілерінің құрылымыдары мен жалғану архитектуралары жайлы ақпараттар қарастырылып өткізілген.

Summary: This article provides information on the structures and connection architectures of multiservice communication networks based on SDN and NFV technologies.

Мультисервисные сети связи на базе SDN (Software-Defined Networking) и NFV (Network Functions Virtualization) технологий - это сети, которые используют программно-определяемый подход к управлению сетью и виртуализацию функций сети для обеспечения более гибкого и эффективного предоставления различных услуг связи[1].

SDN - это архитектура управления сетью, в которой контроллер централизованно управляет всеми сетевыми устройствами (коммутаторами, маршрутизаторами и др.) через открытые программные интерфейсы. Это позволяет операторам сети гибко настраивать и управлять сетью, а также быстро внедрять новые услуги связи(рис.1).

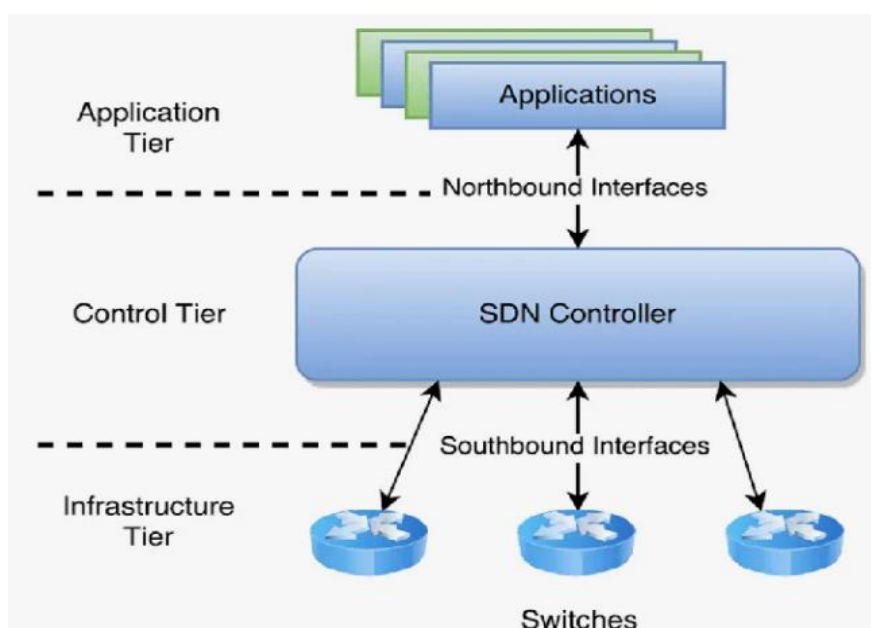

Рисунок 1. Архитектура мультисервисные сети связи на базе SDN

NFV - это технология, которая позволяет виртуализировать сетевые функции и запускать их на общем аппаратном обеспечении, таком как сервера или облачные ресурсы. Это позволяет операторам сети разделить функции сетевого управления и обработки данных от аппаратного обеспечения, что упрощает управление и масштабируемость сети(рис.2).

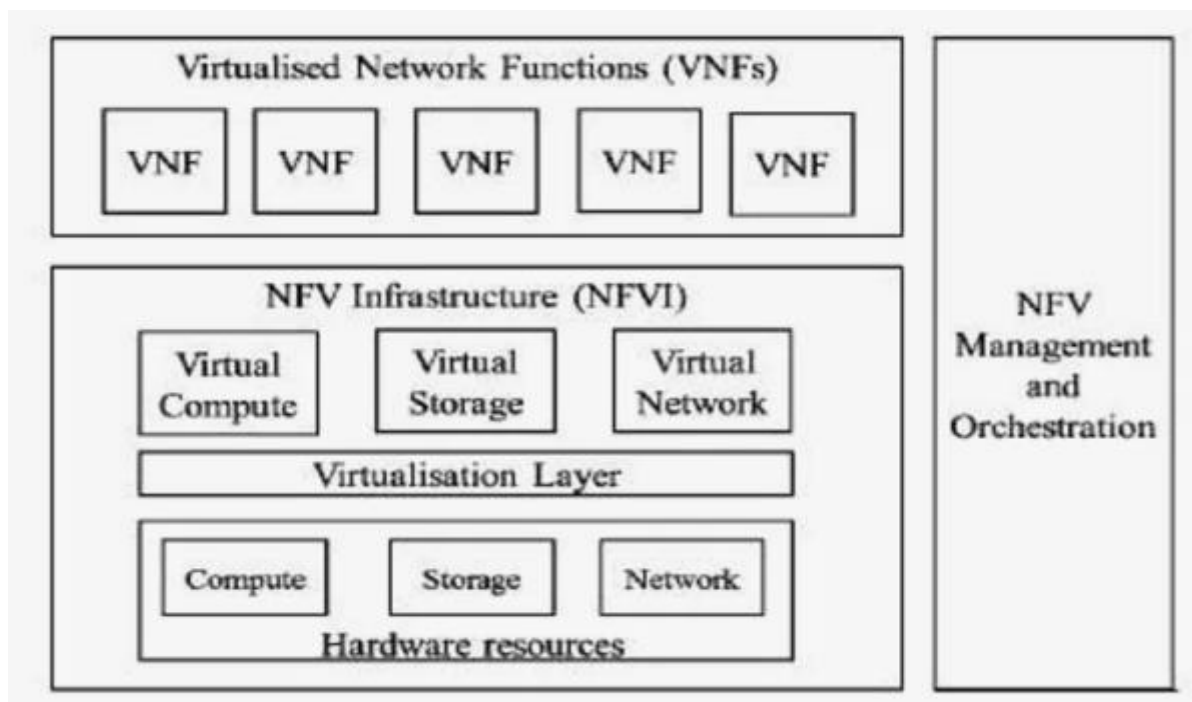

Рисунок 2. Архитектура NFV

Комбинирование SDN и NFV позволяет создавать более гибкие и универсальные сети связи, которые могут легко адаптироваться к различным требованиям услуг связи. Операторы сети могут быстро внедрять новые услуги, такие как виртуальные частные сети, облачные услуги, IoT-сервисы и др., а также более эффективно управлять ресурсами сети[2].

Преимущества мультисервисных сетей связи на базе SDN и NFV технологий включают:

Гибкость и масштабируемость: операторы сети могут быстро адаптировать сеть к требованиям различных услуг связи и масштабировать ее при необходимости.

Более эффективное использование ресурсов: виртуализация функций сети позволяет использовать общее аппаратное обеспечение более эффективно, что способствует снижению затрат и улучшению производительности сети.

Упрощенное управление и конфигурирование сети: централизованное управление сетью через программный контроллер упрощает настройку и управление сетью, а также обеспечивает более гибкие возможности управления.

Более быстрые сроки внедрения новых услуг: благодаря виртуализации функций сети и гибкому управлению сетью, операторы могут быстрее развертывать новые услуги связи и отвечать на потребности клиентов[3].

В целом, мультисервисные сети связи на базе SDN и NFV технологий предоставляют операторам сети большую гибкость, эффективность и способствуют более быстрому внедрению новых услуг связи. Это делает их привлекательным вариантом для развертывания современных сетей связи.

Список использованной литературы:

1. Samouylov K. E., Shalimov I. A., Buzhin I. G., Mironov Y. B. Model of functioning of telecommunication equipment for software-concurred networks. Modern Information Technologies and IT-Education. 2018.vol. 14, no. 1. doi:10.25559/SITITO.14.201801.013-026
2. Reference for citation: Pehterev S. V., Makarenko S. I., Kovalsky A. A. Descriptive Model of Starlink Satellite Communication System. Systems of Control, Communication and Security, 2022, no. 4, pp. 190-255 (in Russian). DOI: 10.24412/2410-9916-2022-4-190-255
3. V. K. Tsvetkov, V. I. Oreshkin, I. G. Buzhin, Y. B. Mironov. Model of Restoration of the Communication Network Using the Technology of Software Defined Networks. ELCONRUS 2019, Institute of Electrical and Electronics Engineers Inc., 2019, pp. 1559–1563. Doi 10.1109/EIConRus.2019.8656723.

УДК 510.5

"BIG O НОТАЦИЯ: ПОНИМАНИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ В АНАЛИЗЕ ВРЕМЕННОЙ СЛОЖНОСТИ АЛГОРИТМОВ"

Ибрагимов А.

Университет Международного Бизнеса им. К. Сагадиева, г. Алматы, Казахстан

Түйін: Алгоритмді жеңілдету қазіргі ақпараттық технологиялар әлемінде бағдарламалық жасақтаманы әзірлеудің маңызды аспектісі болып табылады. Алгоритмдердің уақыт күрделілігін түсіну және оларды Big O белгісін пайдалану арқылы жеңілдету керемет өнімділік пен тиімділікке қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Summary: Algorithm optimization is a critical aspect of software development in today's information technology world. Understanding the time complexity of algorithms and optimizing them using Big O notation allows you to achieve outstanding performance and efficiency.

Что такое Big O нотация

Big O нотация - это формальный математический способ оценки верхней границы роста времени выполнения алгоритма в зависимости от размера входных данных. Эта нотация позволяет нам категоризировать алгоритмы на основе их производительности и сравнивать их эффективность.

Символ "O" в Big O нотации представляет ограничение сверху [2]. Мы используем Big O нотацию, чтобы ответить на вопрос: "Как быстро растет время выполнения алгоритма при увеличении размера входных данных?"

Примеры обозначений включают $O(1)$ (константное время), $O(\log n)$ (логарифмическое время), $O(n)$ (линейное время), $O(n^2)$ (квадратичное время) и так далее. Эти обозначения описывают, как алгоритмы масштабируются по сравнению с размером входных данных. Например, алгоритм с временной сложностью $O(1)$ выполняется с постоянной скоростью, независимо от размера данных, в то время как алгоритм с временной сложностью $O(n^2)$ будет выполняться значительно медленнее при увеличении объема данных.

Big O нотация является мощным инструментом для разработчиков, позволяющим принимать информированные решения при выборе и оптимизации алгоритмов, учитывая требования по производительности и объем данных [3].

Значение Big O в анализе алгоритмов

Big O нотация играет критическую роль в анализе временной сложности алгоритмов и выборе наиболее эффективных решений. Вот почему понимание этой нотации так важно:

1) Сравнение алгоритмов: Big O нотация позволяет выбрать наилучший алгоритм [1]. Например, при выборе между $O(n)$ и $O(n^2)$, $O(n)$ предпочтительный для больших данных.

2) Оценка производительности: Зная временную сложность алгоритма в Big O терминах, разработчики могут предсказывать, насколько быстро будет выполняться их код при увеличении объема данных [1]. Это важно при работе с большими базами данных, веб-серверами и другими высоконагруженными системами.

3) Оптимизация: Big O нотация помогает выявить, где наиболее эффективно применить оптимизацию [1]. Разработчики могут сосредотачиваться на улучшении участков кода, которые имеют наибольший вклад в общую временную сложность.

4) Прогнозирование масштабируемости: Big O нотация помогает предсказать, как система будет масштабироваться при росте количества пользователей или объема данных [1]. Это помогает в планировании архитектуры и инфраструктуры.

Примеры разных временных сложностей

Big O нотация позволяет нам классифицировать алгоритмы и оценивать их временную сложность в зависимости от размера входных данных. Вот несколько примеров разных временных сложностей, которые вы можете встретить при анализе алгоритмов:

$O(1)$ - Константное время: Алгоритмы с постоянной временной сложностью выполняются за постоянное время, независимо от размера входных данных. Пример: доступ к элементу массива по индексу. Время выполнения не зависит от размера массива "arr"

```
def element(arr, index):  
    return arr[index]
```

Рисунок 1 – Пример для константной времени

$O(\log n)$ - Логарифмическое время: Алгоритмы с логарифмической временной сложностью растут медленно при увеличении размера данных. Пример: бинарный поиск в упорядоченном массиве. Время выполнения растет медленно при увеличении размера массива


```

def binary_search(arr, target):
    left, right = 0, len(arr) - 1
    while left <= right:
        mid = (left + right) // 2
        if arr[mid] == target:
            return mid
        elif arr[mid] < target:
            left = mid + 1
        else:
            right = mid - 1
    return -1

```

Рисунок 2 – Пример бинарного поиска

$O(n)$ - Линейное время: Временная сложность $O(n)$ означает, что время выполнения алгоритма линейно зависит от размера входных данных. Пример: поиск элемента в неотсортированном массиве. Время выполнения линейно зависит от размера массива “arr”

```

def linear_search(arr, target):
    for i in range(len(arr)):
        if arr[i] == target:
            return i
    return -1

```

Рисунок 3 – Пример линейного поиска

$O(n^2)$ - Квадратичное время: Алгоритмы с квадратичной временной сложностью становятся медленными при увеличении размера данных. Пример: сортировка пузырьком.

```

def bubble_sort(arr):
    n = len(arr)
    for i in range(n):
        for j in range(0, n-i-1):
            if arr[j] > arr[j+1]:
                arr[j], arr[j+1] = arr[j+1], arr[j]

```

Рисунок 4 – Пример алгоритма с квадратичным временем

Время выполнения растет квадратично с увеличением размера массива

$O(2^n)$ - Экспоненциальное время: Алгоритмы с экспоненциальной временной сложностью становятся очень медленными при небольших увеличениях размера данных. Пример: задача коммивояжера.

```
def exponent(n):
    if n <= 1:
        return n
    return exponent(n-1) + exponent(n-2)
```

Рисунок 5 – Пример для экспоненциального времени

Время выполнения растет экспоненциально с увеличением n

Знание и понимание различных временных сложностей помогает разработчикам выбирать наиболее подходящие алгоритмы для конкретных задач и оптимизировать их для более эффективного выполнения.

Оптимизация алгоритмов:

Оптимизация алгоритмов - улучшение временной сложности и производительности, включая выбор подходящего алгоритма, сокращение вложенных циклов, применение хэш-таблиц и кэширование, разработку более эффективных алгоритмов.

Давайте рассмотрим пример оптимизации алгоритма сортировки массива. Предположим, у нас есть неотсортированный массив чисел, и нам нужно его отсортировать. Мы начнем с простого и интуитивного алгоритма сортировки, а затем оптимизируем его для более быстрого выполнения.

```
def bubblesort(arr):
    n = len(arr)
    for i in range(n):
        for j in range(0, n-i-1):
            if arr[j] > arr[j+1]:
                arr[j], arr[j+1] = arr[j+1], arr[j]

arr = [64, 34, 25, 12, 22, 11, 90]
bubblesort(arr)
print("Отсортированный массив:", arr)
```

Рисунок 6 – Пузырьковая сортировка

Пузырьковая сортировка - это простой алгоритм, который многократно проходит по массиву, сравнивает соседние элементы и меняет их местами, если они находятся в неправильном порядке. Этот алгоритм имеет временную сложность $O(n^2)$, что означает, что время выполнения растет квадратично с увеличением размера массива.

```

def fastsort(arr):
    if len(arr) <= 1:
        return arr
    pivot = arr[len(arr) // 2]
    left = [x for x in arr if x < pivot]
    middle = [x for x in arr if x == pivot]
    right = [x for x in arr if x > pivot]
    return fastsort(left) + middle + fastsort(right)

arr = [64, 34, 25, 12, 22, 11, 90]
sorted_arr = fastsort(arr)
print("Отсортированный массив:", sorted_arr)

```

Рисунок 7 – Быстрая сортировка

Быстрая сортировка - это более эффективный алгоритм сортировки, который использует стратегию "разделяй и властвуй". Он имеет временную сложность в среднем $O(n \log n)$, что делает его значительно быстрее для больших массивов по сравнению с пузырьковой сортировкой.

Этот пример показывает, как оптимизация алгоритмов повышает производительность. Выбор правильного алгоритма и понимание его временной сложности - ключи к оптимизации в разработке ПО.

Заключение

Оптимизация алгоритмов является критическим аспектом разработки программного обеспечения в современном мире информационных технологий. Понимание временной сложности алгоритмов и их оптимизация с использованием Big O нотации позволяют достичь выдающейся производительности и эффективности.

Список использованной литературы:

1. Вирт, Никлаус. Алгоритмы и структуры данных с примерами на Паскале / Н. Вирт ; [пер. с англ. Д. Б. Подшивалова]. — 2-е изд., испр. — СПб. : Невский Диалект, 2005. — 352 с. : ил
2. Кормен, Томас. Алгоритмы: построение и анализ / Т. Кормен, Ч. Лейзерсон, Р. Ривест ; [пер. с англ. под ред. А. Шеня]. — М. : МЦНМО, 2002. — 955 с. : ил.
3. Гасфилд, Дэн. Строки, деревья и последовательности в алгоритмах. Информатика и вычислительная биология / Дэн Гасфилд ; пер. с англ. И. В. Романовского. — СПб. : Невский Диалект : БХВ-Петербург, 2003. — 653 с. : ил.

БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ

МИ-2243к-1 тобының студенттері Икрамжанов И.Б., Нұралы Б.Н., Рсимова А.Е.
Төребай Н.Д. п.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье была рассмотрена информация о преимуществах цифровизации образования, основных используемых технологиях и основных принципах.

Summary: The article discusses the advantages of digitalization of education, the main technologies used and basic principles.

Білім беруді цифрландыру-бұл оқыту сапасын жақсарту және барлығына білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында білім беру процестеріне ақпараттық және коммуникациялық технологияларды енгізу процесі. Технология барған сайын маңызды рөл атқаратын қазіргі әлемде білім беруді цифрландыру білім беру жүйесін дамытудың ажырамас бөлігіне айналуда. Бұл мұғалімдер мен студенттерге оқытудың жаңа құралдары мен әдістерін қолдануға мүмкіндік береді, сонымен қатар білім мен білімге қол жетімділікті арттырады. Бұл дәрісте біз білім беруді цифрландырудың негізгі аспектілерін, оның артықшылықтарын, принциптері мен технологияларын, сондай-ақ осы үдерістегі мұғалімнің рөлін қарастырамыз[1].

Білім беруді цифрландыру және цифрлық трансформациялау - бұл жалпы білім беру мен білім беру сапасын жақсарту мақсатында білім беру мекемелері мен бағдарламалық қамтамасыз етуде цифрлық технологиялар мен инновацияларды қолдану процесі.

Білім беруді цифрландыру компьютерлер, интерактивті тақталар, планшеттер, оқу бағдарламалары және оқу бағдарламалары сияқты құралдарды енгізуді қамтиды. Ол сондай-ақ студенттер мен оқытушыларға кез келген жерден және кез келген уақытта ақпарат пен ресурстарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін онлайн платформалар мен оқу материалдарын әзірлеуді және пайдалануды қамтиды.

Білім беруді цифрландыру сонымен қатар дәстүрлі оқытудан икемді және жеке оқыту әдістеріне көшуге ықпал етеді. Бұл әр оқушының деңгейі мен қажеттіліктерін талдай және бейімдей алатын адаптивті технологиялар мен бағдарламаларды қолдануды қамтиды.

Білім берудің цифрлық трансформациясы технологияларды енгізуді ғана емес, білім беру мәдениетін, оқыту әдістемелерін және оқытушылар мен оқушылардың рөлін өзгертуді де қамтиды. Ол белсенді және ұжымдық оқытуды, өзін-өзі оқыту дағдыларын және сыни ойлауды дамытатын ортаны құруға тырысады.

Білім беруді цифрландыру мен цифрлық трансформациялауға көшудің бірқатар артықшылықтары бар. Бұл білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін білімге қолжетімділікті кеңейтуге және оның сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл сонымен қатар ақпараттық сауаттылық және

технологиялармен жұмыс істеу мүмкіндігі сияқты заманауи цифрлық экономикада сұранысқа ие дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Цифрландыру білім беруді барлығына қолжетімді етуге мүмкіндік береді. Онлайн курстар, электронды оқулықтар және басқа да сандық ресурстар кез келген уақытта, кез келген жерде білім алуға мүмкіндік береді, бұл географиялық қашықтыққа, физикалық шектеулерге немесе басқа себептерге байланысты дәстүрлі оқу орындарына бара алмайтын адамдар үшін өте маңызды.

Жалпы, білім беруді цифрландыру және цифрлық трансформациялау қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызды қадам болып табылады және қазіргі ақпараттық қоғамдағы даму мен табыстың негізгі элементтері болып табылады.

Білім берудің цифрлық трансформациясы жүйелік тәсілсіз болуы мүмкін емес. Бұл оқыту мен оқыту әдістемесін қайта өңдеу, профессор-оқытушылар құрамының біліктілігін арттыру және оңай қол жетімді контент құру[2].

Дәстүрлі оқыту модельдерінен инновациялық модельдерге көшу кезінде технологиялық алшақтықты жою үшін қажетті бірқатар компоненттерді атап өтеміз:

- барлық білім беру ұйымдарының білім беру ресурстарына қол жеткізу;
- өз саласындағы үздік практиктердің оқу-әдістемелік материалдарының тізілімін және материалды игеру сапасын тексеру үшін Бақылау-өлшеу материалдарының құзыреттілік жиынтығын жасау.

Білім берудің цифрлық трансформациясы кезіндегі барлық өзгерістер оқу процесінің тәсілдерін сапалы өзгертуге бағытталған.

Білім беруді цифрландырудың артықшылықтары:

- Білімге үлкен қол жетімділік
- Оқытуды даралау
- Интерактивтілік және тартымдылық
- Оқу мүмкіндіктерін кеңейту
- Уақыт пен ресурстарды үнемдеу

Жалпы, білім беруді цифрландырудың көптеген артықшылықтары бар және білім беру процестерін айтарлықтай жақсарты алады, оларды қол жетімді, тиімді және инновациялық етеді.

Білім беруді цифрлық трансформациялаудың негізгі принциптері

Білім берудің цифрлық трансформациясы-бұл білім беру процестеріне цифрлық технологиялар мен инновацияларды енгізу процесі. Бұл білім берудің қолжетімділігін, тиімділігін және сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Міне, білім беруді цифрлық трансформациялаудың негізгі принциптері:

Технологияларды оқу процесіне біріктіру

Білім беруді цифрлық трансформациялаудың негізгі қағидаттарының бірі технологияларды оқу процесіне интеграциялау болып табылады.

Оқытуды жекелендіру

Білім берудің цифрлық трансформациясы әр оқушының жеке қажеттіліктері мен қабілеттерін ескере отырып, оқуды жекелендіруге мүмкіндік береді.

Цифрлық сауаттылық дағдыларын дамыту

Білім берудің цифрлық трансформациясы оқушылардың цифрлық сауаттылық дағдыларын дамытуға бағытталған.

Оқытудың интерактивті әдістерін белсенді қолдану

Білім берудің цифрлық трансформациясы оқытудың интерактивті әдістерін белсенді қолдануға ықпал етеді. Бұған ойындарды, виртуалды шындықты, модельдеуді және басқа интерактивті құралдарды тиімдірек және тартымды оқыту үшін пайдалану кіреді.

Білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ету

Білім берудің цифрлық трансформациясы барлық оқушылар үшін білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Білім беруді цифрлық түрлендірудің осы принциптерін енгізу білім беру процестерін айтарлықтай жақсартып, оларды тиімдірек, қолжетімді және оқушылар үшін қызықты ете алады[3].

Білім беруді цифрландыруда қандай технологиялар қолданылады

Білім беруді цифрландыру білім беру процестерін жақсартуға және оларды тиімдірек етуге көмектесетін әртүрлі технологияларды пайдалануды қамтиды.

Төменде білім беруді цифрландыруда қолданылатын кейбір негізгі технологиялар келтірілген:

Электрондық оқулықтар және онлайн курстар

Электрондық оқулықтар мен онлайн курстар интернет арқылы білім алуға және білім алуға мүмкіндік береді. Оларда интерактивті материалдар, бейне сабақтар, тесттер мен тапсырмалар бар, олар студенттерге ақпаратты жақсы меңгеруге және дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Бейне сабақтар мен вебинарлар

Бейне сабақтар мен вебинарлар мұғалімдерге дәрістер мен сабақтарды жазуға мүмкіндік береді, осылайша студенттер оларды кез келген уақытта көре алады. Бұл әсіресе қашықтықтан оқыту және материалды өз бетінше зерттеу үшін пайдалы.

Интерактивті тақталар мен планшеттер

Интерактивті тақталар мен планшеттер мұғалімдер мен студенттерге сенсорлық экрандар арқылы оқу материалымен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді. Олар жазбаларды жасауға және өңдеуге, тапсырмаларды шешуге, эксперименттер жүргізуге және т.б. мүмкіндік береді.

Онлайн оқыту платформалары

Онлайн оқыту платформалары студенттерге оқулықтар, бейне сабақтар, тесттер және тапсырмалар сияқты әртүрлі білім беру ресурстарына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Олар сонымен қатар мұғалімдерге тапсырмаларды құруға және бағалауға, үлгерім журналдарын жүргізуге және оқушылармен байланысуға мүмкіндік береді.

Виртуалды және кеңейтілген шындық

Виртуалды және кеңейтілген шындық студенттерге виртуалды кеңістікке енуге және виртуалды нысандар мен орталармен өзара әрекеттесуге мүмкіндік

береді. Бұл күрделі ұғымдарды үйренуге, виртуалды экскурсиялар мен жаттығуларға пайдалы болуы мүмкін.

Бұл білім беруді цифрландыруда қолданылатын технологиялардың бірнешеуі ғана. Олардың барлығы білім беру процестерін жақсартуға және интерактивті және тиімді оқу ортасын құруға бағытталған.

Білім беруді цифрландырудың мәселелері мен сын-тегеуріндері

Қол жетімділік және инфрақұрылым

Білім беруді цифрландырудың негізгі проблемаларының бірі технологиялардың қолжетімділігі және сенімді инфрақұрылым болып табылады. Барлық оқу орындарында сандық құралдарды тиімді пайдалану үшін жеткілікті компьютерлер, интернет байланысы немесе оқытылған кадрлар жоқ. Бұл білім берудегі теңсіздікті тудыруы мүмкін және кейбір студенттер үшін жаңа мүмкіндіктерге қол жеткізуді шектеуі мүмкін.

Мазмұн сапасы

Білім беруді цифрландыру білім беру стандарттары мен студенттердің қажеттіліктеріне сәйкес келетін сапалы контент құруды талап етеді. Мұндай мазмұнды жасау үшін әрдайым оқытушылар мен оқу орындарында жеткілікті ресурстар мен білім бола бермейді.

Оқытушыларды оқыту және қолдау

Білім беруді цифрландыру оқытушылардан цифрлық құралдар мен технологияларды пайдалану саласында жаңа дағдылар мен білімді талап етеді. Кейбір мұғалімдерге оқытудың жаңа әдістеріне және технологияны қолдануға бейімделу қиын болуы мүмкін.

Білім беруді цифрландыру студенттер мен олардың оқуы туралы көптеген мәліметтерді жинауды және сақтауды қамтиды. Бұл деректердің қауіпсіздігі мен құпиялылығына қатысты алаңдаушылық тудыруы мүмкін[4].

Білім беруді цифрландыру оқытушылар, бағдарламалық жасақтама жасаушылар, дизайнерлер және басқалар сияқты әртүрлі мамандардың ынтымақтастығын қамтитын пәнаралық тәсілді қажет етеді.

Бұл білім беруді цифрландыру кезінде кездесетін проблемалар мен қиындықтардың бірнешеуі ғана. Алайда, егер сіз оларды шешуге жеткілікті назар аударсаңыз және ресурстар берсеңіз, бұл мәселелерді шешуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. 7 трендов электронного обучения в 2018 году. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: (<https://edu-mssian.ru/7-trendov-elektronnogo-obucheniya-v-2018-godu.html> дата обращения 25.12.2019 г.).

2. Цифровизация образовательной среды: возможности и угрозы. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: ([file:///C:/Users/rs/%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0/ Downloads/tsifrovizatsiya-obrazovatelnoy-sred-voznost-i-ugroz.pdf](file:///C:/Users/rs/%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/tsifrovizatsiya-obrazovatelnoy-sred-voznost-i-ugroz.pdf) дата обращения 25.12.2019 г.).

3. Цифровизация образования, все минусы электронной школы. Что будет с детьми? (<https://vc.ru/flood/43800-cifrovizaciya-obrazovaniya-vse-minusy-elektronnoy-shkoly-cto-budet-s-detmi> дата обращения: 27.12.2019).

4. Образование в цифрах. Краткий статистический сборник. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: (https://www.hse.ru/data/2016/12/19/1112360830/0br2016_%D1%81%D0%B0%D0%B8%CC%86%D1%82.pdf дата обращения 28.12.2019 г.).

UDK 681.84

ELECTRICAL SIGNAL AMPLIFIERS AND THEIR CLASSIFICATION

Студенты гр. РЭТ-2111р-1 Ирискулов Ш.Х. и Еньшин А.Ю., студент гр. РЭТ-2011р-1
Рустамов А.У.

Балабеков М.О. - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада электрлік сигнал күшейткіштер, олардың жұмыс істеу принциптері мен түрлері жайлы мәлімттер қарастырылған.

Резюме: This article discusses information about electrical signal amplifiers, their principles and types of operation.

Electrical signal amplifiers are electronic devices designed to increase the amplitude of an electrical signal. They are used in various devices and systems where a weak signal needs to be amplified to a level sufficient for processing or transmission.

Amplifiers can have different types of gain depending on the application and the type of signal:

DC amplifiers: Used to amplify a constant signal with a constant amplitude.

AC amplifiers: Designed to amplify an alternating signal with varying amplitude and frequency.

Power amplifiers: Specialized amplifiers designed to amplify the signal to high power to drive electromechanical devices, such as speakers or motors.

Operational amplifiers: A special class of amplifiers using operational amplifiers with properties of high gain, stability and accuracy.

Electrical signal amplifiers are used in various fields, including audio and video amplifiers, radio transmitters, medical and scientific devices, telecommunication systems and many others. They play an important role in the transmission and processing of information in modern electronic devices.

Currently, amplifiers of electrical signals are widely used in electrical engineering. An amplifier is an electronic device designed to increase the power of incoming electrical vibrations while maintaining their shape and frequency using the energy of an auxiliary power source[1]. Electrical signals can be harmonic oscillations of current or power, sinusoidal, rectangular, triangular or other shaped signals. The frequency and shape of the oscillations are important factors that determine the type of amplifier. An electronic amplifier can be both an independent device and a functional unit included in any equipment - a radio system, a repeater, a measuring device and other devices.

An electric signal amplifier consists of active and passive elements. Active elements include: bipolar transistors, field-effect transistors, electronic lamps,

integrated chips, varicaps, magnetic and dielectric amplifiers, thyratrons, and other non-linear elements with the property of amplifying the power of weak electrical signals. Passive elements include: resistors, inductors, capacitors and other elements that form the required range of oscillations, phase shifts and other signal amplification parameters. The simplest amplifier has a single active amplifier element. But often one element is not enough, and the amplifier uses several active elements that are connected in a stepwise scheme: the vibrations amplified by the first element are amplified by the second, then by the third, and so on. comes into the income.

The principle of operation of amplifiers is based on the use of active elements, such as transistors or operational amplifiers. The input signal is fed to the base or input contact of the active element, which controls the current or voltage in the output circuit. The amplifier amplifies the input signal, increasing its amplitude, and outputs it at the output.

Amplifiers can be classified according to various criteria, such as the type of active element, class of operation, frequency range, and others. For example, according to the type of active element, amplifiers can be transistor, tube or operational.

The main properties of amplifiers include gain, bandwidth, transmission linearity, input and output resistance, noise level, and others. The gain factor determines the amount of signal gain, and the bandwidth is the frequency range in which the amplifier operates efficiently.

Electrical signal amplifiers are widely used in various fields, including audio and video systems, telecommunications, medical equipment, automotive industry and others. They allow you to amplify weak signals, improve sound and image quality, and transmit information over long distances.

Electronic signal amplifiers are classified according to the type of amplified signals. Accordingly, it is convenient to divide all used amplifiers into two large groups: continuous signal amplifiers and discrete signal amplifiers. This separation arises mainly from the convenience of fitting some electrical signals spectrally and others temporally. The characteristics and parameters of the signals to be amplified by the amplifiers of the first group are usually given in spectral form, and accordingly, the characteristics and parameters of the amplifiers are also shown in spectral form. It is convenient to express the characteristics of discrete signals in the form of some temporal functions. Therefore, the characteristics of amplifiers of the second group are shown temporarily.

In general, the same amplifier can equally belong to the group of discrete signal amplifiers and to the group of continuous signal amplifiers. However, each group of amplifiers has its own characteristics and meets a number of special requirements that may not be met by other groups of amplifiers. In each group of amplifiers, two subgroups can be distinguished, which differ significantly in their characteristics. In continuous signal amplifiers, the first group includes aperiodic amplifiers, and the second group includes selective amplifiers.

Aperiodic amplifiers are usually referred to as amplifiers in which the frequency dependence of the amplification factor is relatively weak, without sharp maxima and minima. Aperiodic amplifiers are generally used to amplify electrical signals whose spectrum extends from very low to very high frequencies[2]. Depending on which part of the spectrum the main part of the signal energy is concentrated, aperiodic amplifiers can be performed as follows:

- constant and slowly changing voltage and current amplifiers, which allow amplifying signals with a frequency of several hundred hertz;
- sound frequency amplifiers, the bandwidth of which can reach several tens of kilohertz;
- broadband amplifiers for amplifying signals whose spectrum reaches several hundred megahertz.

The bandwidth of amplifiers operating at low signal levels is optimally matched to the effective spectral width of the amplified signal. In addition, the task of separating signals with different, non-overlapping (or often overlapping) spectra often arises. This amplification is carried out with the help of selective amplifiers, which are strongly dependent on the frequency, the maximum is in the desired frequency region, where the main part of the signal energy is concentrated.

Depending on the bandwidth, selective amplifiers are divided into narrowband and wideband. Amplifiers with a ratio of $f_B/f_H \approx 1$ to narrowbands, and wideband $f_B/f_H > 1$ to the lower and upper frequencies of the bandwidth f_H and f_B .

Discrete signal amplifiers can be aperiodic and selective. Selective amplifiers are used to amplify radio pulse signals[3]. A radio pulse differs from a regular pulse in that it has a high-frequency fill, i.e., a radio pulse is a segment of high-frequency oscillations with relatively few periods.

List Of Used Literature:

1. Усилители электрических сигналов// Общедоступная универсальная интернет-энциклопедия. – 2014. [электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://studopedia.org/1-4985.html> (дата обращения 05.10.2019)
2. Электронный усилитель // Общедоступная многоязычная универсальная интернет-энциклопедия. – 2019. [электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Электронный_усилитель (дата обращения 08.10.2019)
3. Lie, D.Y.C.; Mayeda, J. C.; Lopez, J. (2017). "Highly efficient 5G linear power amplifiers (PA) design challenges". 2017 International Symposium on VLSI Design, Automation and Test (VLSI-DAT). pp. 1–3. doi:10.1109/VLSI-DAT.2017.7939653. ISBN 978-1-5090-3969-2. S2CID 206843384.

РАЗРАБОТКА И ПРИМЕНЕНИЕ ОБЛАЧНЫХ ВЫЧИСЛЕНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЯХ

студент гр. ИТ-2211р-1 Исмаилов Р.С., Попов М.А, Сачаков А.Ю.
научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Тулегенова А.Т.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада заманауи ақпараттық технологияда бұлтты есептеулерді дамыту және қолдану жайлы ақпараттармен қамтылған.

Summary: The article contains information about the development and application of cloud computing in modern information technology.

Облачные вычисления относятся к предоставлению вычислительных ресурсов и услуг, включая хранилище, вычислительную мощность и программные приложения, через Интернет. ИТ произвели революцию в сфере современных информационных технологий, предоставив масштабируемый доступ к ресурсам по требованию, снизив затраты, повысив гибкость и предоставив возможности для инноваций. Вот некоторые ключевые аспекты разработки и применения облачных вычислений в современных информационных технологиях[1]:

Инфраструктура как услуга (IaaS): Облачные вычисления позволяют организациям арендовать ресурсы виртуализированной инфраструктуры, такие как серверы, хранилища и сетевые компоненты. Это позволяет им увеличивать или уменьшать требования к инфраструктуре по требованию без необходимости крупных первоначальных инвестиций в физическое оборудование.

Платформа как услуга (PaaS): PaaS предоставляет полную среду разработки и развертывания в облаке, позволяя разработчикам сосредоточиться на создании приложений, а не на управлении инфраструктурой. Это упрощает процесс разработки, тестирования и развертывания приложений.

Программное обеспечение как услуга (SaaS): SaaS позволяет пользователям получать доступ к программным приложениям, размещенным в облаке, и использовать их. Это устраняет необходимость в локальной установке и обслуживании программного обеспечения, делая его доступным с любого устройства, подключенного к Интернету. Популярные примеры включают программное обеспечение для управления взаимоотношениями с клиентами (CRM), инструменты повышения производительности и платформы для совместной работы.

Хранение и управление данными: Облачные вычисления предлагают масштабируемые и экономичные решения для хранения данных, позволяющие организациям безопасно хранить и извлекать большие объемы данных. Они также предоставляют различные услуги по управлению данными, такие как базы данных, аналитика данных и хранилища данных, позволяющие предприятиям извлекать ценную информацию из своих данных.

Большие данные и аналитика: Облачные вычисления предоставляют необходимую инфраструктуру и инструменты для обработки огромных объемов данных, широко известных как big data. Используя облачные аналитические платформы и сервисы машинного обучения, организации могут анализировать данные для выявления закономерностей, составления прогнозов и получения конкурентных преимуществ.

Интернет вещей (IoT): Облачные вычисления играют решающую роль в разработке и внедрении решений IoT. Они позволяют собирать, хранить и обрабатывать данные, генерируемые обширной сетью взаимосвязанных устройств, облегчая мониторинг, аналитику и автоматизацию в режиме реального времени[2].

Искусственный интеллект (ИИ): Облачные вычисления обеспечивают вычислительную мощность, необходимую для обучения и развертывания моделей ИИ. Сервисы ИИ, предлагаемые облачными провайдерами, позволяют организациям использовать предварительно обученные модели, обработку естественного языка, распознавание изображений и другие возможности ИИ для создания интеллектуальных приложений.

Масштабируемость и гибкость: Облачные вычисления позволяют предприятиям быстро увеличивать или уменьшать объем своих ресурсов в зависимости от спроса. Такая гибкость позволяет организациям более эффективно реагировать на изменяющиеся рыночные условия и избегать избыточного или недоиспользования ресурсов.

Экономия средств: Устраняя необходимость в первоначальных инвестициях в оборудование и инфраструктуру, облачные вычисления обеспечивают экономию капитальных затрат. Это также сокращает текущие расходы, связанные с обслуживанием, модернизацией и потреблением энергии.

Глобальный охват и доступность: Сервисы облачных вычислений доступны из любой точки мира при наличии подключения к Интернету, что позволяет осуществлять удаленную совместную работу, улучшать обмен данными и обеспечивать непрерывность бизнеса даже в случае стихийных бедствий или физических сбоев.

В целом, разработка и применение облачных вычислений в современных информационных технологиях изменили методы работы организаций, обеспечив им беспрецедентную масштабируемость, гибкость и экономическую эффективность. ИТ стали неотъемлемой частью ИТ-инфраструктуры предприятий всех размеров и отраслей, стимулируя инновации и обеспечивая цифровую трансформацию[3].

Список использованной литературы:

1. Защита облачных вычислений от атак на средства виртуализации. 2013 год, кандидат наук Никольский, Алексей Валерьевич
2. Системный анализ и оптимизация размещения средств защиты информации в распределённых системах облачных вычислений. 2019 год, кандидат наук Кацупеев Андрей Александрович

3. Методика автоматизированного противодействия несанкционированным воздействиям на инстансы облачной инфраструктуры с использованием безагентного метода сбора метрик. 2022 год, кандидат наук Пестов Игорь Евгеньевич

УДК 331.101

МЕМБРАННАЯ ИЛИ МАТРИЧНАЯ КЛАВИАТУРА

Канайбаев Ж. Студент группы IT 2211-K1,
Ахметалиев Д.Э. и Кәрімжанұлы М. студенты гр. ИФ-2211к-1
Олжатаева Б.Т. магистр, ст.преподаватель- научный руководитель.
Университет Мирас., г. Шымкент., Қазақстан.

Түйіндеме: Мембраналық пернетақталар - компьютерлерде, ноутбуктерде және басқа электрондық құрылғыларда қолданатын пернетақталардың ең көп таралған түрлерінің бірі.

Summary: Membrane keyboards are one of the most common types of keyboards that we use on our computers, laptops and other electronic devices.

Мембранные клавиатуры - один из наиболее распространенных типов клавиатур, используемых в компьютерах, ноутбуках и других электронных устройствах. Они состоят из трех основных слоев: двух мембранных соединителей. На верхней мембране есть набор прозрачных кнопок, которые мы нажимаем, а на нижней мембране есть наклейки, которые закрываются при нажатии кнопок[1,2].

При нажатии кнопки верхняя мембрана сжимается, контакты на нижней мембране замыкаются и генерируется электрический сигнал. Затем этот сигнал отправляется на электронную клавиатуру, которая интерпретирует его и передает информацию на компьютер или другое устройство. Мембранные клавиатуры обычно бесшумны в использовании и очень дешевы в изготовлении, что делает их привлекательными для широкого круга пользователей.

Вот некоторые возможности и преимущества мембранных клавиатур:

Рисунок 1. Мембранная клавиатура

1. Низкая стоимость производства: Мембранные клавиатуры относительно дешевы в производстве, что делает их доступными для широкого круга потребителей.

2. Простота конструкции: Мембранные клавиатуры часто имеют простую конструкцию и состоят из нескольких слоев мембраны и печатных плат, что облегчает их производство и техническое обслуживание.

3. Тихая работа: Благодаря отсутствию физического контакта между клавишами, мембранные клавиатуры работают тихо и не создают заметного шума при нажатии клавиш.

4. Защита от пыли и жидкостей: Мембранные клавиатуры обычно имеют защиту от пыли и брызг в виде пленки или пластикового покрытия, что делает их более устойчивыми к повреждениям от частиц и жидкостей.

5. Надежность: В целом, мембранные клавиатуры достаточно надежны и имеют долгий срок службы при правильном использовании и уходе за ними.

6. Гибкость дизайна: Мембранные клавиатуры могут иметь различные дизайны и формы, их можно легко настраивать под требования конкретного устройства или приложения.

Однако следует отметить, что мембранные клавиатуры могут иметь ограниченную тактильную обратную связь по сравнению с другими типами клавиатур, например механическими. Каждая клавиша на мембранной клавиатуре требует некоторого усилия для нажатия, а обратная связь при нажатии может быть менее ощутимой по сравнению с более сильными и отзывчивыми механическими клавишами.

Рисунок 2. Матричные клавиатуры:

Матричная клавиатура — это тип клавиатуры, который использует матрицу проводов и датчиков для определения нажатых клавиш. В отличие от мембранных клавиатур, в которых каждая клавиша имеет отдельную сигнальную дорожку, в матричных клавиатурах используется сетка из проводов, которая формирует матричную структуру[3].

Основное преимущество матричных клавиатур – экономия места и снижение стоимости проводов. Они компактны и могут содержать большое количество ключей. Матричные клавиатуры часто используются в портативных устройствах, таких как ноутбуки, смартфоны и планшеты[4].

Матричные клавиатуры могут иметь разные размеры и конфигурации. Это могут быть стандартные клавиатуры с полным набором клавиш, компактные клавиатуры уменьшенного размера или специализированные клавиатуры для определенных приложений, например игровые клавиатуры.

Матричная клавиатура обычно подключается к компьютеру или другому устройству через интерфейс USB или Bluetooth. Он обеспечивает передачу сигналов о нажатых клавишах, которые затем обрабатываются устройством для выполнения соответствующих действий, например, ввода символов или управления программами.

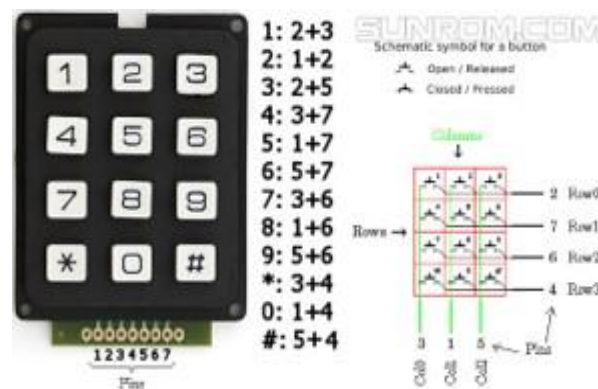

Рисунок 3. Матричный переключатель Клавиатура

Однако важно отметить, что по сравнению с мембранными клавиатурами, матричные клавиатуры могут требовать немного большего

усилия для нажатия клавиши и обычно не имеют такой же тонкой и плавной тактильной обратной связи[5]. Тем не менее, они по-прежнему являются популярным и широко используемым типом клавиатур во многих устройствах.

Оба типа клавиатур имеют свои преимущества и недостатки, и выбор между ними зависит от предпочтений пользователя. Важно помнить, что это лишь общая информация о мембранных и матричных клавиатурах, и в зависимости от производителя и модели существуют различные вариации и модификации этих типов клавиатур.

Список использованной литературы:

1. А.Н. Жидебаева., Есенбаев Қ.С., Б.Т. Олжатаева., Е.О.Есмаханова.– Робототехника -оқу куралы. 2020г.
2. Поезжаева Е.В., Концепция развития робототехники. 2017.
3. Е.Е.Ступина, А.А. Ступин, Д.Ю.Чупин, Р.В..Каменев., Основы робототехники. 2019.
4. Федоров Д.Ю., Программирование на языке высокого уровня Python. Рус. 2017.
5. <https://edurobots.org/2017/03/arduino-keypad/>

УДК 681.3

АВТОМАТИЗИРОВАННАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА, ОБЕСПЕЧИВАЮЩАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КУРЬЕРСКИХ СЛУЖБ НА ОСНОВЕ МЕТОДОВ ОПТИМИЗАЦИИ

студенты гр. IT-2211р-1 Кангелиди Г.Д., Рустамов Р.И., Каримкулов М.И.
научный руководитель - к.ф.-м.н., доцент Роговой А.В.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала желіні жоспарлау және басқару әдістерін қолдана отырып, курьерлік қызметке арналған бағдарламалық жасақтаманы әзірлеуге және жобалауға арналған. Спутниктік навигация компоненттерін іске асыруға және смартфондарға арналған қосымшаларды құруға бағытталған бағдарламалық пакетті іске асырудың негізгі кезеңдері жүзеге асырылды.

Summary: This article is devoted to the development and design of software for courier services using network planning and management methods. The basic stages of the implementation of the software package aimed at the implementation of satellite navigation components and the creation of applications for smartphones were implemented.

Сегодня на рынке присутствует огромное количество различных услуг, связанных с доставкой того или иного груза, товара или документа. Соответственно появляется большое число компаний по доставке разнообразного масштаба и формата.

Развитие служб по доставке, подобно прочим предприятиям, предполагает автоматизацию оказываемых услуг.

В этой связи представляется крайне интересным автоматическое определение кратчайших маршрутов и минимального затрачиваемого времени пути.

Значительный эффект обеспечивается также поддержкой геолокации, наряду с задачами оптимального управления [1].

Целью настоящей статьи является разработать, а также спроектировать программный пакет сервиса по доставке на базе сетевых алгоритмов.

Создаваемый программный пакет состоит из двух компонентов. Первым компонентом выступает разновидность мобильного приложения, используемого в мобильных устройствах [2].

Вторым компонентом является используемая диспетчерской службой информационная система, представляющая собой автоматизированное рабочее место диспетчера, которое позволяет ему реализовывать дистанционное управление курьерами, отслеживать доставки, обрабатывать различную текущую информацию.

В итоге, программный пакет связывает устройства всех курьеров в единое целое. Объединение реализуется через диспетчерское приложение. Модель информационной системы изображена на рисунке 1.

Рисунок 1. Модель информационной системы

Созданному программному пакету курьера свойственен удобный интерфейс, проработанное меню, содержащее управление навигацией, опция по установке статуса, выполнение действий, направленных на расчет оптимальных маршрутов, установка настроек, а также ряд вспомогательных опций. Формой реализации программного пакета является онлайн-приложение. Помимо карты, имеется удобная таблица, содержащая данные о всем персонале, работающем в

программной среде. На рисунке 2 отображена городская транспортная инфраструктура Шымкента, на рисунке 3 – ее ночной вариант.

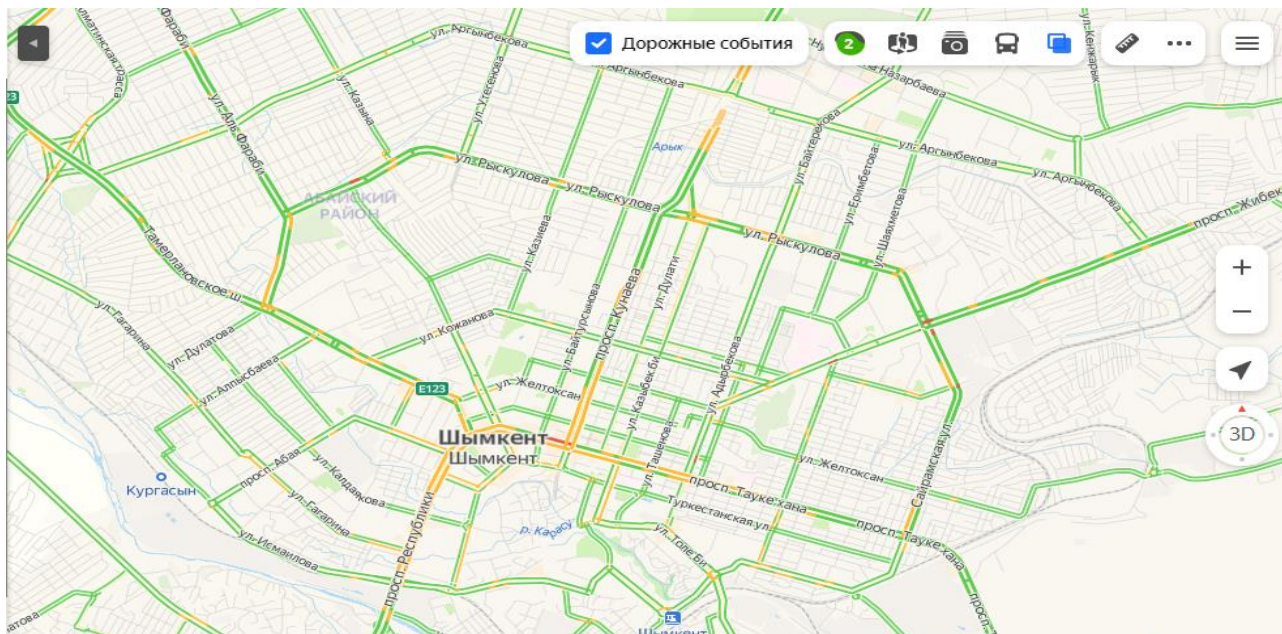

Рисунок 2. Городская транспортная инфраструктура Шымкента

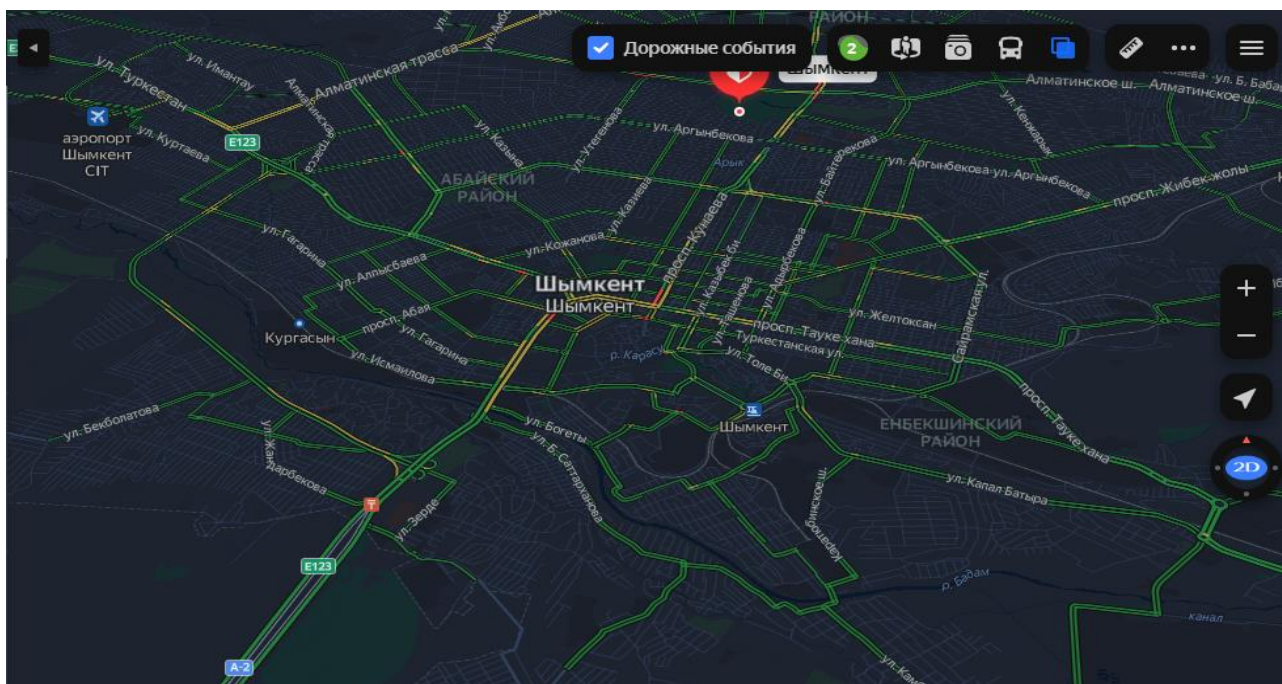

Рисунок 3. Городская транспортная инфраструктура Шымкента (ночь)

Выделив тот или иной маркер, получаем имя и статус того или иного курьера с цветовым выделением:

- зеленым - «Свободный статус» (рис. 4);
- синим - «Статус выполнения работы»;
- красным - «Аварийный статус» (рис. 5);
- желтым - «Статус отдыха».

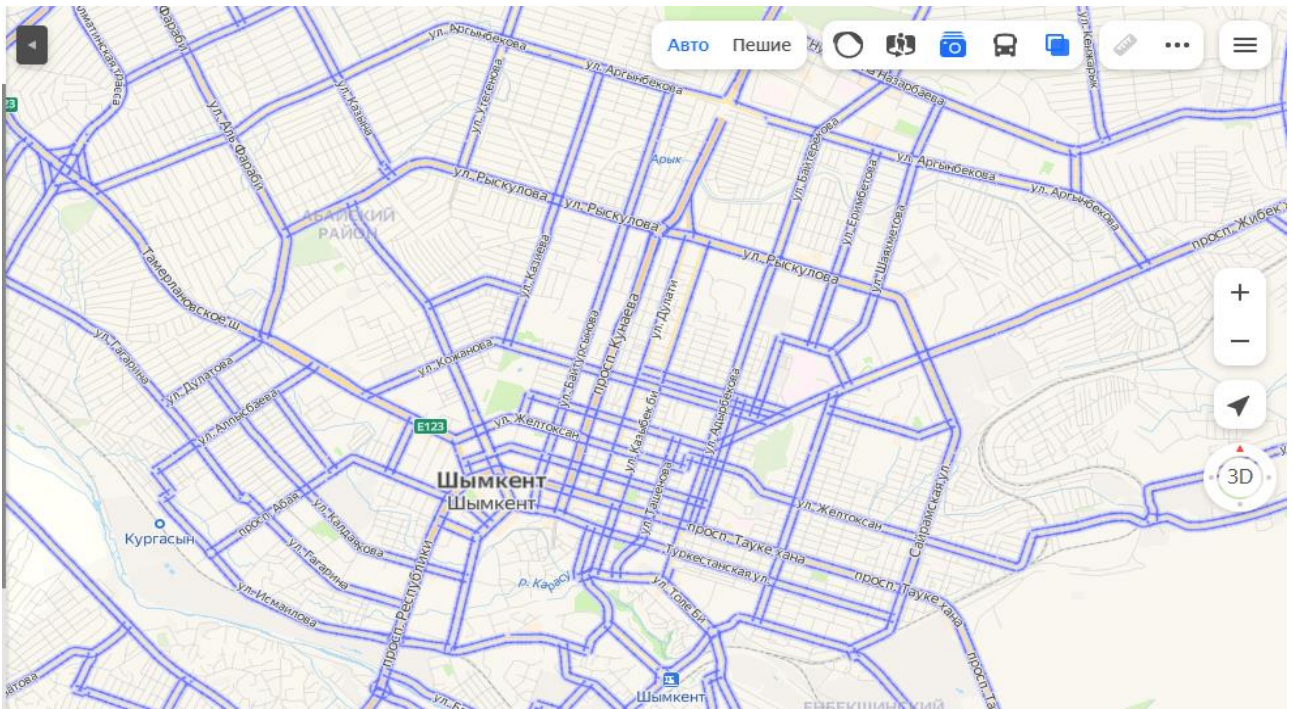

Рисунок 4. Свободный статус

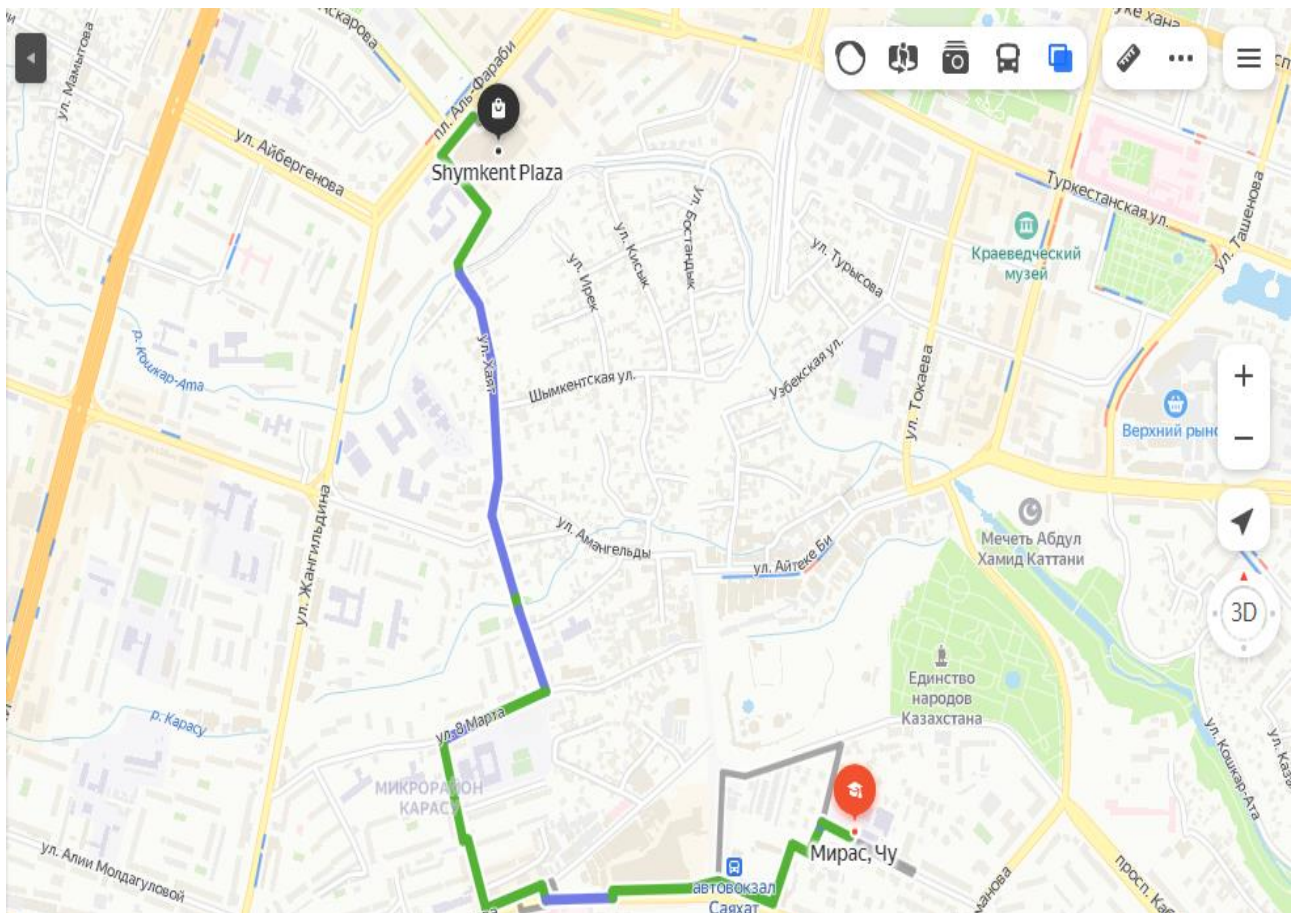

Рисунок 5. Аварийный статус

В итоге, была осуществлена реализация базовых этапов воплощения информационной системы, предназначенной для использования геолокации в мобильном приложении.

Созданная информационная система позволяет снизить себестоимость единицы перевезенного груза посредством оптимизации перемещения курьеров, увеличить скорость, привести в конечном итоге к большей конкурентоспособности предприятия.

Перспективы дальнейших изысканий в данном направлении могут быть направлены на применение аналогичных автоматизированных рабочих мест в других сферах, использующих геолокацию и программные онлайн-пакеты. В частности, можно подобным образом автоматизировать деятельность транспортных, коммунальных, туристических предприятий, другие сервисные организации.

Список использованной литературы:

1. Гагарина Л.Г. Технология разработки программного обеспечения: учебное пособие.- М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2023.- 400 с.

2. Тузовский А.Ф. Проектирование и разработка web-приложений: учебное пособие для вузов.- М.: издательство Юрайт, 2023.- 218 с.

UDK 004.896

THE FUTURE OF ROBOTICS DEVELOPMENT: TRENDS, OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Студенты гр. IT-2211к-2 Каримжанов Эркин Тулкинович и Халилов Арман
Жанабулұлы, студент гр. Әділби Аружан Қуанышқызы
Көшкінбаев С.Ж. - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада робототехни робототехниканы дамуының болашағы, тенденциялары, негізгі мүмкіндіктер және қиындықтар жайлы ақпараттар қарастырылған.

Резюме: В данной статье представлена информация о перспективах, тенденциях, основных возможностях и проблемах развития робототехники.

In the modern world, we are witnessing an incredible growth and development of robotics. It seems that the future we dreamed of in science fiction films is already here, in 2023. Robots have become an integral part of our lives, performing a variety of tasks, helping us in a variety of fields of activity. The future of robotics development presents a range of exciting possibilities, along with several challenges and opportunities. As the use of robots becomes more prevalent in various industries and everyday life, there are several key trends that are expected to shape the field in the coming years[1].

Artificial Intelligence (AI) Integration: The integration of AI technologies into robotics development is a significant trend. Robots with advanced AI capabilities can

learn from their environment, make intelligent decisions, and adapt to changing circumstances(fig.1). This integration enables robots to perform complex tasks, collaborate with humans seamlessly, and enhance productivity.

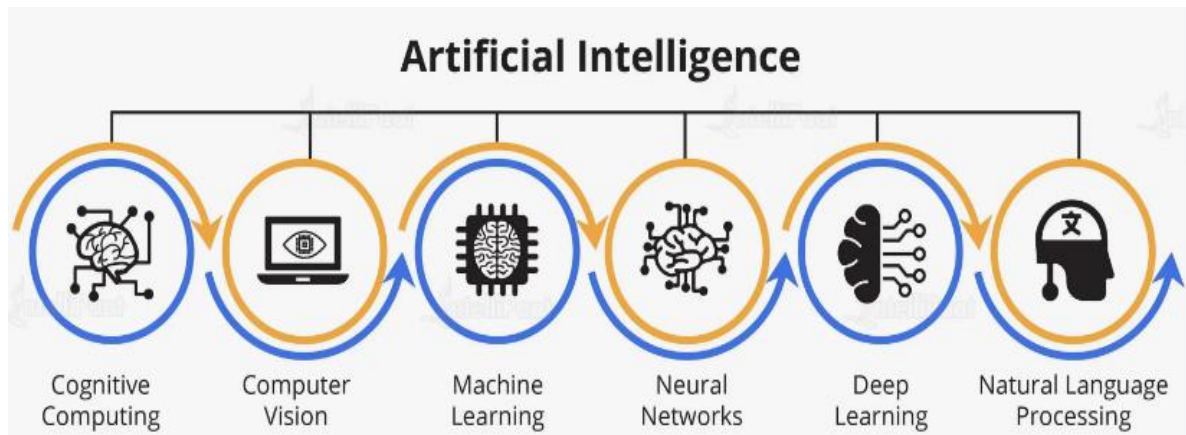

Figure 1. Artificial Intelligence (AI) Integration

Human-Robot Collaboration: A shift is occurring from robots replacing human workers to robots collaborating with humans. Robots are being designed to work side by side with human counterparts, complementing their skills and reducing the risk of physical strain or injury. This collaboration can lead to increased efficiency and productivity in industries ranging from manufacturing to healthcare(fig.2).

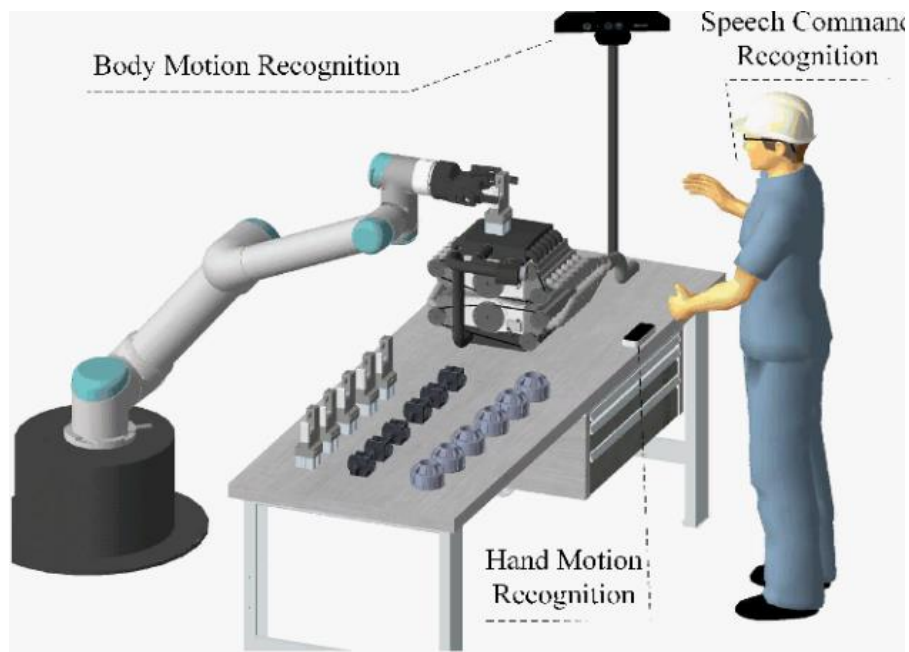

Figure 2. Human-Robot Collaboration

Miniaturization and Mobility: Advances in robotics are leading to the development of smaller, lighter, and more agile robots. These miniaturized robots can navigate through confined spaces, perform tasks in remote or hazardous environments, and provide support in search and rescue missions. This trend opens opportunities for robotics in various sectors, such as healthcare, agriculture, and logistics.

Service Robotics: Service robots, specifically designed to assist humans in day-to-day tasks, are gaining popularity. These robots could take on roles such as domestic chores, elder care, or customer service in various settings. The aging population, increasing labor costs, and the desire for personalized services provide opportunities for the growth of the service robotics industry[2].

Autonomous Vehicles and Drones: The development of autonomous vehicles and drones is a prominent trend in robotics. Self-driving cars and delivery drones are expected to revolutionize transportation and logistics, leading to increased efficiency, reduced costs, and improved safety. However, challenges such as regulatory frameworks and public acceptance need to be addressed for the widespread adoption of these technologies.

Despite the potential opportunities, several challenges need to be overcome for the future of robotics development:

Ethical and Social Implications: As robots become more advanced, ethical questions and concerns arise. Issues surrounding privacy, job displacement, and the role of robots in society need to be addressed to ensure responsible and equitable development and deployment.

Safety and Security: As robots become more autonomous and interconnected, ensuring their safety and protecting them from cyber threats becomes critical. Robust safety measures, secure networking protocols, and effective cybersecurity practices are essential for the future of robotics.

Cost and Accessibility: The cost of developing and deploying robots can be a significant barrier to their widespread adoption. Reducing production costs, increasing accessibility, and developing scalable solutions are essential to make robotics technologies more affordable and accessible to different sectors and regions.

Skilled Workforce and Education: The development and maintenance of advanced robotics require a skilled workforce. Bridging the skills gap and providing quality education and training programs in robotics and AI are crucial for the industry's growth and to ensure that individuals can leverage the opportunities presented by automation and robotics[3].

In conclusion, the future of robotics development is expected to bring transformative changes across various sectors. AI integration, human-robot collaboration, miniaturization, service robotics, and autonomous vehicles are driving these advancements. However, ethical considerations, safety concerns, cost barriers, and the need for a skilled workforce pose challenges that need to be addressed for the full realization of the potential benefits of robotics.

List Of Used Literature:

1. Подураев, Ю. В. Мехатроника: основы, методы, применение : учебное пособие / Ю. В. Подураев. — Саратов : Ай Пи Ар Медиа, 2019. — 256 с. — ISBN 978-5-4497-0063-6. — Текст : электронный // Электронно-библиотечная система IPR BOOKS : [сайт]. — URL: <http://www.iprbookshop.ru/86501.html>
2. Основы робототехники : учебное пособие / В. С. Глухов, А. А. Дикой, Р. А. Галустов, И. В. Дикая. — Армавир : Армавирский государственный педагогический университет, 2019. — 308 с. — ISBN 2227-8397. — Текст : электронный // Электронно-библиотечная система IPR BOOKS : [сайт]. — URL: <http://www.iprbookshop.ru/82448.html>
3. Степыгин, В. И. Теория механизмов и основы робототехники. Зубчатое зацепление : учебное пособие / В. И. Степыгин, Е. Д. Чертов. — Воронеж : Воронежский государственный университет инженерных технологий, 2019. — 56 с. — ISBN 978-5-00032-443-1. — Текст : электронный // Электронно-библиотечная система IPR BOOKS : [сайт]. — URL: <http://www.iprbookshop.ru/95380.html>

УДК 378.147

ЭВОЛЮЦИЯ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАТИКЕ НА PYTHON

Карпенко Т.Е.

Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Python-нің информатиканы оқытудағы рөлі, сондай-ақ Python бағдарламалау тілі мысалында информатиканы оқыту әдістерінің эволюциясы қарастырылады. Python көмегімен информатиканы оқыту әдістерінің дамуы технологиядағы өзгерістерді және студенттердің интерактивті және заманауи бағдарламалауды оқыту тәсілдеріне деген қажеттіліктерін көрсетеді.

Информатиканы оқыту әдістерінің эволюциясы студенттердің неғұрлым белсенді, практикалық қатысуын, тәжірибе үшін онлайн ресурстардың көптігін, сондай-ақ тиімдірек оқыту үшін заманауи құралдар мен технологияларды пайдалануды білдіреді.

Summary: This article examines the evolution of computer science teaching methods using the Python programming language. In general, the development of computer science teaching methods reflects changes in the technological landscape and students' needs for more interactive and modern approaches to learning the programming.

The evolution of methods of teaching informatics and problem solving in Python implies more active, practical participation of students, abundance of online resources for practice, as well as the use of modern tools and technologies for more effective learning.

Информатика и программирование являются ключевыми компетенциями в современном мире, и обучение этим навыкам имеет долгую историю. Использование Python в качестве инструмента для обучения информатике имеет свою эволюцию и особенности. Целью данной статьи является показать развитие методологии обучения информатике на примере языка программирования Питон.

История обучения информатике уходит корнями во вторую половину 20 века. На протяжении десятилетий обучение информатике ориентировалось на

языки программирования, такие как Fortran, Pascal и C. Однако с развитием информационных технологий и распространением компьютеров появилась потребность в более доступных и интуитивных инструментах.

Python, созданный Гвидо ван Россумом в конце 1980-х годов, был одним из языков программирования, который демократизировал доступ к программированию. Его простой и читаемый синтаксис сделал язык доступным для начинающих программистов. Python также поддерживает множество библиотек, что позволяет студентам быстро создавать приложения и решать задачи в разных областях.

Такие особенности языка Python позволили ему войти в ряд общепринятых для обучения языков программирования [1, с.27]. С 2000-х годов Python стал активно использоваться в образовании, и множество учебных заведений включили его в свои курсы по информатике. Этот тренд обусловлен не только простотой Python, но и активным сообществом и обширной документацией, что делает его идеальным выбором для обучения.

Рассмотрим некоторые аспекты эволюционного развития методов обучения информатике с использованием Питон. Сопоставим традиционные методы обучения и их эволюцию за последнее время.

1. Формы и средства обучения информатике и языка Питон.

Учебники и лекции. Традиционный метод: Ранее учебники и лекции были основным источником информации для студентов, они часто оставались статичными и не предоставляли интерактивных элементов.

- Эволюция: С развитием технологий появились слайдовые презентации разных форматов, интерактивные электронные учебники, видеолекции, онлайн-курсы, обучающие видео на YouTube. Учебные книги стали красочными и привлекательными [2; 3]. Это позволяет студентам изучать материал в удобной форме, в собственном темпе.

Практические занятия. Традиционный метод: Практические занятия часто были ограничены лабораторными работами и домашними заданиями. Студенты выполняли практические задания на бумаге или в специальных тетрадях. В классе обычно предоставлялись компьютеры для программирования.

- Эволюция: В настоящее время широко используются онлайн-практикумы, где студенты могут писать код в реальном времени, получать мгновенную обратную связь и решать задачи непосредственно в веб-браузере как в классе, так и в домашних условиях. Интерактивные онлайн-ресурсы, такие как Jupyter Notebooks и CodePen, позволяют студентам моментально пробовать и тестировать код прямо в браузере.

Эволюция методов обучения информатике и Python отражает стремление сделать процесс обучения более гибким, доступным и адаптированным к разнообразным потребностям студентов.

Современные технологии и инструменты разработки. Ранее студенты могли использовать ограниченные среды разработки и инструменты. Учебные

программы фокусировались на основных концепциях программирования и структурах данных, с акцентом на фундаментальных принципах.

- **Эволюция:** С появлением новых технологий, таких как искусственный интеллект, машинное обучение, блокчейн и другие, учебные программы расширяются, чтобы включить в себя эти современные области применения Python. Современные интегрированные среды разработки (IDE), такие как PyCharm и VS Code, предоставляют студентам более удобные и мощные инструменты для написания и отладки кода.

Онлайн-курсы и платформы для обучения и практики. Онлайн-курсы существовали, но не всегда предоставляли разнообразие тем и форматов обучения.

- **Эволюция:** Современные интерактивные онлайн-платформы, такие как Python Tutorial на сайте W3School [4], HackerRank, Codecademy, DataCamp, предлагают курсы по Python с возможностью немедленного выполнения кода в веб-интерфейсе, с пояснениями и упражнениями.

Образовательные платформы международного уровня, такие как Coursera, edX, Udeemy, Udacity, Khan Academy, предлагают огромное количество модульных курсов (MOOC) по Python и информатике, позволяя студентам выбирать, когда и что они хотят изучать.

Онлайн Питон компиляторы. Python Online Compiler является одним из наиболее удобных компиляторов для начинающих студентов, особенно если имеются трудности с загрузкой программы на персональный компьютер [5]; можно также использовать Online DGB beta [6].

Современным средством самообразования служит ChatGPT, чат-бот с искусственным интеллектом. Он является учителем, репетитором для начинающего программиста. Этот чат-робот пишет и анализирует коды на Питоне, отвечает на вопросы и предлагает идеи, объясняет ошибки кодирования, вносит поправки в коды, дает советы, расшифровывает сложные термины простым языком.

2. Интерактивное обучение. Интерактивное обучение Python играет важную роль в процессе усвоения языка программирования. Этот метод обучения предоставляет учащимся возможность активного взаимодействия с материалом, что приводит к более глубокому пониманию и усвоению языка программирования. Этот метод отражает тенденцию современных подходов к обучению, которые стремятся сделать обучение более доступным, интересным и эффективным. Можно выделить такие средства интерактивного обучения информатике.

Интерактивные Кодинг-Игры. Ранее игры редко использовались в образовательных целях в информатике.

- **Эволюция:** Сегодня появление интерактивных образовательных игр, например, Codingame, где студенты могут решать задачи, создавая игры и участвуя в соревнованиях, делает процесс обучения более увлекательным и интересным. Образовательные игры, направленные на изучение программирования на Python, помогают студентам учиться, играя. Такими

играми могут быть, например, игра «Виселица» или лингвистическая игра на палиндромы.

Контесты и соревнования. Ранее соревнования могли быть частью академических программ, но их доступность была ограничена.

- Эволюция: Сегодня онлайн-соревнования по программированию на Python, такие как Google Code Jam или ACM ICPC, становятся более доступными, предоставляя студентам возможность измерить свой уровень навыков на глобальном уровне.

Проектное обучение. Традиционный метод: Студенты решали небольшие проекты на кодирование в классе, обычно с использованием ограниченного набора библиотек и инструментов. Проекты в учебных программах могли быть абстрактными и мало связанными с реальными проблемами. Проекты обычно включались в конец курса и часто были частью экзаменационной сессии.

- Эволюция: Проекты, ориентированные на решение реальных задач, становятся частью образовательного процесса, что позволяет студентам применять свои навыки в конкретных сценариях. С развитием open source Интернета и доступностью множества библиотек и фреймворков студенты теперь могут реализовывать более сложные проекты. Интерактивные проекты, такие как создание веб-приложений, игр или анализ данных, позволяют студентам применять полученные знания на практике и углублять свое понимание Python.

Виртуальные лаборатории. Использование виртуальных лабораторий и песочниц позволяет студентам экспериментировать с кодом в защищенной среде, не беспокоясь о возможных ошибках. Так, онлайн-платформа Python-компилятора может быть рассмотрена как форма *песочницы*. Это виртуальная среда, которая позволяет пользователям писать, компилировать и выполнять код на языке Python прямо в веб-браузере без необходимости установки Python на своем компьютере.

Такие платформы обычно предоставляют интерактивный опыт, позволяя пользователям моментально видеть результаты своего кода. Они создают изолированную среду, где студенты или разработчики могут безопасно тестировать и экспериментировать с кодом. Обычно, если код содержит ошибки, это не оказывает воздействия на окружение компьютера пользователя. Таким образом, песочницы представляют собой важный инструмент в современных методах обучения программированию на Python, обеспечивая удобство, безопасность и интерактивность в процессе изучения.

Адаптивные технологии. Адаптивные технологии являются новым подходом и используются для персонализации обучения. “Adaptive learning is all about designing learning experiences to fit the learning styles and needs of individual team members. Adaptive learning platforms leverage artificial intelligence (AI) to apply this approach to digital workplace learning initiatives” [7]. С появлением технологий искусственного интеллекта некоторые онлайн-платформы предлагают адаптивные курсы, которые настраиваются под

индивидуальные потребности студента. Как показал анализ литературы, такую модель обучения выбрали в зарубежной системе образования, напр., платформы Knewton, SmartSparrow [8].

Итак, интерактивное обучение с использованием Python акцентирует практический опыт, предоставляет возможность немедленно видеть результаты кода и поддерживает более активное вовлечение студентов в процесс обучения. Эти методы способствуют развитию не только технических навыков, но и критического мышления и решения проблем.

В заключение, язык программирования Python играет важную роль в обучении информатике, и его эволюция отражает изменения в образовательных методиках и потребностях обучающихся.

Эволюция методов обучения программированию и решению задач на Python подразумевает более активное, практическое участие студентов, обилие онлайн-ресурсов для практики, а также использование современных инструментов и технологий для более эффективного обучения. Современные методы обучения информатике на Python акцентируют внимание на практической направленности. Одной из важных тенденций является переход к интерактивным онлайн-курсам и обучению на практических проектах. Это позволяет студентам не только изучать синтаксис Python, но и непосредственно применять его для решения задач.

В целом, эволюция методов обучения информатике на языке Python отражает изменения в технологическом ландшафте и потребности студентов в более интерактивных и современных подходах к обучению программирования.

Список использованной литературы:

1. Розов К.В., Подсадников А.В. Язык программирования Python в педагогическом вузе: от основ до искусственного интеллекта // *Информатика и образование*. 2019. № 6. – С.26-33. – Режим доступа URL: <https://info.infojournal.ru/jour/article/view/417/396> (дата обращения: 23.10.2023).
2. BDM. The Complete Python Manual: The only Python coding book you'll ever need. - Black Dog Media Limited, 2020. — 162 p.
3. Python. Python&C++ for Beginners. Learning to code for students, for Beginners. Learning to code for work, for fun, for everyone. – 2019. – 166 p.
4. W3School. Python Tutorial. [Сайт] – URL: <https://www.w3schools.com/python/default.asp> (дата обращения: 23.10.2023).
5. Programiz. Python Online Compiler. [Сайт] – URL: <https://www.programiz.com/python-programming/online-compiler/> (дата обращения: 23.10.2023).
6. Online DGB beta. [Сайт] – URL: https://www.onlinegdb.com/online_python_compiler (дата обращения: 23.10.2023).
7. Gupta, Disha. 7 Best Adaptive Learning Platforms in 2023. // Blog. Published: September 27, 2023. - Режим доступа URL: <https://whatfix.com/blog/adaptive-learning-platforms/> (дата обращения: 09.11.2023).
8. Добрица В.П., Горюшкин Е.И. Применение интеллектуальной адаптивной платформы в образовании // Auditorium. Электронный научный журнал Курского государственного университета. - 2019. №1 (21) – Режим доступа URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-intellektualnoy-adaptivnoy-platformy-v-obrazovanii> - (дата обращения: 01.11.2023)

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАУКЕ И ПРОИЗВОДСТВЕ

Студент гр. IT-2211к-2 Кенже Б.Б., студент гр. Тазабек Д.Т. и Мырзағалиева Б.Қ.
Джайнарова М.Е. магистр, старший преподаватель – научный руководитель
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала ақпараттық технологиялардың (ОТ) рөліне, ғылым мен білім берудегі заманауи ОТ-ны енгізу, дамыту және пайдалану мәселелерін зерттеуге арналған. Қазіргі заманғы ОТ ресурстарды, есептеу техникасы құралдарын тиімді ақпараттық пайдалануға және әртүрлі сыныптағы және мақсаттағы жүйелерді басқаруға ҰЕҰ-ға деректерді беруге бағытталған ақпаратты үздіксіз өңдеу, сақтау, беру және көрсету процестері ретінде анықталады. Кімнен адам қызметінің барлық аспектілеріне әсер етеді, барлық ақпараттық процестерді автоматтандыру дәрежесін едәуір арттырады, бұл ғылыми-техникалық прогрестің қарқынын жеделдетудің алғышарты болып табылады. Шолу мақаласында да, жаңа мүмкіндіктер мен пептивтерді анықтайтын ғылыми зерттеулер туралы мақалада да пачкмаптивтер туралы белсенді акт ретінде айтылады.

Summary: This article is devoted the roles of information technologies, to researches of problem of introduction, development and use of modern information technologies in science and education. Modern information technologies define as continuous processes of handling, storages, transmissions and of displaying information, directed on effective use of information resources, of tools of the computing engineering and communications of data at a management of the systems of different classes and purposes. Information technologies influence on all aspects of human activity, significantly increasing the degree of automation of information processes, which is a prerequisite for accelerating the pace of scientific and technological progress. Modern information technology is considered as an active tool in the educational sphere, and in the field of research, opening new opportunities and prospects.

Развитие научно-исследовательских институтов и высших учебных заведений по инновационному пути невозможно без создания и совершенствования инфраструктуры информатизации, которая заключается прежде всего в информатизации интеллектуальной деятельности за счет использования информационных и телекоммуникационных технологий. Современные ИТ определяются как непрерывные процессы обработки, хранения, передачи и отображения информации, направленные на эффективное использование информационных ресурсов, средств вычислительной техники и передачи данных при управлении системами различного класса и назначения. ИТ оказывают влияние на все аспекты деятельности человека, существенно увеличивая степень автоматизации всех информационных процессов, что является предпосылкой для ускорения темпов научно-технического прогресса. ИТ играют важную роль в обеспечении информационного взаимодействия между людьми, в системах подготовки, обработки и распространения информации, в процессах получения и накопления новых знаний. Основные черты современных ИТ:

- передача информации на любое расстояние в ограниченное время;
- интерактивный режим работы;

- интегрированность с другими программными продуктами;
- гибкость процесса изменения данных и постановки задач;
- возможность хранения больших объемов информации на машинных носителях.

Практически ИТ реализуются применением программно-технических комплексов, состоящих из персональных компьютеров с необходимым набором периферийных устройств, включенных в локальные и глобальные вычислительные сети и обеспеченных необходимыми программными средствами, что увеличивает степень автоматизации, повышает эффективность как учебного процесса, так и научных исследований. Современные ИТ являются той основой, на которой возможно построение работы современного университета или иного образовательного учреждения. Кроме того, сама система высшего образования является активным участником процесса развития ИТ. ИТ существенно повышают уровень эффективности работ в науке и образовании за счет:

- упрощения и ускорения процессов обработки, передачи и представления информации;
- обеспечения точности и качества решаемых задач;
- возможности реализации ранее нерешаемых задач;
- сокращения сроков разработки, трудоемкости и стоимости научно-исследовательских работ.

В области технологии научной деятельности и образовательного процесса достаточно много общего. Это касается информационного обеспечения, применения математических и интеллектуально логических методов решения задач, оформления результатов, управления этими процессами. Качество и эффективность научных исследований в значительной степени связана с уровнем использования компьютерной техники. Так, один из наиболее важных и эффективных методов научного исследования – вычислительный эксперимент – позволяет изучать поведение сложных систем, которые трудно, слишком дорого или просто опасно смоделировать физически. В современных условиях открывается уникальная возможность реализации вычислительных и иных алгоритмов на базе так называемых суперкомпьютеров, а также вычислительных кластеров, когда несколько десятков мощных компьютеров объединяют при помощи локальных и глобальных сетей в единый комплекс. Эти кластеры могут обмениваться информацией через сеть Интернет, и процесс вычислений, обработки информации, таким образом, может осуществляться буквально в глобальном, всеземном масштабе. Исходя из задач научных исследований, выделяют следующие основные направления применения компьютерных технологий в этих исследованиях:

- сбор и обработка научно-технической информации;
- подбор оборудования и экспериментальных установок;
- теоретические (математические расчеты, моделирование объектов и процессов) и экспериментальные (управление установками, ввод в ЭВМ данных, обработка сигналов) исследования;

– обобщение, оценка, оформление и представление результатов исследований.

При системном подходе научные исследования начинаются со сбора и предварительной обработки научно-технической информации по теме исследования, что позволяет минимизировать или вовсе исключить риск ненужных затрат времени на уже решенную проблему, детально изучить весь круг вопросов по исследуемой теме и найти наиболее рациональное научно-техническое решение. Автоматизация процедуры сбора и обработки научно-технической информации обеспечивается использованием специализированных информационно-поисковых систем при библиотеках и научно-исследовательских институтах, программ поиска в сети Интернет, поиском в базах данных (трудоемкость организации которых, в частности, можно существенно уменьшить с использованием систем оптического распознавания, обеспечивающих обработку сканированных документов и их экспорт в базу данных). Широко применяются возможности вычислительной техники для логического, функционального и структурного моделирования, при этом используются и системы универсального применения, такие как Excel, QuattroPro, MathCad, и функционально-ориентированные программные средства, наконец, исследователь может построить и уникальный кибернетический процесс, основываясь на алгоритмических языках более низкого уровня. Подготовка научных работ, насыщенных математическими и химическими формулами, имеющими несколько уровней, решается использованием специальных редакторов для научных документов, интегрированных систем для проведения математических и инженерно-технических расчетов (например, системы MathCad). Подготовка научных текстов, сильно насыщенных формулами, наиболее эффективна в системе TEX, где набор формул выполняется средствами специального языка. Для создания сложных графических иллюстраций в научных документах удобнее применять системы деловой графики (например CorelDRAW) и геометрического моделирования (например, AutoCAD), фотоизображения в текст документа можно встраивать, используя сканирование и средства оптического распознавания, средства их редактирования и цифровую фотографию (например FineReader, Adobe Photoshop).

Информатизация университетского образования – необходимое условие как качественной подготовки будущего специалиста в современных условиях интенсивного развития информационных и коммуникационных технологий, так и повышения конкурентного уровня самого университета на рынке образовательных услуг. В развитии процесса информатизации образования проявляются тенденции формирования системы непрерывного образования, создания единого информационного образовательного пространства, активного внедрения новых средств и методов обучения, ориентированных на использование технологий обработки данных, текстовой, графической и числовой информации; мультимедиа и «виртуальной реальности»; искусственного интеллекта и дистанционного образования. Учебные

мультимедиа-технологии (представление информации в форме видеоизображения с применением мультипликации и звукового сопровождения) и гипермедиа технологии (компьютерное представление данных различного типа, в котором автоматически поддерживаются смысловые связи между выделенными понятиями, объектами или разделами) представляют собой развитие технологий программированного обучения. Виртуальная реальность, как средство неконтактного информационного взаимодействия, реализуется с помощью комплексных мультимедиа-сред, создающих иллюзию непосредственного вхождения и присутствия в реальном времени в стереоскопически представленном «экранном мире».

Список использованной литературы:

1. Информационные технологии и вычислительные системы: Обработка информации и анализ данных. Программная инженерия. Математическое моделирование. Прикладные аспекты информатики / Под ред. С.В. Емельянова. - М.: Ленанд, 2015. - 104 с.
2. Акперов, И., Г. Информационные технологии в менеджменте: Уч. / И. Г. Акперов, А. В. Сметанин, И. А. Коноплева. - М.: Инфра-М, 2014. - 104 с.
3. Акперов, И.Г. Информационные технологии в менеджменте: Учебник / И.Г. Акперов, А.В. Сметанин, И.А. Коноплева. - М.: НИЦ Инфра-М, 2013. - 400 с.
4. Венделева, М.А. Информационные технологии в управлении.: Учебное пособие для бакалавров / М.А. Венделева, Ю.В. Вертакова. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 462 с.
5. Гагарина, Л.Г. Информационные технологии: Учебное пособие / Л.Г. Гагарина, Я.О. Теплова, Е.Л. Румянцева и др. - М.: Форум, 2018. - 144 с.

УДК 378

ИНФОРМАЦИОННАЯ ГРАМОТНОСТЬ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ: РОЛЬ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ УЧИТЕЛЕЙ В ИНФОРМАТИКЕ

студент гр. ИТ-2211к-2 Кеңесбек Ш.Т., Ачилова Д.А., Мархабаева А.О.
научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Тулегенова А.Т.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада оқушыларының цифрлық сауаттылығының рөлі қарастырылады. Білім беруді цифрландыру қажет болғанда, мұғалім оқушыларға цифрлық саладағы білім мен құзыреттілік деңгейін арттыруға көмектесуі керек, бұл білім сапасына оң әсер етеді және оқушылардың күйзелісін азайтады, сонымен қатар ақпараттық шудың әсерінен аулақ болуға көмектеседі.

Summary: The article discusses the role of digital literacy of students. When it is necessary to digitalize education, the teacher must help students increase the level of knowledge and competence in the digital sphere, which has a positive effect on the quality of education and reduces student stress, and also helps to avoid the influence of information noise.

Цифровая трансформация внесла радикальные изменения в нашу повседневную жизнь. Она проникла во все сферы - от образования и работы до взаимодействия с окружающим миром. В этой новой эпохе, где доступ к информации стал более легким и быстрым, важность информационной грамотности возросла в разы.

Определение информационной грамотности в контексте цифровой трансформации становится неотъемлемой частью взаимодействия с информацией. Этот термин не только описывает умение и навыки работы с информацией, но и отражает способность критически мыслить, анализировать, фильтровать и применять информацию, поступающую из различных источников, особенно в условиях быстро меняющихся технологий и данных[1].

Современное общество столкнулось с потоком информации, который требует от граждан не только умения находить нужную информацию, но и умения различать ее достоверность, эффективно использовать и применять в решении задач. В этом контексте *значение информационной грамотности в современном обществе* становится более явным. От умения распознавать фейковые новости до способности оценивать качество онлайн-ресурсов - информационная грамотность является неотъемлемой составляющей успешной адаптации в цифровом мире.

Целью этого исследования является *анализ роли учителей в формировании информационной грамотности у учеников в контексте обучения информатике*. Рассмотрение методов обучения, воздействия преподавателей на развитие информационной грамотности и оценка эффективности данных методик - все это структурировано в рамках исследования для более глубокого понимания влияния учителей на информационную грамотность учащихся.

Информационная грамотность в цифровой эпохе означает умение понимать, анализировать, оценивать и эффективно использовать информацию из различных источников. Она включает умения ориентироваться в информационной среде, критически мыслить, фильтровать информацию на достоверность и применять полученные знания в решении задач. В контексте цифровой трансформации, информационная грамотность также включает навыки работы с цифровыми технологиями, умение использовать онлайн-ресурсы, различать форматы данных и осознавать этические аспекты использования информации.

В современном обществе информационная грамотность является ключевым элементом успешной адаптации к быстро меняющейся информационной среде. Способность эффективно обрабатывать и оценивать информацию становится необходимым навыком в различных сферах жизни - от образования и работы до личной жизни[2]. Недостаток информационной грамотности может привести к ошибочным решениям, недостоверной информации, а также непониманию важности цифровых технологий в современном мире.

Цель данного исследования - проанализировать и оценить роль учителей в формировании информационной грамотности учеников в контексте обучения информатике. Это исследование будет включать анализ методов преподавания информатики, воздействие учителей на развитие информационной грамотности учеников, а также рекомендации по оптимизации методик преподавания для более эффективного развития информационной грамотности.

Структура исследования будет основана на изучении современных методов преподавания информатики, включая использование технологий и онлайн-ресурсов, их влияние на формирование информационной грамотности учеников, а также анализ преподавательских подходов и их влияние на уровень информационной грамотности учащихся.

Учителя играют ключевую роль в формировании информационной грамотности учеников. Их задачи включают не только передачу знаний, но и развитие навыков работы с информацией. Учитель должен научить учеников эффективно искать информацию, оценивать ее достоверность, фильтровать и анализировать. Также важно учить учеников этическим аспектам использования информации, таким как цитирование и признание авторства.

Преподавание информационной грамотности в рамках предмета информатика предполагает использование разнообразных методов, стимулирующих активное взаимодействие учеников с информацией. Это может включать проектную деятельность, где студенты решают задачи, используя различные источники информации. Также важно учить учеников основам критического мышления при анализе информации, проведении исследований и выявлении ее достоверности.

Эффективные учителя используют интерактивные методы обучения, такие как обсуждения, коллективные проекты и игры, чтобы стимулировать учеников к самостоятельному поиску и анализу информации. Они создают задания, которые требуют от студентов не просто найти информацию, но и оценить ее и применить для решения конкретной задачи. Примером может быть разработка урока, включающего поиск и анализ информации о технологических инновациях и их влиянии на общество.

Информационная грамотность становится важным инструментом в цифровой эпохе, и учителя играют ключевую роль в формировании этого навыка у учеников, обучая их не только использованию информации, но и критическому мышлению и этическому поведению в цифровом мире.

Учителя играют важную роль в формировании информационной грамотности учащихся. Их профессиональное развитие является ключевым фактором в обеспечении высокого уровня образования в цифровую эпоху. Они должны постоянно совершенствовать свои знания и навыки в области информационных технологий, следить за изменениями в цифровой среде и интегрировать новые методики обучения в свою практику.

Обучение информатике также включает в себя важные этические аспекты. Учителя несут ответственность за обучение учеников этическим нормам использования информации, защите данных и приватности в цифровом мире. Они должны учить учеников использовать информацию этично, развивать у них понимание ответственности при работе с данными и обращении с онлайн-ресурсами.

Подготовка учителей к преподаванию информационной грамотности требует комплексного подхода. Это включает в себя профессиональное обучение, курсы повышения квалификации, семинары по использованию новых

образовательных технологий и инструментов. Важно также обучать учителей методам преподавания, способствующим развитию у учеников навыков критического мышления, анализа информации и принятия информированных решений в цифровой среде.

Развитие учителей в области информатики и информационной грамотности является основой для формирования компетентных и этичных пользователей цифровых технологий. Их ответственность в обучении не только техническим навыкам, но и этическим принципам играет критическую роль в подготовке учащихся к успешной адаптации в современном цифровом мире.

Развитие информационной грамотности стало необходимостью в контексте быстро меняющегося информационного ландшафта. Это требует интеграции соответствующих программ в образовательные стандарты. Программы должны быть разработаны с учетом актуальных требований, предоставляя ученикам не только базовые знания о работе с информацией, но и навыки критической оценки, анализа и применения информации в различных сферах жизни. Эти программы должны быть гибкими и адаптированными к быстро меняющейся цифровой среде.

Стимулирование ученической активности является ключевым моментом в интеграции информационной грамотности. Обучение должно способствовать развитию навыков самостоятельного поиска информации, анализа различных источников и использования информации для решения реальных задач. Поддержка процесса самостоятельного обучения учеников, создание удобного доступа к информационным ресурсам и инструментам, а также стимулирование их активной работы с данными ресурсами – это ключевые составляющие эффективной интеграции информационной грамотности[3].

Оценка эффективности программ по информационной грамотности является важным этапом в их разработке и внедрении. Она должна включать как количественные, так и качественные показатели. Это может быть оценка активности учеников в использовании информационных ресурсов, результаты тестирования по различным аспектам информационной грамотности, а также исследования, определяющие влияние этих программ на практическое применение полученных знаний.

Интеграция информационной грамотности в образовательные программы становится необходимостью для подготовки учащихся к успешной адаптации в современном информационном обществе. Эффективное развитие информационной грамотности среди учащихся требует комплексного подхода, включающего разработку подходящих программ, стимулирование активности учеников и систематическую оценку результатов обучения.

Учителя играют ключевую роль в формировании информационной грамотности учащихся. Их роль не ограничивается простой передачей знаний по информатике, они также являются проводниками в мире информации, наставниками по анализу и использованию информации в этических рамках. Развитие информационной грамотности через информатику подразумевает

создание активной и критически мыслящей аудитории, готовой к работе с информацией в различных сферах жизни.

Для улучшения информационной грамотности рекомендуется поощрять учителей активно внедрять новые методики преподавания информатики, способствующие развитию информационной грамотности учеников. Образовательные учреждения должны обеспечить доступ к актуальным информационным ресурсам и обучающим технологиям.

Список использованной литературы:

1. Давыдов С.Т., Логунова О. С. Проект «Индекс цифровой грамотности»: методические эксперименты // Социология: методология, методы, математическое моделирование (4М). -2015. -№41. -С. 120-141.
2. Информационные и коммуникационные технологии в образовании / под ред. Б. Дендева. - М. : ИИТО ЮНЕСКО, 2013.-320 с.
3. Твитчетт Л. Повышение цифровой грамотности детей и молодежи: возможности и проблемы для библиотек // Территория L. - М. : ФГБУК «Российская государственная библиотека для молодежи», 2017. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://gazetargub.ru/?p=6383>.

ӘОЖ 004.49

ANDROID, IOS МОБИЛЬДІ ПЛАТФОРМАЛАРЫНЫҢ ОСАЛДЫҒЫ

ИФ-2011к-1 тобының студенттері Кунисбекова М.Т., Мұсаев Ш.О., Умаркулов Д.М.
Ешмағамбетова С.М., магистр.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Данная статья посвящена анализу и оценке уязвимостей мобильных платформ. Рассматриваются основные уязвимости и вирусы в мобильных платформах.

Summary: This article is devoted to the analysis and assessment of vulnerabilities of mobile platforms. The main vulnerabilities and viruses in mobile platforms are considered.

Android және iOS мобильді платформалары осалдықтар мен қауіпсіздік қатерлерінен қауіпсіз емес. Міне, екі платформаға да әсер етуі мүмкін кейбір жалпы осалдықтар:

Зиянды бағдарлама: Android және iOS екеуі де зиянды шабуылдардың нысаны бола алады. Android, әдетте, ашық бастапқы сипатына байланысты анағұрлым сезімтал, бұл әртүрлі қосымшалар мен қауіпсіздік саңылауларын жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, iOS зиянды бағдарламаларға қауіп төндіруі мүмкін, әсіресе егер құрылғы джейлбрейкпен бұзылған болса немесе пайдаланушылар қолданбаларды сенімсіз көздерден жүктеп алса.

Операциялық жүйенің осалдықтары: екі платформаның да операциялық жүйелерінде осалдықтар болуы мүмкін. Android өзінің фрагментациясына байланысты қауіпсіздікті түзетуде қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл ескі құрылғыларға қауіп төндіреді. екінші жағынан, iOS-та бақыланатын экожүйе

бар, бұл шабуылдаушыларға осалдықтарды пайдалануды қиындатады, бірақ олар әлі де бар[1].

App Store қауіпсіздігі: Google Play Store (Android) және App Store (iOS) қатаң қауіпсіздік шараларын қолданғанымен, зиянды бағдарламалар осы платформаларға ене алады. Қолданбаны мақұлдау үшін тексеру процесін кейде айналып өтуге болады, бұл пайдаланушылардың алаяқтық немесе зиянды бағдарламаларды жүктеуіне әкеледі.

Фишингтік шабуылдар: Android және iOS құрылғылары фишингтік шабуылдарға ұшырауы мүмкін, мұнда зиянкестер пайдаланушыларды Құпия сөздер немесе несие картасы деректері сияқты құпия ақпаратты жаңылыстыратын электрондық пошталар, хабарламалар немесе веб-сайттар арқылы беруге алдайды.

Джейлбрейк және тамырлау: iPhone-iPhone Джейлбрейк жасау немесе Android телефонын түбірлеу құрылғыларды қауіпсіздікке қауіп төндіруі мүмкін, себебі бұл кіріктірілген қауіпсіздік шараларын бұзады. Бұл пайдаланушыларға зиянды бағдарламалық жасақтаманы жүктеу мүмкіндігін арттыра отырып, тексерілмеген көздерден қосымшаларды орнатуға мүмкіндік береді.

Wi-Fi шабуылдары: екі платформа да Wi-Fi негізіндегі шабуылдарға осал болуы мүмкін, мысалы, ортадағы адам шабуылдары немесе желіні ауыстыру. Қорғалмаған немесе зиянды Wi-Fi желілеріне қосылған пайдаланушылар өздерінің деректерін ұстап қалуы немесе құпия ақпаратты алу үшін жалған веб-сайттарға бағытталуы мүмкін.

Бұл осалдықтарды жою үшін пайдаланушыларға мобильді операциялық жүйелер мен қолданбаларды жаңартып отыру, қолданбаларды тек сенімді көздерден жүктеп алу, сілтемелерді басу немесе файлдарды жүктеу кезінде абай болу және жалпыға ортақ Wi-Fi желілерін мұқият пайдалану маңызды. Сонымен қатар, антивирустық бағдарламалық жасақтама және екі факторлы аутентификацияны қосу сияқты қауіпсіздік шешімдерін қолдану мобильді құрылғылардың қауіпсіздігін одан әрі арттыра алады.

Android қолданбасының осалдықтары Google Play-дің ашық пішіміне байланысты, сондай-ақ пайдаланушылар қолданбалардың қауіпсіздігіне қатысты кез келген бақылауды алып тастап, қолданбаларды жүктеп алуына байланысты проблемаға айналды.

Сондай-ақ Android операциялық жүйесінде жаңартулар мен патчтар бар. Android дер кезінде жаңартылады деп сене алмайсыз, себебі сымсыз байланыс Google Pixel құрылғыларынан басқа барлық құрылғыларда бақылау жаңарту кестелерін қамтамасыз етеді.

Android мобильді қосымшаларын сарапшылық тестілеу көрсеткендей, көп жағдайда қауіпсіз емес деректерді сақтау Android қолданбаларында жиі кездесетін қауіпсіздік ақауы болып табылады. Есепке сәйкес, осалдықтар мен қауіптер Android қолданбаларында iOS аналогтарымен салыстырғанда (43% қарсы 38%) біршама жиі кездеседі. Бірақ сарапшылар бұл айырмашылықты

минималды деп санайды: қолданбалардың қауіпсіздік деңгейі екі платформа арасында шамамен баламалы.

Мобильді қосымшаның кешенді қауіпсіздік тексерулері клиент пен сервердегі осалдықтарды іздеуді, сондай-ақ олардың арасындағы деректерді беруді қамтиды.

Android қолданбасының осалдықтары

Мобильді қосымшалар дамудың үлкен өсуін көріп отыр. Бұл жүйелердің көпшілігінде клиент-сервер архитектурасы бар. Клиент ең көп қолданылатын Android немесе iOS операциялық жүйесінде жұмыс істейді. Бұл клиент қолданбаны тарату сайттарынан әзірлеушілер өз өнімдерін жариялайтын пайдаланушыға жүктеледі.

Пайдаланушы көзқарасы бойынша мобильді бағдарлама смартфонға орнатылған клиент болып табылады. Пайдаланушы транзакциялар жасау, шоттарды төлеу немесе электрондық хаттарды оқу үшін онымен байланысады. Бірақ шын мәнінде тағы бір аспект бар: әзірлеуші баратын сервер[2].

Қазіргі смартфонның операциялық жүйелері күрделі қауіпсіздік механизмдерімен келеді. Әдепкі бойынша, орнатылған құрылғы тек өзінің құм жәшігіндегі қалталарындағы файлдарға қол жеткізе алады және пайдаланушы құқықтары файлдарды жүйеден өзгертуге рұқсат бермейді. Соған қарамастан, мобильді қолданбаларға арналған кодты әзірлеу және жазу кезінде әзірлеушілердің қателері қауіпсіздіктің осалдығын тудырады және шабуылдаушылар оны пайдалана алады.

Мобильді қосымшаның ауқымды қауіпсіздік сынақтары клиент пен сервердің осалдықтарын сканерлеуді, сондай-ақ олардың арасында деректерді тасымалдауды қамтиды. Біз пайдаланушылар үшін тәуекелдерді, соның ішінде мобильді қолданбалардың клиенттік және серверлік жақтары арасындағы байланыстан болатын тәуекелдерді қарастырамыз.

Ең жақсы 7 осалдық

Екілік қорғаныс

Тасымалдау қабатын қорғау жеткіліксіз

Авторизация/аутентификация жеткіліксіз

Криптография – Сертификатты дұрыс тексеру

Brute Force – Пайдаланушыны санау

Сеанстың аяқталу мерзімі жеткіліксіз

Вирустар мен осалдықтардың көпшілігі Android және iOS мобильді платформаларында жасалады және анықталады.

Хакерлердің Android-ке шабуыл жасауының басты себебі-ОЖ-нің таралуы. Сонымен қатар, Android ашық көзі болып табылады, бұл қол жетімділікті айтарлықтай жеңілдетеді. ФБР мәліметтері бойынша, зерттеу барысында табылған барлық вирустардың 79% - ы Android-де болған. Салыстыру үшін, iOS үшін жазылған вирустар жалпы санның тек 0,7% құрайды.

Сонымен, Android ОЖ үшін зиянды бағдарламалардың қандай түрлері бар және олар неге қауіпті?

1. Android үшін трояндар.Гунфу, Android.Укун, Android.Dreamexploid, Android.Гейними, Android.Тыңшы. Мұндай зиянды бағдарлама кұпия ақпаратты жинайды, шабуылдаушылардан командаларды алады және орындайды, сонымен қатар бағдарламаларды орнатады.

2. Ақша табуға арналған қосымшаларда қолданылатын жарнама модульдері, алайда жарнама модульдері қосымшаның ішінде емес, күй жолағында болуы мүмкін, сондықтан шабуылдаушылар оны пайдаланып, "жүйені жаңарту қажет" деп жазады.

Зиянды бағдарлама аздап ашылды, бірақ Android платформасында көптеген осалдықтар бар, мысалы:

1. Android жүйесіндегі ең маңызды осалдықтардың бірі-түбірлік құқықтарды алу. Түбірлік құқықтарды алуға арналған көптеген бағдарламалар мен сценарийлер бар, бірақ әдетте адамдар құрылғыны көбірек басқару үшін әдейі түбірлік қатынас жасайды. Бірақ егер зиянды бағдарлама сіздің құрылғыңызға кіріп, түбірге қол жеткізсе, онда ол бағдарламаларды сіз білмей-ақ еркін орната алады (Android сияқты.Гунфу және Android.Dreamexploid әртүрлі модификациялары).

2. Бейресми немесе үшінші тарап бағдарламалық жасақтамасы да қауіп төндіруі мүмкін. Мұнда алаңдаудың бірнеше себептері бар. Біріншіден, мұндай микробағдарламада бастапқыда зиянды бағдарлама болуы мүмкін. Екіншіден, қосымшаға жүйелік кескін арқылы сандық қол қойылған кезде, ол өзі іске қосылатын жүйенің өзі сияқты құқықтарға ие болады

3. MMS модулі қатені анықтады. Шабуылдаушы зиянды кодтың мультимедиялық файлы тіркелген MMS хабарламасын жасайды, нәтижесінде хакер микрофонға, камераға, сыртқы сақтау құрылғысына және смартфон моделіне байланысты тіпті түбірлік қол жетімділікке қол жеткізеді. Бірақ ең жағымсыз жағы-зиянды кодты қолданушы тарапынан белсенді әрекеттерсіз де енгізуге және белсендіруге болады.

Android операциялық жүйесінің пайдаланушылары өз құрылғыларында Apple гаджеттерінің иелеріне қарағанда жеке деректер мен ақшаны зиянкестерге жібере алатын зиянды бағдарламалық жасақтаманы алу қауіпі жоғары деп айтуға болады. Дегенмен, iOS операциялық жүйесінің пайдаланушылары да қауіп төндіреді.

1. iOS-тағы ашық осалдықтың алғашқы жағдайларының бірі 2009 жылы Black Hat конференциясында болды. Компьютерлік қауіпсіздік сарапшылары Чарли Миллер мен Колин Муллинер мобильді платформаны жасаушылардың назарын SMS компоненттерін қорғауға назар аудармайтындығына аударды. Презентация кезінде хакерлер белгілі бір SMS командалары екенін көрсетті

Мобльді процессорды 100% жүктеуге немесе құрылғыны толық басқаруға мүмкіндік береді.

2. 2013 жылдың сәуірінде Apple iOS 6 жұмыс істейтін құрылғылардың кейбір пайдаланушылары платформаның басқа стандартты компоненті-iMessage хабарламаларының меншікті клиенті арқылы жасалған DDoS шабуылдарына шағымдана бастады.

3. iOS операциялық жүйесінде хакерлерге смартфондардағы танымал қосымшаларды зиянды аналогтармен алмастыруға мүмкіндік беретін үлкен осалдық анықталды. Бүгін біз жалған Twitter, Facebook, WhatsApp, Viber және Skype туралы білеміз, "жаңа нұсқаны орнатқан кезде" олар қазіргі нұсқаны ауыстырады [3].

Қорытындылай келе, антивирустар деп аталатын мамандандырылған бағдарламалық жасақтама Android Және iOS құрылғыларын қазіргі уақытта нарықта бар қауіптерден қорғауға мүмкіндік береді деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гецманн, П. Разработка приложений для Windows Phone. Архитектура, фреймворки, API / П. Гецманн. - СПб.: BHV, 2014. - 880 с.
2. Глейзер, Дж. Многопользовательские игры. Разработка сетевых приложений / Дж. Глейзер, С. Мадхав. - СПб.: Питер, 2019. - 152 с.
3. Сергеенко, С.В. Разработка и проектирование Web-приложений Oracle Developer / С.В. Сергеенко. - М.: Интуит, 2014. - 456 с.

УДК 681.3

**ПРОЕКТИРОВАНИЕ ЭКСПЕРТНОЙ СИСТЕМЫ ГЕНЕРАЦИИ ТЕСТОВ
ПО ТЕКСТОВЫМ ДАННЫМ**

студент гр. IT-2111р-1 Курмашев Жандос Аскарлович
студенты гр. IT-2211р-1 Базарбай Ұ.М. и Багаутдинов Д.А.,
научный руководитель - к.ф.-м.н., доцент Роговой А.В.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала мәтіндік деректер бойынша тесттерді құрудың сараптамалық жүйесін жобалауға арналған. Әзірленген ақпараттық жүйе тестілік процедураларды ұйымдастыруда мәтіндік ақпараттық деректерді өңдеуді автоматтандыруда қолданылады.

Summary: This article is devoted to the design of an expert system for generating tests based on text data. The developed information system is applicable for automating the processing of textual information data in the organization of test procedures.

На сегодняшний день информационное общество прочно вошло в нашу жизнь. Большие потоки информации стали объективной реальностью. Это привело, в том числе, к изменениям системы образования, в частности к большому значению тестирования как способа оценки знаний, представленных в текстовой и гипертекстовой формах [1].

Настоящая работа посвящена автоматизации процесса оценки текстовых знаний, причем особое внимание уделено самому процессу формирования тестовых заданий. Разработанное приложение включает модуль сбора текстовой информации и модуль автоматического создания тестов [2].

Схема информационной системы приведена на рисунке 1.

Рисунок 1. Схема информационной системы

Модель получения тестируемой информации изображена на рисунке 2.

Рисунок 2. Модель получения тестируемой информации

При проверке знаний обучающемуся требуется выбрать правильный вариант ответа из предложенных.

Определение ключевых понятий осуществляется в автоматическом режиме, с учетом статистических показателей присутствия терминов в тексте.

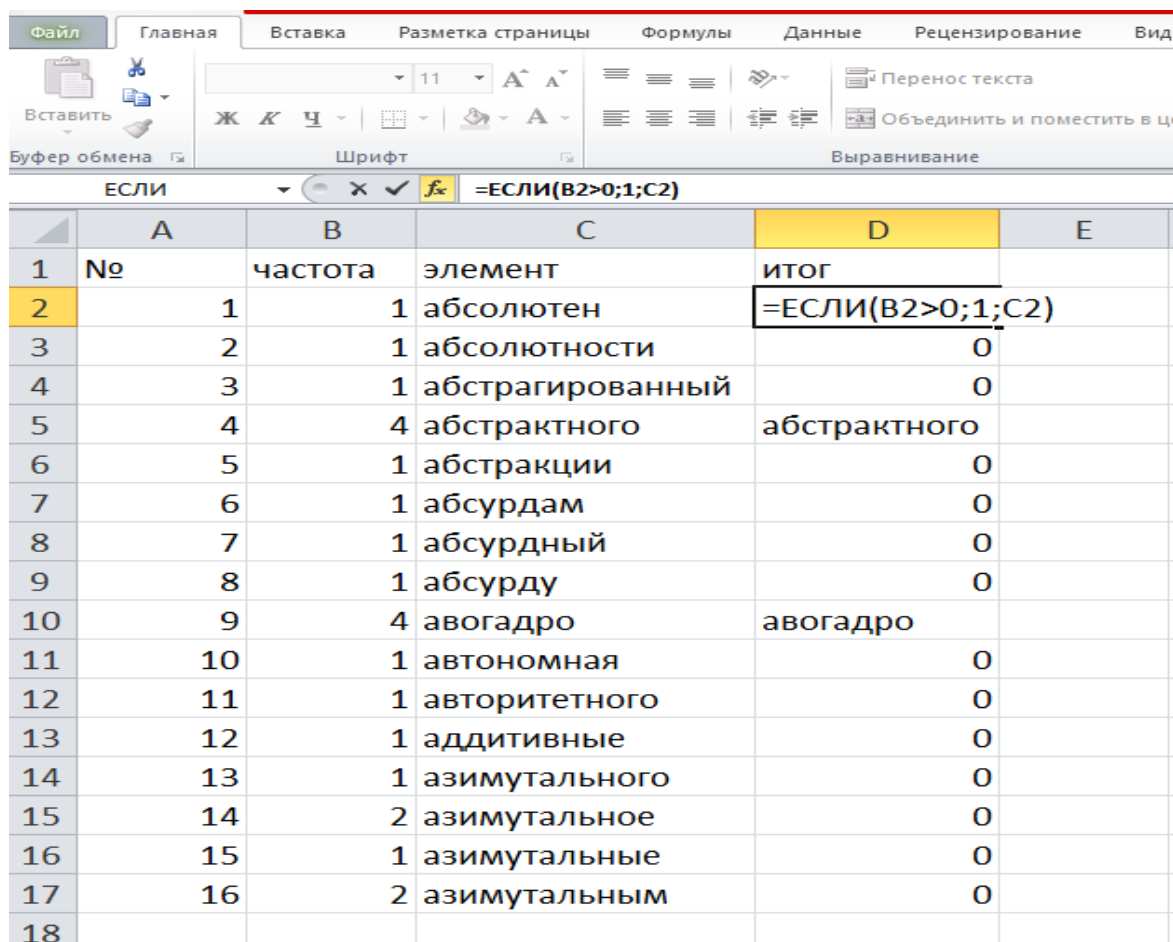
Реализация данных задач происходит в среде Excel при помощи специального инструмента разработки макросов VBA (рисунок 3).

Заключительная стадия предполагает разработку модуля автоматической группировки важнейшей информации, подлежащей тестовой проверке (рисунок 4).

Модуль формирования готовых тестовых заданий приведен на рисунке 5.

Готовый тестовые задания сохраняются в виде файлов Excel, как показано на рисунке 6.

Таким образом, функцией разработанной информационной системы является автоматизация подготовки тестирования на основе текстовой информации.

	A	B	C	D	E
1	№	частота	элемент	итог	
2	1	1	абсолютен	=ЕСЛИ(B2>0;1;C2)	
3	2	1	абсолютности	0	
4	3	1	абстрагированный	0	
5	4	4	абстрактного	абстрактного	
6	5	1	абстракции	0	
7	6	1	абсурдам	0	
8	7	1	абсурдный	0	
9	8	1	абсурду	0	
10	9	4	авогадро	авогадро	
11	10	1	автономная	0	
12	11	1	авторитетного	0	
13	12	1	аддитивные	0	
14	13	1	азимутального	0	
15	14	2	азимутальное	0	
16	15	1	азимутальные	0	
17	16	2	азимутальным	0	
18					

Рисунок 3. Выбор важнейшей информации

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1	Действительно, результаты опытов, поставленных [...] и Герцем, не только подтвердили существование этой энергии, ...											
2	франком											
3	гюйгенсом											
4	зоммерфельдом											
5	импульсом											
6												
7	В течение последующих тридцати лет существование фотонов было неоднократно подтверждено многими [...].											
8	опытами											
9	векторами											
10	дублетами											
11	интегралами											
12												
13	Он поставил перед собой задачу исследования теплового равновесия, устанавливающегося в результате обмена между [...].											
14	осцилляторами											
15	векторами											
16	дублетами											
17	интегралами											
18												
19	Такой результат впервые был поставлен [...] и привел к отрицательному результату											
20	тейлором											
21	гюйгенсом											
22	зоммерфельдом											
23	импульсом											
24												

Рисунок 6. Готовые тестовые задания

Список использованной литературы:

1. Бородина Н.А., Подгорская С.В., Анисимова О.С. Информационные технологии в образовании: монография.– Персиановский.– Донской ГАУ, 2021.– 168 с.
2. Цыцарова Н.М. Исследование систем управления: учебное пособие.- Ульяновск: УлГТУ, 2020.– 131 с.

ӘОЖ 004.41

БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ЖАСАҚТАМАНЫ ӨЗІРЛЕУ: БАҒДАРЛАМАЛАРДЫ ҚҰРУ ӘДІСТЕРІ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ

IT-2142к-1 тобының студенті Қарынбай С.Т.

IT-2111к-2 тобының студенттері Әбдіәлі Ы.А. және Тожимагбет М.Т.

Бақтибаев К.О. т.ғ.к.- ғылыми жетекші

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье представлена информация о методах разработки программного обеспечения, принципах и инструментах создания программ.

Summary: The article provides information about software development methods, principles and tools for creating programs.

Бағдарламалық қамтамасыз ету қазіргі әлемнің ажырамас бөлігі болып табылады. Ол барлық жерде қолданылады - мобильді қосымшалардан күрделі басқару жүйелеріне дейін. Бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу – бұл нақты тапсырмаларды орындайтын бағдарламаларды құру процесі. Бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу – белгілі бір принциптерді сақтауды талап ететін күрделі және шығармашылық процесс. Мұнда бағдарламалық жасақтаманы әзірлеудің кейбір негізгі принциптері берілген:

Модульдік принцип

Модульдік - бұл бағдарламаны модульдер деп аталатын шағын тәуелсіз компоненттерге бөлу. Әрбір модуль белгілі бір функцияны орындайды және оны бөлек әзірлеуге және тексеруге болады. Бұл кодты қайта пайдалану мүмкіндігін жақсартады, жөндеуді жеңілдетеді және икемді бағдарлама архитектурасын қамтамасыз етеді.

Бірыңғай жауапкершілік қағидасы

Бұл принцип әрбір модульдің немесе сыныптың бір ғана жауапкершілігі болуы керектігін айтады. Бұл әрбір бағдарлама құрамдас бөлігі тек бір тапсырманы немесе функцияны орындау керек дегенді білдіреді. Бұл кодты оқуға, түсінікті және қолдауды жеңілдетеді.

Ашық/жабық принцип

Бұл принцип бойынша бағдарламалық қамтамасыз ету кеңейтуге ашық, бірақ өзгертуге жабық болуы керек. Бұл жаңа функционалдылықты қосқанда немесе талаптарды өзгерткенде, оны өзгертудің орнына бар кодты кеңейту керек дегенді білдіреді. Бұл қажетсіз жанама әсерлерді болдырмайды және икемді және ауқымды жүйені қамтамасыз етеді[1].

Интерфейс пен іске асыруды бөлу принципі

Бұл принцип бойынша модульдің немесе сыныптың интерфейсі оны жүзеге асырудан бөлінуі керек. Бұл басқа жүйе құрамдастарына әсер етпестен іске асыруды өзгертуге мүмкіндік береді. Ол сондай-ақ интерфейсті өзгертпестен енгізуді ауыстыруды немесе өзгертуді жеңілдетеді.

Біркелкілік принципі

Бұл принцип кодтың дәйекті стильде және құрылымда жазылуы керектігін айтады. Бұл кодты басқа әзірлеушілер үшін оқуға және түсінікті етеді. Ол сондай-ақ болашақта кодты сақтауды және өзгертуді жеңілдетеді.

Бұл бағдарламалық жасақтаманы әзірлеудің негізгі принциптерінің кейбірі ғана. Осы принциптерді сақтау жоғары сапалы және тиімді бағдарламалық жасақтаманы жасауға көмектеседі.

Бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу технологиялары бағдарламалық қамтамасыз етуді жасау, тексеру және қолдау үшін қолданылатын құралдардың, әдістердің және тәсілдер жиынтығы болып табылады. Олар әзірлеушілерге жобаларда тиімді жұмыс істеуге, код сапасын жақсартуға және әзірлеу процесін жылдамдатуға көмектеседі.

Біріктірілген даму орталары (IDE)

IDE – код редакторын, компиляторды, отладчикті және бағдарламалық жасақтаманы әзірлеуге қажетті басқа құралдарды біріктіретін бағдарламалық құрал. Олар кодты жазу, жөндеу және тестілеу үшін қолайлы ортаны қамтамасыз етеді, сонымен қатар кодты автоматты түрде толтыруды, синтаксисті тексеруді және басқа пайдалы мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді.

Фреймворктер

Фреймворк - бұл бағдарламалық жасақтаманы әзірлеуді жеңілдететін дайын компоненттердің, кітапханалардың және құралдардың жиынтығы. Олар қолданбаларды құру үшін пайдаланылатын стандартты архитектураны және

мүмкіндіктер жинағын қамтамасыз етеді. Фреймворктар әзірлеушілерге негізгі кодты жазу уақытын жоғалтпай қолданбаның бизнес логикасына назар аударуға мүмкіндік береді.

Нұсқаны басқару

Нұсқаларды басқару кодқа енгізілген өзгерістерді қадағалауға және бағдарламалық құрал нұсқаларын басқаруға мүмкіндік беретін жүйе. Ол әзірлеушілерге жобада параллель жұмыс істеуге, өзгерістерді кері қайтаруға, әртүрлі тармақтардағы кодтарды біріктіруге және қақтығыстарды басқаруға мүмкіндік береді. Танымал нұсқаларды басқару жүйелеріне Git, Subversion және Mercurial кіреді.

Тестілеу және жөндеу

Тестілеу және жөндеу технологиялары әзірлеушілерге бағдарламалық құралдың функционалдығы мен сапасын тексеруге көмектеседі. Оларға автоматтандырылған тестілеу, бірлік тестілеу, функционалдық тестілеу және кодты профильдеу құралдары кіреді. Тестілеу және жөндеу қателерді анықтауға және қолданба жұмысын жақсартуға көмектеседі.

Контейнеризация және виртуализация

Контейнеризация және виртуализация - қолданбалар мен олардың тәуелділіктерін оқшауланған орталарда буып-түйуге мүмкіндік беретін технологиялар. Олар әзірлеушілерге әртүрлі платформалар мен орталарда жұмыс істей алатын портативті және масштабталатын қолданбаларды жасауға мүмкіндік береді. Танымал контейнерлік құралдарға Docker және Kubernetes кіреді.

Бұл бағдарламалық жасақтаманы әзірлеу технологияларының бірнешеуі ғана. Арнайы жоба талаптарына және әзірлеушінің қалауына байланысты басқа технологиялар қолданылуы мүмкін.

Бағдарламалық құралды әзірлеу құралдары – әзірлеушілерге бағдарламалық құралды жасауға, тексеруге және басқаруға көмектесетін бағдарламалар мен құралдар. Олар әзірлеу процесін жеңілдетеді, өнімділік пен код сапасын арттырады және топтық ынтымақтастықты жеңілдетеді.

Біріктірілген даму орталары (IDE)

IDE – код редакторын, компиляторды, отладчикті және бағдарламалық жасақтаманы әзірлеуге қажетті басқа құралдарды біріктіретін бағдарламалар. Олар кодты жазу, жөндеу және тестілеу үшін қолайлы ортаны қамтамасыз етеді. Кейбір танымал IDE-ге Visual Studio, Eclipse, IntelliJ IDEA және PyCharm кіреді.

Нұсқаларды басқару жүйелері (VCS)

Нұсқаларды басқару жүйелері әзірлеушілерге код өзгерістерін қадағалауға, нұсқаларды басқаруға және жобада бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Олар кодтың алдыңғы нұсқаларына оралуға, өзгерістерді біріктіру кезінде қайшылықтарды шешуге және бірлескен әзірлеу процесін жеңілдетуге мүмкіндік береді. Кейбір танымал нұсқаларды басқару жүйелеріне Git, Subversion және Mercurial кіреді[2].

Автоматтандырылған құрастыру және орналастыру құралдары

Автоматтандырылған құрастыру және орналастыру құралдары бағдарламалық құралды құру, сынау және орналастыру процесін автоматтандырады. Олар әзірлеушілерге орындалатын файлдарды жылдам және сенімді түрде жасауға, сынақтарды орындауға және серверлерге қолданбаларды орналастыруға мүмкіндік береді. Осы саладағы кейбір танымал құралдарға Дженкинс, Travis CI және Docker кіреді.

Түзетушілер

Түзетушілер - әзірлеушілерге кодтарындағы қателерді табуға және түзетуге көмектесетін құралдар. Олар тоқтау нүктелерін орнатуға, бағдарламаның орындалуын бақылауға, айнымалы мәндерді талдауға және кодты қадам бойынша қадамдауға мүмкіндік береді. Кейбір танымал отладчиктерге GDB, Visual Studio Debugger және Xcode Debugger кіреді.

Тестілеу құралдары

Тестілеу құралдары әзірлеушілерге бағдарламалық жасақтаманың функционалдығы мен сапасын тексеруге көмектеседі. Олар тестілеуді автоматтандыруға, сынақ сценарийлерін жасауға және іске қосуға, сынақ нәтижелерін талдауға және қателерді қадағалауға мүмкіндік береді. Осы саладағы кейбір танымал құралдарға Selenium, JUnit және NUnit кіреді.

Бұл бағдарламалық жасақтаманы әзірлеу құралдарының бірнешеуі ғана. Жобаның нақты талаптарына және әзірлеушілер тобының қалауына байланысты басқа құралдар пайдаланылуы мүмкін[3].

Бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу процестері:

- Талаптарды жинау
- Талдау және жобалау
- Даму
- Тестілеу
- Іске асыру және техникалық қызмет көрсету.

Бағдарламалық қамтамасыз етуді тестілеудің мақсаттары[4]:

1. Қателер мен ақауларды анықтау: Тестілеу жүйенің дұрыс жұмыс істемеуіне немесе бұзылуына әкелуі мүмкін бағдарламалық құралдағы қателер мен ақауларды анықтауға көмектеседі.

2. Сәйкестік сынағы: Тестілеу бағдарламалық құралдың тұтынушы немесе пайдаланушы белгілеген талаптарға сәйкестігіне кепілдік береді.

3. Сапаны бағалау: Тестілеу бағдарламалық құралдың сапасын, өнімділігін, сенімділігін және пайдалану мүмкіндігін бағалауға көмектеседі.

4. Жақсарту және оңтайландыру: Тестілеу бағдарламалық құралдағы кедергілер мен мәселелерді анықтауға көмектеседі, әзірлеушілерге оның жұмысын жақсартуға және оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гейн А.Г. Основы информатики и вычислительной техники / А.Г. Гейн. - М.: Просвещение, 2014. - 245 с.
2. Информатика: практикум по технологии работы на компьютере / под ред. Н.В. Макаровой. - 2-е изд. - М.: Финансы и статистика, 2016. - 384 с.

3. Макарова Н.В. Информатика: практикум по технологии работы на компьютере / Н.В. Макарова, С.Н. Рамин. - М.: Академия, 2015. - 384 с.
4. Макарова Н.В. Информатика: учеб. пособие для вузов / Н.В. Макарова, Н.В. Бройдо. - М.: Академия, 2014. - 768 с.

УДК 004.056

БУДУЩЕЕ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ: ТРЕНДЫ И ИННОВАЦИИ В МИРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

студент гр. IT-2011к-3 Қошан Д.С., студент гр. IT-2211к-1 Абдинабиев Ш.А.,
студент гр. ИФ-2211к-1 Султанмуратов С.З.
научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Тулегенова А.Т.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Киберқауіптер мен ақпараттық қауіпсіздік тәуекелдерінің ағымдағы жағдайына қысқаша шолу жасалған. Бүгінгі қауіп ортасы мемлекеттік субъектілердің кибершабуылдары мен киберқылмыстан бастап әлеуметтік инженерия мен зиянды бағдарламаларға дейінгі ықтимал қауіптердің кең ауқымын қамтиды.

Summary: A brief overview of the current state of cyber threats and information security risks. Today's threat environment includes a wide range of potential threats, from cyberattacks by state actors and cybercrime to social engineering and malware.

Кибербезопасность - ключевой аспект современной эпохи, обеспечивающий защиту информации и технологических систем от различных угроз. Ее значимость в современном мире не может быть недооценена, поскольку она обеспечивает надежность функционирования цифровых инфраструктур, защищает конфиденциальность данных и сохраняет целостность информации.

В данном контексте важно провести краткий обзор текущего состояния киберугроз и рисков информационной безопасности. Современная угрозная среда охватывает широкий спектр потенциальных угроз, начиная от кибератак государственных акторов и киберпреступности до социальной инженерии и вредоносного программного обеспечения. Эволюция технологий также приводит к появлению новых уязвимостей, что усиливает риски для информационной безопасности.

Осознание важности кибербезопасности и понимание актуальных угроз являются необходимыми шагами для эффективной защиты информации и обеспечения безопасности в цифровой эпохе.

Развитие технологий играет ключевую роль в определении пейзажа кибербезопасности. Новые технологии, такие как квантовые вычисления, машинное обучение и распределенные системы, предоставляют огромные возможности, одновременно внося вызовы в область кибербезопасности. Например, хотя квантовые вычисления обещают новые методы шифрования, они также представляют угрозу для существующих криптографических методов.

Ближайшее будущее кибербезопасности сталкивается с многочисленными вызовами. Расширение Интернета вещей (IoT) увеличивает поверхность атаки, поскольку устройства, ранее изолированные от сетей, становятся частью интернет-инфраструктуры. Киберпреступники стремятся использовать искусственный интеллект для усиления своих атак и создания более сложных угроз, требующих новых подходов к обнаружению и защите.

Одним из важнейших направлений развития в области кибербезопасности является облачная безопасность. С ростом использования облачных технологий становится жизненно важным обеспечить безопасность данных и приложений, хранящихся и работающих в облаке. Защита Интернета вещей становится проблемой первостепенной важности, поскольку устройства IoT становятся неотъемлемой частью повседневной жизни. Также искусственный интеллект начинает играть ключевую роль в киберзащите, используя алгоритмы машинного обучения для обнаружения угроз и разработки более эффективных методов защиты.

Эти направления развития не только представляют собой ключевые фокусы для развития кибербезопасности, но и требуют комплексного подхода и инновационных решений для эффективной защиты цифрового мира.

В современном мире, где информация стала ключевым активом, кибербезопасность становится все более важной. Инновации играют ключевую роль в развитии технологий обеспечения безопасности информации[1].

Искусственный интеллект (ИИ), машинное обучение и аналитика данных имеют огромный потенциал в области кибербезопасности. Эти технологии позволяют автоматизировать процессы обнаружения угроз, анализировать большие объемы данных и выявлять необычные или подозрительные паттерны, которые могут указывать на возможные атаки. ИИ и машинное обучение помогают улучшить системы детектирования и реагирования на угрозы, а также предсказать потенциальные уязвимости, что позволяет предотвращать кибератаки до их возникновения.

Квантовые технологии предоставляют новые возможности и вызовы в области кибербезопасности. Квантовые вычисления имеют потенциал разрушить существующие методы шифрования, что может сделать некоторые современные криптографические методы ненадежными. Одновременно с этим, квантовая криптография может предложить новые методы шифрования, стойкие к атакам квантовых компьютеров. Исследования в области квантовой криптографии и квантовых коммуникаций помогают в разработке методов защиты данных, устойчивых к будущим квантовым вычислениям.

Блокчейн-технологии также играют важную роль в сфере кибербезопасности. Их децентрализованная структура и надежность блокчейна делают его привлекательным для обеспечения безопасности информации. Блокчейн может использоваться для создания безопасных и надежных систем управления доступом, защиты цифровых идентификаторов и улучшения процессов аутентификации. Технология блокчейна также может быть

применена для обеспечения целостности данных и подтверждения их происхождения[2].

Вместе с вышеупомянутыми инновациями, существуют и другие перспективные технологии, такие как использование квантовых точек и биометрических данных для идентификации, а также развитие технологий нулевого доверия. Эти инновации могут изменить способы защиты информации и создать более надежные системы кибербезопасности в будущем.

Инновации в кибербезопасности не только улучшают способы защиты информации, но и требуют постоянного развития и адаптации к новым угрозам. Кроме того, совместное использование этих инноваций в сочетании с эффективными стратегиями обеспечения безопасности является ключевым для создания более надежного цифрового мира.

Проактивные стратегии в кибербезопасности необходимы для предотвращения угроз до их возникновения. Они включают постоянное обновление и улучшение систем защиты, а также акцент на предотвращении уязвимостей и угроз. Компании и организации должны инвестировать в постоянные проверки безопасности, анализ новых угроз и разработку стратегий, чтобы быть на шаг впереди потенциальных атак.

Важность культуры безопасности в организации не может быть недооценена. Обучение и повышение осведомленности о киберугрозах среди сотрудников является ключевым моментом в создании безопасной рабочей среды. Эффективные программы обучения помогают сотрудникам распознавать потенциальные угрозы, избегать атак и реагировать на них. Кроме того, включение кибербезопасности в образовательные программы помогает подготовить новое поколение специалистов, готовых к работе в изменчивом цифровом мире[3].

С увеличением количества данных, которые хранятся в цифровом формате, важно обеспечить защиту персональных данных и конфиденциальной информации. Это включает в себя строгие политики защиты данных, шифрование, управление доступом и мониторинг защиты данных на постоянной основе. В будущем, с увеличением объемов информации, защита данных станет еще более важной и сложной задачей, требующей постоянного развития и инноваций.

Будущее кибербезопасности столкнется с глобальными вызовами, включая быстрое развитие технологий, появление новых угроз и взаимосвязанность цифрового мира. Требования к защите данных будут расти, требуя более эффективных и инновационных стратегий.

Необходимость в защите данных и информации создает широкие перспективы для развития сферы кибербезопасности. Инновации, такие как разработка новых методов шифрования, развитие биометрических систем и децентрализованных технологий, предоставляют новые возможности для повышения уровня безопасности в цифровом пространстве[4].

Защита информации и данных становится все более сложной и критически важной задачей в цифровой эпохе. Проактивные меры, развитие

культуры безопасности и постоянное обновление стратегий защиты данных являются ключевыми факторами в обеспечении безопасности в будущем киберпространстве.

Все большее число технологических инноваций в сфере кибербезопасности показывает, что защита информации становится более сложной и важной задачей в цифровой эпохе. Рост угроз, таких как кибератаки, кибершпионаж и кибервойны, указывает на необходимость постоянного развития и совершенствования стратегий безопасности.

Будущее кибербезопасности представляет собой баланс между новыми угрозами и инновационными методами защиты. Использование искусственного интеллекта, машинного обучения, квантовых технологий и блокчейна обещает значительные преимущества, но требует постоянного развития, чтобы быть готовыми к будущим вызовам[5].

Для обеспечения эффективной кибербезопасности в будущем, необходимо сосредоточиться на:

- Инвестировании в Инновации: Постоянное исследование и развитие новых технологий для защиты данных.
- Обучении и Осведомленности: Распространение культуры безопасности и обучение сотрудников и общества основам кибербезопасности.
- Коллаборации и Стандартизации: Сотрудничество между секторами, создание международных стандартов и законодательства.

Будущее кибербезопасности зависит от наших действий сегодня. Необходимо стремиться к инновациям, развивать эффективные стратегии и создавать общество, осведомленное и защищенное в цифровом мире.

Список использованной литературы:

1. Бабаш, А.В. Информационная безопасность. Лабораторный практикум: Учебное пособие / А.В. Бабаш, Е.К. Баранова, Ю.Н. Мельников. — М.: КноРус, 2016. — 136 с.
2. Гафнер, В.В. Информационная безопасность: Учебное пособие / В.В. Гафнер. — Рн/Д: Феникс, 2017. — 324 с.
3. Громов, Ю.Ю. Информационная безопасность и защита информации: Учебное пособие / Ю.Ю. Громов, В.О. Драчев, О.Г. Иванова. — Ст. Оскол: ТНТ, 2017. — 384 с.
4. Ефимова, Л.Л. Информационная безопасность детей. Российский и зарубежный опыт: Монография / Л.Л. Ефимова, С.А. Кочерга. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2016. — 239 с.
5. Ефимова, Л.Л. Информационная безопасность детей. Российский и зарубежный опыт. Монография. Гриф УМЦ «Профессиональный учебник». Гриф НИИ образования и науки. / Л.Л. Ефимова, С.А. Кочерга. — М.: ЮНИТИ, 2016. — 239 с.

БАЙЛАНЫС ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ КВАНТТЫҚ БАЙЛАНЫС ЖЕЛІЛЕРІ

РЭТ-2111к-1 тобының студенттері Қуаныш Б.Т., Өмірбек М.М. және Сапарбек Е.Е.
Султамуратов Б., аға оқытушы- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрена информация об основных принципах и особенностях квантовых сетей связи в коммуникационной инфраструктуре.

Summary: The article discusses information about the basic principles and features of quantum communication networks in the communication infrastructure.

Кванттық байланыс желілерінде (quantum networks) кванттық байланыс технологияларына сүйене отырып, берілетін деректер кванттық механика заңдарын, кванттық криптография жүйелерін және кванттық есептеулерді қолдану арқылы қорғалады.

Кванттық байланыс желілері байланыс инфрақұрылымына айтарлықтай әсер етуі мүмкін жаңа технологияны білдіреді. Олар кванттық физика принциптеріне негізделген және кванттық күйлерді қолдана отырып ақпарат беруге мүмкіндік береді.

Кванттық байланыс желілерінің басты артықшылықтарының бірі- олардың деректерді беру қауіпсіздігінің жоғары дәрежесін қамтамасыз ету мүмкіндігі. Мұндай желілерде қолданылатын кванттық криптография ақпаратты ұстап қалудан және тыңдаудан қорғауды қамтамасыз етеді. Бұл берілген деректерге рұқсатсыз қол жеткізу әрекетін анықтауға мүмкіндік беретін кванттық физиканың ерекшеліктеріне байланысты[1].

Сонымен қатар, кванттық байланыс желілері жақсартылған деректер мүмкіндіктерін ұсына алады. Кванттық байланыс кванттық биттер (кубиттер) сияқты кванттық күйлерді қолдана отырып ақпарат беруге мүмкіндік береді. Бұл өткізу қабілеттілігінің жоғарылауына және желі ресурстарын тиімді пайдалануға әкелуі мүмкін.

Алайда, қазіргі уақытта кванттық байланыс желілері әлі де ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарда. Олар кванттық күйлермен жұмыс істеу үшін күрделі инфрақұрылымды және арнайы жабдықты қажет етеді. Сонымен қатар, мұндай желілерді стандарттау және басқару саласында қоңыраулар бар.

Тұтастай алғанда, кванттық байланыс желілері қауіпсіздіктің жоғары дәрежесін және деректерді беру мүмкіндіктерін қамтамасыз ете отырып, коммуникациялық инфрақұрылым үшін әлеуетті перспективалы технологияны ұсынады. Алайда, оларды кеңінен қолдану үшін зерттеулер мен әзірлемелерді жалғастыру, сондай-ақ техникалық және стандарттау сын-қатерлерін шешу қажет. Кванттық технологияларда, жүйелерде және құрылғыларда кванттық механика қағидаттары қолданылады:

1) кванто-ванна, энергия деңгейлерінің дискреттілігі, Холл кванттық әсері;

2) жүйелердің баламалы таза күйлерінің кванттық когерентті суперпозициясы;

3) екі және одан да көп объектілердің күйлерінің кванттық шатасуы;

4) кванттық туннельдеу;

5) кванттық параллелизм, кванттық;

6) Гейзенбергтің белгісіздік принципі.

Іске асыру: кванттық коммуникациялар, кванттық желілер, кванттық криптография, кілттердің кванттық таралуы, кванттық алгоритмдер, кванттық телепортация, кванттық Интернет, кванттық телефония, кванттық есептеу, кванттық компьютерлер, кванттық радарлар, кванттық кескіндер, кванттық бейнелеу, кванттық микроскопия, кванттық сенсорлар, кванттық метрология[2].

Кванттық информатика (quantum information science) 1990 жылдары кванттық механика, Алгоритмдер теориясы² және ақпарат теориясының түйіскен жерінде пайда болды, кванттық жүйелер динамикасын басқару принциптерін зерттейді. Кванттық информатиканың қосымшалары: кванттық криптография, шатастырылған күй технологиялары, бөлшектер жүйелерін компьютерлік модельдеу.

Кванттық компьютерлер (кванттық виртуалды машиналар). Кванттық жүйелердің модельдері қолданылады:

- кванттық криптографияда: кілттердің кванттық таралуы, позициялық кванттық криптография, сенімсіз кванттық криптография, құрылғыға қарамастан кванттық криптография, кванттық міндеттеме, шектеулі және шулы кванттық сақтау модельдері;

- хэш функцияларына, қателерді түзету кодтарына, торларға, көп өлшемді квадраттық жүйелерге, құпия кілтпен шифрлауға және суперсингулярлық эллиптикалық қисықтардың изогенездеріне негізделген кванттан кейінгі криптография;

- құрылымсыз іздеуде: Шор, Гровер, Бернштейн - Вазирани алгоритмдері), к. Залки-с. Визнер, Дойч-Йожи, Саймон, кванттық санау, фазалық бағалау, Фурье кванттық түрлендіру, кванттық ультра тығыз кодтау;

- кванттық жүйелерді модельдеуде: ұсталған иондық имитаторларда, ультра суық атомдық тренажерларда, асқын өткізгіш кубиттерді қолданатын кванттық тренажерларда, кванттық күйдіруге негізделген адиабаталық кванттық есептеуде, гамильдік тонды модельдеуде;

- адиабаталық оңтайландыруда;

- жасанды интеллектте (AI), кванттық машиналық оқытуда: кванттық амплитудасы бар сызықтық алгебраны модельдеу, Гроверді іздеуге негізделген кванттық Машиналық оқыту алгоритмдері, күшейтілген кванттық күшейтілген оқыту, кванттық іріктеу әдістері, жасырын кванттық Марков модельдері, толық кванттық машиналық оқытуда, сызықтық тендеулер жүйесіне арналған кванттық алгоритмдер, дифференциалданатын пр о-граммалау, кванттық томография, кванттық нейрондық желілер[3];

- физикалық клондалмайтын функцияларды кванттық оқуда (объектілердің түпнұсқалығын тексеруде): хабарламалар мен объектілердің кванттық аутентификациясы, кванттық цифрлық қолтаңбалар, ашық кілтпен шифрлау, кванттық саусақ іздерін алу, кванттық біржақты функциялар,
- кванттық бейнелеуде: фантомдық кескін, кванттық зондтау (лидар), кванттық литография;
- кванттық оптикада: кванттық нүктелердегі жалғыз Фотон көздерінде, кванттық метрология, кванттық радарлар, кванттық күшейткіштер, Крамер - Рао кванттық шекарасы, Фишердің кванттық ақпараты, кванттық Шу, кванттық шағылысу, кванттық стохастикалық есептеу;
- молекулалық өзара әрекеттесу мен химиялық реакцияларды модельдеуде;
- есептеу биологиясына арналған кванттық алгоритмдерде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Маликова, Е.Е. Расчёт оборудования мультисервисных сетей связи. Методические указания по курсовому проектированию по дисциплине «Системы коммутации» / Е.Е. Маликова, Ц.Ц. Михайлова, А.П. Пшеничников. - М.: Горячая линия -Телеком, 2014. - 78 с.
2. Скляров, О.К. Волоконно-оптические сети и системы связи: Учебное пособие / О.К. Скляров. - СПб.: Лань, 2018. - 268 с.
3. Шарангович, С.Н. Многоволновые оптические системы связи: Учебное пособие / С.Н. Шарангович. - СПб.: Лань, 2019. - 120 с.

ӘОЖ 004.654

ИОТ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП 5G ЖӘНЕ 6G СЫМСЫЗ БАЙЛАНЫСЫНА ШОЛУ

IT-2242к-1 тобының студенттері Құдайберген М.М. және Амирбай Н.Н.
 IT-2211к-1 тобының студенті Абибула Ә.Б.
 Наурызбаев К.К. т.ғ.к.- ғылыми жетекші
 Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Беспроводная связь пережила несколько поколений. На данный момент 5G - это последнее поколение сетей беспроводной связи, введенное в эксплуатацию, которое позволяет передавать огромный объем данных по своим каналам. Сеть 6G предназначена для обеспечения более быстрой беспроводной сети, чем 5G, поэтому обе они могут обслуживать приложения интернета вещей (Internet of Things, IoT). В данной статье рассматриваются 5G и 6G, разница между ними и преимущества использования.

Summary: Wireless communication has survived several generations. At the moment, 5G is the latest generation of wireless communication networks put into operation, which allows you to transmit a huge amount of data through its channels. The 6G network is designed to provide a faster wireless network than 5G, so both of them can serve Internet of Things (IoT) applications. This article discusses 5G and 6G, the difference between them and the benefits of using.

Заттар интернеті (Internet of Things, IoT) - бір-бірімен немесе сыртқы ортамен өзара әрекеттесу үшін кіріктірілген құралдармен және технологиялармен жабдықталған физикалық объектілер ("заттар") арасындағы

деректерді беру желісінің тұжырымдамасы [1]. Мұндай желілерді ұйымдастыру экономикалық және әлеуметтік процестерді қайта құруға, әрекеттер мен операциялардың бір бөлігінен адамның қатысу қажеттілігін алып тастауға қабілетті деп болжануда [2].

IoT 5G желісінде кеңінен қолданылады. 5G желісінің төмен кідірісі мен сенімділігі IoT қолданбаларының тиімді жұмыс істеуі үшін өте маңызды. Мысалы, көліктер мен сенсорларды 5G желісі арқылы интернетке қосуға болады. Сонымен қатар, 5G әртүрлі өткізу қабілеттілігі мен деректерді беру жылдамдығы бар IoT қолданбалары үшін, соның ішінде 5G және одан бұрынғы үлгілерде IoT терминалдарын стандартты емес беру үшін қажет, сондықтан адаптивті жоғары байланыс қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін міндетті түрде басқа сигнал үлгісі қажет. IoT қолданбаларында бейімделу маңызды, өйткені беру жылдамдығына, тасымалдау жиілігіне және трафикке қойылатын талаптар IoT қолданбаларына байланысты өзгеруі мүмкін және бұл IoT терминалдары арқылы деректерді беруді қосу үшін де қажет [3].

6G 5G сымсыз байланыс стандартының бесінші буынының мұрагері болып табылады және 2030 жылға қарай барлық жерде жұмыс істейтін болады. Ол жаңартылған 5G желілік инфрақұрылымына негізделеді. 6G 5G-ге қарағанда жоғары жиілік диапазондарын пайдаланады және осылайша 5G желісіне қарағанда әлдеқайда жоғары жылдамдық пен төмен кідіріс береді. Дәлірек айтсақ, 6GbE технологиясы 10Гб/с жылдамдықты қамтамасыз етеді деп болжанса, 5GbE 1Гб/с дейін және сәл жоғары жылдамдықты қамтамасыз ете алады [4].

5G желінің архитектурасы

5G желінің архитектурасы төрт негізгі құрамдас бөліктен тұрады: радиоқабылдау желісі (RAN), негізгі желі, желіні кесу және желі функциясын виртуалдандыру (NFV) [5].

Радиоқабылдау желісі ұялы телефон пайдаланушыларын негізгі желіге қосатын антенна мұнаралары, шағын ұяшықтар, мачталар және үй желісі құрылғылары сияқты әртүрлі нысандардан тұрады. 5G желісінің негізгі инновациясы болып табылатын микро немесе макро элементтер миллиметрлік толқындармен өлшенетін қысқа байланыс ауқымын қамтамасыз етеді. 5G макро элементтері пайдаланушыларға бір уақытта деректерді жіберуге және алуға мүмкіндік беретін бірнеше кіріс және шығыс антенналарын (бірнеше кірісті бірнеше шығыс, MIMO) пайдаланады [6].

Негізгі желілік операциялар Ол ең жақсы жауап беру уақытын алу үшін таратылған серверлері арқылы мобильді деректерді тасымалдауға және алмасуға жауап береді.

Желіні сегменттеу желіні белгілі бір қолданбаға, бизнеске немесе салаға бөлуге жауапты. Мысалы, бастапқыда желі ұсынатын бұл нақты қызметті ортақ пайдалануға және тәуелсіз пайдалануға болады

басқа пайдаланушылар. Оңтайлы саясат 5G желілерінің кросс-қатынау бақылауын және ресурстарды бөлуді басқара алады [7].

Желілік функцияны виртуалдандыру жаңа іскери қолданбаларды орналастыру және қолдау үшін 5G-ге дайын негіз береді. Бұл оператор платформасында қажетті жерде нақты уақыттағы желі функцияларын жасауға мүмкіндік беретін NFF.

Мүмкін 5g архитектураларының бірі m-tether болып табылады. M-Cord құрылымы ауқымдылық пен ауқымдылықты қамтамасыз ететін платформаны қамтамасыз етуге арналған. Ол сондай-ақ өнімділік пен мінез-құлықты бақылау сияқты басқа қызметтерді ұсынады. Қызметтер арасындағы барлық тәуелділіктерді делдал ету Cord-тың ең маңызды функциясы болып табылады.

6G артықшылықтары мен қиындықтары

Интернетке қол жеткізудің ең жоғары жылдамдығы, желілік пакеттерді ауыстыру, қауіпсіздіктің жоғары деңгейі, деректерді сақтаудың жақсартылған мүмкіндіктері, смарт батареялар, ажыратымдылығы жоғары мобильді теледидар, 3D интернет концепциясын құру сияқты көптеген функциялар 6G-мен байланысты. Сонымен қатар, 6G Delta Orthogonal Multiple Access (Delta Orthogonal Multiple Access, D-MOA) ауыр журналға тіркеу әдісі бүкіл желінің түйіндерін басқара алады және жүйенің қауіпсіздігі мен оңтайландыруы солтүстік бұрышты емес бірнеше қатынасты пайдалану арқылы қамтамасыз етілуі мүмкін. NOMA), бұл ықтимал кедергілерді болдырмайды.Топтар арасында.

Екінші жағынан, роуминг сияқты 6G-ге қатысты мәселелер әлі де бар. Екіншіден, қауіпсіздік мәселесі 5G-ден 6G-ге дейін тарады: төмен күрделілік пен жоғары деңгейлі қорғаныс қажеттілігі сақталды. MIMO және паритеттік тексерулердің төмен тығыздығы бар код (Low Density Parity Check Code, LDK Code) сияқты көптеген қауіпсіздік әдістерін 6G-де енгізуге болады, сондықтан мәселені бүкіл физикалық деректерді тиімді басқаруды қамтамасыз ететін бөлінген кілттерді басқару арқылы шешуге болады. 6G желісінің қабаты. Сонымен қатар, бұл мәселелерді оптикалық және электронды модульдерді біріктіру арқылы шешуге болады, бұл жоғары жиілікті байланыс жүйелері үшін сенімді әдіс болып табылады.

Орташа жылдамдық пен өнімділік - 6 г

6 ГГц технологиясы 100 ГГц-тен 1 ГГц-ке дейінгі жиіліктерде жұмыс істей алады. Ол 5G өткізу қабілетінен жоғары жиілікті қамтамасыз ете алады. 6G 10 Гбит/с жоғары деректерді жүктеу жылдамдығын және 10 Гбит/с жоғары деректерді жүктеу жылдамдығын қамтамасыз етеді. 6G іске қосылғаннан кейін сіз 5G жылдамдығы мен өткізу қабілеттілігімен салыстырғанда 100 ГГц-тен астам жиілікке жете аласыз. Сонымен қатар, дайындалған деректер мен жаңа модельдер ішкі сымсыз желі дизайны, локализация зерттеулері және IoT көмегімен болашақ гигабит WiFi арқылы оңтайландырылатын болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ханна Б.О., Фицджеральд П., Берни Х., Лакшманан Р., Коберн Н., Гири С. и Малви Б. Устройства и датчики, применимые к реализации систем 5G, 2018.

2. Вольф Н., Шевченко С., Вентцель А., Бенгтссон О. и Хайнрих В. Переключаемые модуляторы и PAS для эффективных передатчиков в беспроводной инфраструктуре 5G, 2018.

3. Ни Ю., Лян Дж., Ши Х. и Бан Д. Исследование ключевых технологий в Сети мобильной связи 5G. Международная конференция 2019 года по интеллектуальному транспорту, Большим данным и умному городу (ICITBS), 2019.

4. Лю С., Лю Л., Ян Х., Юэ К. и Го Т. Исследование технологии 5G, основанной на интернете вещей, 2020.

5. Пан К., Ву Дж., Чжэн Х., Ли Дж., Ли С. и Васиلاكос А.В. Использование искусственного интеллекта и интеллектуальной отражающей поверхности для энергоэффективной связи в 6G, 2020.

6. Акилдиз И.Ф., Как А. и Ни С. 6G и далее: Будущее систем беспроводной связи, 2020.

7. Исобоев Ш.И. Оценка перспектив развития и применения искусственного интеллекта в мобильной связи 5-го и 6-го поколений // Экономика и качество систем связи, 2022. - № 1(23). - С. 20-25. - EDN QGBSEN.

УДК 681.883

РОБОТОТЕХНИКА В КОСМОСЕ И ИССЛЕДОВАНИЯХ ГЛУБОКОГО МОРЯ

Студенты гр. IT-2211к-2 Құрал Елнұр Қуатұлы и Бектай Досымжан Ғалымжанұлы

студент гр. IT-2211к-1 Нұрмаханбет Нұркен Сайлауұлы

Көшкінбаев С.Ж. - научный руководитель

Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада ғарыштағы және терең теңізді зерттеудегі робототехниканың мүмкіндіктері мен артықшылықтары жайлы мәліметтер қарастырылған.

Summary: the article discusses the possibilities and advantages of robotics in space and deep sea research.

Робототехника играет важную роль в исследовании космоса и глубокого моря, поскольку она позволяет людям выполнять задачи в опасных, недоступных и экстремальных условиях[1].

В космических исследованиях робототехника используется для различных задач, таких как изучение поверхности планет и спутников, обнаружение и анализ метеоритов, выполнение сложных операций на космических станциях и ремонт космических аппаратов(рис.1).

Рисунок 1. Роботы-манипуляторы

Роботы-манипуляторы могут выполнять задачи, которые требуют высокой точности и сверхчеловеческой силы, а также работать в условиях высокого радиационного фона и отсутствия гравитации[2].

В исследованиях глубокого моря робототехника используется для исследования дна океана, поиска подводных вулканов, изучения эволюции морских организмов и многое другое(рис.2).

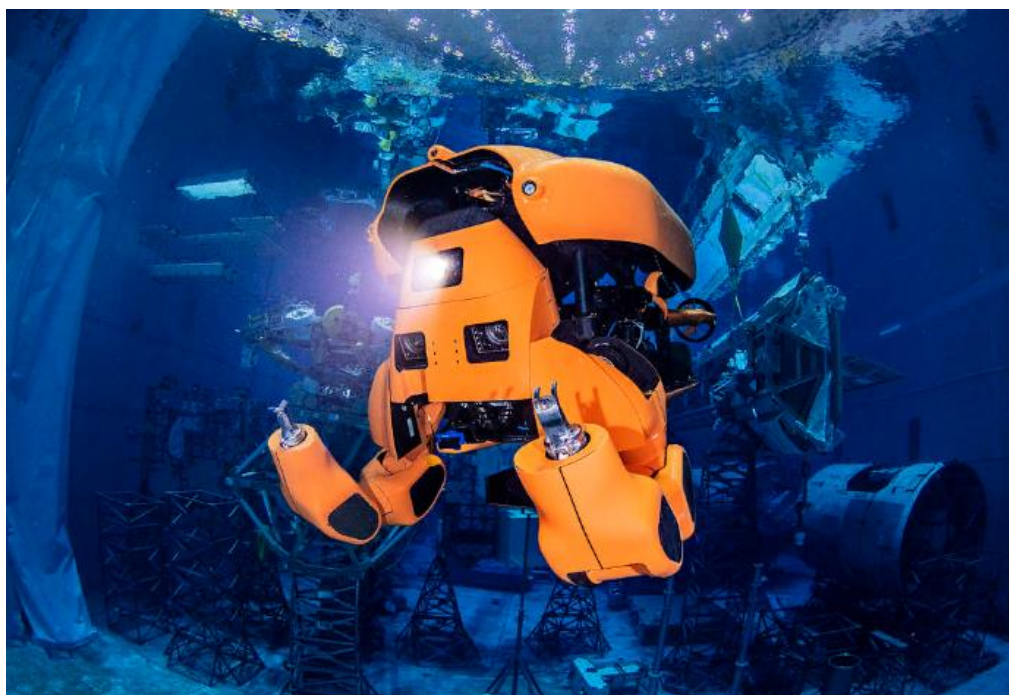

Рисунок 2. Исследованиях глубокого моря робототехнике

Роботы-подводные аппараты могут работать на больших глубинах, где давление и условия жизни человека невозможны.

Они оснащены различными датчиками и оборудованием, позволяющим выполнять исследования и собирать данные о состоянии окружающей среды.

Технологии робототехники постоянно развиваются, что позволяет расширять возможности и эффективность таких исследований.

Одной из основных задач в данной области является создание автономных роботов, способных работать и принимать решения без прямого участия человека. Это позволит значительно увеличить количество и качество собираемых данных, а также снизить риски для людей, работающих в экстремальных условиях[3].

Таким образом, робототехника играет важную роль в исследовании космоса и глубокого моря, позволяя людям изучать и понимать эти недоступные и опасные области. Она открывает новые горизонты для науки и помогает нам расширять наши знания о Вселенной и окружающей нас природе.

Список использованной литературы:

1. Ю. Гао, С. Чиен, Обзор космической робототехники: к науке высшего уровня через освоение космоса. Научный робот. 2, eaan5074 (2017).
2. Моисеенко К. А., Черемискина (Стерхова) М. С. Реконструкция подстанции "Стародубская" // Наука. Технологии. Инновации: сборник научных трудов: в 9 т., Новосибирск, 3-7 Декабря 2018. - Новосибирск: НГТУ, 2018 - Т. 4 - С. 62-66
3. Мудров А.Г., Марданов Р.Ш. Обзор исследований пространственных механизмов с вращательными шарнирами / Мудров А.Г., Марданов Р.Ш. // Теория механизмов и машин.– 2015. - № 13. – С. 62-74.

УДК 681.3

РАЗРАБОТКА ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ РИЭЛТЕРСКОГО АГЕНТСТВА

студенты гр. IT-2211p-1 Левин Н.В. и Гордеева К.В.,
студент гр. IT-2242p-1 Калтурсынов С.А.
научный руководитель - к.ф.-м.н., доцент Роговой А.В.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала жылжымайтын мүлік агенттігі үшін бағдарламалық жасақтама жасауға арналған. Әзірленген ақпараттық жүйе барлық қажетті әрекеттерді орындауға қабілетті, ол жылжымайтын мүлік агенттіктерін автоматтандыруда қолданылады.

Summary: This article is devoted to the development of software for a real estate agency. The developed information system is capable of performing the entire set of necessary actions, it is applicable to the automation of real estate agencies.

Информационно-коммуникационные технологии и автоматизация становятся неотъемлемой частью коммерческих предприятий любой направленности, в том числе и риэлторских агентств [1].

Нами разработан программный пакет для работы риэлторских агентств, изображенный на рисунке 1.

Рисунок 1. Программный пакет для работы риэлторских агентств

Исходя из функций типичного предприятия в области операций с недвижимостью, определены основные модули программного пакета [2]:

- информационная база, хранящая информацию по основному профилю деятельности;
- серверный модуль, оперирующий с информационной базой;
- клиентский модуль, реализующий интерфейс простой и наглядный пользователя.

При первом посещении пользователь регистрируется (рисунок 2), при последующих проходит авторизацию (рисунок 3). Обе процедуры стандартны и типичны.

Регистрация

Логин:

Пароль:

Подтвердить пароль:

Рисунок 2. Регистрация пользователей

Вход

Логин:

Пароль:

Рисунок 3. Окно авторизации

Пользовательские типы и роли:

- администраторский модуль;
- менеджерский модуль;
- риэлторский модуль;
- покупательский модуль.

Каждый модуль наделен определенным набором полномочий и обязанностей.

Соответствующие каждому модулю окна изображены на рисунках 4, 5, 6 и 7 соответственно.

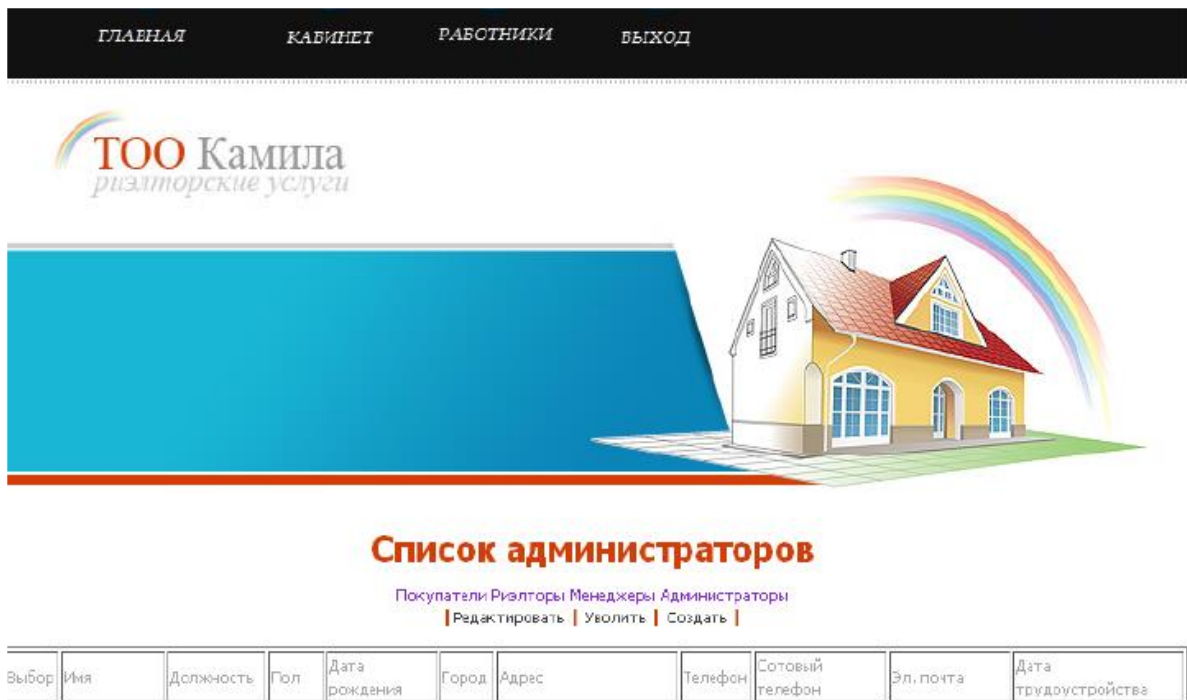

Рисунок 4. Администраторский модуль

Рисунок 6. Менеджерский модуль

В итоге, можно констатировать исчерпывающее выполнение всех поставленных целей и задач. Созданный программный пакет готов к применению на практике.

Рисунок 5. Риэлторский модуль

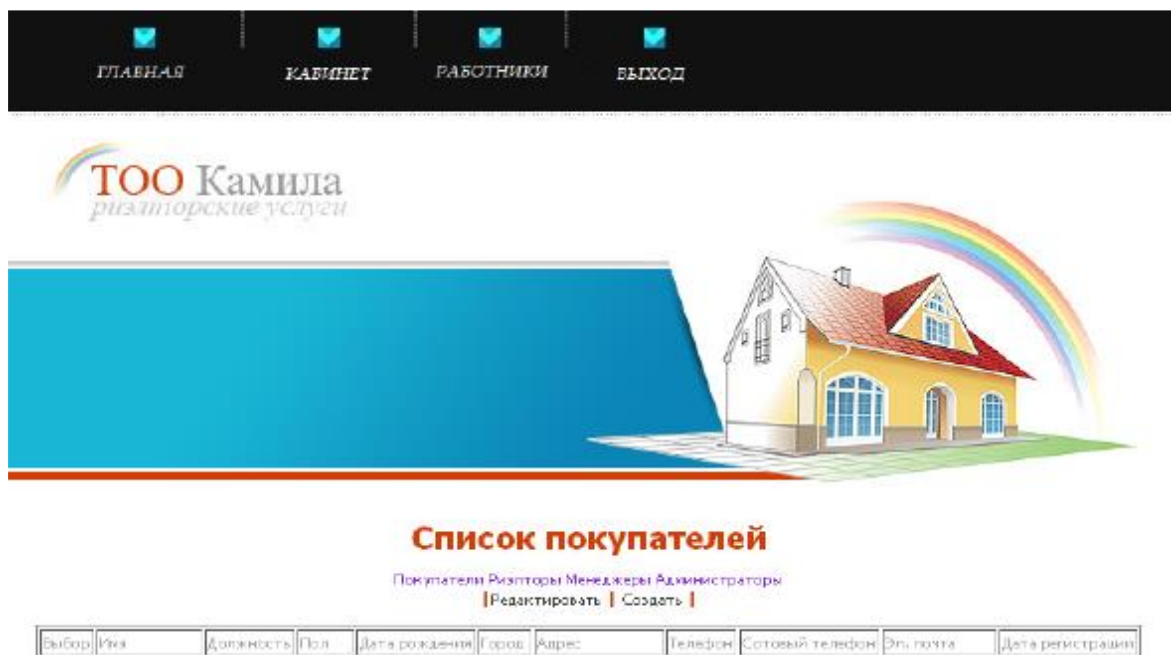

Рисунок 4. Покупательский модуль

Список использованной итературы:

3. Алексеева М.М. Планирование деятельности фирмы: Учебно-методическое пособие.- М.: Финансы и статистика, 2019.- 248с.

4. Карминский А.М., Нестеров П.В. Информатизация бизнеса.- 2-е изд. - М.: Финансы и статистика, 2021.- 461 с.

BLENDER БАҒДАРЛАМАСЫНДА 3D МОДЕЛЬДЕУ ҚОЛДАНБАЛЫ НЕГІЗДЕРІН ЗЕРТТЕУ

Мамадиева К.Х., Султанова Г.А., Бердіқұл Е.Т.
Орталық – Азия инновациялық университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье 3D-моделирование в Blender рассматриваются основы работы с графическими объектами в этой мощной программе. 3D-моделирование — это процесс создания трехмерных объектов с помощью компьютерной графики. Blender предлагает широкий спектр инструментов и функций, которые позволяют пользователям создавать сложные и реалистичные 3D-модели. Прежде чем приступить к моделированию в Blender, важно понять основные концепции и принципы работы с 3D-объектами. В Blender 3D-объекты — это кубы, сферы, цилиндры и т. д. состоит из геометрических примитивов, таких как Эти примитивы можно модифицировать и трансформировать с помощью инструментов и модификаторов Blender для создания сложных форм и структур.

Summary: The article 3D Modeling in Blender discusses the basics of working with graphic objects in this powerful program. 3D modeling is the process of creating three-dimensional objects using computer graphics. Blender offers a wide range of tools and functions that allow users to create complex and realistic 3D models. Before you start modeling in Blender, it is important to understand the basic concepts and principles of working with 3D objects. In Blender, 3D objects are cubes, spheres, cylinders, etc. consists of geometric primitives, such as these primitives can be modified and transformed using Blender tools and modifiers to create complex shapes and structures.

Blender бағдарламасында 3D модельдеудің негізгі аспектілерінің бірі торлармен жұмыс істеу болып табылады. Тор - бұл нысанның пішіні мен құрылымын анықтайтын төбелердің, шеттердің және беттердің торы. Blender қолданбасында торларды өңдеуге, шыңдарды, жиектерді және беттерді қосуға және жоюға, қалаған пішіндер мен үлгі мәліметтерін жасау үшін олардың орны мен қасиеттерін өзгертуге болады.

Blender бағдарламасында нысанды жасағаннан кейін оны таңдауға және өңдеуге болады. Таңдау нысанды тінтуір немесе пернетақта арқылы таңдау арқылы жүзеге асырылады. Нысан таңдалғаннан кейін оны түрлендіру, пішінін өзгерту, масштабтау және бұру үшін әрекеттер мен құралдарды қолдануға болады. Blender нысанның пішіні мен орнын басқаруға мүмкіндік беретін аудару, масштабтау, айналдыру және деформация сияқты көптеген түрлендіру құралдарын ұсынады.

Blender-те нысанның геометриясы тор – шыңдардың, шеттердің және беттердің торы ретінде ұсынылған. Шыңдар кеңістіктегі нүктелерді анықтайды, жиектер төбелерді байланыстырады, ал беттер жабық беттерді құрайды. Модельдің қажетті пішіні мен құрылымын жасау үшін торды өңдеуге, шыңдарды, жиектерді және беттерді қосуға және жоюға, олардың орнын, қасиеттерін және қатынастарын өзгертуге болады. Blender күрделі және егжей-тегжейлі торларды жасауға мүмкіндік беретін экструдтау, тегістеу, біріктіру, бөлу және т.б. сияқты көптеген тор өңдеу құралдарын ұсынады. Blender бағдарламасындағы нысандармен және торлармен жұмыс істеу негіздеріне объект иерархиясы ұғымы да кіреді.

Blender бағдарламасында нысандарды иерархиялық құрылымға ұйымдастыруға болады, мұнда бір нысан екіншісінің еншілес болуы мүмкін. Бұл күрделі композициялар жасауға және объектілерді тұтастай басқаруға мүмкіндік береді. Blender бағдарламасындағы нысандармен және торлармен жұмыс істеу негіздерін түсіну 3D үлгілерін тиімді жасау және өңдеу үшін өте маңызды.

Модификаторларды объектілерді деформациялау үшін де пайдалануға болады. Blender бағдарламасында модификаторларды пайдалану бірқатар артықшылықтарға ие. Біріншіден, модификаторлар бүкіл жұмыс үрдісінде үлгіні өзгертуге және бейімдеуге мүмкіндік беретін сызықты емес жұмыс процесін қамтамасыз етеді. Модификаторлардың параметрлерін өзгертуге, оларды қосуға немесе өшіруге болады, бұл тәжірибе жасауға және үлгілерді итерациялық өңдеуге мүмкіндік береді. Екіншіден, модификаторларды қолдану модельдің бастапқы геометриясын қайтымсыз өзгерістерсіз сақтауға мүмкіндік беретін модельдеу процесін жеңілдетеді. Бұл ыңғайлы, өйткені бастапқы үлгіге әсер етпестен модификаторларды өзгертуге немесе өшіруге болады. Үшіншіден, модификаторларды бір-бірінің үстіне қоюға болады, бұл үлкен икемділік пен әртүрлі әсерлерді біріктіру мүмкіндігін береді. Күрделі және бірегей үлгілерді жасау үшін әрқайсысының өз параметрлері бар бірнеше модификаторларды қолдануға болады.

Blender бағдарламасында модификаторларды пайдалану күрделі және егжей-тегжейлі үлгілерді жасауға, объектілерге динамика мен әсерлерді қосуға мүмкіндік береді. Олар Blender бағдарламасында шынайы және жоғары сапалы 3D үлгілерін жасаудың маңызды құралы болып табылады.

Төбелермен, жиектермен және беттермен жұмыс істеу Blender бағдарламасындағы модельдеу процесінің негізгі бөлігі болып табылады. Шыңдар, жиектер және беттер тордың геометриялық құрамдас бөліктерін құрайды, оның пішіні мен құрылымын анықтайды. Шыңдармен, жиектермен және беттермен негізгі операцияларды түсіну басқарудың және егжей-тегжейліліктің жоғары дәрежесі бар күрделі 3D модельдерін жасауға және өңдеуге мүмкіндік береді.

Шың – объектінің бұрыштары мен түйіндерін анықтайтын кеңістіктегі нүкте. Blender бағдарламасында шыңдар XYZ координаталары бар нүктелер ретінде көрсетіледі. Vertex өңдеу төбелерді жылжыту, масштабтау және айналдыру арқылы нысанның пішінін өзгертуге мүмкіндік береді. Шыңдар тінтуірдің немесе пернетақтаның көмегімен таңдау арқылы таңдалады, бұл қай шыңдардың өзгертілетінін басқаруға мүмкіндік береді.

Жиек - объектінің екі төбесін қосатын сызық. Жиектер объектінің шекарасын және оның геометриялық құрылымын анықтайды. Blender бағдарламасында жиектерді қосуға және жоюға болады, бұл объектінің пішінін және оның шекараларын өзгертуге мүмкіндік береді. Жиектерді өңдеу, мысалы, нысанның бұрыштарын тегістеуге немесе қисық сызықтар мен контурларды жасауға мүмкіндік береді[1].

координат осьтері бойымен немесе еркін бағытта еркін жылжытуға мүмкіндік береді[2].

Тағы бір маңызды түрлендіру құралы - масштаб құралы. Ол таңдалған нысандардың немесе модель құрамдастарының өлшемін өзгертуге мүмкіндік береді. Масштабтау құралы объектінің немесе оның бөлігінің өлшемін координат осі бойынша немесе пропорционалды түрде үлкейтуге немесе кішірейтуге мүмкіндік береді.

Айналдыру құралы таңдалған нысандарды, шындарды, жиектерді немесе беттерді берілген ось айналасында бұруға мүмкіндік береді. Қажетті әсерге жету үшін айналу бұрышын және айналу осін дәл орнатуға болады. Айналдыру құралы әсіресе анимациялар жасағанда немесе нысанның пішінін дәл баптау кезінде пайдалы. Blender сонымен қатар объектілердің немесе компоненттердің параллель көшірмелерін жасауға мүмкіндік беретін Offset құралы, симметриялы нысандарды жасауға мүмкіндік беретін Symmetry құралы, нысандардың пішінін бұрмалауға мүмкіндік беретін Warp құралы сияқты қосымша түрлендіру құралдарын ұсынады. , және басқа да көптеген құралдар.

Негізгі түрлендіру құралдарынан басқа, Blender сонымен қатар сандық мәнді енгізу, торға түсіру, басқа нысандарға түсіру және координат жүйелерін пайдалану сияқты ұсақ түйіршікті түрлендіруді басқаруға арналған құралдарды ұсынады. Blender түрлендіру құралдарын пайдалану 3D кеңістігіндегі нысандардың орнын, масштабын және айналуын дәл реттеуге мүмкіндік береді. Олар үлгілерді жасау және өңдеу кезінде икемділік пен басқаруды қамтамасыз етіп, қажетті көрнекі әсерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Геометрияны құру және өңдеу Blender бағдарламасында модельдеудің негізгі аспектілері болып табылады. Blender жаңа геометрияны жасауға, оның пішінін өзгертуге және қажетті үлгілерді жасау үшін мәліметтерді қосуға мүмкіндік беретін қуатты құралдарды ұсынады. Blender бағдарламасында жаңа геометрия жасау үшін әртүрлі құралдарды пайдалануға болады. Солардың бірі - примитив қосу құралы. Blender текшелер, шарлар, цилиндрлер, конустар және т.б. сияқты қарапайым пішіндердің кең таңдауын ұсынады. Қажетті пішінді таңдап, оны көрініске қосуға болады. Қарапайым мәнді қосқаннан кейін оның геометриясын өңдеуге және пішінін өзгертуге болады.

Геометрияны құрудың тағы бір тәсілі - қолмен модельдеу. Blender шындарды, жиектерді және беттерді қолмен жасауға және өзгертуге мүмкіндік беретін қуатты тор өңдеу құралдарын ұсынады. Нысанның қажетті пішінін жасау үшін шындарды таңдауға, жылжытуға, масштабтауға және бұруға, жиектер мен беттерді қосуға және жоюға болады. Бұл модельдеу процесінде бақылау мен егжей-тегжейліліктің жоғары дәрежесіне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Blender геометрияны одан әрі өзгертуге арналған құралдарды ұсынады. Мысалы, тегістеу құралдары нысандардың тегіс пішіндерін жасауға мүмкіндік береді, бөлу құралдары әрі қарай өңдеу үшін нысандарды бөліктерге бөлуге, ал біріктіру құралдары әртүрлі нысандарды бір нысанға біріктіруге

мүмкіндік береді. Үлгілерге егжей-тегжейлі және күрделі пішіндерді қосу үшін, Blender бөлімшелерді жасауға, өңдеуге (мүсіндеуге), логикалық операцияларға және басқа әсерлерге арналған құралдарды ұсынады. Бұл құралдар үлгіге мәліметтерді, текстураларды, қисықтарды және басқа күрделі элементтерді қосуға мүмкіндік береді[3].

Blender бағдарламасында ультракүлгін сәулелермен жұмыс істеудің маңызды аспектілерінің бірі - текстураларды ультракүлгін координаттарына салыстыру. Ультракүлгін сәулесі жасалғаннан кейін сәйкес текстураларды таңдап, олардың масштабтау, айналдыру және ығысу сияқты параметрлерін реттеуге болады. Blender ультракүлгін картасында текстураларды дәл орналастыруға және олардың қалай көрінетінін бақылауға арналған құралдарды ұсынады. Сонымен қатар, Blender бір нысан үшін бірнеше ультракүлгін сәулелерді пайдалануды қолдайды. Бұл әртүрлі текстуралық жиынтықтар немесе әсерлер үшін әртүрлі ультракүлгін жасауға мүмкіндік береді, мысалы, шағылысу, қалыпты салыстыру және т.б. Қажетті әсерге және көрсетуге байланысты әртүрлі ультракүлгін сәулелер арасында ауысуға болады. Blender бағдарламасында ультракүлгін сәулелерді пайдалану 3D модельдерінде дәл және басқарылатын текстуралық кескінге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Ультракүлгін сәулелерді жасау және өңдеу, текстураларды реттеу және оларды ультракүлгін координаттарда орналастыру шынайы және көрнекі визуалды бейнелерді жасаудың кең ауқымын қамтамасыз етеді[4].

Blender қосымша жарық әсерлерін енгізетін және көріністің шынайылығын

арттыратын Қоршаған ортаның бітелуі (қоршаған ортадағы жарықтың бітелуі) және Жаһандық жарықтандыру (жаһандық жарықтандыру) сияқты ғаламдық жарықтандыру жүйесін пайдалану мүмкіндігін береді. Ambient Occlusion жұмсақ көлеңкелер жасайды және нысандардың егжей-тегжейлерін ерекшелейді, ал Жаһандық жарықтандыру әртүрлі беттердегі жарықтың күрделі әрекеттесуін модельдейді және шынайырақ шағылыстар мен жарықтандыруды жасайды. Сонымен қатар, Blender визуалды жарық әсерлеріне әсер ететін материалдарды жасауды және баптауды қолдайды. Материалдар жарық көздерімен әрекеттесетін және көріністің жалпы атмосферасына әсер ететін шағылыстырғыш, мөлдір және эмиссиялық қасиеттерге ие болуы мүмкін. Blender қолданбасында үлгілерді экспорттау және импорттау 3D графикасымен жұмыс істеу кезінде үйлесімділік пен икемділікті қамтамасыз етеді. Әртүрлі бағдарламалар мен файл пішімдері арасында модельдер алмасу мүмкіндігі Blender қолданбасын жобалардың кең ауқымында пайдалануға және 3D графикасының басқа мамандарымен бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Темин, Г.В. 3D Studio MAX 6/7. Эффективный самоучитель / Г.В. Темин, А. Кишик. - М.: СПб: ДиаСофт, 2016. - 464с.
2. Гулд, Х. Компьютерное моделирование в физике (том 1) / Х. Гулд, Я. Тобочник, 2015. - 418с

3. Полевой 3D Studio MAX 3 для профессионалов (+CD) / Полевой, Роб. - М.: СПб: Питер, 2014. - 848с.
4. Прахов, А. Blender. 3D-моделирование и анимация. Руководство для начинающих / А. Прахов. - М.: БХВ-Петербург, 2011. - 272с.
5. Кронистер Дж. - Основы Blender. Учебное пособие (3-е издание) v. 2.49 – 2010.

ӘОЖ 378.002

КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕУДІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

МИ-2243к-1 тобының студенттері Марат А.М., Жақсылық А:Р., Орынбаева М.Қ.
Төребай Н.Д. п.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрена информация о дидактических возможностях компьютерного моделирования и направлениях их применения.

Summary: The article provides information about the didactic possibilities of computer modeling and the directions of their application.

Компьютерлік модельдеу әртүрлі пәндер мен пәндер бойынша көптеген дидактикалық мүмкіндіктерді ұсынады. Кейбір негізгі дидактикалық мүмкіндіктерге мыналар жатады[1]:

Тұжырымдамалық түсінік: компьютерлік модельдеу студенттерге визуалды бейнелеу мен модельдеу арқылы күрделі ұғымдар мен теорияларды игеруге көмектеседі. Бұл студенттерге абстрактілі идеяларды жақсы түсіну үшін модельдермен өзара әрекеттесуге және манипуляциялауға мүмкіндік береді.

Мәселелерді шешу және сыни тұрғыдан ойлау: компьютерлік модельдеу студенттерді сыни және аналитикалық ойлауға шақырады. Олар әртүрлі айнымалылармен тәжірибе жасай алады, гипотезаларды тексере алады және мәселелерді шешу және нәтижелерді талдау үшін болжам жасай алады.

Практикалық қолдану: компьютерлік модельдеу теориялық білім мен оларды нақты әлемде қолдану арасындағы байланысты қамтамасыз етеді. Студенттер алған білімдерін климаттың өзгеруінің әсерін болжау, ғимараттарды немесе машиналарды жобалау немесе экономикалық тенденцияларды талдау сияқты нақты сценарийлерді модельдеу және түсіну үшін қолдана алады.

Ынтымақтастық және байланыс: компьютерлік модельдеу бірлескен оқытуды ынталандырады. Студенттер ортақ модельдер бойынша бірлесіп жұмыс істей алады, өз нәтижелерін талқылай алады және өз идеяларымен тиімді бөлісе алады. Бұл топтық жұмысты ынталандырады және қарым-қатынас дағдыларын дамытады.

Пәнаралық интеграция: компьютерлік модельдеу күрделі мәселелерді шешу үшін бірнеше пәндерді біріктіруге мүмкіндік береді. Мысалы, қоршаған ортаны қорғау ғылымдары саласында студенттер биология, химия және

геология ұғымдарын қолдана отырып, ластанудың экожүйеге әсерін зерттеу үшін модельдеуді қолдана алады[2].

Тәуекелсіз эксперимент және оқыту: компьютерлік модельдеу студенттерге эксперимент жасау және қателіктерден сабақ алу үшін ешқандай ауыр зардаптарсыз қауіпсіз кеңістік береді. Олар айнаымалыларды реттей алады, әртүрлі сценарийлерді тексере алады және нәтижелерді бақылай алады, бұл практикалық зерттеулерді тәуекелсіз жүргізуге мүмкіндік береді.

Деректерді талдау және визуализация: компьютерлік модельдеу студенттерге деректерді талдау және визуализациялау құралдарын ұсынады. Олар деректерді талдау туралы түсініктерін жақсартатын заңдылықтарды, корреляцияларды және тенденцияларды зерттеу үшін статистикалық әдістерді қолдана алады.

Жекелендірілген оқыту: компьютерлік модельдеуді оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімдеуге болады, бұл жекелендірілген оқу тәжірибесін қамтамасыз етеді. Оқушылар өз қарқынымен алға жылжи алады, қызығушылық тудыратын салаларға назар аудара алады және мотивация мен белсенділікті арттыра отырып, дереу кері байланыс ала алады.

Қол жетімділік және инклюзивтілік: компьютерлік модельдеу мүмкіндігі шектеулі студенттерге қол жетімділікті қамтамасыз етеді. Ол дыбыстық сипаттамаларды бере алады, мәтінді балама форматтарда көрсете алады немесе пернетақта командалары арқылы навигацияны қамтамасыз ете алады, бұл барлық оқушылардың оқу процесіне қатысуын қамтамасыз етеді.

Мансапқа дайындық: компьютерлік модельдеу дағдылары көптеген салаларда, соның ішінде инженерлік, сәулет, медицина және қаржыда жоғары бағаланады. Оқу процесіне компьютерлік модельдеуді енгізу арқылы студенттер болашақ мансабына тікелей қолданылатын дағдыларды дамытады.

Компьютерлік модельдеу әртүрлі салаларда көптеген дидактикалық мүмкіндіктерге ие.

Кейбір негізгі мүмкіндіктерге мыналар жатады[3]:

Ғылыми білім: компьютерлік модельдеу студенттерге планеталардың қозғалысы, химиялық реакциялар немесе ауа-райы жағдайлары сияқты тым үлкен, күрделі немесе тікелей бақылауға қауіпті ғылыми құбылыстарды модельдеуге мүмкіндік береді. Бұл студенттердің ғылыми тұжырымдамаларды түсінуін жақсартады, оларға модельдерді елестетуге және олармен өзара әрекеттесуге, эксперименттер жүргізуге және гипотезаларды тексеруге мүмкіндік береді.

Инженерлік және дизайн: Компьютерлік модельдеу физикалық прототиптерге байланысты шығындар мен уақытты азайта отырып, виртуалды прототипті жобалау және тестілеу платформасын ұсынады. Бұл студенттерге әртүрлі дизайн параметрлерімен тәжірибе жасауға, олардың әзірлемелерінің тиімділігін талдауға және тиісті өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді. Бұл сыни мәселелерді шешу және кеңістіктік ойлау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Әлеуметтік ғылымдар: компьютерлік модельдеу экономикалық нарықтар, халық динамикасы немесе саяси процестер сияқты күрделі әлеуметтік

жүйелерді модельдеуге көмектеседі. Бұл студенттерге әртүрлі айналыстардың, саясаттардың немесе шешімдердің осы жүйелерге әсерін түсінуге және талдауға мүмкіндік береді. Бұл экономика, әлеуметтану немесе саясаттану сияқты салаларда сыни ойлауды, деректерді талдауды және негізделген шешімдер қабылдауды ынталандырады.

Медицина және денсаулық ғылымдары: компьютерлік модельдеу анатомиялық құрылымдарды, физиологиялық процестерді және аурулардың дамуын зерттеуде шешуші рөл атқарады. Бұл студенттерге адамның виртуалды модельдерін үйренуге, ішкі ағзаларды бейнелеуге, медициналық процедураларды модельдеуге және дәрі-дәрмектердің әсерін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл білімді сақтауға, медициналық шешімдер қабылдауға және пациенттерге күтім жасауға ықпал етеді.

Экологиялық зерттеулер: компьютерлік модельдеу студенттерге климаттың өзгеруі, ластану немесе биоәртүрліліктің жоғалуы сияқты экологиялық құбылыстардың мінез-құлқы мен әсерін зерттеуге және болжауға көмектеседі. Бұл студенттерді күрделі деректерді талдауға, сценарийлерді зерттеуге және негізделген экологиялық шешімдер қабылдауға шақырады.

Тұтастай алғанда, компьютерлік модельдеу оқушылардың белсенділігін арттыра алады, белсенді оқуға ықпал етеді, сыни тұрғыдан ойлау мен проблемаларды шешу дағдыларын қолдайды және студенттерді пәндердің кең ауқымында нақты әлемде қолдануға дайындайды.

Қорытындылай келе, компьютерлік модельдеу әртүрлі пәндердің студенттері үшін басқа да маңызды дағдылармен қатар тұжырымдамалық түсінікті, проблемаларды шешу қабілеттерін, ынтымақтастықты және практикалық қолдануды жақсартатын дидактикалық мүмкіндіктердің кең ауқымын ұсынатынын атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Майер Р. В. Использование компьютерных моделей при решении задач по теме «Динамика тела» / Р. В. Майер // International Journal of Open Information Technologies. - 2014. - Том 2, № 4. - С. 7-12.
2. Майер Р. В. Компьютерное моделирование: учебно-методическое пособие для студентов педагогических вузов / Р. В. Майер. - Глазов: Глазов. гос. пед. ин-т, 2015. - 625 с.
3. Mayer R.V., Ispol'zovanie komp'yuternyh modelej pri reshenii zadach po teme "Dinamika tela", International Journal of Open Information Technologies, 2, 4, 7 (2014).

ОӘЖ 375 Т 821

МӘЛІМЕТТЕР ҚОРЫНЫҢ ЖҮЙЕЛІК БАСҚАРУ ТЕОРИЯСЫ

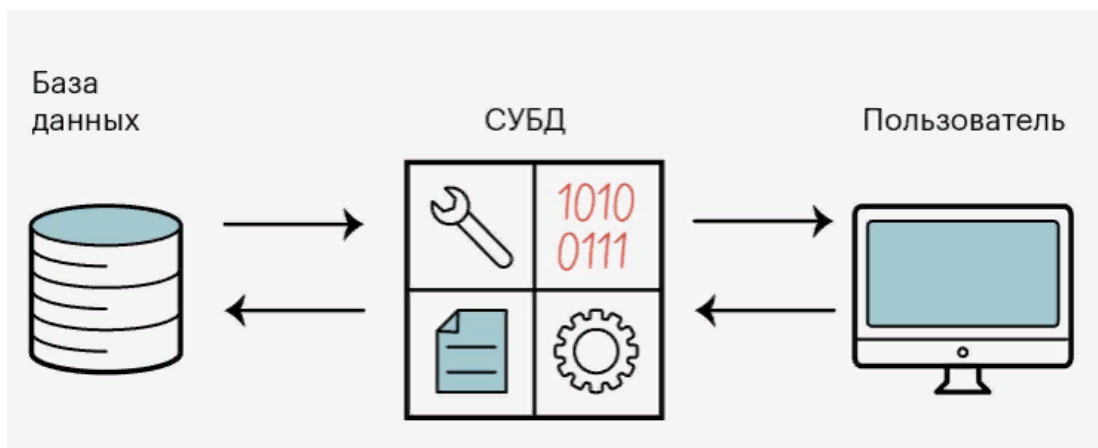
ИФ 2211-К1 топ студенттері Мауленов Ш.И., Кадыршикова Э.Б., Аширова Ю.Б.
Олжатаева Б.Т. Магистр., аға оқытушы,- ғылыми жетекші., balnur_kaz@mail.ru
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Подключенны к Интернету миллиарды дополнительных устройств, вся инфраструктура должна не только подключаться быстрее, но и получать трафик 5G, что

одновременно улучшает возможности подключения и обеспечивает более широкий доступ к этим устройствам.

Summary: With billions of additional devices connected to the Internet, the entire infrastructure must not only connect faster, but also receive 5G traffic, which simultaneously improves connectivity and provides greater access to these devices.

Мәліметтер базасын жүйелі басқару теориясы (DBMS) мәліметтер базасын әзірлеу мен басқарудың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады (сурет 1). Ол мәліметтер базасындағы ақпаратты тиімді басқаруға және пайдалануға бағытталған әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қамтиды[1].

Сурет 1. Мәліметтер базасын жүйелі басқару

Мәліметтер базасын жүйелі басқарудың негізгі принциптеріне мыналар жатады:

Мәліметтер базасын анықтау және жобалау: алдымен мәліметтер базасының мақсаттары мен талаптарын анықтап, содан кейін оның құрылымы мен схемасын жасау керек.

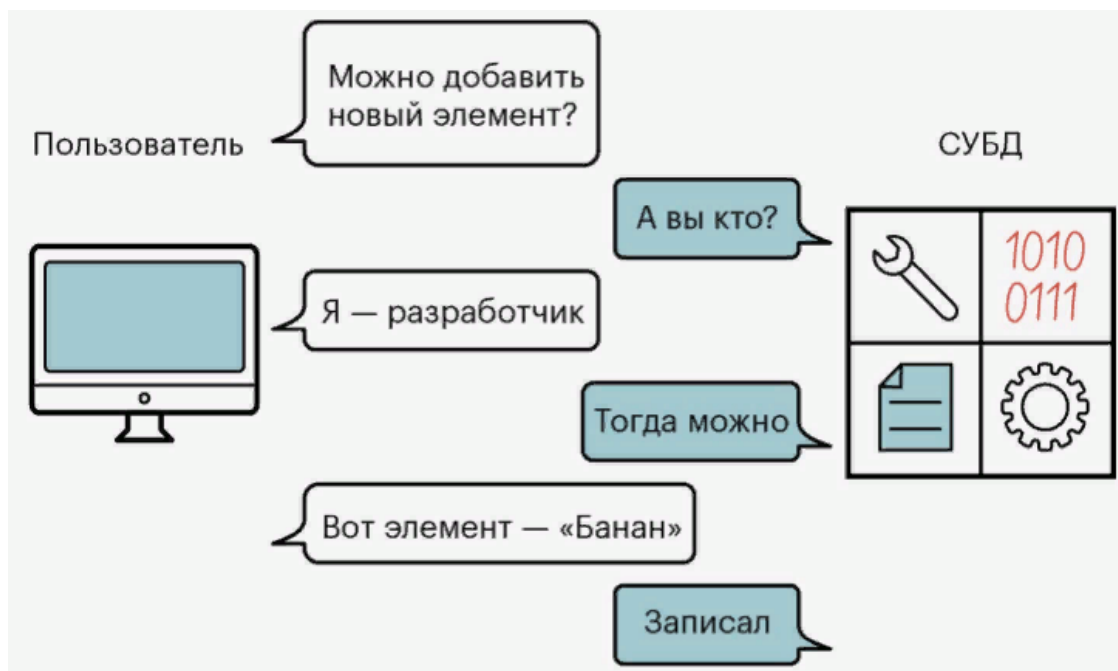
Мәліметтер базасын құру және толтыру: мәліметтер базасын жобалағаннан кейін оның физикалық құрылымын құру керек, содан кейін оны деректермен толтыру керек.

Қол жеткізуді басқару: деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету және рұқсатсыз кіруден қорғау үшін пайдаланушылардың дерекқорға кіру құқығын басқару қажет[2].

Өнімділікті бақылау және оңтайландыру: дерекқорды жүйелі басқару сонымен қатар деректерге жылдам қол жеткізуді қамтамасыз ету және жүйеге жүктемені азайту үшін дерекқор өнімділігін бақылауды және оңтайландыруды қамтиды.

Сақтық көшірме жасау және қалпына келтіру: деректердің жоғалуынан қорғауды қамтамасыз ету үшін дерекқордың сақтық көшірмесін үнемі жасау керек және олар бүлінген немесе жоғалған жағдайда деректерді қалпына келтіру мүмкіндігі болуы керек.

Өзгерістерді әзірлеу және енгізу: қажет болған жағдайда мәліметтер базасының құрылымына немесе мазмұнына өзгерістер енгізу үшін тиісті өзгерістер әзірлеу және енгізу қажет(сурет 2).

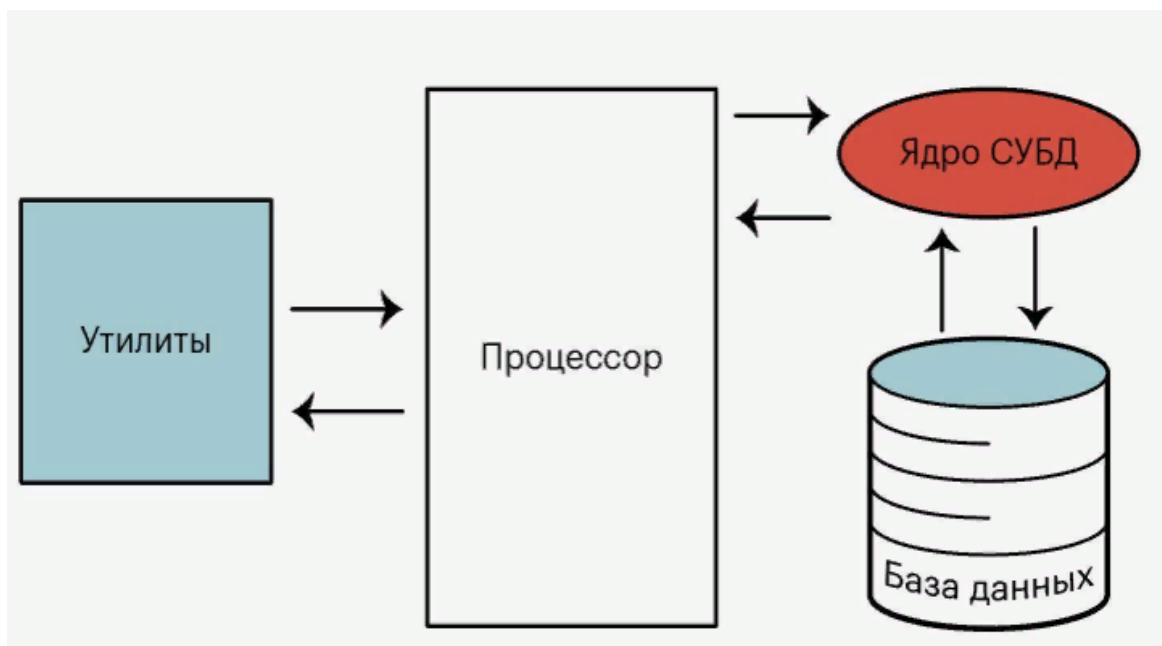
Сурет 2. ДҚБЖ жұмыс істеу принципі

ДҚБЖ барлық мәліметтер базасын манипуляциялау үшін қажет, атап айтқанда:

мәліметтер базасын құру және басқару: жою, өзгерту және біріктіру;
деректерді құрылымдық және қажетті форматта ұстаңыз;
деректерді қажетсіз өзгерістерден және бұзу әрекеттерінен қорғаңыз;
сүзгілер арқылы деректерді жүктеу және сұрыптау;
сақтық көшірме жасау, сәтсіздіктерден кейін дерекқорларды қалпына келтіру және жалпы тұтастықты сақтау.

ДҚБЖ-бұл әрқайсысы дерекқормен белгілі бір әрекетті орындауға қабілетті құралдар жиынтығы: оны оқу, элементтерді жою немесе пайдаланушының сұрауларын өңдеу. Осы құралдардың барлығы дұрыс жұмыс істеуі үшін ДҚБЖ жақсы жазылған архитектураға ие болуы керек.

ДҚБЖ негізгі элементтері-ядро, процессор, бағдарламалық жасақтама және мәліметтер базасы(сурет 3).

Сурет 3. ДҚБЖ негізгі элементтері

Өзегі. Тұтастай алғанда бүкіл жүйенің жұмысына жауап береді. Ол арқылы деректерді өңдеудің және сақтаудың барлық процестері өтеді. Ядро дерекқордағы барлық өзгерістерді бақылайды және оларды түсіреді.

Процессор немесе компилятор. Пайдаланушылардың сұраныстарын өңдеумен айналысады. Оның басты міндеті-SQL сұрауын компьютерге түсінікті командаларға түрлендіру, содан кейін нәтижелерді қайтару.

Бағдарламалық жасақтама немесе утилиталар. Пайдаланушы сұрауларды енгізе алады, ал әкімшілер кіруді және басқа қажетті параметрлерді реттей алады.

Мәліметтер базасы. Деректер реттелген, кейде шифрланған түрде сақталатын орын. Мәліметтер базасы деректерді ұсыну құрылымы мен түрлерінде әр түрлі болуы мүмкін.

Дерекқорды жүйелі басқару теориясы ақпаратты тиімді пайдалану және дерекқордың сенімділігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін маңызды[3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Системы управления базами данных: Учебное пособие. – Нижневартовск: Издво Нижневартовского государственного университета, 2021. – 214 с
2. Коннолли, Т. Базы данных. Проектирование, реализация и сопровождение. Теория и практика / Т. Коннолли. - М.: Вильямс И.Д., 2017. - 1440 с.
3. Лукин, В.Н. Введение в проектирование баз данных / В.Н. Лукин. - М.: Вузовская книга, 2015. - 144 с.

АНАЛОГТЫ-ЦИФРЛЫҚ ТҮРЛЕНДІРГІШТЕРДІҢ МАҚСАТЫ, ЖҰМЫС ПРИНЦИПІ ЖӘНЕ ЖІКТЕЛУІ

РЭТ-2111к-1 тобының студенті Махамбетов Ж.Ш.
студент гр. РЭТ-2243к-1 тобының студенті Асқаров А.Н., РЭТ-2011к-1 тобының
студенті Бақытбай Н.Ж.

Балабеков К.О. т.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье представлено описание назначения и принципа работы аналого-цифровых преобразователей.

Summary: This article describes the purpose and principle of operation of analog-to-digital converters.

Аналогты-цифрлық түрлендіргіш (АСТ) аналогтық сигналды сандық жүйемен өңдеуге және сақтауға болатын сандық сигналға түрлендіруге арналған.

АСТ жұмыс принципі аналогтық сигналды іріктеуге және кванттауға негізделген. Алдымен аналогтық сигнал таңдалады, яғни дискретті нүктелер тізбегіне бөлінеді, содан кейін олар квантталады, яғни әр нүктеге белгілі бір сандық мән беріледі. Алынған сандық мәндер сандық сигнал болып табылады[1].

АСТ классификациясы әртүрлі параметрлер бойынша жасалуы мүмкін:

Сигнал түрі бойынша:

Бірполярлы АСТ: мәндерді тек оң диапазонда қабылдайтын сигналдарды өңдейді.

Биполярлық АСТ: оң және теріс диапазондағы мәндерді қабылдайтын сигналдарды өңдейді.

Арналар саны бойынша:

Бір арналы АСТ: бір уақытта тек бір сигналды түрлендіру мүмкіндігі бар.

Көп арналы АСТ: бір уақытта бірнеше сигналды түрлендіру мүмкіндігі бар.

Бит бойынша:

8 биттік АСТ: нәтижені 8 биттік сан түрінде ұсынады.

12 биттік АСТ: нәтижені 12 биттік сан түрінде ұсынады.

16 биттік АСТ: нәтижені 16 биттік сан түрінде ұсынады.

Түрлендіру әдісі бойынша:

Сериялық АСТ: әрбір өлшенген сигналды дәйекті түрде түрлендіреді.

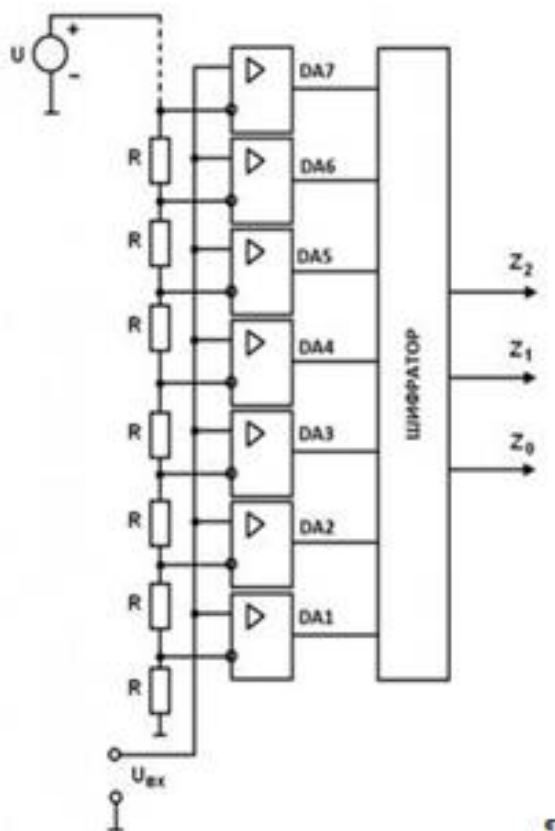
Параллель АСТ: бір уақытта бірнеше мәндерді түрлендіреді.

АСТ классификациясы әртүрлі жұмыс параметрлері мен сипаттамаларын ескере отырып, одан да егжей-тегжейлі болуы мүмкін.

Кванттау нәтижесінде алынған кодтың алдын-ала анықталған тіркесімімен элементтерді сәйкестендіру кодтау деп аталады.

Аналогтық-цифрлық түрлендіргіштер түрлендіру әдісі бойынша: параллель, сериялық, сериялық-параллель болып бөлінеді.

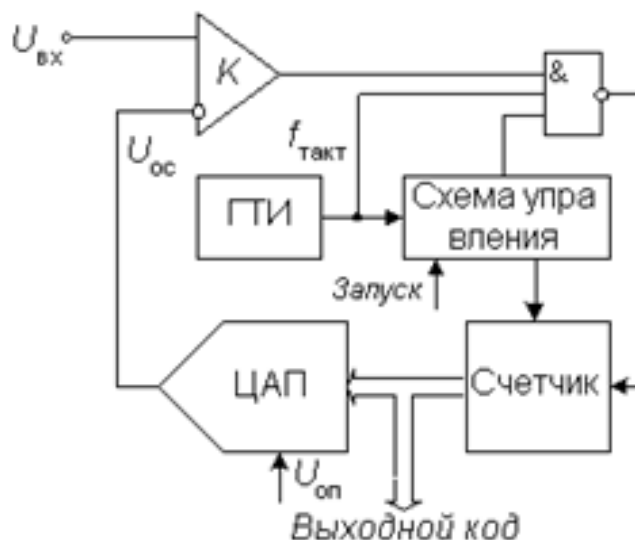
Параллель аналогтық-сандық түрлендіргіштер жылдамдығымен ерекшеленеді. Параллель АСТ схемасы 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1. Параллель аналогтық-сандық түрлендіргіштердің сұлбасы

Бірқатар өзгермейтін анықтамалық мәндерді беру үшін резисторлардағы кернеу бөлгіш қолданылады. Кіріс кернеуі барлық компараторлардың кірістеріне қолданылады және барлық анықтамалық кернеулермен салыстыру процесі жүреді[2]. Шығыстағы компараторлар инверттелмейтін кіріске берілетін кернеу инверттелетін кіріске берілетін кернеуден көп болған жағдайда логикалық бірлікті береді. Шифратор оның кірісінде бар логикалық бірліктердің санына байланысты екілік сандық кодты жасауға арналған.

Параллель аналогтық-цифрлық түрлендіргіштер ең қарапайым құрылымға ие, бірақ параллель АСТ-мен салыстырғанда аз жылдам. АСТ тізбегінің схемасы 2-суретте көрсетілген.

Сурет 2. АСТ тізбегінің сұлбасы

Қазіргі уақытта кернеу-кодты түрлендіру әдістерінің көп саны белгілі. Бұл әдістер бір-бірінен потенциалды дәлдікпен, түрлендіру жылдамдығымен және аппараттық құралдарды іске асырудың күрделілігімен айтарлықтай ерекшеленеді[3]. Аналогты сандық түрлендіргіштер: параллель, сериялық (сериялық жуықтау, сериялық санау (бақылау), интегралдау (бір тактілі, көп тактілі, сигма-дельта, жиілік-кернеу түрлендіргіштері) және сериялық-параллель (көп тактілі, көп сатылы, конвеер) болып бөлінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <http://www.chipinfo.ru/literature/articles/ADC/ADC-consecutive.html> (дата обращения 18.09.2021)
2. <http://electricalschool.info/electronica/2011-analogo-cifrovoy-preobrazovatel-naznachenie-klassifikaciya-i-princip-raboty.html> (дата обращения 18.09.2021)
3. Шкутко Н.В. НАЗНАЧЕНИЕ, ПРИНЦИП РАБОТЫ И КЛАССИФИКАЦИЯ АНАЛОГО-ЦИФРОВЫХ ПРЕОБРАЗОВАТЕЛЕЙ // Студенческий: электрон. научн. журн. 2021. № 35(163). URL: <https://sibac.info/journal/student/163/228016> (дата обращения: 10.10.2023).

УДК 004

АСПЕКТЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

студенты Мелузов Р., Чекуров И.А.
научный руководитель - Д.В. Кизеветтер
Санкт-Петербургский политехнический университет им. Л. ГУМИЛЕВА

Түйін: Мақалада заманауи ақпараттық технологиялардың дамуының негізгі тенденциялары және оларды стандарттау ерекшеліктері қарастырылған. Жас ұрпақтың қалыптасуы бүгінде тез өзгертін әлем жағдайында жүруде. Жас мамандарды даярлау

кезінде компьютерлік техниканың көпфункционалды мүмкіндіктерін пайдалану университеттегі білім беру процесін қызықты әрі қолжетімді етеді.

Summary: The article discusses the main trends in the development of modern information technologies and the features of their standardization. The formation of the young generation is taking place today in a rapidly changing world. The use of multifunctional capabilities of computer technology in the training of young specialists makes the educational process at the university interesting and accessible.

Современные информационные технологии находятся в постоянном развитии и играют важную роль во всех сферах жизни человека. Вот некоторые аспекты и перспективы их развития[1]:

Искусственный интеллект: С развитием машинного обучения и глубокого обучения искусственный интеллект становится все более доступным и функциональным. Это позволяет компьютерам выполнять сложные задачи, ранее требовавшие участия человека. В будущем искусственный интеллект может сделать революцию в медицине, производстве, финансовой сфере и других областях.

Большие данные: С появлением больших данных произошел значительный скачок в анализе и использовании информации. Большие данные позволяют компаниям и организациям принимать более осознанные решения на основе фактических данных и предсказывать будущие тенденции.

Интернет вещей: Интернет вещей (IoT) объединяет физические устройства и сенсоры с помощью интернета, что позволяет им обмениваться данными и взаимодействовать друг с другом. Это открывает новые возможности для улучшения коммуникации, повышения эффективности и создания новых продуктов и услуг.

Кибербезопасность: С развитием информационных технологий возникают новые угрозы в виде кибератак. Поэтому кибербезопасность играет все более важную роль в защите информации и предотвращения хакерских атак.

Облачные технологии: Облачные технологии предоставляют доступ к хранению данных и вычислительным мощностям через интернет. Они позволяют компаниям экономить на инфраструктуре, легко масштабировать системы и повышать гибкость.

Расширенная и виртуальная реальность: С развитием графических технологий и устройств виртуальной реальности, таких как очки и шлемы, реальный мир и виртуальный становятся все более объединенными.

ИТ-специалисты в 2023-24 годах будут постоянно учиться, отучаться и переучиваться заново (по необходимости, если не по желанию).

1. Вычислительная мощность

Одной из важных отраслей в этой области, которую вы можете изучить сегодня, является RPA, то есть автоматизация роботизированных процессов. Вот лучшие вакансии, на которые вы можете ориентироваться после RPA:

Специалист по обработке данных

Инженер по ИИ

Исследователь робототехники

Архитектор ИИ

Дизайнер робототехники

2. Более умные устройства

Искусственный интеллект сыграл важную роль в том, чтобы сделать наш мир умнее и плавнее. Он не просто имитирует людей, но и делает все возможное, чтобы сделать нашу жизнь проще. Почти на каждой работе нужны "умные" программные приложения, чтобы сделать нашу трудовую жизнь более управляемой.

3. Датафикация

Работа с данными - это скорее навыки, чем квалификация высокого уровня, и у нас так много успешных лидеров, выходцев из небольших городов и развивающихся стран, таких как Индия. Давайте рассмотрим некоторые популярные профессии в области обработки данных:

Инженеры по работе с большими данными

Инженеры-робототехники

ИТ-архитектор

Аналитик бизнес-аналитики

Специалисты по обработке данных

4. Искусственный интеллект (ИИ) и машинное обучение

Рынок искусственного интеллекта вырастет до 190 миллиардов долларов к 2025 году, а глобальные расходы на когнитивные системы и системы искусственного интеллекта превысят 57 миллиардов долларов в 2023 году..

Освоение ИИ и машинного обучения поможет вам получить такие рабочие места, как:

Ученый-исследователь ИИ

Инженер ИИ

Инженер по машинному обучению

Архитектор ИИ

5. Расширенная реальность

Создавая реальность без какого-либо осязаемого присутствия, эта технология пользуется огромной популярностью среди геймеров, медицинских специалистов, представителей розничной торговли и модельного бизнеса. А пока ознакомьтесь с лучшими вакансиями в AR, VR, а также ER[2]:

Архитектор расширенной реальности

Ведущий инженер

Разработчик программного обеспечения

Инженеры поддержки AR/VR

Геймдизайнеры

Профессиональные геймеры

Креативные директора

6. Digital Trust

С цифровой убежденностью люди верят, что технологии могут создать безопасный цифровой мир и помочь компаниям изобретать и внедрять инновации, не беспокоясь о доверии общественности.

Вот лучшие вакансии, которые вы можете найти в сфере кибербезопасности и этического взлома:

- Аналитик по кибербезопасности
- Тестировщик проникновения
- Инженер по безопасности
- Архитектор безопасности
- Инженер по автоматизации безопасности
- Аналитик сетевой безопасности

7. 3D-печать

3D-печать - это еще одна инновация, которая никуда не денется. Для компаний в сфере обработки данных и здравоохранения, которым требуется много 3D-печати для своих продуктов, различные рабочие места хорошо оплачиваются и являются международными. Все, что вам нужно, - это глубокие знания в области искусственного интеллекта, машинного обучения, моделирования и 3D-печати. Давайте рассмотрим лучшие вакансии по этой специализации:

- Менеджер программ СХ
- Инженер по 3D-принтерам
- Инженер по созданию прототипов для эмуляции
- Тренер по робототехнике
- Инженер по искусственному интеллекту
- Операционный менеджер
- Дизайнер органов и протезов

8. Геномика

Геномика - это именно та технология, которая изучает состав генов, ДНК, их отображение, структуру и т.д. Кроме того, это может помочь количественно оценить ваши гены и привести к выявлению заболеваний или любых возможных проблем, которые впоследствии могут стать проблемой для здоровья. Вот лучшие вакансии в области геномики:

- Аналитик по биоинформатике
- Аналитик по исследованию генома
- Разработчик полного пакета инженер-программист
- Биоинформатик
- Инженер-генетик

9. Кибербезопасность

Кибербезопасность может показаться не новой технологией, учитывая, что она существует уже некоторое время, но она развивается так же, как и другие технологии. Отчасти это связано с тем, что угрозы постоянно появляются новые.

- Этичного хакера

Аналитика вредоносных программ

Инженера по безопасности

Директора службы безопасности

, предлагая многообещающий карьерный путь для тех, кто хочет освоиться с этой вечно развивающейся технологией и придерживаться ее.

10. Роботизированная автоматизация процессов (RPA)

RPA - это использование программного обеспечения для автоматизации бизнес-процессов, таких как интерпретация приложений, обработка транзакций, работа с данными и даже ответы на электронные письма. RPA автоматизирует повторяющиеся задачи, которые люди привыкли выполнять [3].

освоение RPA поможет вам получить высокооплачиваемую работу, например:

Разработчик RPA

Аналитик RPA

Архитектор RPA

В перспективе современные информационные технологии будут продолжать развиваться и интегрироваться во все сферы жизни человека. Они будут играть важную роль в экономике, науке, медицине, образовании и других областях, улучшая качество жизни и создавая новые возможности.

Список использованной литературы:

1. Antipina G.S., Gaifullin B.N., Modern information technologies. Training and consulting. M.: "SYNTEG, Interface-PRESS", 2019. 187 p.
2. Gokhberg G.S., Zafievsky A.V., Korotkin A.A. Information technologies 2nd ed. corr. and additional M.: Academy, 2013. 210 p.
3. Karminsky A.M., Karminsky S.A., Nesterov V.P., Chernikov B.V. Business informatization: concepts, technologies, systems / 2nd ed., revised. and additional M.: Finance and Statistics, 2014. 624 p.

УДК 004.72

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ ГРАФОВ В СЕТЕВОМ ПРОЕКТИРОВАНИИ

Мендыхан К., Алибекова Л.

Университет Международного бизнеса UIB

Түйін: Мақалада технология жетекші рөл атқаратын қазіргі заманғы әлемде графикалық идеялардың жаңашылдығы қарастырылады. Мақаланың негізгі мақсаты желілік дизайндағы графиктердің идеяларына, оның күрделі жүйелерді, соның ішінде желілік қосылымдарды зерттеуге және талдауға қолданылуын көрсетеді. Желіні модельдеу, жылдам жолды табу алгоритмдері және желі құрылымын талдау сияқты негізгі түсініктер талқыланады. Мақалада сонымен қатар ресурстарды жоспарлауда, аппараттық құралдарды орналастыруды оңтайландыруда және желі өнімділігін арттыруда графикалық теория түсіндіріледі.

Summary: The article examines the innovativeness of graph ideas in the modern world, where technology plays a leading role. The focus of the article is on the ideas of graphs in network design, highlighting its application to the study and analysis of complex systems, including network

connections. Basic concepts such as network modeling, fast path finding algorithms, and network structure analysis are discussed. The article also explains graph theory in resource scheduling, optimizing hardware placement, and improving network performance.

В современном мире, когда информационные технологии играют ключевую роль в организации бизнес-процессов, а также в повседневной жизни, эффективное сетевое проектирование становится резервной частью выгоды компаний и организаций. Одним из эффективных инструментов, применяемых в сетевом проектировании, является теория графов.

Теория графов – это математическая дисциплина, изучающая структуру и взаимосвязи между объектами. В сетевом проектировании она находит широкое применение, обеспечивая эффективное моделирование и анализ сложных систем. Рассмотрим несколько областей, где теория графов играет ключевую роль.

В первую очередь, теория графов используется для моделирования сетей связи. Графы позволяют представить узлы и соединения между ними, что существенно упрощает анализ трафика, оптимизацию маршрутов и прогнозирование производительности сети. Они также помогают выявлять и устранять узкие места, повышая общую эффективность коммуникационных систем [1 К. Берж "Теория графов и ее применения" (1962)].

1. Основные понятия концепции графов в сетевом проектировании:

Теория графов обеспечивает современный инструментарий для исследования и анализа сложных систем в виде графов, где узлы представляют собой следствия, а также связи между ними. Во многих сетевых проектах узлы могут управлять компьютерами, серверами, маршрутизаторами и сетевыми соединениями [2 А.В. Белоусов и С.В. Ткачев "Дискретная математика" (2002)].

Ключевыми аспектами концепции графов в сетевом проектировании являются алгоритмы обхода графов, такие как поиск в глубину и ширину, применяемые для анализа связности и выявления путей. Графы способствуют оптимизации сетевых структур через выделение критических узлов и определение наиболее эффективных маршрутов передачи данных. Исследования в области теории графов существенны для разработки эффективных архитектур сетей, обеспечивая стабильность и высокую производительность в современных информационных системах [1 К. Берж "Теория графов и ее применения" (1962)].

2. Моделирование сетевой работы:

Применение теории графов позволяет эффективно моделировать сетевую инфраструктуру, предварительно включив ее в видео направленного или ненаправленного графа. Это упрощенная визуализация и понимание глобальных сетевых взаимосвязей [А.В. Белоусов и С.В. Ткачев "Дискретная математика" (2002)].

Такие модели позволяют анализировать структуру сети, выявлять узкие места, оптимизировать маршруты передачи данных и предсказывать возможные точки отказа. Применение теории графов в сетевом моделировании

способствует более эффективному управлению и обеспечивает надежность функционирования сетевых систем.

Это также позволяет исследовать различные сценарии отказов или атак, оценивать пропускную способность и обнаруживать возможности улучшения производительности. Моделирование сетевой работы на основе теории графов помогает предвидеть последствия изменений в инфраструктуре и разрабатывать стратегии для повышения эффективности и устойчивости сети.

3. Алгоритмы поиска кратчайших путей:

Алгоритмы поиска кратчайших путей, таких как алгоритм Дейкстры или алгоритм Беллмана-Форда, делают вторую роль в оптимизации сетевого трафика. Применение этих алгоритмов позволяет найти оптимальные маршруты для передачи данных, уменьшить задержку и повысить производительность сети [3 Т.Х. Кормена "Алгоритмы. Построение и анализ" (2013)].

Продолжение кратчайших путей с использованием алгоритмов Дейкстры или Беллмана-Форда позволяет эффективно направлять сетевой трафик, минимизировать время доставки данных и снижать нагрузку на ресурсы. Эти алгоритмы играют ключевую роль в оптимизации сетевой инфраструктуры, обеспечивая оптимальное использование ресурсов и повышая общую производительность сети.

Эти алгоритмы также применяются в различных областях, таких как телекоммуникации, транспортная логистика и компьютерные сети. Они способствуют эффективному маршрутизации данных, что особенно важно в современных высоконагруженных сетевых средах. Использование алгоритмов поиска кратчайших путей содействует оптимизации ресурсов и обеспечивает более эффективное функционирование различных систем, основанных на сетевых взаимосвязях [6 Ф. Харари ("Теория графов", 1973)].

4. Анализ сетевой структуры:

Теория графов также предоставляет инструменты для анализа свойств сетевой структуры. Центральность узлов, кластеризация и другие параметры графов позволяют выявить узкие места в инфраструктуре, улучшить ее и улучшить надежность [Н. Кристофидеса, Э. Майники и Р. Уилсона ("Теория графов. Алгоритмический подход", 1977; "Алгоритмы оптимизации на сетях и графах", 1981; "Введение в теорию графов", 1977)].

Анализ центральности узлов в сетевой структуре помогает выделить ключевые элементы, играющие важную роль в передаче данных. Высокая центральность указывает на влиятельные узлы, чьи сбои могут существенно повлиять на функционирование сети. Кластерный анализ, в свою очередь, выявляет группы тесно связанных узлов, что может быть полезным для оптимизации локальных взаимосвязей.

Эти методы анализа сетевой структуры предоставляют практические инсайты для улучшения дизайна сети, управления рисками и обеспечения более стабильной работы системы в условиях изменчивой среды [4 Н. Кристофидеса,

Э. Майники и Р. Уилсона ("Теория графов. Алгоритмический подход", 1977; "Алгоритмы оптимизации на сетях и графах", 1981; "Введение в теорию графов", 1977)].

5. Применение в планировании ресурсов:

Сетевое проектирование также включает в себя ресурсы. Теория графов может использоваться для оптимизации размещения серверов, маршрутизаторов и другого оборудования, ведущих факторов, таких как пропускная способность и нагрузка.

Применение теории графов в планировании ресурсов позволяет рационально распределять серверы, маршрутизаторы и другое оборудование с учетом оптимального использования пропускной способности и минимизации нагрузки. Это способствует эффективному управлению ресурсами, повышению производительности сети и обеспечению более устойчивого функционирования инфраструктуры [5 А.А. Новиков "Дискретной математике для программистов" (2001)].

Также теория графов в планировании ресурсов может помочь оптимизировать энергопотребление, учитывая распределение оборудования и минимизируя избыточные затраты. Анализ сетевых структур с учетом ресурсов способствует созданию более эффективных и экономически выгодных стратегий размещения оборудования, что важно в условиях быстрого технологического развития и растущих требований к сетевым ресурсам

Заключение:

Применение идей графов в сетевых проектах открывает новые горизонты для создания эффективной и надежной сетевой инфраструктуры. Алгоритмы и концепции, предложенные этой теорией, предоставляют инженерам и архитекторам сетей инструменты для более глубокого понимания, анализа и оптимизации современных информационных систем. Это, в свою очередь, обеспечивает повышение производительности, надежности и безопасности сетевой инфраструктуры в условиях постоянного развития технологий.

Список использованной литературы:

1. К. Берж "Теория графов и ее применения" (1962)
2. А.В. Белоусов и С.В. Ткачев "Дискретная математика" (2002)
3. Т.Х. Кормена "Алгоритмы. Построение и анализ" (2013)
4. Н. Кристофидеса, Э. Майники и Р. Уилсона ("Теория графов. Алгоритмический подход", 1977; "Алгоритмы оптимизации на сетях и графах", 1981; "Введение в теорию графов", 1977)
5. А.А. Новиков "Дискретной математике для программистов" (2001)
6. Ф. Харари ("Теория графов", 1973)

ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО УПРАВЛЕНИЯ ВОДНЫМИ РЕСУРСАМИ В АРИДНЫХ РЕГИОНАХ КАЗАХСТАНА

Мизамбек Дамир Канатович
Университет Международного Бизнеса им. К.Сагадиева, Алматы, Казахстан

Введение: Казахстан, девятая по величине страна в мире, обладает уникальными географическими и климатическими условиями, оказывающими значительное влияние на управление его водными ресурсами. Большая часть территории страны характеризуется аридным и полуаридным климатом, что представляет собой особые вызовы для устойчивого управления водными ресурсами. Эти регионы, сталкивающиеся с ограниченными осадками и высокой испаряемостью, испытывают значительные трудности в поддержании баланса между доступностью и потребностью в воде.

Объектом исследования являются водные ресурсы аридных регионов Казахстана. В частности, фокус делается на аспекты, связанные с уровнями воды, качеством воды, управлением водными ресурсами и влиянием климатических изменений на эти ресурсы.

Субъектом исследования выступают методы искусственного интеллекта (ИИ), используемые для анализа, мониторинга и управления водными ресурсами. Включает в себя различные технологии, такие как машинное обучение, нейронные сети и алгоритмы прогнозирования.

Цели исследования

Основной целью исследования является оценка потенциала и эффективности применения ИИ для устойчивого управления водными ресурсами в аридных регионах Казахстана. Цель включает в себя определение способов, которыми ИИ может способствовать улучшению управления водными ресурсами и адаптации к изменениям климата.

Задачи исследования

1. Анализ существующего состояния водных ресурсов: Изучение текущих уровней воды, качества воды и других важных параметров в аридных регионах Казахстана.

2. Разработка и применение моделей ИИ: Создание и внедрение алгоритмов машинного обучения для анализа и прогнозирования изменений водных ресурсов.

3. Оценка эффективности ИИ: Изучение точности и надежности моделей ИИ в контексте прогнозирования и управления водными ресурсами.

4. Исследование влияния климатических изменений: Анализ воздействия климатических факторов на водные ресурсы и определение потенциала ИИ в адаптации к этим изменениям.

5. Разработка рекомендаций: Формирование предложений по улучшению и интеграции ИИ в системы управления водными ресурсами.

6. Междисциплинарное сотрудничество: Взаимодействие с экспертами из различных областей для обеспечения комплексного подхода к исследованию.

Актуальность

Актуальность темы исследования заключается в необходимости нахождения эффективных решений для управления ограниченными водными ресурсами в аридных регионах Казахстана, особенно в контексте глобальных климатических изменений и увеличения демографической нагрузки. Изменение климата, сопровождающееся повышением температур и изменением режима осадков, усиливает проблему дефицита воды, что ставит под угрозу экологическое равновесие, экономическое развитие и социальное благополучие в регионе. В условиях растущего населения и увеличения антропогенного давления на природные ресурсы, устойчивое управление водными ресурсами становится ключевой задачей национальной безопасности и развития.

Применение искусственного интеллекта в управлении водными ресурсами открывает новые возможности для повышения эффективности мониторинга, анализа и принятия решений в этой области. ИИ может способствовать более точному прогнозированию и оптимизации использования водных ресурсов, учитывая сложные климатические, экологические и социально-экономические факторы. Это особенно важно для Казахстана, где управление водными ресурсами требует интегрированного подхода и инновационных технологических решений для обеспечения долгосрочной устойчивости и процветания.

Основная часть

В условиях, когда вода становится все более дефицитным ресурсом, эффективное управление её запасами является ключевым аспектом устойчивого развития страны. Водные ресурсы Казахстана, находящиеся под угрозой из-за изменения климата и повышения антропогенного давления, требуют инновационных подходов к их сохранению и рациональному использованию. В этом контексте искусственный интеллект (ИИ) представляет собой мощный инструмент, способный значительно улучшить процессы сбора данных, анализа и принятия решений в области управления водными ресурсами.

Исследование, представленное в данной статье, направлено на изучение возможностей применения ИИ для анализа, мониторинга и управления водными ресурсами в аридных и полуаридных регионах Казахстана. Оно рассматривает текущее состояние водных ресурсов, воздействие климатических изменений и предлагает новаторские подходы к оптимизации управления водными ресурсами с помощью передовых технологий ИИ. Статья стремится предоставить ценные уроки и рекомендации, которые могут быть полезными не только для Казахстана, но и для других стран, сталкивающихся с аналогичными проблемами управления водными ресурсами в условиях аридного климата.

Обзор литературы:

Обзор литературы демонстрирует значительный интерес исследовательского сообщества к применению искусственного интеллекта (ИИ) в управлении водными ресурсами. Основные направления исследований

включают разработку алгоритмов машинного обучения для анализа гидрологических данных, прогнозирования изменений водных ресурсов и оптимизации их распределения.

Ключевые публикации в этой области охватывают широкий спектр тем, от применения алгоритмов обучения с подкреплением для управления водными ресурсами до использования нейронных сетей для анализа качества воды и прогнозирования потребности в воде. Исследования также включают разработку систем поддержки принятия решений, основанных на ИИ, которые помогают оптимизировать использование воды в сельском хозяйстве, промышленности и бытовом потреблении.

Методология: Применение Алгоритмов ИИ

В рамках данного исследования используются различные алгоритмы искусственного интеллекта, включая, но не ограничиваясь, следующими:

Нейронные Сети: Применяются для моделирования и прогнозирования гидрологических процессов, а также для анализа больших объемов данных о качестве воды.

Методы Машинного Обучения: Используются для анализа тенденций в изменении уровня водных запасов, а также для прогнозирования будущих потребностей в воде.

Обучение с Подкреплением: Применяется для разработки стратегий оптимального распределения и использования водных ресурсов.

Применение искусственного интеллекта (ИИ) для устойчивого управления водными ресурсами в аридных регионах Казахстана является важной и актуальной задачей. Аридные регионы Казахстана характеризуются ограниченными водными ресурсами и высокой зависимостью от их эффективного использования. Искусственный интеллект может играть ключевую роль в оптимизации использования водных ресурсов, предсказании и предотвращении водных кризисов, а также в обеспечении устойчивого водоснабжения.

Одним из направлений применения ИИ в управлении водными ресурсами является мониторинг и анализ состояния водных ресурсов. С помощью данных со спутников и дистанционного зондирования, алгоритмы ИИ могут отслеживать изменения в водных резервуарах, оценивать уровни загрязнения и определять оптимальные пути распределения воды. Это позволяет своевременно выявлять проблемные области и предпринимать меры для их устранения.

Кроме того, ИИ помогает в прогнозировании климатических условий, которые непосредственно влияют на водные ресурсы. Используя данные о погодных условиях, алгоритмы могут прогнозировать засухи, паводки и другие природные явления, что позволяет заблаговременно подготовиться к возможным изменениям в водном балансе.

Интеллектуальные системы также могут быть использованы для оптимизации водопользования в сельском хозяйстве, что особенно важно для аридных регионов Казахстана. С помощью анализа данных об осадках,

влажности почвы и других параметров, ИИ может помочь в разработке более эффективных систем орошения, минимизируя потери воды и повышая урожайность.

Заключение

Исследование применения искусственного интеллекта (ИИ) для устойчивого управления водными ресурсами в аридных регионах Казахстана подчеркивает значительный потенциал и некоторые вызовы, с которыми сталкивается данная область. Применение ИИ в этом контексте открывает новые возможности для более точного прогнозирования, анализа и управления водными ресурсами, что является критически важным для регионов, страдающих от засухи и ограниченных водных ресурсов.

Основные преимущества использования ИИ включают улучшение способности к прогнозированию засух и других гидрологических изменений, что позволяет более эффективно распределять и сохранять водные ресурсы. Однако стоит отметить и ограничения, связанные с нынешним уровнем развития технологий, такие как зависимость от качества и доступности данных, а также необходимость более глубокого понимания локальных экологических и социальных условий.

Для дальнейшего развития и улучшения применения ИИ в этой сфере требуются совместные усилия ученых, политиков и местного населения. Развитие более продвинутых алгоритмов ИИ, совершенствование систем сбора данных и укрепление междисциплинарного сотрудничества могут значительно улучшить управление водными ресурсами в аридных регионах.

В заключение, интеграция ИИ в системы управления водными ресурсами представляет собой многообещающий подход, способный обеспечить более устойчивое и эффективное использование ограниченных водных ресурсов в аридных регионах Казахстана. Это исследование подчеркивает важность продолжения исследований и разработок в этой области для обеспечения устойчивого будущего в условиях изменяющегося климата.

Список использованной литературы:

1. Иванов И.В., Петров П.С. «Управление водными ресурсами в аридных регионах: Казахстанский опыт». – Алматы: Наука, 2018.
 - Описание управления водными ресурсами в Казахстане.
2. Смирнова О.Е., Ларин А.К. «Климатические изменения и водные ресурсы в Казахстане». – Нур-Султан: Экология, 2020.
 - Анализ влияния климатических изменений на водные ресурсы.
3. Васильева Е.Г., «Искусственный интеллект в управлении природными ресурсами». – Москва: Техника, 2021.
 - Обзор применения ИИ в управлении природными ресурсами.
4. Каримов А.Х., «Методы машинного обучения в экологическом мониторинге». – Астана: Научная мысль, 2019.
 - Исследование применения методов машинного обучения в мониторинге окружающей среды.
5. Левина С.Б., «Глубокое обучение в анализе экологических данных». – Санкт-Петербург: Вера, 2022.
 - Рассмотрение глубокого обучения для анализа экологических данных.

6. Международный журнал по устойчивому управлению водными ресурсами.

- Регулярно публикуемые статьи на тему устойчивого управления водными ресурсами.

7. »Применение искусственного интеллекта в решении глобальных проблем», под ред. Ахмедова Р.Н. – Бишкек: Издательство «Прогресс», 2023.

- Сборник статей по применению ИИ в решении глобальных проблем, включая управление водными ресурсами.

УДК 654.16

ВИДЫ И РОДА СВЯЗИ

студенты гр. РЭТ-2111р-1 Минхажев Р.М. и Адилов А.А.,

РЭТ-2211к-1 Сабасхан А.Б.

научный руководитель – ст. преподаватель Кожобеков Е.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада төтенше жағдайлар министрлігі жүйесіндегі байланыс облыс орталықтарының, азаматтық қорғаныс істері жөніндегі басқармалардың, азаматтық қорғаныс әскерлерінің басқару жүйелерінде ақпарат алмасуға арналған техникалық құралдардың түрлері қарастырылады.

Summary: The article considers the types of technical means for information exchange in the management systems of regional communication centers of the Ministry of Emergencies, administrations for civil defense affairs, civil defense troops.

Связь в системе Министерства по чрезвычайным ситуациям предназначена для обмена информацией в системах управления региональных центров, управлений по чрезвычайным ситуациям, органов ГО, блоков питания, систем энергоменеджмента и объектов, необходимых для проведения

ДНС также не является.

Классификация средств связи: средства связи подразделяются в зависимости от типа передаваемого сообщения. Военная связь и связь Министерства по чрезвычайным ситуациям подразделяются на типы:

- телефон;
- телеграф;
- Передача данных;
- Факсимильный аппарат;
- видеотелефон;
- Фельдъегерская почта;
- сигнальная линия.

Телефонная связь - это вид связи, который позволяет передавать голосовые сообщения.

Телеграфная связь - это вид связи, который позволяет передавать цифровой текст.

Передача данных - это вид связи, направленный на передачу данных, понимающих информацию, целью которой является работа в человеко-машинных системах.

Факсимильная связь - это вид связи, который позволяет передавать и воспроизводить стационарные изображения (тексты, рисунки, фотографии) на расстоянии.

Видеотелефонная связь - это вид связи, при котором передача голосовых сообщений сопровождается видеоизображением источника информации, например, человека.

Фельдъегерско-почтовая связь - предназначена для приема, обработки, отправки и пересылки всех конфиденциальных и почтовых отправок в органы управления, воинские части и из них.

Сигнальная связь - предназначена для передачи коротких команд и отчетов, сигналов вызова, оповещений и взаимного распознавания. Наиболее распространенным среди этих видов связи является телефонная связь, на долю которой до недавнего времени приходилось около 50% расшифровки телекоммуникационных средств.

Около 45% телеграфных сообщений и около 5% загрузки осуществлялось по факсу. В последнее время, учитывая развитие процесса автоматизации управления, роль видов связи мало изменилась. От телефонной связи был выделен новый вид связи - передача данных. Это привело к важному

снижению роли телеграфной связи и, в некоторой степени, телефонии. Процесс изменения роли этих видов связи также продолжается.

Род военных телекоммуникаций - это классифицированная группа военных средств связи, выделяемых в соответствии со средой распространения сигнала или используемыми средствами.

Военная связь и связь, представляющая интерес для РСЧС, делятся на разновидности:

- радиосвязь (в зоне прямой видимости, ионосферная, тропосферная, космическая, радиорелейная);
- проводная связь;
- оптико-электронная связь;
- акустическая связь;
- Связь с мобильными транспортными средствами;
- сигнальная связь.

Радиосвязь в зоне прямой видимости - это вид связи, использующий диапазон ультракоротких волн (УКВ) в пределах поля зрения. Этот тип связи широко используется в задачах связи при осуществлении мер по ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций. Установленное расстояние радиосвязи зависит от высоты антенны передающей и приемной радиостанций.

Тропосферная связь - это тип связи, который использует дальнейшее распространение ультракоротких волн в тропосфере. Этот тип связи широко используется для уменьшения расстояния между соседними радиостанциями на линиях радиопередачи.

Космическая радиосвязь - это вид связи, который использует десятичную волну УКВ для передачи точных информационных сигналов с наземных станций на космический аппарат и передачи их с наземных станций в пределах

поля зрения космического аппарата. Космическая радиосвязь является наиболее многообещающим глобальным каналом связи, способным существенно изменить подход к решению проблем в различных частях мира, особенно для предотвращения и ликвидации труднодоступных чрезвычайных ситуаций.

Проводная связь - это вид связи, который использует электромагнитное поле, распространяющееся от источника сообщений к получателю по непрерывным проводным линиям связи для передачи информационного сигнала.

Оптико-электронная связь - это вид связи, используемый для передачи информационного сообщения на оптических частотах Дес, излучаемых как в открытом пространстве (воздух и космос), так и в волоконной оптике (система наведения света).

Гидроакустическая связь - это вид связи, при котором передача информационного сообщения осуществляется с помощью ультразвука, излучаемого в водной среде. Визуальным устройством приема информации такого типа является гидролокатор.

Передача сигналов основана на сигналах различной физической природы (электрических, механических, световых и т.д.), распространяемых в физической среде, соответствующей природе источника сигнала.) Это тип связи, при котором информационное сообщение может передаваться с помощью принадлежащих ему сигналов. Сообщения могут быть получены от органов обоняния человека (животного) и специальных технических средств [1]. Примером сигнальной связи могут быть электрики различных типов, церковные колокола, ракеты различных огней и другие фонари. Выбор типа связи в РСЧС или их целостности определяется содержанием и условиями решения практических задач по предупреждению и ликвидации чрезвычайных ситуаций. Передача различных видов связи (communication) в соответствии с выбранным типом связи или их комбинацией осуществляется интегрированными системами связи.

Подсистема связи РСЧС является частью системы управления региональными центрами, бизнес-офисами ГСЧС, блоками питания, войсками и силами ГО, которые представляют собой набор взаимосвязанных и согласованных задач, мест расположения и времени работы узлов и линий связи различного назначения, созданных в соответствии с единым планом для решения задач обеспечения безопасности управление войсками и группировками сил.

Фиксированная система связи - это система связи, основанная на фиксированных узлах и линиях связи.

Система полевой связи - это система связи, расположенная на базе полевых узлов и линий связи.

Сеть поддержки связи - это часть системы связи, состоящая из узлов поддержки связи, которые соединяют линии связи и служат основой для обеспечения связи с одной или несколькими системами управления. Эта сеть предназначена для создания основных каналов связи, групповых путей,

различных каналов связи и распределения их между узлами связи учреждений, линиями связи и точками управления десятичной частью.

Направление связи - это совокупность линий и узлов связи, обеспечивающих соединение между двумя контрольными точками (абонентами военной связи). Дек.

Коммуникационная ось представляет собой комбинацию линий связи и узлов, распределенных в направлении перемещения контрольных точек.

Коммуникационная ракета - это набор линий и узлов связи, распределенных вдоль линии фронта и соединяющих узлы поддержки связи различных коммуникационных осей или направлений.

Узел связи - это элемент системы связи, организационно-техническое объединение сил, средств связи и средств автоматического управления, позволяющее создавать, изменять и обмениваться каналами и сообщениями, классифицировать информацию в каналах и протоках первичных и вторичных сетей связи.

Узел связи РУ - это узел связи, который является частью контрольно-пропускного пункта и предназначен для обмена информацией с другими контрольно-пропускными пунктами и обеспечения внутренней связи на контрольно-пропускном пункте.

Узел поддержки связи - это узел связи, расположенный на пересечении коммуникационных осей и коммуникационных портов и предназначенный для распределения каналов и потоков сообщений и соединения с ним узлов связи пунктов управления и вспомогательных узлов связи.

Вспомогательный узел связи - это узел связи, предназначенный для связи с соединениями частей и учреждений, работающих на значительном расстоянии от узлов связи совместных пунктов управления или узлов поддержки связи.

Узел мобильной связи - это узел связи, установленный на транспортных средствах или контейнерах.

Примечание: блок мобильной связи может быть установлен на транспортных средствах, боевых бронированных машинах, самолетах, кораблях, поездах или транспортироваться ими.

Организационная и техническая структура узла определяется назначением узла связи. В зависимости от характера выполняемых задач, организационной структуры и персонала, принятой системы управления питанием и связью с транспортными средствами [2], ASUS организационно и технически объединяются в элементы узла связи. Существует также концепция автоматизированной коммуникационной системы, в которой автоматизировано управление коммуникацией, а также передача сообщений. Следовательно, общая структурная схема любой системы связи может быть представлена в формате, указывающем на то, что сообщение передается от источника к получателю в одном направлении. Рис. 1 Выполните это при передаче. Сообщение $A(t)$ преобразуется в сигнал $S(t)$, который затем передается по линии связи.

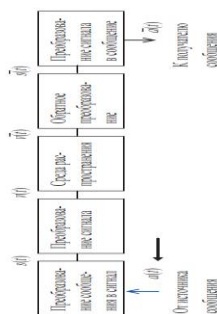

Рисунок 1. Принцип передачи сигналов электросвязи

Список использованной литературы:

1. Баскаков С. И. Радиотехнические цепи и сигналы / С. И. Баскаков. Москва: Высшая школа, 2015.
2. <http://www.study.urfu.ru>.

ӘОЖ 351.382

ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ ИНЖЕНЕРЛІК МІНДЕТТЕРДІ КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕУДЕГІ БҰЛТТЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

IT-2211к-1 тобының студенттері Мирзабеков С.Т., Кулмахан Е.Т., IT-2211к-2
тобының студенті Махсут А.Б.

Джайнарова М.Е. магистр, аға оқытушы – ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье кратко рассмотрены идеология, технологии и проблемы концепции облачных вычислений в использовании программных комплексов математического моделирования процессов в различных областях, предоставляя возможность прямого проведения вычислений в Интернете в режиме удаленного доступа. Такая форма имеет широкие перспективы применения в научных исследованиях и прикладных разработках, а также для дистанционного обучения специалистов и студентов.

Summary: The article briefly discusses the ideology, technologies and problems of the concept of cloud computing in the use of software systems for mathematical modeling of processes in various fields, providing the possibility of direct computing on the Internet in remote access mode. This form has wide prospects of application in scientific research and applied developments, as well as for distance learning of specialists and students.

Бұлтты технологиялар идеясының ұзақ тарихы бар. Оларды құру идеясы алғаш рет 1960 жылы Джон Маккарти болашақта компьютерлік есептеулер ұлттық утилиталардың көмегімен жасалады деген болжам жасаған кезде пайда болды. Бұлтты технологияның дамуы 1990 жылдарға дейін тоқтатылды. Ол кезде 1999 жылы осы саладағы ең маңызды оқиғалардың бірі Salesforce.com пайда болды. Бұл компания интернет-сайт арқылы өз қосымшасына қол жеткізуді бірінші болып ұсынды.

Бұлтты технологияны дамытудағы келесі маңызды қадам 2002 жылы Amazon бұлтты веб-қызметін дамыту болды. Бұл қызмет ақпаратты сақтауға және күрделі есептеулер жүргізуге мүмкіндік берді. 2006 жылы Amazon пайдаланушыларға өз қосымшаларын іске қосуға мүмкіндік беретін веб-қызмет ретінде Elastic Compute Cloud (EC2) деп аталатын қызметті іске қосты. Amazon EC2 және Amazon S3 қызметтері алғашқы қол жетімді бұлтты есептеу қызметтері болды.

Бұлтты есептеулерді дамытудағы келесі кезең Google бизнес секторында веб-қосымшаларға арналған Google Apps платформасын құрғаннан кейін болды. Сол кезде бұлтты технологиялардың дамуында виртуализация технологиялары, атап айтқанда виртуалды инфрақұрылымды құруға мүмкіндік беретін бағдарламалық жасақтама маңызды рөл атқарды.

Осылайша, тарихтан Google, Amazon сияқты ірі интернет қызметтері бұлтты технологияларды құру мен қарқынды дамыту үшін негіз болғанын түсінуге болады.

«Бұлтты есептеулер» термині (ағылш. *cloud computing*) Ғаламтор желісі арқылы көрсетілетін кез келген сервистер үшін қолданылады.

Қазіргі кезде ҚР білім беруінде «бұлтты технологияларды» қолдану мүмкіндігін зерттей отыра, келесі қорытынды жасауға болады: болашақта білім беруде тек қана «бұлтты бағдарламалар» қолданылады және мемлекет бізге әлемдік стандарттар деңгейіндегі сапалық білімге қол жеткізуге бірегей мүмкіндік тудырады [1].

Білім беру бірлестігінде аса жиі қолданылатын Google сервистері: Google ArtProject - әлемнің интерактивті ұсынылған әйгілі мұражайлары, Google Calendar-онлайн күнтізбе, Google Docs - онлайн кеңсе, Gmail -тегін электронды пошта, Google Knol - вики- энциклопедия, Google Maps - карталар жиынтығы, Google Sites - вики-технологияны қолданылатын тегін хостинг, Google Translate - аудармашы, YouTube -видеохостинг.

Заманауи компьютерлік технологиялар студенттер мен оқытушыларға қарым-қатынас жасау және жұмыс атқару үшін бірнеше құрылғыларды: ноутбуктер, компьютерлер, смартфондар, ұялы телефондар және т.б. қолдануға мүмкіндік береді. Google Apps құрал-жабдықтарын түрлі құрылғылар қолдайды, сондықтан олар білім беру ортасында жұмыс атқару үшін жалпыға қолжетімді және әмбебап IT-технология болып саналады.

Ата-аналар әдетте өз баласының оқытуында белсенді түрде қатысқысы келеді, алайда олар үшін өзекті және сенімді мәліметтерді алу қиынға түседі. Microsoft Class Server ата-аналарға өз баласының үлгерімін қадағалай алатын арнайы веб-параққа құпия сөз бойынша кіруге жағдай туғызады. Microsoft Class Server оқыту үрдісін балалар үшін қызықты етеді. Microsoft Class Server оқыту үрдісін байытатын көптеген мүмкіндіктерді ұсынады. Оқушылар Ғаламторға шығатын кез келген компьютерден құпия сөзбен қорғалған веб-параққа шығып, оқу материалымен жұмыс істеп, үй және тексеру (тестілік) тапсырмаларын орындайды. Жаңашыл технологияларды қолдану оқуды қызықты үрдіске айналдырады.

Бұлтты технологиялардың сервистерінің тағы бірі Prezi.com да жасаған жұмыстарды басқалар көруге мүмкіндік бар. Бұл сервис презентациялар жасау үшін арналған[2].

Презентацияны ғаламторда кез келген адам көруіне, оған өз пікірін қалдыруына және оны өзіне жүктеп (скачать) алуына болады. Осылайша басқа да көптеген презентациялар жасауға болады. Бұл программаның бір кемшілігі - программа орыс немесе қазақ тілінде жазылмаған, басқа тілдің бәрі бар, ағылшын тілін жақсы меңгерген адамға бұл өте оңай әрі ыңғайлы болады.

Мұғалімнің оқушыларға аз уақыттың ішінде өте көп ақпаратты жеткізу мүмкіндігі бар. Prezi сіздің презентацияларыңызды әлемнің кез келген жерінен қолдану үшін бұлтта сақтайды. Немесе Prezi-ді мобильді телефонда қолдануға болады. Prezi-ді бұлтта немесе жұмысты ұшақта аяқтап, жұмысты өзінің мобильдік телефонмен көрсетуге болады. Prezi өзінің жасаған жұмыстарымен клиенттермен, қызметтестерімен, сыныптастарымен немесе кез келген адаммен оңай бөлісуге мүмкіндік береді. Жасаған жұмысқа кез келген жерде және кез келген уақытта өзгерту енгізуге болады.

Бұлтты есептеулер білім беру мекемелеріне электронды оқыту үшін Ғаламтор-технологияларына негізделген динамикалық және өзекті қосымшаларын көрсету мақсатында жаңа мүмкіндіктерді ұсынады. Бұлтты есептеулер тұтынушыларға қызмет көрсетудің жоғарғы деңгейі мен электронды курстың білім беру мекемесінің саясаты мен мемлекеттік оқыту стандарттарына сәйкестігін қамтамасыз етеді[3].

Қазіргі таңда өз уақытының көп бөлігін көптеген түрлі ақпараттар жиналған Ғаламтор желісінде өткізетін заманда балаларды қалай оқытуға болады? Оларды дұрыс арнаға қалай бағдарлауға болады? Қазір аса маңызды кезеңдердің бірі мектептерде бұлтты технологияларды енгізу болып саналады. Аталған технология білім беру деңгейі мен сапасын жоғарылатуға мүмкіндік береді. Жоғарыда аталғандардан мынадай қорытынды жасауға болады: бұлтты есептеулер білім беру саласында, ғылыми зерттеулерде және қолданбалы өңдеу жұмыстарында, сонымен қоса мамандарды, магистранттар және студенттерді дистанциялық оқыту үшін қолданудың кең болашағына ие болады.

Зерттеу тақырыбымен жұмыс жасау барысында біз бұлтты технологиялардың құрылымы мен қасиеттерін зерттедік, әлеуметтік сауалнама жүргіздік және "бұлттың" кемшіліктері бар артықшылықтарды анықтадық. Сауалнама нәтижесінде келесі мәліметтер алынды: оқушылардың көпшілігі (73%) "бұлттар" туралы білмейді, ал қалған бөлігі (27%) олар туралы білді және күнделікті өмірде белсенді қолданылады. "Бұлт" өте кең таралған технология деп қорытынды жасауға болады, бірақ көпшілігі оны не қолданатынын білмейді.

Кейбір қолданыстағы бұлттық технологиялар мен олар ұсынатын қызметтер талданды. Олар қарапайым ақпаратты сақтаудан бастап, күрделі қауіпсіз ат инфрақұрылымдарын ұсынуға дейінгі қызметтері арқылы шексіз мүмкіндіктер береді. Соңғы пайдаланушыларға есептеу қуатын берумен қатар, бұлтты технологиялар "бұлттарды" теңшеуге және сүйемелдеуге қабілетті АТ

мамандары үшін жаңа жұмыс орындарын ұсынады. Технологияның өзі жеткілікті жас болғандықтан, оларды өмірдің әртүрлі салаларында қолдану мүмкіндігі туралы зерттеулер жалғасуда. Уақыт өте келе олардың сипаттамалары бізге бірден ақпарат алмасуға, білім беру жүйесін жақсартуға, деректерімізді қауіпсіз сақтауға және оларды кез келген құрылғыдан және әлемнің кез келген жерінен пайдалануға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ауезбаева, Т. Е. «Бұлттық технологиялар» — оқу үдерісін ұйымдастыру барысындағы информатика пәнін оқытудың жаңа заманғы ресурсы / Т. Е. Ауезбаева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 5.2 (109.2). — С. 3-5

2. Клементьев Илья Павлович, Устинов Владимир Алексеевич. Введение в Облачные вычисления. Изд. УГУ. 2009 г. РихтерК. Chris Richter on Cloud Computing Security and Compliance [Электронный ресурс]. Айтимова У. Ж.

3. Тулегенова Г. С., Киянбеков А. Ж. «Жобалаудың бұлтты ортасында графикалық интерфейсті құруға арналған құрал-сайманның өзектілігі және оларға қойылатын талаптар» [Текст]/ Молодой ученый. — 2015. — № 7.2. — С. 11–13.

УДК 519.171.4

О ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ ГРАФОВ В АНАЛИЗЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Муратов Н.А.

Университет Международного Бизнеса им. К.Сагадиева, г.Алматы, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада әлеуметтік медианы талдауда графикалық теорияны қолдану әлеуметтік желілердегі қатынастарды модельдеу және талдау үшін математикалық құрылымдарды қолдануды қамтимыз. Графиктер теориясы зерттеушілерге жеке тұлғаларды (түйіндерді) және олардың желідегі байланыстарын (жиіктерін) картаға түсіруге негіз береді, бұл оларға заңдылықтарды зерттеуге, орталық түйіндерді анықтауға және әлеуметтік өзара әрекеттесудің жалпы құрылымын түсінуге мүмкіндік береді. Ол үшін біз Python бағдарламалау тілін, дәлірек айтқанда network кітапханасын қолданамыз.

Summary: In this article, the application of graph theory in social media analysis involves the use of mathematical structures to model and analyze relationships in social networks. Graph theory provides researchers with the basis for mapping individuals (nodes) and their connections (edges) in the network, allowing them to study patterns, identify central nodes, and understand the overall structure of social interactions. To do this, we will use the Python programming language, or rather the network library.

Введение: Социальные сети стали неотъемлемой частью современного общества, переплетаясь с нашей повседневной жизнью и влияя на общественные, экономические и политические процессы. Они представляют собой сложные системы взаимодействия, в которых участвуют люди, организации и даже идеи. Анализ социальных сетей стал актуальной задачей в различных областях, включая социологию, маркетинг, политологию, информационные технологии и другие.

Одним из мощных инструментов для анализа и понимания структуры и динамики социальных сетей является теория графов. Теория графов предоставляет формальный и математический фреймворк для моделирования и анализа связей между сущностями в сети. В этой работе мы исследуем, как теория графов может быть применена используя python а точнее библиотеку network для анализа социальных сетей.

Цель и задачи исследования: Целью данного исследования является изучение и анализ методов и инструментов, основанных на теории графов, для более глубокого понимания структуры, динамики и характеристик социальных сетей, а также для выявления возможных практических применений данного анализа.

Обзор литературы

- **Основы теории графов:** Исследования в этой области начинаются с основ теории графов, где рассматриваются ключевые понятия, такие как узлы, рёбра, направленные и ненаправленные графы. Теоретические основы предоставляют базовый инструментарий для моделирования социальных сетей и анализа их структуры.

- **Методы анализа социальных сетей:** Литературный обзор охватывает разнообразные методы анализа социальных сетей, использующие теорию графов. Эти методы включают в себя выделение центральных узлов, обнаружение сообществ, изучение свойств сети и анализ динамики связей между узлами.

- **Алгоритмы обнаружения сообществ:** Ряд исследований фокусируется на разработке эффективных алгоритмов обнаружения сообществ в социальных сетях с использованием теории графов. Эти алгоритмы помогают выявлять группы схожих по интересам узлов в сети.

- **Динамика социальных сетей:** Литература также охватывает аспекты динамики социальных сетей. Исследования в этой области обращают внимание на изменения в структуре сети со временем и воздействие различных факторов на ее эволюцию.

- **Приложения в различных областях:** Обзор включает в себя примеры приложений теории графов в различных областях, таких как социология, маркетинг, политология и информационные технологии. Рассматриваются конкретные случаи использования теории графов для решения конкретных задач и выявления закономерностей.

- **Тенденции и направления исследований:** Литературный обзор также затрагивает текущие тенденции и направления исследований в области применения теории графов в анализе социальных сетей, включая интеграцию с машинным обучением, обработкой естественного языка и другими технологиями.

Методика исследования: Для проведения анализа был использован язык программирования Python с использованием библиотеки network. Сначала были выполнены необходимые шаги по подключению всех необходимых библиотек.


```
1 import community
2 import networkx as nx
3 import matplotlib.cm as cm
4 import matplotlib.pyplot as plt
```

Рисунок 1-Импорт библиотек

После этого создаем граф и добавляем узлы (люди) и рёбра (связи между людьми)

```
social_network = nx.Graph()

social_network.add_nodes_from(['Нурсултан', 'Олжас', 'Рахмидин', 'Диас', 'Александр'])
social_network.add_edges_from([('Нурсултан', 'Олжас'), ('Нурсултан', 'Рахмидин'), ('Олжас', 'Диас'), ('Рахмидин', 'Диас'), ('Диас', 'Александр')])
```

Рисунок 2-создание и добавление узлов

Затем была проведена визуализация графа с использованием соответствующих инструментов в Python.

```
nx.draw(social_network, with_labels=True, font_weight='bold', node_color='skyblue', edge_color='gray')
plt.show()
```

Рисунок 3- Визуализация графа

Теперь осталось написать основную статистику:

```
print('Количество вершин (людей):', social_network.number_of_nodes())
print('Количество рёбер (связей):', social_network.number_of_edges())
print('Центральные узлы (люди с наибольшим количеством связей):', nx.degree_centrality(social_network))
```

Рисунок 4-статистика

И конечно, важнейшим аспектом является полученный результат.

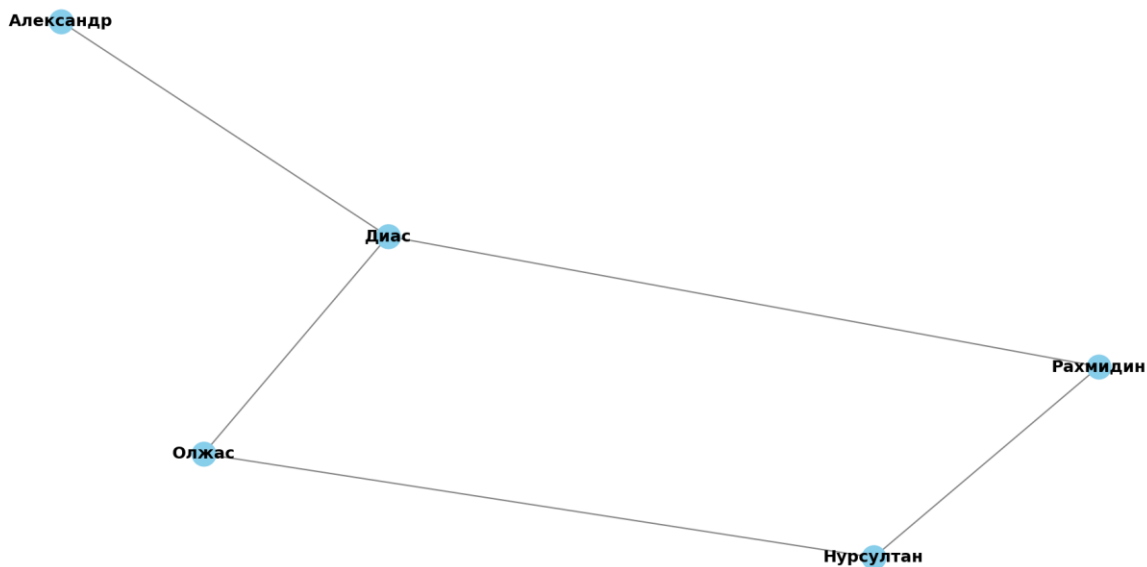

Рисунок 5- Результат

```
Количество вершин (людей): 5
Количество рёбер (связей): 5
Центральные узлы (люди с наибольшим количеством связей): {'Нурсултан': 0.5, 'Олжас': 0.5, 'Рахмидин': 0.5, 'Диас': 0.75, 'Александр': 0.25}
```

Рисунок 6-Статистика

Этот код создает простой граф социальной сети, визуализирует его и выводит основные статистики. В реальных исследованиях, мы бы также могли использовать различные алгоритмы для анализа сообществ, центральности и других характеристик социальных сетей в более сложных данных.

Для визуализации центральности узлов в графе, вы можете использовать цветовую кодировку, чтобы отобразить значения центральности. Чем ярче цвет, тем выше центральность узла. Вот пример кода:

```
import networkx as nx
import matplotlib.pyplot as plt

# Предположим, у вас уже есть граф social_network и вы вычислили центральность узлов
centrality_values = nx.degree_centrality(social_network)

# Визуализация графа с учетом центральности узлов
plt.figure(figsize=(10, 8))

# Создаем словарь с цветами узлов на основе центральности
node_colors = [centrality_values[node] for node in social_network.nodes()]

# Рисуем граф
nx.draw(social_network, with_labels=True, font_weight='bold', node_color=node_colors, cmap=plt.cm.Blues)

# Добавляем цветовую шкалу
sm = plt.cm.ScalarMappable(cmap=plt.cm.Blues, norm=plt.Normalize(vmin=min(centrality_values.values()), vmax=max(centrality_values.values())))
sm._A = []
plt.colorbar(sm, label='Центральность узлов')

# Показываем граф
plt.show()
```

Рисунок 7- Визуализации центральности узлов в графе

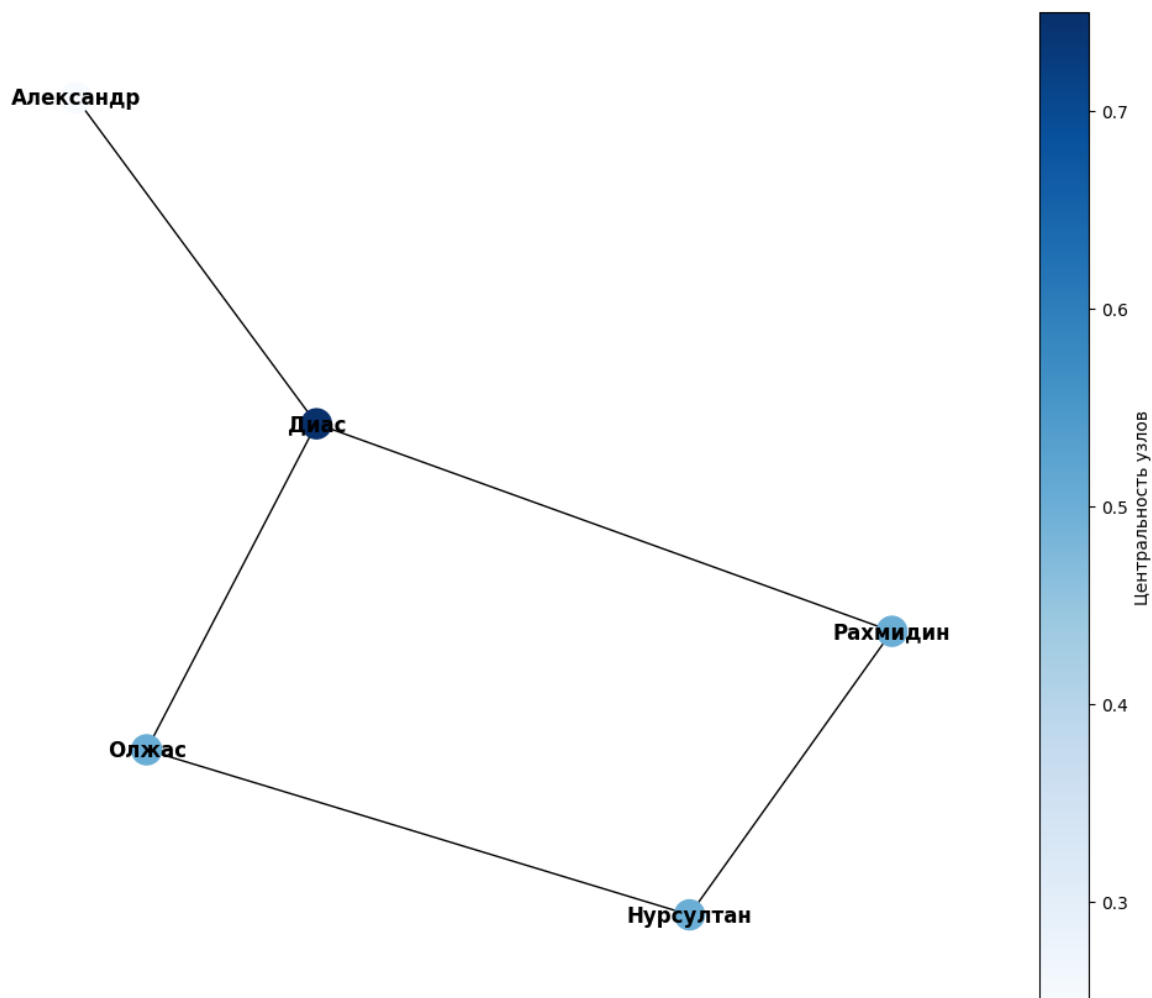

Рисунок 8- Центральность узлов

Вывод: В ходе проведенного исследования по применению теории графов в анализе социальных сетей были достигнуты следующие ключевые результаты:

1. Построение Графа:

- С использованием теории графов был построен граф, отражающий взаимосвязи между участниками социальной сети. Это позволило визуализировать структуру сети и выделить основные элементы взаимодействия.

2. Анализ Центральности:

- Применение методов центральности узлов позволило выявить ключевых участников сети, играющих важную роль в передаче информации и поддержании связей. Анализ центральности позволяет лучше понять динамику социальной сети.

3. Выводы и Перспективы:

- На основе результатов исследования можно сделать вывод, что теория графов предоставляет мощный инструмент для анализа сложных социальных взаимодействий. Данная методология может быть использована

для более глубокого понимания структуры социальных сетей, выявления ключевых узлов и анализа динамики взаимодействий.

4. Практические Применения:

- Полученные результаты могут быть использованы в различных областях, включая социологию, маркетинг, информационные технологии и другие. Анализ социальных сетей с использованием теории графов может предоставить ценные инсайты для принятия решений и оптимизации взаимодействий.

Таким образом, применение теории графов в анализе социальных сетей является эффективным инструментом для изучения сложных взаимодействий в современном обществе. Дальнейшие исследования в этой области могут привести к разработке новых методов анализа и расширению практических применений теории графов в социальных науках.

Список использованных источников:

1. Мухутдинова Евгения Наилевна “Теория графов и социальные сети”
2. <https://habr.com/ru/articles/516514/>
3. Руководство пользователя IBM SPSS Modeler Social Network Analysis 18.0
4. Peter J. Carrington, John Scott, Stanley Wasserman “Models and Methods in social network Analysis “
5. Stanley Wasserman, Katherine Faust “Social Network Analysis: Methods and Applications”

ӘОЖ 351.382.

ПЕДАГОГТИҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

IT-2242к-1 тобының студенті Наймантайқызы А., IT-2211к-1 тобының студенті
Тангирбергенова Э.Ж., IT-2211к-2 тобының студенті Ахметалиев Д.Д.
Джайнарова М.Е. магистр, аға оқытушы – ғылыми жетекші
Университет «Мирас», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Современное образование стабильно развивается, и в этом процессе важную роль играют информационно-коммуникационные технологии (ИКТ). Необходимы исследования, чтобы понять, как ИКТ влияет на образование учителей и с какими проблемами сталкивается эта область из-за быстрого развития технологий и изменений в подходах к образованию. В данной статье мы расскажем о применяемых информационно-коммуникационных технологиях в современном образовании педагога.

Summary: Modern education is steadily developing, and information and communication technologies (ICT) play an important role in this process. Research is needed to understand how ICT affects teacher education and what challenges this area faces due to the rapid development of technology and changes in approaches to education. In this article we will talk about the information and communication technologies used in modern teacher education.

Қазіргі таңда еліміздің білім жүйесінде жаңашылдық қатарына ақпараттық кеңістікті құру енгізілді. Ақпараттандыру жағдайында оқушылар

мен білімгерлер меңгеруге қажет білім, білік, дағдының көлемі күннен күнге артып, мазмұны өзгеріп отыр. Білім беру жүйесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы білімнің сапасын арттыру, білім беру үрдісін модернизациялаудың тиімді тәсілдері пайдаланылуда және одан әрі жетілдірілуде.

Оқытудың жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларын меңгеру – қазіргі заман талабы. ХХІ ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Қазіргі қоғамдағы білім жүйесін жетілдіруде ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың маңызы ерекше. Білім жүйесін ақпараттандыру және пәндерді ғылыми-технологиялық негізде оқыту мақсаттары алға қойылуда. Ақпараттандыру технологиясының қарыштаған кезеңінде осы заманға сай терең білімді, әрі жоғары білікті жұмысшы мамандарын дайындау – оқытушының басты міндеті. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11 – бабының 9 тармағында оқытудың жаңа инновациялық технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін несиелік қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған [1].

Ақпараттық күзiреттiлiктi қалыптастырудың негiзгi мақсаты – оқушыларды ақпаратты беру, түрлендiру және оны қолдану дағдыларымен қаруландыру, олардың компьютерлiк технологияны өз қызметтерiне еркiн, тиiмдi пайдалана алу қабiлеттерiн қалыптастыру.

Ақпараттық-коммуникациялық технология жағдайындағы оқыту үрдісінің функциялары: оқыту, тәрбиелеу, дамыту, ақпараттық болжамдау және шығармашылық қабілеттерін дамытумен анықталады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологилардың оқу-тәрбие үрдісіне енуі мұғалімге жаңа бағыттағы мақсаттар қояды:

1. Өз пәні бойынша оқу-әдістемелік электронды құрылым жасақтау, әдістемелік пәндік Web –сайттар ашу;

1. Әртүрлі компьютерлік желілерді қолдану;

2. Бағдарламалау орталығында инновациялық әдістерді пайдаланып, бағдарла-малық сайттар, құралдар жасақтау. (мультимедиялық және гипермәтіндік технологиялар);

1. Қашықтықтан оқыту (Internet желісі) бойынша өздігінен қосымша білім алуды қамтамасыз ету.

Ғалымдардың зерттеуіне сүйене отырып, компьютерлік бағдарламалардың

қолданылуының үш басты түрін бөліп алады:

1) компьютерлік қолдаумен жүретін сабақтар;

2) оқушылардың бағдарламамен өздік жұмысы;

3) қашықтан оқыту (мұғалім мен оқушының компьютерлік торап арқылы өзара іс-әрекеті) [2].

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының жаңа COVID-19 коронавирусын пандемия деп жариялауына байланысты азаматтардың өмірі мен денсаулығын қорғау мақсатында Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес Қазақстан Республикасының барлық аумағында 2020 жылғы 16 наурызда төтенше жағдай енгізілді. Міне, осыған байланысты ЖОО-нда, колледждерде, мектептерде білім беру қашықтан оқыту форматына көшті. Қашықтан оқыту форматы бойынша бірқатар практикалық нұсқаулықтар берілді. *Webex, Coursera, Zoom, Moodle, Classroom, Socrative* платформалары өзіндік ерекшеліктері мен тиімділіктеріне қарай қолданылды.

Аталған платформалардан өзіміздің тәжірибемізде қолданылып, сабақ жүргізуде тиімділігін көрсеткен *Zoom, Classroom, Socrative* платформаларына тоқталсақ:

Zoom – бейнеконференциялар, онлайн-кездесулер өткізуге және оқушылар мен білімгерлерді қашықтан оқытуға арналған сервис [3]. Платформа жеке және топтық сабақтарға өте қолайлы, оқушылар мен білімгерлер компьютерден де, планшеттен де телефонмен де кіре алады. Бейнеконференцияға сілтеме немесе конференция идентификаторы бар кез келген адам қосыла алады. Іс-шараны алдын ала жоспарлауға, сондай-ақ қайталанатын сілтемені жасауға болады, яғни тұрақты сабақ үшін белгілі бір уақытта кіруге бірдей сілтемені жасауға болады.

Артықшылықтары:

- Тамаша байланыс.

- Әр қатысушымен бейне және аудио байланыс. Ұйымдастырушының микрофонды өшіруге және қосуға, сондай-ақ бейнені өшіруге және барлық қатысушылардан бейнені қосуды сұрауға мүмкіндігі бар. Конференцияға тек қарау үшін құқықтарымен қатысушы ретінде кіруге болады.

- Экранды (screensharing) дыбыспен бөлісуге болады. Экран демонстрациясын кідіртуге болады. Сонымен қатар, барлық экранмен емес, тек жеке қолданбалармен бөлісе аласыз, мысалы, браузер демонстрациясын қосу. Экрандағы баптауларда барлық қатысушыларға экрандарды бөлісу мүмкіндігін беруге немесе тек ұйымдастырушы жасай алатын шектеуді қосуға болады.

- Платформада интерактивті тақта орнатылған, экранды демонстрациядан тақтаға оңай және тез ауысуға болады

- Сабаққа компьютерге де, бұлтқа да жазуға болады. Жазбаларды автоқосуды баптауға, сондай-ақ оны кідіртуге қоюға болады.

- Конференция барысында ұйымдастырушы иеленетін мүмкіндіктері бар қосымша ұйымдастырушыны тағайындауға болады.

Socrative – бұл оқу орындарында сабақта тестілеу өткізу үшін онлайн-сервис. Socrative тестерді құру, іздеу және тарату, сондай-ақ тестілеу жүргізу құралы болып табылады [4]. Артықшылықтардың ішінен игерудің қарапайымдылығы мен жағымды сыртқы түрін атап өткен жөн.

Сервистің ерекшелігі мобильді құрылғыларға арналған қосымшаларды пайдалану және оқушылар үшін тіркеу қажеттілігінің болмауы болып табылады: сайтқа тіркелу және кіру арқылы мұғалім қосымшаны пайдаланатын немесе сайтқа кіретін кез келген адам қосыла алатын бірегей коды бар лобби жасайды. Сондай-ақ сервис сайт әкімшілігі дайын және тексерілген тесттермен кең деректер базасына ие.

Тестілеудің 3 түрлі тәртібі бар:

1. Instnt Feedback – оқушылар жауапты өзгертуге және тіпті уақытша сұрақ жіберіп, оны кейін қалдыра отырып, рет-ретімен қойылған сұрақтарға жауаптарды таңдайды.

2. Open Navigation – оқушылар кез келген тәртіпте жауап бере алады және жауаптарды өзгерте алады. Дегенмен, тест аяқталғанға дейін мұғалім оқушының қандай жауап жасағанын көреді.

3. Teacher Paced – мұғалім қандай сұрақ келесідей болатынын өзі таңдайды және сұрақ жіберіп немесе қайталауға құқылы.

Тестілеу кезінде мұғалім Нақты уақытта тест өткізу барысын бақылай алады: кестеде оның әр түрлі сұрақтарға кім және қалай жауап беретіні белгіленеді

Тест аяқталғаннан кейін, мұғалім Google дискісіне нәтижелерді сақтай алады, оларды пошта арқылы жібере алады.

Google Classroom – оқу орындарында онлайн оқыту, сабақтар мен вебинарлар өткізу үшін қолайлы платформа. Қазақстанда бастауыш, орта, жоғары білім беру орындарында қашықтан сабақ жүргізуде белсенді қолданылған платформалардың бірі [5].

Бұл сервистің негізгі ерекшелігі, оны көптеген аналогтардан тиімді ерекшелейтін, оқыту процесін барынша ыңғайлы және тиімді етуге мүмкіндік беретін кең функционалды мүмкіндіктер ұсынылады. Платформаны пайдалана отырып, оқытушы өз курстарын құрып қана қоймай, оқушыларға қол жеткізе алады, сонымен қатар жеке тапсырмалар беріп, баға қоя алады

Google Classroom-де осы әзірлеушінің басқа сервистерімен интеграцияның болуын атап өту маңызды, бұл осындай платформаның пайдаланушыларына қол жетімді мүмкіндіктерді едәуір кеңейтеді.

Google Classroom платформасының артықшылықтарының қатарына мыналарды жатқызуға болады:

- әрбір сыныпты баптау мүмкіндігі, сондай-ақ арнайы код бойынша пайдаланушыларды шақыру мүмкіндігі, бұл оқушылар үшін жеке тізілімді жүргізу қажеттігінен арылтады;

- Google Drive қызметімен синхрондау, курс бойынша оқушылар мен олардың белгілері туралы барлық қажетті ақпаратты бұлт қоймасында сақтап, жоғалу мүмкіндігін болдырмай сақтауға мүмкіндік береді;

- сервисті пайдалануды айтарлықтай жеңілдетуге мүмкіндік беретін процестерді автоматтандыру;

- оқушылар үшін жұмыс мерзімін белгілеу мүмкіндігі;

- білім беру үрдісінің ыңғайлы мониторингі, соның есебінен оқытушының жұмысын бірнеше сыныптармен жеңілдетуге болады.

Жалпы онлайн білім алуда жауапкершіліктің көп бөлігі оқушыларға түседі. Сондықтан оқытушыларға сол жауапкершілікті, білімгерлердің санасына сіңіруі қиындық тудыруы мүмкін. Қажетті материал, мақала, бағдарламамен қамтамасыз ету жауапкершілігі толығымен оқытушыға жүктеледі.

Заман талабына сай көштен қалмай қазіргі таңда педагогтан өз пәнінің терең білгірі ғана болу емес, теориялық, нормативтік-құқықтық, психологиялық- педагогикалық, дидактикалық әдістемелік тұрғыдан сауатты және ақпараттық компьютерлік технология құралдарының мүмкіндіктерін жан-жақты игерген ақпараттық құзырлығы қалыптасқан маман болуын талап етуде.

Бүгінгі басты мәселеміз – білім сапасы десек, осы білім сапасын арттырудың тиімді жолы – білім беру жүйесінде түрлі ақпараттық технологияларды қолдану. Келешек қоғамымыздың мүшелері – жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Білім туралы» 2017 жылғы 27 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы.
2. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2014 ж.
3. www.socrative.com
4. <https://www.teachaholic.pro/zoom-programma-dly>
5. vhod.kz/classroom/

UDK 681.335

THE POSSIBILITIES OF MODERN FIBER-OPTIC COMMUNICATION LINES

IT-2111к-2 Онжігіт Е.М., Юлдашбеков З.Х., Шорустамова Ш.М.
Султамуратов Б., старший преподаватель - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Талшықты-оптикалық беру жүйелері (ППО), әрине, байланыс саласындағы ең перспективалы бағыттардың бірі болып табылады. Оптикалық арналардың өткізу қабілеттілігі мыс кабеліне негізделген ақпараттық желілерге қарағанда жоғары. Бұл мақалада қазіргі заманғы талшықты-оптикалық байланыс желілерінің негізгі мүмкіндіктері жайлы ақпараттар қарастырылған.

Резюме: Волоконно-оптические системы передачи (ППО), безусловно, являются одним из наиболее перспективных направлений в области связи. Пропускная способность оптических каналов выше, чем у информационных сетей на основе медного кабеля. В данной статье рассмотрена информация об основных возможностях современных волоконно-оптических линий связи.

Fiber-optic communication lines (fiber optic lines) are an important component of modern telecommunications infrastructure and the basis for modern SCS (structured cabling system). With their help, data, audio and video signals are transmitted at high speeds. In this article we will look at various aspects of the VOLS: components and features, applications and principles of operation, advantages and disadvantages.

Components of the VOLS

Fiber-optic communication lines consist of several key components that contribute to the efficient transmission of optical signals. These include:

fiber-optic cables consist of one or more thin strands of glass or plastic fibers, serve as a medium for transmitting light signals,

transmitters are devices that convert electrical signals into optical ones suitable for transmission over fiber—optic cables,

receivers receive optical signals and convert them back into electrical signals for further processing,

connectors are devices which are used to connect fiber optic cables or connect them to other optical devices,

couplers and splitters are devices that separate or combine optical signals for distribution or multiplexing,

amplifiers increase the strength of optical signals to overcome transmission losses and expand the coverage area of communication lines.

routers — devices that coordinate the sending of data to specific subscribers, networks,

switches — distribute large amounts of data between groups of end users.

Overall, modern fiber-optic communication lines provide faster, more reliable, and secure data transmission capabilities, making them a crucial component of modern telecommunications infrastructure(fig.1).

Figure 1. Fiber-optic communication lines

Features of the technology

When information is transmitted via fiber-optic communication, electromagnetic radiation of the optical range acts as the carrier of the signal. The bandwidth of optical channels is higher than systems based on copper cables. VOLS provide broadband signal transmission and allow you to transmit large amounts of data at high speeds.

The compact size and light weight of fiber optic cables makes them easier to install and handle — they are much smaller and lighter than their copper counterparts. And the high insulation characteristics allow you to connect devices grounded on different floors or sections of the building without interference. For the convenience of working with cables, color coding is used. Depending on the type and application, the cables are assigned color codes that help in identification.

VOLS guarantees increased safety — cables are made of non-combustible materials, which reduces the risk of fire and guarantees reliable operation in hazardous environments. They also do not emit radio waves, providing protection from eavesdropping and interference.

Classification of VOLS equipment

VOLS can be classified depending on the field of application and operating conditions.

By application area:

cables for outdoor installation are used when establishing connections between various network objects: buildings, cell towers and data centers,

cables intended for indoor use provide high-speed connection inside buildings, offices and residential complexes,

cables for cords are used for wiring cables.

According to the operating conditions:

trunk cables form the backbone of the network, transmitting signals over long distances between the main nodes or switching centers,

mounting cables are applicable for connecting devices within a certain location — for example, a data center or a hardware room,

station cables provide communication between various subsystems within a specific station or facility,

zonal cables are used to provide communication within a specific zone or area — for example, a floor or department in a building[2].

Explosion and fire safety. Due to the absence of sparking, optical fiber increases the safety of the network at chemical, oil refineries, when servicing high-risk technological processes.

The economy of the WOK. The fiber is made of quartz, which is based on silicon dioxide, a widespread and therefore inexpensive material, unlike copper. Currently, the cost of fiber in relation to a copper pair is correlated as 2:5. At the same time, the WOK allows transmitting signals over long distances without retransmission. The number of repeaters on extended lines is reduced when using a WOK. When using soliton transmission systems, ranges of 4000 km were achieved

without regeneration (that is, only using optical amplifiers at intermediate nodes) at a transmission rate above 10 Gbit/s.

Long service life. Over time, the fiber experiences degradation. This means that the attenuation in the laid cable gradually increases. However, due to the perfection of modern technologies for the production of optical fibers, this process is significantly slowed down, and the service life of the WOK is approximately 25 years. During this time, several generations/standards of receiving and transmitting systems may change[3].

Remote power supply. In some cases, remote power supply of the information network node is required. The optical fiber is not capable of performing the functions of a power cable. However, in these cases, a mixed cable can be used when, along with optical fibers, the cable is equipped with a copper conductive element. Such an optical cable is widely used both in Russia and abroad.

List Of Used Literature:

1. Оссовская, М.П. Волоконно-оптические сети и системы связи: Учебное пособие КППТ / М.П. Оссовская. - СПб.: Лань КППТ, 2016. - 272 с.
2. Скляров, О.К. Волоконно-оптические сети и системы связи: Учебное пособие / О.К. Скляров. - СПб.: Лань, 2018. - 268 с.
3. Шарангович, С.Н. Многоволновые оптические системы связи: Учебное пособие / С.Н. Шарангович. - СПб.: Лань, 2019. - 120 с.

ӘОЖ 004.896

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӨНДІРІСТЕГІ РОБОТОТЕХНИКА

РЭТ-2111к-1 тобының студенттері Өсербай Қ.Қ., Адилбек Ж.А. және Нұрмахан А.У.
Балабеков К.О. т.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье раскрывается базовая концепция внедрения робототехники как элемента автоматизации в современную промышленность.

Summary: The article reveals the basic concept of the implementation of robotics as an element of automation in modern industry.

Қазіргі әлем үлкен қарқынмен дамып келеді. Жаңғырту мен жетілдіру өмірдің барлық салаларына әсер етеді, жаңа технологияларды енгізу және автоматтандыру кең таралды[1].

Робототехника заманауи өндірісте шешуші рөл атқарады. Технологияның дамуымен робототехника күрделірек және әртүрлі салалардағы күрделі тапсырмаларды орындауға қабілетті болды. Заманауи өндірістегі робототехниканың кейбір негізгі аспектілері:

Автоматтандыру: Робототехника өндірістік процестерді толық автоматтандыруға, адамның араласу қажеттілігін азайтуға және тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Роботтарды қайталанатын тапсырмаларды

дәлдікпен және дәйектілікпен орындауға бағдарламалауға болады, бұл жоғары өнімділікке әкеледі.

Қауіпсіздік: Роботтарды қауіпті материалдарды өңдеу немесе өндірістік зауыттарда қауіпті тапсырмаларды орындау үшін пайдалануға болады, осылайша адам жұмысшыларының қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Сондай-ақ олар жазатайым оқиғаларды анықтау және алдын алу үшін сенсорлармен және камералармен жабдықталуы мүмкін.

Жылдамдық пен дәлдіктің жоғарылауы: роботтар адамдарға қарағанда әлдеқайда жылдам қарқынмен жұмыс істей алады, бұл өндіріс циклдерінің қысқаруына және жылдам жеткізу уақытына әкеледі. Олар сондай-ақ қателерді азайту және өндіріс процесінде қалдықтарды азайту, дәлдіктің жоғары деңгейіне қол жеткізе алады.

Икемділік: Заманауи роботтар оңай бағдарламаланатын және қайта бағдарламаланатын етіп жасалған, бұл оларға өзгертін өндіріс талаптарына бейімделуге мүмкіндік береді. Олар әртүрлі тапсырмалар немесе өнім нұсқалары арасында жылдам ауыса алады, бұл өндіріс желілеріндегі икемділікті жақсартады.

Шығындардың тиімділігі: робототехникаға бастапқы инвестиция жоғары болуы мүмкін, бірақ ұзақ мерзімді шығындарды үнемдеу айтарлықтай болуы мүмкін. Роботтар еңбек шығындарын азайта отырып, үзіліссіз үздіксіз жұмыс істей алады. Олар сондай-ақ аз техникалық қызмет көрсетуді қажет етеді және дәстүрлі өндіріс әдістеріне қарағанда энергияны үнемдей алады.

Сапаны бақылау: робототехника өндірістегі сапаны бақылауды жақсартуға ықпал етеді. Роботтарды өнімдердің талап етілетін стандарттарға сай болуын қамтамасыз ете отырып, дәл өлшеулер мен тексерулерді орындауға бағдарламалауға болады. Олар ақауларды немесе сәйкессіздіктерді анықтап, өнім сапасын жақсартуға әкелетін түзету шараларын қолдана алады.

Бірлескен роботтар: коботтар деп те аталатын бірлескен роботтар адам жұмысшыларымен бірге жұмыс істеуге, өнімділікті арттыруға және күрделі тапсырмаларды жеңілдетуге арналған. Олар көмек көрсете алады немесе өндірістің физикалық немесе қайталанатын аспектілерін қабылдай алады, бұл адам жұмысшыларына неғұрлым құнды және шығармашылық тапсырмаларға назар аударуға мүмкіндік береді.

Инновациялық секірістің жарқын мысалы – қазіргі әлемде кең таралған болып көрінетін сала-робототехника. Алайда, бұл құбылысты қазіргі өмірге енгізу жылдамдығы мен ауқымы таң қалдырады: соңғы 10 жылда компаниялар өз өндірісіндегі роботтардың санын 300% - ға арттырды.

Робототехника-бұл роботтық бағдарламалық жүйелерді жобалауды, әзірлеуді және пайдалануды қамтитын ғылыми-техникалық сала.

Бұл өндіріс тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін кәсіпорындарды механикаландыру мен автоматтандырудың заманауи құралы. Бұл құбылысқа жаңа ғылыми көзқарас қолданылады.

Қазіргі уақытта біз қазіргі және дамыған кәсіпорынға тән үш көрсеткішті атап өтуге болады, атап айтқанда:

- Қауіпсіздік ; ;
- Икемділік ; ;
- Өнімділік.

Қауіпсіздік-біздің қоғамдағы ең маңызды критерий. Роботтарды өндіріс процесіне енгізу бізге адам факторының әсерін азайтуға мүмкіндік береді, осылайша қауіпсіздік пен өнімділікті арттырады.

Мерзімді әрекеттерді белгілі бір дәлдікпен қайталай отырып, робот ақаулардың санын едәуір азайтуға қабілетті, осылайша өндірісті оңтайландырады.

Сурет 1. Автоматтандырылған өндіріс

Робот үлкен нысандарды айқынырақ пайдалана алатын бейнелеу және бақылау жүйелері сияқты көмекші жүйелер роботтарды автономды ете алады. Бұл жүйелер, сондай-ақ роботтардың сенімділігі, сапасы мен өнімділігі құзыреттілікті қалыптастырудың алғышарттарын және осы автоматтандырылған құрылымның қолайлы жұмыс істеуін қамтамасыз етудің жаңа техникалық тәсілін қалыптастырады[3].

Автоматтандырудың ауқымы, содан кейін оның тиімділігі кәсіпорынның мөлшері мен түріне байланысты. Сондықтан ірі сериялы өндірісі бар салаларда Автоматты желілерді енгізген жөн, ал шағын сериялы өнеркәсіпте электр компьютерлері мен CNC станоктарын пайдалану жеткілікті.

Роботтарды кәсіпорынның жұмысына енгізу және өндірісті автоматтандыру қажет болатын бірнеше маңызды себептер бар. Бірінші себеп - экономикалық. Адам факторын роботпен алмастыру арқылы кәсіпорындар адам факторын төмендетеді, осылайша өнімнің өнімділігі мен сапасын арттырады, бұл тез дамып келе жатқан Әлемдік экономика жағдайында өте маңызды, сонымен қатар технологиялық процестердің қауіпсіздігін арттырады, адам қателігіне байланысты жазатайым оқиғаның алғышарттарын жояды (ақша үнемдеуге мүмкіндік бар)[4]. Автоматтандырылған қондырғыларды енгізудің

екінші себебі-шахталар сияқты зиянды жағдайларда адамның еңбекті көп қажет ететін және зиянды жұмысын жою.

Қорытындылай келе, робототехника тиімділікті, қауіпсіздікті, икемділікті және сапаны бақылауды жақсарту арқылы заманауи өндірісте төңкеріс жасады. Технология ілгерілеуді жалғастыра отырып, робототехниканың өндірістік процестерге интеграциясы одан әрі ұлғаяды деп күтілуде, бұл одан да инновациялық және автоматтандырылған өндіріс жүйелеріне әкеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki://> (дата обращения 14.09.2021)
2. <http://electricalschool.info/automation/2429-promyshlennye-roboty-i-vygody-ih-vnedreniya.html> (дата обращения: 14.09.2021)
3. <https://www.vestnik-donstu.ru/jour/article/view/1745> (дата обращения: 14.09.2021)
3. Васильев А.В. РОБОТОТЕХНИКА В СОВРЕМЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ // Студенческий: электрон. научн. журн. 2021. № 37(165). URL: <https://sibac.info/journal/student/165/229955> (дата обращения: 10.10.2023).

УДК 316.422

**ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС:
ПУТЬ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАТИКЕ**

студент гр. ИТ-2211р-2 Подгорный А.О., Федоров В.Е., Миньков М.С.
научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Тулегенова А.Т.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада информатика білім беру саласында жасанды интеллект жүйесі қарастырылған.

Summary: The article discusses the system of artificial intelligence in the field of computer science education.

В эпоху стремительных технологических изменений и переоценки образовательных методик роль искусственного интеллекта в учебном процессе становится все более существенной. В особенности, обучение информатике, являющейся основополагающей для цифровой эры, требует постоянного совершенствования методов обучения. Это ведет к важнейшему вопросу: как можно интегрировать инновационные технологии, основанные на искусственном интеллекте, для оптимизации учебного процесса и улучшения качества обучения информатике[1].

Данное исследование направлено на анализ и выявление перспектив интеграции искусственного интеллекта в учебный процесс по информатике. В этом контексте рассматриваются текущие вызовы, с которыми сталкиваются методы обучения, и возможности использования передовых технологий, таких как алгоритмы машинного обучения и адаптивные платформы, для повышения эффективности и персонализации образования.

Обучение информатике является неотъемлемой частью современной образовательной системы, однако оно сталкивается с рядом проблем и вызовов.

Одной из главных проблем является склонность учеников к поверхностному запоминанию материала вместо глубокого понимания принципов информатики. Это может привести к недостаточной подготовке к решению реальных задач в сфере ИТ. Недостаток квалифицированных преподавателей также является серьезной проблемой, особенно в контексте быстрого развития технологий. Не всегда возможно обеспечить доступ к актуальным знаниям и практическому опыту, что ограничивает качество обучения.

Однако, существует и ряд вызовов, связанных с разнообразием учебных программ и форматов обучения. Это создает трудности в стандартизации образования в области информатики и выравнивании уровня знаний между учащимися.

Современные методы обучения в информатике имеют свои преимущества. Использование интерактивных учебных платформ и онлайн-курсов позволяет учащимся изучать информатику в удобном темпе и с учетом индивидуальных потребностей. Такие подходы часто мотивируют учеников и способствуют глубокому пониманию материала.

Кроме того, развитие компьютерных технологий позволяет создавать виртуальные среды для практического обучения. Это позволяет учащимся экспериментировать и применять полученные знания на практике, что является эффективным способом закрепления материала.

Информационные технологии играют ключевую роль в современном образовании. Они обеспечивают доступ к образовательным ресурсам, позволяют создавать интерактивные учебные материалы и обеспечивают коммуникацию между учащимися и преподавателями независимо от географического расположения. Информационные технологии также поддерживают процесс адаптации учебных программ под изменяющиеся требования рынка труда, обогащая обучение информатике новыми методами и знаниями.

В целом, хотя обучение информатике сталкивается с вызовами, новые технологии и подходы предоставляют возможности для улучшения качества образования и подготовки будущих специалистов в области информационных технологий.

Искусственный интеллект предоставляет уникальные возможности для улучшения процесса обучения информатике. Одним из ключевых преимуществ является способность ИИ к адаптации. Путем анализа данных обучающихся, ИИ может предлагать персонализированные материалы и задания, учитывая индивидуальные потребности и уровень знаний каждого студента. Это помогает стимулировать более эффективное усвоение информации.

Другим преимуществом является возможность ИИ обеспечивать непрерывное оценивание учебного прогресса. Он способен анализировать

ответы студентов и предлагать индивидуализированную обратную связь, помогая выявлять слабые места и предлагать рекомендации для их устранения.

Существуют многочисленные успешные примеры интеграции искусственного интеллекта в обучение информатике. Например, платформы для онлайн-обучения используют алгоритмы машинного обучения для персонализации курсов и адаптации под индивидуальные потребности студентов. Также существуют виртуальные помощники, способные отвечать на вопросы студентов и помогать в понимании материала.

Еще одним примером является использование ИИ для создания интеллектуальных систем поддержки преподавателей. Такие системы могут анализировать данные о студентах и предоставлять рекомендации по оптимизации учебного процесса, а также помогать в создании индивидуализированных планов обучения.

Персонализация обучения с помощью искусственного интеллекта играет важную роль в улучшении усвоения материала[2]. Использование алгоритмов машинного обучения позволяет предлагать учебные материалы, основанные на уровне знаний и индивидуальных предпочтениях студентов.

Такие инструменты также помогают выявлять и устранять пробелы в знаниях студентов, предлагая дополнительные задания или материалы для закрепления сложных тем.

Использование ИИ для персонализации обучения в информатике не только повышает эффективность образовательного процесса, но и способствует более глубокому и устойчивому усвоению знаний студентами.

Искусственный интеллект в образовании информатики находит широкое применение в различных областях. Например, он используется для создания интеллектуальных учебных материалов, которые могут адаптироваться под уровень знаний студентов, предоставляя индивидуализированные задания и материалы для обучения. ИИ также активно применяется в обучающих симуляторах, где студенты могут практиковаться в программировании или других аспектах информатики в виртуальной среде.

Другое важное направление применения ИИ в учебном процессе - это создание систем автоматической оценки заданий и тестов. Эти системы могут анализировать ответы студентов, выявлять их ошибки и давать обратную связь, что значительно сокращает время, затрачиваемое преподавателями на оценку работ.

Адаптивные образовательные платформы, основанные на ИИ, являются ключевым элементом в инновационных методах обучения информатике. Они способны анализировать данные обучающихся и предлагать персонализированные учебные материалы и задания. Это позволяет студентам учиться в соответствии с их темпом и уровнем понимания.

Такие платформы могут также предоставлять рекомендации о том, какие темы следует углубить или повторить, основываясь на результатах тестов или выполненных заданиях. Это помогает студентам сосредоточиться на ключевых аспектах учебного материала[3].

Алгоритмы машинного обучения находят применение не только в персонализации обучения, но и в улучшении образовательного опыта в целом. Они могут анализировать данные обучающихся и выявлять закономерности, помогающие оптимизировать учебные программы и методики обучения. Например, такие алгоритмы могут помочь в определении наиболее эффективных методов обучения определенных тем или предметов.

Использование алгоритмов машинного обучения также позволяет прогнозировать потребности в образовательных ресурсах и материалах, что помогает обеспечить доступность необходимых материалов для учащихся. В целом, интеграция алгоритмов машинного обучения в образовательный процесс способствует более эффективному и индивидуализированному обучению информатике.

Интеграция искусственного интеллекта в учебный процесс информатики открывает перед образованием новые перспективы и возможности. Преимущества использования ИИ в обучении включают персонализацию образования, адаптацию под индивидуальные потребности студентов и повышение эффективности образовательного процесса.

Однако, несмотря на значительные преимущества, существует необходимость в дальнейших исследованиях и работе по практической реализации этих технологий в образовании.

Для дальнейших исследований, важно углубить понимание о том, какие методы обучения и инструменты ИИ наиболее эффективны для усвоения информатики студентами разного уровня подготовки. Также необходимо уделить внимание разработке и оценке новых образовательных технологий, основанных на ИИ, и их влиянию на обучение[4].

Практическая реализация должна включать в себя обучение преподавателей и студентов использованию новых образовательных платформ и систем, интегрированных с ИИ. Кроме того, важно разработать стандарты и руководства по использованию технологий ИИ в учебных заведениях.

Интеграция искусственного интеллекта в образование информатики является ключевым шагом в совершенствовании учебного процесса. Она позволяет создавать более гибкие и эффективные методы обучения, учитывая индивидуальные потребности студентов. Правильное использование этих технологий может привести к улучшению качества образования и подготовке нового поколения специалистов в области информатики, способных успешно адаптироваться к быстро меняющемуся миру технологий.

Список использованной литературы:

1. Clark, R. E. (2016). *Learning From Media: Arguments, Analysis, and Evidence*. Routledge.
2. Siemens, G., & Baker, R. S. (Eds.). (2014). *Learning analytics: From research to practice*. Springer.
3. Baker, R. S. (2016). Stupid Tutoring Systems, Intelligent Humans. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 26(2), 600-614.

4. Lynch, C., Ashley, K. D., Pinkwart, N., & Alevan, V. (2016). Intelligent tutoring systems for legal education: A review of the field. *Artificial Intelligence and Law*, 24(4), 375-406.

УДК 351.382

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ АРХИТЕКТУРЫ СОВРЕМЕННЫХ СИСТЕМ ЗАЩИТЫ

Студент гр. ИТ-2111р-1 Пруссов Леонид Дмитриевич
Студенты гр. ИТ-2211р-1 Ким Роман Анатольевич и Фархутдинов Равшан Рустамович
Көшкінбаев С.Ж. - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада заманауи қорғаныс жүйелерінің архитектурасын жобалаудың негізгі принциптері мен типтері жайлы ақпараттар қарастырылған.

Summary: The article provides information on the basic principles and types of design of the architecture of modern defense systems.

Системы защиты относятся к мерам, принимаемым для обеспечения безопасности людей, имущества и активов. Эти системы предназначены для предотвращения или смягчения рисков таких опасностей, как кража, пожар, вторжение и стихийные бедствия[1].

Обычно используются различные типы систем защиты:

Системы безопасности: к ним относятся камеры наблюдения, системы сигнализации, системы контроля доступа и персонал службы безопасности. Они помогают предотвращать несанкционированный доступ, обнаруживать вторжения и предоставлять визуальные доказательства в случае инцидентов.

Системы пожаротушения и обнаружения: Сюда входят пожарная сигнализация, разбрызгиватели и огнетушители. Они помогают обнаруживать и тушить пожары, сводя к минимуму материальный ущерб и спасая жизни.

Системы обнаружения вторжений: Эти системы используют датчики движения, детекторы взлома и детекторы разбития стекла для обнаружения несанкционированного проникновения в помещение. Они вызывают тревогу и оповещают сотрудников службы безопасности о немедленных действиях.

Системы контроля доступа: Эти системы регулируют и контролируют вход и выход в здание или зону ограниченного доступа. Они могут включать в себя считыватели карт-ключей, биометрические сканеры или системы ввода с клавиатуры.

Системы видеонаблюдения CCTV: Системы замкнутого телевидения (CCTV) используют камеры для мониторинга и записи действий в определенной области. Они часто используются для наблюдения с целью сдерживания преступности и повышения безопасности.

Физические барьеры: Ограждения, стены, замки и двери могут выступать в качестве физических барьеров для предотвращения несанкционированного доступа и защиты активов.

Системы реагирования на чрезвычайные ситуации: Эти системы включают в себя аварийную сигнализацию, тревожные кнопки и системы внутренней связи для оповещения властей или сотрудников службы безопасности в случае возникновения чрезвычайных ситуаций.

В целом, системы защиты играют жизненно важную роль в защите людей, активов и собственности путем обнаружения, сдерживания потенциальных угроз или опасностей и реагирования на них.

Существует несколько архитектур современных систем защиты, которые используются для обеспечения безопасности данных, информационных систем и сетей. Вот некоторые из них:

Клиент-серверная архитектура: В этой архитектуре система состоит из клиентской части, которая взаимодействует с пользователем, и серверной части, которая обрабатывает запросы клиента и управляет доступом и защитой данных.

Архитектура веб-приложений: В этой архитектуре веб-приложение состоит из клиентской части, которая работает в браузере пользователя, и серверной части, которая обрабатывает запросы клиента и управляет защитой данных.

Архитектура "замок и ключ": В этой архитектуре система защиты состоит из замка, который представляет собой физическое приспособление или программное обеспечение, и ключа, который предоставляет доступ к защищенным ресурсам. Ключ обычно содержит информацию для проверки подлинности пользователя[2].

Архитектура "защита в глубину": В этой архитектуре система защиты состоит из нескольких слоев, каждый из которых предоставляет определенный уровень защиты. Например, слои могут включать антивирусное ПО, фаерволы, системы обнаружения вторжений и т. д.

Архитектура "нулевой доверия": В этой архитектуре считается, что ни одна часть системы или сети не может быть доверена полностью. Вместо этого, каждой части системы требуется аутентификация и авторизация для доступа к другим частям системы.

Важно отметить, что каждая архитектура может использоваться самостоятельно или в комбинации с другими архитектурами для достижения наилучшей защиты данных и систем.

Модульность: архитектура должна быть разделена на отдельные модули или компоненты, каждый из которых выполняет свою функцию. Это позволяет легко изменять и расширять систему, а также упростить ее тестирование и сопровождение.

Распределенность: компоненты системы должны быть распределены по нескольким узлам или серверам для обеспечения отказоустойчивости и высокой производительности. Распределенность также повышает безопасность системы, так как в случае атаки на один узел другие узлы остаются работоспособными.

Масштабируемость: архитектура должна быть способна масштабироваться в соответствии с растущими потребностями системы. Это может быть достигнуто с помощью горизонтального или вертикального масштабирования, а также использования кластеризации или облачных технологий.

Универсальность: архитектура должна быть создана таким образом, чтобы она могла быть применена к различным сценариям и требованиям без необходимости значительных изменений. Это позволяет сократить затраты на разработку и обеспечить более высокую степень переиспользования кода и компонентов.

Гибкость и адаптивность: архитектура системы должна быть гибкой и адаптивной к возможным изменениям требований или окружения. Это может быть достигнуто с помощью использования паттернов проектирования, а также применения принципов SOLID.

Безопасность: архитектура должна быть спроектирована с учетом безопасности системы. Это включает в себя использование шифрования данных, аутентификации и авторизации, а также механизмы обнаружения и предотвращения атак.

Тестируемость: архитектура должна быть спроектирована с учетом тестирования системы. Это включает в себя использование модульного тестирования, автоматического тестирования и других методов проверки работоспособности и надежности системы.

Производительность: архитектура должна обеспечивать высокую производительность системы, включая минимальные задержки при обработке запросов и эффективное использование ресурсов.

Сопровождаемость: архитектура должна быть спроектирована с учетом удобства сопровождения системы. Это включает в себя использование хорошо структурированного и документированного кода, а также инструментов и методик разработки и сопровождения[3].

Целостность и надежность: архитектура должна обеспечивать целостность и надежность системы, включая защиту от потери данных и сбоев в работе системы. Это может быть достигнуто с помощью резервного копирования данных, репликации и других методов обеспечения надежности.

Список использованной литературы:

1. Баранова, Е.К. Информационная безопасность и защита информации: Учебное пособие / Е.К. Баранова, А.В. Бабаш. - М.: Риор, 2017. - 400 с.
2. Малюк, А.А. Защита информации в информационном обществе: Учебное пособие для вузов / А.А. Малюк. - М.: ГЛТ, 2015. - 230 с.
3. Хорев, П.Б. Программно-аппаратная защита информации: Учебное пособие / П.Б. Хорев. - М.: Форум, 2017. - 448 с.

ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚИТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

ИФ-2211к-1 тобының студенттері Раушанбек М.Б., Қонаш Қ.Ө.,
ИФ-2111к-1 тобының студенті Нахипбек Ә.Қ.,
Мекемов А.М., магистр-ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрена информация о видах современных технологий обучения информатике и их основных особенностях.

Summary: In the article, information about the types of modern technologies of teaching computer science and their main features was considered.

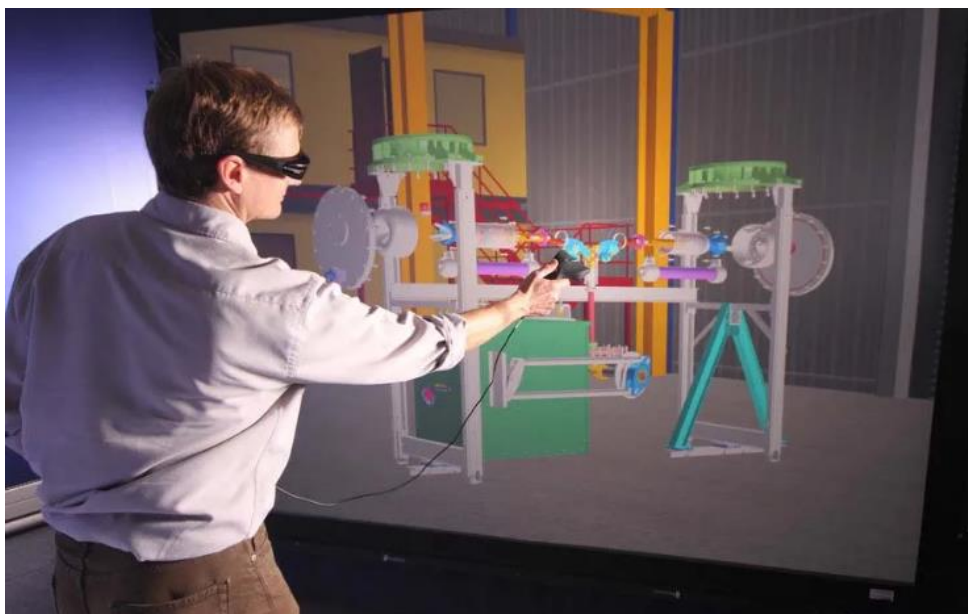
Информатиканы оқытудың заманауи технологиялары студенттерге материалды тиімді меңгеруге және осы саладағы дағдыларын дамытуға көмектесетін әртүрлі әдістер мен құралдарды қамтиды. Бұл технологиялардың кейбірі мыналарды қамтиды[1]:

Интерактивті онлайн курстар мен оқу платформалары: Бұл ресурстар студенттерге информатиканы онлайн режимінде өз қарқынымен үйренуге мүмкіндік береді. Олар жиі интерактивті тапсырмаларды, тесттерді және студенттерге күрделі ұғымдарды визуализациялауға және түсінуге көмектесетін бейне сабақтарды қамтиды(сур.1).

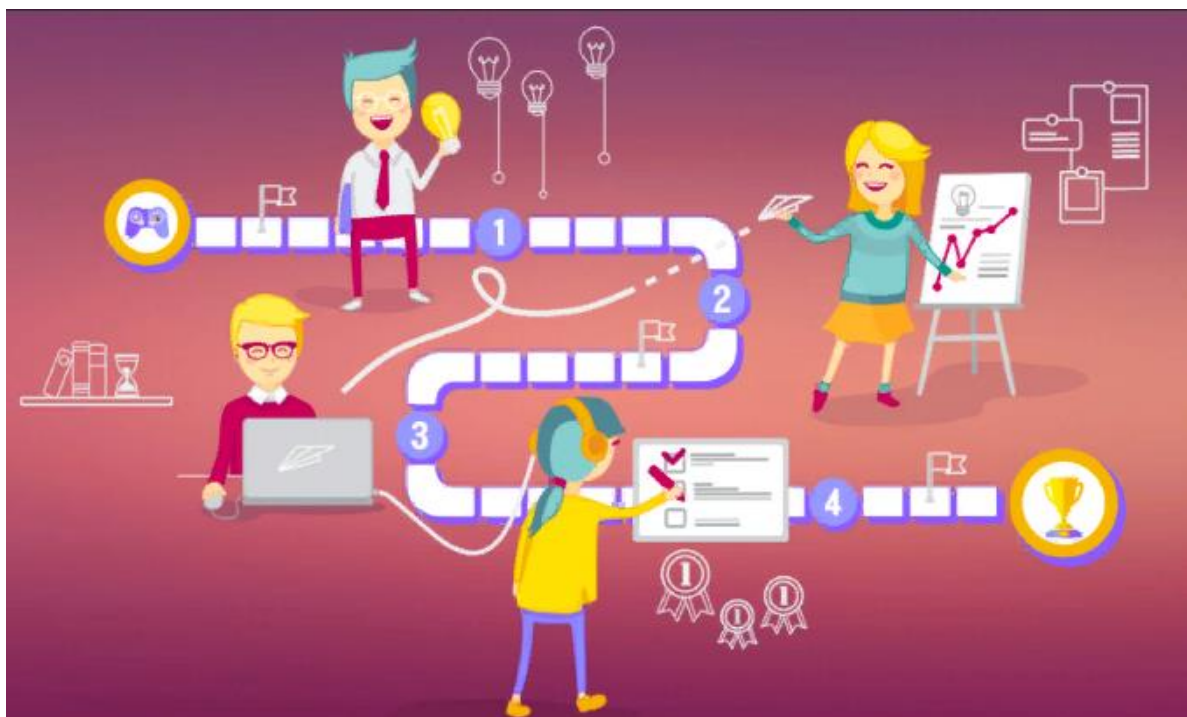
Сурет 1. Интерактивті оқу платформалары

Виртуалды және толықтырылған шындық: Бұл технологиялар студенттерге компьютерлік объектілермен өзара әрекеттесе алатын және информатика мәселелерін шеше алатын виртуалды орталарды құруға мүмкіндік береді. Бұл оларға тәжірибе жинақтауға және компьютерлік жүйелердің қалай жұмыс істейтінін жақсы түсінуге көмектеседі(сур.2).

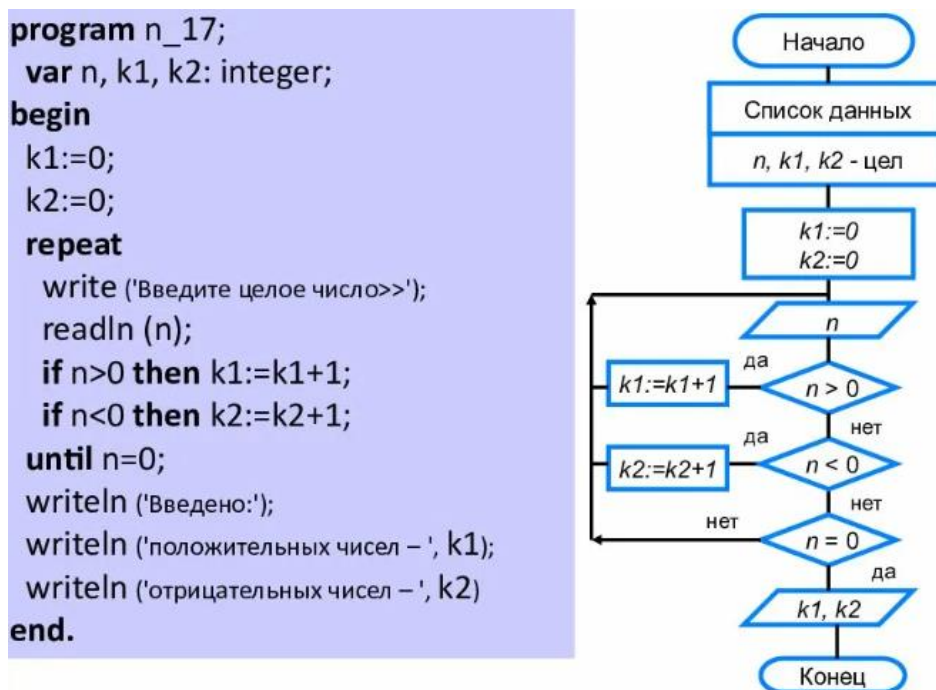
Сурет 2. Виртуалды көрініс

Ойындарды және геймификацияны пайдалану[2]: Көптеген білім беру қолданбалары мен информатика платформалары оқу процесін қызықтырақ және ынталандыру үшін ойын элементтерін пайдаланады. Бұған студенттер белгілі бір тапсырмаларды дұрыс орындағаны үшін алатын қиындықтар, жарыстар және жетістіктер кіруі мүмкін(сур.3).

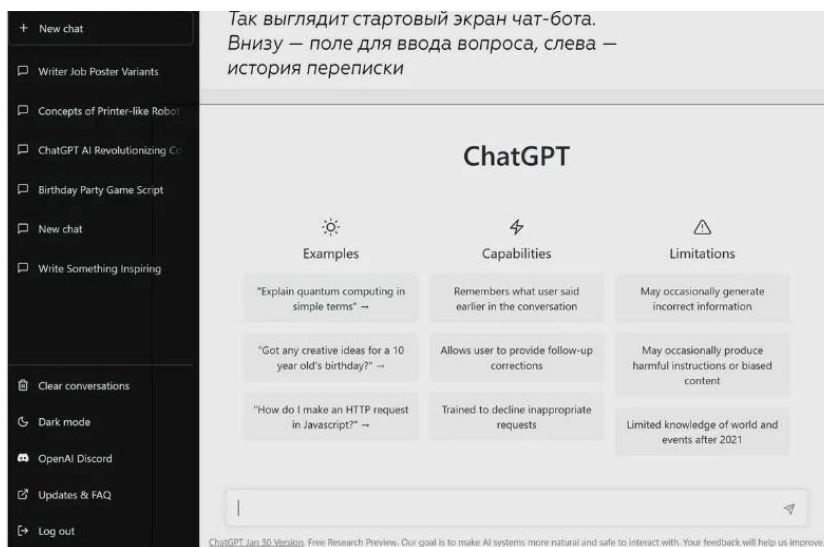
Сурет 3. Ойындарды және геймификацияны пайдалану

Кодтау және бағдарламалау: Қазіргі ақпараттық қоғамда бағдарламалау барған сайын маңызды дағдыға айналууда[3]. Бұл дағдыны үйрету үшін студенттерге әртүрлі бағдарламалау тілдерін үйренуге және өз жобаларын жасауға көмектесетін арнайы платформалар мен құралдар қолданылады(сур.4).

Сурет 4. Кодтау және бағдарламалау

Жасанды интеллектті пайдалану: Жасанды интеллект білімге, соның ішінде информатикаға көбірек енгізілуде[4]. Машиналық оқыту алгоритмдері мен смарт жүйелерді пайдалана отырып, сіз әрбір студенттің қажеттіліктеріне бейімделетін және оған ең жақсы нәтижелерге жетуге көмектесетін жекелендірілген оқу бағдарламаларын жасай аласыз(сур.5).

Сурет 5. Жасанды интеллектті пайдалану

Жалпы алғанда, информатиканы оқытудың заманауи технологиялары пәнді студенттердің кең ауқымы үшін қолжетімді, қызықты және тиімді етіп, олардың дағдыларын дамытуға және болашақ кәсіби қиындықтарға дайындалуға көмектеседі[5-6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Давлетов, З.Х. Основы современной информатики: Учебное пособие / З.Х. Давлетов. - СПб.: Лань КПТ, 2016. - 256 с.
2. Жаров, М.В. Основы информатики: Учебное пособие / М.В. Жаров, А.Р. Палтиевиц, А.В. Соколов. - М.: Форум, 2017. - 512 с.
3. Забуга, А.А. Теоретические основы информатики: Учебное пособие / А.А. Забуга. - СПб.: Питер, 2015. - 80 с.
4. Кудинов, Ю.И. Основы современной информатики: Учебное пособие / Ю.И. Кудинов, Ф.Ф. Пашенко. - СПб.: Лань, 2018. - 256 с.
5. Ляхович, В.Ф. Основы информатики (спо) / В.Ф. Ляхович, В.А. Молодцов, Н.Б. Рыжикова. - М.: КноРус, 2018. - 264 с.
6. Матросов, В.Л. Теоретические основы информатики: Учебник / В.Л. Матросов. - М.: Academia, 2017. - 832 с.

ӘОЖ 372.862

**ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ БҰЛТТЫ ЕСЕПТЕУ
ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ**

ИФ-2111к-1 тобының студенттері Сайдазимов Ж.А., Ташпулатов И.И., Урунбай О.Т.
Ешмағамбетова С.М., магистр.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются некоторые особенности применения концепции облачных вычислений в процессе преподавания, обучения и оценивания по дисциплине информатика. В работе выделены преимущества и недостатки использования технологии облачных вычислений и бесплатных программных продуктов, предлагаемых ею, в обучении информатике. Также, представлен сравнительный анализ десктопных и облачных приложений, показывающий явные преимущества последних для учебных заведений без больших денежных затрат.

Summary: The article discusses some features of the application of the concept of cloud computing in the process of teaching, training and evaluation in the field of computer science. The paper highlights the advantages and disadvantages of using cloud computing technology and the free software products offered by it in teaching computer science. Also, a comparative analysis of desktop and cloud applications is presented, showing the obvious advantages of the latter for educational institutions without large financial costs.

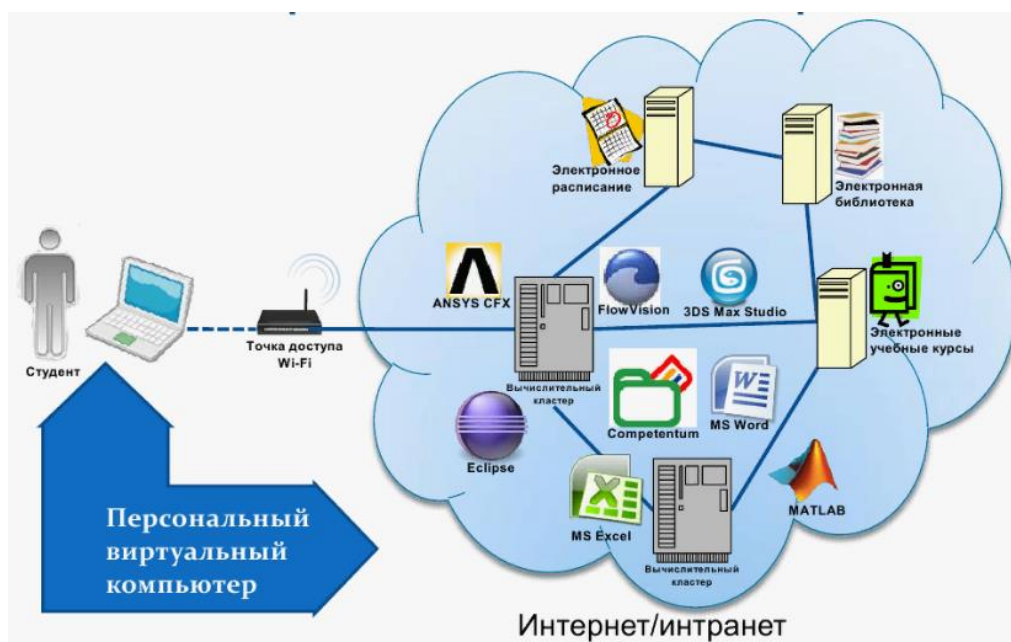
Cloud computing, сөзбе — сөз "бұлтты есептеу" (термин Интернеттің символдық графикалық көрінісінен шыққан, көбінесе бұлт ретінде қарастырылады) - бұл қызметтердің, қосымшалардың таратылған жиынтығын, ақпаратқа қол жетімділікті және деректерді сақтауды қамтитын ақпараттық технологиялар саласындағы заманауи тұжырымдама. осы қызметтерді

ұсынатын жүйенің орналасқан жері мен физикалық конфигурациясы туралы пайдаланушының білімінсіз[1]. Информатика мамандары білім беру процесінде бұлтты есептеу технологиясын әртүрлі мақсаттарда қолданады. Үлкен ақпарат сыйымдылығы бар тасымалдаушы. Ақпарат cloud computing технологиясы ұсынған серверде сақталады.

Нлн оқу залында ғана бағдарламаларға қол жеткізу білім алушыларға лицензиялық бағдарламаларды сатып алу қажеттілігі. Интернет байланысы бар кез келген жерден cloud қызметтеріне қол жеткізіңіз.

Топтық саңылауды бағалау кезінде әр топ мүшесінің құжатты өңдеуге қосқан үлесін анықтау мүмкін емес. Осы құжаттағы пайдаланушылардың барлық әрекеттері оның тарихында жазылады, осылайша мұғалім пайдаланушылардан алынған құжатты әзірлеудің бүкіл процесін бақылай алады.

Деректер мен ресурстарды бөлісу: бұлтты есептеу информатиктерге әріптестерімен және студенттерімен деректерді, бағдарламалық жасақтаманы және басқа ресурстарды оңай бөлісуге мүмкіндік береді. Бұл бірлескен оқыту мен зерттеу мүмкіндігін қамтамасыз етеді, өйткені жеке адамдар ортақ материалдарға қол жеткізе алады, оларды өңдей алады және оларға нақты уақыт режимінде үлес қоса алады(сурет 1).

Сурет 1. Информатика мамандары білім беру процесінде бұлтты есептеу технологиясын

Масштабтау: бұлтты есептеу информатиктерге қажет болған жағдайда есептеу ресурстарын масштабтауға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе үлкен деректер жиынтығын өңдеу, модельдеу және үлкен есептеу шығындарын қажет ететін эксперименттер жүргізу кезінде пайдалы. Бұлтты есептеулердің арқасында информатика мамандары жабдықты қымбат жаңартуды қажет

етпестен сұраныс бойынша қосымша есептеу қуаттарына оңай қол жеткізе алады.

Қол жетімділік: бұлтты есептеу арнайы аппараттық немесе бағдарламалық жасақтама талаптарының қажеттілігін жояды, өйткені ресурстар Интернет арқылы қамтамасыз етіледі. Бұл студенттер мен зерттеушілер интернетке қосылған кез келген құрылғыдан өз жұмысына және оқу материалдарына оңай қол жеткізе алатынын білдіреді. Бұл икемділікке ықпал етеді және қашықтықтан оқыту мен бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Экономикалық тиімділік: бұлтты есептеу білім беру мекемелері мен жеке тұлғаларға шығындарды үнемдеуге мүмкіндік береді. Информатика мамандары қымбат жабдықтар мен бағдарламалық жасақтамаға инвестиция салудың орнына, бұлтты қызметтерді тек өздері пайдаланатын ресурстар үшін төлей алады. Бұл бюджетті тиімді бөлуге және қолда бар ресурстарды барынша пайдалануға мүмкіндік береді.

Виртуалды зертханалар: бұлтты есептеу информатиктерге виртуалды зертханалар құруға мүмкіндік береді, онда студенттер өз дағдыларын қолдана алады және қауіпсіз және бақыланатын ортада жаңа технологиялармен тәжірибе жасай алады. Бұл физикалық инфрақұрылым мен жабдыққа деген қажеттілікті азайтады, бұл оларды білім беру мекемелеріне қол жетімді етеді.

Деректерге негізделген Аналитика және шешім қабылдау: бұлтты есептеу информатиктерге білім беру процесінде пайда болатын деректердің үлкен көлемін жинауға, сақтауға және талдауға мүмкіндік береді. Бұл деректерді оқушылардың үлгерімі туралы ақпарат алу, білім беру процесін жақсарту үшін деректерге негізделген шешімдерді жақсарту және қабылдау бағыттарын анықтау үшін пайдалануға болады[2].

Деректерді өңдеуге және жинауға мүмкіндік беретін интернет ресурстарын мұқият қарастырыңыз.

Ғылыми ақпаратты жинау, талқылау және таңдау үшін арнайы әлеуметтік желілерді пайдалануға болады. Мысалы, <http://www.linkedin.com> және <http://www.mendeley.com> -ғалымдар мен зерттеушілерге арналған әлеуметтік желі, бұл құқықтық басылымдармен, коммуникациялармен алмасуға және іздеуді жоспарлауға мүмкіндік береді. Ғылыми ақпаратты іздеудің басқа көздері Google, Ask, Yahoo, Yandex, Bing және т. б.

Кеңсе технологиясы Ақпараттық технологиялар саласында маңызды рөл атқарады: процессорлар мәтіндік, және графикалық, электрондық жүйелер презентацияларды құруға және өңдеуге, сондай-ақ мәліметтер базасын басқаруға арналған. Бұған келесі ресурстар көмектеседі: Google Docs (docs.google.com), skydrive.live.com -Microsoft веб-қосымшалары (Windows Live), iCloud(icloud.com), Dropbox (dropbox.com) осы функциялардың қысқаша салыстырмалы талдауы айтылады, Сіз мекенжайды пайдалана аласыз <https://onedrive.live.com/about/ru-ru/compare/>. Бұл қызметтер келесі функцияларды қамтамасыз етеді: мәтіндік құжаттарды, электрондық кестелерді, презентацияларды және т.б. құру. Бұлтта жасалған және сақталған электрондық құжаттар, құжаттар, кестелер мен презентациялар, оларды

болашақта компьютерден бұлтқа жүктеуге болады. Бұл мүмкіндіктерді пайдалану үшін Сіз тиісті ресурсқа тіркеліп, есептік жазбаны орнатуыңыз керек. Тіркелу және есептік жазбаны пайдалану тегін.

Google Calendar қосымшасы-бұл сіздің іс-әрекетіңіз бен жұмысыңызды жоспарлауға арналған танымал қызмет. Бұл қолданбаның көмегімен сіз өмірдегі барлық оқиғалар мен маңызды оқиғаларды бір жерде бақылай аласыз. Google Talk қосымшасының көмегімен сіз студенттермен жазбаша түрде де, бейнеконференция түрінде де онлайн-кеңес ұйымдастыра аласыз. Сонымен қатар, студенттер белгілі бір мәселелерді шешу үшін бір-бірімен сөйлесе алады.

Графикалық редакторларға келетін болсақ, көптеген ресурстар бар, соның ішінде Google Cloud сурет салу қолданбасы, бірақ бұл қолданба өте қарапайым. Тек негізделген жобалар геометриялық фигуралар мұнда жасалуы мүмкін.

Бейне ақпаратты өңдеу үшін Сіз YouTube-пен біріктірілген бағдарламалық жасақтаманы пайдалана аласыз (youtube.com). бұл бағдарламалық жасақтама шектеулі функционалдылыққа ие, сонымен қатар сайтқа жүктелген өтулерді, бейнелерді, музыканың қабаттасуын, бейнелерді, ағындық бейнелерді өңдеуге мүмкіндік береді. [Http://savedelete.com/category/software](http://savedelete.com/category/software) бұл ресурс мультимедиялық деректерді, соның ішінде бейнелерді өңдеуге арналған көптеген бағдарламаларды ұсынады.

Электрондық поштаны құру және құжат айналымын енгізу үшін пошта серверлерін пайдалануға болады: <https://mail.google.com>, <https://www.yahoo.com/>, <https://mail.md/>, <http://mail.ru/>, <http://hotmail.com> /. Электрондық пошта серверлерінің көпшілігі тегін және жоғарыда айтылғандай, бұлтқа кіру электрондық пошта тіркелгісін қажет етеді[3]. Тұтастай алғанда, бұлтты есептеу технологиясы информатика мамандары үшін оқыту, оқыту және зерттеу үшін ауқымды, қолжетімді және үнемді ресурстармен қамтамасыз ету арқылы білім беру процесін жетілдіруде маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Cloud computing, http://ro.wikipedia.org/wiki/Cloud_computing (Дата обращения 10.05.2020).
2. Сейдаметова З. С., Сейтвелиева С. Н. Облачные сервисы в образовании // Информационные технологии в образовании. 2017. № 9
3. Султанова Н, Тищенко Д. Продвижение использования информационных и коммуникационных технологий в техническом и профессиональном образовании и обучении в странах СНГ [Отчет]. Москва: ЮНЕСКО, 2018. - ISBN 9785861031202

ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖІКТЕЛУІ

ИФ-2111к-1 тобының студенттері Сайдиқаримов С.А., Бекеева Г.Б., Кахраман С.
Мекемов А.М., магистр-ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрена информация о видах методов обучения информатике и их особенностях.

Summary: The article provides information about the types of computer science teaching methods and their features.

Информатиканы оқыту әдістерін әртүрлі белгілер бойынша жіктеуге болады. Информатиканы оқыту әдісі мұғалім мен оқушылардың өзара байланысты іс-әрекетінде ақпараттық білім мазмұнын дамыту әдісі деп аталады. Оқыту әдістері көп және бірнеше сипаттамаларға ие болғандықтан, оларды бірнеше негіздер бойынша жіктеуге болады[1].

Информатиканы оқыту әдістерінің мүмкін жіктемелерінің бірі білімді беру әдісіне негізделген:

Дәстүрлі әдістер: Дәрістер: оқытушы студенттерге ақпарат береді, ал студенттер тыңдайды және жазады.

Практикалық сабақтар: студенттер оқытушының жетекшілігімен практикалық тапсырмаларды орындайды.

Семинарлар: студенттер оқытушының жетекшілігімен топтағы тапсырмаларды немесе мәселелерді талқылайды.

Зертханалық жұмыстар: студенттер оқытушының жетекшілігімен компьютерде немесе басқа жабдықта эксперименттер немесе практикалық зерттеулер жүргізеді.

Интерактивті әдістер:

Топтық жұмыс: Студенттер топта жобалар немесе тапсырмалар бойынша жұмыс істейді.

Пікірталастар: студенттер аудиторияда немесе интернетте тапсырмаларды, мәселелерді немесе идеяларды талқылайды.

Жобалық жұмыс: Студенттер ақпараттық технологияларды қолдана отырып, өз жобаларын жасайды және жүзеге асырады.

Іс әдісі: студенттер информатикаға қатысты нақты немесе ойдан шығарылған жағдайларды талдайды және шешеді.

Заманауи технологияларды қолданатын интерактивті әдістер:

Онлайн курстар мен платформалар: студенттер материалдарды зерттейді және арнайы онлайн платформаларда немесе арнайы қолданбалар арқылы тапсырмаларды орындайды.

Бейне сабақтар: студенттер информатика бойынша бейне сабақтарды, демонстрацияларды немесе презентацияларды көреді.

Интерактивті мультимедиялық оқулықтар: мәтіндерді, суреттерді, анимацияларды және басқа интерактивті элементтерді қамтитын

мультимедиялық оқулықтар студенттерге материалды тиімдірек игеруге көмектеседі.

Бұл информатиканы оқытудың кейбір әдістері ғана және жақсы нәтижеге жету үшін оларды толықтыруға және біріктіруге болады[2].

Мұғалім қызметінің маңызды компоненттерінің бірі-осы оқу жағдайында оқытудың оңтайлы әдісін дұрыс таңдау.

Оқыту әдістерін таңдау және біріктіру кезінде келесі критерийлерді басшылыққа алу қажет:

1. оқыту, тәрбиелеу және дамыту мақсаттары мен міндеттеріне сәйкестігі;
2. зерттелетін материалдың мазмұнына сәйкестігі (күрделілігі, жаңалығы, сипаты, материалды көрнекі түрде ұсыну мүмкіндігі және т. б.);
3. сынып оқушыларының нақты оқу мүмкіндіктеріне: жасына (физикалық, психикалық), дайындық деңгейіне (оқыту, даму, тәрбие, ақпараттық және коммуникациялық технологияларды меңгеру дәрежесі), сынып ерекшеліктеріне сәйкестігі;
4. қолда бар жағдайларға (кабинеттің тиісті оқыту құралдарымен жарактандырылуы, электрондық және баспа оқу-әдістемелік материалдарының болуы) және оқуға бөлінген уақытқа сәйкестігі;
5. эргономикалық жағдайлар (сабақ кестесі бойынша өткізілетін уақыт, сыныптың толықтығы, компьютердегі жұмыс ұзақтығы және т. б.);
6. мұғалімдердің жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне сәйкестігі (мінез ерекшеліктері, бір немесе басқа әдісті меңгеру деңгейі, сыныппен қарым-қатынас, алдыңғы тәжірибе, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік және ақпараттық-технологиялық дайындық деңгейі).

Мұғалім сабақ формасын өз қалауы бойынша таңдай алады: топтық, жұптық немесе фронтальды. Жақсы нәтиже беретін топтық жұмысты ұйымдастыру оқушылардың тиісті дағдыларын қалыптастыруды талап етеді.

Фронтальды оқыту формасын таңдағанда, сыныптың өнімді іс – әрекетінің шарты сабақ мұғалімнің монологы емес, дәстүрлі түсініктемелер мен сауалнамалар емес, әңгімелер, жаңа ұғымдарды талқылау, бірлескен іздеу және талдау болып табылады. Сонымен қатар, сабақтың бір бөлігі компьютерде жұмыс істеуге арналған, ол негізінен жеке. Бұл жұмыста мұғалім кеңесші рөлін атқарады, егер оқушыға көмек қажет болса, оны әрдайым мұғалімнен алу керек.

Информатика сабақтарында компьютер тек оқу объектісі ғана емес, сонымен қатар оқу құралы, танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру құралы болып табылады. Педагогикалық бағдарламалық құралдар дәстүрлі баспа материалдарымен бірге мұғалімге жеке оқытуға жақындауға көмектеседі, бұл дербес компьютерлерде оқыту жағдайында тиімді. Компьютердің түріне және оқушының білім деңгейіне қарамастан, информатика мұғалімі әр балаға өзінің қызығушылықтары мен қабілеттерін қолдану аясын таба алады және табуы керек.

Оқыту әдістерінің жіктелуі

Оқыту әдістері көп және бірнеше сипаттамаларға ие болғандықтан, оларды бірнеше негіздер бойынша жіктеуге болады.

Мұғалім мен оқушылардың өзара іс – әрекетінің сипаты бойынша– Лернер-Скаткинді оқытудың жалпы дидактикалық әдістерінің жүйесі: түсіндірме-иллюстрациялық әдіс, репродуктивті әдіс, проблемалық презентация әдісі, ішінара іздеу немесе эвристикалық әдіс, зерттеу әдісі[3].

Мұғалім қызметінің негізгі компоненттері бойынша-оқыту әдістерінің үш үлкен тобын қамтитын ю. к. Бабанскийдің әдістер жүйесі:

а) оқу қызметін ұйымдастыру және жүзеге асыру әдістері (ауызша, көрнекі, практикалық репродуктивті және проблемалық, индуктивті және дедуктивті өзіндік жұмыс және оқытушының басшылығымен жұмыс);

б) ілімді ынталандыру және ынталандыру әдістері (қызығушылықты қалыптастыру әдістері: танымдық ойындар, өмірлік жағдайларды талдау, сәттілік жағдайларын құру; ілімдегі борыш пен жауапкершілікті қалыптастыру әдістері: ілімнің әлеуметтік және жеке маңыздылығын түсіндіру, педагогикалық талаптар қою);

в) бақылау және өзін-өзі бақылау әдістері (ауызша және жазбаша бақылау, зертханалық және практикалық жұмыстар, машиналық және машинасыз бағдарламаланған бақылау, фронтальды және сараланған, ағымдағы және қорытынды). Оқытудың жеке дидактикалық әдістері[4].

1. Ақпаратты беру көздері мен қабылдау сипатына сәйкес-дәстүрлі әдістер жүйесі (е.я. Голант, и. т. бағбандар және т. б.): ауызша әдістер (әңгіме, әңгіме, дәріс және т. б.); көрнекі (көрсету, көрсету және т. б.); практикалық (зертханалық жұмыстар, эсселер және т. б.).

2. Мұғалім мен оқушылардың өзара әрекеттесу дәрежесі бойынша: презентация, әңгіме, өзіндік жұмыс;

3. Нақты дидактикалық міндеттерге байланысты (Б. П. Есипов): қабылдауға дайындық, түсіндіру, материалды бекіту және т. б.;

4. Білімді бөлшектеу немесе біріктіру принципі бойынша: аналитикалық, синтетикалық, салыстырмалы, жалпылау, жіктеу;

5. Надандықтан білімге дейінгі ой қозғалысының сипаты бойынша: индуктивті, дедуктивті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Балдин, К.В. Информатика для ВУЗов: Учебник / К.В. Балдин, В.Б. Уткин. - М.: Дашков и К, 2016. - 395 с.

2. Гришин, А.В. Промышленные информационные системы и сети: практическое руководство / А.В. Гришин. - М.: Радио и связь, 2016. - 176 с.

3. Завгородний, В.И. Информатика для экономистов: Учебник для бакалавров / В.П. Поляков, Н.Н. Голубева, В.И. Завгородний; Под ред. В.П. Полякова. - М.: Юрайт, 2016. - 524 с.

4. Иопа, Н. И. Информатика: (для технических специальностей): учебное пособие / Н. И. Иопа. – Москва: КноРус, 2016. – 469 с.

ХАБАРЛАМАЛАРДЫ ФАКСИМИЛЬДІ ЖІБЕРУ ПРИНЦИПІ

РЭТ-2111к-1 тобының студенті Сайлау Н.Е., РЭТ-2242к-1 тобының студенті
Тургимбаев Е.К., РЭТ-2211к-1 тобының студенті Асен Е.Б.
Кожабеков Е.А., аға оқытушы.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрен принцип передачи сообщений средствами факсимильной связи.

Summary: The article discusses the principle of transmitting messages by fax.

Факсимильді байланыс қозғалмайтын кескіндерді беруге арналған. Берілген сурет-түпнұсқа қарапайым сайттарға бөлінеді. Бұл учаскелердің жарықтығы оларға түсетін жарық ағыны шағылысқан (немесе өткізген) кезде электр импульстарына айналады, олар белгілі бір ретпен байланыс арнасы арқылы беріледі. Қабылдау кезінде бұл электрлік сигналдар кез-келген жазба ортасындағы сәйкес кескін элементтеріне бірдей ретпен түрлендіріледі. Нәтижесінде кескіннің көшірмесі (факсимиль) пайда болады. Кез келген кескінді оларға түсетін жарықты әртүрлі дәрежеде көрсетуге қабілетті элементтердің үлкен санының жиынтығы ретінде қарастыруға болады. Элементар аймақтардың (растрлық элементтердің) пайда болуы жарық оптикалық жүйесімен жасалған жарық сәулесінің кескіннің беті бойымен қозғалуынан болады. Сәулені жылжыту процесі сканерлеу деп аталады, нәтижесінде кескін сызықтарға бөлінеді. Шағылысқан жарық ағыны фотоэлектрлік түрлендіргішке түседі, оның шығыс электр сигналы кіріс жарық сигналының пішініне сәйкес келеді. Кескінді сканерлеуді және фотоэлектрлік түрлендіруді қамтамасыз ететін тарату аппаратурасының тораптары талдау құрылғыларының тобына біріктіріледі. Қабылдау аппаратында берілген электр сигналдарын беріліспен бірдей ретпен кері түрлендіру жүзеге асырылады. Сәйкес электрлік (немесе түрлендірілген жарық) сигналдары жазба ортасының бетіндегі қарапайым орындардың бояуын тудырады. Нәтижесінде жолға жазылған сурет-берілгеннің көшірмесі. Осы түрлендірулерді жүзеге асыратын құрылғылар жиынтығы синтездейтін құрылғылар тобына біріктіріледі. Байланыс арнасы арқылы қандай кескін берілсе де, фотоэлектрлік түрлендіргіштің шығысындағы сигнал аналогтық, деңгей мен уақыт бойынша үздіксіз бейне сигнал болып табылады. Аналогтық факс машиналарында бұл сигнал күшейтілгеннен кейін жоғары жиілікті аймаққа беріледі және тікелей байланыс желісіне беріледі[1]. Сандық факс жүйелерінде аналогтық сигнал квантланады, уақыт таңдалады және кодталады. Осы түрлендірулерден кейін цифрлық сигнал құрылымы бойынша мәліметтерді тасымалдау жүйелерінің ұқсас сигналдарынан еш айырмашылығы жоқ. Қазіргі факс машиналары әдетте сандық болып табылады.

Қызмет көрсету принциптеріне сәйкес факс байланысының қызметтерін ұйымдастыру телеграфтық байланыс үшін дәстүрлі – клиент және абоненттік

екі бағытта жүзеге асырылады. Тұтынушыларға қызмет көрсетуге Бюрофакс қызметі кіреді, ал абоненттік қызметтің ең көрнекті өкілдері телефакс болып табылады. Дәстүрлі абоненттік қондырғылар - телефакстар келесі кемшіліктермен сипатталады:

- елеулі механикалық тозуға бейімділік;
- алушылардың көп санына құжаттарды жіберудің қиындығы;
- термоқағазды тиімсіз пайдалану.

Пайдаланушылар жіберетін ақпарат көлемінің өсуі олардың көпшілігінің шектеулі, қатаң белгіленген функциялар санын орындайтын қарапайым автономды телефакстарды ғана емес, сонымен қатар қабылдау процесін автоматтандыратын жетілдірілген жүйелерді пайдалануға қызығушылық танытты. факс хабарламаларын өңдеу және жіберу және жоғарыда аталған кемшіліктерді жою. Мұндай жүйелерді іске асыру тек дербес компьютерлер негізінде мүмкін болады. Алғашқы компьютерлік факсимильді тақтаны 1985 жылы gamma Link компаниясы құрды. Бұл телефон желісін тікелей компьютерге қосып, оны қуатты және көпфункционалды телефаксқа айналдыруға мүмкіндік берді. Бүгінгі таңда компьютерлік факс тақталарын көптеген өндірушілер шығарады. Кейбір функционалдылығымен ерекшеленетін олардың өнімдері бір мақсатқа қызмет етеді-беру, қабылдау және тарату процесін автоматтандыру, әдеттегі телефон желілері арқылы алмасатын факсимильді хабарламалар. Мұндай тақталарды қолданатын дербес компьютерлерге (ДК) негізделген жүйелер қарапайым факс машиналарына қарағанда бірқатар артықшылықтарға ие:

- пайдалану ыңғайлылығы. Компьютерді телефон желісімен біріктіру және оны телефакс мүмкіндіктерімен қамтамасыз ету пайдаланушыларға компьютерлерінен шықпай-ақ факс хабарламаларын алуға, өңдеуге және жіберуге мүмкіндік береді;

- телефон желілерін тиімді пайдалану. ДК-ге негізделген факсимильді жүйе телефон желілерінің аз саны бойынша тиімді ақпарат алмасуды қамтамасыз етеді, олардың әрқайсысы жеке желіні қажет ететін көптеген дербес телефакстарды ауыстырады;

- берілетін кескіннің жоғары сапасы.

Сонымен қатар, факс карталарының жұмысын басқару үшін компьютерді пайдалану көптеген пайдалы және ыңғайлы қолданбаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Ең көп таралған қолданбалар (қызмет) факс сервері[2], сұраныс бойынша факс және факс жіберу. Факс серверін пайдалану факс хабарламаларын қабылдау және беру кезінде уақыт пен материалдық шығындарды азайтады. Сұраныс бойынша факс жазылушыларды жиі сұралатын құжаттармен қамтамасыз ету процесін автоматтандыруға мүмкіндік береді. Факсты тарату көптеген алушылардың үлкен санына әртүрлі құжаттарды жіберу кезінде қызметкерлердің жұмысын айтарлықтай жеңілдетеді.

Сурет 1. Заманауи факс құрылғылары

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тоискин, В.С. Системы документальной электросвязи: Учебное пособие / В.С. Тоискин, А.П. Жук. - М.: Риор, 2018. - 318 с.
2. Маликова, Е.Е. Расчёт оборудования мультисервисных сетей связи. Методические указания по курсовому проектированию по дисциплине «Системы коммутации» / Е.Е. Маликова, Ц.Ц. Михайлова, А.П. Пшеничников. - М.: Горячая линия -Телеком , 2014. - 78 с.

УДК 681.32

ЦИФРОВЫЕ СИСТЕМЫ

студенты гр. РЭТ-2011р-1 Сайлаубеков И.М. и Маликов Н.А.,
студент гр. РЭТ-2211р-1 Морозов Д.В.
научный руководитель – ст. преподаватель Кожабеков Е.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада цифрлық жүйелердегі аналогты сигналдардың түрлендірулері қарастырылады.

Summary: The article deals with the conversion of analog signals in digital systems.

Это будет серия общих тем о концепциях цифровых систем и программируемой логики. Цифровая система — это система, состоящая из

логических вентилях, которые преобразуют логический вход в логический выход с логической функцией. Память, процессоры, мобильные телефоны и все виды электроники имеют цифровые схемы, а логические элементы являются строительными блоками цифровой системы. Их можно реализовать с помощью аналоговых и цифровых схем, но с развитием полупроводниковых технологий электронных схем стало гораздо больше. Эти схемы состоят из транзисторов, МОП-транзисторов и пассивных компонентов, таких как резисторы, конденсаторы и катушки индуктивности.

ASIC (интегральные схемы специального назначения) — это цифровая схема, которая имеется в подавляющем большинстве электронных устройств. Компания разрабатывает проект цифровой схемы, а затем производит тысячи микросхем для продажи на рынке. Они меньше по размеру, потребляют мало энергии, но первоначальный проект стоит больших денег и изменить схему, когда она уже изготовлена, нельзя.

FPGA (программируемая пользователем вентильная матрица) — это интегральная схема, которую можно программировать и перепрограммировать в полевых условиях. Он имеет множество логических элементов, регистров, триггеров и пользовательскую программу, настраивающую соединения между ними. Преимущество FPGA заключается в ее универсальности для тестирования и обучения.

Аналоговая передача не особенно эффективна. Когда соотношение сигнал/шум аналогового сигнала ухудшается из-за затухания, усиление сигнала также усиливает шум. Цифровые сигналы легче отделяются от шума и могут быть восстановлены в исходном состоянии. Таким образом, преобразование аналоговых сигналов в цифровые устраняет проблемы, вызванные затуханием. Импульсно-кодовая модуляция (ИКМ) — это простейшая форма кодирования сигналов. Кодирование формы сигнала используется для кодирования аналоговых сигналов (например, речи) в цифровой сигнал. Цифровой сигнал впоследствии используется для восстановления аналогового сигнала. Точность, с которой может быть воспроизведен аналоговый сигнал, частично зависит от количества бит, используемых для кодирования исходного сигнала. Импульсно-кодовая модуляция является расширением импульсно-амплитудной модуляции (РАМ), при которой дискретизированный сигнал состоит из последовательности импульсов, где каждый импульс соответствует амплитуде сигнала в соответствующий момент дискретизации (сигнал модулируется по амплитуде). Каждое значение аналоговой выборки квантуется в дискретное значение для представления в виде цифрового кодового слова. Импульсно-кодовая модуляция является наиболее часто используемым методом аналого-цифрового преобразования и определена в спецификации ITU-T G.711. Основными частями системы преобразования являются кодер (аналогово-цифровой преобразователь) и декодер (цифро-аналоговый преобразователь). Комбинированный кодер/декодер известен как кодек. Кодер РСМ выполняет три функции:

выборка
квантование
кодирование

Человеческий голос использует частоты от 100 до 10 000 Гц, но было обнаружено, что большая часть энергии речи находится в диапазоне от 300 до 3400 Герц — полоса пропускания примерно 3100 Герц. Перед преобразованием сигнала из аналогового в цифровой нежелательные частотные составляющие сигнала отфильтровываются. Это существенно упрощает задачу преобразования сигнала в цифровую форму и обеспечивает приемлемое качество воспроизведения сигнала для голосовой связи. С точки зрения оборудования, поскольку изготовление очень точных фильтров было бы дорогостоящим, обычно используется полоса пропускания 4000 Гц. Это ограничение полосы пропускания также помогает уменьшить наложение спектров — наложение спектров происходит, когда количество выборок недостаточно для адекватного представления аналогового сигнала (тот же эффект, который вы можете увидеть на экране компьютера, когда диагональные и изогнутые линии отображаются в виде серии зигзагообразных горизонтальных и вертикальных линий). Импульсно-кодовая модуляция (ИКМ) — это второй этап преобразования аналоговой формы волны в цифровую. Его проводят перед передачей для предотвращения искажения амплитуды волны из-за воздействия шума и интерференции при (АИМ) сигналах. В процессе модуляции величина выборок амплитудно-импульсной модуляции (АИМ) квантуется эталонными уровнями и сигнал представляется в цифровом виде. Квантование округляет мгновенные значения амплитуд дискретных импульсов до одного из ближайших соответствующих уровней напряжений (см. рис. 1).

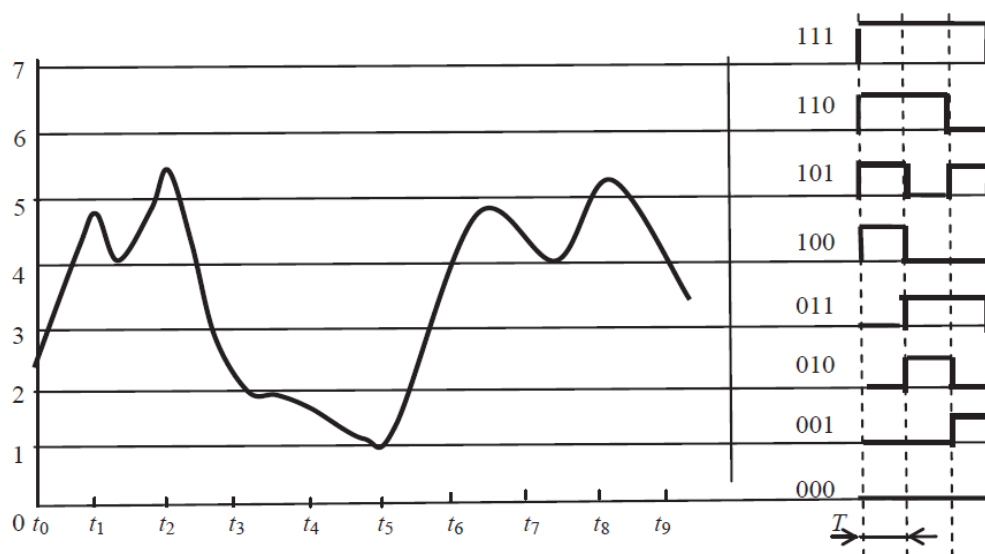

Рисунок 1. Процесс квантования:
 T — длительность тактового импульса

Дельта-модуляция также обозначается сокращенно DM или \hat{I} -модуляцией. Это метод преобразования аналого-цифрового и цифро-аналогового сигнала. Если мы хотим передать голос, мы используем эту технику. В этой технике мы не придаем особого значения качеству голоса. DM — это не что иное, как простейшая форма дифференциальной импульсно-кодовой модуляции (DPCM). Но между этими двумя методами есть некоторая разница. В методе DPCM последовательные выборки кодируются в потоки n-битных данных. Но при дельта-модуляции передаваемые данные сводятся к 1-битному потоку данных.

Основные особенности:

* Аналоговый сигнал представляет собой серию сегментов.

* Чтобы найти увеличение или уменьшение относительной амплитуды, мы должны сравнить каждый сегмент аппроксимированного сигнала с исходной аналоговой волной.

* Путем сравнения исходных и аппроксимированных аналоговых волн мы можем определить последовательные биты для установления.

* отправляется только изменение информации, то есть отправляется только увеличение или уменьшение амплитуды сигнала по сравнению с предыдущей выборкой, тогда как условие отсутствия изменений приводит к тому, что модулированный сигнал остается в том же состоянии 0 или 1, что и предыдущая выборка. .

Используя методы передискретизации в дельта-модуляции, мы можем получить большое отношение сигнал/шум. Это означает, что аналоговый сигнал дискретизируется с частотой, в несколько раз превышающей частоту Найквиста. [1].

Скорость в битах (бит/с) и скорость в бодах — это термины, используемые для определения особенностей скорости передачи цифровой информации.

Если длительность всех единичных элементов сигнала одинакова, то эти термины являются синонимами, но не в том случае, когда длительность информации в битах разная.

Разница между этими терминами заключается в том, что скорость, измеряемая в битах, - это количество бит дек в секунду, а скорость в бодах (названная в честь изобретателя кода) - это записанное значение. Продолжайте движение по длине (через секунду). На фото. На рисунке 1.8 показана двоичная схема, которую другие стремятся освоить (в некоторой степени), и это 1000 в секунду, что составляет примерно $10,00 = 10,00 = 1$. например, для 1 мс. финансы: 1/0, 023 или 43,5 бит/сек. 1/0, 022 или 45,5 балла. В телеграмме системы могут не знать, что означают диаграммы (см. Рисунок). 1).

Это означает, что сделать что-то подобное невозможно. По словам исследователя, прежде чем отправлять данные на ограниченную полосу, импульсный порт должен иметь форму, позволяющую использовать Netflix, что невозможно без использования управляющего сигнала. Эта функция

обеспечивается низкочастотным фильтром (гауссовским фильтром), результатом которого является сглаженная последовательность импульсов. Лимитед, 8. соседний канал.

Немецкий закон. Единственные проблемы с дублированием данных Kodianair связаны с передачей информации в коридоре (предшествующая проверка) и пердумной синхронизацией приема из-за последующей передачи осцилляторов [2]. Netflix кодирует Netflix кодом 1 для перехода от mesojanijaanair к ежедневному декабрю информации.

Кодирование серым цветом. Количество уровней передачи АСУ для данных в двоичном коде-

улов не ограничивается только двумя (метка и пропуск). Многоуровневая редакция отчета предоставляет ему привилегированное место для загружаемого тома, что позволяет передавать более 1 бита информации, что снижает необходимость в ней в любое время.

$T = 2P$ ($P = \text{Log}_2 t$), T (T) (p), $B0$ или 1. $P.sh$.) эфир 00, 01, 10, 11,8X - это близость такого человека. Количество уровней не ограничивается четырьмя.

Список использованной литературы:

1. Баскаков С. И. Радиотехнические цепи и сигналы / С. И. Баскаков. Москва: Высшая школа, 2015.
2. <http://www.study.urfu.ru>.

ОӘЖ 004.82

ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

IT-2111к-2 тобының студенті Сатикулов Ж.З., IT-2242к-1 тобының студенті
Усеин Ұ.У., IT-2211к-1 тобының студенті Наятулла С.Т.
Көшкінбаев С.Ж. – ғылыми жетекшісі
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрена роль информационных технологий (ИТ) в современном мире, их использование. Основное внимание уделяется преимуществам ИТ технологий для общества, потребителей, бизнеса. Сделан вывод о том, что информационные технологии являются одним из важных инструментов преобразований во многих сферах жизнедеятельности.

Summary: The article examines the role of information technologies (IT) in the modern world, their use. The main focus is on the benefits of technology for society, consumers, and business. It is concluded that information technologies are one of the important tools of transformation in many spheres of life.

«Ақпараттық технология» термині белгілі бір мақсаттарға арналған машиналар мен әртүрлі мәселелерді шешуге арналған жалпы мақсаттағы есептеу машиналарын ажырату үшін Harvard Business Review ұсынған.

Электрондық деректердің барлық нысандарын жасау, өңдеу, сақтау, қорғау және алмасу үшін ақпараттық технологиялар кез келген компьютерлерді, сақтау жүйелерін, желілерді және басқа физикалық құрылғыларды, инфрақұрылым мен процестерді пайдалану болып табылады.

Ақпараттық технологиялар (АТ) адамдарға қажетті және күнделікті қолданатын негізгі тапсырмаларды орындау үшін қолданылатын аппараттық және бағдарламалық құралдардың жиынтығын қамтиды.

Біз «ақпараттық әлемде» өмір сүріп жатқандықтан, ақпараттық технологиялар біздің күнделікті өміріміздің бір бөлігіне айналды және бүгінгі күні көптеген кәсіпорындарда компьютерлерді, желілерді және бизнестің басқа да техникалық салаларын басқару үшін АТ бөлімдері бар.

Қазіргі қоғамдағы ақпараттық технологиялардың ролін асыра айту қиын. Кез келген ғылым ғалымдарының қызметі, медициналық зерттеулер, банктік және ақша операциялары және кез келген басқа әлеуметтік маңызды саладағы қызметі – осының барлығы ақпараттық технологиялардың арқасында дамып, жалпыға қолжетімді болуға мүмкіндік алды. Ал қарапайым қолданушылар туралы айтатын болсақ, қазір дамыған қоғам мүшелерінің бірде-бір күні ұялы телефон соқпай, теледидардан таңғы немесе кешкі жаңалықтарды көрмей, компьютер құрылғыларының көмегімен түрлі ақпараттарды өндемей өтпейді. Тіпті бұл эссе, курстағы барлық басқалары сияқты, Интернеттен алынған мәліметтерді пайдалана отырып жасалды, бұл бірнеше секунд ішінде қазіргі уақытта белгілі білімнің шектеусіз көлеміне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Қазіргі әлемді АТ-сыз елестету мүмкін емес, олар адам өмірінің барлық салаларында өздерінің қолданылуын тапты.

Ақпараттық технологиялар әрқашан ақпаратты іздеу, жинау, сақтау, өңдеу, беру және, әрине, тарату процедурасы болып табылады. Бұл адамзат қызметінің белгілі бір саласында даму тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Ақпараттық технологиялар ақпаратты өңдеу процестерін оңтайландыруға, ресурстарды пайдаланудың күрделілігін төмендетуге, кез-келген қызмет түрлерін ақпараттық қолдаудың жаңа формаларын қолдануға ықпал етеді, ал еңбек, уақыт, энергия, материалдық шығындар үнемделеді.

Олар қоғамның ақпараттық ресурстарын пайдалану процесінің маңызды бөлігін білдіреді. АТ-ның негізгі мақсаты ақпараттық ресурстарды пайдаланудың еңбек сыйымдылығын төмендету болып табылады [1].

Ақпараттық технологиялардың міндеттеріне мыналар жатады:

- өндірістік және технологиялық ақпараттық процестерді әзірлеу және пайдалану,

- ақпаратты түрлендірудің оңтайлы әдістері мен құралдарын әзірлеу,

- ақпараттық өндірістің технологиялылығын қамтамасыз ету.

Заманауи ақпараттық технологияларды қолдану проблемалары бар. Олар негізінен ескіру процесімен байланысты: ат ескіреді және жаңа, заманауи атпен ауыстырылады.

Бірнеше жыл бұрын ақпараттандыру, ақпараттық технологияларды енгізу процесі баяу және белгісіз болды.

Бүгінгі күні ешкімді қандай да бір жаңа технологияны енгізу қажеттілігі туралы сендірудің қажеті жоқ болса да, ақпараттық технологиялар тиімді пайдаланылмайды. Бұл жағдайда проблемалардың бірі технологияны енгізудің ұйымдастырушылық аспектілерін елемеу болып табылады.

Ақпараттық технологияларды қолданумен байланысты тағы бір мәселе-ескіру кезеңдері бірнеше айдан бір жылға дейін өзгертін ат ескіруін бағалай алмау. Егер осы фактілерді ескермесек, онда жаңа ақпараттық технологияны енгізу сәтіне қарай ол ескіреді және жаңғыртуды қажет етеді.

Белгілі бір технологияны таңдау мәселесі тәуекелдермен бірге келеді, өйткені бүгінгі күні ат нарығында әртүрлі өндірушілер бірдей немесе әртүрлі принциптер, архитектуралар мен функционалдылықтар бойынша әзірлеген шешімдердің кең ауқымы бар. Себебі ат таңдаудағы қателік басқа, жетілдірілген технологияны алу қажеттілігін тудыруы мүмкін [2].

Біздің өмірімізге АТ енгізудің жағымсыз салдарымен қатар, бірқатар оң жақтары бар: ІТ мамандары бизнес-стратегия үшін технологияның маңыздылығының артуына байланысты дағдыларға сұраныстың жоғары болуына байланысты жақсы перспективаларды көреді.

Бүгінгі күні ақпараттық технологиялардың конвергенциясы, материалдық өндіріс пен ақпараттық бизнес салалары арасындағы айырмашылықтардың бұлыңғырлануы, фирмалар мен корпорациялардың қызмет түрлерін барынша әртараптандыру, өнеркәсіптің, қаржы секторының және қызмет көрсету саласының әртүрлі салаларының өзара енуі орын алуда. Зерттеу көрсеткендей, технология секторы 2020 жылы алдыңғы кезеңдерге қарағанда көбірек деректер жинады[3].

Олар бағдарламалармен, АТ инфрақұрылымымен, қауіпсіздік жүйелерімен және т.б. Әлемдегі ІТ мамандарының 85%-ы деректердің үнемі өсіп келе жатқан көлемінен туындайтын ақпараттық шуды еңсеру жаңа жылда күрделі сынақ болады деп есептейді. Дегенмен, стратегиялық ойлау мен цифрлық трансформациядағы ұзақ мерзімді үрдістер технологиялық жұмыс орындарына әсер ететін негізгі факторлар болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Груздеева, Г.Ж. Современные концепции формирования информационной культуры: сравнительный анализ [Электронный ресурс]: — Нижний Новгород: Вестник Мининского университета. — 2017. — № 4. — С. 29-36.
2. Остроух, А. В. Интеллектуальные информационные системы и технологии: монография [Электронный ресурс]: — М.: Лань, 2019.
3. Главные IT тренды 2021 года //Azoft URL: <https://vc.ru/azoft/188550-glavnye-it-trendy-2021-goda>

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАТИКЕ

Сері Ләззәт

студентка 2 курса ОП 6В01502-«Учитель информатики»

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақала информатика бойынша білім берудегі заманауи тенденцияларға шолу жасауға арналған. Қазіргі информатикада өздігінен білім алу және инновациялық әдістер басты рөл атқарады. Әдістер жобалық жұмыс, виртуалды зертханалар және онлайн платформалар арқылы білімді практикалық қолдануға баса назар аудара отырып талқыланады. Маңызды тенденциялар ретінде оқытуды жекелендірудегі жасанды интеллекттің рөлі, сондай-ақ білімге қолжетімділікті кеңейтудегі онлайн-білім берудің маңыздылығы көрсетілген. Сондай-ақ мұғалімдерді оқытуға және тең қолжетімділікке қатысты қиындықтар талқыланады. Тақырып студенттерді ақпараттық технологиялардың күрделі және өзгермелі саласына дайындауға арналған білім берудегі динамикалық өзгерістерді сипаттайды.

Summary: The article is devoted to an overview of modern trends in computer science education. Self-learning and innovative methods play a key role in modern computer science. Methods are discussed with an emphasis on practical application of knowledge through project work, virtual laboratories and online platforms. The role of artificial intelligence in personalizing learning, as well as the importance of online education in expanding access to knowledge, are highlighted as important trends. Challenges related to teacher training and equitable access are also discussed. The topic describes dynamic changes in education designed to prepare students for the complex and changing field of information technology.

Современное обучение информатике переживает настоящую революцию благодаря новым методам, педагогическим подходам и цифровым технологиям. В эру цифровой трансформации образования акцент смещается от традиционных учебных методик к инновационным подходам, способствующим более эффективному усвоению материала.

Один из ключевых трендов - это переход к интерактивному обучению. Вместо того чтобы просто слушать лекции и запоминать теорию, современные уроки информатики акцентируют внимание на практическом применении знаний. Проектно-ориентированный подход позволяет студентам активно вовлекаться в реальные задачи, стимулируя их креативность и развивая навыки решения проблем. Такой подход вносит новые возможности для глубокого понимания материала и позволяет студентам применять теорию на практике.

Современные методы обучения информатике претерпели значительные изменения в последние десятилетия, в ответ на быстрое развитие технологий. Эти изменения затрагивают как содержание обучения, так и методы передачи знаний. Современные тенденции в обучении информатике подчеркивают необходимость приспособления к быстро меняющейся технологической среде. Это важно, как для учеников, так и для преподавателей, поскольку требует постоянного обновления учебных программ и методик. В современном мире обучение информатике стало более чем просто изучением языков

программирования. С ростом технологической сложности приходится переосмысливать методику обучения, чтобы подготовить студентов к решению сложных задач и креативному применению знаний.

Технологический фокус в обучении информатике. Сегодня информатика не только о том, чтобы знать языки программирования или теорию алгоритмов, но и об их применении в реальных сценариях. Проектно-ориентированный подход позволяет студентам разрабатывать решения для реальных проблем, что стимулирует развитие их креативности и аналитического мышления. Сегодняшние уроки информатики все больше ориентированы на практическое применение знаний. Вместо традиционных лекций ставится акцент на проектную деятельность и решение реальных проблем. Это создает возможность студентам применять теоретические знания в практических сценариях. Проектная работа предоставляет студентам возможность не просто знать теорию, но и применять ее на практике. Реальные проекты, возможность работать в команде и сталкиваться с трудностями в ходе выполнения задач обучают студентов не только техническим навыкам, но и навыкам решения проблем [1].

Интерактивные методы обучения информатике. С развитием информационных технологий появились новые методы взаимодействия с учебным материалом. Виртуальные лаборатории, интерактивные задания и онлайн-платформы для обучения стали неотъемлемой частью современного обучения информатике. Эти методы способствуют более глубокому пониманию материала и активному участию студентов в процессе обучения. Использование виртуальных лабораторий и онлайн-платформ обогащает обучающий процесс преподавания информатики. Студенты могут непосредственно взаимодействовать с программным обеспечением, симулируя реальные сценарии. Это помогает им не только усвоить теоретические знания, но и развивать навыки решения практических задач. Использование виртуальных лабораторий и онлайн-платформ добавляет элемент интерактивности. Это поднимает уровень увлеченности студентов, предоставляя им возможность непосредственно взаимодействовать с программами и алгоритмами. Подобные методы также позволяют легче отслеживать прогресс и адаптировать материал в зависимости от потребностей студентов [2].

Роль искусственного интеллекта в обучении информатике. Искусственный интеллект становится все более важным компонентом образования. Адаптивные образовательные программы, использующие искусственный интеллект (ИИ), могут индивидуализировать обучение, учитывая потребности каждого студента. Это способствует более эффективному усвоению материала и развитию уникальных навыков. Искусственный интеллект вносит революционные изменения в образовательные процессы. Системы адаптивного обучения, опирающиеся на ИИ, могут анализировать индивидуальные успехи и слабые стороны студентов, предоставляя персонализированные материалы и задания. Системы на основе искусственного интеллекта не только анализируют успехи студентов, но и

предоставляют персонализированные рекомендации для их дальнейшего развития. Такой индивидуализированный подход помогает студентам развивать свои сильные стороны и преодолевать слабые [3].

Онлайн-образование и дистанционные технологии в обучении информатике. С развитием интернета обучение информатике стало доступным для широкой аудитории через онлайн-платформы. Это открывает новые возможности для студентов в удаленных районах или с нестандартным графиком учебы, совмещая учебу с работой. Онлайн-курсы, вебинары и облачные технологии сделали обучение более гибким и удобным. Развитие онлайн-образования расширяет географию доступа к обучению. Виртуальные классы, видеолекции и совместные онлайн-проекты создают международное образовательное сообщество. Однако необходимо уделять внимание вопросам доступности и эффективности таких методов, особенно в контексте различных культурных и социальных контекстов. Онлайн-обучение становится особенно актуальным в условиях изменяющейся мобильности и глобализации. Виртуальные классы и образовательные платформы снижают географические барьеры и предоставляют студентам доступ к качественному образованию, даже если они находятся в удаленных районах [4].

Вызовы и будущее в обучении информатике. Современные методы обучения информатике несомненно приносят пользу, но также сопряжены с вызовами. Необходимость подготовки педагогов, интеграция новых технологий и поддержка равного доступа к образованию остаются важными задачами. Одним из ключевых вызовов является обеспечение качественной подготовки преподавателей, способных эффективно использовать современные технологии в обучении. Также важно обеспечить равный доступ к современным образовательным методам, учитывая различные социокультурные особенности.

Одним из ключевых вызовов является обеспечение высокого уровня подготовки преподавателей. Интеграция новых технологий требует не только знания предмета, но и умения эффективно использовать современные образовательные инструменты. Кроме того, необходимо бороться за равный доступ к образованию, учитывая разнообразные социокультурные и экономические особенности.

Заключение. Современные методы, подходы и технологии в обучении информатике открывают новые перспективы для обучающихся и педагогов. Важно постоянно адаптироваться к изменениям, чтобы обеспечить качественное образование в эпоху быстрого технологического развития.

Современные подходы к обучению информатике отражают динамичность области и стремление к разнообразию методов. Успешное внедрение современных технологий требует сбалансированности между инновациями и устойчивостью, а также учёта потребностей разнообразных групп обучающихся.

Современные методы в обучении информатике ориентированы на формирование глубокого понимания предмета, а также на развитие практических навыков. Переход к новым методам требует совместных усилий

образовательных учреждений, преподавателей и студентов для успешного справления с вызовами, предъявляемыми быстро меняющимся миром цифровых технологий.

Список использованных источников:

1. Черноскутова С.Н. Инновационные методы обучения информатике. Метод проектов. – а.Бесколь, 2013. Режим доступа URL: <https://videouroki.net/razrabotki/innovatsionnye-metody-obucheniya-informatike-metod-proektov.html> (дата обращения 10.11.2023)
2. Филатова Е.В. Применение инновационных технологий на уроках информатики. Режим доступа URL: <https://nsportal.ru/shkola/informatika-i-ikt/library/2019/03/14/primenenie-innovatsionnyh-tehnologiy-na-urokah> (дата обращения 11.11.2023)
3. Эсмурзаева Л.С., Тагирова Р.А. Роль искусственного интеллекта в образовании. Режим доступа URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-iskusstvennogo-intellekta-v-obrazovanii> (дата обращения 12.11.2023)
4. Исламгереева Я.С., Мерзликина И.В. Искусственный интеллект и его роль в образовании. Режим доступа URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyu-intellekt-i-ego-rol-v-obrazovanii> (дата обращения 12.11.2023)
5. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. - М., 2000 г.

УДК 004.1082

АДМИНИСТРИРОВАНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ ЛОКАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Студенты гр. ИТ-2211к-1 Серик Б.А. и Сырлыбек Р.М.

Студент гр. ИТ-2111к-1 Нұрлыбекұлы Ғ.

Джайнарова М.Е. магистр старший преподаватель – научный руководитель
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Резюме: В статье дается определение администрирования локально вычислительной сети, основные принципы администрирования локально вычислительной сети.

Summary: The article defines the administration of a local area network, the basic principles of administration of a local area network.

Администрирование локально вычислительной сети — неотъемлемый аспект в современном информационном мире. Это процесс обеспечения стабильности и безопасности всей сети в целом, а также поддержания оптимальной производительности всех подключенных устройств. Хорошо организованное администрирование позволяет предотвращать возникновение неполадок, оперативно реагировать на проблемы и эффективно управлять всей сетью.

В настоящее время существует несколько способов администрирования локально вычислительной сети. Один из них — централизованное управление, осуществляемое с помощью сервера. В этом случае все решения и настройки принимаются и выполняются на сервере, а клиентские устройства получают

обновления и изменения с сервера. Это позволяет легко контролировать и изменять настройки всех устройств в сети, обеспечивать их обновление и безопасность.

Еще один способ администрирования — децентрализованное управление. В этом случае каждому устройству присваивается определенный уровень автономии, и оно самостоятельно принимает решения по оптимизации своей работы. Этот способ особенно удобен в больших сетях, где централизованное управление может быть сложным и неэффективным. Однако, требуется более высокая компетенция со стороны администратора, чтобы эффективно контролировать такую сеть.

Основные принципы администрирования локально вычислительной сети

1. Планирование и проектирование: перед созданием ЛВС необходимо провести тщательное планирование и проектирование. Это включает в себя определение требований к сети, выбор необходимого оборудования, разработку схемы сети и настройку сетевых протоколов.

2. Установка и конфигурирование: после проектирования ЛВС следует переходить к установке и конфигурированию сетевого оборудования. В этом этапе администраторы настраивают IP-адреса, DHCP, DNS, маршрутизацию и другие параметры, необходимые для работы сети.

3. Мониторинг и управление: постоянный мониторинг состояния сети является одной из ключевых задач администратора. Он должен отслеживать сетевые устройства, проверять доступность ресурсов, контролировать полосу пропускания и решать возникшие проблемы.

4. Обновление и обслуживание: администраторы должны следить за обновлениями операционных систем, программного обеспечения и аппаратных средств. Также необходимо проводить периодическое обслуживание сетевого оборудования, включая замену вышедших из строя устройств и проведение регулярной очистки от пыли.

5. Безопасность: обеспечение безопасности ЛВС является важным аспектом администрирования. Администраторы должны настраивать брандмауэры, контролировать доступ пользователей, устанавливать антивирусное программное обеспечение и регулярно обновлять систему безопасности.

6. Обучение и поддержка: администраторы должны постоянно обновлять свои знания и умения в области администрирования ЛВС. Также они должны быть готовы оказывать поддержку пользователям, решать их проблемы с сетевым оборудованием и программным обеспечением.

Администрирование ЛВС требует проактивного подхода и постоянного контроля над сетью. Соблюдение основных принципов администрирования позволит обеспечить высокую производительность и безопасность работы сети.

Существует несколько методов и мероприятий, которые помогают обеспечить безопасность данных в локальной сети. Один из таких методов — шифрование данных. Шифрование позволяет преобразовать информацию в

непонятный для посторонних вид, что делает данные недоступными без специального ключа.

Другой важный аспект безопасности данных – авторизация и управление доступом. Администратор сети должен установить строгие политики и права доступа, чтобы только авторизованные пользователи имели доступ к конфиденциальной информации.

Важно также учитывать риски внешних угроз, таких как вирусы, хакеры и злоумышленники. Установка антивирусных программ и брандмауэров, регулярное обновление программного обеспечения и контроль за входящими и исходящими данными помогут минимизировать риск таких угроз.

Помимо того, что защита данных обеспечивает безопасность информации, она также может помочь предотвратить финансовые убытки и потерю бизнесовой репутации. Защита конфиденциальной информации клиентов и партнеров является неотъемлемой частью успешного и надежного бизнеса.

Таким образом, безопасность данных и информации должна быть приоритетом любой организации. Администраторы сети должны обеспечить защиту данных с помощью шифрования, правильной авторизации и доступа, а также учитывать возможные внешние угрозы. Эти меры помогут обеспечить конфиденциальность, целостность и доступность данных в локально вычислительной сети.

Другим важным аспектом является правильная настройка сетевых параметров. Оптимизация настроек, таких как размер максимального передаваемого пакета (MTU), может сократить время передачи данных и улучшить производительность. Также важно правильно настроить DHCP, DNS и другие сетевые сервисы.

При администрировании сети необходимо следить за качеством соединения. Мониторинг сети и выявление проблемных участков позволяют оперативно реагировать на возникающие проблемы и предотвращать их влияние на производительность сети.

Также следует уделять внимание безопасности сети. Несанкционированный доступ или вредоносные программы могут существенно замедлить работу сети. Установка брандмауэра, антивирусного программного обеспечения и других мер по защите информации позволит сохранить высокую производительность.

Наконец, важно регулярно обновлять сетевое оборудование и программное обеспечение. Производители постоянно выпускают обновления, которые улучшают работу сети и исправляют возможные ошибки. Регулярное обновление позволит получить наилучшую производительность от сети.

Способ оптимизации	Описание
Использование высококачественного сетевого оборудования	Выбор оборудования соответствующего качества и производительности
Настройка сетевых параметров	Оптимизация MTU, DHCP, DNS и

	других настроек
Мониторинг и анализ сети	Определение проблемных участков и решение проблем
Обеспечение безопасности сети	Установка брандмауэра, антивирусного ПО и других мер
Регулярное обновление оборудования и программного обеспечения	Получение последних улучшений и исправлений

Список использованной литературы:

1. Дибров, М. В. Компьютерные сети и телекоммуникации. Маршрутизация в IP-сетях Часть 1: учебник и практикум для СПО / М. В. Дибров. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 333 с.
2. Дибров, М. В. Сети и телекоммуникации. Маршрутизация в IP-сетях в 2ч. Часть 1: учебник и практикум для академического бакалавриата/М. В. Дибров. — М.: Издательство Юрайт, 2018. — 333 с.
3. Дибров, М. В. Сети и телекоммуникации. Маршрутизация в IP-сетях в 2ч. Часть 2: учебник и практикум для академического бакалавриата/М. В. Дибров. — М.: Издательство Юрайт, 2016. — 351 с. —
4. Дибров, М. В. Компьютерные сети и телекоммуникации. Маршрутизация в IP-сетях в 2 ч. Часть 2: учебник и практикум для СПО/М. В. Дибров. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 351 с.
5. Замятина, О. М. Вычислительные системы, сети и телекоммуникации. Моделирование сетей : учеб. пособие для магистратуры/О. М. Замятина. -М.: Издательство Юрайт, 2017. - 159 с.

УДК 004.1082

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ОБЪЕКТОВ СОЦИАЛЬНО-ИНФРАСТРУКТУРНЫХ ЦЕНТРОВ РЕГИОНА

Студент гр. IT-2111р-1 Серік М.О.

Студент гр. IT-2211р-1 Асанхан Ж.М. и Бурнашева А.Р.

Джайнарова М.Е. магистр старший преподаватель – научный руководитель
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Резюме: В статье дается определение понятия «социально-инфраструктурный центр», рассмотрено место и роль информационных технологий в развитии и функционировании его объектов. Выделяются основные принципы новой информационной технологии, а также обсуждаются ее характерные черты и особенности. Определены пути реализации и описаны специфические особенности основных направлений деятельности объектов социально-инфраструктурных центров в Интернет-среде.

Summary: The article defines the concept of "social and infrastructural center", considers the place and role of information technologies in the development and functioning of its facilities. The basic principles of the new information technology are highlighted, as well as its characteristic features and features are discussed. The ways of implementation are defined and the specific features of the main activities of the objects of social and infrastructure centers in the Internet environment are described.

Мировой опыт внедрения информационных технологий (ИТ) в разные сферы хозяйственной деятельности дает возможность говорить о больших потенциальных возможностях для перспективного развития и функционирования субъектов хозяйствования разных организационно-правовых форм и инфраструктурных территориальных образований, к которым относятся социально-инфраструктурные центры. Под социально-инфраструктурными центрами (СИЦ) следует понимать места сосредоточения на территории региона новых форм инфраструктурных объектов разных видов деятельности, функционирование которых направлено на удовлетворение социально-бытовых и социально-духовных нужд населения. Такие образования есть целиком новыми структурными элементами экономического пространства региона, поэтому, по нашему мнению, их следует называть инновационными социально-инфраструктурными центрами. СИЦ нужно различать за степенью сложности структуры и количеством видов деятельности как полифункциональные и монофункциональные. Объектами таких центров есть гипермаркеты, торгово-развлекательные центры, оптовые рынки сельскохозяйственной продукции, специализированные торговые центры, фестивальные центры, пауер-центры, торгово-общественные центры, дисконт-центры, торговые центры моды, аутлет-центры. Особое место здесь отводится торговой деятельности, вокруг которой в СИЦ концентрируются другие виды деятельности, необходимые для удовлетворения социальных нужд населения. В общем понимании информационная технология (ИТ) – это целенаправленная организованная совокупность информационных процессов с использованием средств вычислительной техники, которые обеспечивают высокую скорость обработки данных, быстрый поиск информации, рассредоточение данных, доступ к источникам информации независимо от места их расположения [3]. Согласно определению, информационная технология – это комплекс взаимозависимых, научных, технологических, инженерных дисциплин, которые изучают методы эффективной организации работы людей, занятых обработкой и хранением информации; вычислительная техника и методы организации и взаимодействия с людьми и производственным оборудованием, их практические приложения, а также связанные со всем этим социальные, экономические и культурные проблемы [5, с. 4]. Основными чертами современных ИТ есть компьютерная обработка информации, хранение больших объемов информации на машинных носителях и передача информации на любые расстояния в кратчайшие сроки.

Учитывая то, что понятие «информационная технология» распространяется на все области деятельности человека, поскольку информация, которая трансформируется в данные, знание, информационные и программные продукты, технологические изобретения – является неотъемлемой частью настоящего, то целесообразным есть рассмотрение информационных технологий как определяющего фактора развития объектов социально-инфраструктурных центров региона. Можно выделить следующих пять сфер применения современных ИТ в деятельности объектов СИЦ:

1. Автоматизация управления, которое включает в себя учет персонала задействованного в работе СИЦ, электронный документооборот между объектами СИЦ, поддержку принятия решений перспективного развития, управление бизнесом.

2. Автоматизация учета, который предусматривает использование разнообразного программного обеспечения, в частности бухгалтерских программ, программ расчета цен на товары и услуги, программ для осуществления расчетов через Интернет.

3. Коммуникации, с помощью которых размещается информация об объектах СИЦ на веб-страницах, осуществляется общение с помощью e-mail, Skype та ICQ.

4. Реклама объектов СИЦ и их услуг в сети Интернет, получение дохода от размещения рекламы на собственных web-страницах.

5. Система организации Интернет-продаж. Объекты СИЦ как и любая иная компания, использующая ИТ, в частности Интернет, для своей работы, сталкиваются с целым рядом особенностей, не свойственных традиционной их деятельности.

Особое место в развитии объектов социально-инфраструктурных центров отводится такому виду ИТ как Интернет-технологии, благодаря которым создаются и поддерживаются разные информационные ресурсы в компьютерной сети Интернет. Мы соглашамся с мнением Н. В. Мацедонской, что основными преимуществами Интернет-технологий для ведения бизнеса есть [4]:

1. Новая экономическая система: развитие Интернет создал новый вид экономики, темпы роста которой настолько колоссальные, что она уже успела изменить самое традиционное понятие ведения бизнеса.

2. Интернет является идеальной средой для ведения бизнеса, поскольку все его пользователи могут выступать потенциальными клиентами.

3. Создание и поддержка имиджа через web-сайт.

4. Минимизация затрат.

5. Доступность информации. Благодаря Интернет, есть возможность донести информацию к потребителю за несколько часов, опубликовав ее на витрине собственного web-сайта.

6. Возможность работать 24 часа в сутки.

7. Расширение возможностей для клиента, в первую очередь это обеспечение его необходимой информацией.

8. Минимальные первоначальные вложения: для создания web-сайта нет необходимости в больших финансовых вложениях. Суммы затрат значительно ниже в сравнении с открытием обычного магазина.

9. Возможность глобализации: совмещение технологий и возможностей Интернета и рекламного дела открывает широкие возможности для рекламы в сети.

Таким образом, социально-инфраструктурные центры являются важным элементом в механизме обеспечения социально-экономического развития

региона. Они определяют предпосылки для экономического развития региона путем создания новых рабочих мест, активирования притока инвестиций в регион, увеличения налоговых поступлений в бюджет, развития инфраструктуры близлежащих к ним территорий, формирования новой системы территориальной организации производства. Применение современных ИТ, в частности Интернет-технологий, есть одной из условий их успешного функционирования и перспективного развития. Ведь, Интернет обеспечивает возможность передачи информации от объектов СИЦ к их потенциальным клиентам, распространению электронной презентации о них самых, а также о товарах и услугах, которые они реализуют, проведение денежных взаиморасчетов.

Список использованной литературы:

1. Бережнов Г.В. Интернет-системы в глобальной экономике / Бережнов Г.В. // Креативная экономика. – 2017. – № 1 (3). – С. 57-63.: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.creativeconomy.ru/articles/4092/>
2. Денисова О. О. Информационные системы и технологии в юридической деятельности: научное пособие. – К.: КНЭУ, 2014. – С. 7-9.
3. Информационные технологии // Википедия: Свободная энциклопедия: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>
4. Мельников В.П. Информационные технологии: учебник для студ. высш. учеб. заведений / В.П.Мельников. – М.: Издательский центр «Академия», 2018. – с. 4.
5. Стрелец И.А. Модификация поведения фирмы под влиянием информационных технологий/ Стрелец И.А. // Креативная экономика. – 2017. – № 4 (4). – С. 55-61.: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.creativeconomy.ru/articles/4109/>

УДК 004.89

ТЕХНОЛОГИИ И СТАНДАРТЫ ОБЛАЧНЫХ ТЕХНОЛОГИИ

Студент гр. ИТ-2142р-1 Сухинин А.А., студенты гр. ИТ-2143р-1 Веселов А.В. и Бикеева К.А.

Бактибаев К.О. - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада бұлттық технологиялардың негізгі стандарттар түрлері мен технологияның артықшылықтары жайлы мәліметтер қарастырылған.

Summary: The article provides information about the main types of standards of cloud technologies and the advantages of the technology.

Облачные технологии подразумевают использование удаленных серверов, размещенных в Интернете, для хранения, управления и обработки данных вместо использования локальных серверов или персональных компьютеров. Эти технологии позволяют организациям получать доступ к вычислительным ресурсам, таким как хранилища, базы данных, приложения и виртуальные машины, по требованию и с гибкостью[1].

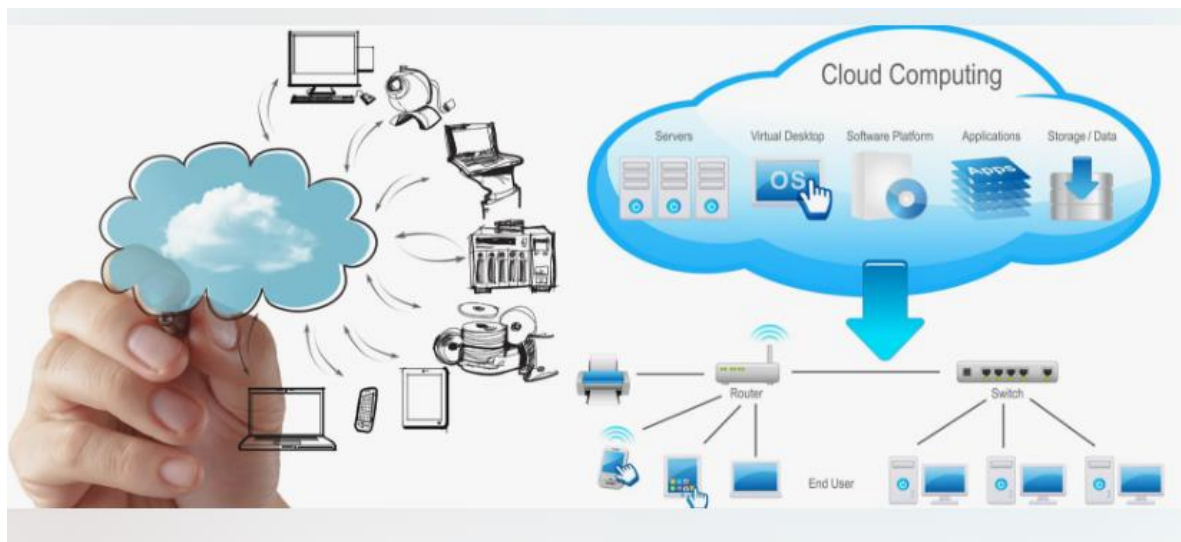

Рисунок 1. Принцип работы облачных технологий

Когда дело доходит до облачных стандартов, несколько организаций и отраслевых органов разработали структуры и рекомендации для обеспечения совместимости, безопасности и переносимости в облачных средах. Некоторые известные облачные стандарты включают в себя:

1. ISO/IEC 27017: Этот стандарт содержит рекомендации по управлению информационной безопасностью, специфичные для облачных сервисов. Основное внимание уделяется таким областям, как сегрегация данных, шифрование, контроль доступа и управление инцидентами.

2. ISO/IEC 27018: Этот стандарт рассматривает защиту личной информации (PII) в средах публичного облака. В нем излагаются конкретные меры контроля и требования к поставщикам облачных услуг по защите данных клиентов.

3. NIST SP 800-145: Национальный институт стандартов и технологий (NIST) опубликовал этот документ, в котором представлен всесторонний обзор облачных вычислений и их ключевых характеристик, моделей развертывания и моделей обслуживания. Он служит основополагающим ресурсом для понимания облачных технологий.

4. Рекомендации Cloud Security Alliance (CSA): CSA — это некоммерческая организация, которая разрабатывает передовые методы и рекомендации по безопасному внедрению облачных технологий. Их Матрица управления облаком (CCM) и Реестр безопасности, доверия и гарантий (STAR) предоставляют основу для оценки и управления рисками облачной безопасности.

5. Интерфейс открытых облачных вычислений (OCCI): OCCI — это стандарт, разработанный Open Grid Forum (OGF), который определяет протокол и API для управления облачными ресурсами. Он направлен на обеспечение совместимости и переносимости между различными облачными платформами.

6. Интерфейс управления облачными данными (CDMI). CDMI — это стандарт, разработанный Промышленной ассоциацией сетей хранения данных

(SNIA), который определяет общий интерфейс для управления данными в облачных системах хранения. Он предоставляет возможности доступа к данным, управления метаданными и управления жизненным циклом данных.

Эти стандарты и структуры помогают организациям ориентироваться в сложностях облачных технологий, обеспечивая безопасность, совместимость и соблюдение лучших практик. Организациям важно учитывать эти стандарты при выборе поставщиков облачных услуг и разработке их облачных архитектур[2].

Преимущества «облаков»

Одним из главных преимуществ облачных технологий является их масштабируемость. Компании могут быстро масштабировать свои ресурсы в облаке, а также увеличивать или уменьшать их в зависимости от своих потребностей. Это означает, что компаниям не нужно покупать дополнительное оборудование для расширения своей инфраструктуры, что снижает затраты.

Доступность – еще одно важное преимущество. Компании могут получить доступ к своим данным и приложениям из любой точки мира, где есть подключение к Интернету. Это особенно важно для компаний, имеющих филиалы в разных городах или странах, которые могут быстро и удобно работать вместе.

Цена. Компании могут сэкономить деньги, приобретая оборудование и программное обеспечение, необходимое для хранения и обработки данных. Они могут пользоваться услугами облачных провайдеров по мере необходимости, что снижает затраты.

Гибкость и способность быстро реагировать на изменения рынка. Компании могут быстро запускать новые приложения и сервисы, управлять бизнес-процессами и сотрудничать в режиме реального времени.

Самым большим преимуществом является безопасность[3]. Компании могут хранить свои данные в облаке, где они защищены от потери, повреждения и кибератак.

Другие популярные технологии: Amazon Web Services (AWS), Microsoft Azure, Google Cloud Platform (GCP) и др. Каждая из этих платформ имеет свои характеристики, набор сервисов и модели предоставления сервисов. В зависимости от конкретных потребностей и предпочтений бизнеса компании могут выбрать то, что лучше всего соответствует их требованиям.

Список использованной литературы:

1. Догучаева С. М. Инновационный подход облачных технологий в условиях пандемии / С. М. Догучаева // Риск: ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. - 2022. - № 1. - С. 71-74.

2. Ильяшенко О. Ю. Современное состояние развития облачных технологий / О. Ю. Ильяшенко, В. М. Ильяшенко, Е. Л. Лукьянченко // Экономика и предпринимательство. - 2020. - № 10. - С. 1219-1223.

3. Минина Е. Е. Распределенные системы и облачные технологии : учеб. пособие / Е. Е. Минина ; М-во науки и высш. образования Рос. Федерации, Урал. гос. экон. ун-т. - Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2020. -122 с.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И БИЗНЕС: КАК ИИ РЕФОРМИРУЕТ ИТ-ИНДУСТРИЮ

студент гр. ИТ-2011к-3 Ташпулатов Р.Р.,
студент гр. ИТ-2211к-1 Аманқұл Қ.Т. мен Қалдыбек Қ.Ө.
научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Тулегенова А.Т.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада жасанды интеллекттің әдістері, технологиялары мен бизнес саласында жасанды интеллектті қолдану жайлы ақпараттар қарастырылған.

Summary: The article provides information on the methods, technologies of artificial intelligence and the use of artificial intelligence in the field of business.

Искусственный Интеллект (ИИ) представляет собой область информатики, которая фокусируется на создании систем, способных проявлять интеллектуальное поведение, подражая способности человеческого разума. Основной целью ИИ является создание систем, способных обучаться, принимать решения, распознавать образы, понимать язык и выполнять другие задачи, которые ранее считались прерогативой человека.

Искусственный Интеллект охватывает множество методов и технологий, включая машинное обучение, глубокое обучение, нейронные сети, алгоритмы обработки естественного языка и многое другое. Эти инструменты позволяют системам обрабатывать большие объемы данных, извлекать ценную информацию и принимать решения на основе обучения из опыта.

В последние десятилетия Искусственный Интеллект претерпел значительное развитие, став мощным инструментом для бизнеса. Его влияние проявляется в различных отраслях, таких как финансы, здравоохранение, производство и технологии. ИИ помогает улучшить процессы принятия решений, оптимизировать операции, предсказывать тренды рынка и обеспечивать персонализированные услуги, что приводит к повышению эффективности и конкурентоспособности компаний.

Роль Искусственного Интеллекта в трансформации ИТ-индустрии становится все более значимой. ИИ ускоряет развитие новых технологий, создает новые возможности для инноваций и трансформирует модели бизнеса. Повсеместное использование ИИ в ИТ-индустрии позволяет компаниям более гибко реагировать на изменения рынка, оптимизировать процессы разработки и предоставлять более высококачественные продукты и услуги.

Одним из ключевых применений Искусственного Интеллекта в сфере бизнеса является его способность анализировать и обрабатывать большие объемы данных. Алгоритмы машинного обучения позволяют компаниям извлекать ценные знания из массивов информации, что обеспечивает более точное прогнозирование рыночных трендов, предпочтений потребителей и поведения клиентов. ИИ не только помогает в выявлении скрытых паттернов в

данных, но и способствует принятию более информированных бизнес-решений на основе анализа данных.

Искусственный Интеллект играет важную роль в автоматизации повседневных бизнес-процессов. Системы на основе ИИ способны выполнять множество рутинных задач, освобождая время сотрудников для более стратегических задач. Это позволяет компаниям оптимизировать операции, уменьшить издержки, снизить вероятность ошибок и повысить эффективность бизнеса в целом. От автоматизации клиентского обслуживания до управления запасами и производственными процессами, ИИ активно проникает во все сферы деятельности компаний.

Искусственный Интеллект становится ключевым компонентом разработки инновационных продуктов и услуг[1]. Компании используют ИИ для создания персонализированных продуктов, предлагая клиентам индивидуальные решения, соответствующие их потребностям. Использование алгоритмов машинного обучения позволяет анализировать данные и предсказывать требования рынка, что способствует развитию новых продуктовых линий и улучшению качества предоставляемых услуг.

Искусственный Интеллект играет ключевую роль в улучшении процессов принятия решений в бизнесе. Системы ИИ способны анализировать большие объемы данных и предоставлять более объективную и информированную основу для принятия стратегических решений. Они могут выявлять тенденции, прогнозировать результаты и предлагать рекомендации, что помогает руководству принимать более обоснованные и эффективные решения.

Применение Искусственного Интеллекта в области клиентского обслуживания трансформирует способы взаимодействия компаний с клиентами. Технологии ИИ, такие как чат-боты, персонализированные рекомендации и аналитика потребительского поведения, позволяют компаниям улучшить пользовательский опыт, предоставляя клиентам индивидуальные услуги и решения, основанные на их потребностях и предпочтениях.

Искусственный Интеллект имеет значительное влияние на формирование бизнес-стратегий и моделей компаний. Алгоритмы машинного обучения позволяют компаниям адаптироваться к изменяющимся условиям рынка, оптимизировать бизнес-процессы и даже предугадывать потребности потребителей. ИИ помогает создавать более гибкие и адаптивные стратегии, что позволяет компаниям успешно адаптироваться к динамике рынка и конкурентной среды.

Использование Искусственного Интеллекта в бизнесе влечет за собой ряд этических вопросов. Одним из ключевых вопросов является прозрачность в принятии решений алгоритмами ИИ. Например, при использовании автоматизированных систем для принятия решений о кредитовании или при подборе персонала, важно, чтобы эти системы были объективными и не допускали дискриминации по различным критериям.

Одним из основных принципов этики в использовании ИИ является прозрачность в функционировании алгоритмов. Компании должны быть

ответственными за свои алгоритмы и обязаны предоставлять информацию о том, как принимаются решения и на каких основаниях. Нормативные рамки также играют важную роль в регулировании использования ИИ, обеспечивая баланс между инновациями и защитой интересов потребителей и общества.

Использование Искусственного Интеллекта может нести определенные риски, такие как утечки данных, снижение приватности, а также возможность создания систем с предвзятостью. Для борьбы с этими рисками необходимо установление четких стандартов и регулирований. Компании должны активно работать над минимизацией рисков, используя этические принципы и стандарты безопасности.

Будущее Искусственного Интеллекта в бизнесе обещает непрерывный рост и эволюцию. Одной из основных тенденций будет углубление и расширение применения ИИ в различных сферах бизнеса. Прогнозы свидетельствуют о более широком внедрении ИИ в управлении ресурсами, улучшении процессов принятия решений и разработке новых продуктов[2].

Искусственный Интеллект становится катализатором для инноваций в бизнесе. Он позволяет компаниям создавать новые продукты и услуги, оптимизировать производственные процессы и пересматривать бизнес-модели. Кроме того, ИИ обеспечивает большую гибкость и адаптивность бизнеса к быстро меняющимся условиям рынка.

В будущем Искусственный Интеллект будет играть все более важную роль в бизнесе. Перспективы роста включают в себя более широкое проникновение ИИ во все сферы бизнеса, от сферы финансов до маркетинга и производства. Компании, которые успешно интегрируют ИИ в свои процессы, будут иметь преимущество в быстро развивающемся бизнес-мире.

Внедрение искусственного интеллекта (ИИ) оказало значительное влияние на бизнес и IT-индустрию, переформирован общую стратегию предприятий и подходы к развитию технологий. ИИ стал катализатором инноваций, обеспечивая автоматизацию процессов, улучшение аналитики данных и создание новых моделей бизнеса. Это привело к повышению эффективности операций и улучшению качества продуктов и услуг, что сделало его неотъемлемой частью современной индустрии. Для предприятий важно осознавать потенциал ИИ и строить стратегии его использования с учетом особенностей своей отрасли. Рекомендации включают в себя внимательное изучение возможностей ИИ для оптимизации процессов, инвестирование в обучение персонала для эффективной работы с технологией, а также обеспечение прозрачности и этичности в использовании данных и алгоритмов ИИ. Перспективы развития искусственного интеллекта в IT-сфере остаются обширными и увлекательными. Рост инноваций в области машинного обучения, улучшение алгоритмов и разработка новых методов расширяют границы применения ИИ[3]. При этом важно учитывать этические и социальные аспекты его использования, стремясь к созданию технологии, которая не только эффективна, но и соответствует ценностям и интересам общества. ИИ продолжит играть ключевую роль в развитии бизнеса и IT-

индустрии, и важно сохранять баланс между инновациями, этикой и безопасностью, чтобы обеспечить устойчивое и продуктивное развитие цифрового мира.

Список использованной литературы:

1. Акинин, М.В. Нейросетевые системы искусственного интеллекта в задачах обработки изображений / М.В. Акинин, М.Б. Никифоров, А.И. Таганов. - М.: ГЛТ , 2016. - 152 с.
2. Евменов, В.П. Интеллектуальные системы управления: превосходство искусственного интеллекта над естественным интеллектом? / В.П. Евменов. - М.: КД Либроком, 2016. - 304 с.
3. Сидоркина, И.Г. Системы искусственного интеллекта / И.Г. Сидоркина. - М.: КноРус, 2016. - 167 с.

ӘОЖ 05.03.11

ФРАКТАЛДАР ТҮРЛЕРІ МЕН ОЛАРДЫҢ ҚОЛДАНУЫ

Тожитаев М.Р., Абдувалиев А.А., Шадиходжаев Ш.А.
Мекемов А.М., магистр- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Фрактал-это естественное явление, математическое множество, повторяющийся узор, каждая часть которого повторяет всю структуру в разных масштабах. В статье было проведено исследование типов фракталов и областей их применения.

Summary: A fractal is a natural phenomenon, a mathematical set, a repeating pattern, each part of which repeats the entire structure at different scales. The article provides a study of the types of fractals and their areas of application.

Фракталдар-әртүрлі масштабтарда өзіндік ұқсастығымен сипатталатын математикалық объектілер. "Фрактал" терминін Б. Мандельброт 1975 жылы табиғатта кездесетін геометриялық пішіндерді сипаттау үшін енгізген. Олар математика, физика, компьютерлік графика, биология, экономика және басқаларын қоса алғанда, әртүрлі салаларда кеңінен қолданылады. Міне, фракталдардың ең көп таралған түрлері және оларды қолдану[1]:

Мандельброт массиві: Мандельброт массиві-фракталдардың ең танымал зерттеулерінің бірі. Бұл жазықтықта көрсетілетін және фракталдық объектілерді визуализациялау үшін қолданылатын күрделі сандық жиын. Қолдану компьютерлік графикадағы күрделі формаларды талдауды және бейнелеуді қамтиды(сурет 1).

Сурет 1. Фракталдар түрлері

Кох қисығы: Кох қисығы-өзіндік ұқсастығы бар фракталдық қисық. Ол шексіз көптеген сегменттерден тұрады, олардың әрқайсысы түпнұсқаның кішірейтілген көшірмесі болып табылады. Күрделі және әдемі көріністер жасау үшін компьютерлік графика мен дизайнда қолданылады.

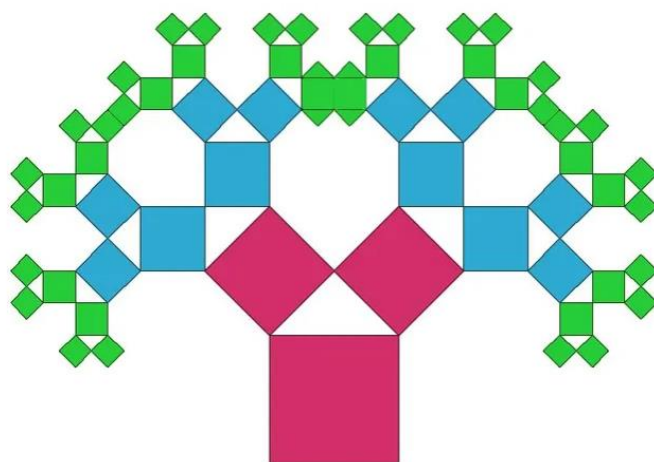
Делоненің триангуляциялық торы: Делоненің триангуляциялық торы-жазықтықты үшбұрыштарға бөлу үшін қолданылатын фракталдық құрылым. Компьютерлік графикада және үш өлшемді модельдеуде егжей-тегжейлі пішін мен құрылымды жасау үшін қолданылады[2].

Фракталдық геометрия: фракталдық геометрия-фракталдық объектілерді және олардың қасиеттерін зерттейтін математика саласы. Қолдану таулар, өзендер, бұлттар сияқты табиғи нысандарды модельдеуді, сондай-ақ қаржы нарықтары мен биологиялық процестер сияқты күрделі жүйелерді талдауды қамтиды.

Фракталдық күрделі сандар: фракталдық күрделі сандар-қарапайым күрделі сандарды фракталдық объектілерге жалпылау. Олар жиынтық теорияда және динамикалық жүйелерде, сондай-ақ күрделі пішіндер мен үлгілерді жасау үшін компьютерлік графикада қолданылады.

Геометриялық фракталдар

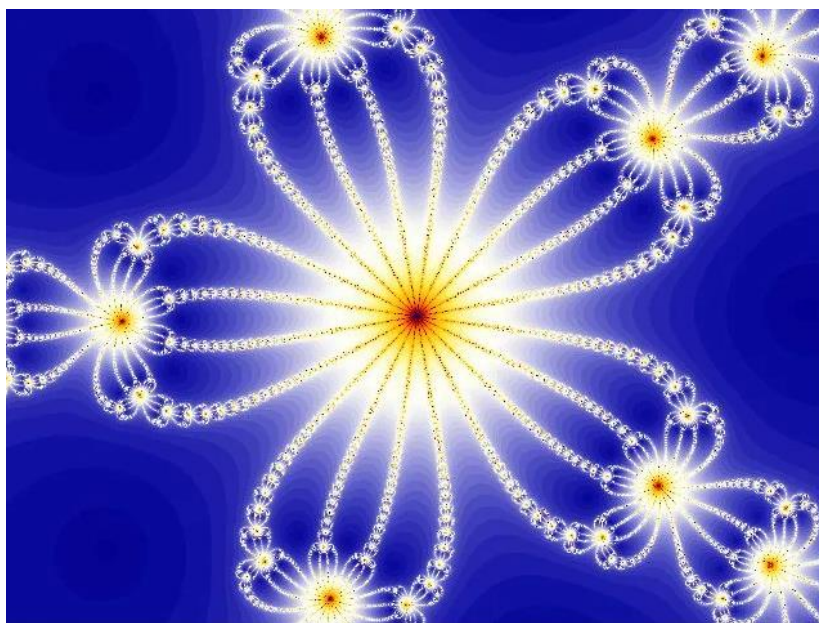
Бұл бізге ең таныс фрактал түрі. Олар кез-келген геометриялық фигураның негізінде оның бөліктерін ұсақтау және оларды түрлендіру арқылы құрылады. Мысалдардың ішінде L жүйелерін атауға болады. Олар бастапқыда биологиялық жасушалық жүйелерді модельдеуге арналған, бірақ оларды басқа тармақталған жүйелерге де қолдануға болады(сурет 2).

Сурет 2. Геометриялық фракталдар

Алгебралық фракталдар

Алгебралық фракталдар математикалық формулалар негізінде құрылады — егер сіз координаталық жазықтықта графиктер салсаңыз, оларды геометрияға айналдыруға болады[3]. Алгебралық фракталдардың ішінде Мандельброт фракталдары, Джулия және Ньютон бассейндері бар. Олардың барлығы нақты және ойдан шығарылған бөліктен тұратын күрделі сандар жиынтығына негізделген. Мандельброт пен Джулия фракталдары күрделі сандардың квадраттарына, ал Ньютон бассейндері олардың текшелеріне негізделген.

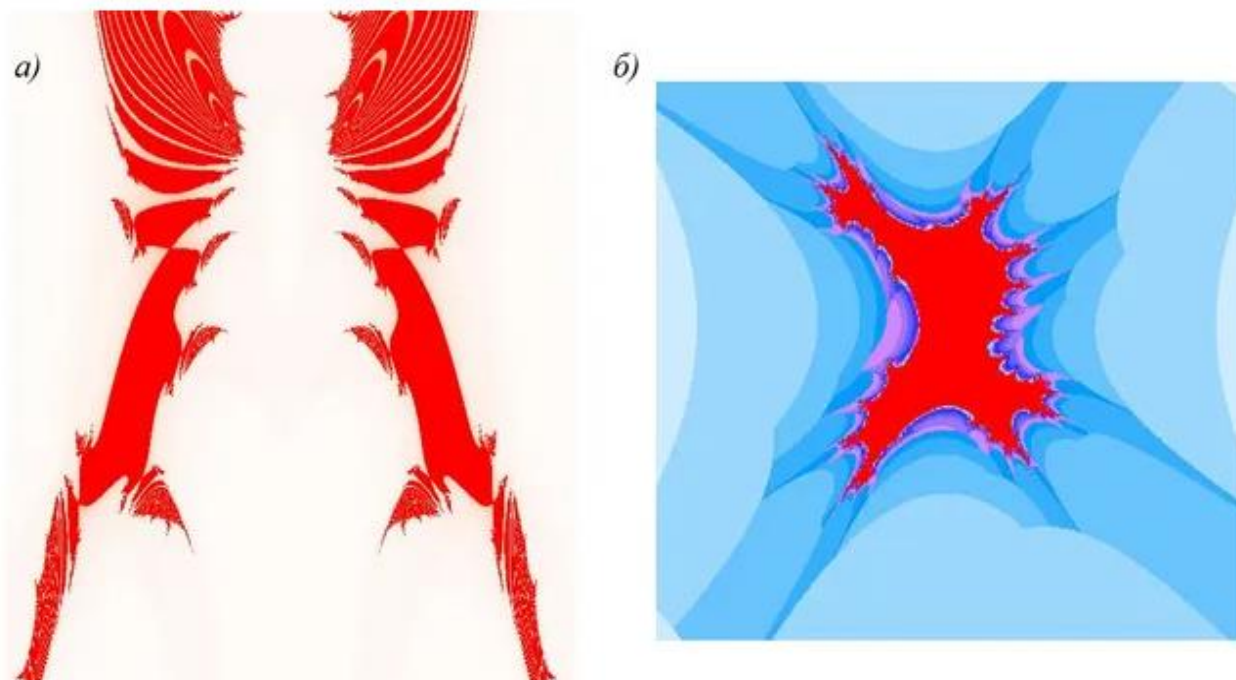

Сурет 3. Алгебралық фракталдар

Стохастикалық фракталдар

Фракталдардың бұл түрі математикалық формулалар негізінде құрылады, бірақ құрылыс процесінде олардағы параметрлер кездейсоқ өзгереді. Бұл

табиғиға өте ұқсас таңқаларлық формалардың пайда болуына әкеледі[4]. Геометриялық және кейбір алгебралық фракталдардан айырмашылығы, стохастикалық фракталдарды тек компьютердің көмегімен салуға болады(сурет 4).

Сурет 4. Стохастикалық фракталдар

Бұл фрактал түрлерінің және оларды қолданудың бірнеше мысалдары. Фракталдардың басқа да көптеген сорттары бар және оларды өнер, деректерді талдау, модельдеу және ақпаратты шифрлау сияқты көптеген салаларда қолдануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Балханов В.К. Основы фрактальной геометрии и фрактального исчисления / отв. ред. Ю.Б. Башкуев. – Улан-Удэ: Изд-во Бурятского государственного университета. 2013. – 224 с.
2. Дмитриев В.Л. Нелинейность как универсальное и фундаментальное свойство Вселенной // NovaInfo. 2015. №35. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://novainfo.ru/archive/35/nelineynost-kak-universalnoe-i-fundamentalnoe-svoystvo-vselennoy> (дата обращения: 06.07.2015).
3. Мир математики: в 40 т. Т. 10: Мария Изабель Бенимелис Басса. Новый взгляд на мир. Фрактальная геометрия. / Пер. с исп. – М.: Де Агостини. 2014. – 144 с.
4. Дмитриев, В.Л. Популярно о фракталах: многообразие фракталов и их классификация / В.Л. Дмитриев, А.К. Мухаметова. — Текст : электронный // NovaInfo, 2015. — № 38 — URL: <https://novainfo.ru/article/3951> (дата обращения: 21.11.2023).

ФИБОНАЧЧИ САҢДАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАСИЕТТЕРІ

ИФ-2111к-1 тобының студенттері Төрехан А.О. мен Оңғар Ш.Т.,
ИФ-2142к-1 тобының студенті Деханбаева Л.А.
Мекемов А.М., магистр-ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Числа Фибоначчи-это последовательность чисел, заданных в соответствии с определенным правилом. В статье представлена информация о числах Фибоначчи и их касательных.

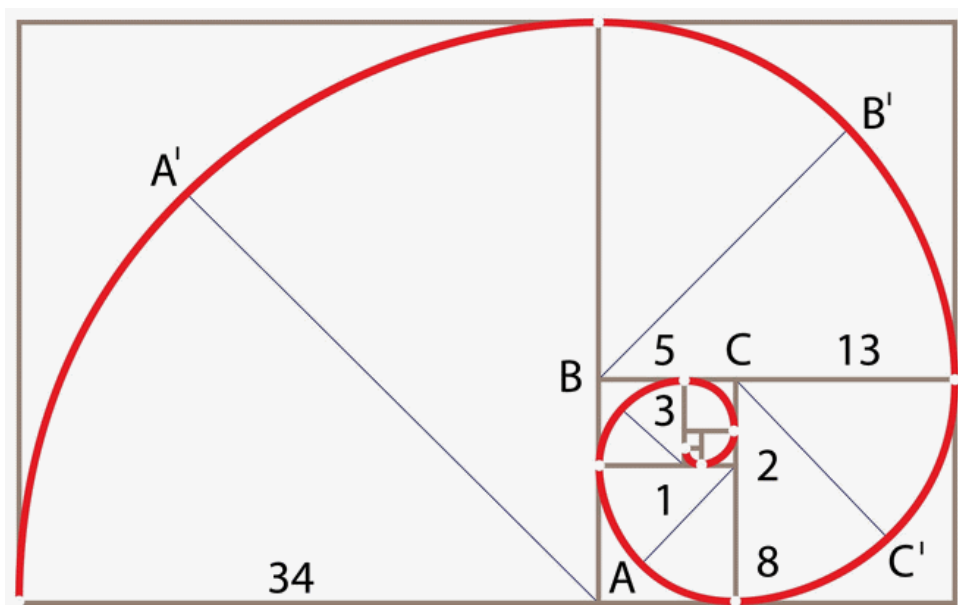
Summary: Fibonacci numbers are a sequence of numbers given according to a certain rule. The article provides information about Fibonacci numbers and their capabilities.

Фибоначчи сандары - белгілі бір ережеге сәйкес берілген сандар тізбегі. Бұл келесідей естіледі: әрбір келесі Сан алдыңғы екеуінің қосындысына тең(сурет 1). Алғашқы екі сан бірден беріледі және 0 мен 1-ге тең[1].

Фибоначчи сандарының тізбегі 0 және 1 - ден басталады:

0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, ...

Фибоначчи сандарының кейбір қасиеттеріне мыналар жатады:

Сурет 1. Фибоначчи сандарының тізбегі

Қатарынан екі Фибоначчи санының қосындысы шексіздікке жақындайды. Бұл дегеніміз, Фибоначчи санының индексі жоғарылаған сайын олардың мәндері арта түседі.

Қатарынан екі Фибоначчи санының қатынасы 1,6180339887-ге жақындаған алтын қатынас санына ұмтылады... Бұл қатынас "алтын пропорция" деп аталады және көбінесе өнер мен табиғатта кездеседі.

Фибоначчи сандары әртүрлі математикалық есептерде көптеген қызықты қасиеттер мен қолданбаларға ие, соның ішінде популяцияның өсуін модельдеу, комбинациялар мен ауыстырулар сандарын санау, оңтайландыру алгоритмдері және т. б.

Бинет формуласы Фибоначчи санының мәнін алтын қатынасты пайдаланып өрнек арқылы табуға мүмкіндік береді. N-ші Фибоначчи үшін бинет формуласы келесідей:

$$F_n = [(\phi^n - (1 - \phi)^n) / \sqrt{5}],$$

мұндағы ϕ -алтын қатынас (шамамен мәні 1,6180339887...).

Фибоначчи сандары бағдарламалауда, әсіресе динамикалық бағдарламалау алгоритмдерінде, ең үлкен жалпы тізбекті табу, оңтайлы кодтауды құруға көмектесу және басқа да бірқатар мәселелерді шешу үшін кеңінен қолданылады.

Бірқатар басқа сандық тізбектерден айырмашылығы, Фибоначчи сандары табиғатта жиі кездеседі, мысалы, күн сәулесімен жабылған гүлдердегі тұқымдардың спиральды орналасуы немесе ағаш бұтақтарының мөлшерінің арақатынасы.

Бұл тізбекті бірінші болып итальяндық ғалым Леонардо Пиза Фибоначчи лақап атымен сипаттады. Ол XII ғасырда өмір сүріп, ежелгі және үнді математиктерінің жұмысын мұқият зерттеді. Оларда Леонардо көптеген пайдалы білім тапты-мысалы, ондық жүйе римдік белгілерге қарағанда ыңғайлы және оны санау оңайырақ.

Сурет 2. Леонардо Пиза Фибоначчи

Фибоначчи үйінділері мен Фибоначчи Графиктері - бұл Фибоначчи сандарына негізделген және алгоритмдерде өзіндік ерекшеліктері мен артықшылықтары бар мәліметтер құрылымы[2].

Жалпы, Фибоначчи сандары ғылым мен өнердің басқа салаларымен көптеген қасиеттері, қолданылуы және байланыстары бар қызықты және маңызды математикалық тізбекті білдіреді.

Фибоначчи тізбегі — математикадағы рекурсияның классикалық мысалдарының бірі. Рекурсия-бұл өз мағынасын өзіне жүгіну арқылы анықтайтын функция. Рекурсивті Алгоритмдер есептеулерді жеңілдету үшін бағдарламалауда қолданылады. Олармен жұмыс істеу қабілеті бағдарламашының негізгі дағдыларының бірі болып табылады. Сондықтан Фибоначчи санын есептеу (қарапайым қайталанатын функция жеткілікті) көбінесе тест тапсырмасы болып табылады, ол жұмыс іздеушіге оның дағдыларын тексеру үшін бағдарламашы лауазымына беріледі немесе болашақ кодерлерді оқытуда қолданылады[3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Diaconis, Persi (2018), "Probabilizing Fibonacci numbers" (PDF), in Butler, Steve; Cooper, Joshua; Hurlbert, Glenn (eds.), Connections in Discrete Mathematics: A Celebration of the Work of Ron Graham, Cambridge University Press, pp. 1–12, ISBN 978-1-107-15398-1, MR 3821829
2. Горелик, В.А. Исследование операций и методы оптимизации: Учебник / В.А. Горелик. - М.: Academia, 2018. - 384 с.
3. Методы оптимизации. В 2 ч. Ч. 1 : учеб. пособие / А. А. Мицель, А. А. Шелестов, В. В. Романенко. – Томск : Изд-во Томск. гос. ун-та систем упр. и радиоэлектроники, 2020. – 350 с.

УДК 004.04

ПРОГРАММИРУЕМЫЕ ЛОГИЧЕСКИЕ ИНТЕГРАЛЬНЫЕ СХЕМЫ (FPGA) АРХИТЕКТУРА И ОСОБЕННОСТИ

Студент гр. ИТ-211к-2 Убодат Ә.Р., студент гр. ИТ-221р-1 Адиханова А.Н., студент гр. ИТ-221к-1 Жұман П.Н.

Султамуратов Б., ст. преподаватель - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада бағдарламаланатын логикалық интегралды схемалар (FPGA) архитектурасы және ерекшеліктері жайлы ақпарат қарастырылған.

Summary: The article provides information about the architecture and features of programmable logic integrated circuits (FPGAs).

FPGA (программируемая в полевых условиях вентиляционная матрица) - это интегральная схема, которая может быть запрограммирована или сконфигурирована для выполнения определенного набора функций. Он обеспечивает гибкость и реконфигурируемость по сравнению с интегральными

схемами с фиксированной функцией (ASIC). Архитектура FPGA состоит из следующих основных компонентов[1]:

1. Конфигурируемые логические блоки (CLB): Это основные строительные блоки FPGA. Каждый CLB обычно состоит из таблиц поиска (LUT), мультиплексоров, триггеров и других компонентов. LUTs может быть сконфигурирован для реализации любой логической функции, что позволяет настраивать логику.

2. Программируемые межсоединения: Эти межсоединения соединяют различные CLB, блоки ввода/вывода и другие компоненты на FPGA. Они могут быть запрограммированы таким образом, чтобы устанавливать желаемые соединения между различными элементами, обеспечивая маршрутизацию сигналов по чипу.

3. Блоки ввода-вывода (IOB): Эти блоки соединяют FPGA с внешним миром. Они обеспечивают интерфейсы для входов и выходов, такие как контакты для связи с другими устройствами или системами. IOBs поддерживают различные стандартные протоколы, такие как UART, SPI, I2C и т.д.

4. Блочная оперативная память (BRAM): Устройства FPGA имеют выделенные блоки оперативной памяти, которые можно использовать в качестве хранилища данных. Эти блоки могут быть настроены в соответствии с конкретными требованиями и могут использоваться для реализации приложений, требующих большого объема памяти.

5. Блоки цифровой обработки сигналов (DSP): Многие FPGA включают блоки DSP, которые являются специализированными аппаратными блоками, способными выполнять сложные математические операции. Эти блоки оптимизированы для таких задач, как фильтрация, умножение, сложение, и имеют такие функции, как специальные умножители и сумматоры.

6. Ресурсы управления тактовой частотой: FPGA предлагают выделенные ресурсы, такие как циклы фазовой автоподстройки (PLL) и циклы с задержкой (DLL) для управления тактовыми сигналами. Эти ресурсы обеспечивают точное управление и синхронизацию тактовых доменов внутри FPGA, обеспечивая эффективную и надежную работу[2].

7. Память конфигурации: Память конфигурации FPGA хранит программируемый поток битов, который определяет функциональность FPGA. Для хранения и загрузки битового потока могут использоваться различные методы, такие как конфигурация на основе SRAM или flash(рис.1) .

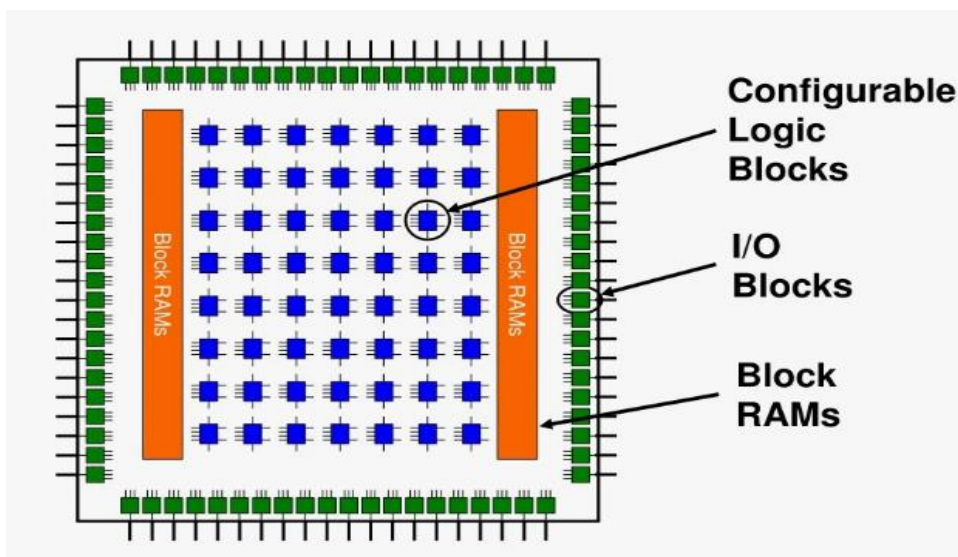

Рисунок 1. Архитектура FPGA

8. Жесткие IP-ядра и периферийные устройства: Некоторые FPGA поставляются с предварительно разработанными жесткими IP-ядрами и периферийными устройствами, такими как последовательные приемопередатчики, контроллеры Ethernet, контроллеры памяти и т.д. Эти готовые к использованию модули упрощают проектирование и реализацию сложных функций.

В дополнение к этим архитектурным компонентам, FPGA также предлагают такие функции, как частичная реконфигурация, функции безопасности (шифрование и аутентификация), управление питанием, интерфейсы отладки и различные средства разработки, помогающие процессу проектирования FPGA[3].

В целом архитектура и функции FPGA обеспечивают высокую степень гибкости, производительности и кастомизации, что делает их подходящими для широкого спектра применений в таких областях, как телекоммуникации, аэрокосмическая промышленность, промышленная автоматизация, обработка сигналов и многое другое.

Список использованной литературы:

1. Сиротинина Н.Ю., Непомнящий О.В., Постников А.И., Недорезов Д.А. Год: 2020
2. Машарипов О.М., Юсупов Т.А., Насурлаев И.Р. Теоретические предпосылки для оценки показателя надежности устройства передачи сигналов с использованием программируемых логических интегральных схем в составе волоконно-оптических систем связи // Молодой ученый. — 2016. — №13. — С. 184-187. — URL <https://moluch.ru/archive/117/32503/> (дата обращения: 16.09.2018).
3. Машарипов О. М., Юсупов Т. А., Насурлаев И. Р. Теоретические предпосылки для оценки показателей надежности устройство передачи сигналов с использованием программируемых интегральных схем в составе волоконно-оптических систем связи // Международный научный журнал Молодой ученый № 13 (117) / июль. Казань, 2016. - С.181-184.

ДАТЧИКИ В РОБОТОТЕХНИКЕ: ВИДЫ, ПРИНЦИП РАБОТЫ И ПРИМЕНЕНИЕ

Студент гр. ИТ-2111р-1 Умаров М.Ф., студенты гр. ИТ-2211р-1 Байрамов А.Ш. и Акбари А.А.

Султамуратов Б., ст. преподаватель - научный руководитель
Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада робототехникадағы датчиктердің түрлері, олардың артықшылықтары мен жалпы құрылымдары жайлы ақпарат қарастырылған.

Summary: The article discusses information about the types of sensors in robotics, their advantages and general structures.

Датчик освещенности в робототехнике используется для обнаружения света и создания разности напряжений. Управляемая компьютером камера в системе robot vision system позволяет роботу видеть и соответствующим образом адаптировать свои действия. Фоторезисторы и фотоэлектрические элементы являются двумя наиболее часто используемыми датчиками освещенности в роботах. Фототрубки, фототранзисторы, ПЗС-матрицы и другие датчики освещенности используются редко[1].

2D и 3D зрение: Двумерное изображение компьютерного зрения является плоским, масштабируемым для вычисления длины и ширины, но не высоты. Несмотря на то, что расположение элементов различается, трехмерное зрение позволяет роботу определять ориентацию детали, с которой необходимо обращаться более эффективно. Роботизированная рука может точно управляться системой 3D-зрения во время сборки, и роботизированная рука может обеспечивать различные углы обзора для важного контроля сборки.

Звуковые датчики

Звуковые датчики в робототехнике работают аналогично микрофонам, но обычно они подключены к схемам, которые оценивают амплитуду звуков до порогового значения и сообщают результат роботу. Шум становится громче по мере увеличения амплитуды (рис.1).

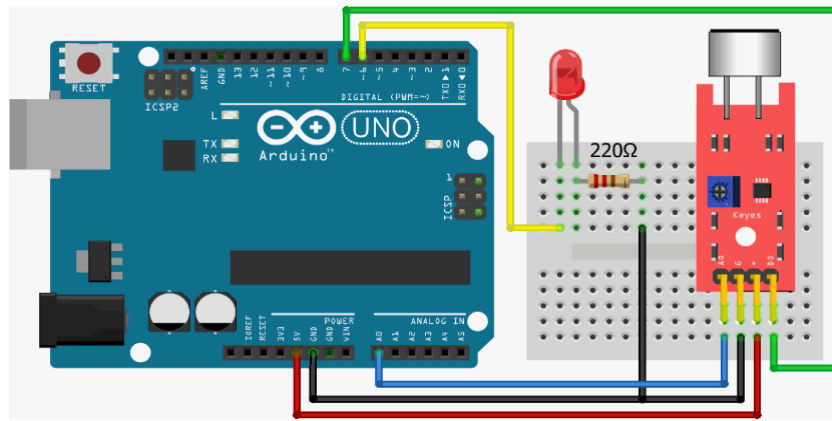

Рисунок 1. Робот в процессе сборки

Это могло бы быть полезно для робота, изучающего дикую природу; обнаружение громких звуков и слежение за ними могли бы быть одной из точек данных, используемых для определения местоположения дикой природы. Звуковой датчик для распознавания голоса, который реагирует на команды, произносимые пользователем, является более сложным приложением.

Простого робота можно запрограммировать на передвижение, прислушиваясь к звукам. Рассмотрим робота, который делает один хлопок вправо и два хлопка влево. В сложных роботах распознавание речи и голоса может осуществляться с помощью одного и того же микрофона. Звуковые датчики сложнее в реализации, чем световые, поскольку они создают очень малую разность напряжений, которую необходимо усилить, чтобы получить заметное изменение напряжения.

Датчик приближения в робототехнике может обнаруживать близлежащий объект, не требуя физического прикосновения. Передатчик посылает электромагнитное излучение на расположенный рядом с ним датчик, а приемник принимает и анализирует сигнал обратной связи о прерывании. В результате количество света, получаемого в данной области, может быть использовано для определения наличия или отсутствия соседних объектов. Для робота датчики обеспечивают подход к предотвращению столкновений(рис.2).

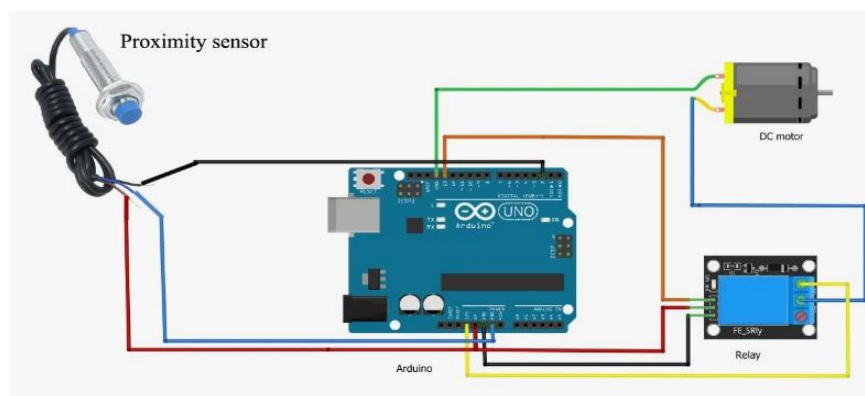

Рисунок 2. Датчики приближения

Существует много различных типов датчиков приближения, но лишь некоторые из них обычно используются в роботах.

Инфракрасный (ИК) приемопередатчик: Как только обнаружено препятствие, ИК-светодиод посылает ИК-луч света, который отражает свет, принимаемый ИК-получателем.

Ультразвуковой датчик: Эти датчики генерируют высокочастотные звуковые волны, и записанное эхо указывает на то, что объект был поврежден. Ультразвуковые датчики также можно было бы использовать для измерения расстояний.

Фоторезистор: Хотя фоторезистор является датчиком освещенности, он также может использоваться в качестве датчика приближения. Когда объект приближается к датчику, количество света изменяется, в результате чего изменяется сопротивление фоторезистора. Это то, что можно обнаружить и с чем можно справиться.

Тактильный датчик - это устройство, которое определяет, находится ли объект в контакте или нет. Тактильный датчик позволяет роботу “трогать и осязать” обычные объекты, такие как лестничные перила и освещение, которые тускнеют или становятся ярче при нажатии на основание. Эти датчики используются для мониторинга приложений и бережного взаимодействия с окружающей средой. Датчики делятся на две категории: сенсорные и силовые (рис.3).

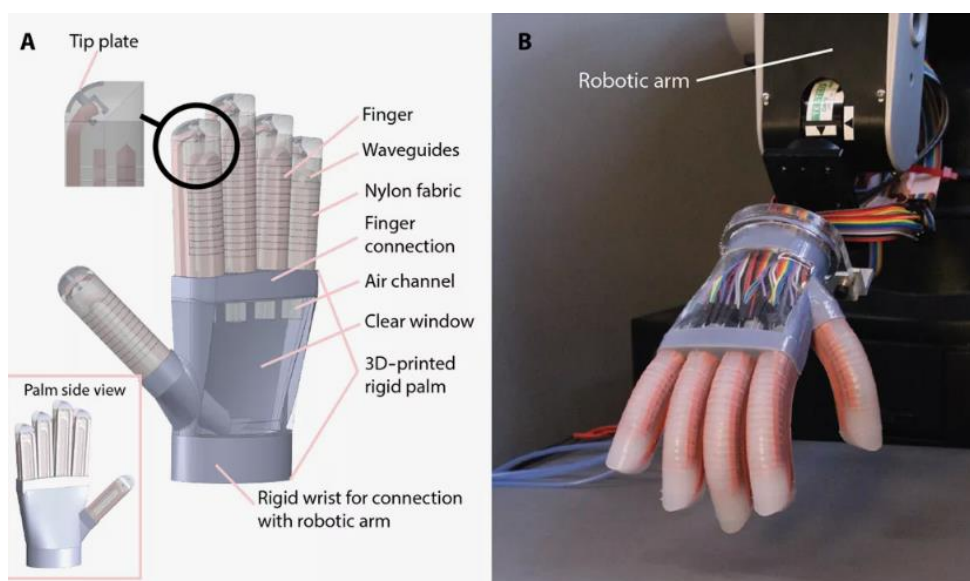

Рисунок 3. Тактильные датчики

Сенсорные датчики

Сенсорные датчики в робототехнике, также известные как контактные датчики, - это устройства, которые могут обнаруживать и ощущать прикосновение датчика или объекта. Часто используются микропереключатели, концевые выключатели и другие небольшие устройства. Большинство из этих датчиков используются роботами для обхода препятствий. Когда эти датчики

обнаруживают препятствие, роботу дается задание, которое можно повернуть вспять, включить, остановить и так далее.

Датчики силы

Датчики силы в робототехнике используются для расчета усилий, задействованных в различных функциях робота, таких как загрузка и разгрузка машины, управление материалами и так далее. Этот датчик также улучшит процесс сборки для устранения неполадок. Датчик силы и крутящего момента дает роботизированным манипуляторам ощущение выполнения задачи по сборке; внутренние датчики состояния используются для измерения конечного исполнительного механизма[2].

Датчики температуры в робототехнике измеряют тепло/температурные изменения в окружающей среде, в которой они используются. Он работает на основе концепции изменения разности напряжений при изменении температуры; это изменение напряжения обеспечивает эквивалентную температуру окружающей среды. Температура воздуха, температура поверхности и температура погружения - все это приложения для измерения температуры(рис.4).

Рисунок 4. Датчики температуры

Датчики навигации и позиционирования

Датчики позиционирования в робототехнике используются для оценки местоположения робота. GPS - наиболее распространенный датчик позиционирования (глобальная система позиционирования). Спутники, вращающиеся вокруг нашей планеты, посылают сигналы, которые улавливаются и обрабатываются роботом-приемником. Рассчитайте приблизительное местоположение и скорость робота, используя проанализированные данные[3].

Список использованной литературы:

1. Основы робототехники: Учебное пособие / А.А. Иванов. - М.: Форум, 2014. - 224 с. - (Высшее образование). ISBN 978-5-91134-575-4 - Режим доступа: <http://znanium.com/catalog.php?bookinfo=469746>
2. Arduino, датчики и сети для связи устройств: Пособие / Иго Т., Таранушенко С., - 2-е изд. - СПб:БХВ-Петербург, 2015. - 544 с. ISBN 978-5-9775-3566-3 - Режим доступа: <http://znanium.com/catalog/product/944083>
3. Современная автоматика в системах управления технологическими процессами: Учебное пособие / В.П. Ившин, М.Ю. Перухин. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2014. - 400 с. ISBN 978-5-16-005162-8 - Режим доступа: <http://znanium.com/catalog/product/430323>

ӘОЖ 351.382

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДА ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚУЛЫҚТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

МИ-2243к-1 тобының студенттері Умарханова Ж.А., Көлжанова М.Н., Омаркүл Т.Ш.
Төребай Н.Д. п.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматриваются преимущества и недостатки использования электронных учебников в дистанционном обучении.

Summary: This article discusses the advantages and disadvantages of using electronic textbooks in distance learning.

Заманауи бағдарламалық және аппараттық құралдарды пайдалана отырып оқыту технологиясы электрондық білім беруді тиімдірек етеді. Жана технологиялар көрнекі ақпаратты жарқын және серпінді етуге, студенттің оқу жүйесімен белсенді өзара әрекеттесуін ескере отырып, білім беру процесін құруға мүмкіндік береді.

Интернет желісін дамыту, мультимедиялық технологияларды, дыбысты, бейнені пайдалану қашықтықтан оқыту курстарын бай және қызықты етеді.

Оқытудың ашықтығы мен қол жетімділігі-бұл пәнді үйден немесе кеңседен шықпай-ақ қашықтықтан оқу мүмкіндігі. Бұл заманауи маманға бүкіл өмірін арнайы іссапарларсыз, демалыстарсыз, оқуды негізгі қызметпен үйлестіре отырып оқуға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда кешке және демалыс күндері жаттығуларға назар аударыңыз.

Сіз әлемнің кез келген жерінен үйрене аласыз, компьютер мен интернет бар.

Бұл классикалық оқытуға қарағанда оқу процесін ұйымдастыруды әлдеқайда жеңілдетеді және арзанырақ етеді. Мүмкін сіз тұратын қалада қажетті курстар жоқ шығар. Қашықтықтан оқыту үшін сізді қызықтыратын курсты интернеттен тауып, сайтқа тіркеліп, банк арқылы оқу ақысын төлеу жеткілікті. Бір қарағанда, бұл мектеп оқушылары үшін де, тренингті ұйымдастырушылар үшін де оқу процесін ұйымдастырудың қарапайымдылығы, оқуды бастау үшін ресми шектеулердің болмауы.

Бұл жағдайда адам басқа елде, басқа континентте, өзіне ыңғайлы кез келген уақытта оқи алады, сонымен бірге визалар, билеттер, қонақүйлер қажет емес [1].

Қашықтықтан оқыту әдетте әдеттегіден арзанырақ, ең алдымен көшуге, басқа қалада тұруға, курстарды ұйымдастыруға кететін шығындардың аздығына байланысты (оқу бөлмесі үшін ақы төлеудің қажеті жоқ, қызметкерлер саны аз, мұғалімдердің шығындарын азайтуға болады және т.б.).

Қашықтықтан оқытудың негізгі принциптері: студент пен оқытушы арасында тікелей кездесусіз интерактивті байланыс құру. Бұл таңдалған курс пен оның бағдарламасы үшін ақпараттық технологияларды қолдана отырып, белгілі бір білім мен дағдыларды игеру.

Қашықтықтан оқытуды дамытудың негізгі проблемасы телекоммуникациялық байланыс ортасына сәйкес оқытудың жаңа әдістері мен технологияларын құру болып табылады. Бұл ортада студенттер ақпараттың пассивті тұтынушылары ғана емес, сонымен қатар оқу процесінде оқытудың пәндік мазмұны туралы өзіндік түсінік қалыптастыратыны айқын болады.

Қашықтықтан оқыту курстарын сәтті құру және пайдалану оқыту мақсаттарын, білім беру ақпаратын берудің жаңа технологияларының дидактикалық мүмкіндіктерін, нақты пәндерді оқыту мен оқыту критерийлерін түзету тұрғысынан қашықтықтан оқыту технологияларына қойылатын талаптарды терең талдаудан басталуы керек.

Қашықтықтан оқыту курсының дидактикалық ерекшеліктері оны жүзеге асыру мақсаттарын қайта қарауды және түзетуді анықтайды, оларды келесідей сипаттауға болады:

— материалды зерттеу және пайдалану мақсаттарын анықтау, сондай-ақ студенттерді материалды іріктеуге, әзірлеуге және ұйымдастыруға тарту арқылы студенттердің интеллектуалды белсенділігін ынталандыру;

— оқытуды ынталандыратын құндылықтар мен ішкі себептерді нақты анықтау арқылы қол жеткізілетін оқуға деген ынтаны арттыру;

— білім беру технологиялары мен әдістерін кеңейту және тереңдету арқылы қол жеткізілетін оқыту және өзін-өзі оқыту қабілеттері мен дағдыларын дамыту.

Қашықтықтан оқытудың кемшіліктері:

1. Оқушылар мен оқытушы арасында тікелей қарым-қатынастың болмауы. Жақын жерде білімді эмоционалды түрде бояй алатын адам болмаған кезде, бұл білім беру процесінің үлкен кемшілігі. Мектеп тобында шығармашылық атмосфера құру қиын.

2. Дербес компьютерге және Интернетке қол жеткізу қажеттілігі. Ақпарат көздеріне үнемі қол жеткізу қажеттілігі. Жақсы техникалық жабдық қажет, бірақ оқығысы келетіндердің барлығында компьютерлер мен Интернетке қол жетімділік жоқ, қашықтықтан оқыту құралдарын пайдалану үшін техникалық дайындық қажет.

3. Оқу міндеттерін тұжырымдауға, процесті басқаруға, оқушыларды ынталандырудың күрделілігіне қойылатын жоғары талаптар.

Интернетті оқытудың негізгі мәселелерінің бірі-білімді тексеру кезінде пайдаланушының аутентификациясы мәселесі. Қашықтықтан оқыту бағдарламаларының көпшілігі емтихан сессиясын ұсынады, өйткені оңтайлы технологиялық шешімдер әлі ұсынылған жоқ. Сымның екінші жағында кім тұрғанын айту мүмкін емес. Кейбір жағдайларда бұл проблема болып табылады және оқытушылардан арнайы құралдарды, әдістерді және дағдыларды қажет етеді. Бұл мәселе ішінара оқу жағында бейнекамералар мен тиісті бағдарламалық жасақтаманы орнату арқылы шешіледі [2].

Бірқатар жеке психологиялық жағдайлар қажет. Қашықтықтан оқыту үшін қатаң өзін-өзі тәрбиелеу қажет және оның нәтижесі студенттің тәуелсіздігі мен санасына тікелей байланысты.

Әдетте, оқушылар практикалық дайындықтың жоқтығын сезінеді. Оқушыларға тұрақты бақылау жоқ, күшті мотивациялық ынталандыру жоқ.

Қашықтықтан оқыту жүйесін құрудың жоғары құны, жүйені құрудың бастапқы кезеңінде қашықтықтан оқыту жүйесін құруға, қашықтықтан оқыту курстарын құруға және техникалық қолдау алуға жоғары шығындар.

Уақытша қиындықтар.

Оқытушылар мен студенттер арасында компьютерлік сауаттылықтың жеткіліксіздігі, қашықтықтан оқыту тәжірибесінің болмауы, көптеген оқытушылар мен студенттер мұндай оқыту әдісіне дайын емес, классикалықты артық көреді.

Елімізде ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы. Оқу бағдарламалары мен курстар жақсы дамымауы мүмкін, өйткені бүгінде мұндай оқулықтарды жасай алатын білікті мамандар көп емес. Қашықтықтан оқытуды дайындауға және өткізуге арналған әдістемелік материалдар аз.

Жоғары білікті әзірлеушілерді қажет ететін мамандарды табу мәселесі жоғары сапалы мультимедиялық курстарды құру үшін пән маманы, суретші, бағдарламашы және т. б. қажет.

Қазіргі заманғы қашықтықтан оқыту курстары интерактивтілікке ие емес. Қазіргі уақытта курстардың мазмұны қарапайым графикалық нысандар (суреттер, фотосуреттер) түріндегі дәрістер, тест тапсырмалары түріндегі мәтіндік материалдар мен білімді бақылау блоктарына негізделген.

Нарықта курстар түрінде де, қашықтықтан оқыту жүйелері түрінде де стандартты шешімдер жетіспейді. Қашықтықтан оқыту жүйелері тым қымбат немесе пайдалану ыңғайсыз [3].

Қашықтықтан оқыту білім берудің кең таралуына ықпал етеді, оқыту курстарын дәстүрлі бетпе-бет оқытумен салыстырғанда қол жетімді етеді. Дегенмен, біз Қашықтықтан оқытудың төмен сапасын атап өтуге мәжбүрміз, бұл, әрине, шығындарды азайтудың қолда бар артықшылықтары аясында.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Государственная программа «Цифровой Казахстан», Постановление Правительства Республики Казахстан № 827 от 12 декабря 2017 года.

2. Правила организации учебного процесса по дистанционным образовательным технологиям, приказ Министра Образования и науки Республики Казахстан от 20 марта 2015 года № 137.

3. Педагогические технологии дистанционного обучения. Полат Е.С. М: Академия 2018.

ӘОЖ 517.929.7

МЕНШКІТІ ФУНКЦИЯЛАРДЫ НОРМАЛАУ

Уразбайқызы С., Бердібек А.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается нормирование собственных функций. Мы показали реальные результаты из спектральной теории классических простых дифференциальных операторов

Abstract: The article discusses the eigenvalues and eigenfunctions of a differential operator. The problems of the spectral theory of operators are relevant and find application in many fields of physics and engineering.

1-салдар. Мына,

$$\frac{1}{\sqrt{2\pi}}, \frac{\cos nx}{\sqrt{\pi}}, \frac{\sin nx}{\sqrt{\pi}}, \dots (n = 1, 2, 3, \dots)$$

система $L^2(-\pi, \pi)$ кеңістігінде ортонормаланған базис құрайды [1].

Дәлелі. Белгілі бір $f(x) \in L^2(-\pi, \pi)$ функциясы үшін, мына

$$\int_{-\pi}^{\pi} f(x) \cos nx dx = \int_{-\pi}^{\pi} f(x) \sin nx dx = 0 (n = 1, 2, 3, \dots); \int_{-\pi}^{\pi} f(x) dx = 0$$

теңдіктер орындалсын делік. Онда мынадай да

$$0 = \int_{-\pi}^{\pi} f(x) \cos nx dx = \left| \begin{array}{l} t = x + \pi, 0 \leq t \leq 2\pi \\ dt = dx \end{array} \right| =$$

$$= \int_0^{2\pi} f(t - \pi) \cos n(t - \pi) dt = \left| \cos n(t - \pi) = (-1)^n \cos nt \right| = (-1)^n \int_0^{2\pi} f(t - \pi) \cos nt; (n = 1, 2, \dots)$$

$$0 = \int_{-\pi}^{\pi} f(x) \sin nx dx = \left| \begin{array}{l} t = x + \pi, 0 \leq t \leq 2\pi \\ dt = dx \end{array} \right| =$$

$$= \int_0^{2\pi} f(t - \pi) \sin n(t - \pi) dt = \left| \sin n(t - \pi) = (-1)^n \sin nt \right| = (-1)^n \int_0^{2\pi} f(t - \pi) \sin nt; (n = 1, 2, \dots)$$

$$0 = \int_{-\pi}^{\pi} f(x) dx = \left| \begin{array}{l} t = x + \pi, 0 \leq t \leq 2\pi \\ dt = dx \end{array} \right| = \int_0^{2\pi} f(t - \pi) dt$$

теңдіктер орындалады. Жоғарыдағы А бөлімінде біз $\{1, \cos nx, \sin nx\}, n = 1, 2, \dots$ системасының $L^2(0, 2\pi)$ кеңістігінде толымды екенін көрсеткенбіз, сондықтан $(0, 2\pi)$ аралығының барлық нүктелерінде

дерлік, $f(t-\pi)=0$, теңдігі орындалады, олай болса $(-\pi, \pi)$ аралығының барлық нүктелерінде дерлік $f(x)=0$ теңдік орындалады.

Енді бұл функциялардың ортонормаланған екенін көрсетейік:

$$\int_{-\pi}^{\pi} \left(\frac{1}{\sqrt{2\pi}} \right)^2 dx = \frac{1}{2\pi} \int_{-\pi}^{\pi} dx = 1$$

2-салдар. Мына, $\{e^{2m\pi i x}\}, m=0, \pm 1, \pm 2, \dots$ система $L^2(0,1)$ кеңістігінде ортонормаланған базис құрайды.

Дәлелі. а) ортонормаланғандығы

$$\begin{aligned} \|e^{2m\pi i x}\|^2 &= \int_0^1 e^{2m\pi i x} \cdot \overline{e^{2m\pi i x}} dx = \int_0^1 1 dx = 1 \\ (e^{2m\pi i x}, e^{2n\pi i x}) &= \int_0^1 e^{2m\pi i x} \cdot \overline{e^{2n\pi i x}} dx = \int_0^1 e^{2(m-n)\pi i x} dx = \\ &= \frac{e^{2(m-n)\pi i}}{2(m-n)\pi i} \Big|_0^1 = \frac{e^{2(m-n)\pi i} - 1}{2(m-n)\pi i} = 0, m \neq n \end{aligned}$$

б) ТОЛЫМДЫЛЫҒЫ. $L^2(0,1)$ кеңістігінің әйтеуір бір $f(x) \in L^2(0,1)$ функциясы $\{e^{2m\pi i x}\}, m=0, \pm 1, \pm 2, \dots$ системасына ортогонал болып делік, онда мына

$$\int_0^1 f(x) e^{2m\pi i x} dx = 0, m=0, \pm 1, \pm 2, \dots$$

теңдіктер орындалады. Осы интегралда

$$t = 2\pi x, dt = 2\pi dx$$

деп алмастыру жасасақ, онда мынадай теңдіктерді

$$\int_0^1 f(x) e^{2m\pi i x} dx = \frac{1}{2\pi} \int_0^{2\pi} f\left(\frac{t}{2\pi}\right) e^{mit} dt = 0, m=0, \pm 1, \pm 2, \dots$$

аламыз. Жоғарыдағы бірінші салдар бойынша $(0, 2\pi)$ интервалының барлық нүктелерінде дерлік $f\left(\frac{t}{2\pi}\right) = 0$ теңдігі орындалады, олай болса $(0,1)$ интервалының барлық нүктелерінде дерлік $f(x) = 0$ теңдігі орындалады [2].

Мысал:

1. Кошидің мына,

$$y'(-x) = \lambda y(x); \quad y(-1) = 0,$$

есебінің меншікті функцияларының нормалаңдар.

Шешімі:

$$\begin{aligned} \|y_k(x)\|^2 &= |a_k|^2 \int_{-1}^1 \left[e^{i(k\pi + \frac{\pi}{4})x} + ie^{-i(k\pi + \frac{\pi}{4})x} \right] \cdot \left[e^{-i(k\pi + \frac{\pi}{4})x} - ie^{i(k\pi + \frac{\pi}{4})x} \right] dx \\ &= |a_k|^2 \int_{-1}^1 \left[1 - ie^{(2k\pi + \frac{\pi}{2})x} + ie^{-i(2k\pi + \frac{\pi}{2})x} + 1 \right] dx \\ &= |a_k|^2 \int_{-1}^1 \left[2 - 2 \cos \left(2k\pi + \frac{\pi}{2} \right) x \right] dx \\ &= 2|a_k|^2 \left(x + \frac{\sin \left(2k\pi + \frac{\pi}{2} \right) x}{2k\pi + \frac{\pi}{2}} \right) \Big|_{-1}^1 = 2|a_k|^2 \left(2 + \frac{2}{2k\pi + \frac{\pi}{2}} \right) \\ &= 4|a_k|^2 \left(1 + \frac{1}{2k\pi + \frac{\pi}{2}} \right) = 1, \end{aligned}$$

$$|a_k|^2 = \frac{1}{4 \left(1 + \frac{1}{2k\pi + \frac{\pi}{2}} \right)}, \quad a_k = \frac{1}{2 \sqrt{1 + \frac{1}{2k\pi + \frac{\pi}{2}}}}$$

$$\text{Демек } y_k(x) = \frac{e^{i(k\pi + \frac{\pi}{4})x} + ie^{-i(k\pi + \frac{\pi}{4})x}}{2 \sqrt{1 + \frac{1}{2k\pi + \frac{\pi}{2}}}}, \quad k = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$$

Жауабы:

$$y_k(x) = \frac{e^{i(k\pi + \frac{\pi}{4})x} + ie^{-i(k\pi + \frac{\pi}{4})x}}{2 \sqrt{1 + \frac{1}{2k\pi + \frac{\pi}{2}}}}, \quad k = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$$

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кальменов Т.Ш., Ахметова С.Т., Шалданбаев А.Ш. К спектральной теории уравнений с отклоняющимся аргументом // Математический журнал. 2004.
2. Садыбеков М.А. Элементы теорий линейных дифференциальных операторов. - Шымкент, 2007.

ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ РАДИОСВЯЗИ

студенты гр. РЭТ-2111р-1 Холмирзаев М.М., студенты гр. РЭТ-2111к-1 Октябрь Н.А.,
студенты гр. РЭТ-2211к-1 Ахметов М.Б.
научный руководитель – ст. преподаватель Кожобеков Е.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

*Түйін: Мақалада радиобайланыстың негізгі түсініктері қарастырылады.
Summary: The article deals with the basic concepts of radio communication.*

С электричеством люди знакомы давно. Оно испокон веков являлось к ним в грозном облики грома и молнии. Не зная природы грозы, наши предки считали ее проявлением гнева богов. Даже самым смелым мыслителям древности не приходила в голову дерзкая мысль создать эту силу и обратить ее на пользу людей. Второе электрическое явление, с которым столкнулись люди, имело характер столь безобидный, что трудно было усмотреть в нем что-то общее с проявлением грозных стихий.

Янтарная палочка, натертая шерстью, притягивала к себе легкие предметы: пушинки, кусочки бумаги. По свидетельству древнегреческого философа Фалеса Милетского, жившего в VI веке, явление это было открыто ткачихами, обрабатывающими шерсть.

Так что можно сказать, что ось из янтаря была, по сути, первым в мире изобретением, основанием для использования электрических явлений. Первым, но, к сожалению, и последним на долгое время. Потому что вплоть до конца XVIII века никто не задумывался о том, какие силы притягивают нить к янтарной палочке, и уж тем более о том, какую практическую пользу можно извлечь из этих сил. Зато в XIX веке электричество стало основой прогресса, неотъемлемой частью технических достижений и научных теорий, объясняющих, как устроен мир.

Электричество стали обнаруживать всюду. Но не потому что большинство происходящих в мире явлений на самом деле управляются магнитными и электрическими силами. Кроме них науке известны лишь силы инерции, силы всемирного тяготения (гравитационные силы) и силы, действующие внутри атомного ядра. Ядерные силы имеют малый радиус действия, их влияние не распространяется за пределы ядра. Гравитационные силы на атом действуют слабо — он слишком легок для того, чтобы ощутить тяготение Земли. И лишь электромагнитные силы успешно участвуют во взаимодействии атомов и молекул. Век электричества — это не только мощные моторы и генераторы или точные измерительные приборы, но еще и новое мировоззрение, новый взгляд на природу многих явлений, обусловленных взаимодействием электромагнитных полей. А началось все с янтарной палочки. Даже само название электричество произошло от нее, янтарь по-гречески электрон. Таков вкратце путь науки об электричестве: в начале янтарные палочки, в конце огромный, неисчерпаемый мир. Шарль Кулон после опытов с

зарядами сумел установить строгий количественный закон. Появилась первая формула, которой подчиняется узаконенное поведение двух заряженных тел:

$$F = k \frac{q_1 \cdot q_2}{r^2}.$$

По этой формуле можно определить силу, с которой притягиваются заряды, имеющие разные знаки. Но почему они стремятся друг к другу? Каким образом одно тело воздействует на другое, хотя между ними ничего кроме пустого пространства нет. Выходит, что тело, обладающее зарядом, каким-то образом чувствует на расстоянии присутствие другого заряда. Ответ на этот вопрос сформулировал *М. Faraday*. Заряженное электричеством тело он окружил стрелками, показывающими направление действия сил. Каждый заряд имеет определенную сферу влияния. От него в пространство тянутся силы, словно от солнца лучи. Пространство вокруг зарядов перестает быть пустым.

Вокруг него образуется поле - поле действия сил. Но какова же природа сил, взаимодействующих на вносимые в поля объекты? Эти силы носят название «виртуальных», потому что они возникают и существуют только тогда, когда есть подходящий для них объект. Электромагнитное поле и электромагнитные волны в этих понятиях слились воедино — два неразрывно связанных природой явления - электричество и магнетизм. Явление магнетизма известно людям так же давно, как и свойство янтарной палочки. Слово «магнит» происходит от названия турецкого города *Magnesia*, впоследствии переименованного в город *Mantis*. Именно здесь были сделаны и зафиксированы в записях первые наблюдения магнитных явлений. Обнаружить их помогла находящаяся около города Магнезии богатая магнитными рудами гора *Islip*. Спустя некоторое время наука смогла объяснить природу связи электрических и магнитных явлений, хотя сходство их замечено было давно.

Янтарная палочка притягивает кусочки шелка. Магнит притягивает железную стружку. Заряд окружен электрическим полем. Магнитное поле окружает магнит. Поле - не фантазия *М. Faraday*. Если вы захотите увидеть магнитное поле, насыпьте на листочек бумаги железных опилок и поднесите снизу магнит. Сразу возникнут те самые силовые линии, которые изображал на рисунках *М. Faraday*.

Были замечены и различия: положительный заряд и отрицательный заряд могут существовать независимо друг от друга, а полюса магнита отделить друг от друга нельзя. Можно распилить его на две части, и все равно в каждой из них будет северный и южный полюс. Так и жили в науке два явления, в чем-то очень похожие и в чем-то отличные, электричество и магнетизм. Они исследовались порознь, пока между ними не обнаружилась связь.

В 1819 году датский ученый *Х. Эрстед* продемонстрировал студентам опыты по электричеству. Рядом с проводом лежал не имеющий никакого отношения к опыту компас.

А почему стрелка компаса отклоняется, когда вы включаете ток? — спросили лектора. И этим вопросом повергли в глубокое размышление не только Эрстеда, но и весь современный научный мир. Тут было над чем задуматься. Электрический ток, текущий по проводу, породил магнитное поле. Было два разных явления, и тут вдруг обнаружилась между ними связь. Этими опытами заинтересовался *M. Faraday*. Какие же силы заставили повернуться стрелку, ориентируя ее относительно направления движения тока? У *M. Faraday* рождается предположение: а может быть ток создает магнитное поле. Убедившись на опыте, что ток порождает магнитное поле, *M. Faraday* задался мыслью: не означает ли это, что магнитное поле порождает при каких-то условиях электрическое поле. Эта догадка, не уступавшая по степени гениальности первой, привела к открытию законов электромагнитной индукции.

Фарадей ищет путь получения этого тока. Он подключает к проводу гальванометр и помещает рядом магнит. Ток в проводе не возникает. Десять лет он пытался провести этот опыт, но все было напрасно. Успех пришел неожиданно. Как-то раз, готовясь к очередному эксперименту, он подключил источник питания к намотанной на барабан обмотке. В это время в соседней комнате находился его помощник, который заметил, что стрелка гальванометра, подключенного к другой обмотке, неожиданно вздрогнула. Вот этого, едва уловимого для наблюдения факта *M. Faraday* было достаточно, чтобы ответить на вопрос, стоящий перед ним 10 лет. Ток не может возникнуть, пока неизменно магнитное поле. Чтобы ток появился, поле нужно менять. Так *M. Faraday* сформулировал суть законов электромагнитной индукции: возбуждение магнитными силами электрических сил. Так всегда бывает в науке: сначала накапливаются факты, потом возникает[1]

потребность их обобщать. К тому моменту, когда Джон Максвелл задался целью обобщить все, что известно об электричестве и магнетизме, фактов было хоть отбавляй. Наука и практика нашли множество решений и применений рожденному током магнитному полю и знали десятки способов превращения

энергии магнитного поля в электрический ток. Меняя магнитное поле вблизи провода, можно создать в проводе ток, а в пространстве, окружающем провод с током, возникают поля. Ток течет по проводу, а в пространстве взаимодействуют электрические и магнитные силы. Ну, а если провода нет? Если создать электрическое поле в пространстве и заставить его меняться. Что будет тогда?

Дж. Максвелл впервые поставил этот вопрос, и он же дал на него ответ в виде законченных систем математических уравнений — теории электромагнитного поля. Недоставало лишь одного звена в цепи всех явлений, связующих электричество с магнетизмом, и он ввел понятие теории в это звено. Если в пространстве существует переменное электрическое поле, значит, оно порождает магнитное поле и в этом пространстве, есть воображаемый провод, в результате по этому проводу течет воображаемый ток. Этот ток Максвелл назвал током смещения в отличие от тока проводимости потока заряженных

частиц. Ток смещения «недостающее звено цепи» - не связан ни с каким потоком зарядов. Он возникает там, где имеется изменяющееся электрическое поле и плотность его пропорциональна скорости изменения напряженности этого поля. Наука не знала такого явления, где бы взаимодействие электрического и магнитного полей осуществлялось при отсутствии проводника с током. Но все известные к тому времени факты говорили в пользу этой догадки. Возникнув в том месте, где есть провод с током, электромагнитное поле будет распространяться в пространстве, занимая все больший и больший объем. Можно отделить поле от провода, но нельзя отделить электрические поля от магнитных, они связаны неразрывно в единой электромагнитной волне. В природе нет дальнего действия. Значит, электромагнитное поле не может мгновенно воздействовать на тело, если оно удалено. Волна приближается постепенно. Из формулы Максвелла следует, что скорость ее движения точно равна скорости света, 300 000 км/с. Двигаясь с такой скоростью, волна за одну секунду почти восемь раз обегит земной шар. Все эти теоретические предпосылки требовали экспериментальной проверки. Только опыт мог идею о невидимых электромагнитных волнах перевести из теоретической гипотезы в научно доказанный факт. Эту важную миссию взял на себя бывший ученик и ассистент Гемгольца - Г. Герц[2]. Он поставил перед собой задачу создать такие условия, при которых возникнувшие в источнике колебания могли бы отрываться от породившего их источника и распространяться в виде электромагнитных волн. С этой целью в 1888 г. им был сконструирован специальный вибратор, названный впоследствии его именем. В нем электромагнитные волны возбуждались с помощью искрового разряда. Эксперимент оправдал ожидания Г. Герца: в момент появления искры в излучателе в приемном вибраторе (резонаторе) также рождалась, хотя и слабая, но все же заметная искра, подтверждавшая существование невидимых волн. На таком расстоянии излучаемое вибратором поле уже не могло оказывать непосредственное воздействие на петлю в приемном вибраторе: переменное поле, возбуждаемое вибратором, рождало электромагнитные волны, и они, оторвавшись от своего источника, делали первый самостоятельный шаг от излучателя до приемника, возбуждая в петле приемника индуктивные токи, порождающие искру.

Список использованной литературы:

1. Оссовская, М.П. Волоконно-оптические сети и системы связи: Учебное пособие КППТ / М.П. Оссовская. - СПб.: Лань КППТ, 2016. - 272 с.
2. Пономарёв, Л.И. Антенные системы сотовой связи / Л.И. Пономарёв, А.И. Скородумов, А.Ю. Ганицев. - М.: Вузовская книга, 2015. - 320 с.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ТЕОРИИ ИГР НА ГРАФАХ

Шагатаева Камиля Талгаткызы
Университет Международного Бизнеса им. К.Сагадиева
Елеусинова Алия Уаткановна

Аннотация: Бұл мақала Смит әдісін қолдана отырып, циклдары бар графиктердегі ойын теориясының тиімділігін зерттеуге арналған. Мақалада ойын теориясы мен графиктерді талдаудың негізгі ұғымдарына шолу, зерттеу әдістемесінің сипаттамасы, сондай-ақ циклдік графиктері бар мысалдарда Смит теориясының қолданылуын талдау келтірілген. Зерттеу нәтижелері циклдары бар графиктердегі ойындардың ерекшеліктерін бөліп көрсетуге және осы контексте Смит теориясының артықшылықтары мен шектеулерін бағалауға мүмкіндік береді. Мақаланың қорытындылары күрделі құрылымды ескере отырып, графиктердегі ойындарды талдау саласындағы Қосымша зерттеулерге негіз береді.

Abstract: This article is devoted to the study of the effectiveness of game theory on graphs with cycles using the Smith method. The article provides an overview of the basic concepts of game theory and graph analysis, a description of the research methodology, as well as an analysis of the application of Smith theory using examples with cyclic graphs. The results of the study allow us to identify the features of games on graphs with cycles and evaluate the advantages and limitations of Smith's theory in this context. The conclusions of the article provide a basis for further research in the field of game analysis on graphs, taking into account the complex structure.

Введение: Впервые математические аспекты и приложения теории были изложены в классической книге 1944 года Джона фон Неймана и Оскара Моргенштерна «Теория игр и экономическое поведение. Эта область математики нашла некоторое отражение в общественной культуре. В 1998 году американская писательница и журналистка Сильвия Назар издала книгу о судьбе Джона Нэша, нобелевского лауреата по экономике и учёного в области теории игр.

Использование графов в теории игр позволяет моделировать сложные взаимодействия между игроками простым и интуитивно понятным способом. В теории игр используется несколько типов графов, включая ориентированные графы, неориентированные графы, взвешенные графы и двудольные графы. Каждый тип графа имеет свой набор свойств, которые делают его подходящим для разных типов игр.

Теория игр и анализ графов являются двумя ключевыми областями математики, которые находят широкое применение в моделировании и анализе стратегических взаимодействий. Теория игр фокусируется на изучении принятия решений в условиях конфликта или сотрудничества между рациональными агентами, называемыми игроками. С другой стороны, анализ графов предоставляет мощный инструмент для визуализации и понимания сложных структурных взаимосвязей между различными элементами системы. В контексте теории игр, игроки стремятся оптимизировать свои стратегии, принимая во внимание действия других участников.

Анализ графов вводит понятие моделирования этих стратегических взаимодействий в виде графа, где вершины представляют игроков, а ребра - связи их взаимодействий. Эта комбинация теории игр и графов создает мощный инструмент для изучения и прогнозирования поведения в ситуациях, где стратегии каждого участника влияют на результат всех. При анализе игр на графах с циклами возникают вопросы относительно стабильности стратегий и их устойчивости к изменениям внутри циклических путей. Это усложняет прогнозирование эволюции стратегий игроков в долгосрочной перспективе.

Основным вызовом при анализе игр на графах с циклами является необходимость разработки методов, способных адекватно учитывать сложность циклических структур и предоставлять стратегические рекомендации для игроков в таких условиях.

Цель и задачи исследования: Цель данного исследования заключается в изучении эффективности применения теории Смита для анализа игр на графах с циклами. Работа включает решение задач, направленных на понимание того, насколько эффективна теория Смита при анализе игрового взаимодействия на графах с циклами. Основное внимание уделяется детальному анализу структуры циклических графов в контексте стратегических игр и их влияния на взаимодействие игроков в различных сценариях. Изучение применимости теории Смита в циклических графах позволяет сравнить результаты с альтернативными методами и использовать их в стратегическом принятии решений в играх с подобными структурами.

Обзор литературы: Джон фон Нейман и Моргенштерн [1] (1944, 1947, 1953) разработали теорию игр с целью объяснить, как люди принимают решения и реагируют, чтобы максимизировать свои выгоды в условиях неопределенности. Эта теория включает в себя три основных концепции: наилучший ответ, доминирующая стратегия и равновесие Нэша, которые определяются следующим образом. Наилучший ответ – это действие, которое приводит к большему выигрышу игрока по сравнению с действиями противника. Доминирующая стратегия – действие, которое приводит к большему выигрышу игрока по сравнению с любыми действиями противника, независимо от его реакции. Равновесие Нэша – ситуация, в которой все игроки выбирают наилучшие ответы, и никто не получает выгоды от изменения своей стратегии. Таким образом, теория игр представляет собой математические модели, в которых выгоды должны быть максимизированы. В современных научных исследованиях С. Альперна, В. Бостона представлены методы и алгоритмы поиска неподвижных прячущихся объектов и вероятности их обнаружения для разных видов графов [2-6]. В научных работах А. Козлова, В. Сорокина «Принципы оптимальности распределения выигрыша в задачах теории кооперативных игр» рассмотрены некоторые решения кооперативных игр, которые распределяют общий выигрыш с учетом ограничений посредством графа» [7-8], взятые за основу АТ-решение [9] и на вектор Майерсона [10]. Литературный обзор по теме эффективности исследования теории игр на графах предоставляет обширный взгляд на существующие

исследования в данной области. Одним из интересных аспектов, выделенных Е. Мунтян «Разработка и исследование моделей графов и гиперграфов с учетом множественных и разнотипных связей» является акцент на стабильности равновесий и возможности улучшения стратегических решений при использовании теории Смита [11]. Это позволяет рассматривать данную теорию как перспективный инструмент для анализа и оптимизации стратегических взаимодействий в условиях циклических графов. Тем не менее, данные исследования также указывают на необходимость дополнительных эмпирических исследований для более полного понимания эффективности теории Смита в различных контекстах.

В свете этого, важно провести дополнительные эксперименты и анализ случаев использования теории в реальных стратегических сценариях.

Методика исследования: В данном исследовании используются различные методики для оценки эффективности теории Смита в контексте игр на графах с циклической структурой. Проводится анализ графовой структуры, где применяются методы для выявления циклических паттернов и определения игроков. Для исследования эффектов теории Смита моделируются стратегии участников на циклических графах, измеряется эффективность с использованием метрик, на примере стабильности равновесий и эффективности стратегий. Эти методы предлагают комплексный подход к изучению влияния теории Смита на стратегические взаимодействия в играх с нетривиальной графовой структурой.

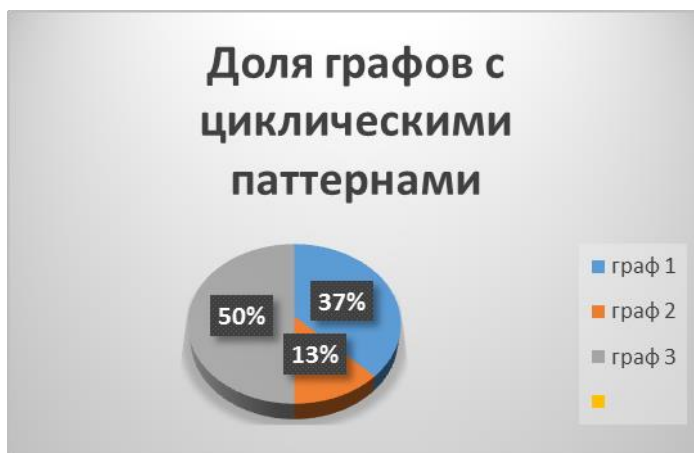

Рис. 1 Анализ структуры графа и циклических паттернов

Рис. 2 Применение теории Смита к играм на графах с циклами

Структурный анализ графов показывает, что более половины изученных графов обладают циклическими паттернами, что указывает на сложность взаимодействий в играх, представленных в данных графах. Хотя теория Смита часто применяется успешно, наблюдаются контекстуальные особенности, которые ограничивают ее применение. Эффективность теории Смита, измеренная в контексте циклических игровых структур, подтверждает, что ее применение обычно связано с достижением стабильного равновесия и использованием эффективных стратегий. Таким образом, результаты исследования подчеркивают важность применения теории Смита для анализа стратегических аспектов в играх на графах. Тем не менее, следует отметить, что эффективность теории Смита может зависеть от конкретных характеристик каждого графа.

Вклад результатов исследования: Данное исследование может быть использовано как среди аналитиков, так и среди математиков. В ходе данного исследования, посвященного эффективности теории Смита в контексте игр на графах с циклической структурой, удалось достичь выраженных результатов. Основная цель исследования была успешно выполнена, что представляет собой важный шаг в понимании применимости данной теории в стратегических сценариях с циклическими взаимосвязями. В процессе исследования была

определена высокая эффективность теории Смита в анализе и управлении игровыми ситуациями на графах с циклами. Доказано, что применение данной теории способствует улучшению стабильности равновесий и эффективности стратегий участников, что является важным вкладом в развитие области теории игр.

Выводы: Результаты исследования позволяют с уверенностью утверждать, что теория Смита представляет собой значимый инструмент для анализа и стратегического управления в играх на графах с циклической структурой. Это открывает перспективы для дальнейших исследований и практического применения данной теории в различных областях, где стратегические взаимодействия играют ключевую роль.

Список использованной литературы:

1. Neuman J., Morgenshtern O. Theory of games and economic behavior. Princeton Univers. Press 1944.
2. Alpern S., Baston V., Gal. S. Network Search Games With Immobile Hider, Without a Designated Searcher Starting Point. London: Centre for Discrete and Applicable Mathematics. 2006-03. 16 p.
3. Alpern, S., Fokkink, R. and Simanjuntak, M. (2016) "Optimal search and ambush for a hider who can escape the search region European Journal of Operational Research, 251, 3, 707-714
4. Alpern S., Gal. S. The theory of search games and rendezvous. Boston: Kluwer Academic Publishers, 2003.
5. Alpern S., Morton A., Papadaki K. Optimizing randomized patrols //Operational Research Group. 2009. P. 392-419.
6. V.J. Baston and A.Y. Garnaev: A search game with a protector, Naval Research Logistics, 47 (2000), 85–96.
7. Козлов А. Д., Сорокин В. А. Принципы оптимальности распределения выигрыша в задачах теории кооперативных игр // Almanahul SWorld. 2019. № 1. С. 35–40. Козлов А. Д., Сорокин В. А. Пример решения игры с иерархической схемой // Процессы управления и устойчивость. 2019. № 1. Т. 6. С. 466–470.
8. Сорокин, В. А. Сравнение принципов оптимальности для кооперативных игр на графах / В. А. Сорокин, Н. А. Сизов, Д. П. Дурандин, М. В. Боган. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 26 (264). — С. 14-17. — URL: <https://moluch.ru/archive/264/61228/> (дата обращения: 13.11.2023).
9. Herings P. J. J., Van der Laan G., Talman D., The average tree solution for cycle-free graph games // Games and economic behavior. 2008. NO 62. P. 77–92
10. Roger B. Myerson. Graphs and cooperation in games. mathematics of operations research. Vol. 2. No. 3, August 1977.
11. Мунтян Е.Р. Разработка и исследование моделей графов и гиперграфов с учетом множественных и разнотипных связей// автореферат дис. кандидата технических наук: Южный федеральный университет. - Ростов-на-Дону, 2020.

РАДИОТЕХНИКАНЫҢ ДАМУ ДЕҢГЕЙЛЕРІ

РЭТ-2111к-1 тобының студенттері Шайхутдин Б.Ж. және
Тұрабай А.А., РЭТ-2211к-1 тобының студенті Амангелді Н.Н.
Балабеков К.О. т.ғ.к.- ғылыми жетекші
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Радиотехника - наука, изучающая электромагнитные колебания и волны в радиочастотном спектре, их генерацию, усиление, преобразование, методы передачи и приема радиосигналов. В статье рассмотрены основные уровни развития радиотехники, их особенности.

Summary: Radio engineering is a science that studies electromagnetic vibrations and waves in the radio frequency spectrum, their generation, amplification, transformation, methods of transmitting and receiving radio signals. The article provides information about the main levels of development of radio engineering, their features.

Радиотехника дамуының бастапқы кезеңінде (шамамен 1918 жылға дейін) радиобайланыстың қажеттіліктері негізінен VHF және жоғары жиілік диапазонында қанағаттандырылды. Жердің айналасында электромагниттік толқындардың жақсы таралуы бұл жолақтарды әсіресе жаһандық радиобайланыс, радионавигация және теңіздегі жылжымалы радиобайланыс үшін қолайлы етті[1].

Екінші жағынан, бұл жолақтарды практикалық қолданудың кейбір кемшіліктері бар, мысалы, үлкен антенна қондырғылары, атмосфера мен өнеркәсіп тарапынан көбірек кедергілер, сондай-ақ тар радиожілік диапазоны.

Екінші кезеңде (1940 жылға дейін) байланыс, радиохабар тарату және радионавигация сияқты радиоқолданбалардың пайда болуы және дамуы жоғары жиілік диапазондарын қолдануды талап етті.

Микротолқынды диапазондағы радиотолқындар жаһандық радиобайланыс пен хабар таратуға ғана емес, сонымен қатар әртүрлі ұялы байланыс жүйелері мен әуесқойлық радиожүйелерге де жарамды екенін дәлелдеді. Дегенмен, микротолқынды диапазондағы радиотолқындар әдетте әртүрлі жолдар бойынша қабылдау нүктесіне жетеді, нәтижесінде қабылданған сигнал деңгейінде жылдам және үлкен өзгерістерді тудыратын ЕМІ кедергі құбылыстары пайда болады.

Үшінші заманауи кезең, қолданыстағы радиоқызметтердің қарқынды дамуы және жаңаларының пайда болуы (жылжымалы радио, спутниктік радио, телеметрия, қашықтықтан басқару және т.б.) радио мамандарын басқа спектр диапазондарына жүгінуге мәжбүр етті[2].

МБ адам тәжірибесінің әртүрлі салаларында кеңінен қолданылады. Бұл диапазондағы электромагниттік толқындар дифракция мен сынуға әлсіз ғана ұшырайды, бірақ жер бетіне тараған кезде қатты әлсірейді. SN диапазонында ғарыштық кедергілер басым, өйткені атмосфералық және өнеркәсіптік әсерлерден радиокедергілер деңгейі жоғарыда талқыланған жолақтарға қарағанда әлдеқайда төмен.

DMV және CMV таралуы, MF таралуы сияқты, әдетте көру өрісімен шектеледі. Дегенмен, бұл жолақтардағы радиобайланыс 1950 жылдардың басында эксперименталды түрде ашылған, төмен тропосфералық біртекті еместігінен туындаған электромагниттік толқындардың шашырауы мен шағылысу механизміне байланысты көру аймағынан тыс қашықтықтарға дейін созылуы мүмкін.

Радиоэлектрониканы дамытудағы келесі қадам-қатты дене физикасының жетістіктерінің арқасында мүмкін болған және электроника өнеркәсібін толық техникалық қайта жарақтандыруды қажет ететін жартылай өткізгіш құрылғыларды (ППП) кеңінен енгізу. Транзисторизация Жалпы өлшемдер мен массаны күрт төмендетуге, аппаратураның тиімділігін арттыруға мүмкіндік берді, бұл әсіресе компьютерлер, авиация және ғарышкерлер үшін өте маңызды.

Осы бағыттағы одан әрі даму микроэлементтердің "қаптамасының тығыздығы" 1 дм-ге 1 млрд болатын микромодульдерді, содан кейін интегралды микросхемаларды құруға әкелді. Мұндай тізбектердің үнемділігі мен сенімділігі түтік тізбектерінен мың есе жоғары. Мысалы, сынақтар көрсеткендей, интегралды схемалардағы аппаратура 80 миллион жұмыс істей алады схема бір сәтсіздіксіз сағат.

Сонымен қатар, DMV және SMV жолақтарын пайдалану барған сайын қызықты болып келеді, өйткені олар іс жүзінде өнеркәсіптік радиотолқындардың кедергілеріне ұшырамайды және EMU таралу шарттары іс жүзінде ауа-райына, күннің уақыты мен маусымына байланысты емес.

Қазіргі классификациялық жүйелердің белгілі бір формалды және жасанды белгілері бар екенін атап өту керек, өйткені олар бір қабаттасу орнында қиылысады[3].

Радиотолқындардың таралу механизмі мен таралу түріне қарай жіктелуі күрделірек және қатаң. Негізінде табиғатта бүкіл қоршаған кеңістікте электромагниттік өрісті қоздыратын процесс бар. Дегенмен, жалпы жағдайда мұндай өрісті дәл есептеудің әлі де жолы жоқ.

Екінші жағынан, нақты радиоарнада басым таралу механизмі сигнал өрісі энергиясының көп бөлігін қабылдау нүктесіне беруді қамтамасыз етеді. Сондықтан электромагниттік толқындардың таралу режимдері бойынша жіктелуін сыну, дифракция, шашырау және шағылу сияқты табиғат құбылыстарымен байланыстыру қисынды.

Қорытындылай келе, радиотехниканың негізі үш қағидаға негізделген: радио толқындарын пайдалану, радиожиілік тербелістерін қолдану және радиожиілік тербелістерін басқару, нәтижесінде радио сигнал қалыптасады.

Бұл принциптер RPDU және RPU-дан тұратын радиобайланыс арнасында жүзеге асырылады.

Байланыс желісі-бос кеңістік.

Радиобайланысты жүзеге асыру шешуге жататын оқу проблемалары ретінде қалыптастырылуы мүмкін бірқатар ғылыми-техникалық міндеттерді шешу нәтижесінде мүмкін болды.

Радиотехниканың негізгі қосымшалары-радиохабар тарату және теледидар, радиобайланыс, радионавигация және радиолокация, радиотелеметрия және радио басқару, радиоастрономия. Радиоэлектрониканы қолданудың одан да кең ауқымы. Радиотехника мен электроника қазіргі қоғамның ғылыми-техникалық және мәдени дамуының шешуші факторларының біріне айналды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Звездина М.Ю., Комова О.В., Шацкий Н.В., Шоков А.В. Алгоритм обращения эрмитовой матрицы. Вестник Донского государственного технического университета. 2015;15(2):78-84.
2. Долгов, А.И. О применимости математического масштабирования и нормирования при решении прикладных задач / А.И. Долгов, Д.В. Маршаков // Вестник Донского государственного технического университета. –2018. – Т. 18. – № 4. – С. 92-101.
3. Добыш А.М. ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ РАДИОТЕХНИКИ // Студенческий: электрон. научн. журн. 2022. № 37(207). URL: <https://sibac.info/journal/student/207/269665> (дата обращения: 10.10.2023).

УДК 004.78

ИНТЕРНЕТ ВЕЩЕЙ (IOT): СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ В РАЗЛИЧНЫХ СФЕРАХ

студент гр. ИТ-2211к-2 Эманов С.П., Сейдрахым А.Е., Ихсанов С.Э.
научный руководитель – магистр, ст. преподаватель Тулегенова А.Т.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада интернет заттардың заманауи технологиялары мен олардың әртүрлі салаларда қолданылуы жайлы ақпараттар қарастырылған.

Summary: The article provides information about modern technologies of Internet of things and their application in various fields.

Интернет Вещей (IoT) представляет собой концепцию, объединяющую физические устройства и объекты, оснащенные сенсорами, программным обеспечением и соединенные сетью для сбора и обмена данными. Основной идеей IoT является возможность обеспечения взаимодействия между устройствами без участия человека. Роль IoT в современном мире существенно расширяется, проникая в различные сферы жизни, начиная от домашних устройств до промышленных систем. Принцип работы IoT базируется на сборе данных от устройств, их обработке и передаче для принятия решений или выполнения действий. Структура IoT состоит из устройств (датчики, актуаторы), которые собирают информацию, передают ее через сеть, обрабатывают данные на облачных платформах или на устройствах Edge Computing, и затем используют эту информацию для выполнения необходимых задач[1].

Сенсоры играют ключевую роль в экосистеме Интернета Вещей, предоставляя данные об окружающей среде. Они могут измерять различные параметры, такие как температура, влажность, освещенность, уровень шума, давление и многие другие. Также существуют специализированные сенсоры для различных отраслей, таких как медицина, сельское хозяйство, производство и умные города. Интернет Вещей использует разнообразные беспроводные технологии для передачи данных между устройствами. Wi-Fi и Bluetooth являются одними из самых распространенных технологий для коротких дистанций и соединения устройств в домашней среде. LoRa (Long Range) и NB-IoT (Narrowband IoT) предоставляют возможность дальней связи для объектов, находящихся на больших расстояниях, что делает их идеальными для применения в сетях умных городов и системах мониторинга на открытом пространстве. Облачные вычисления играют важную роль в Интернете Вещей, предоставляя платформы для хранения и обработки огромных объемов данных, собранных устройствами IoT. Это позволяет улучшить доступность данных, анализировать их в реальном времени и создавать более эффективные приложения и сервисы на основе этих данных. Хранилища данных для IoT должны обеспечивать не только масштабируемость и надежность, но и защиту информации. За счет большого объема данных, которые генерируют устройства IoT, безопасность хранения и передачи данных становится критически важной задачей. Технологии облачных вычислений, такие как AWS IoT, Microsoft Azure IoT, Google Cloud IoT, предоставляют платформы и инструменты для обработки и анализа данных IoT. Они обеспечивают масштабируемость, гибкость и безопасность для эффективного управления данными в экосистеме Интернета Вещей[2].

Промышленные предприятия внедряют IoT для оптимизации производственных процессов, мониторинга оборудования, улучшения эффективности и снижения издержек. Устройства IoT используются для предотвращения отказов оборудования, оптимизации расхода энергии и ресурсов, а также для создания сетей «умных» заводов, где системы автоматически реагируют на изменения в производственной среде. В здравоохранении IoT применяется для мониторинга состояния пациентов, управления медицинским оборудованием и сбора данных для анализа. Медицинские устройства IoT, такие как носимые датчики и медицинские приборы с Wi-Fi-соединением, позволяют врачам получать реальные данные о здоровье пациентов и своевременно реагировать на изменения состояния. IoT в умных городах обеспечивает сбор данных о транспорте, энергоснабжении, управлении отходами и других аспектах инфраструктуры города. Сенсоры и устройства IoT помогают оптимизировать транспортные потоки, улучшить системы освещения и управление ресурсами, что делает города более устойчивыми и экологически эффективными. В сельском хозяйстве IoT используется для увеличения производства путем улучшения методов земледелия, оптимизации полива, мониторинга состояния почвы и растений. Технологии IoT также помогают улучшить устойчивость и снизить негативное

воздействие на окружающую среду. IoT в бытовых устройствах, таких как умные дома, помогает управлять энергопотреблением, безопасностью и комфортом жилья. Устройства IoT в потребительской электронике, такие как фитнес-трекеры и умные часы, предоставляют пользователям больше информации о своем здоровье и стиле жизни.

Одним из главных вызовов, стоящих перед Интернетом Вещей, являются проблемы безопасности и конфиденциальности данных. С увеличением количества подключенных устройств растет и угроза хакерских атак. Важно обеспечить защиту личной информации, предотвратить несанкционированный доступ к данным и разработать более надежные методы шифрования и защиты в IoT-устройствах. Для дальнейшего развития IoT необходимо достижение стандартизации и интероперабельности между устройствами разных производителей. Это позволит им взаимодействовать и обмениваться данными более эффективно, избегая ограничений в совместном использовании и интеграции. Будущее развитие IoT связано с расширением возможностей устройств, внедрением более эффективных методов сбора и анализа данных, а также развитием и использованием новых технологий, таких как искусственный интеллект, расширенная реальность и квантовые вычисления. Эти направления позволят улучшить производительность, безопасность и удобство использования IoT в различных областях.

Интернет Вещей открывает перед бизнесом широкие перспективы для инноваций и роста. Он способствует повышению производительности, снижению издержек, созданию новых рыночных продуктов и услуг. Реализация IoT-технологий в бизнесе предоставляет компаниям возможность улучшить свои процессы и расширить свою аудиторию за счет новых, инновационных продуктов и сервисов. IoT оказывает значительное влияние на повседневную жизнь людей, улучшая комфорт и удобство жизни. Умные дома с автоматизированными системами управления, здоровье-мониторинг и носимые устройства, системы транспорта и многое другое - все это примеры, как IoT сделал жизнь людей более удобной, безопасной и эффективной[3]. IoT способствует созданию устойчивых и экологически чистых решений в различных областях. Внедрение IoT-технологий в энергетике, управлении отходами, транспорте и сельском хозяйстве позволяет улучшить использование ресурсов и снизить негативное воздействие на окружающую среду. Также, развитие IoT ведет к улучшению доступности услуг для социальных групп, способствуя инклюзивности и повышению качества жизни.

Интернет Вещей играет ключевую роль в современном мире, проникая в различные сферы жизни и бизнеса. Он не только улучшает нашу повседневную жизнь, но и переформатирует бизнес-процессы, принося значительные изменения в нашу окружающую среду. Это важное направление технологического развития, которое будет иметь глубокое влияние на будущее общества[4]. Для дальнейшего улучшения использования IoT и его интеграции в различные сферы жизни и бизнеса, необходимо активное проведение исследований. Развитие стандартов безопасности, усиление интеграции и

стандартизации устройств, а также улучшение алгоритмов сбора и анализа данных являются приоритетными направлениями. Кроме того, необходимо акцентировать внимание на разработке новых моделей бизнеса, основанных на IoT, и совершенствовании аспектов применения технологий для решения социальных и экологических проблем.

Список использованной литературы:

1. Довгаль В. А., Довгаль Д.В. Управление ресурсами в Интернете Вещей // Дистанционные образовательные технологии: материалы II Всерос. науч.-практ. конф., г. Ялта, 2017 г. Симферополь: АРИ-АЛ, 2017. С. 168-173.
2. Kevin Ashton. That "Internet of Things" Thing // RFID Journal. 2009. 22 June. URL: <http://www.rfidjournal.com/articles/pdi74986> (дата обращения: 11/03/2018).
3. Evans D. Internet of Things. Cisco, white paper. URL: https://www.cisco.com/c/dam/en_us/about/ac79/docs/innov/IoT_IBSG_0411FINAL.pdf (дата обращения: 11/03/2018).
4. Довгаль В.А., Довгаль Д.В. Проблемы и задачи безопасности интеллектуальных сетей, основанных на Интернете Вещей // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. Естественно-математические и технические науки. 2017. Вып. 4 (211). С. 140-147. URL: <http://vestnik.adygnet.ru>

УДК 004.08

КИБЕРБЕЗОПАСНОСТЬ: ТИПЫ КИБЕРУГРОЗ

Яковлев Алексей, Ишков Алексей

Научный руководитель: преподаватель спец. дисциплин Мустафаева Лейла
Темуровна

Колледж «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада қазіргі әлемдегі киберқауіптердің әртүрлі аспектілері қарастырылады. Вирустар мен DDoS шабуылдары сияқты техникалық аспектілерден кибербуллинг пен кибертәуелділік сияқты әлеуметтік және психологиялық аспектілерге дейін. Сондай-ақ киберқауіптерге қарсы күресте мемлекет пен білімнің рөлі қарастырылған. Мақалада цифрлық дәуірде тиімді қорғаныс үшін білім мен ынтымақтастықтың маңыздылығы көрсетілген.

Summary: This article explores various aspects of cyber threats in the modern world. From technical aspects such as viruses and DDoS attacks to social and psychological aspects like cyberbullying and cyber addiction. The role of the state and education in combating cyber threats is also discussed. The article emphasizes the importance of education and collaboration for effective protection in the digital age.

Киберугрозы представляют собой серьезную угрозу для современного общества, проникая во все сферы жизни, начиная от технических аспектов и заканчивая социальными и политическими сферами. В современном цифровом мире кибератаки стали неотъемлемой частью нашей повседневной жизни, их последствия могут быть разрушительными для индивида, компании или даже целых государств.

Цель данной статьи - более глубоко понять и классифицировать различные типы киберугроз, выявить их особенности и последствия. В этом

контексте, мы рассмотрим технические аспекты кибератак, такие как вирусы и вредоносные программы, которые способны проникнуть в систему и нанести непоправимый ущерб. Также мы исследуем киберугрозы в сфере данных, включая кражу личных данных и рэнсомвар, которые могут поставить под угрозу конфиденциальность и безопасность личной информации. Политические и геополитические киберугрозы также будут рассмотрены в контексте кибершпионажа и вмешательства в государственные процессы.

Социальные и психологические киберугрозы, такие как кибербуллинг и киберзависимость, играют все более важную роль в нашем обществе, оказывая влияние на психическое здоровье и социальные взаимоотношения. Наконец, мы рассмотрим методы защиты от киберугроз, включая образовательные программы, технические решения и роль государства в обеспечении кибербезопасности.

Одним из наиболее распространенных типов технических киберугроз являются вирусы и вредоносные программы. Вирусы - это программы, способные копировать себя и внедряться в другие программы или файлы, нанося ущерб системе. Вредоносные программы могут включать в себя троянские кони, черви и шпионские программы, которые могут собирать личные данные пользователя или ослаблять безопасность системы.

Дистрибутивные атаки на службы (DDoS-атаки) - это форма кибератак, направленных на перегрузку серверов, сетей или веб-ресурсов трафиком, делая их недоступными для пользователей. Эти атаки могут привести к значительному снижению производительности онлайн-сервисов и повысить риск нарушения безопасности.

Фишинг и социальная инженерия - это методы манипуляции людьми для получения конфиденциальной информации, таких как пароли или данные банковских карт. Киберпреступники могут использовать поддельные веб-сайты, электронные письма или социальные сети, чтобы обмануть пользователей и получить доступ к их личным данным.

Киберпреступники могут использовать различные методы для кражи личных данных, таких как идентификационные номера, адреса электронной почты, и данные банковских карт. Эти данные могут быть проданы на черном рынке или использованы для совершения мошенничества, включая открытие фальшивых банковских счетов или взлом онлайн-аккаунтов.

Рэнсомвар - это вид киберугрозы, при котором хакеры захватывают управление над данными или системами и требуют выкуп за их восстановление. Это также может включать в себя шифрование данных, делая их недоступными для законного владельца до уплаты выкупа. Этот вид атаки может нанести непоправимый ущерб бизнесам и организациям.

Утечки данных могут произойти из-за внутренних нарушений безопасности, внешних атак или случайных сбоев в системах. Подобные инциденты могут привести к утрате доверия со стороны клиентов и партнеров, а также вызвать серьезные правовые и финансовые последствия. В государственных учреждениях утечки данных могут означать угрозу для

национальной безопасности и конфиденциальности государственной информации.

Понимание этих различных видов киберугроз в сфере данных позволяет разрабатывать стратегии защиты данных, включая криптографические методы, системы мониторинга и реагирования на инциденты безопасности. Также важно обучать персонал об основах безопасности данных и следить за актуальностью систем безопасности для предотвращения утечек и несанкционированных доступов к важной информации.

Кибершпионаж – это использование кибератак для получения секретной информации о других странах, включая правительственные документы, военные планы и промышленные секреты. Вмешательство в выборы через кибератаки стало распространенным методом воздействия на политические процессы в различных странах, что подчеркивает важность обеспечения безопасности избирательных систем.

Критическая инфраструктура, такая как энергетические системы, транспортные сети и финансовые учреждения, подвергается угрозе со стороны кибератак. Атаки на эти объекты могут привести к нарушению работы государства и общества в целом. Например, атаки на энергетические системы могут вызвать отключение электроэнергии, что приведет к серьезным последствиям для жителей и бизнеса.

Киберконфликты между государствами – это новая реальность современного мира. Государства используют кибератаки как средство давления и воздействия на другие страны. Такие конфликты могут возникать из-за политических, экономических или территориальных разногласий, и кибератаки могут стать частью широкого стратегического воздействия.

Понимание этих политических и геополитических киберугроз является важным шагом к разработке международных стандартов кибербезопасности и механизмов сотрудничества между государствами. Эффективная защита от этих угроз требует глубокого понимания мотивов и методов кибератак, а также готовности к сотрудничеству на мировой арене для обеспечения безопасности всех стран и их граждан.

Кибербуллинг – это форма психологического насилия, совершаемая в онлайн-среде. Это включает в себя угрозы, оскорбления, унижения и другие формы ментального давления через интернет. Онлайн-травля может иметь серьезные последствия для психического здоровья пострадавших, включая депрессию и тревожные расстройства.

Киберзависимость – это патологическое влечение к интернету и цифровым технологиям, которое может привести к социальной изоляции, потере интереса к реальной жизни и физическим проблемам, таким как бессонница и головные боли. Эта проблема становится все более распространенной, особенно среди молодежи.

Киберугрозы могут вызвать у людей чувство беспокойства, страха и недоверия к интернету и социальным сетям. Постоянная угроза онлайн-атак и

утечек данных может привести к появлению психологических проблем, таких как тревожные расстройства и посттравматический стрессовый синдром.

Образование и повышение осведомленности пользователей играют ключевую роль в борьбе с киберугрозами. Обучение людей узнавать признаки фишинга, установку ненадежных приложений и другие методы атак позволяет им быть более бдительными в онлайн-пространстве. Регулярные обновления по безопасности и проведение обучающих семинаров могут помочь создать осознанное и безопасное поведение пользователей в сети.

Использование технических средств защиты, таких как антивирусные программы и брандмауэры, является обязательным для обеспечения безопасности компьютерных систем. Эти программы способны обнаруживать и блокировать вредоносные атаки, предотвращая их проникновение в систему. Регулярные обновления и настройка наиболее современных средств защиты необходимы для эффективной борьбы с киберугрозами.

Государства имеют важную роль в обеспечении кибербезопасности. Разработка строгого законодательства и нормативных актов по кибербезопасности, а также их активная реализация и надзор, способствуют предотвращению кибератак и наказанию виновных. Кроме того, международное сотрудничество в обмене информацией о киберугрозах и совместных операциях по их предотвращению помогает создать более безопасное глобальное цифровое пространство.

Эффективная защита от киберугроз требует комплексного подхода, который включает в себя образование, технические средства и государственные меры. Только совместные усилия всех заинтересованных сторон позволят обеспечить безопасность в цифровой среде и минимизировать угрозы для общества и частных лиц.

В современном мире, насыщенном технологиями и связью, киберугрозы стали неотъемлемой частью нашей повседневной жизни. От технических аспектов, связанных с вирусами и вредоносными программами, до сложных политических и социальных аспектов, кибератаки способны нанести непоправимый ущерб как отдельным лицам, так и организациям.

В данной статье мы рассмотрели разнообразные типы киберугроз, начиная от технических аспектов, таких как ддос-атаки и фишинг, до кражи личных данных и политического кибершпионажа. Мы обсудили воздействие киберугроз на психическое здоровье людей, такое как кибербуллинг и киберзависимость, а также выявили важность образования и повышения осведомленности в борьбе с этими угрозами.

Эффективная защита от киберугроз требует совместных усилий общества, бизнеса и государства. Необходимы как технические средства защиты, так и образовательные программы, направленные на подготовку пользователей к осознанному и безопасному поведению в цифровой среде. Государства также должны активно сотрудничать друг с другом, обмениваясь информацией и разрабатывая международные стандарты кибербезопасности.

Только путем объединения усилий и разработки комплексных стратегий мы сможем создать безопасное и надежное цифровое будущее для всех. Наступило время действовать сейчас, чтобы обеспечить кибербезопасность и защитить наше общество от киберугроз.

Список использованной литературы:

1. Смирнов, А. И. "Кибербезопасность: угрозы и защита информации." М.: Издательство «БИНОМ. Лаборатория знаний», 2020.
2. Захаров, А. Н. "Киберугрозы и защита информации в информационно-телекоммуникационных сетях." М.: Издательство МИФИ, 2018.

ОГЛАВЛЕНИЕ

ҚҰҚЫҚТАНУ ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

1	Абдималик А.С., Алпамышов К.А., Айдарбек Ю.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БАНКТИК ҚЫЗМЕТТИ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	3
2	Абдіғаппар Д.Б., Шыныбек А.Р., Мусаев А.Е. АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ДАУЛАРДЫ БАЛАМАЛЫ ШЕШУ ӘДІСТЕРІН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ.....	8
3	Абдрахманов И.Б., Махат О.Қ., Идиятулла А.Д. МЕДИЦИНАЛЫҚ ЖӘНЕ ПАЦИЕНТТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ: МЕДИЦИНАЛЫҚ АРАЛАСУ КЕЗІНДЕ ПАЦИЕНТТЕРДІҢ ҚАНДАЙ ҚҰҚЫҚТАРЫ БАР, СОНЫМЕН ҚАТАР МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚАТЕЛІК ПЕН ЖАУАПКЕРШІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	10
4	Абдуллаев Б.Х., Султонов Б.А., Жантуреев Н.С. ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ӘКІМШІЛІК ҚЫЗМЕТІНІҢ ЗАҢДЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТЕОРИЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	13
5	Абдухалилов Н.Ж., Төлеген Е.Н., Мырзахан С.Ш. КСЕНОФОБИЯМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ӘЛЕУМЕТТИК ТЕОРИЯЛАРҒА ШОЛУ.....	16
6	Алибеков Б.С., Барат М.И., Орынбасар А.С., Төрегелдиев Е.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АДАМ МЕН АЗАМАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ САЯСАТЫ.....	19
7	Аликүл М.С., Рахымбай Е.А., Өмірзақ Б.А. ЛАУАЗЫМДЫ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТКЕ ЗАҢСЫЗ ҚАТЫСУЫН ТЕРГЕУДІ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ОҢТАЙЛАНДЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	23
8	Алимбоев Б.Ә., Есенгелди Т.Е., Қали А.М. ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖӘНЕ КЕДЕНДІК ПРОЦЕСТЕРГЕ ЖАЛПЫ СИПАТТАМА.....	26
9	Альжанова А.Г., Абилхаир А.М., Голиков С.А. ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ О КАЗАХАХ ПО НАБЛЮДЕНИЯМ А.И. ЛЕВШИНА.....	29
10	Амангельдиев С.Н., Алишерова А.А., Егемберді Қ.Ш. КИБЕРҚАУІПСІЗДІК ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ.....	32
11	Аманкелді Б.Ж., Сексен А.Т., Сейтжанова Л.Н. ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕДЕ SERVICE-LEARNING МОДЕЛІНІҢ ӘДІСТЕМЕСІН ҚОЛДАНУ ПЕРСПЕКТИВАЛАР.....	35
12	Ануаров М.У., Туймебай Е.Ә., Еламан А.М. МЕМЛЕКЕТТИК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МӘНІ, ФУНКЦИЯСЫ ЖӘНЕ НОРМАТИВТИК-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУШІЛЕРІ.....	38
13	Аппазов Б.Қ., Полатов Т.К., Трунина Л.А. РОЛЬ ФИЛОСОФИИ АБАЯ В ВОСПИТАНИИ ПАТРИОТИЗМА КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ.....	42

14	Асилбеков Б.М., Абдуллаев А.А., Әлханұлы Д. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КОММЕРЦИЯЛЫҚ ЗАҢДЫ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ	46
15	Асилбекова Л.Р., Ешенкулова К. ФОРМИРОВАНИЕ АНТИКОРРУПЦИОННОГО СОЗНАНИЯ	51
16	Асқаров Ж.Н., Боралбек А.Н., Елубек Д.М. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ЖАЗА ЖҮЙЕСІ	54
17	Ахтаев Д.М., Абдикалик Ж.К., Абай Қ.Н. АБАЙСЫЗДА АДАМ ӨЛТІРУ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ОНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ	58
18	Аширов Б.Б., Елбасы Т.Т., Батырбек Ә.Ж. КҮДІКТІНІ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАСЫ РЕТІНДЕ ҰСТАУ	62
19	Байғара Е.Е., Смайлова М.Н., Мамытбек Қ.Е. МҮМКІНДІКТЕРІ ШЕКТЕУЛІ ТҮЛҒАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК – ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ	66
20	Байдабек Ә.Н., Дүйсембеков Ә.И., Елемесова А.А. ФОРМЫ И МЕРЫ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ	69
21	Байдабек К.Н., Бабаджанов Д.З., Шостак Д.А. ПРАВОВОЕ ГОСУДАРСТВО И НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЕГО ФОРМИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	73
22	Батырбек М.У., Мамиров Б.К., Мелден Ғ.Б. АДАМНЫҢ АР-НАМЫСЫ МЕН ҚАДІР-ҚАСИЕТІНІҢ ДЕФФАМАЦИЯДАН ҚОРҒАЛУ ТЕТІКТЕРІ	77
23	Бекеева С.Қ., Юлдашева М.А., Ибрагимова Ә.Т. БИЛЕР СОТЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ РӨЛІ	81
24	Болатбекқызы А.А., Ақберді Р.А., Асемхан Ш.А. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ АГРЕССИВТІ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС	85
25	Бұхарбай Бірханым ҚЫЗМЕТКЕРДІҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯНДЫ ӨТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	89
26	Глазунов В.А., Низамова (Нугманова) С.А., Асқат Е.Н. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРАТУРЫ ПО ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ВЫСШЕГО НАДЗОРА ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ПРАВ, СВОБОД И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА	92
27	Есенғалиева С.С., Құлаш Д.Н., Аппазов Т.Э. ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ О КАЗАХАХ ПО НАБЛЮДЕНИЯМ И.КАЗАНЦЕВА	95
28	Әбдіғасыр Е.И., Байбатчаев Т.Ж., Әбдіқайым А.Н. М. МИХАЙЛОВ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚТАР ТУРАЛЫ ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ МӘЛІМЕТТЕРІ (ТҮРКІСТАН ЖИНАҒЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ)	99

29	Әлімжан С.С., Айтхожаев А.А., Нұрмаш Ә.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУ ТАРИХЫ МЕН ҚЫЗМЕТІ.....	102
30	Әмір Н.Б., Нуржанов Н.Н., Қасымбек А.К., Абдулл Н.Ш. ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКАҒА ИНТЕГРАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫРТҚЫ САУДАСЫН КЕДЕНДІК РЕТТЕУДІ ЖЕТІЛДІРУ.....	105
31	Закир Қ.М., Досалы А.Е., Әбдуқаппар Д.С. ҚАЙТАЛАНҒАН ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ МЕН АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	108
32	Зульпихар А.Е., Сайым Б. Е., Абдулла Р.Ш. АЗАМАТТАРДЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚТАН ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ.....	111
33	Ибраев Ж.Ғ., Нуралиев Р.Қ., Ермагамбет А.В. АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫ БҰЗҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ.....	115
34	Камалбай А.А., Өменбай Н.Б., Бақтыбаев Б.Н. ПАТШАЛЫҚ РЕСЕЙ ОТАРШЫЛДЫҚ ӘКІМШІЛІГІНІҢ ӘСКЕРИ ШЕНЕУНІГІ Г.ГИНСТІҢ ҚАЗАҚТАР ТУРАЛЫ ТЕНДЕНЦИЯЛЫҚ ПАЙЫМДАУЛАРЫ (ТҮРКІСТАН ЖИНАҒЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША)	118
35	Каналқұл Б.О., Халмурат О.Д., Жұматаев Е.А. ДАУЛАРДЫ ШЕШУДІҢ БАЛАМА ӘДІСТЕРІ: МЕДИАЦИЯ ЖӘНЕ АРБИТРАЖ МҮМКІНДІКТЕРІН ҚАРАСТЫРУ.....	121
36	Караматулла Ә.Е., Величко К.Л., Сейдуллаева М.Р. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТАМОЖЕННОЙ СТОИМОСТИ ИМПОРТИРУЕМЫХ ТОВАРОВ.....	123
37	Кәрімов Б.Б., Асан Д.Қ., Қуанышұлы Н. АТА ЗАҢЫМЫЗДЫҢ БАСТАУЫ – ЖЕТІ ЖАРҒЫ.....	127
38	Көпжасар Б.С., Бөлеген А.С., Абдуакимов А.А. МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ҚАҒИДАЛАРЫ.....	132
39	Қалжан С.Е., Зайнилов Н. Ж., Ахмет С.Б. ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН SERVICE-LEARNING МОДЕЛІНЕ ТЕОРИЯЛЫҚ ШОЛУ.....	135
40	Қалсабаев М.А., Абрамов С.Г., Амангелді Ж.Б. ОПИСАНИЕ КУЛЬТУРЫ И БЫТА КАЗАХОВ ПО ДАННЫМ Л.Ф. МЕЙЕРА И Л.Ф. КОСТЕНКО.....	138
41	Қамбар Б.С., Саттаров Д.А., Артықбай Б.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЗАМАТТАРДЫҢ САЙЛАУ ҚҰҚЫҒЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕДЕ ТУЫНДАЙТЫН ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР.....	142
42	Қамбарұлы М., Орынбай Н.С., Әжібек І.Т. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ЗАҢ БҰЗУШЫЛЫҒЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ.....	147
43	Қуатбек Ж.У., Канатбаев З.А., Нәлтай А.Е. ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ.....	150
44	Құлан М. АДАМЗАТ ТАРИХЫНДАҒЫ ДІННІҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ.....	154

45	Құрманбеков Д.Ж., Абибуллаева М.Р., Умаров А.А. ИММИГРАЦИЯ И ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СТАТУСА И ПРАВ ИММИГРАНТОВ, ВОПРОСЫ УБЕЖИЩА И ГРАЖДАНСТВА.....	157
46	Медетбек А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚТАН БОСАТУ.....	160
47	Меңлибеков Е.Ғ., Әшім А.Н., Жүніс А.Т. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТ МҰҚТАЖЫ ҮШІН ЖЕР УЧАСКЕСІН АЛЫП ҚОЮДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	164
48	Муханбетали М.А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ: ЖЕТІСТІКТЕР МЕН ҚИЫНДЫҚТАР.....	168
49	Насиров Б.Қ., Ахметалиев Д.Д., Тұрсынхан Д.Н., Алибеков Ш.С. АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ПӘНІ РЕТІНДЕГІ МҮЛІКТІК ҚАТЫНАСТАР ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ.....	171
50	Насирова А.Ш., Нигматжанов Ж.С., Сейтмұратова А.Ж. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН АЗАМАТТЫҚ- ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК.....	174
51	Ниматулаева С.И., Бурханова Л.Ж., Божко Ф.С. КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ.....	177
52	Нұрмахан Н.Н., Әмірбек А.Ә., Баймурза А.Ә. МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	181
53	Нұрмаханбет Н.Е., Әлжан Б.И., Шамбіл Г.А. СОТ РЕФОРМАСЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАЛУЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	185
54	Омар П.А., Каденова Е.Е., Маденова А.Ж. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ТӨЗІМСІЗДІК ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ.....	189
55	Оңласын Н.Б., Сейітжан Қ.С., Бижігіт М.Е. АВТОРЛЫҚ ШАРТТЫҢ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ МӘНДІ ЖАҒДАЙЛАРЫ.....	193
56	Оразалиев Б.С., Шамшидинов К.М., Рашидов Э.А. ОСОБЕННОСТИ ТАМОЖЕННОЙ ПРОЦЕДУРЫ «ТАМОЖЕННОГО ТРАНЗИТА»	196
57	Оразбай Е.М., Сансызбай З.Е., Бегалы А.С. ҚАЗАҚТЫҢ ӘДЕТ-ҒҰРЫП ҚҰҚЫҒЫ ЖӘНЕ БИЛЕРДІҢ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУІ.....	199
58	Оралбай С.Г., Құршид Д.Б., Таңсық Р.Ө. ТҰТЫНУШЫЛАРДЫ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ЭЛЕКТРОНДЫҚ КОММЕРЦИЯНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ.....	203
59	Пархамович В.А. СУБЪЕКТЫ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ.....	206

60	Пирназарова Қ.М., Туребекова А.М., Тұрдахан С.Э., Әмзе Д.Е. ЖАСТАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ, ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	209
61	Рахматиллаев А.Ф., Анваржанова М.А., Ташпулатов М.А. ОБЩИЕ ПОНЯТИЕ ДОГОВОРА В СФЕРЕ ЦИФРОВЫХ УСЛУГ	213
62	Сатыбалды Р.Ә., Байнеева А.М., Сайлау Н.Е., Әбдіғаппарұлы Б. КЕДЕНДІК ӘКІМШІЛЕНДІРУ ШЕҢБЕРІНДЕ ТАРИФТІК ЕМЕС РЕТТЕУ ШАРАЛАРЫ	215
63	Серікбай Д.Қ., Баратов Қ.Қ., Лес Н.Н. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БИЛІК ОРГАНДАРЫ ЖҮЙЕСІНДЕ ПАРЛАМЕНТТІК ИНСТИТУТТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	219
64	Серікбай Н.М., Зұлпыбек А.Д., Абдувалиев А.А. ӨМІР СҮРУГЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҒЫ: ҚР ЖӘНЕ ШЕТ ЕЛДЕРІНІҢ ЗАҢНАМАЛАРЫНДАҒЫ КЕПІЛДІКТЕР МЕН ШЕКТЕУЛЕР МӘСЕЛЕЛЕРІ	223
65	Серікұлы Б., Жамбул Ә.А., Турдикулов Е.Н. ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТ	228
66	Симеофориди В.Г., Жолумбетова Д.С., Тлеубек Б.С., Лукьянов Ю.Ю. ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НЕЗАКОННОЕ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ В РК	231
67	Сопот Г.К. ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И ФОРМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В США	236
68	Спиридонова В. С. АНАЛИЗ ПРОВЕДЕНИЯ РЕСПУБЛИКАНСКИХ РЕФЕРЕНДУМОВ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	240
69	Сұлтанова Б.С., Нарікбай Е.Н., Оразова А.С., Исакова М.Б. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАННЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ ЖАҒДАЙЫНДА МҮДДЕЛЕРІН ҚОРҒАУ	243
70	Тенгильбаев Ғ.Ж., Толықбай Қ.А., Тағай А.Б. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕСТІҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ..	247
71	Тәліпхан А.Б., Бейсенбай Б.Н., Турапбай Б.А. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ НЫҒАЙТУ БАҒЫТЫНДАҒЫ САЯСИ ПАРТИЯЛАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІ	251
72	Тойбол Е.Т., Байболов О.Б., Абав-Бакиров Т.К. РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ИДЕЯЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУ КОНТЕКСТІНДЕ ҚАЗАҚСТАН ХАЛЫҚТАРЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ	254
73	Тоқсаба А.Ә., Арапбай А.С., Елемес Ж.Б. АЗАМАТТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ПЕН ЗАЛАЛДЫ ӨТЕУДЕГІ ӨЗЕКТІЛІГІ	259
74	Турабеков А.А., Жарас Б.Қ., Құрманбек Е.Е. ҚАЛАНЫҢ МӘДЕНИ ДАМУЫНДА ҚОҒАМДЫҚ АУМАҚТАР МЕН АРТ-КЕҢІСТІКТЕРДІҢ РӨЛІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	262
75	Усипбекова Г.И., Әбдіхан А.А., Сарабек М.Н. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕКЕ НОТАРИУСТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	265

76	Шамшидин Ә.М., Каримова С.Х., Волкадаева А.Д. ИНТЕГРАЦИЯ ТАМОЖЕННОЙ И НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ В РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	269
77	Юсупханова Р.Ш. ЗАҢГЕР ТҰЛҒАСЫНЫҢ АДАМГЕРШІЛІК-МӘДЕНИ САЛАСЫНЫҢ КӘСІБИ ДЕФОРМАЦИЯСЫ	272

**АҚПАРАТТЫҚ ЖӘНЕ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕР
ИНФОРМАЦИОННЫЕ И ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫЕ
СИСТЕМЫ**

1	Абдрахман Н.К., Хайруллаев Р.Р., Шаншарова К.Т. РОБОТОТЕХНИКАНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУ ШАРТТАРЫ	276
2	Абдуллаева Ф.Х., Биболат Н.С., Сабитұлы М.Б. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТ БОЛАШАҚТА	278
3	Абдунабиева Д.З., Абдикулов А.Н., Икрамжанов И.Б. ТҰЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ИНФОРМАТИКА САБАҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ	283
4	Айтакунова С., Шайлабаева А. SOFT SKILLS В СФЕРЕ IT	284
5	Алимжанова Д.А., Ергашев И.Ә., Нұрғалиев Е.Т. ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПО РЕАЛИЗАЦИИ АДДИТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	288
6	Алтыбаева Н.Н. ДИНАМИКА ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ В КАЗАХСТАНЕ: ИЗУЧЕНИЕ ТЕНДЕНЦИЙ, ВЛИЯЮЩИХ ФАКТОРОВ И МЕТОДОВ ПОВЫШЕНИЙ	292
7	Амалбаев А.Е., Жақсыбек М.Қ., Барат Б.М. ПРОГРАММНАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ МЕТОДА РЕШЕНИЯ ЗАДАЧИ МАТЕМАТИЧЕСКОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ	299
8	Анарбай Е.Б., Рәсіл Н.Н., Бурханов Д.З. OPEN AI ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ СНАТГРТ ЖӘНЕ БАСҚА НЕЙРОНДЫҚ ЖЕЛІЛЕР	303
9	Бабин В., Хасаншин Р. ОСНОВЫ РАЗРАБОТКИ ЭФФЕКТИВНОГО ВЕБ-САЙТА	306
10	Бадамбекова А.Б., Саутов Д.Е. и Халимов Р.З. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ	308
11	Базарбаева А. ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ГРАФИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨЗГЕШЕЛІКТЕРІ	312
12	Бердібек А., Уразбайқызы С. ДИФФЕРЕНЦИАЛ ОПЕРАТОРДЫҢ МЕНШІКТІ МӘНІ ЖӘНЕ МЕНШІКТІ ФУНКЦИЯСЫ	314
13	Білісбек Д.Ұ., Рахматулла А.Н., Талатов А.Т. БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИЯСЫ: ДЕРЕКТЕРДІҢ ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН АШЫҚТЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҮШІН БЛОКЧЕЙНДІ ҚОЛДАНУ	318

14	Боранбай Т.Ә., Шынарбеков Б.Ә., Оралбай Н.Ә. МОДЕЛЬ СИСТЕМЫ СПУТНИКОВОЙ СВЯЗИ STARLINK.....	322
15	Васильев А. КВАНТОВЫЕ КОМПЬЮТЕРЫ И ИХ ПЕРСПЕКТИВЫ В ПРИМЕНЕНИИ.....	324
16	Дүйсенбек Б.А., Кемал Ж.Ж., Тұрғын Ж.Қ. ИНТЕРНЕТ ВЕЩЕЙ: РАЗВИТИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ СЕНСОРНЫХ СЕТЕЙ И УСТРОЙСТВ.....	328
17	Әбдірахманова А.Қ., Қалдыбек Е.Қ. ҚАЗІРГІ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯ ЖЕЛІСІ.....	331
18	Әмзе А.А., Жарылхасын Н.Б., Шамсиддинов Ё.И. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТТІҢ ҚОЛДАНУ.....	333
19	Жандаров К., Казымов М. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ УСТРОЙСТВ ХРАНЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ.....	337
20	Жапир Ж.Б., Шасеитов М.Б., Кудайберген А.Б., Ачилова Д.А. 5G СЫМСЫЗ ТЕХНОЛОГИЯСЫ.....	339
21	Жарылқап С.Н., Қожабай А.С., Жанжігітов А.Б. БАЙЛАНЫС ЖЕЛІЛЕРІН БАСҚАРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ЖҮЙЕЛЕРІНЕ ШОЛУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ.....	341
22	Жолдасбек Б.Б., Дуйсебай Б.К., Байдуллаев А.М. БЛОКЧЕЙН ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫ ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ...	343
23	Жолтай А.Б., Қасым Х.Қ., Абамүслім Ғ.Б. КОРОТКОВОЛНОВОЙ РАДИОКАНАЛ.....	347
24	Жумағали А.Ж., Анарбай Ы.Н., Жарылқап Е.Қ. МЕТОДЫ МОДУЛЯЦИИ В АНАЛОГОВЫХ СИСТЕМАХ СВЯЗИ.....	349
25	Жумағұлқызы Ф., Бүркітбай А.Т., Амангельдиева Д.С. ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ТЕСТ ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУ.....	353
26	Жұмабек Д.Е., Нүркенұлы С., Пайыз Д.Ә. HIGH-SPEED DISTRIBUTED NETWORKS.....	355
27	Жұмаханқызы С., Абдикадинова М.А., Самидиллаева С.А. МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ҚАЗІРГІ ФОРМАЛАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ.....	358
28	Завацкий Б., Ишпанов А. TINKERCAD И ARDUINO: ИДЕАЛЬНОЕ СОЧЕТАНИЕ ДЛЯ ПРОЕКТОВ В ОБЛАСТИ ЭЛЕКТРОНИКИ СВОИМИ РУКАМИ.....	361
29	Ибадулла Н.Д., Сулейманов А.А., Пернебай Н.Б. МУЛЬТИСЕРВИСНЫЕ СЕТИ СВЯЗИ НА БАЗЕ SDN И NFV ТЕХНОЛОГИЙ.....	363
30	Ибрагимов А. VIG O НОТАЦИЯ: ПОНИМАНИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ В АНАЛИЗЕ ВРЕМЕННОЙ СЛОЖНОСТИ АЛГОРИТМОВ.....	366
31	Икрамжанов И.Б., Нұралы Б.Н., Рсимова А.Е. БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ.....	371
32	Ирискулов Ш.Х., Еньшин А.Ю., Рустамов А.У. ELECTRICAL SIGNAL AMPLIFIERS AND THEIR CLASSIFICATION....	375
33	Исмаилов Р.С., Попов М.А., Сачаков А.Ю. РАЗРАБОТКА И ПРИМЕНЕНИЕ ОБЛАЧНЫХ ВЫЧИСЛЕНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЯХ.....	378

34	Канайбаев Ж., Ахметалиев Д.Э., Кәрімжанұлы М. МЕМБРАННАЯ ИЛИ МАТРИЧНАЯ КЛАВИАТУРА	380
35	Кангелиди Г.Д., Рустамов Р.И., Каримкулов М.И. АВТОМАТИЗИРОВАННАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА, ОБЕСПЕЧИВАЮЩАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КУРЬЕРСКИХ СЛУЖБ НА ОСНОВЕ МЕТОДОВ ОПТИМИЗАЦИИ	383
36	Каримжанов Э.Т., Халилов А.Ж., Әділби А.Қ. THE FUTURE OF ROBOTICS DEVELOPMENT: TRENDS, OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	387
37	Карпенко Т.Е. ЭВОЛЮЦИЯ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАТИКЕ НА RYTHON	390
38	Кенже Б.Б., Тазабек Д.Т., Мырзағалиева Б.Қ. ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАУКЕ И ПРОИЗВОДСТВЕ	395
39	Кеңесбек Ш.Т., Ачилова Д.А., Мархабаева А.О. ИНФОРМАЦИОННАЯ ГРАМОТНОСТЬ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ: РОЛЬ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ УЧИТЕЛЕЙ В ИНФОРМАТИКЕ	398
40	Кунисбекова М.Т., Мұсаев Ш.О., Умаркулов Д.М. ANDROID, IOS МОБИЛЬДІ ПЛАТФОРМАЛАРЫНЫҢ ОСАЛДЫҒЫ	402
41	Курмашев Ж.А., Базарбай Ұ.М., Багаутдинов Д.А. ПРОЕКТИРОВАНИЕ ЭКСПЕРТНОЙ СИСТЕМЫ ГЕНЕРАЦИИ ТЕСТОВ ПО ТЕКСТОВЫМ ДАННЫМ	406
42	Қарынбай С.Т., Әбдіәлі Ы.А., Тожимағбет М.Т. БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ЖАСАҚТАМАНЫ ӘЗІРЛЕУ: БАҒДАРЛАМАЛАРДЫ ҚҰРУ ӘДІСТЕРІ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ	410
43	Қошан Д.С., Абдинабиев Ш.А., Султанмуратов С.З. БУДУЩЕЕ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ: ТРЕНДЫ И ИННОВАЦИИ В МИРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	414
44	Қуаныш Б.Т., Өмірбек М.М., Сапарбек Е.Е. БАЙЛАНЫС ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ КВАНТТЫҚ БАЙЛАНЫС ЖЕЛІЛЕРІ	418
45	Құдайберген М.М., Амирбай Н.Н., Абибула Ә.Б. ІОТ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП 5G ЖӘНЕ 6G СЫМСЫЗ БАЙЛАНЫСЫНА ШОЛУ	420
46	Құрал Е.Қ., Бектай Д.Ғ., Нұрмаханбет Н. С. РОБОТОТЕХНИКА В КОСМОСЕ И ИССЛЕДОВАНИЯХ ГЛУБОКОГО МОРЯ	423
47	Левин Н.В., Гордеева К.В., Калтурсынов С.А. РАЗРАБОТКА ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ РИЭЛТЕРСКОГО АГЕНТСТВА	425
48	Мамадиева К.Х., Султанова Г.А., Бердікүл Е.Т. BLENDER БАҒДАРЛАМАСЫНДА 3D МОДЕЛЬДЕУ ҚОЛДАНБАЛЫ НЕГІЗДЕРІН ЗЕРТТЕУ	430
49	Марат А.М., Жақсылық А.Р., Орынбаева М.Қ. КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕУДІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	435
50	Мауленов Ш.И., Кадыршикова Э.Б., Аширова Ю.Б. МӘЛІМЕТТЕР ҚОРЫНЫҢ ЖҮЙЕЛІК БАСКАРУ ТЕОРИЯСЫ	437

51	Махамбетов Ж.Ш., Асқаров А.Н., Бақытбай Н.Ж. АНАЛОГТЫ-ЦИФРЛЫҚ ТҮРЛЕНДІРГІШТЕРДІҢ МАҚСАТЫ, ЖҰМЫС ПРИНЦИПІ ЖӘНЕ ЖІКТЕЛУІ	441
52	Мелузов Р., Чекуров И.А. АСПЕКТЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	443
53	Мендыхан К., Алибекова Л. ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ ГРАФОВ В СЕТЕВОМ ПРОЕКТИРОВАНИИ	447
54	Мизамбек Д.К. ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО УПРАВЛЕНИЯ ВОДНЫМИ РЕСУРСАМИ В АРИДНЫХ РЕГИОНАХ КАЗАХСТАНА	451
55	Минхажев Р.М. и Адиллов А.А., Сабасхан А.Б. ВИДЫ И РОДА СВЯЗИ	455
56	Мирзабеков С.Т., Кулмахан Е.Т., Махсут А.Б. ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ ИНЖЕНЕРЛІК МІНДЕТТЕРДІ КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕУДЕГІ БҰЛТТЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	459
57	Муратов Н.А. О ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ ГРАФОВ В АНАЛИЗЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ	462
58	Наймантайқызы А., Тангирбергенова Э.Ж., Ахметалиев Д.Д. ПЕДАГОГТИҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	467
59	Онжігіт Е.М., Юлдашбеков З.Х., Шорустамова Ш.М. THE POSSIBILITIES OF MODERN FIBER-OPTIC COMMUNICATION LINES	471
60	Өсербай Қ.Қ., Адилбек Ж.А. және Нұрмахан А.У. ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӨНДІРІСТЕГІ РОБОТОТЕХНИКА	474
61	Подгорный А.О., Федоров В.Е., Миньков М.С. ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС: ПУТЬ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАТИКЕ	477
62	Пруссов Л.Д., Ким Р.А., Фархутдинов Р.Р. ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ АРХИТЕКТУРЫ СОВРЕМЕННЫХ СИСТЕМ ЗАЩИТЫ	481
63	Раушанбек М.Б., Қонаш Қ.Ө., Нахипбек Ә.Қ. ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	484
64	Сайдазимов Ж.А., Ташпулатов И.И., Урунбай О.Т. ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ БҰЛТТЫ ЕСЕПТЕУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ	487
65	Сайдикаримов С.А., Бекеева Г.Б., Кахраман С. ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖІКТЕЛУІ	491
66	Сайлау Н.Е., Тургимбаев Е.К., Асен Е.Б. ХАБАРЛАМАЛАРДЫ ФАКСИМИЛЬДІ ЖІБЕРУ ПРИНЦИПІ	494
67	Сайлаубеков И.М., Маликов Н.А., Морозов Д.В. ЦИФРОВЫЕ СИСТЕМЫ	496
68	Сатикулов Ж.З., Усеин Ұ.У., Наятулла С.Т. ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ	500

69	Сері Л. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАТИКЕ	503
70	Серік Б.А., Сырлыбек Р.М., Нұрлыбекұлы Ғ. АДМИНИСТРИРОВАНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ ЛОКАЛЬНЫХ СЕТЕЙ ...	506
71	Серік М.О., Асанхан Ж.М., Бурнашева А.Р. ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ОБЪЕКТОВ СОЦИАЛЬНО- ИНФРАСТРУКТУРНЫХ ЦЕНТРОВ РЕГИОНА	509
72	Сухинин А.А., Веселов А.В., Бикеева К.А. ТЕХНОЛОГИИ И СТАНДАРТЫ ОБЛАЧНЫХ ТЕХНОЛОГИИ	512
73	Ташпулатов Р.Р., Аманқұл Қ.Т. мен Қалдыбек Қ.Ө. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И БИЗНЕС: КАК ИИ РЕФОРМИРУЕТ ИТ-ИНДУСТРИЮ	515
74	Тожитаев М.Р., Абдувалиев А.А., Шадиходжаев Ш.А. ФРАКТАЛДАР ТҮРЛЕРІ МЕН ОЛАРДЫҢ ҚОЛДАНУЫ	518
75	Төрехан А.О., Оңғар Ш.Т., Деханбаева Л.А. ФИБОНАЧЧИ САҢДАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАСИЕТТЕРІ	522
76	Убодат Ә.Р., Адиханова А.Н., Жұман П.Н. ПРОГРАММИРУЕМЫЕ ЛОГИЧЕСКИЕ ИНТЕГРАЛЬНЫЕ СХЕМЫ (FPGA) АРХИТЕКТУРА И ОСОБЕННОСТИ	524
77	Умаров М:Ф., Байрамов А.Ш., Акбари А.А. ДАТЧИКИ В РОБОТОТЕХНИКЕ: ВИДЫ, ПРИНЦИП РАБОТЫ И ПРИМЕНЕНИЕ	527
78	Умарханова Ж.А., Көлжанова М.Н., Омарқұл Т.Ш. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДА ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚУЛЫҚТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ	531
79	Уразбайқызы С., Бердібек А. МЕНШІКТІ ФУНКЦИЯЛАРДЫ НОРМАЛАУ	534
80	Холмирзаев М.М., Октябрь Н.А., Ахметов М.Б. ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ РАДИОСВЯЗИ	537
81	Шагатаева К.Т. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ТЕОРИИ ИГР НА ГРАФАХ	541
82	Шайхутдин Б.Ж., Тұрабай А.А., Амангелді Н.Н. РАДИОТЕХНИКАНЫҢ ДАМУ ДЕНГЕЙЛЕРІ	546
83	Эманов С.П., Сейдрахым А.Е., Ихсанов С.Э. ИНТЕРНЕТ ВЕЩЕЙ (ИОТ): СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ В РАЗЛИЧНЫХ СФЕРАХ	548
84	Яковлев А., Ишков А. КИБЕРБЕЗОПАСНОСТЬ: ТИПЫ КИБЕРУГРОЗ	551

СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМ - 2023

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2023

II ТОМ

Құқықтану, Ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер/
Юриспруденция, Информационные и телекоммуникационные системы

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны
или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: Т.С. Митрошенко